STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03532

DI YUDISHE FOLKS-GESHIKHTE

Heinrich Graetz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די יודישע
פאלקס־געשיכטע

נאך דער

„פאלקסטהימליכער געשיכטע דער יודען"

— פון —

פראפעסאר ה. גרעטץ.

ניי איבערדרוקט, אויסגעבעסערט און פערפאלקאמט
ביז צו דער געגענווערטיגער צייט
פון בן־צבי.

צווייטער טהייל.

היברו פאבלישינג קאמפאני
83־85־87 קאנאל סטריט, ניו יארק.

אינהאלטס־פערצייכניס :

דיא איבערגאנגס־צייט .

1. דיא נאכוועהנישען פון דער מלחמה 5
2. דיא יודען אין דער צייט פון דאמיטיאן , נערא און טראיאן 21
3. דיא בלוטיגע מלחמה אין דער צייט פון האדריאן 34
4. דיא נשיאים שמעון בן גמליאל דער צווייטער , יהודה דער ערשטער , גמליאל דער דריטער און יהודה דער צווייטער 45
5. דאס יודישקייט אין בבל און פערסיען 59
6. דאס יודישקייט אין דער צייט פון דיאקלעטיאן און דיא ערשטע קריסטליכע מלכים 69
7. אויס נשיאים און דער סיום פונ׳ם תלמוד 81
8. דיא יודען אין דיא אייראפעאישע לענדער 94
9. דיא יודען אין אראביען און מחמד 107

דיא צייט פון דיא גאונים .

1. דיא יודען אונטער דיא מחמעדאנער 120
2. דיא קראימס און נייע כתות 129
3. רב סעדיה גאון און זיין צייט 141

דיא יודיש־שפאנישע צייט .

1. דיא צייט פון אבן שפרוט 148
2. דיא צייט פון אבן נגרילה , אלפסי און רש״י 161
3. דער ערשטער קרייצצוג 177
4. דער צווייטער קרייצצוג און דיא ערשטע בלוט-בעשולדיגונג געגען דיא יודען 189
5. דיא צייט פאר דעם רמב״ם 200
6. דער רמב״ם 214
7. דיא גרויסע מחלוקת און דער שענדליכער צייכען אויף דיא קליידער 224
8. דיא וכוחים און דאס פערברענען פונ׳ם תלמוד 238
9. דאס שטארקע פרומקייט און דיא קבלה 253
10. דער שווארצער טוידט און דיא יודישע הריגות 291

די איבערגאנגסצייט.

ערשטעס קאפיטעל.

די נאכוועהעענישען פון דער מלחמה.

(70—93 נאך קריסטוס געבורט).

גרויס אונ שרעקליך איז געוועהן דער בראך, וואס האט געטראפען דאס יודישע פאלק; מעהר פון ניין הונדערט טויזענד יודען זענען אוועק געפיהרט געווארען געפאנגען. טיטוס האט געהייסען ברענגען קיין רום נור די אדיאבענעשע פרינצען, ער זאל זיי קאנען האלטען פאר א משכון, אונ דער מיט ווארפען א מורא אויף די הערשער פון אדיאבענע, די איבריגע האט ער איבערגעגעבען אויפ'ן רצון פון זיין פריינד פראנטא, אונ ער האט באלד אויפגעהאנגען אלע, וואס עס איז נור אויף זיי א חשד געפאלען אז זיי זענען געוועהן אין דער מלחמה. די, וואס זענען אבער געבליבען לעבען, האבען מקנא געוועהן די טויטע, ווייל פיעל פון זיי זענען פשוט אויסגעגאנגען פאר הונגער ווען זיי זענען איבערגעקומען אויף די ראמערס קאסט, אונ פיעל, וואס מען האט פערקויפט פאר קנעכט, פלעגען זיך אליין פארשאלטען דאס לעבען. עפיס בעסער איז נור געוועהן די דאזיגע, וואס האבען געפונען אויף זיך בעלנים פון אזעלכע ערטער, וואו יודען האבען געוואהנט, ווייל די יודען פלעגען ניט קוקען אויף קיין געלד, אונ ווי פיעל מען האט נור

געפאדערט פלעגען זיי בעצאהלען, אבי אויסצוקויפען זייערע ברידער פון פרעמדע האנד.

וועספאסיאן וואס האט אין זין געהאט, אז דער נצחון איבער די יודען זאל איהם איינברענגען ארעכטע מטבע. האט געהייסען שטיקער־ווייס פערקויפען דאס לאנד יהודה. טיטוס האט זיך אבער ניט בעגניגט מיט דעם עשירות, וואס עס איז צוגעקומען דעם פאטער, און האט געזוכט אלע מיטעל ווי אזוי זיך נוקם זיין אין די עקשנים, וואס האבען איהם אבגעקאסט אזוי פיעל צייט און מיה. אז ער איז צוריקגעפאהרען פון דער מלחמה און האט זיך אבגעשטעלט אין סיריען, און דארט אביסעל אונטער־געלעבט מיט זיינע גוטע ברידער, האט ער קיין אנדער תענוג ניט געפונען ווי נור ארויספיהרען אויף אפלאץ יודישע געפאנגענע און זיי לאזען זיך שלאגען מיט ווילדע חיות, וואס האבען מן הסתם נובר געווען די שלאפע יודען. אפט פלעגט ער מאכען די איינענע שפיעל טאקי צווישען די יודען אליין, וואס האבען געמוזט זיך שלאגען צווישען זיך אזוי לאנג ביז ביידע זייטען זענען געווארען הרוגים. אזוי האט זיך טיטוס נוהג געווען אין די געבורטסטאג פונם פאטער און פון זיין ברודער דאמיטיאן, און דאס איינענע האט ער אויך געטהון אפילו אין צעזארעא־פיליפי, און האט געלאזט, צו ליעב זיין צייט פערטרייב, אומקומען טויזענדער יודישע יונגע לייט פאר די אויגען פון דעם קעניג אגריפא און זיין געליעבטע פרינצעסין בערניצא. איבריגענס איז טיטוס'ס ליעבע צו איהר פארט געווען דעמעלט דאס שטיקעלע מזל וואס יודען טוען אפט האבען צו זייער שלים־מזל: אז די איינוואהנער פון אנטיאכיען און אלכסנדריען זענען ארויסגעגאנגען טיטוס'ן מקבל פנים זיין און האבען געוואלט ביי איהם פועל'ן, ער זאל הייסען פון דארט ארויסטרייבען די יודען, האט ער געענטפערט, אז די יודען האבען שוין ניט מעהר זייער איינען לאנד און מען האט זיי ניט וואוהין צו טרייבען, און דעריבער האט ער אפילו ניט געוואלט בעשטעהן מען זאל ביי זיי צונעהמען האטשי עפיס פון זייערע רעכטע, ווי די שונאים האבען פערלאנגט.

מיט גרויס פאראד האט מען טיטוס'ן בעגעגענט אין רום און כדי זיין שמחה צו פערגרעסער'ן האט מען איהם אנגעגרייט שאהנע עטליכע קרבנות: דאס זענען געווען זיבען הונדערט יודישע גבורים און זייערע צוויי שטארקע פיהרער, יוחנן פון גיזחלה און שמעון בר גיורא. יוחנן האט אין דער צייט פון דער בעלאגערונג אזוי שטארק געליטען פון הונגער. אז ער

האט זיך געמוטשט מיט זיינע ברידער אונטערגעבען די ראמער. שמעון האט זיך א ביסעל מעהר געהאלטען און האט נאך גערעכענט אז עס וועט איהם געראטהען זיך ארויס צו האפען פון אונטער דער ערד און אנפאלען אויפ'ן שונא. נור אז ער האט געזעהן אז די לעבענסמיטעל לאזען זיך אויס און אז אלע זיינע האפנונגען זענען פאלש, האט ער זיך ענטשלאסען אהן מורא אקעגענגעהן דעם טויט אנגעטהון אין א ווייסען קיטעל מיט א פורפור מאנטעל פון אויבען, איז ער ארויס געקראכען פון זיין בעהאלטעניש און האט גלייך געמעלדעט דער ראמישער וואך ווער ער איז. דערפאר איז אויף איהם געפאלען דער גורל מען זאל איהם, ביי טיטוס'ס אריינפאהרען, שלעפען אויף א שטריק איבער אלע גאסען פון רום און דערנאך אראבווארפען פון א שטיין, און ער האט פאר'ן טויט געמוטשט מיט זיינע אייגענע אויגען זעהן ווי מען האט געטראגען אלע טהייערע כלים פונ'ם בית המקדש ביים פאראד פאר א צייכען פונ'ם גרויסען נצחון, ווי די שונאים האבען געלאכט און חוזק געמאכט פון דעם וואס איז ביי איהם געוועזען דאס הייליגסטע. ניט בעסער איז אויך געוועזען יוחנן וואס האט געמוטשט זיינע לעצטע עטליכע יאהר פארברענגען אין תפיסה. יאזעפוס פלאוויוס, וואס האט ניט קיין קליינע נגיעה געהאט אין דעם פאלען פון דער יודישער מלוכה, האט געמוטשט צו־קוקען פון ווייטענס ווי אזוי מען רעכענט זיך אב מיט זיינע ברידער און עס איז איהם נאך ערגער געוועזען וואס זיינע ראמישע פריינד האבען אין איהם גאר פארגעסען, פונ'ם גאנצען כבוד, וואס מען האט אבגעגעבען די העלדען, איז איהם גאר ניט אנגעקומען און נור דעם איינציגען א ל כ ס נ ד ר ט י ב ע ר י ו ס, וואס ער איז טאקי געוועזען דער עיקר אין דער מלחמה, האט מען געשטעלט א זייל פאר א זכרון.

די פרייד פון די ראמער איז געוועזען גאר אהן א סוף: זיי האבען געלאזט מאכען א בעזונדער מטבע אויף וועלכער פון איין זייט איז געוועזען אויסגעמאהלט א וויינענדיגע פרוי מיט געבונדענע הענד, און אויף דער אנדערער זייט זענען געשטאנען אויף לאטייניש און גריכיש די ווערטער: „ד י ג ע פ א נ ג ע נ ע י ו ד ע א". אויסער דעם האבען די ראמער געמאכט א טהייער'ן טויער, דורך וועלכען טיטוס איז אריינגעפאהרען קיין רום, און האבען איהם איבערגעלאזט פאר א זכר אויף דור דורות. נאך אין היינטיגע צייטען ווייזט מען דארט עטליכע כלים פונ'ם משכן, וואס זענען נאך איבערגעבליבען. די יודען פון רום פלעגען א צייט לאנג ניט וועלען דורכגעהן אפילו נאהענט

פון דעם טויער אונ פלעגען בעסער אנלעגען וועג. אבי זיך ניט דערמאנען אין דעם וואס האט צושטערט זייער לאנד. זייער הייליגטהום.

פון דעסטוועגען איז נאך דאס גאנצע לאנד יהודה ניט געווערד־ אונטערווארפען: דריי פעסטונגען, הערדיום, מאכערוס, אונ מסדה, האבען זיך נאך געהאלטען, אונ דער נייער מושל באסוס האט בעקומען א בעפעהל ער זאל אלע מיטעל טהון, אונ די דאזיגע פעסטונגען איינעהמען. מיט די אנוואהנער פון הערדיום האט ער ניט געהאט פיעל צו טהון, ווייל זיי האבען זיך באלד אונטערגעגעבען; שווערער איז איהם אנגעקומען ביי דער בעלאגערונג פון מאכערוס, וואס מען האט ניט געקאנט אהין צוטרעטען אונ וואו עס האבען זיך געפינען גענוג לעבענסמיטעל אונ וואסער־קוואלען אזוי אז די אנוואהנער וואס זייער ראש איז געוועהן א יונגער גבור אליעזר, האבען ניט נור קיין מורא ניט געהאט פארן שונא, נור זיי פלעגען נאך אפט אנפאלען אויף דעם רוימישען חיל. איין מאל האט זיך אבער געמאכט אז אליעזר איז צו ווייט פערקראכען אונ פליצום האבען איהם די רוימער דערטאפט; אז די אנוואהנער פון מאכערוס האבען פון ווייטענס דערזעהן ווי באסוס וויל הענגען אליעזר'ן האבען זיי באלד געשיקט זאגען אז זיי געבען זיך אונטער אבי מען זאל זייער ראש שענקען דאס לעבען. באסוס האט געהאלטען ווארט נור פון די אנוואהנער פון אנדערע אורטער האט ער אויסגעהרג'ט זיבעצען הונדערט מאנער, אונ ווייבער אונ קינדער האט ער פערקויפט פאר שקלאווען. דערמעלט זענען אויך אומגעקומען דריי טויזענד יודען, וואס יהודה בן יאיר איז געוועהן זייער פיהרער, אונ וואס האבען זיך אויפגעהאלטען אין א וואלד, ניט ווייט פון דעם ירדן. דערנאך האט זיך באסוס גענומען צו דער פעסטונג מסדה נור ער איז פליצום געשטארבען, אונ דער נייער מושל סילווא האט געמוזט איבער־נעהמען די שווערע ארבייט. צו מסדה, וואס האט זיך געפונען אויף א שפיציגען שטיין איז געוועהן נאך שווערער צוצוקומען, אונ דערפאר איז אויך געראטהען דעם פיהרער פון די טויזענד אנוואהנער פון דארט, אליעזר בן יאיר א לאנגערע צייט זיך צו האלטען געגען די רוימער; נור אז דער שונא האט זיך שטארק צופיהרט די האנד, אונ דורך דעם פייער, וואס ער האט אהין אריינגעווארפען, האבען זיך דארט אנגעהויבען גרויסע שריפות, האט אליעזר פארגעלעגט מען זאל זיך לעבעדיגערהייט ניט איבערגעבען, אונ עס איז ביי אלע געבליבען דער הסכם – זיך אליין דאס

לעבען נעהמען. אזוי איז טאקי געשעהן: פריהר האבען די מאנער געשטאכען ווייבער און קינדער, דערנאך האט איינער דעם אנדערן געקוילעט, און אז די רוימער זענען דעם ערשטען טאג פסח אריין קיין מסדה האבען זיי דארט געפונען נור צוויי ווייבער און פינף יונגלעך.

דאס עקשנות האט נאך מעהר צורייצט וועספאסיאן, און האט זיין צארן געגען די יודען נאך פיעל פערגרעסערט. די שול אין צעזארעא, וואס צו ליעב איהר האט זיך אנגעהויבען די גאנצע מלחמה, האט ער געהייסען צושטערן און א חוץ דעם האט ער געמאכט אז די יודען זאלען צאהלען נאר א בעזונדערן מס. און דאס געלד וואס פלעג געהן אויפ'ן בית המקדש זאל איינפליסען אין טעמפעל פון יופיטער. אגריפאן האט ער פאר זיין געטריישאפט געשענקט נאך ערד, און פארגרעסערט זיין הערשאפט אין גאלילעא; אלכסנדר טיבעריוס האט אויך דערגרייכט פאר זיין בריה'שאפט די גרעסטע מדרגה, און אפילו יאזעפוס פלאוויוס האט בעקומען פונ'ם קאיזער פיעל מתנות, און איז געווארען אין הויף איינער פון די גרעסטע חשובים, און די יודען, וואס האבען געקאנט זיין פאלשקייט, האבען עס איהם פארגינען פונ'ם גאנצען הארצען.

די לעצטע פעסטונגען זענען אויך געפאלען, אבער די שנאה פון די יודען צו די רוימער איז דערמיט נאך ניט אויסגעלאשען געווארען. די ראזינע, וואס עס האט זיי געגליקט זיך ארויס צו האפען פון ירושלים, אדער שפעטער פון מסדה דורך אונטערערדישע גאנג, און זענען אריבער צו זייערע ברידער אין די געגענדען פון פרת, אראביען, מצרים און קירענע, האבען אהין מיט געבראכט א שרעקליכען האס געגען די שונאים און נאך א גרעסערן חשק צו נקמה. אין אלכסנדריען איז זיי טאקי געראטהען איבער צורעדען די דארטיגע יודען, און ווייל אלע האבען נאך געדענקט די צרות. וואס אלכסנדר טיבעריוס האט אנגעארבייט צוריק מיט עטליכע יאהר, זענען זיי שוין געווען פערטיג ארויס צושפרינגען געגען די רוימער; די רייכע יודען האט דאס אבער ניט געשמעקט און האבען דאריבער אליין מגלה געווען דעם סוד דער מלוכה. דער מושל לופוס האט באלד אומגעבראכט זעקס הונדערט יודען, וואס זענען אריינגעפאלען אין זיינע האנד, די איבריגע זענען זיך צולאפען איבער גאנץ מצרים ביז טהעבען, נור ביסלעכווייס האט מען זיי געהאפט, און האטשי מען האט זיי אנגעטהון ענוים קשים האבען זיי אפילו לפנים ניט געוואלט אבטרעטען פון זייערע מחשבות, און האבען

בעסער אנגענומען דעם טויט. וועספאסיאן האט דערווייל מורא בעקומען די מרידה זאל זיך ניט פערגרעסערן אין מצרים, האט ער געהייסען לחלוטין צומאכען דעם אניאס־טעמפעל. כדי די יודען זאלען מעהר ניט האבען קיין מיטעלפונקט; אונ דאבייא האט ער אויך ניט געמאכט קיין שלעכט געשאפט, ווייל אלע אוצרות פון דארט זענען, פונקט ווי פונ'ם בית המקדש איבער־געגאנגען אין זיין שאץ־קאמער.

ניט קיין בעסער'ן סוף האבען געהאט די יודען וואס זענען אנטלאפען קיין קירענע אונ האבען דארט אויפגערייצט זייערע ברידער געגען די ראמער. צום אנהייב האבען זיי געפונען פיעל אונצופרידענע, וואס זענען באלד צו זיי צוגעשטאנען; בעזונדערס אז עס איז פליצום ארויסגעשפרונגען א בעל מלאכה יונתן אונ איז געווארען א גאנצער בעל מופת, ער האט צונויפגענומען אין א מדבר א גרויסען עולם וואס האבען פון איהם געוועהן נסים ונפלאות, אונ אז ער האט זיי צוגערעדט צו מרידה זענען זיי גרייט געוועהן איהם בלינד פאלגען. באלד זענען אבער דערפון דארט אויך געוואהר געווארען די רייכע יודען, אונ האבען אליין געגעבען א מסירה דעם מושל קאטולוס, וואס האט דעמעלט נאר אהן רחמנות זעהר פיעל יודען אומגעבראכט. שפעטער פון אלע איז יונתן אליין אריינגעפאלען אין די האנד פון די ראמער, אונ ער האט זיך נוקם געוועהן אין די רייכע מוסרים דערמיט וואס ער האט זיי אויך אריינגעשלעפט אין דער בעשולדיגונג. אז מען האט איהם געבראכט קיין רום, האט ער זיך געפרובט ארויפלעגען די שולד אויף יאזעפוס פלאוויוס אונ נאך אנדערע מיוחסים, נור וועספאסיאן האט פערשטאנען אז דאס איז א בלבול. יונתן האט מען פערברענט, אונ ווייטער האט עס קיינעם ניט געשאדט. אזוי האט זיך געענדיגט די ערשטע פריי פון די יודען, וואס האבען ניט געקאנט באלד אנכויגען דעם קאפ, אונ אויסבייסען אין גאנצען פונ'ם הארץ דעם זכר פון זעלבסטשטאנדיגקייט. בעסער האבען געמאכט די יודען, וואס זענען אוועק קיין מדינה, אין דער צפון זייט פון אראביען, אונ האבען דארט געשפיעלט ניט קיין קליינע ראלע ביז צום זיבעטען יאהרהונדערט.

די שרעקליכע מלחמה האט געמוזט בעוועגען פיעל שריפטשטעלער זיי זאלען דערפון מאכען גאנצע ביכער. אונ אזוי ווי די גריכען זענען ניט געוועהן קיין גרויסע גוטע פריינד די יודען אפילו ווען זיי האבען נאך געגלאנצט, האבען זיי מן הסתם ניט געזשאלעוועט קיין שווארצע פארבען פון

זייערטוועגען, ווען זיי זענען שוין געפאלען, און האבען זיי אבגעשיט מיט אלערליי ליגענס און בזיונות. דאס האט שוין אפילו יאזעפוס פלאוויוס אויך ניט געקאנט איבערטראגען, בעזאנדערס, אז מען האט בעשולדיגט די יודען אז זיי זענען שוואך און פויל, און ווילען זיך נאר ניט ווערען געשלאגען אין פיינד; דאס יודישע הארץ האט זיך פארט דערוואַרמט און ניט צוגעלאזט מען זאל אפענטליך זאגען שקרים איבער א גאנץ פאלק', וואס האט געצייגט געוויזען גרויסקייט און גבורה שאפט, און וואס דער שונא האט גאנצע טייכען בלוט פערגאסען ביז ער איז עס בייגעקומען. יאזעפוס האט אנגעשריבען א גרויסע געשיכטע אין זיעבען טהייל פון דער מלחמה, און אז ער האט ניט געקאנט געוועהן, זעהט מען ארויס דערפון, וואס טיטוס'ן איז אלדינג געפאלען, און ער האט איהם ערלויבט דאס בוך צו פערעפענטליכען. באלד האט זיך אבער ארויסגעוויזען, אז אין פיעל זאכען איז יאזעפוס אויך געשטאנען ווייט פונ'ם אמת. בעזאנדערס, אז מען האט אנגעהויבען הערען פון איין אנדער געשיכטע וואס האט אנגעשריבען נאך צוריק מיט עטליכע יאהר, זיינער א געגנער, יוסטוס פון טיבעריוס, וועלכער האט געבראכט ניט ווייניג בעווייזע, אז יאזעפוס איז פאלש געוועהן געגען די ראמער, און אז ער אליין איז שולדיג אין דער מרידה, וואס האט אויסגעבראכען אין גאלילעא. דעם אמת מוז מען זאגען, אז יוסטוס אליין איז אויך ניט געוועהן קיין גרויסער צדיק: דאס קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס, ערשטענס, פלעגט ער אפט בייטען זיינע מיינונגען, אט איז ער געוועהן דער גאנצער פיהרער פון די יודען אין גאלילעא געגען די גריכען און אט איז ער פליצלונג שוין געוואָרען א שטארקער חשוב ביי אגריפא'ן; אט האט ער זיך ווייטער צוהרג'ת מיט'ן קאניג און איז געלעגען אין תפיסה, און אט האט איהם שוין נאך א מאהל די פרינצעסין בערניצה אויסגעבעטען און ער האט שוין ווידער אנגעשפארט אין די הויכע פענסטער, און, צווייטענס, האבען מיר ניט קיין קליינעם בעווייז, אז יוסטוס האט ניט אין גאנצען געמיינט דעם אמת, און האט נאר געוואלט דערמיט טרעפען א פערזאהנליכען שונא אין דעם וואס ער האט זיינע בעשולדיגונגען געגען יאזעפוס'ן פעראפענטליכט ערשט נאך צוואנציג יאהר, ווען נאך טיטוס'ס טויט איז יאזעפוס געוואָרען א גרויסער חשוב ביים נייעם קאיזער דאמיטיאן.

אזוי איז דאס יודישע פאלק כמעט אין גאנצען פערניכטעט געוואָרען. אויף די חורבות פון ירושלים זענען נאך אפילו געבליבען עטליכע געצאהלטע

יודען, אין אנדערע פערוויסטע ארטער פון יהודה האבען זיך נאך אויך פערהאלטען א פאר צעהנדלינג פון זיי, דאס זענען אבער געוועהן קליינע טראפען פון א אויסגעטריקענטען ים, צושניטענע און צוווארפענע אברים, אהן א גוף און אהן א נשמה. דער גייסט פונ'ם פאלק איז פערשווינדען געווא- רען, דער בית המקדש איז צובראכען געווארען, און די צוזאמעטע און צו- שפרייטע יודען האבען שוין ניט געהאט קיין מיטעלפונקט, וואוהין זיי זאלען ווענדען זייערע אויגען, און אפילו די גרויסע יודישע קהלות אין סיריען און קליין-אזיען האבען זיך געפיהלט דערשלאגען, אהן האפנונגען אויף ווייטער, אהן א שטיצע פון דערהיים.... ביי אזא לאגע, האבען ניט אומזיסט פיעל מיאש געוועהן זייער לעבען. ווי אזוי זשע האבען זיך פארט די יודען דער- האלטען? די שאלה איז זעהר שווער צו פארענטפערן, און מען מוז נאר אנ- ווייזען אויף דעם פערבארגענעם גאטליכען כח וואס בעשיצט עד היום דאס אומגליקליך פאלק, וואס האלט אויף די פיס דעם אייביגען נע ונד'ניק, און וואס לאזט ניט טרעפען דאס לעבעדיגע ראטהעניש. עס זאל, ווער ווייסט נאך אויף וויפיעל טויזענדער יאהרען, בלייבען דער טרויעריגסטער סוד אויף דער וועלט.

איבריגענס, אז מען קוקט זיך א ביסעל נאהנטער צו צו יענער צייט זעהט מען, אז נאכ'ן חורבן פונ'ם בית שני איז די לאגע פון די יודען גע- וועזן פארט עטוואס בעסער ווי נאכ'ן ערשטען חורבן; נבוכדנצר האט ניט איבערגעלאזט קיין שריד ופליט אין יהודה און טיטוס'ס רשעות האט ניט געקלעקט אויף אויסצורייסען אלדינג מיט'ן וואורצעל, און פונ'ם אש וואס איז געווארען פונ'ם יודישען היילינגטהום האבען ארויסגעטליעט צוויי שוואכע פונ- קען — א קעניג אהן א מלוכה און סנהדרין אהן מאכט.... די צוויי פונקען האבען א לאנגע צייט אונטערגעהאלטען א קליין שטיל פייערעל ביי יעדען יודען אין הארצען, און דער דארן, אין די אויגען פון אלע פעלקער, האט אנגעהויבען ברענען אויף דעם אופן, ער זאל טאקע עביג ניט פער- לאשען ווערען.

יוליוס אגריפא דער צווייטער האט זיך נאך אלץ גערעכענט פאר א יודישען מלך, האטשי ער האט מעהר ניט געהאט צו שאפען ווי נאר איבער גאליל'א. פאר זיין געטרייעשאפט האט איהם וועספאסיאן זעהר ליעב געהאט; נאר נאך א גרעסערע חשובה איז געוועהן זיין שאנע שוועס- טער בערניצה, וואס האט גערעכענט נאר גיך צו ווערען קאיזערין פון רום.

טיטוס'ס ליבשאפט צו איהר איז טאקע געוועהן זעהר גרויס, דאס פאלק האט געוואוסט דערפון, אונ כדי איהם צו חנפה'נ'ן האט מען איהר געשטעלט א בילד-זייל מיט דער אויפשריפט: „די גרויסע קאניגין אונ טאכטער פון דעם גרויסען קאניג יוליוס אגריפא". אז עס איז אבער געקומען צו א ערנסטען שמועס וועגען א חתונה, האט פריהר דער אלטער וועספאסיאן געגעבען אנצוהערען, אז איהם שטעהט ניט אן זיך משדך זיין מיט יודען, אונ דערנאך, אז וועספאסיאן האט צוגעמאכט די אויגען אונ ברניצה האט זיך שוין גערעכענט גאנץ נאהענט צו איהר ציעל, האט שוין טיטוס אליין אויך פערדרעהט מיט'ן קאפ. דאס האט אויף אגריפא'ן מיט דער שוועסטער געהאט אזא ווירקונג, אז זיי האבען זיך צוריקגעצויגען קיין גאלילעא אונ האבען זיך געהאפט צום אלטען פערווארפענעם יודישקייט. פאר א מושל איבער דעם לאנד האבען זיי בעשטימט א פרומען יודען, אונ דערווייל האט זיך גאלילעא, וואס די מלחמה האט דארט ווייניגער געדויערט אונ ניט אזוי פיעל צרות אנגעמאכט, א ביסעל אויפגעהויבען, אונ אלע יודען פון די פערוויסטע שטאדט האבען זיך דארט אנגעהויבען בעזעצען. אזוי האבען באלד צוריק בעקומען זייער גלאנץ די שטאדט לידבא (לוד) פון וואנען מען פלעגט צו שיקען סחורות אין אלע געגענדען ארום; עממוים, וואס האט געהאט טהייערע וואסער-קוואלען, אונ עס פלעגען זיך דארט שטעלען גרויסע ירידים, אונ ירחו, וואס דארט פלעגען אויסגעארבייט ווערען אלע מיני בשמים, אונ די רוימער אליין האבען געזעהן אז ירחו זאל וואקסען אונ בליהען, אונ זיי זאלען האבען דורך דעם א שאנע הכנסה.

ביסלעכווייס האט זיך דער עולם אנגעהויבען געוואהנען מיט דעם געדאנק, אז אגריפא איז טאקע פארט א יודישער קאניג, אונ פיעל האבען זיך געלאזט איינרעדען, אז די פאליטישע קראפט פון די יודען איז נאך ניט אין גאנצען פערלאהרען. מעור האבען זיך אבער געפיהלט די וואונדען, ווען מען האט זיך דערמאנט אין דער העכערער קראפט וואס האט געפעהלט: ווען מען האט א קוק געגעבען, אז עס איז ניטא דאס בעסטע אנשפארעניש, די רעליגיאן; אהן א משכן, אהן א מזבח, אהן כהנים אהן קרבנ׳ת, אהן פעסט בעשטימטע ימים טובים, האבען זיך די יודען געפיהלט ווי פערבלאנזשעטע שאפעלעך. וואס זייער פאסטוך האט זיי אוועקגעווארפען, אונ זיי ווייסען ניט וואהין זיך צו ווענדען. באלד האט זיך אבער ארויס-

געוויזען, אז דער אייבערשטער גרייט אן די רפואה פאר דער מכה. און די יודען האבען בעקומען א נייעם שליח פון זיין ליעבען נאהמען — דאס איז געוועהן רבן יוחנן בן זכאי, איינער פון הלל'ס תלמידים. וואס האט זיין גאנץ לעבען ניט אבגעטרעטען פון זיין גרויסען רבי'נס דרך, און האט זיך פעסט געהאלטען אן שלום. אז עס האט זיך אנגעהויבען די בעלאגערונג פון ירושלים, און רבן יוחנן האט פערשטאנען אז די מלחמה וועט זיך ניט גוט אויסלאזען פאר די יודען, האט ער אנגעהויבען טראכטען אז מען מוז פריהר זעהן מאכען אין דער פרעמד איין ארט אויף צו לערנען תורה, און פון דארט זאלען די היילינע געזעצע בעפעסטיגט ווערען ווייט פון דער היים. ער האט זעהר געוואלט ארויס פון ירושלים, נור דער צד פון מלחמה האט פערשלאסען טהיר און טויער און האט קיינעם ניט ארויסגעלאזט. רבן יוחנן האט געמוזט בענוטצען א אייבער-המצאה: זיינע נוטע פריינד האבען ארויסגעלאזט א קול אז ער איז געשטארבען, און צוויי פון זיינע תלמידים יהושע און אליעזר, האבען בעקומען איין ערלויבניש ארויס צוטראגען דעם טויטען און איהם בעגראבען אונטער דער שטאדט. קוים איז דער ארון געוועהן פון יענער זייט, איז רבן יוחנן באלד ארויסגעשפרינגען, און האט זיך געלאזט פיהרען צו טיטוס'ן, וועלכער האט געהערט פון איהם, אז ער איז איינער פון די וואס האבען ליעב שלום. ער האט איהם זעהר פריינדליך אויפגענומען, און האט איהם ערלויבט זיך צו בעזעצען מיט זיינע תלמידים אין יבנה, א בעלעבטע האנדעלסשטאדט נעבען מיטעללאנדישען ים, און דארט גרינדען א ישיבה. טיטוס האט ניט געקאנט פאראויסזעהן, אז פון דער קליינער ישיבה וועט ארויסגעהן א ליכט וואס וועט בעשיינען דעם פינסטערן גלות. אריינבלאזען א לעבענסגייסט אין כמעט אבגעשטארבענע מענשען און אויפהאלטען דאס יודענטהום אויף טויזענדער יאהרען.

מיט א געבראכען הארץ האט רבן יוחנן געקוקט אויף אלדינג וואס געהט פאר אין ירושלים, און האט געביך פון טאג אויף טאג געווארט אויף דער וויסטער בשורה פונ'ם שונא'ס נצחון, און חאטשי ער איז געוועהן זיכער אז פונ'ם יודישען עקשנות קאן זיך אנדערש ניט אויסלאזען, און די יודען מוזען פאלען, פון דעסטוועגען האט איהם ווי א דונער דערשלאגען די שרעקליכע ידיעה פונ'ם חורבן. ער האט צוריסען אויף זיך די קליידער און האט בעוויינט „די היים" ווי א טויטען. קוים האט ער אבער געקאנט בערו-היגען די צושטערטע געדאנקען, האט ער זיך באלד געכאפט צו דער

שווערער ארבייט: ער האט געזעהן אז אצינד איז די בעסטע צייט אויס צו פיהרען זיין גרויס שליחות, און אויסבויען אויפן ארט פון די פערברענטע מויער'ן גייסטיגע וואנד, ניט פון קיין שטיינער און ציגעל, ניט פון קיין מאטעריאל וואס זאל מורא האבען פאר פייער און וואסער און אנדערע כוחות, נור פון דער פערבארגענער קראפט וואס לעבט עביג, און קיין שונא אין דער וועלט קאן זי ניט בייקומען. ער האט זיך ענטשלאסען אויפצוקלערען זיינע אומגליקליכע ברידער זיי זאלען ביי זיך ניט זיין אזוי געפאלען, זיי זאלען ניט מיינען, אז אהן א בית המקדש קאן שוין דער בנין פון אמונה גיט שטעהן אויף א רעכטען יסוד, אז אהן קרבנות קאנען זייערע תפלות ניט דערגרייכען די שערי השמים; ער האט זיי פארשטעהן געגעבען און געבראכט ראיות פון די הייליגע נביאים, אז צדקה איז גרעסער פון א קרבן, און אז א געבראכען הארץ, וואס גיסט ארויס פון זיך א פראסט געבעט, אהן קונצען, איז א סך נאהנטער צום רבונו של עולם ווי דער שאנסטער גאטעס-דיענסט מיט שפיעל און געזאנג. רבן יוחנן האט גוט פערשטאנען, אז די יודען מוזען נור האבען, עפיס א מנהיג, א וועגווייזער, וואס זיי זאלען זיך קאנען אויף איהם פערלאזען, און יעדער איינציגער זאל זיך ניט בעדארפען שאפען פאר זיך א בעזונדער וועלטיל. און דעריבער האט ער אין יבנא געגרינדעט א סנהדרין וואס זאל אונטער זיין השגחה פיהרען דאס יודישע רעליגיאזע לעבען: פסק'נען שאלות, אויסגלייכען פערשיעדענע צדדים און צושיקען צו אלע יודישע קהלות שליחים וועגען קדוש החדש, און ימים טובים. ניט וועניג מיה, פארשטעהט זיך, האט עס געקאסט רבן יוחנן: עס איז אבער ניט געוועהן אומזיסט, און מיט דער צייט איז יבנא געווארען א נייער מיטעלפונקט, וואס האט צו זיך געצויגען די הערצער פון אלע, וועלכע האבען נור געקאנט פארשטעהן דעם גרויסען ווערט פון זיין ארבייט.

ווי א געטרייער תלמיד פון הלל'ן, האט רבן יוחנן געזוכט אלע מיטעל צו בעפעסטיגען דעם שלום צווישען די יודען און האט אכטונג געגעבען זיי זאלען גוט לעבען מיט אנדערע פעלקער. ער פלעגט אליין ארויסווייזען זעהר פיעל פריינדשאפט צו די גאטצענדיענער און האט געפאדערט פון זיינע ברידער זיי זאלען אויך שאצען די גוטע און נוטצליכע מענשען, וואס געפינען זיך אין יעדער אומה. בעזונדערס האט ער זיך געפלייסט צו לערנען די יודען סבלנות, און אז פיעל פון זיי פלעגען זיך בעקלאגען אויף דעם "יודישען מס" וואס מען מוז צאהלען דער רוימישער מלוכה, האט ער זיי אנגעוויזען

אַז זיי האָבען זיך אַליין פערזינדיגט, אַז אין די פריהערינע גליקליכע יאָהרען האָבען זיי ניט געוואָלט געבען אַסך וועניגער אויפ'ן בית המקדש מוזען זיי איצט אָננעהמען פאר ליעב גאָט'ס שטראָף. אונ בעטראַכטען דעם שונא נור ווי אַ שליח פון קודשא בריך הוא, וואס שיקט דורך איהם זיין עונש דעם שולדיגען קינד. אַוודאי איז רבן יוחנן געוועהן אַ שטאַרקע שוטץ פאר זיין פאָלק; וועספאַסיאַן אונ טיטוס האָבען אויף איהם גרויס כבוד געלעגט, אונ דערפאַר, אַז עס האט זיך געמאַכט די מרידה אין מצרים אונ קירענע, האָט עס די איבריגע יודען ניט געשאַדט.

רבן יוחנן בן זכאי האָט מיט דער הילף פון זיינע תלמידים, פון וועלכע עס זענען בעקאַנט נור יהושע אונ אליעזר, די אייגענע וואס האָבען איהם אַרויסגעטראָגען פון ירושלים, אונ אליעזר בן ערך, אויס-געאַרבייט דאס לערנען פון משנה, דאס הייסט: פונ'ם צווייטען געזעץ, וואס איז אויסענווענדיג איבערגעגאַנגען פון איין דור צום אַנדערן, אונ אין זיין צייט האָט זיך דער למוד אָנגעהויבען טהיילען אויף הלכה, דאס הייסט: דינים וואס מען מוז אָבהיטען אינ'ם פראַקטישען לעבען, אונ הגדה, וואס בעשטעהט גלאַט פון פערשידענע מיינונגען אונ פירושים אויף פיעל ערטער פון דער תורה.

אַז עס איז געקומען רבן יוחנן'ס לעצטע שעה, האט ער נור געבעטען זיינע תלמידים זיי זאָלען ניט אַבטרעטען פונ'ם וועג, וואס ער האט זיי געוויזען אונ אַז זיי האָבען בעמערקט אַז ער איז זעהר צובראָכען, אונ האָבען איהם געפרעגט די סבה דערפון, האָט ער זיי געאַנטפערט, אַז ער שרעקט זיך ניט פאר'ן מלאך המות, נור עס איז איהם זעהר שווער זיך צו שטעלען פאר'ן בית דין של מעלה, וואו עס הערשען נור אמת אונ יושר, אונ האט זיי געגעבען זיין ברכה פאַר'ן טויט, אַז יראת שמים זאָל אויף זיי האָבען האַטשי ניט קיין קלענערע פעולה ווי די מורא פאַר מענשען. נאָך זיין טויט האָבען די תלמידים זיך גענומען נאָך מיט מעהר חשק צו בעפעסטיגען די ישיבה אין יבנא; נור איין אליעזר בן ערך האָט זיך אָבגע-טהיילט פון זיי אונ איז אַריבער קיין עמאוס. דערפאַר איז זייער צאָהל אָבער פערגרעסערט געוואָרען מיט צוויי גרויסע מענשען, רבן גמליאל אונ רבי עקיבא, אונ דעמעלט האָט מען זיי אָנגעהויבען רופען תנאים, אָדער לעהרער פונ'ם פאָלק.

דער אמתער פאָרשטעהער פון די יודען, נאָך רבן יוחנן, האָט געקאַנט

זיין נור רבן גמליאל, דער זוהן פון שמעון הנשיא אונ איין אייגען ענייקעל פון הלל׳ן. רבן גמליאל דער צווייטער איז געוועהן א גרויסער למדן, אונ האטשי ער איז פון דער נאטור געוועהן זעהר קראנקליך, פלעגט ער זיך אפגעבען מיט פערשידענע חכמות. אונ האט שוין אין יענע יאהרען געהאט פערגראסערונגס־גלאזער אונ א קארטע פון דער לבנה, וואס נאך איהר פלעגט ער מאכען די רעכנונגען וועגען קדוש החדש, אונ ניט שטעלען גלאט אויף עדות. איהם האט אויך די רוימישע מלוכה בעשטימט פאר א נשיא, אונ ער האט בענוצט זיין כח אויף איינצופיהרען אחדות צווישען זיינע ברידער, אונ בעזונדערס צווישען די לומדים. וואס האבען זיך, נאך רבן יוחנן׳ס טויט, צוטהיילט אויף עטליכע פערשידענע כתות, יעדע מיט בעזונדערע דעות, אונ מיט שפיגעל נייע פשטים אונ חומרות. וועגען דינים, וואס האבען א שייכות צו הלכה, האט ער איין מאל פאר אלע מאל געמאכט, אז די פראקטישע געזעטצע מוזען ארויסגעגעבען ווערען נור פונ׳ם סנהדרין אין יבנה; אז עס איז אבער געקומען צו אגדה, וואו יעדע כתה האט געזוכט ארויס צו־ווייזען איהר בקיאות, אונ דרינגען אז נור איהר מיינונג איז ריכטיג, איז שוין געוועהן שווער זיך צו האלטען אין איין דעה, ווייל איטליכער האט געצויגען צו זיינעם, אונ מיט דער הילף פון שארפזיניגע הסברות אונ פסוקים־קנייטשען האט ער געקאנט שרייען, אז נור ער האט רעכט אונ יענעמס דרך איז פאלש. דעמעלט האט זיך אויך צוברענט דאס פייער צווישען די בית שמאי, וואס זענען געוועהן גרויסע עקשנים, אונ האבען ליעב געהאט צו בעלאסטיגען דאס לעבען פונ׳ם פאלק מיט חומרות, אונ די בית הלל וואס האבען דווקא געוואלט מקיל זיין, אונ צו ליעב דעם האבען זיי ניט געקאנט אבטרעטען פון זייער דעה, האטשי זיי האבען זיך פיינד געהאט צו שפארען. רבן גמליאל האט זיך דא אויך פיעל מיה געגעבען צו מאכען א שלום צווישען ביידע צדדים, אונ אז ער האט געזעהן אז ער קאן גאר ניט פועל׳ן האט געמוזט ארויס א בת־קול, וואס מען מאג מיט רעכט דענקען, אז דאס איז טאקי געוועהן דאס קול פונ׳ם גאנצען פאלק, אונ וואס האט אויסגעשריגען, אז אייגענטליך זענען ביידע דעות ווארטער פונ׳ם לעבעדיגען גאט, נור דארט וואו מען רעדט פון הלכה מוז זי בלייבען ווי די בית הלל זאגען. דאס איז אפילו שטארק ניט געפאלען רבי יהושע׳ן, וואס האט ניט געוואלט ליידען, אז ביי א מחלוקת אין לערנען זאל זיך גאר

פליצום אריינמישען א זייטיג אונבעקאנט קול; ער האט געדרונגען, אז די תורה איז געמאכט געווארען ניט פאר מלאכים, נור פאר מענשען, און אז דאריבער טאר מען זיך אין די זאכען ניט פערלאזען אויף נסים; עס האט איהם אבער ניט געהאלפען, און דער עולם האט אנגענומען די מיינונגען פון די בית הלל. ביי דער קריעג האט ניט וועניג בזיונות געהאט איינער פון די בית שמאי, זכריה בן אמפיקלוס, וואס האט ניט געוואלט צו ליעב טהון זיינע געגנער אויף קיין האר, און האט בעזונדערס אונטערגעווארמט די אלטע שנאה צווישען יודען און גאטצענדיענער, וואס צו ליעב דעם האבען די יודען געמוזט אויסשטעהן פיעל צרות. נור חאטשי די בית הלל האבען אנגעהויבען שפיעלען די הויפטראלע, פון דעסטוועגען האט קיינער פון זיי ניט געצווינגען די בית שמאי זיי זאלען דווקא זיך נוהג זיין ווי זיי: יעדער פאר זיך האט זיך געמאגט פיהרען ווי אזוי ער האט געוואלט אבי ער האט זיך נור ניט געמיהט צושלעפען אנדערע צו זיין איבערצייגונג. דארויף האט רבן גמליאל בענוצט זיין גאנצען כוח, און האט שטרענג פערפאלגט די דאזיגע, וואס האבען זיך געפרובט געהן געגען זיין רצון. ביי די טויערן פון דער ישיבה אין יבנא האט ער געשטעלט שומרים, מען זאל אריינלאזען נור אזעלכע תלמידים וואס זענען געווען בעקאנט מיט זייער ערליכקייט און פרומקייט, און אז דאס האט אויך וועניג געהאלפען האט ער אנגעהויבען פשוט אריינלעגען אין חרם. אין יענע צייטען, איז דער חרם ניט געוועהן אפילו דאס וואס האט זיך פון איהם אויסגעארבייט אין די שפעטערע דורות: מען האט ניט אזוי גערודפט דעם מענשען וואס איהם האט געטראפען דער חרם, און מען האט זיך ניט אין גאנצען פון איהם אבגעטהיילט, ער האט נור געמוזט א גאנצען חדש טראגען שווארצע קליידער, און אויף חרטה האט ער שטאנדיג געהאט צייט, סיידען ווען ער פלעגט אין מיטען דרינגען שטארבען, האט מען אויף זיין ארון געלעגט א שטיין. רבן גמליאל האט זיך אבער ניט געשאמט אריינלעגען אין חרם פיעל גרויסע לייט און האט דערפאר בעקומען גענוג שונאים; ער האט פון דעסטוועגען ניט געקוקט דארויף, נור איין מאל האט ער אפענטליך געזאגט: "דיר גאט, איז בעקאנט, אז ניט פאר מיר, ניט פאר די אבות נור פאר דיין כבוד טהו איך אזוי כדי דאס פאלק ישראל זאל בלייבען גאנץ און קיין אינוועניגסטע שנאה זאל עס ניט אויפעסען.

אזא שטרענגע הנהגה פון רבן גמליאל האט געמוזט פיהרען דערצו,

וואס אין אללע לאנדער, וואו יודען האבען זיך געפונען, האט מען אנגעהויבען בעטראכטען די סנהדרין פון יבנה, ווי אקראפט, וואס בעשיצט דאס גאנצע יודענטהום, פונקט ווי דאס בית המקדש אמאל, אונ אזוי ווי דער נשיא האט געשטאמט פון דוד המלך׳ס משפחה, האט מען זיך געטרייסט דערמיט, דאס עס ווערט טאקי מקוים דער פסוק: „לא יסור שבט מיהודה״. דערצו האט נאך פיעל פערהאלפען דאס, וואס די ראמישע מלוכה האט זיך ניט געוואלט שטארק אריינמישען אין אינווענינסטען לעבען פון די יודען אונ זיי האבען געהאט דאס רעכט צו שטעללען אייגענע שופטים פון לומדים, וואס פלעגען דארויף בעקומען א סמיכה פונ׳ם ראש ישיבה.

רבן גמליאל האט אויך גערעגעלט דעם גאטטעס דיענסט אין די שוללען, וואו קיינע בעשטימטע חזנים זענען ניט געווען אונ יעדער פונ׳ם עולם האט געקאנט זיין דער „שליח צבור״, אונ האט מסדר געווען פיעל תפלות, וואס זענען עד היום געבליבען. ער האט אבער דא אויך געהאט מתנגדים, בעזאנדערס פון די בית שמאי, וואס האבען ניט געקאנט ליידען דאס געבעט, וואס ער האט איינגעפיהרט פאר די גאטטעסדיענער, וואס האבען אנגענומען די יודישע אמונה. איינער פון זיי, רבי אליעזר בן הורקנוס, האט דעמאלט געזאגט: „אז ווער עס דאווענט נאך פעסטגעזעטצטע תפלות, געהט זיין געבעט ניט ארויס פונ׳ם הארצען אונ קאן קיין שום פעולה ניט האבען״.

ביסלעכווייס האט זיך דאס רעליגיאזע לעבען פון די יודען אויך איינגע-ארדענט, אונ מען האט געזעהן, ווי וייט מאגליך, אז אללע פריהריגע געזעצע, אויסער די דינים פון קרבנות וואס מע האט פערביטען אויף תשובה, תפלה אונ צדקה, זאללען בלייבען אין זייער קראפט. די כהנים האט מען געגעבען מעשר, די ארימע לייט האט מען אין זין געהאט מיט לקט, שכחה אונ פאה; שמיטה האט מען אבגעהיט, די פעלדער האט מען בעארבייטעט פונקט אזוי ווי עס שטעהט אין דער תורה, אונ מען האט אויסער דעם נאך געזארגט אז די ערד אין ארץ ישראל זאל ניט אריינפאלען אין פרעמדע האנד. מע האט פעסט געשטעלט אסך מנהגים צום זכר פונ׳ם חורבן; אויסער די פיער תעניתים, וואס די יודען אין בבל האבען איינגעפיהרט נאך׳ן ערשטען חורבן, האבען די פרומע אנגעהויבען פאסטען מאנטאג אונ דאנערשטאג אונ יעדער יוד האט זיך שטארק געהאלטען אן די ווארטער פון די תנאים, וואס האבען געזאגט: „ווער עס טרויערט אויף ירושלים, וועט זוכה זיין צו זעהן ווי זי וועט צוריק בעקומען איהר גלאנץ״.

באלד האט זיך אבער ארויסגעוויזען די אלטע קראנקהייט וואס האט ניט

אֵיין מָאל פֶערְנִיכְטֶעט דָאס יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען. פוּן דִי פְרוּמֶע אוּנ מֶעהר בֶּעמִיטֶעלְטֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען גֶעהַאט צַייט זִיךְ אָבְּצוּגֶעבֶּען מִיט דֶער קְלֵיינְסְטֶער מִצְוָה אוּנ הָאבֶּען אָבְּגֶעהִיט דֶעם מִינְדֶעסְטֶען דִין, הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעאַרְבֵּייט אַ בֶּעזוּנְדֶער קְלַאססֶע „מְיוּחָסִים", וָואס הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָאר זִיךְ צוּ רֶעכֶענֶען פַאר'ן עִיקָר אוּנ שְׁרַייֶען אַז נָאר צוּ לִיעב זֵיי הַאלְט זִיךְ דָאס יוּדִישְׁקַייט. פוּנ'ם פְּרָאסְטֶען פָאלְק הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אִין גַאנְצֶען אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט אוּנ הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען מִיט'ן נָאהמֶען: „עַם־הָאָרֶץ", וָואס הָאט פוּן דֶעמָאלְט אָן בֶּעקוּמֶען אַ שֶׁאנְדְלִיכֶע בֶּעדַייטוּנְג. עֶס קָאן זַיין אַז נִיט קַיין קְלֵיינֶע נְגִיעָה הָאט אִין דֶעם גֶעהַאט דָאס, וָואס דִי יוּדֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן אַ זֵיינֶע נָאהֶענְטֶע שְׁכֵנִים מִיט דִי רָאמֶער, וואוּ זֵיי הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעזֶעהן צְווֵיי גַאנְץ אָבְּגֶעשְׁלָאסֶענֶע קְלַאסֶען וִוי דִי פַּאטְרִיצִיעֶר (מְיוּחָסִים) אוּנ דִי פְּלֶעבֶּעעֶר (פְּרָאסְטֶע מֶענְשֶׁען), נָאר דִי יוּדֶען זֶענֶען אַ סַךְ וַוייטֶער גֶעגַאנְגֶען פוּן דִי רָאמֶער: זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט דִינִים פוּן „כָּשֵׁר" אוּנ „טְרֵפָה" אוּנ הָאבֶּען זִיךְ בֶּענוּצְט דֶערְמִיט צוּ מַאכֶען אַ פֶעסְטֶע וַואנְד, וָואס זָאל זֵיי לַחֲלוּטִין אָבְּטֵהיילֶען פוּנ'ם פָאלְק. אֲפִילוּ זִיךְ מִישֶׁען מִיט זֵייעֶרֶע כֵּלִים, זִיךְ אָנְרִירֶען אָן זֵייעֶרֶע קְלֵיידֶער, אִיז בַּיי דִי „מְיוּחָסִים" גֶעוָוארֶען דִי גְרֶעסְטֶע עֲבֵרָה, פוּן מְשַׁדֵּךְ זַיין זִיךְ מִיט זֵיי הָאט מֶען נָאר נִיט גֶעקָאנְט רֶעדֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען זִיךְ דִי „מְיוּחָסִים" דֶער מִיט נִיט גֶעקָאנְט קוֹנֶה אַהֲבָה זַיין בַּיי'ם פָאלְק; דִי שִׂנְאָה צוּ זֵיי אִיז גֶעוָוארֶען אַזוֹי גְרוֹיס אַז נִיט אוּמְזִיסְט הָאט רַבִּי אֱלִיעֶזֶר גֶעזָאגְט: „וֶוען דֶער פְּרָאסְטֶער מֶענְשׁ זָאל נִיט דַארְפֶען אָנְקוּמֶען צוּ דֶעם עֶדְלֶערן אִין גֶעשֶׁעפְט־זַאכֶען, וָואלְט עֶר אִיהם אָהן רַחֲמָנוּת גֶעקוֹילֶעט". רַבִּי עֲקִיבָא, וָואס אִיז אַרוֹיס גֶעקוּמֶען פוּן גֶעמֵיינֶעם שְׁטַאנְד, הָאט טַאקִי מוֹדֶה גֶעוֶועהן, אַז נִיט אֵיין מָאל פְלֶעגְט זִיךְ אִיהם אִין דִי יוּנְגֶע יָאהרֶען גְלוּסְטֶען צוּ הַרְגְ'נֶן אֵיינֶעם פוּן דִי „מְיוּחָסִים". אַוַדַאי אִיז דִי לַאגֶע פוּנ'ם פְּרָאסְטֶען פָאלְק גֶעוֶועהן זֶעהר טְרוֹיעֶרִיג אוּנ עֶס אִיז גֶעקוּמֶען דֶערְצוּ, אַז מֶע הָאט זֵיי אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ צוּלָאזֶען פַאר עֵדוּת, גְלַייךְ וִוי דֶער גֶעמֵיינֶער מַאנְן קָאן גָאר קַיין נֶאֱמָנוּת נִיט הָאבֶּען. מֶען דַארְף זִיךְ דֶערִיבֶּער נִיט וואוּנְדֶערְן וָואס פִיעל פוּן זֵיי זֶענֶען צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ דֶער נַייעֶר קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן, וָואס הָאט דֶעמָאלְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ וַואקְסֶען אוּנ הָאט גֶעמוּזְט הָאבֶּען אַ שְׁטַארְקֶע ווירְקוּנְג אוֹיף דִי דָאזִיגֶע, וָוא'ס פוּן אֵיין זַייט הָאט מֶען זֵיי אַוֶועקְגֶעשְׁטוֹיסֶען אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאט מֶען זֵיי בֶּעגֶעגֶענְט מִיט פְרַיינְדְשַׁאפְט אוּנ לִיעבֶּע.

---

2 די יודען אין דער צייט פון דאמיטיאן, נערווא און טראיאן.

(93—117 נאך קריסטוס געבורט).

די סנהדרין פון יבנה, און איבערהויפט דער שטרענגער און ענערגישער נשיא רבן גמליאל, האבען געהאט גענוג ארבייט מיט די פערשידענע סעקטען און בעזאנדערס מיט די ערשטע יודען–קריסטען, וואס זענען גרעסטענטהיילס ארויסגעקומען פונ'ם פראסטען פאלק און האבען ניט געקאנט זיין קיין גוטע פריינד די עדלערע יודען פאר זייער אפענער שנאה צו זיי. די יודען–קריסטען האבען זיך דווקא אין אללע הנהגות ניט אבגעזאנדערט פון די יודען און פלעגען אפילו קומען דאווענען אין די שולען, נאר ווי ווייט זיי האבען געקאנט פלעגען זיי זיך נוקם זיין אן די „מיוחסים" און פלעגען זיי ניט איין מאל מסר'ן פאר דער מלוכה. עס איז אזוי ווייט געקומען אז איינער פון די בעסטע און גוטהערציגע תנאים, רבי שמואל דער איגנגערער, האט זיך ענטשלאסען צו מאכען א נייע תפלה „ולמלשינים אל תהי תקוה", אז די מוסרים זאלען ניט האבען קיין האפנונג אויף תחית המתים. מיט דער תפלה האבען יודען ניט געמיינט דווקא צו פערשאלטען זייערע געוועזענע ברידער, נאר דאס פלעגט זיי העלפען געוואהר צו ווערען ווער עס האט אבגעטרעטען פון יודישקייט, ווייל קיינער פון די יודען-קריסטען האט מן הסתם ניט געוואלט זאגען אזא תפלה, און אז מען האט אין שול בעמערקט ווער עס שווייגט צו ביי דער תפלה, האט מען זיך שוין געשטויסען אז ער איז אבגעשטאנען פון די יודען. אויסער דעם האט מען דעמ[illegible]ט געהאט ניט ווייניג צו טהון מיט פיעל לומדים, גרויסע קאפ, וואס דער גריכישער למוד פון די „גנאסטיקער", (פון די חכמים וואס האבען זיך צו פיעל פערטיעפט אין חקירות וועגען אמונה-זאכען) האט זיי פערדרעהט די מחות, ווייל דער מענשליכער שכל איז ניט אים שטאנד אריינצוקריכען אין צו ווייטע דרכים און קאן לייכט אראבגעפיהרט ווערען פון דעם דרך הישר, וואס איז געמאכט געווארען פאר איין געוואהנליכען בשר ודם. אזוי זענען אין דעם למוד פון די גנאסטיקער געהאפט געווארען איינער פון די גרעסטע תנאים, אלישע בן אבויה, און אויך צוויי תלמידי חכמים, בן זומא און בן עזאי. אוודאי האט רבן גמליאל ניט געטארט שלאפען און האט געמוזט גוט אכטונג געבען, אז די אללע זאכען וואס ער האט געפונען פאר שעדליך, זאללען זיך ניט פערברייטען אין פאלק. זיין מיטעל, וואס ער האט אבער בענוצט דערצו

האבען איהם שטארק פעראנדערט און זיין כאראקטער אזוי הארט געמאכט אז ער האט זיך שוין געוואהנט צו רעדען הארט מיט אללע גאר אהן א שום אונטערשייד און פלעגט שוין מעהר קיין כבוד ניט לעגען אפילו אויף אזעלכע מענשען, וואס ער האט אליין געשאצט און געקענט זייער ווערטה. דאס האט געפיהרט דערצו, וואס אפילו ר' יהושע, איינער פון די תנאים וואס האבען פיינד געהאט זיך צו שפארען און איז געוועהן בעקאנט מיט זיין גוט און עדעל הארץ, איז געווארען זיינער א געגנער. ר' יהושע פלעגט זיך אין פיעל ענינים ניט אויסגלייכען מיט'ן נשיא, נאר אזוי ווי ער איז געוועהן איין ארעמאנן און א חוץ דעם האט ער פשוט ניט ליעב געהאט זיך צו שטופען אויבען אן מיט זיין דעה, האט איהם ניט געאהרט ווען זיין מיינונג פלעגט בלייבען ניט אנגענומען. איין מאל האט זיך אבער געמאכט אז רבן גמליאל האט בעשטימט ראש חדש תשרי, דאס דערפון זענען אבהענגיג געוועהן אללע ימים טובים, לויט די ידיעות, וואס צוויי ניט גאנץ בעגלויבטע עדות האבען געבראכט. רבי יהושע האט געפונען פאר אונרעכט צו שווייגען און האט אפענטליך געוויזען דעם נשיא אז ער האט א טעות. דאס האט שטארק פערדראסען רבן גמליאל'ן, ער האט פון קיין זאך ניט געוואלט וויסען און האט נאך אויף צו להכעים רבי יהושע'ן איהם געגעבען א בעפעהל ער זאל צו איהם קומען פונקט אין דעם טאג, ווען נאך ר' יהושע'ס רעכענונג האט בעדארפט פאלען יום כפור, אנגעטהון אין וואכענדיגע קליידער, מיט'ן שטעקען און רייזע-טאש. אזא פארדערונג האט אנגעמאכט א גרויסען רעש צווישען רבי יהושע'ס חברים; א טהייל האבען איהם צוגערעדט ער זאל ארויסשפרינגען געגען דעם נשיא, און א טהייל האבען איהם געראטהען בעסער איינבויגען דעם קאפ און ניט ברענגען צו לייטיש געלעכטער, און ער האט טאקי געפאלגט די לעצטע. אז רבן גמליאל האט איהם דערזעהן, איז ער איהם אקעגענגעגאנגען מיט פריינדשאפט און האט איהם געזאגט: „זיי בעגריסט, מיין רבי און מיין תלמיד! דו ביסט מיין רבי אין חכמה און מיין תלמיד אין דרך ארץ! אז וואהל איז דעם דור וואס די גרויסע פאלגען די קליינערע!" מיט אזוינע זיסע ווערטער האט דער נשיא איבער געבעטען רבי יהושע'ן, נאר דער שלום האט ניט אויסגעהאלטען לאנג.

דעם נשיא, וואס האט זיך שוין געוואהנט צו פיהרען דעם עולם מיט גרויסקייט, איז שווער געוועהן זיך איבער צו מאכען און נאך אויף דער עלטער; די צאהל פון זיינע געגנער האט זיך יעדען טאג פארגרעסערט, דאס האט איהם נאך מעהר געארגערט, און אזוי ווי ער האט געהאלטען רבי יהושע'ן פאר

אַ שְׂטִילֶען שׂוֹנֵא, הָאט עֶר אִים גֶעמַאכְט פַאר דֶעם שׁוּלְדִיגֶען אִין אַלֶץ, אוּנ פְּלֶעגְט אָפְּט אָנְפַאלֶען אוֹיף אִיהם, חָאטְשֶׁע עֶר אִיז אִין גָאר נִיט שׁוּלְדִיג גֶעוֶוען. אֵיינְמָאהל הָאט עֶר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ׳ן אוֹיף גֶעוָוארְפֶען אִין דֶער יְשִׁיבָה פַאר אַללֶע אִין דִי אוֹיגֶען אַז עֶר אִיז זִיךְ נִיט נוֹהֵג לוֹיט דִי בֶּעפֶעהלֶע פוּן דִי סַנְהֶדְרִין. דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ דִי גַאנְצֶע יְשִׁיבָה אָנְגֶענוּמֶען רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ׳ס קְרִיוְודֶע אוּנ מֶע הָאט בַּאלְד רַבָּן גַמְלִיאֵל׳ן גֶעמַאכְט פַאר אוֹיס נָשִׂיא.

לַאנְג בְּלַייבֶּען אָהְן אַ נָשִׂיא הָאט מֶען נִיט גֶעקֶאנְט, אוּנ מֶע הָאט בַּאלְד גֶעמַאכְט אַיין אֲסִיפָה פוּן צְוֵויי אוּנ זִיבְּצִיג גְרוֹיסֶע לַייט צוּ קְלוֹיבֶּען אַיין אַנְדֶערְן. דֶער עוֹלָם הָאט פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען נִיט גֶעוָואלְט קְרֶאנְקֶען רַבָּן גַמְלִיאֵל אוּנ דַארִיבֶּער הָאט דֶער גוֹרָל נִיט גֶעקָאנְט פַאלֶען אוֹיף רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ׳ן, וָואס צוּ לִיעב אִיהם אִיז עֶר גֶעוָוארֶען אוֹיס נָשִׂיא. דֶעסְטְגְלַייכֶען הָאט מֶען נִיט גֶעקֶאנְט רֶעדֶען פוּן רַבִּי אֱלִיעֶזֶר׳ן, וָואס אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אִין חֵרֶם, אוּנ רַבִּי עֲקִיבָא׳ן, וָואס אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן יוּנְג אוּנ הָאט זִיךְ מֶעהר גֶעקָאנְט אִיבֶּערְנֶעהמֶען מִיט יִחוּס עַצְמוֹ ווִי מִיט זַיינֶע אָרְמֶע עֶלְטֶערְן פוּנ׳ם נִידְרִיגֶען שְׁטַאנְד. דֶער פַאר אִיז גֶעוָואהרֶען נָשִׂיא רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אִי אַמְיוּחָס, אִי בַּייךְ, אִי אַגְרוֹיסֶער חָשׁוּב בַּיי דֶער מְלוּכָה. אִין דֶעם טָאג וָואס מֶע הָאט אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען אַנַייעֶם נָשִׂיא, הָאט מֶען אוֹיךְ אִיבֶּערְגֶעקוּקְט דִי גֶעזֶעטְצֶע אוּנ מֶע הָאט גֶעזֶעהְן זֵיי אוֹיסְצוּגְלַייכֶען מִיט דִי פָארְדֶערוּנְגֶען פוּנ׳ם לֶעבֶּען, אוּנ כְּדֵי צוּ וִויסֶען וִוי אַזוֹי דָאס פָּאלְק הָאט פִיעל זַאכֶען אָנְגֶענוּמֶען, הָאט מֶען גֶעפְרֶעגְט עֵדוּת אוּנ דֶערִיבֶּער הָאט מֶען דִי אֲסִיפָה גֶערוּפֶען עֵדָיוֹת. דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ דִי אֲסִיפָה בֶּעשֶׁעפְטִיגְט אוֹיךְ מִיט צְוֵויי שַׁאֲלוֹת. דִי עֶרְשְׁטֶע שַׁאֲלָה אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען אִין דֶעם וָואס אַגֶעטְצֶענְדִיגֶער פוּן דִי בְּנֵי־עַמּוֹן הָאט גֶעבֶּעטֶען מֶע זָאל אִיהם עֶרְלוֹיבֶּען אָנְנֶעהמֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה. רַבָּן גַמְלִיאֵל הָאט אִיהם פְרִיהֶער אָבְּגֶעזָאגְט, וַוייל עֶר הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען פִּינְקְטְלִיךְ אָן דֶעם פָּסוּק: „לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְיָ״ אוּנ הָאט גֶעדְרוּנְגֶען אַז בִּיז דֶעם צֶעהְנְטֶען דוֹר טָאר מֶען נִיט אַרַיין לָאזֶען אִין יוּדִישֶׁען גְבוּל אֵיינֶעם וָואס שְׁטַאמְט אַרוֹיס פוּן דִי פֶערְשָׁאלְטֶענֶע פֶּאלְקֶער. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ הָאט אָבֶּער אַנְדֶערְשׁ גֶעלֶערְנְט דֶעם פְּשַׁט אוּנ גֶעוִויזֶען אַז פוּן דִי גֶעוֶועזֶענֶע עַמּוֹנִים אוּנ מוֹאָבִים אִיז שׁוֹין קַיין זֵכֶר נִיטָא אוּנ אַז דִי וֶוערְטֶער פוּן דֶער תּוֹרָה קָאן מֶען שׁוֹין אַצוּנְד נִיט אַיינְוֶוענְדֶען. דִי צְוֵוייטֶע שַׁאֲלָה אִיז גֶעוֶועהן וֶועגֶען הֵיילִיגְקַייט פוּן „קֹהֶלֶת״ אוּנ „שִׁיר הַשִּׁירִים״, וָואס דִי בֵּית שַׁמַּאי הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט מֶען זָאל זֵיי רֶעכֶענֶען צְווִישֶׁען דִי סִפְרֵי הַקֹּדֶשׁ, אוּנ אַזוֹי וִוי מֶע הָאט

געגלויבט אז שלמה המלך האט זיי אנגעשריבען, האט מען אנגענומען די דעה פון די בית הלל.

רבן גמליאל איז אויך געוועהן בא דער אסיפה אונ האט זיך ניט אבגעזאגט צוזאמען מיט אללע צו ארבייטען; ער האט אנגענומען אללע קראנקונגען, וואס ער האט דעם טאג געהאט, פאר ליעב, ווייל ער האט ביי זיך געוואוסט אז ער האט טאקי איבערגעצויגען דעם בויגען. עס איז ביי איהם געבליבען ער זאל איבערבעטען אללע וואס ער האט פריהר בעליידיגט, אונ צום ערשטען איז ער געקומען צו רבי יהושע'ן, וואס איז געוועהן א בעל מלאכה, א נאדעלמאכער. רבן גמליאל האט איהם געטראפען ביי דער ארבייט אונ האט איהם מיט פער־וואונדערונג געפרעגט: אזוי דערפון לעבסטו! דארויף האט איהם רבי יהושע מיט כעס געאנטפערט: „זעהר שלעכט וואס דו ווערסט ערשט איצט געוואהר דערפון, וועה איז דעם דור וואס דו ביסט זיין מנהיג! דו קענסט ניט די דאגות פון די תלמידי חכמים, ווי שווער עס קומט זיי אן זייער פרנסה". אז רבן גמליאל האט איהם אבער געבעטען ער זאל איהם מוחל זיין, איז רבי יהושע אין גאנצען איבערגעבעטען געוואהרען אונ האט איהם צוגעזאגט אז ער וועט זיך געהמען ארבייטען אז דער נייער נשיא זאל איהם צוריק אבטרעטען זיין שטעללע. רבי יהושע האט געהאלטען ווארט אונ האט באלד געפועלט ביי זיינע חברים מע זאל רבן גמליאל נאך אמאל מאכען פאר א נשיא. עס איז אבער שווער געוועהן אנצומוטהען רבי אליעזר בן עזריה ער זאל זיך אבזאגען. דעמאלט האט אויף זיך גענומען רבי עקיבא די ארבייט איבערצורעדען מיט רבי אליעזר'ן, אונ קוים האט דער נייער נשיא דערהערט אז עס איז געוואהרען שלום צווישען רבן גמליאל אונ זיינע געגנער, איז ער באלד מרוצה געוואהרען זיך אבצוזאגען אונ ער האט אליין פארגעלעגט אז אויף מארגען אין דער פריה זאל ער מיט'ן גאנצען עולם געהן צו רבן גמליאל אהיים איהם בעגריסען. דאס פאלק איז איהם פאר דער עדעלקייט זעהר דאנקבאר געבליבען אונ עס איז בעשלאסען געווארען, אז ביידע נשיאים זאלען צוטהיילען צווישען זיך דעם כבוד אונ אז רבן גמליאל זאל זיך רעכנען פאר'ן ערשטען נשיא אונ זיצען צוויי וואכען אין די אסיפות פון די סנהדרין אונ רבי אלעזר זאל זיין דער צווייטער פון איהם אונ זיצען נאר איין וואך. פון דעמאלט אן איז געווארען שלום אונ אזוי ווי דער קייזער דאמיטיאן האט אנגעהויבען א ביסעל צו פרעסען די יודען, האבען זיי טאקי געמוזט זארגען אז עס זאל זיין צווישען זיי אחדות.

איין געגנער האט געהאט רבן גמליאל, וואס ער האט זיך מיט איהם ניט

געקאנט אויסגלייכען דאס גאנצע לעבען. דאס איז געוועהן זיין איינענער שוואגער, רבי אליעזר בן הורקנוס, וואס האט זיך אין לידדא געמאכט אבעזונדער ישיבה, וועלכע האט אויך עקסיסטירט פיעל יאהרהונדערטע שפעטער. חאטש רבי אליעזר איז געוועהן א תלמיד פון רבן יוחנן בן זכאי, וואס פלעגט אויף איהם זאגען „אז ער „איז איין אויסגעקאלכטער ברונען, וואו קיין איינציגער טראפפען געהט ניט לאבוד" אונ איז ביי זיין רבי'ן אויפגעצויגען געווארען מעהר אויף דעם למוד פון די בית הלל, פון דעסטוועגען איז ער אויף דער עלטער אין גאנצען איבערגעגאנגען צו די בית שמאי אונ האט עס אזוי ווייט געבראכט, אז דער נשיא האט איהם געמוזט מחרים זיין. אזוי ווי ער איז אבער געוועהן א גרויסער למדן אונ מע האט אויף איהם כבוד געלעגט, האט קיינער איהם ניט געוואלט מודיע זיין פונ'ם חרם, האט רבי עקיבא נאך א מאל ארויסגעוויזען זיין ווייכהארציגקייט; ער האט ניט געוואלט איין אנדערער זאל קראנקען דעם געשאצטען געלעהרטען אונ האט אויף זיך גענומען דאס טרויעריג שליחות, איהם צו ברענגען אזא שלעכטע בשורה. אנגעטהון אין שווארצען, איז רבי עקיבא געקומען צו רבי אליעזר'ן אונ האט איהם געגעבען אנצוהערען, אז ווי עס שיינט האבען זיך זיינע חברים פון איהם אבגעטהיילט. רבי אליעזר האט פערשטאנען דעם ווינק אונ האט זיך דערווייטערט פון אללע. דעמאלט האבען זיך צו איהם צוגעמאכט די יודען-קריסטען אונ ער האט זיי ניט פרעמד געהאלטען פון זיך ווי אנדערע — וואס דער נאך האט ער דערפון גרויסע צרות געהאט; ווייל אז עס האבען זיך אנגעהויבען די רדיפות געגען די קריסטען פון דער ראמישער מלוכה, האט מען איהם אויך געוואלט אריינשלעפען אין מיטען, נאר דער מושל פון צעזארעא, פאמפעאוס לאנגינוס, האט איהם אליין געהאלפען זיך ארויסדרעהען אונ האט געזאגט, ער גלויבט ניט אז איינער פון די סנהדרין זאל דאס טהון. אזוי האט זיך רבי אליעזר אבגעלעבט זיינע יאהרען איינער אליין, נאר מיט זיינע געדאנקען, וואס זיי איז ער געבליבען געטריי ביז דעם טויט. ניט איינמאל פלעגט איהם דאס הארץ וועה טהון אויף די, וואס האבען איהם פון זיך געטריבען איבער דעם, וואס ער האט ניט געוואלט בלינד אננעמען פרעמדע דעות, אונ דאס זעהט מען ארויס פון זיינע ווערטער, וואס ער פלעגט אפט זאגען: „ווארם דיך ביי'ם פייער פון די חכמים, נאר היט דיך פאר זייערע קוילען, זאלסט ניט פארברענט ווערען, ווייל זייער בייסען איז א ביס פון א פוקס, זייער שטעכען איז א שטאך פון א סקארפיאן, זייערע צונגען זענען ווי ביי שלאנגע אונ זייערע ווערטער זענען גליהענדיגע קוילען".

פונקט דער היפך פון רבי אֱליעזר'ן איז געוועהן רבי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָה, וואס איז געוועהן איינער פון די לְוִיִם אונ האט נאך געדענקט דעם שׁאַנֶעם גאטטעסדינסט אין בית המקדש. דאס אונגליק פונ'ם גאנצען פאלק, וואס ער האט אליין איבערגעלעבט, האט געהאט א גרויסע ווירקונג אויף זיין כאראקטער אונ ער האט זיך געלאזט ביינען וואהין עס איז נאר נאטהיג געוועהן אבי דער־מיט צו בעפעסטיגען דעם שלום צווישען די צוואָרפענע ברידער. צוזאמען מיט רבן יוחנן בן זכאי איז ער אוועק פון ירושלים אונ האט געגרינדעט א ישיבה אין דער שטאדט פְּקִיעִין; נאר מפרנס זיין די פאמיליע פלעגט ער פון א מלאכה. אונ אזא לעבען האט איהם צוגעבונדען פון איין זייט, דורך דעם לערנען, צו דער עדעלער קלאססע, אונ פון דער אנדערער זייט, דורך דער ארבייט, צום פראסטען פאלק. ביידע צדדים זענען אָבער פון איהם צופרידען געוועהן. ניט איין מאל פלעגט ער זיי אויסגלייכען אונ אבהיטען פון מחלוקת, דערצו איז ער נאך געוועהן א גרויסער מקיל, זיין גאנצע חכמה האט ער נאר בענוצט אויף צו זוכען היתרים, אונ אחוץ דעם איז ער געוועהן זעהר בעליעבט ביי די רֹאמער. פון די נייע חומרות, וואס די בית שמאי האבען אללע מאל געפונען פלעגט ער אויפוויזען, אז זייערע אויפטהון אין דער תורה מאכט קאליע דעם עיקר פון דער תורה, אז דאס איז גלייך ווי מען גיסט אריין וואסער אין א גלאז מיט אהל, דאס וואסער בלייבט אונ דער אהל מוז אויסגעגאסען ווערען. ער פלעגט אויך ניט האלטען פון די גאר הייסע פרומע, וואס האבען זיך אבגעזאגט פון ווין אונ פלייש, ווייל זייט די קרבנות זענען בטל געווארען איז ניטא קיין מזבח, וואס זאל היילינ מאכען פלייש אונ ווין; ער פלעגט דארויף זאגען אז ווי באלד מען זאל אננעהמען אזא טעם, טאר מען קיין וואסער אויך ניט טרינקען, ווייל וואסער האט מען אויך בענוצט ביי'ם גאטטעסדיענסט. רבי יהושע האט אויך געהאט א שטארקע ידיעה אין אסטראנאמיע, אין דער חכמה וואס לערנט דעם גאנג פון די שטערען, אונ האט אפילו איין מאל ענטדעקט א שטערן, וואס פלעגט זיך בעוויי־זען אללע זיבציג יאהר; אונ ביי די אללע מעלות איז ער געוועהן א גרויסער עני אונ מיט זיין גוטן הארץ האט ער זיך מיט רעכט געמאנט רעכנען פאר א געטרייען תלמיד פון זיין היילינען רבי'ן רבן יוחנן בן זכאי.

איינער פון די בעריהמטעסטע תנאים פון יענער צייט איז געוועהן ר' עקיבא בן יוסף, וואס איז ערשט גרוים געווארען ביי די עלטערע יאהרען, אונ וואס וועגען איהם פלעגט מען ערצעהלען גאנצע מעשיות. א טהייל האבען געזאגט, אז ער איז ארויסגעקומען פון גאטצענדיענער אונ איז אליין געקומען צום שכל

אָנצוּנעהמען די יודישע אֱמוּנָה. אַנדערע ווידער האָבען איבערגעגעבען, אַז ער איז אין דער יוגענד געווען אַ דיענער אין ירושלים בּיי אַ גרויסען עשיר „כַּלְבָּא שָׂבוּעַ“, און זיין טאָכטער האָט זיך פערליעבּט אין רַבִּי עֲקִיבָא'ן, נאָר אַזוי ווי ער איז געווען זעהר גראָב און ניט געלערנט, האָט זי איהם געבּעטען ער זאָל זיך אַוועק לאָזען אין אַ גרויסע יְשִׁיבָה לערנען און האָט איהם צוּ געזאָגט, אַז זי וועט וואַרטען אויף איהם. רַבִּי עֲקִיבָא האָט זי געפאָלגט, חאָטשע ער איז שוין דעמאָלט אַלט געוועהן פערציג יאָהר, און כַּלְבָּא שָׂבוּעַ'ס טאָכטער האָט אויך געהאַלטען וואָרט און ווי פיעל רייכע און שאָנע שִׁדּוּכִים מען האָט איהר גערעדט, האָט זי ניט געוואָלט הערען און איז געבּליבּען טריי רַבִּי עֲקִיבָא'ן אַפִּילוּ דעמאָלט, ווען זי האָט אָנגעהויבּען שטאַרק אַלט ווערען. דער פאָטער האָט זיך פון איהר אָבּגעזאָגט און זי האָט געמוּזט לעבּען אין דַּחְקוּת און זיך קוויקען נאָר מיט איין האָפנונג, אַז איהר געליעבּטער וועט צוּריק קומען אַ גרויסער מאַנן. אַזוי איז טאַקי מְקוּיָם געוואָרען: אין אַ סך יאָהרען שפּעטער איז פון רַבִּי עֲקִיבָא'ן געוואָרען אַ גרויסער תַּנָּא, ער האָט שוין געשיינט אויף דער וועלט און האָט אַרום זיך געהאַט טויזענדער תַּלְמִידִים. אַז ער איז געקומען אין דעם אָרט, וואוּ זיין כַּלָּה האָט געוואוינט, איז איהם אַ גרויסער עוֹלָם אַרויסגעגאַנגען אַקעגען מְקַבֵּל פָּנִים זיין, און פְּלוּצִים דערזעהט מען עפּעס איין אַלטע קראַנקע יודענע, ווי זי וויל זיך צוּשטוּפּען גלייך צום תַּנָּא, זיינע מְקוֹרָבִים האָבען זי נאָר וואָס געוואָלט אַוועקטרייבּען, נאָר רַבִּי עֲקִיבָא האָט זי באַלד דערקאַנט, ער האָט זי בּעגריסט מיט דער אַלטער ליעבּשאַפט און האָט געזאָגט זיינע תַּלְמִידִים: לאָזט זי צוּ צוּ מיר, ווייל דאָס וואָס איז פון מיר און פון אייך געוואָרען, האָבען מיר אַללע נאָר איהר אַליין צוּ פערדאַנקען! אַזעלכע זאַכען פלעגט מען זיך אָנדערצעהלען פון רַבִּי עֲקִיבָא'ן. ווי פיעל אֱמֶת אין דעם איז געוועהן איז שווער צוּ זאָגען, נאָר איינס איז געווִיס, אַז רַבִּי עֲקִיבָא האָט ערשט אָנגעהויבּען צוּ לערנען אַז ער איז שוין קיין יונגער מאַנן ניט געוועהן און דאָך איז איהם געראָטהען, מיט דער הילף פון זיינע איבּערנאַטירליכע פעהיגקייטען און אייזערנעם חֵשֶׁק צוּ ווערען אַ גָּדוֹל בְּיִשְׂרָאֵל. ער האָט געמאַכט אַ בּעזונדער אָרדענונג אין לערנען, איינגעטהיילט די דִּינִים אויף מַסֶּכְתּוֹת, און האָט זיך איבּערהויפּט אָבּגעגעבּען מיט זוכען פֵּירוּשִׁים אויף דער תּוֹרָה, ווייל ער איז געגאַנגען מיט דעם דרך, אַז אין די כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ איז קיין איינציג פּינטעלע ניט איבּעריג און ווען מען געפינט אין אַ פָּסוּק עפּעס איבּעריגע ווערטער טאָר מען עס ניט האַלטען פאַר גרינג און מען מוּז אַזוי לאַנג קלערען בּיז מען דערגעהט דעם טַעַם דערפון. רַבִּי עֲקִיבָא איז שטענדיג געזעסען

אין דער שטאדט בני ברק, דא האט ער געהאט א בעזונדער ישיבה, נאר ער פלעגט אפט קומען קיין יבנה, וואו ער האט זיך גערעכענט פאר איינער פון די בעליעבטעסטע סנהדרין און אז ער איז אמאל ניט אים שטאנד געוועהן צו זיין ביי איין אסיפה פלעגט מען זאגען אז אהן רבי עקיבא'ן האט די תורה גאר קיין פנים ניט.

איין געגנער פון רבי עקיבא'ס דרך, אין ענין פון פירושים זוכען אויף דער תורה, איז געוועהן רבי ישמעאל בן אלישע דער זאהן פונ'ם לעצטען כהן גדול, וואס פלעגט די גאנצע הכנסה פון זיינע ווייגארטנער אויסברענגען אויף צדקה־זאכען און בעזאנדערס אויף צו פערזארגען יודישע יתומות, וואס זייערע עלטערן זענען אומגעקומען ביי'ם חורבן. רבי ישמעאל האט געדרונגען, אז מען מוז אללע דינים אויסגלייכען מיט'ן פשוט'ן מיין פונ'ם פסוק, אז מע דארף ניט געהן מיט איבערגעשפיצטע הסברות, אז די תורה איז געשריבען געווארען אין דעם איינענעם לשון וואס מענשען רעדען און אז דעריבער זענען אללע פשט'לעך, וואס גלייכען זיך ניט אוים מיט'ן גראדען מענשענפערשטאנד, איבריג.

אט די פינף תנאים רבן גמליאל, רבי אליעזר בן הורקנוס, רבי יהושע, רבי עקיבא און רבי ישמעאל, זענען געוועהן די זיילען, וואס אויף זיי האט זיך דעמאלט געהאלטען די יודישקייט און זייער ארבייט איז ניט געוועהן אומזיסט: חאטשי די יודען זענען ניט געשטאנען אויף קיין הויכער מדרגה, זיי האבען געמוזט צאהלען א בעזונדער מס נאר דער פאר וואס זיי זע נען יודען געוועהן און האבען, דאכט זיך, ניט געהאט מיט וואס צו צוציהען צו זיך מענשען פון אנדערע פעלקער, בעזאנדערס אז קריסטען האבען געהאט מעהר מעגליכקייט פון זיי צו פערשפרייטען זייער נייע אמונה דערמיט וואס זיי האבען יעדען גאר אהן שאלות צו גענומען, פון דעסטוועגען האבען די תנאים בעפעסטיגט אין פאלק די בעסטע מדות, וואס זענען אזוי געפאלען די גאטצענדיענער, אז זעהר אפט האבען זיך פיעל פון זיי מגייר געוועהן און זענען בעשטאנען איבערצודרעהען זייער גאנץ לעבען און זיך פיהרען נאך די יודישע דינים, וואס זענען ניט גרינג געוועהן פאר אווילדפרעמדען מענשען. דאס האט געפיהרט דערצו וואס רבן גמליאל האט מתקן געוועהן א בעזונדער תפלה פאר די גרים, וואס זייער ליעבשאפט צו דער יודישער אמונה איז באמת געוועהן גרוים און ריין.

איינער פון די גרים, וואס האבען איבערגעלאזט א גרויסען נאמען צווישען יודען, איז געוועהן א גריכע אקולס פון דער געגענד פאנטוס, וואס האט געהאט א גרויס פערמעגען און פיעל שקלאווען. אז עס האט איהם אנגעהויבען

אוועק ציהען פונ'ם גאטצענדיענסט, האט ער זיך לכתחלה צונויפגעפארט מיט זיינע ברידער וואס זענען געווארען קריסטען אונ טאקי באלד האט ער זיך ענטשלאסען איבער צוגעהן צום יודענטהום, אונ דער יודישער אמונה איז ער געבליבען טריי ביז צום טויט. אקולס איז געווארען א אמת פרומער יוד אונ האט זיך בעריהמט געמאכט מיט זיין גריכישער איבערזעצונג פון דער תורה. דאס האט ער געטהון צו ליעב דעם, ווייל דעמאלט איז געוועהן דער מנהג אז מען פלעגט אין די שולען לייענען די סדרה ניט נאר אויף לשון הקדש, נאר אויך אויף גריכיש, כדי דער פראסטער עולם זאל אלדינג פערשטעהן, די אלטע איבערזעצונג, וואס מען האט גערעכענט דאס זי שטאמט פון די זיבציג זקנים, איז מיט דער צייט פערגרייזיגט געווארען אונ אחוץ דעם האבען די קריסטען צו פליים איבערגעמאכט פיל פסוקים אונ האבען אין זיי אריינגעלעגט גאר איין אנדער טעם, ווי עס האט זיי געטויגט. אז אקולס איז פערטיג געווארען מיט דער איבערזעצונג, האט ער זי געוויזען רבי אליעזר'ן אונ רבי יהושע'ן, אונ זיי האבען געפונען, אז עס קאן גאר בעסער ניט זיין. אז ער איז אבער בעקאנט געווארען מיט רבי עקיבא'ן אונ האט פון איהם געלערנט זיין גאנג וועגען פירושים, האט ער אליין געפונען פאר געטהיג אויסצובעסערען די איבערזעצונג אונ האט זיך ניט געפוילט די שווערע ארבייט גאר פון דער ניי אנצוהויבען. זיין איבערזעצונג איז דערפאר אזוי אנגענומען געווארען אז מען האט זי פשוט גערעכענט פאר הייליג; עס איז אבער פון איהר נאר קליינע שטיקער געבליבען אונ מיט פיעל יאהרען שפעטער אז מע האט די תורה איבערגעזעצט אויף כאלדעיש האט מען די איבערזעצונג אנאהמען געגעבען נאך דעם זכר פון אקולס „תרגום אונקלוס".
אקולס איז געוועהן זעהר בעליעבט ביי די תנאים, אונ אז זיין פאטער איז געשטארבען אונ די איבעריגע יורשים האבען איהם אבגעשיקט זיין חלק ירושה פון די טהייערע גאטצענבילדער, וואס זענען נאך זיין טויט געבליבען, האט ער ניט געוואלט נהנה זיין אפילו פון דעם געלד אונ האט עס אין ים אריין געווארפען. זיין פריינדשאפט מיט רבן גמליאל איז געוועהן אזוי גרויס, אז ווען דער נשיא איז געשטארבען האט איהם זיין לויה אבגעקאסט אסך געלד, אונ חאטש רבן גמליאל האט אנגעזאגט מע זאל איהם מקבר זיין אהן א שום פאראד אונ בעהאלטען אין פראסטע תכריכים, האט אקולס ניט געוואלט הארען די צוואה אונ האט ניט געזשאלעוועט צו פערברענען טהייערע כלים אונ קליידער אויף דעם קבר פון זיין פריינד, ווי דער מנהג איז דעמאלט געוועהן.

עס איז מערקווירדיג, וואס דווקא אין רום, וואו מע האט יודען בעזאנדערס

פערפאלגט, איז די צאהל פון די גרים געוואהרען אללע מאל גראסער אונ די יודישע אמונה פלעגען אנגעהמען געבילדעטע רוימער, וואס האבען געלעבט אין דער געזעלשאפט פון אגרויסען חכם עפאפראדיטאס. וואס איז געוועהן בע-קאנט אין גאנצען לאנד פאר אליעבהאבער פון חכמה אונ וואס ארום אים פלעגען זיך קלויבען מענשען, וואס ער האט זיי געצויגען צו עפעס עדלערס אונ האכערס ווי עבודה זרה. יאזעפוס פלאוויוס איז אויך געוועהן א איינגעהער צו עפאפרא-דיטאס'ן אונ אז ער האט געזעהן וואס פאר א כבוד געבילדעטע רוימער לעגען אויף די יודען האט ער אליין אויך אנגעהייבען מעהר שאטצען זיינע ברידער וואס ער האט געגען זיי פריהר אזוי פיעל געזינדיגט, אונ ער האט זיך ענטשלאסען ביי יעדער געלעגענהייט זיך אננעהמען פאר זיי אונ איבערהויפט מעהר בעקאנט מא-כען די רוימער מיט זייער פערנאנגענהייט. אזוי האט יאזעפוס אנגעשריבען אויף גריכיש אגרויס ספר אין צוואנציג טהייל „וועגען דעם אלטקייט פון דעם יודישען פאלק" אונ דארט דערצעהלט ער די גאנצע יודישע געשיכטע פון אנהייב ביז צו דער מלחמה מיט די רוימער. זיין ספר איז זעהר שטארק געפאללען אונ האט גרויס געמאכט דעם נאהמען פון די יודען אין די אויגען פון אנדערע אומות. דאס האט אבער אויך שטארק פערדראסען די שונאי ישראל אונ עס האבען זיך גע-פונען געווען גריכישע שרייבערס וואס האבען זיך געהאפט צו די אלטע ליגענס אונ האבען אויסגעטראכט אויף די יודען בלבולים, וואס זענען ניט געשטויגען אונ ניט געפלויגען. ביי יאזעפוס'ן אין הארץ האט שוין אבער דעמאלט געברענט ארעכט פייער פון ליעבע צו זיין פאלק אונ האט ווייטער אנגעשריבען אגרויס ספר אין צוויי טהייל „געגען די גריכען" אדער „געגען אפיאן", וואו ער ווייזט אויס די נידריגקייט פון די שקרנים אונ די מעלות פון דעם געטריבענעם אונ געשלאגענעם פאלק. זיינע ווערטער האבען געהאט אגרויסע ווירקונג אויף די רוימער אונ פיעל פון זיי האבען זיך אנגעהויבען נאך מעהר צו צוקוקען צום יודישען לעבען אונ בישלעכוויים טאקי אנגעהמען די יודישע אמונה.

אגרויסען רעש האט אנגעמאכט אין רום, ווען מען איז געוואהר געווארען אז א איינגענער פעטער פון די מלכים טיטוס אונ דאמיטיאן, דער סענאטאר פלאוויוס קלעמענס, וואס איינער פון זיינע זיהן האט בעדארפט ווערען קייזער, האט ער אזוי שטארק ליעב בעקומען יודען אז ער וויל זיך מגייר זיין. מען קאן זיך פארשטעלען וואס פאר א שמחה עס איז געווארען אויף די יודען, אז די בשורה איז אנגעקומען קיין ארץ ישראל. רבן גמליאל אונ רבי יהושע זענען שוין געוועהן שטארק אלט אונ קראנק, אונ פון דעסטוועגען האבען זיי זיך

בעשלאסען, צוזאמען מיט רבי אלעזר בן עזריה אונ רבי עקיבא, מיט מסירת נפש זיך אוועק לאזען אויף א קליין שיפעל איבער דעם ים קיין רום אנקוקען מיט אייגענע אויגען דעם קרוב למלכות, וואס האט בעקומען אזא פעסטען רצון צו ווערען א ברודער פון ארעמע פערפאלגטע יודען. נאך פיעל סכנות איז אויך די פיער תנאים געראטהען אנצוקומען קיין רום אונ דארט האט זיי יאזעפוס פלאוויוס אויפגענומען מיט גרויס פריינדשאפט.

אז דאס יודישקייט האט שוין אנגעשפארט אין די הויכע פענסטער אונ עס האט געהאלטען אזוי ווייט אז דעם קייזער'ס א פעטער האט זיך געוואלט אוועקוואַרפען דעם געטצענדיענסט אונ איבערגעהן צום יודישען גלויבען, האט די זאך ניט געקאנט מעהר בלייבען קיין סוד אונ קוים איז דאמיטיאן דערפון געוואהר געווארען, האט ער זיך גענומען מיט'ן גרעסטען אכזריות אויסצוהרג'נען אללע גרים אונ אפילו אזעלכע, וואס איז אויף זיי נאר א חשד געפאללען. דער ערשטער האט בעצאהלט מיט'ן לעבען פלאוויוס קלעמענס, וואס האט זיך נאך פאר'ן טויט מל געוועהן. דערנאך האט דעם אייגענעם פסק געהאט עפאפראדיטאס מיט אללע זיינע לייט אונ אויך יאזעפוס פלאוויוס, וואס האט זיך גראד דעמאלט בעשעפטיגט מיט א ניי ספר איבער יודען, איז בעשערט געוועהן צו שטארבען ווי א קדוש אונ בעקומען א כפרת עון פאר זיינע מעשים פון פריהר, וואס זייער זכות האט איהם ניט געקאנט בייששטעהן, ווען דער צאר'ן פונ'ם שונא האט זיך אויסגעגאסען אויף איהם אונ אויף פיעל אנדערע, וואס זענען אומגעקומען צו ליעב דער יודישער אמונה.

ניט לאנג אבער האבען געדויערט די גרויזאמקייטען פון דאמיטיאן. ער איז באלד געשטארבען אונ זיין יורש געווען איז נערווא איז געוועהן אזא גוטער מענש, אז אין דער קורצער צייט פון זיין מלוכה, וואס האט ניט מעהר געדויערט ווי זעכצעהן חדשים, האט ער פערבעסערט אין גאנצען די לאגע פון זיין פאלק אונ האט אויך אין זין געהאט מיט זיינע חסדים צו בעגליקען די געדריקטע יודען. ער האט אויך געהייסען מבטל זיין דעם יודישען מס אונ דאס האט געמאכט אזא רושם אז צום אנדענקונג פון דעם בעפעהל האט מען ארויסגעלאזט א בעזונדערע מטבע מיט א לאטיינישער אויפשריפט אז „אללע אנקלאגען וועגען יודישען מס זענען בטל ומבוטל".

דאס איז אבער נאר געוועהן א קורצע שיין, וואס גיט א בלישטשע צווישען א פינסטערען וואלקענדיגען טאג אונ א שרעקליכער שווארצער נאכט. נאך נערווא'ס טויט איז געווארען קייזער אולפיוס טראיאנוס, א מענש וואס

הָאט גֶעזוּכְט כָּבוֹד אַזוֹי וַוייט, אַז עֶר הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט צוּגְלַייכֶען צוּ אַלֶכְּסַנְדֶר מוֹקְדוֹן. וָואס דִי גַאנְצֶע וֶועלְט אִיז אִיהם צוּ וֶועניג גֶעוֶועהן אוּנ וָואס הָאט מִיט זַיין גְבוּרָה גֶעוָואלְט אַיין גֶעהמֶען אַללֶע נָאהֶענְטֶע אוּנ וַוייטֶע לֶאנְדֶער. פִיעל אֶרְטֶער אִיז אִיהם נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן גוֹבֵר צוּ זַיין נָאר דָארְט וואוּ עֶר הָאט אָנְגֶעטְרָאפֶען אוֹיף יוּדֶען פְלֶעגְט עֶר הָאבֶען גֶענוּג אַרְבַּייט בִּיז עֶר הָאט גֶעקָאנְט מִיט זֵיי פֶערְטִיג וֶוערֶען. אַזוֹי הָאט עֶר, מִיט גְרוֹיס מִיה, נָאךְ אַ שְׁוֶוערֶע מִלְחָמָה, אַיינְגֶענוּמֶען דִי שְׁטָאדְט נִיזִיבִּים, וַוייל דִי יוּדִישֶׁע עֵדָה הָאט זִיךְ אַלַאנְגֶע צַייט גֶעוֶועהרְט אוּנ גֶעוִויזֶען גֶענוּג בְּרְיָה'שַׁאפְט, אוּנ דָאס אֵיינֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהן אִין אַדְיַבֶּנָה, וואוּ דֶער מֶלֶךְ מֶבַּרְזַפֶּס אוּנ כִּמְעַט דָאס גַאנְצֶע פָאלְק הָאבֶען גֶעהֶערְט צוּם יוּדִישֶׁען גְלוֹיבֶען. דִי אַללֶע מִלְחָמוֹת הָאבֶען זִיךְ אֲפִילוּ גֶעעֶנְדִיגְט גוּט פַאר טְרַאיַאנוּס'ן אוּנ עֶר הָאט זִיךְ אָבְגֶערֶעכֶענְט מִיט דִי יוּדֶען נָאר אוֹיף אַיין אַנְדֶער אוֹיפֶ'ן, נָאר טַאקִי דָאס אַלֵיין הָאט גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ וָואס דָאס פַייעֶר פוּן דִי מְרִידָה הָאט זִיךְ אָנְגֶעצוּנְדֶען אִין אַללֶע אֶרְטֶער, וואוּ דִי יוּדֶען זֶענֶען צוּשְׁפְּרֵייט גֶעוָוארֶען, אוּנ אוּמֶעדוּם, אִין בָּבֶל, מִצְרַיִם, קִירֶענֶע, לִיבְיֶען אוּנ אוֹיךְ אוֹיף דֶעם אִינְזֶעל צִיפֶּערְן הָאבֶען זֵיי גֶעמַאכְט יַד אַחַת אַרָאפּ צוּ־וַוארְפֶען פוּן זִיךְ דֶעם עוֹל פוּן דִי רֶאמֶער. עֶס זֶענֶען אִין גַאנְצֶען עֶרְשְׁט אַוֶועק גֶעגַאנְגֶען עֶטְלִיכֶע צֶעהנְדְלִיג יָאהרֶען זַייט מֶען הָאט פֶערְבְּרֶענְט דִי הֵיילִיגֶע שְׁטָאדְט, דֶער וֵוייטָאג אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן פְרִישׁ, דִי מַכָּה הָאט נָאךְ גֶעוַוארְט יֶעדֶע מִינוּט אוֹיף אַ רְפוּאָה, בַּיי אַללֶע הָאט גֶעלֶעבְּט דִי הָאפְנוּנְג אַז אָט אָט וֶועט גָאטט וִוידֶער רַחֲמָנוּת הָאבֶען אוֹיף זַיין פֶערְזִינְדִיגְט קִינְד, אוּנ דֶערִיבֶּער זֶענֶען נָאךְ זֶעהר פִיעל יוּנְגֶע לַייט גֶעזֶעסֶען אִין דֶער יְשִׁיבָה אִיבֶּער דֶער תּוֹרָה אוּנ אִין דֶער הֵיים הָאבֶען זֵיי מִיט חֵשֶׁק גֶעלֶערְנְט אוּנ גֶעפְּרוּבְט וִוי אַזוֹי זִיךְ צוּ בֶּענוּטְצֶען מִיט כְּלֵי זַיִן אוּנ בַּיי דֶער עֶרְשְׁטֶער גֶעלֶעגֶענְהֵייט זֶענֶען אַללֶע גֶעוֶועהן גְרֵייט זִיךְ צוּ שְׁלָאגֶען פַאר זֵייעֶר פְרַייהֵייט.

דִי הוֹיפְּט פִיהרֶער פוּן דֶער מְרִידָה, וָואס מֶען הָאט אוֹיף זֵיי דֶער נָאךְ גֶעקוּקְט וִוי אוֹיף דֶעם „שְׁטָאלְץ פוּנ'ם יוּדִישֶׁען פָאלְק“, זֶענֶען גֶעוֶועהן צְוֵויי בְּרִידֶער פוּן אַלֶכְּסַנְדֶר'ן יוּלְיַאנוּס אוּנ פַּאפַּפּוּס, אָדֶער וִוי מֶען הָאט זֵיי גֶערוּפֶען אוֹיף יוּדִישׁ: שִׁמְעוֹן אוּנ שְׁמַעְיָה; צוּ זֵיי אִיז בַּאלְד צוּגֶעקוּמֶען אַ יוּדִישֶׁער גִבּוֹר פוּן קִירֶענֶע מִיט דֶעם נָאמֶען אַנְדְרֶעאַס אָדֶער לוּקְקַאס. צוּעֶרְשְׁט זֶענֶען דִי יוּדֶען פוּן קִירֶענֶע אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף דִי רֶאמֶער אוּנ גְרִיכֶען אוּנ הָאבֶען טַאקִי זֶעהר פִיעל פוּן זֵיי אוּמְגֶעבְּרַאכְט. דָאס אֵיינֶענֶע הָאבֶען זֵיי זִיךְ גֶעטְהוּן אִין אַלֶכְּסַנְדֶר'ן. מֶען רֶעכֶענְט אַז מֶעהר פוּן צְוֵויי הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד מֶענְשֶׁען זֶענֶען

געפאלען, אונ דער ראמישער מושל לופוס איז ניט געוועהן אים שטאנד זיי בייצוקומען. פונקט אזא שחיטה האבען די יודען געמאכט אין ציפערן, וואו זייער פיהרער איז געוועהן א געוויסער ארטעמיאן. טראיאנוס האט פריהר געהאלטען די מרידה פאר א קליינינקייט, נאר אז ער האט געזעהן אז עס איז שלעכט, האט ער ארויסגעשיקט זעהר פיעל חיל מיט צוויי הויפט לייט: מארטיוס טורבא, וואס האט בעדארפט מלחמה האלטען מיט די יודען פון מצרים, קירענע אונ ציפערן, אונ לוזיוס קוויעטוס, וואס ער האט איהם געוואלט מאכען פאר זיין יורש אונ וואס אויף איהם איז געפאלען דער גורל איינצושטיללען די מורדים אין אללע איבעריגע ערטער. עס איז גענוג בלוט פון ביידע זייטען פערגאסען געווארען ביז די ראמער האבען גובר געוועהן אונ מען קאן זיך גאר ניט פארשטעללען די ענוים קשים וואס מען האט אנגעטהון דערנאך די יודען, בעזאנדערס אז זיי האבען זיך געפרובט אין ארץ ישראל אויך ארויסשפרינגען אונ עס איז זיי ניט געראטהען. די אלטע שול אין אלכסנדר'ן, וואס איז געוועהן איינס פון די שאנסטע בנינים, האט מען צושטערט אונ פון די יודען האט מען געמאכט א תל, פיעל פון זיי האט מען געטיידט, אויסער יוליאנוס אונ פאפפוס, וועלכע מען האט אריינגעווארפען אין תפיסה, אונ מען האט ניט פערשוינט אפילו ווייבער אונ קליינע קינדער. אין ציפערן איז דער האס געגען די יודען געווארען אזוי גרויס, אז מען האט זיך ניט געשאמט צו מאכען א אונמענשליך געזעץ אז א יוד טאר ניט צושווימען דארט צום ברעג אפילו ווען דאס שיף איז צובראכען געווארען אונ ער מוז זיך ראטעווען ער זאל ניט דערטרונקען ווערען. די יודען האבען אזוי געליטען אין דער צייט, אז די סנהדרין האבען געמאכט אויף די צרות א בעזונדער טרויער אונ די כלות האבען אויפגעהערט צו די חתונות זיך צו ציערען מיט שאנע קראנצע.

אויף אלעמען קומט אבער א סוף אונ טראיאן האט אויך געמוזט צומאכען די אויגען איידער ער האט זיין ציעל דערגרייכט אונ עס איז איהם ניט געראטהען די פארטהישע לאנדער צו אונטערווארפען דער מאכט פון רום. די צושטערטע האפ־נונגען אונ דאס פערשווינדען פונ'ם ערווארטעטען כבוד האבען איהם קראנק גע־מאכט אונ ער איז געשטארבען אין וועג אין ציליציען. אפילו זיין רצון, אז זיין מלוכה זאל איבערגעהן צום הויפטמאנן קוויעטוס, איז ניט ערפיללט געווארען: זיין פאלש ווייב פלאטינא האט ארויסגעלאזט א קלאנג אז דער לעצטער ווילען פון איהר מאנן איז געוועהן אז נאך איהם זאל ווערען קייזער איינער פון זיינע קרובים אליוס האדריאן, אונ אזוי איז עס טאקי געבליבען.

3 דִי בְּלוּטִיגֶע מִלְחָמָה אִין דֶער צַייט פוּן הַאדְרִיַאן.

(117—140 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

קוים אִיז מֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן טְרַאיַאנְ׳ס טוֹיט הָאבֶּען עֶרְשְׁט אַללֶע אוּנְצוּפְרִידֶענֶע רֶעכְט אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען דֶעם קָאפּ! הַאדְרִיַאן אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן פוּן דִי וָואס הָאבֶּען לִיעבּ כָּבוֹד נָאר זֵיי ווִילֶען עֶס זָאל זֵיי גְרִינְג אָנְקוּמֶען, אוּנ אַז עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז פִיהְרֶען דִי אֵיינֶענֶע וֶועלְטֶען וָואס טְרַאיַאן אִיז נִיט פַאר זַיין כֹּחַ, הָאט עֶר אַוֶועק גֶעלֶעגְט דָאס גַאנְצֶע תְּקִיפוּת אִין אַזַייט אוּנ הָאט זִיךְ בַּוָקָא עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ גֶעהְן מִיט גוּטֶען. דֶערְצוּ הָאט עֶר נָאךְ גֶעמוּזְט אָבְּזָאגֶען דֶעם רוֹצֵחַ קְווִיעֶטוּס, וָואס הָאט אַלֵיין גֶעהַאט אַיין אוֹיג אוֹיף דֶער קֵייזֶערְלִיכֶער קְרוֹין, אוּנ דֶער מִיט הָאט עֶר זִיךְ גֶעקוֹיפְט לִיעבְּשַׁאפְט בַּיי דִי יוּדֶען פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וָואס הָאבֶּען מִיט צִיטֶערְנִישׁ גֶעזֶעהְן וָואס פַאר אַמִיתָה מְשׁוּנָה עֶר וִויל אָנְטְהוּן דִי צְוֵויי גֶעפַאנְגֶענֶע הוֹיפְּט־פִיהְרֶער, יוּלְיַאנוּס אוּנ פָּאפּוּס. קְווִיעֶטוּס פְלֶעגְט זִיךְ אָפְט מִיט זֵיי רֵייצֶען אוּנ זֵיי פְרֶעגֶען מִיט אַגֶעלֶעכְטֶער: „נוּ וואו אִיז אַייעֶר גָאטט? אַז עֶר אִיז יָא אַזוֹי שְׁטַארְק פַאר וָואס זְשֶׁע בֶּעפְרַייעֶט עֶר אַייךְ נִיט פוּן מַיינֶע הֶאנְד?” נָאר דַארוּיף פְלֶעגֶען זֵיי אִיהם גֶעבֶּען אַקְלָארֶע תְּשׁוּבָה אוּנ זָאגֶען: אַז גָאט רֶעכֶענְט אִיהם נָאר ווִי אַקְנֶעכְט פוּן אַאֶלְטֶערן אוּנ וִויל נִיט צוּ לִיעבּ אַזַא קְלֵיין מֶענְשֶׁעל בֶּעוַוייזֶען אַנֵס. נָאךְ אַזֶעלְכֶע רֵייד הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין נִיט גֶעקָאנְט וַוארְטֶען אוֹיף קְווִיעֶטוּסֶ׳ס רַחֲמָנוּת; נָאר פּוּנְקְט אִין דֶער מִינוּט וֶוען זֵיי הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גָאר אִין גַאנְצֶען מֵכִין גֶעוֶועהְן צוּם טוֹיט אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דֶער בֶּעפֶעהל מֶען זָאל בַּיי קְווִיעֶטוּס׳ן צוּנֶעהמֶען דִי מַאכְט. דָאס אִיז גֶעשֶׁעהְן דֶעם צְוֶועלְפְטֶען אֲדָר אוּנ בַּיי דִי יוּדֶען אִיז דֶער אָנְדֵיינְקוּנְג פוּן דִי צְוֵויי בְּרִידֶער אַזוֹי טְהַייעֶר גֶעוֶועהְן אַז זֵיי פְלֶעגֶען אַללֶע יָאהר דֶערְמָאנֶען דִי יְשׁוּעָה מִיט אַיוֹם טוֹב, וָואס זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶערוּפֶען „טְרַאיַאן־טָאג”.

אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען בֶּעמֶערְקְט מִיט וֶועמֶען זֵיי הָאבֶּען צוּ טְהוּן, הָאבֶּען זֵיי פָּשׁוּט אָהְן קוּנְצֶען אוֹיפְגֶעקְלֶעהְרְט דֶעם קֵייזֶער הַאדְרִיַאן, אַז עֶר קָאן רֶעכֶענֶען אוֹיף זֵייעֶר אִיבֶּערְגֶעבֶּענְהַייט נָאר דֶעמָאלְט, וֶוען זֵייעֶר פֶערְווִיסְט לַאנְד וֶועט קוּמֶען אוֹיפ׳ן פְרִיהֶרִיגֶען שְׁטַאנְד אוּנ זֵיי וֶועלֶען מֶעהר נִיט הָאבֶּען פַאר וָואס שִׂנְאָה צוּ טְרָאגֶען אוֹיף דִי רָאמֶער. הַאדְרִיַאן הָאט זִיךְ מְיַשֵּׁב גֶעוֶועהְן אַז עֶס אִיז טַאקִי אֶפְשַׁר גְלַייכֶער צוּ זִיצֶען רוּהִיג אוּנ הָאט זֵיי צוּגֶעזָאגְט נָאךְ אַמָאל אוֹיסְצוּבּוֹיעֶן יְרוּשָׁלַיִם אוּנ עֶר הָאט אוֹיךְ וָוארְט גֶעהַאלְטֶען. דֶעם בֶּערִיהמְטֶען אִיבֶּערְזֶעצֶער פוּן

דֶער תּוֹרָה אַקוּלַס הָאט עֶר גֶעמַאכְט פַאר אַיין אוֹיפְזֶעהֶער אִיבֶּער דֶער אַרְבֵּייט אִין דֶער הֵיילִיגֶער שְׁטָאדְט אוּנ די צְווֵיי בְּרִידֶער, יוּלְיַאנוּס אוּנ פַּאפְּפּוּס הָאבֶּען גֶעאַרְבֵּייט מִיט אַלְלֶע כֹּחוֹת, עֶס זָאלְלֶען נִיט פֶעהלֶען קַיין מִיטֶעל אוֹיף דִי גֶעטְהִיגֶע בִּנְיָנִים, וָואס הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט יְרוּשָׁלַיִם אוּמְקֶעהרֶען אִיהר שֶׁאנְקַייט אוּנ גְרוֹיס־קַייט. נְדָבוֹת הָאבֶּען זִיךְ גֶעשִׁיט פוּן אַלְלֶע זַייטֶען אוּנ די יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט שְׁטֶעלֶען אִין אַנְטְיָאכְיָען אוּנ עַכּוֹ חַלְפָנִים, זֵיי זָאלֶען אוֹיסְבַּייטֶען די פֶּערְ־שִׁידֶענֶע מַטְבְּעוֹת וָואס פְלֶעגֶען טָאג אַלְלֶע אָנְקוּמֶען פוּן וַוייטֶע אוּנ נָאהֶענְטֶע בְּרִידֶער. דָאס הָאט אָבֶּער פֶערְדְרָאסֶען די אַנְדֶערֶע כִּתּוֹת אוּנ נָאךְ מֶעהר די שׁוֹמְרוֹנִים, וָואס הָאבֶּען נִיט פֶערְגֶעסֶען זֵייעֶר אַלְטֶע טֶבַע צוּ גֶעהן מִיט רְכִילוֹת, אוּנ הָאבֶּען דָאס מָאל אוֹיךְ אָנְגֶעטְרָאגֶען אִין די אוֹיעֶרן פוּן הַאדְרִיַאן, אַז די יוּדֶען מֵיינֶען נִיט גְלַאט גָאטט צוּ דִיעֶנֶען אִין אַבֵּית הַמִקְדָשׁ, נָאר זֵיי ווִילֶען מַאכֶען אַז די רָאמֶער זָאלֶען בַּיי זֵיי גָאר קַיין שְׁלִיטָה נִיט הָאבֶּען. די מְסִירָה אִיז הַאדְרִיַאנ'ן נוּט אִין קָאפּ אַריינְגֶעקְרָאכֶען. עֶר הָאט אָבֶער מוֹרָא גֶעהַאט מְשַׁנֶה צוּ זַיין אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען גֶעהן צוּרִיק אוּנ אַבֶּעפֶעהל אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען מֶען זָאל דֶעם בֵּית הַמִקְדָשׁ נִיט צוּרִיקְשְׁטֶעלְלֶען אוֹיפ'ן פְרִיהֶרִיגֶען אָרְט, אוּנ אַז אִין יְרוּשָׁלַיִם זָאלֶען גְרֶעסְטֶענְטְהֵיילְס ווָאהְנֶען נָאטְצֶענְדִיעֶנֶער.

די יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעפִיהְלְט שׁוֹין שְׁטַארְק נָאהֶענְט צוּ זֵייעֶר צִיעל אוּנ דֶערְפַאר הָאט זֵיי נָאךְ מֶעהר פַארְדְרָאסֶען דָאס וָואס הַאדְרִיַאן הָאט גֶעווָאלְט וֶוערֶען אוֹיס וָוארְטְס־מַאנְן. זֶעהר פִיעל יוּדֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן אִין דֶער צֵייט פֶערְזַאמֶעלְט אִין בֵּית־רִמּוֹן אוּנ אִין עֵמֶק יִזְרְעֶאל אוּנ זֵיי זֶענֶען אַלְלֶע פֶערְטִיג גֶעוֶועהן אַרוֹיסְצוּשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען דֶער רָאמִישֶׁער מְלוּכָה, נָאר עֶס הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ דֶערְמָאלְט גֶעפוּנֶען נִיט וֶוענִיג רוּהִיגֶע אוּנ בֶּעטְרַאכְטֶע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען פַיינְד גֶעהַאט די מְרִידָה אוּנ הָאבֶּען גֶעזוּכְט אַלְלֶע מִיטֶעל אַיינְצוּהַאלְטֶען דֶעם עוֹלָם. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט בֶּעפֶעסְטִיגְט דֶעם שָׁלוֹם צְווִישֶׁען יוּדֶען אוּנ נָאטְצֶענְדִיעֶנֶער, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, וָואס הָאט לִיעב גֶעהַאט אָנְצוּוַוייזֶען אַז אוֹיךְ בַּיי אַנְדֶערֶע פֶאלְקֶער גֶעפִינֶען זִיךְ גוּטֶע אוּנ אָרֶענְטְלִיכֶע מֶענְשֶׁען, אוּנ פוּן אִיהם אִיז גֶעבְּלִיבֶּען דָאס גְלוֹיבֶּען, אַז „חֲסִידֵי אוּמּוֹת הָעוֹלָם יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא". אַז עֶס הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט צוּ בְּרֶענֶען דָאס פַייעֶר, הָאט מֶען צוּ ווִיסֶען גֶעגֶעבֶּען רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ'ן אוּנ עֶר אִיז צוּ פְלַייס גֶעקוּמֶען צוּ שְׁטִילֶען די צוּרַייצְטֶע, אוּנ זֵיי גֶעבֶּען פַארְשְׁטֶעהן די אֶמֶת'ע לַאגֶע פוּנ'ם פָאלְק, אַז מֶען דַארְף נִיט פְלִיהֶען צוּ הוֹיךְ אוּנ זִיךְ בֶּענְגִינֶען מִיט דֶעם וָואס מֶען גִיבְּט. עֶר הָאט דֶעם עוֹלָם דֶערְצֶעהלְט אַמָשָׁל פוּן אַלֵייב, וָואס אַבִּיסֶען אִיז אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען שְׁטֶעקֶען אִין הַאלְז אוּנ אַז עֶר אִיז גֶעוֶועהן אִין אַגְרוֹיסֶע סַכָּנָה

האט ער צוגעזאגט גליקליך צו מאכען דעם וואס וועט איהם העלפען. באלד האט זיך געפונען א פויגעל מיט א לאנגען שנאבעל וואס האט געוואלט זיין דער גוטער שליח. דעם פויגעל איז די זאך געראטהען און האט זיך געווענדט צום לייב בעטען זיין שכר. דער לייב האט איהם אבער שוין גאר ניט דערקאנט און האט נאך איהם מיט א געלעכטער געזאגט אז ער מאג טאקי גומל בענשען וואס זיין קאפ האט געשטעקט ביי איהם צווישען די צאהן און איז גאנץ געבליבען...אזוי מאגען מיר זיך שאטצען גליקליך — האט רבי יהושע געזאגט — וואס די ראמער זענען חאטשי ניט געוועהן קיין קלענערע בעלי ישר געגען אונז ווי דער לייב.
די ווארטער פון רבי יהושע האבען געהאט א ווירקונג אויף א קליינע צייט און אז האדריאן האט בעמערקט אז עס איז שטיל, האט ער גערעכענט אז ער דארף זיך שוין פאר קיין שום זאך ניט שרעקען. ווער רעדט אז ער האט געמאכט א נסיעה קיין ארץ ישראל און מען האט איהם לפנים זעהר פריינדליך אויפגענומען, האט ער זיך געווים ניט געקאנט רעכטען אז די יודען דרימלען ניט און ארבייטען די מרידה שטיל. זיי האבען טאקי אללע זייערע כחות אוועק געלעגט און געגראבען הייל\ען און גאנג אונטער דער ערד, כדי זיי זאלען האבען וואו זיך די האנד צו פיהרען מיט'ן שונא. די יודישע ארבייטער וואס האבען געמאכט פאר די ראמער כלי זין, האבען נוט אין זין געהאט אז מען וועט דאס געוועהר בענוטצען טאקי געגען זיי און האבען עס קאליע געמאכט. רבי עקיבא, וואס איז נאך רבי יהושע'ס טויט געווארען דער איינציגער פארשטעהער פון זיין פאלק, האט געהאלטען אז די יודען מוזען זיך בעפרייען און אז דאס וועט זיין א שטיקעל התחלה פון דער ישועה, און דעריבער האט ער אויך בסתר אויפגעמונטערט דעם עולם און האט זיך ניט געפוילט אפילו צו פאהרען גאנץ ווייט צו די יודען פון קליין-אזיען און די פארטהישע לאנדער און האט זיי אויך צוגערעדט זיי זאלען בעטראכטען די מרידה געגען רום ווי א אנהייב פון דער בעפרייהונג פונ'ם גאנצען פאלק.

האדריאנ'ן איז אפילו אויף דער מחשבה ניט געקומען אז גאר גיך וועט זיך אין זיין מדינה צופלאקערן א גרויס פייער פון מרידה. די יודען זענען דערווייל שוין געוועהן פערטיג אנצוהייבען א רעכטע מלחמה. זיי האבען זיך בעווארנט מיט געוועהר און לעבענסמיטעל און זענען געוועהן אויך פערזארגט מיט מנהיגים פון די גראסטע חשובים ביי'ם פאלק. זיי האבען נאר געווארט אויף דער ערשטער געלעגענהייט, און אז עס איז פלוצלונג געקומען א ערד-ציטערניש און האט צו-שטערט די צוויי שטאדט צעזארעא, וואו דער ראמישער מושל האט געוואהנט

און עֶמְאוּס, וואו עֶס הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען זֶעהר פִיעל רֶאמִישׁ חַיִל, הָאבֶּען דִי יוּדֶען אִין דֶעם גֶעוֶעהן אַצֵייכֶען פוּנ'ם הִימֶעל אַז עֶס אִיז שׁוֹין צַייט אָפֶּען אַרוֹיס צוּטְרֶעטֶען גֶעגֶען שׂוֹנֵא.

דֶער הוֹיפְּט פִיהרֶער פוּן דֶער מְרִידָה אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער יוּדִישֶׁער גִבּוֹר בַּר־כּוֹכְבָא, וָואס הָאט אִין זִיךְ גֶעפִיהלְט גֶענוּג כֹּחַ צוּ נֶעהמֶען אוֹיף זִיךְ אַזַא שְׁוֶוערֶע אַרְבֵּייט, און הָאט גְרוֹיסֶע צָרוֹת אָנְגֶעטְהוּן דִי רֶאמֶער. פוּן זַיינֶע קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען ווייס מֶען כִּמְעַט גָאר נִיט, נָאר דָאס אִיז בֶּעקַאנְט אַז עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען בַּר־כּוֹזִיבָא, נָאךְ דֶעם נָאהמֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט כְּזִיב, וואוּ עֶר אִיז אוֹיס־גֶעוַואקְסֶען גֶעוָוארֶען, און דֶעם צוּנָאהמֶען „כּוֹכְבָא" הָאט עֶר בֶּעקוּמֶען פוּן רַבִּי עֲקִיבָא'ן, וָואס הָאט אִיהם אָנְגֶענוּמֶען פַאר'ן מֶלֶךְ הַמָשִׁיחַ און הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז אוֹיף אִיהם וַוייזְט דֶער פָּסוּק „דָרַךְ כּוֹכָב מִיַעֲקֹב". רַבִּי עֲקִיבָא הָאט אַזוֹי שְׁטַארְק לִיעב גֶעהַאט זַיין פָאלְק אַז עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אָבְּזָאגֶען פוּן דֶער הָאפְנוּנְג צוּ זֶעהן דִי גְאוּלָה מִיט אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען און עֶר הָאט גֶעגְלוֹיבְּט בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה, אַז אוֹיף בַּר־כּוֹכְבָא אִיז פַאקִי גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל צוּ בֶּעפְרַייעֶן זַיינֶע בְּרִידֶער און זֵיי צוּרִיק גֶעבֶּען דִי פֶערְלָארֶענֶע מַאכְט. אוּמְזִיסְט הָאט רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן תּוֹרְתָּא זִיךְ גֶעמִיהט אִיהם עֶפְנֶען דִי אוֹיגֶען און בֶּעוַוייזֶען אַז עֶר נַארְט זִיךְ. רַבִּי עֲקִיבָא אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי זַיינֶעם, און צוּזַאמֶען מִיט אִיהם הָאט דָאס גַאנְצֶע פָאלְק גֶעקוּקְט אוֹיף בַּר־כּוֹכְבָא ווִי אוֹיף מָשִׁיחַ'ן. פוּן אַללֶע לֶאנְדֶער הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען גֶעצוֹיגֶען צוּ זֵייעֶר בֶּעפְרַייעֶר, אֲפִילוּ דִי שׁוֹמְרוֹנִים און אוּנ־צוּפְרִידֶענֶע נַאטְצֶענְדְרִיעגֶער הָאבֶּען אִיהם גֶעהָאלְפֶען, און וֶועדְלִיג מֶען רֶעכֶענְט, הָאט עֶר גֶעהַאט מֶעהר ווִי אַהַאלְבּ מִילְיָאן חַיִל. בַּר־כּוֹכְבָא אִיז בַּיי זִיךְ גֶע־וֶועהן אַזוֹי פֶעסְט אַז עֶר הָאט זִיךְ אַמָאל עֶרְלוֹיבְּט צוּ זָאגֶען: „אוֹיבּ דוּ ווִילְסְט אוּנְז, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, נִיט הֶעלְפֶען, הֶעלְף זְשֶׁע חָאטְשׁ נִיט אוּנְזֶערֶע שׂוֹנְאִים, וֶועלֶען מִיר שׁוֹין קֶאנֶען אַללֵיין אוּנְזֶער לַאנְד בֶּעפְרַייעֶן".

נֶעגֶען אַזַא גְרוֹיסֶע סַכָּנָה הָאט דֶער מוֹשֵׁל פוּן יְהוּדָה טִינֵייאוּס רוּפוּס, אָדֶער ווִי דִי יוּדֶען פְּלֶעגֶען אִיהם רוּפֶען טוּרַנוּס רוּפוּס, וַוייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער טִירַאן, נָאר נִיט גֶעקְלֶעקְט מִיט זַיין בִּיסֶעלֶע חַיִל, און נָאר אִין אַקְלֵיינֶע צַייט, נָאךְ וֶוענִיגֶער ווִי אַיָאהר, הָאט בַּר־כּוֹכְבָא אַיינְגֶענוּמֶען כִּמְעַט פוּנְפְצִיג פֶעסְטוּנְגֶען. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט זִיךְ הַאדְרִיַאן נִיט גֶעמַאכְט דֶערְפוּן, נָאר אַז עֶר הָאט דֶערְזֶעהן אַז דִי יוּדֶען שְׁפִּיעלֶען זִיךְ פַאקִי נִיט מִיט אִיהם, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען פוּן אַללֶע זַייטֶען צוּנוֹיפְצוּצִיהֶען חַיִל און הָאט גֶעשִׁיקְט צְוֵויי הוֹיפְּט־לַייט, פוּבְּלִיוּס מַארְצֶעלְלוּס און לָאלִיוּס אוּרְבִּיצִיוּס, וָואס הָאבֶּען

אבער אויך געהאט דעם איינעם פסק ווי רופוס.

נאך אזא נצחון האבען די יודען געהאט די בעסטע איבערצייגונג, אז זיי וועלען אויפגערעכט ווערען און ביי בר־כוכב'ן אליין איז נאר אין דעם קיין ספק ניט געוועהן און ער האט שוין געלאזט מאכען מטבעות מיט זיין נאהמען און האט ניט געוואלט ווארטען אויף א סוף. די געפאנגענע רעמער, וואס זענען אריינגעפאלען צו זיי אין די האנד אריין, האבען זיי בעהאנדעלט מיט יושר, נאר די יודען־קריסטען האבען זיי בעשטראפט, ווייל דורך דעם וואס זיי זיינען אין דער מלחמה געשטאנען אן א זייט האט מען זיי געהאלטען פאר מוסרים, און דעמאלט האבען די סנהדרין געמאכט אז ביי'ם דאווענען זאל מען ארויסזאגען דעם שם הוי"ה, כדי עס זאל זיין א חלוק צווישען די יודען און די קריסטען, וועלכע האבען דעם גרינגער פון זייער רעליגיאן אויך גערופען מיט דעם נאהמען „אדני".

אזוי האט זיך די מלחמה געצויגען כמעט צוויי יאהר און דאס גאנצע חיל וואס האדריאן האט ארויסגעשיקט, איז געפאלען ווי שטרוי. אז האדריאן האט א קוק געגעבען אז עס איז זעהר געפעהרליך, האט ער זיך ענטשלאסען צו מאכען נאך די לעצטע פרווו און האט איבערגעגעבען די מלחמה איינעם פון די שטארקסטע און די קלינגסטע הויפטלייט, יוליוס סעווערוס, וואס האט שוין ניט איינמאל ארויסגעוויזען זיין בריה'שאפט. אז סעווערוס איז געקומען אויפ'ן פלאץ פון דער מלחמה, האט ער באלד פערשטאנען אז מיט שלאגען זיך וועט ער נאר ניט אויספיהרען און עס איז ביי איהם געבליבען נאר ווארטען און שטילערהייט צונעהמען ביי די יודען יעדע מעגליכקייט צו בעקומען לעבענס־מיטעל. אזוי האט ער טאקי געטהון; עס האט אפילו לאנגער געדויערט, דער פאו' איז איהם אבער געראטהען ארומצוצינגלען די יודען און זיי מוטשען מיט הונגער און דארשט. עס פערשטעהט זיך אז די יודען האבען ניט געשוויגען און עס זענען גענוג קרבנות געפאלען פון ביידע זייטען, נאר קיין זיכערע ידיעות פון יענער צייט זענען ניט געבליבען. מען ווייסט נאר אז ביסלעכוויים האט סעווערוס אז ויסגערוקט די יודען פון אללע פעסטונגען און בר־כוכבא מיט זיינע לייט האט זיך פערשלאסען אין ביתר, וואס איז געוועהן איינע פון די נייע פעסטונגען און איז געלעגען ניט ווייט פונ'ם ים.

א קיילעכדיג יאהר האט געדויערט די בעלאגערונג פון ביתר, וואס האט געהאט גענוג וואסער און עסענוואארג און האט זיך געקאנט לאנג האלטען. ווי אזוי סעווערוס האט איינגענומען ביתר, זענען דא פערשידענע דעות. א מהייל זאגען אז צוויי שמרונים, מנשה און אפרים, האבען אנגעוויזען די רעמער אללע

פערבארגענע גאנג אונטער דער ערד; פיעל אבער מיינען אז סעווערוס האט בעקומען א מיטעל אבצוציהען דאס וואסער פונ'ם טייך און די איינוואהנער האבען ניט געהאט וואס צו טרינקען; אנדערע ווידער דערצעהלען וועגען דעם אגאנצע מעשה. אין ביתר האט געוואהנט בר־כוכבא'ס אקרוב, רבי אלעזר המודעי, זעהר א פרומער און אאנגעזעהענער תנא, וואס האט די גאנצע צייט פון דער בעלאגערונג נאר געפאסט און תפלה געטהון. אז סעווערוס האט געזעהן ווי די יודען שטעהען אזוי פעסט, האט ער זיך גאר אין גאנצען מיאש געוועהן פון ביתר און האט שוין געוואלט אבטרעטען נור איינער פון די שמרונים האט איהם אבער מגלה געוועהן דעם סוד, אז די פעסטונג האלט זיך נאר צו ליעב רבי אלעזר'ס פרומקייט, און האט זיך טאקי אונטערגענומען צו ווארפען אויף איהם א חשד און אנמאכען א טומעל אין שטאדט. ער האט זיך טאקי אריינגעגנב'ט און איז צוגעקומען צו רבי אלעזר'ן ווען ער איז געוועזען פערטיעפט אין די תפלות און האט איהם עפעס אזוי ווי א סוד איינגערוימט אין אויער. מן הסתם האט ער עס אזוי געטהון אז אנדערע זאלען עס בעמערקען און מען האט באלד דערפון צו וויסען געטהון בר־כוכבא'ן. דער שמרוני האט זיך אימיסטען געלאזט האפען און, אז מען האט איהם געפרעגט וואס ער האט געזאגט רבי אלעזר'ן, האט ער געאנטפערט: „ווי באלד איך וועל אויפדעקען דעם אמת, וועלען מיך מיינע לייט טויטען, וועל איך לייקענען, וועט איהר מיך דערהרגענען, דערפאר וויל איך בעסער שטארבען דורך אייערע האנד און ניט פאלש בלייבען די וואס האבען מיך געשיקט". נאך אזעלכע רייד, האט בר־כוכבא געשיקט רופען רבי אלעזר'ן און אז דער שלאפער זקן האט געזאגט דעם אמת אז ער ווייסט פון קיין זאך ניט, איז בר־כוכבא אין כעס געווארען און האט איהם מיט'ן פוס אזא שטארקען קלאפ געטהון, אז ער איז אומגעפאלען טויט. דערמאלט האט מען געהערט א בת קול, וואס האט געשריגען: „דערפאר וואס דו האסט דערשלאגען די רעכטע האנד פון דעם פאלק ישראל און זיין אויג בלינד געמאכט, וועט אויך דיין האנד געלאהמט ווערען און דיין אויג וועט אויפהערען צו זעהן". נאך רבי אלעזר'ס טויט האט זיך אנגעהויבען צווישען די איינוואהנער פון ביתר א אינעווייניגסטער קריעג און די פעסטונג איז געפאלען פונקט אין דעם איינעם טאג, וואס ירושלים איז, צוריק מיט פינף און זעכציג יאהר, חרב געווארען. בר־כוכבא'ן האט מען געפונען טויט און די רוימער האבען געזאגט אז טאקי נאר איין נאטט האט איהם געטיידט, ווייל מענשען איז שווער געוועהן איהם בייצוקומען.

נאך דער צושטערונג פון ביתר, זענען זיך פיעל יודען צולאפען און סעווערוס

האט צושטעלט זיין חיל אין אסך ערטער מען זאל חאפען די אנטלאפענע. פיעל פון זיי זענען טאקי אריינגעפאלען אין דעם שונא'ס האנד און מען האט זיי פער־קויפט פאר קנעכט. די איבעריגע, וואס עס איז זיי געראטהען זיך צו בעהאלטען אין היילען, האבען אזוי געמוזט אויסגעהן פאר הונגער און עס איז געקומען דער־צו אז זיי האבען אנגעהויבען צו עסען דאס פלייש פון מתים. זיי האבען געציטערט פאר יעדען שארך און איינמאל זענען פיעל פון זיי אומגעקומען צו ליעב דעם וואס עטליכע האט זיך פערגלוסט לכבוד שבת אנצוטהון שיך מיט צוועקעס; אז מען האט דערהערט ווי מען געהט עמעס אזוי שטארק און מען קלאפט, האט מען געמיינט אז די רומער זענען פלוצלונג אנגעפאלען, עס איז געווארען א שטארק שטופעניש און אין ענגשאפט האט מען אסך יודען דערדריקט. דער פון איז נאך דעם ארויס א אסור מען זאל אום שבת ניט טראגען קיין שיך מיט צוועקעס עסען מענשען־פלייש איז ביי זיי געווארען גאר א געוועהנליכע זאך און אזוי ווי טויטע האבען זיך גענוג געוואלגערט אויף די פעלדער, פלעגען זיי ניט איין מאל שטילען זייער הונגער דורך אזא שרעקליכען אופן, און אזוי האט זיך געמאכט וואס אזוהן האט צוזאמען מיט אנדערע געגעסען דאס פלייש פון זיין אייגענעם פאטער, און אז ער איז דערנאך געווארד געווארען דערפון, איז ער פאר צרות אראב פון זינען. נאר אפילו אזא ביטער לעבען האבען די רומער ניט פערגונען די יודען: מען האט פיעל פון זיי ארויסגעצארט פון זייערע בעהאלטענישען, מען האט זיי צוגעזאגט מוחל צו זיין און נאך דעם האט מען זיי דערהרג'ט. גליקליך זענען נאר געוועהן די וואס האבען זיך צוגעשלאגען קיין אראביען און צו דער געגענד פון פרת. די רומישע מלוכה האט זיך נוקם געוועהן אין אללע יודען, זי האט אויף זיי ארויפגעלעגט די גרעסטע נתינות און א שטארקער טרויער האט בעדעקט דאס גאנצע יודישע לעבען. צום זכר פון דער נייער מפלה האבען די יודען איינ־געפיהרט אז ביי די חתונות זאל מען די כלות מעהר ניט טראגען צום חתן א היים אויף טהייערע שטוהלען, ווי דער מנהג איז פריהר געוועהן. די יודען האבען טאקי געפיהלט אז זיי האבען אויף וואס צו טרויער'ן, ווייל האדריאן האט זיך ענטשלאסען ארויסצוגעבען פאר זיי גאנץ בעזונדערע געזעצע, וואס זאלען זיי פערשטער'ן דאס לעבען און אויסראטען מיט'ן ווארצעל דאס יודישקייט, און צו ליעב דעם האט ער נאך איין מאל אראבגעשיקט קיין ארץ ישראל דעם געוועזענעם מושל רופוס, וואס האט גוט געקאנט דאס יודישע פאלק און איז געוועהן אים שטאנד אויף זיי אכטונג צו געבען.

האדריאן האט זיך אין גאנצען גענומען אויף דעם דרך פון אנטיאכוס עפיפאנעס און עס איז ביי איהם אויך געבליבען ער זאל מאכען אחל פון אלדינג וואס עס איז הייליג ביי יודען. ער האט געהייסען בעשטראפען אפילו מיט'ן טויט די יודען וואס װעלען אבהיטען שבת, מל זיין די קינדער, לערנען תורה, דאווענען, לייגען תפלין, אדער זיך האלטען זאגאר אין קלענערע מצות און מנהגים. די ארטער פון ירושלים, וואו די יודען האבען געוואלט אויסבויען די טהייערע בנינים, האט רופוס צו אקערט, דעם נאהמען פון דער שטאדט האט ער איבער געמאכט אויף אליא קאפיטאלינא און האט דארט בעזעצט אויסגעדיענטע סאלדאטען און סיריער, אויפ'ן הר הבית האט ער געשטעלט אבילד פון האדריאן און אויסגעבויט א טעמפעל פאר דעם אבגאטט יופיטער, נאך אזא טעמפעל האט ער אנידערגעשטעלט אויפ'ן הר גרזים, כדי די שמרונים זאלען אויך פיהלען אז די ראמער האלטען זיי פאר יודען. אויפ'ן טויער וואס פיהרט קיין בית לחם האט ער געשטעלט, די יודען אויף להכעיס, אקאפ פון אחזיר און אחוץ דעם האבען יודען ניט געטארט אפילו זיך ווייזען נאהענט געגען די חורבות פון ירושלים און ווען מען פלעגט דארט בעגעגנען פלעגט מען איהם דערהרגע'ן גאר אהן טענות.

ביי אזא שרעקליכע לאגע זענען די תנאים זיך צונויפגעקומען בסתר קיין לוד און האבען דארט געהאלטען איין עצה ווי אזוי מען דארף זיך נוהג זיין. גאר די פרומע האבען געשריען אז יעדער יוד מוז זיך לאזען הרגע'ן און טאר ניט עובר זיין אפילו אויף דער קלענסטער מצוה; אנדערע ווידער האבען געדרונגען פארקעהרט, אז דארט וואו עס איז אזא סכנה, מאג מען לפנים צו ליעב טהון דעם שונא אבי זיך אבצוראטעוועו דאס לעבען. ביידע צדדים האבען זיך אויסגעגלייכט און מען האט אנגענומען די מיינונג פון רבי ישמעאל, אז מען זאל איינשטעלען דאס לעבען נור דעמאלט ווען דער שונא וועט וועלען צווינגען דעם יודען צו רציחה און עבודה זרה, אדער איינפיהרען ניט קיין זיטליך פאמיליעןלעבען, און ווייטער מאג מען ניט אזוי שטרענג אבהיטען די דינים. ניט לאנג אבער האט געהאלפען דאס פארשטעלען זיך, ווייל די ראמער האבען געהאט גענוג מוסרים, וואס האבען זיי ענדעקט אללע סודות און די יודישע התחכמות, מיט וועלכע זיי האבען זיך בעמיהט צו פארבלענדען די אויגען פון דער מלוכה. ביי דער געלעגענהייט פלעגט זיי אנטהון גרויסע צרות, אלישע בן אבויה, אדער ווי מען האט איהם גערופען אחר, וואס ער האט זיך נוקם געוועהן אין זיינע פריהערדיגע פערפאלגער און האט זיי פאר'ן חרם בעצאהלט דערמיט וואס

ער פְלֶעגְט דִי רָאמֶער אויפְקְלֶעדֶרֶען אַללֶע אויפְּשטוּהֶעגִישֶען פוּן דִי יוּדֶען אוּנ הָאט גֶעמַאכְט רוּפוּס'ן פַאר אַ גַאנְצֶען לַמְדָן. ער הָאט אויךְ גֶעגֶעבֶּען דִי עֵצָה מֶען זָאל נָאר צוּמַאכֶען דִי יְשִׁיבוֹת אוּנ קֵיינֶער פוּן דִי תַּלְמִידִים זָאל נִיט טָארֶען בֶּעקוּמֶען אַ סְמִיכָה אויף רַבָּנוּת אוּנ הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז דוּרְךְ אַזוֹינֶע מִיטֶעל וֶועט מֶען קָאנֶען אִין גַאנְצֶען דֶערְשְׁטִיקֶען דִי יוּדִישְׁקַייט אוּנ פוּן דֶער תּוֹרָה זָאל קֵיין זֵכֶר נִיט בְּלַייבֶּען.

דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת, וָואס מֶען הָאט דֶעמָאלְט אָנְגֶעטְהוּן יוּדֶען, לָאזֶען זִיךְ נָאר נִיט בֶּעשְׁרַייבֶּען. נִיט אוּמְזִיסְט הָאט רַבִּי יִשְׁמָעֵאל גֶעזָאגְט, אַז וֶוען מֶען זָאל נִיט מוֹרָא הָאבֶּען דָאס גַאנְצֶע פָאלְק זָאל אוּנְטֶערְגֶעהן וָואלְט מֶען בֶּעדַארְפְט פַארְוֶועהְרֶען יוּדֶען חֲתוּנָה צוּ הָאבֶּען אוּנ פַארְגְרֶעסֶערְ'ן דִי צָאהל פוּן דִי יוּדִישֶׁע קָרְבָּנוֹת. דָאס אַכְזָרִיּוֹת פוּן דִי רָאמֶער אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי גְרוֹיס אַז זֵיי פְלֶעגֶען בְּרֶענֶען אוּנ בְּרָאטֶען דִי יוּדֶען וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעחַאפְּט עֶפֶּעס בַּיי אַ דְבַר מִצְוָה, אָדֶער בַּיים לֶערְנֶען, אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען אֵיין מָאהל גֶעחַאפְּט אַ יוּדֶען אָנְגֶעטְהוּן אִין תְּפִלִּין הָאבֶּען זֵיי אִיהם בַּאלְד צוּשְׁפָּאלְטֶען דֶעם קָאפּ. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען פִיעל יוּדֶען דַארוֹיף נִיט גֶעקוּקְט, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט זִיךְ אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט דָאס לֶעבֶּען רַבִּי עֲקִיבָא, וָואס פְלֶעגְט מִיט זַיינֶע תַּלְמִידִים לֶערְנֶען אויף דִי דָאכֶער אוּנ הָאט זֵיי אַזוֹי גֶעווֹאהְנְט מִיט דֶעם גֶעדַאנְק אַז זֵיי קָאנֶען אַמָאל אוּמְקוּמֶען, אַז וֶוען מֶען פְלֶעגְט פוּן דֶערְוַייטֶענְס דֶערְזֶעהן גֶעהן אַ רָאמֶער הָאט מֶען בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ זָאגֶען „שְׁמַע יִשְׂרָאֵל" אוּנ יֶעדֶער פוּן זֵיי אִיז פֶערְטִיג גֶעוֶועהן צוּ שְׁטַארְבֶּען צוּזַאמֶען מִיט זֵייעֶר גְרוֹיסֶען רֶבִּי'ן.

עס הָאבֶּען זִיךְ אֲפִילוּ גֶעפוּנֶען צְווִישֶׁען דִי תַּנָּאִים אוּנ לוֹמְדִים גֶעצֶאהלְטֶע מֶענְשֶׁען וָואס אַזַא לֶעבֶּען, שְׁטֶענְדִיג פַארְשְׁטֶעללֶען זִיךְ אוּנ פֶערְבָּארְגֶענֶערְהֵייד אָבְּהִיטֶען יוּדִישְׁקַייט, אִיז זֵיי נִיט גֶעפֶאלֶען. זֵיי הָאבֶּען נִיט אַזוֹי פִיעל גֶעהַאלְטֶען פוּן דִי רָאמֶער ווִי זֵיי זֶענֶען גֶעוֶועהן אוּנְצוּפְרִידֶען דֶערְפוּן וָואס דִי יוּדֶען פָאלְגֶען נִיט דִי מְלוּכָה אוּנ וֶוערֶען דֶערְוַייל גֶעווֹאהְנְט צוּ לֶעבֶּען פְרַיי נָאר אָהן אַ שׁוּם גֶעזֶעטְץ. אֵיינֶער פוּן דִי דָאזִיגֶע אִיז גֶעוֶועהן רַבִּי יוֹסִי בֶּן קִיסְמָא, אוּנ פַאר זַיין אִיבֶּערְגֶעבֶּענְהַייט הָאבֶּען אִיהם דִי רָאמֶער גֶעשֶׁאצְט. רַבִּי יוֹסִי הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אַיינְהַאלְטֶען אוּנ אַז עֶר הָאט דֶערְזֶעהן ווִי רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן לֶערְנְט אֶפֶּענְטְלִיךְ תּוֹרָה, הָאט עֶר אִיהם פָארְגֶעהַאלְטֶען פַאר וָואס עֶר אִיז אַזוֹי מַפְקִיר זַיין לֶעבֶּען. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט אויךְ גֶעטְהוּן פַּפּוּס בֶּן יְהוּדָה מִיט רַבִּי עֲקִיבָא'ן אוּנ הָאט גֶעוָואלְט בַּיי אִיהם פוּעֶל'ן עֶר זָאל אויפְהֶערֶען צוּזַאמְלֶען תַּלְמִידִים, דַארוֹיף הָאט אִיהם רַבִּי עֲקִיבָא גֶעעֶנְפֶערְט מִיט אַ מָשָׁל: אַ פוּקְס הָאט אַמָאל אַרוּמְגֶעשְׁפַּאצִירְט נֶעבֶּען אַ טַייךְ אוּנ הָאט זִיךְ צוּגֶעשַׁארְט

צו די פיש, קלאמערש ווי א גוטער פריינד וואס וויל זיי אויסרעדען דאס הארץ און פערטרייבען זייער מרה שחורה. די פיש האבען זיך טאקי אריינגעלאזט מיט איהם אין א שמועס און האבען זיך געקלאגט, אז זיי וואלטען געוועהן גאנץ רוהיג, ווען זיי זאלען ניט בעדארפען יעדע מינוט מורא האבען טאמיר פאלען זיי אריין אין א נעץ. אויב אזוי, האט זיך אנגערופען דער פוקס, אז איהר ווילט יא זיין בעווארענט פון אללע סכנות, דארפט איהר נאר ארויסקומען צו מיר אויף דער יבשה און איהר וועט שוין האבען א גוטען שומר און וועט שוין פאר קיינעם זיך ניט שרעקען. ניין, האבען די פיש געאנטפערט, אז אין וואסער פיהלען מיר זיך ניט גאנץ זיכער, ווי אזוי זשע וועלען מיר זיך דארפען שרעקען אויף דער יבשה, וואו מיר קאנען גאר ניט בלייבען לעבען! דעם נמשל דערפון האט רבי עקיבא אזוי ערקלעהרט: אז מיט דער תורה אין דער האנד, וואס זי איז אונזער לעבען און האפנונג, שטעהען מיר אויס אזוי פיעל צרות, וואס זשע קאן שוין פון אונז ווערען אז מיר וועלען זיך אבזאגען פון אונזער לעצטער טרייסט!!

רבי עקיבא איז געבליבען טריי זיין פעסטער איבערצייגונג און חאטש די רומער האבען איהם איינגעשפארט אין תפיסה און אנגעטהון ענוים קשים, האט ער זיך ביז צום לעצטען אונגעגלויבליך געהאלטען ווי א גבור, און אפילו אז מען האט מיט אייזערנע קאמען געריסען פאסען פון זיין לייב, האט ער אללע יסורים אנגענומען פאר ליעב און רוהיג, נאר מיט „שמע ישראל יי אלהינו יי אחד" אויף די ליפען, האט ער אויסגעהויכט די כשרה נשמה.

אזוי האט אויך רבי חנינא בן תרדיון מקבל באהבה געוועהן זיין גרויסען עונש. רבי חנינא האט זיך ניט געוואלט בעהאלטען און האט זיך גאנץ אפען בעשעפטיגט מיט לערנען. אז מען האט איהם געחאפט און די שופטים זיינע האבען איהם געפרעגט פאר וואס ער איז עובר אויפ'ן בעפעהל פונ'ם קייזער, האט ער געאנפערט קורץ און שארף: גאטט האט מיר אזוי געהייסען! זיין משפט איז ארויס, מען זאל איהם איינוויקלען אין א ספר תורה און פארברענען. דאס אכזריות פון די שופטים איז געוועהן אזוי גרויס אז זיי האבען געהייסען איהם צולייגען נאסע וואל צום הארצען כדי ער זאל זיך לאנגער מאטערען. דער תלין האט שוין געהאט מעהר רחמנות און האט אליין איהם געהייסען אראבנעמען די וואל און זאלל גיכער שטארבען. נאר רבי חנינא איז דארויף ניט בעשטאנען און האט געזאגט אז על פי דין טאר ער עס ניט טהון, ווייל ווי באלד ער וועט אליין אויך טהון עפיס ער זאל גיכער שטארבען, וועט דאס זיין איין עבירה און ער וועט זיך רעכענען פאר א זעלבסטמערדער, א מאבד

עַצְמוֹ לָדַעַת. דער תַּלְיָן אָבֶער הָאט נִיט גֶעקָאנְט צוּזֶעהן זַיינֶע יִסוּרִים, עֶר הָאט אַלֵיין פוּן אִיהם אַרָאבְּגֶערִיסֶען די וָואל אוּנ הָאט זִיךְ אוֹיךְ אַריינְגֶעוָוארְפֶען אִין פַייעֶר. רַבִּי חֲנִינָא'ס פְרוֹי הָאט מֶען אוֹיךְ פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט אוּנ זַיין טָאכְטֶער הָאט מֶען פֶערְקוֹיפְט אִין אַאֶפֶענְטְלִיךְ הויז.

נָאךְ שְׁרֶעקְלִיכֶער הָאט מֶען גֶעטְהוּן מִיט דֶעם תַּנָּא רַבִּי חוּצְפִּית הַמְתוּרְגְמָן מֶען הָאט בַּיי אִיהם אוֹיסְגֶעשְׁנִיטֶען די צוּנְגֶע אוּנ גֶעוָוארְפֶען פַאר די הִינְד. דֶער לֶעצְטֶער פוּן די צֶעהן קְדוֹשִׁים, וָואס הָאבֶען זִיךְ מוֹסֵר נֶפֶשׁ גֶעוֶועהן פַאר'ן יוּדֶען אוּנ זַיין תּוֹרָה אוּנ וָואס זֵייעֶר זֵכֶר אִיז גֶעבְּלִיבֶּען הֵיילִיג אִין פָאלְק מִיט דֶעם נָאהמֶען: „עֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת”, אִיז גֶעוֶועהן רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בָּבָא, וָואס זַיין חֵטְא אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען אִין דֶעם, וָואס עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶען סְמִיכוֹת עֶטְלִיכֶע יוּנְגֶע לַייט, כְּדֵי די יוּדֶען זָאלֶען נִיט בְּלַייבֶּען אָהן רַבָּנִים. דֶעמָאלְט זֶענֶען אוֹיךְ אוּמְגֶעקוּמֶען די צְווֵיי בֶּערִיהמְטֶע הֶעלְדֶען, יוּלְיַאנוּס אוּנ פַּאפְּ־פּוּס, אוּנ דֶער טוֹיט פוּן די בֶּעלִיעבְּטֶע פִיהרֶער הָאט נָאר אִין גַאנְצֶען דֶער־שְׁלָאגֶען די קָאפּ פוּן די יוּדֶען.

אוֹיסֶער אַלֶע אוּנְמֶענְשְׁלִיכֶע מִשְׁפָּטִים, הָאט הַאדְרִיַאן אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶען אַבֶּעפֶעהל אַז די יוּדֶען טָארֶען זִיךְ נִיט צוּרִירֶען צוּ די טוֹיטֶע אוּנ אַז זֵיי זָאלֶען זִיךְ וָואלְגֶערן בִּיז די חַיוֹת וֶועלֶען זֵיי נִיט אוֹיפְפְרֶעסֶען. דָא הָאבֶען זִיךְ וַוייטֶער פִיעל יוּדֶען אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט דָאס לֶעבֶען אוּנ פְלֶעגֶען בַּיי נַאכְט מְקַבֵּר זַיין די מֵתִים. דֶעמָאלְט אִיז אוֹיךְ אַרוֹיס אַסֵפֶר מִיט דֶעם נָאהמֶען: מַעֲשֵׂה טוֹבִיָה, אִין וֶועלְכֶען עֶס וֶוערד בֶּעשְׁרִיבֶען וִוי אַמֶלֶךְ הָאט אַמָאל נִיט גֶעלָאזְט בֶּערְרָאבֶען מֵתִים, וִוי עֶס הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַפְרוּמֶער וָואס הָאט גֶעהַאלְטֶען פַאר אַמִצְוָה צוּ טְהוּן מִיט די טוֹיטֶע אַחֶסֶד שֶׁל אֱמֶת אוּנ וִוי גָאט הָאט אִיהם דֶערְפַאר גֶעבֶּענְשְׁט מִיט אַלֶערְעם גוּטֶס.

בַּיי די רְדִיפוֹת הָאבֶען די יוּדֶען־קְרִיסְטֶען אוֹיךְ פִיעל צָרוֹת אוֹיסְגֶעשְׁטַאנֶען זֵיי הָאבֶען גֶעלֶעבְּט צְוִוישֶׁען יוּדֶען אוּנ פִיעל מִנְהָגִים זֶענֶען בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן יוּדִישֶׁע; דֶער פַאר הָאבֶען זֵיי גֶעמוּזְט וֶוערֶען שׁוּתָּפִים מִיט יוּדֶען אוֹיךְ צוּ די צָרוֹת. דָאס הָאט גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ וָואס די יוּדֶען־קְרִיסְטֶען הָאבֶען גֶעמוּזְט וֶוערֶען אֵיינְס מִיט די אִיבֶּערִיגֶע קְרִיסְטֶען, וָואס זֶענֶען אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן אַנְדֶערֶע אוּמוֹת, אוּנ הָאבֶען גֶעפוֹיעֶלְט בַּיי דֶער רָאמִישֶׁער מְלוּכָה זִי זָאל זֵיי בֶּעטְרַאכְטֶען נִיט וִוי אַיוּדִישֶׁע כִּתָּה, נָאר וִוי אַבֶּעזוּנְדֶער רֶעלִיגְיָאן. דֶעמָאלְט הָאבֶען זִיךְ די יוּדֶען לַחֲלוּטִין אָבְּגֶעטְהֵיילְט פוּן די קְרִיסְטֶען, אוּנ פִיעל אוּנְגְלִיקְ־לִיכֶע יוּדִישֶׁע קִינְדֶער, וָואס עֶס אִיז זֵיי אוּנְמֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן צוּ בְּלַייבֶּען אִין

יודישקייט, אונ דיענען עבודה זרה איז זיי נאך שווערער געוועהן, זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום, וואס האט פארט געהאט מעהר חסד אין אדריאנ'ס אויגען.

---

4 די נשיאים שמעון בן גמליאל דער צווייטער, יהודה דער ערשטער, גמליאל דער דריטער אונ יהודה דער צווייטער.

(190—250 נאך קריסטוס געבורט).

ווען נאכ'ן חורבן האבען די יודען מיט רעכט געמאנט רעכענען אז ערגערס קאן שוין גאר ניט זיין, האט האדריאן זיי געוויזען אז דאס שלעכטקייט האט גאר קיין גבול ניט אונ קאן אויסטראכטען אזוינע צרות, וואס ווארפען דעם מענשען אין גאנצען פון די פיס אונ דערשלאגען איהם דעם קאפ מיט'ן הארץ צוזאמען. האדריאנ'ס געזעצע האבען אויסגעריסען דאס יודישקייט אונ אז די ראמישע מלוכה איז איבערגעגאנגען צו אנטאנינוס פיוס, וואס מע האט איהם געהאלטען פאר אגוטען, האבען די יודען ניט געוואלט קיין שום ישועות, נאר זייער איינציגער וואונש איז געוועהן, עס זאלען בטל ווערען די פריהריגע ביטערע גזרות אונ זיי זאלען זיך מיט זייער אמונה אויך מאגען ארויסווייזען אויף דער ליכטיגער שיין. ווי עס ווייזט אויס, האט זיי אביסעל צוגעהאלפען רופוס'ס ווייב, וואס האט פריהר אנגעשמעקט אז אין רום הייבט זיך אן צובלאזען איין אנדער ווינטעל אונ האט זיי געגעבען איין עצה זיי זאלען זיך צו זעצען טאקי צו רופוס'ן אליין אונ איהם בעטען ער זאל פאר זיי זאגען עפיס אגוט ווארט. מען האט זי טאקי געפאלגט אונ איין מאל אין אפינסטערן אויף־דער־נאכט האבען זיך עטליכע יודען צוזאמען מיט רבי יהודה בן שמוע, אנידערגעשטעלט פאר רופוס'ס פענסטער אונ האבען ביטער געוויינט, מען זאל אויף זיי רחמנות האבען אונ ניט פארגעסען אז אללע מענשען זענען קינדער פון איין פאטער. רופוס'ן האט עס גערירט, ער האט צוגעזאגט צו שרייבען קיין רום, אונ גאר גיך איז אנגעקומען פון רום אבעפעהל אז האדריאנ'ס געזעצע זאלען אויפהערען. דאס איז געוועהן דעם אכטצעהנטען אדר, אונ מען קאן זיך פארשטעללען די שמחה פון די יודען, חאטש צו קומען קיין ירושלים האט מען זיי נאך ניט ערלויבט. באלד האבען אנגעהויבען צוריקצוקומען פון בבל אונ פון אנדערע ערטער רבי עקיבא'ס תלמידים, ווי רבי מאיר, רבי יהודה ברבי אלעאי, רבי יוסי בן חלפתא, רבי יוחנן

הַסַנְדְלָר אונ רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאִי מִיט נָאךְ דְרַייִ לוֹמְדִים, וָואס רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בָּבָא הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען סְמִיכוֹת אונ הָאט דֶערְפַאר מִיט'ן לֶעבֶּען בֶּעצָאהלְט. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ דִי גֶעצֶאהלְטֶע תַּנָאִים פֶערְזַאמֶעלְט אִין אַקְלֵיין שְׁטֶאדְטֶעל אוּשָׁא, וַוייל דִי שְׁטָאדְט יַבְנֶה אִיז גֶעוָועהן צוּשְׁטֶערְט, אונ הָאבֶּען דָארְט בֶּעשְׁלָאסֶען וִוי אַזוֹי דָאס יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען זָאל זִיךְ וַוייטֶער פִירֶען. דֶעמָאלְט אִיז אוֹיךְ בֶּעשְׁטִימְט גֶעוָוארֶען דֶער עִבּוּר־יָאהר, כְּדֵי מֶען זָאל וַוייטֶער רִיכְטִיג אוֹיסְרֶעכְנֶען וֶוען דִי יָמִים טוֹבִים פַאלֶען. דִי בֶּערִיהמְטֶעסְטֶע מֶאנֶער פוּן דֶער צַייט, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי סַנְהֶדְרִין, זֶענֶען גֶעוֶועהן רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן גַמְלִיאֵל, וָואס אִיז אַנְטְלָאפֶען קֵיין בָּבֶל פוּן בֵּיתָר, וֶוען עֶס הָאט נָאר דָארְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי שְׁחִיטָה אונ וָואס מֶען הָאט אִיהם בַּיי'ם צוּרִיקְקוּמֶען גֶעמַאכְט פַאר נָשִׂיא אוֹיפ'ן פָאטֶערְס אָרְט, רַבִּי נָתָן, וָואס אִיז אִין זַיין גֶעבּוּרְטְסְאָרְט אִין בָּבֶל גֶעוֶועהן זֶעהר אָנְגֶעזֶעהן אונ אַז עֶס הָאט זִיךְ אִיהם פֶערְגְלוּסְט אַרִיבֶּער צוּ פָאהרֶען קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִיז עֶר דָארְט גֶעוָוארֶען דֶער צְוֵוייטֶער פוּנ'ם נָשִׂיא, אונ רַבִּי מֵאִיר וָואס פְלֶעגְט זַיין דֶער הוֹיפְּט־רֶעדְנֶער אִין יֶעדֶער אֲסִיפָה. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט רַבִּי שִׁמְעוֹן גֶעוָואלְט גֶעהן מִיט דֶעם אֵייגֶענֶעם דֶרֶךְ וִוי רַבָּן גַמְלִיאֵל אונ הָאט שִׁיעֶר נִיט בֶּעקוּמֶען אַזוֹי פִיעל שׂוֹנְאִים וִוי דֶער פָאטֶער. נָאר מִיט דֶער צַייט הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז עֶר הָאט דַוְקָא אַצוּגֶעלָאזְטֶע נַאטוּר, אונ אַללֶע כְּלָלִים פוּנ'ם לֶעבֶּען זֶענֶען בַּיי אִיהם בֶּעשְׁטַאנֶען אִין אֵיין וָוארְט: „אַז דִי וֶועלְט שְׁטֶעהט אוֹיף דְרַייִ זַאכֶען — אוֹיף אֱמֶת, גֶערֶעכְטִיגְקֵייט אונ שָׁלוֹם".

נִיךְ הָאבֶּען זִיךְ דִי וואוּנְדֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ פַארְהֵיילֶען, דָאס יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּהִיג זִיךְ צוּ פִירֶען אונ דִי תַּנָאִים הָאבֶּען וַוייטֶער גֶעקָאנְט פַארְנֶעהמֶען זֵייעֶר הוֹיכֶע שְׁטֶעלֶע בַּיים פָאלְק. מִיט אַבֶּעזוּנְדֶערן גְלַאנְץ אִיז גֶעוֶועהן אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט דֶער נָאהמֶען פוּן רַבִּי מֵאִיר, וָואס הָאט אֵייגֶענְטְלִיךְ גֶעהֵייסֶען מֹשֶׁה, נָאר מֶען הָאט אִיהם גֶערוּפֶען „מֵאִיר", וַוייל מֶען הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ„לִיכְט אונ שַׁיין", וָואס בֶּעלַייכְטֶעט דִי וֶועלְט. רַבִּי מֵאִיר אִיז גֶעוֶועהן אַסוֹפֵר אונ אַגְרוֹיסֶער קִינְצְלֶער אִין זַיין פַאךְ; עֶר הָאט עֶרְפוּנְדֶען אַנַייעֶם מִין גְלֶאנְצֶענְדִיגֶען טִינְט אונ אִיז גֶעוֶועהן אַזאַ בָּקִי אַז פִיעל זַאכֶען פְלֶעגְט עֶר שְׁרַייבֶּען אוֹיסְוֶוענִיג. פוּן דֶער אַרְבֵּייט הָאט עֶר גֶעהַאט יֶעדֶע וָואךְ דְרַייִ שְׁקָלִים אונ אַדְרִיטֶעל פוּנ'ם פֶערְדִיעֶנְסְט פְלֶעגְט בַּיי אִיהם אַוֶועק גֶעהן אוֹיף צְדָקָה. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט דֶער עוֹלָם נִיט גֶעוָואלְט אַזוֹי שְׁטֶעלֶען אוֹיף רַבִּי מֵאִיר'ן, וַוייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן נָאךְ נָאר יוּנְג וֶוען עֶר הָאט בֶּעקוּמֶען זַיין סְמִיכָה

פון רבּי עֲקִיבָא׳ן. אַוַדאי הָאט עֶס אִיהם גֶעהֶערְט אוּנ עֶר פְּלֶעגְט זָאגֶען: „קוּקְט נִיט אוֹיפ׳ן קְרוּג, נָאר אוֹיף דֶעם וָואס גֶעפִינְט זִיךְ דָארְט אִינְוֶוענִיג; אַמָאל אִיז דָא אַנַייעֶ קְרוּג מִיט אַלְטֶען וַויין אוּנ אַמָאל זֶעהְן מִיר אַאַלְטֶען קְרוּג וָואס הָאט אִין זִיךְ אֲפִילוּ קֵיין נַייעֶם וַויין נִיט". עֶר הָאט חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן׳ס טָאכְטֶער בְּרוּרְיָה אָדֶער וַואלֶערִיאַ, וָואס הָאט גֶעשַׁייגְט מִיט אִיהר צִדְקוֹת אוּנ אֱמֶת פְרוֹמְקַייט אוּנ וָואס פוּן אִיהר דֶערְצֶעהלְט דֶער מִדְרָשׁ אַז זִי הָאט מִיט גְרוֹיס חָכְמָה גֶעטְרֵייסְט אִיהר מַאנן, וֶוען זֵייעֶרֶע בֵּיידֶע קִינְדֶער זֶענֶען גֶעשְׁטָארְבֶּען, אוּנ הָאט גֶעגֶעבֶּען צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶן אַז דֶער רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם הָאט נָאר אָפְּגֶענוּמֶען דֶעם מַשְׁכּוֹן וָואס עֶר הָאט בַּיי זֵיי אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אוֹיף אַקוּרְצֶער צַייט. אַז רַבִּי מֵאִיר אִיז צוּרִיקְגֶעקוּמֶען פוּן בָּבֶל, הָאט אִיהם בְּרוּרְיָה גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל פָּאהרֶען קֵיין צֶעזַארֶעאַ אָבְּזוּכֶען אִיהר אוּמְגְלִיקְלִיכֶע שְׁוֶועסְטֶער, וָואס אִיז פֶערְקוֹיפְט גֶעוָוארֶען אִין אַאָפֶּען הוֹיז. רַבִּי מֵאִיר הָאט עֶס אִיהר צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן, נָאר פְרִיהר הָאט עֶר גֶעוָואלְט וִויסֶען צוּ אִיז נָאךְ זַיין שְׁוָואגֶער׳ן פְּרוּם אוּנ עֶהרְלִיךְ אוּנ צוּ הָאט זִי דָאס נַייעֶ גֶעצְווֹאוּנְגֶענֶע לֶעבֶּען נִיט אִין גַאנְצֶען פֶערְדָארְבֶּען. עֶר הָאט זִיךְ פַארְשְׁטֶעלְט פַאר אַרֶאמִישֶׁען עֶדֶעלְמַאנן, אַזוֹי הָאט עֶר גֶעקָאנְט פְרַיי צוּ קוּמֶען צוּ אִיהר, אוּנ אַז עֶר הָאט זִי גֶעפוּנֶען רֵיין אוּנ אוּנ־שׁוּלְדִיג הָאט עֶר זִי מִיט מְסִירַת נֶפֶשׁ פוּן דָארְט אַרוֹיסְגֶעהַאפְּט. מֶען אִיז בַּאלְד דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען אִיז אִיהם נָאכְגֶעלָאפֶען, נָאר חַאפֶּען הָאט מֶען אִיהם נִיט גֶעקָאנְט וַוייל עֶר הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַז עֶר עֶסְט כְּלוֹמֶר׳שְׁט טְרֵפָה מַאַכָלִים אוּנ אַזוֹי אִיז עֶר נִיצוֹל גֶעוָוארֶען. רַבִּי מֵאִיר׳ס דֶרֶךְ אִיז גֶעוֶועהן מְקַבֵּל צוּ זַיין דֶעם אֱמֶת פוּן יֶעדֶען אוּנ עֶר הָאט אָפְט גֶעלֶערְנְט אֲפִילוּ פוּן אֱלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה, אוּנ אַז זַיינֶע חֲבֵרִים הָאבֶּען אִיהם דַארוֹיף גֶעפְרֶעגְט, הָאט עֶר גֶעעֶנְטְפֶערְט: „אַז עֶר הָאט גֶעפוּנֶען אַזַאפְטִיגֶען גְרַאנַאט־עֶפֶּעל, עֶסְט עֶר דָאס אִינְוֶוענִיגְסְטֶע אוּנ דִי שָׁאלֶעכְץ וַוארְפְט עֶר אַרוֹיס". אוּנ בֶּאֱמֶת, הָאט זִיךְ אִין רַבִּי מֵאִיר׳ן טַאקִי נָאר דָאס גוּטֶע פוּן זַיין רֶבִּי׳ן אָנְגֶעקְלֶעבְּט אוּנ אֱלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה אַלֵיין אִיז אוֹיף דֶער עֶלְטֶער אוֹיךְ אַבִּיסֶעל גֶעלַאסֶענֶער גֶע־וָוארֶען. אֵיין מָאל אִיז עֶר גֶעפָאהרֶען אוּם שַׁבָּת רַייטֶענְדִיג אוֹיף אַפֶערְד אוּנ רַבִּי מֵאִיר אִיז אִיהם נָאכְגֶענַאנְגֶען צוּ פוּס אוּנ הָאט גֶעהֶערְט פוּן אִיהם תּוֹרָה. פְּלוּצְלוּנְג הָאט אִיהם אֱלִישָׁע אָפְּגֶעשְׁטֶעלְט אוּנ הָאט אִיהם גֶעוִויזֶען אַז עֶס אִיז שׁוֹין אַתְּחוּם שַׁבָּת אוּנ אַז וַוייטֶער טָאר עֶר נִיט גֶעהְן. קֶעהר זִיךְ אוֹיךְ אוּם צוּרִיק, הָאט אִיהם רַבִּי מֵאִיר אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ בֶּעטֶען אוּנ דֶערְמִיט אַוִוינְק גֶעגֶעבֶּען אַז דוּרְךְ חֲרָטָה אוּנ אַאֱמֶת׳ר תְּשׁוּבָה קָאן עֶר נָאךְ צוּרִיקְקוּמֶען צוּ זַיינֶע בְּרִידֶער. אָ, נֵיין! הָאט

איהם דארויף אלישע געאנטפערט, דער וועג צוריק איז פאר מיר פערשלאסען. פון דעסטוועגען אז עס איז געקומען אלישע'ס לעצטע שעה, האט רבי מאיר ניט אבגעטרעטען פון זיין קראנקען בעט און האט איהם דארויף ארויפגעבראכט אז ער איז געשטארבען מיט א ודוי אויף די ליפען.

רבי מאיר האט דער ערשטער צונויפגעזאמעלט אללע דינים און הלכות און האט די זאמלונג אנאהמען געגעבען „משנה" ער איז געוועהן א גרויסער חריף און האט זיך ליעב געהאט צו שטעלען אויף יעדען פינטעלע פון דער תורה און דרש'ן דעם פסוק אויף אללע אופנים. פון איהם האט אויך געלערנט דעם דרך זיין תלמיד רבי סומכוס בן יוסי, וואס איז גלייך מיט'ן רבי'ן געוועהן דער גרעסטער מחמיר, ווייל אין דער צייט, נאך דעם וואס די יודישע אמונה איז געשטאנען אזוי שלעכט, האט מען געמוזט מעהר מחזק זיין דעם בנין פון יודישקייט. אז מען פלעגט אמאל אנווייזען רבי מאיר'ן אז ער לייגט אויפ'ן פאלק ארויף צו שווערע זאכען, פלעגט ער זיך פארענטפערן דערמיט, וואס „געגען זיך אליין איז ער נאך שטרענגער און וואס ער איז מתיר פאר אנדערע בלייבט ביי איהם א אסור".

רבי שמעון בן יוחאי'ס נאנג איז שוין גאר געוועהן איין אנדערער. ער האט די תורה געלערנט אהן סודות ער האט זיך ניט געמאטערט צוגעפינען אין א פסוק דווקא דעם פשט וואס ער האט בעדארפט האבען און זיינע אללע באיות פלעגט ער מעהר נעהמען פונ'ם לעבען. ער האט ניט געוואלט אויף דעם עולם צו שווער מאכען די לאסט פון די מצות און פלעגט זאגען: „אז אי זוכען פרנסה, אי לערנען תורה, איז זעהר שוועהר און אז פינקטליך מקיים זיין אלדינג וואס שטעהט אין דער תורה, קאן נאר דער וואס לעבט פון מן, אדער ווענינסטענס פון מעשר". רבי שמעון האט געהאט א בעזונדער ישיבה אין תקוע און דארט האט ער אויך א זעלבע געדאנקען איינגעפלאנצט זיינע תלמידים. פון זיינע יונגע יאהרען זענען געבליבען ווענינ ידיעות, נאר דאס ווייסט מען אז זיין פאטער איז געוועהן א גרויסער חשוב ביי דער ראמישער מלוכה און ער איז פון קינדהייט אן געוועהן פונקט דער היפך און האט שטארק פיינד געהאט די ראמער. ביי דער ערשטער מסירה, אין דער צייט ווען די ראמישע מלוכה איז איבערגעגאנגען צו ווערוס, האט מען איהם שוין געוואלט הרג'נען, האט ער זיך געמוזט בעהאלטען אין א היייל און איז דארט געזעסען דרייצעהן יאהר. דאס האט איהם געשאדט אין געזונד, זיין לייב איז געשוואלען געווארען און ער האט זיך ענטשלאסען ארויס־צוגעהן פון זיין בעהעלטניש און זיך באדען אין חמי טבריא. דעמאלט איז גראד

ווערום געשטארבען און רבי שמעון בן יוחאי האט בעקומען די מעגליכקייט אנ־צונעהמען זיין כּבוד'ן פּלאטץ צווישען די תּנאים.

רבּי יהודה בן אלעאי איז געווען דווקא א פּראסטער בעל מלאכה פון דעסטוועגען איז ער ביי אללע זעהר בעליעבט געוועהן און האט נושא חן גע־וועהן אפילו ביי די רוימער דערמיט וואס ער האט אבגעהיט די יודען פון מחלוקת. ער איז געוועהן א גרויסער חכם אין וועלט־זאכען, דערצו האט ער נאך געהאט זעהר א שאהנעם תּחוך הדבור, ביי יעדער אסיפה פּלעגט ער דער ערשטער ארויס־זאגען זיין מיינונג און דערפאר האט מען איהם גערופען „ראש המדברים“. מיט אללע כּוחות האט ער געארבייט אריינצוגעבען די יודען א חשק צו לערנען מלאכות און זיך ערנארען פון אייגענער ארבייט. די מלאכה, פּלעגט ער זאגען, איז א צי־רונג פאר'ן מענשען און ווער עס לערנט ניט זיין קינד עפּיס א האנדווערק מאכט ער איהם אליין פאר א רוצח“.

אזוי האט זיך אויך געצויגען זיין פּרנסה פון לעדער־ארבייט רבּי יוסי בן חלפתּא, וואס האט אנגעשריבען א געשיכטע פון דער צייט וואס די וועלט איז בעשאפען געווארען ביז צו דער מלחמה פון בר־כּוכבא, מיט דעם נאהמען „סדר עולם“. ער איז געוועהן א גרויסער געגנער פון גדלות און נאך א גרא־סערער אוהב אמת און פּלעגט זאגען: „עס איז בעסער צו זיין א תּלמיד איידער א רבּי און אז עס איז גלייכער אויסצוזעהן פאר שולדיג איידער טאקי באמת שולדיג זיין“.

צווישען די גרויסע לייט פון יענער צייט, אחוץ די תּנאים און לומדים וואס האבען גאר בעזונדער געארבייט אין לידדא, האט זיך אויך א גרויסען נאהמען ערווארבען רבּי אלעזר בן רבּי יוסי הגלילי, וואס האט אנגעשרי־בען די צוויי און דרייסיג מדות אדער כּללים מיט וועלכע מען קאנן די תּורה פערשטעהן און פערענטפערן א סך זאכען וואס זיינען קשה. ליידער האבען זיך געפונען מבינים ווי די צוויי און דרייסיג מדות צו בענוצען ערשט אין אכט הונדערט יאהר ארום.

אז די יודען האבען זיך א ביסעל אבגערוהט פון האדריאנ'ס קלאפּ און האבען אנגעהויבען קומען צו די כּוחות, האבען זיי זיך ארומגעקוקט אז עס איז ניט גוט וואס די יודען פון בּבל האבען זיך אין גאנצען אבגעזונדערט פון זיי און פיהרען זיך אונטער דער השגחה פון א אייגענעם נשיא און אפילו פון איי־גענע סנהדרין. אין בּבל האבען טאקי די יודען בעקומען א שטיקעל זעלבסט־שטאנדיגקייט, אז אין גליל איז געווארען די יודען שלעכט, האט זיך איינער

פון די בעסטע יונגע לייט, חנניה, אפלעמעניק פון רבי יהושע'ן, אוועק געלאזט קיין בבל און האט דארט, אין דער שטאדט נהר־פקוד, ניט ווייט פון נהרדעא, ארום זיך געזאמעלט אללע לומדים און ביסלעכווייס געמאכט אקליין סנהדרין וואס ער אליין איז טאקי געוועהן דער ראש פון זיי. איהם האט פיעל דערצו פערהאלפען דער ריש גלותא נחוניא אדער אחיה, און אזוי האט מען דארט אליין אנגעהויבען בעשטימען ימים טובים און אללע אנדערע זאכען, וואס מען האט פריהר געמוזט אנקומען צו די הויפט־סנהדרין און מען איז כמעט אין גאנצען אבגעריסען געווארען פון ארץ־ישראל. דאס האט בעוואגען דעם נשיא רבי שמעון ארום צו שיקען קיין בבל צוויי שלוחים, רבי יצחק און רבי נתן מיט אבריעף צו חנניה און אבקשה מען זאל ניט דערלאזען יודען זאלען זיך צוטהיילען אויף צוויי מחנות. די שליחים האט מען אויפגענומען מיט גרוים כבוד, נאר פון דעסטוועגען איז זיי שווער אנגעקומען אוים צו פיהרען זייער שליחות. חנניה האט זיך אקעגענגעשטעלט און געוויזען אז גליל האט ניט אזוינע גרויסע לומדים וואס זי זאל זיך קאנען מיט זיי איבערנעהמען, נאר דארויף האבען איהם די שליחים געאנטפערט, אז ער איז שוין לאנג פון דער היים און ווייס ניט אז פון קינדער זענען לייט געווארען. נאך זעהר פיעל מיה איז זיי פארט געראטהען ארץ ישראל זאל ווייטער ווערען דער מיטעלפונקט פאר אללע יודען.

דערווייל האט זיך געמאכט צווישען די תנאים, וואס האבען זיך גערעכענט פאר פערשטעהער פון דער ישיבה אין אושא, אמחלוקת, וואס האט געקאנט ברענגען פונקט צו די אייגענע זאכען, וואס זענען אמאל פארגעקומען צווישען רבן גמליאל און רבי יהושע. דעם נשיא רבי שמעון האט זיך פערגלוסט אביסעל מעהר כבוד און עס האט איהם פערדראסען פאר וואס דער עולם הייבט זיך אויף פאר יעדען פון די לומדים, ווען זיי קומען אריין אין דער ישיבה; דערפאר האט ער געמאכט, אז אויפהייבען דארף מען זיך נאר פאר'ן נשיא. דאס האט פערדראסען רבי נתן און רבי מאיר און עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען אראבווארפען רבי שמעון פון זיין שטעללע. זיי האבען אבער פערשטאנען אז ניט אזוי גיך וועלען אללע דארויף מסכים זיין, און זיי האבען זיך ענטשלאסען איהם אפענטליך צו פערשאמען דערמיט וואס זיי וועלען פון זיינעטוועגען אנגרייטען עפים אהארבע קשיא וואס ער זאל זיי ניט קאנען פאראנטפערן און דער עולם וועט דעמאלט אליין ארויסזעהן אז דער נשיא איז ניט קיין למדן. רבי שמעון איז אבער דערפון פריהר געוואהר געווארען און האט זיך בעווארנט מען זאל איהם ניט קאנען מבייש זיין. דורך דעם האבען זיינע געגנער געמוזט אבטרעטען פון דער

יְשִׁיבָה. אין אַקורצע צייט האָט מען אָבער דערפיהלט אַז עס פעהלען אַזוינע צְווֵיי גְרויסע קעפּ און רַבִּי יוסי האָט אָנגעהייבען שרייען: וואָס קומט אונז אַרויס דער פון וואָס מיר זענען אינוועניג, אַז די תּוֹרָה איז אין דרויסען. רַבִּי נָתָן האָט זיך געלאָזט איבערבעטען און איז צוריק אַריין אין די יְשִׁיבָה, נאָר רַבִּי מֵאִיר איז ניט בעשטאַנען, און אַז דער נָשִׂיא האָט זיך געוואָלט בענוטצען מיט זיין מאַכט און איהם אַריינלעגען אין חֵרֶם, האָט זיך רַבִּי מֵאִיר ניט געוואָלט אונטערגעבען און האָט אויסגעוויזען אַז איינעם פון די סַנְהֶדְרִין טאָר מען ניט מַחֲרִים זיין. פון דעסטוועגען האָט ער ניט געוואָלט צוריק אָננעהמען זיין פּלאַטץ צווישען די תַּנָּאִים און איז אַוועק קיין קליין-אַזיען; דאָרט איז ער געשטאָרבען און האָט געלאָזט אַצַוָּאָה מען זאָל איהם מְקַבֵּר זיין נעבען בּרעג יָם וואָס רינגעלט אַרום אויף אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, און וואָס דורך דעם האָט ער גערעכענט איז גלייך ווי זיין גוף איז מְקוּבָּר געוואָרען אין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל זעלבסט.

באַלד האָבען אָבער די יודען געמוזט פאַרגעסען אייגענע מַחֲלוֹקֶת, ווייל עס האָט זיך אויף זייער ווייטער אָנגעריקט אַבּיטערע צייט, און די רָאמישע מְלוּכָה האָט נאָך אַמאָל אַרויסגעוויזען איהר שִׂנְאָה געגען יודישען פאָלק. ניט אומזיסט האָט, דער נָשִׂיא, רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל געשריגען אַז די צָרוֹת פון זיין צייט זענען אַסך ערגער ווי אַמאָל. די יודען האָבען זיך אֲפִילוּ נאָך אַמאָל געפּרובט מאַכען אַמְרִידָה און האָבען געהאַט אַשטיקעל האָפנונג אויף די פַּרְתִּים, וואָס האָבען געוואָלט אָנהייבען אַמִלְחָמָה מיט רוֹם, נאָר אַנְטאָנִינוּס פּיוּס האָט זיי באַלד געשטילט .... אַז ער איז געשטאָרבען און די מְלוּכָה איז איבער-געגאַנגען צו מאַרק אוירעליוס און וערוס, איז נאָך אַגרעסערע צאָר'ן ווי פריהער אויסגעגאָסען געוואָרען אויף די יודען. מען האָט ניט נאָר בענייט אַללע גְּזֵרוֹת פון האַדְרִיאַ'ן, נאָר מען האָט אָנגעהויבען בעשטראָפען מיט'ן טויט אַללע וואָס האָבען געוואָלט מַל זיין די קינדער, אָפּהיטען שַׁבָּת און פרויענריינקייט. און מען האָט אויך צוגענומען ביי יודישע דַּיָּנִים דאָס רעכט פון מִשְׁפָּט'ן. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאִי האָט עס אָנגענומען פאַר ליעב און האָט מיט עֲנִיווּת געזאָגט אַז די רַבָּנִים פון יענער צייט זענען טאַקי ניט רָאוּי געוועהן אַאֱמֶת'ן מִשְׁפָּט אַרויס-צוגעבען. דער האַס פון די רָאמער איז געוועהן אַזוי גרויס אַז מען האָט זיך אָנגע-הויבען טשעפּען אֲפִילוּ צו די סַנְהֶדְרִין. אַמאָל האָט מען זיך אונטערגעהערט ווי רַבִּי יְהוּדָה, רַבִּי יוֹסֵי און רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאִי האָבען צווישען זיך גערעדט. רַבִּי יְהוּדָה האָט געלויבט די רָאמער און געוויזען אַז זיי זענען זעהר נוטצליך דערמיט וואָס זיי מאַכען בריקען און באָדער און פיהרען איין יְרִידִים. רַבִּי יוֹסֵי האָט

געשוויגען, אונ רבי שמעון בן יוחאי האט אבגעווענדעט אונ געזאגט אז אלדינג וואס די רוימער מאכען טהון זיי עס פון זייער טובה וועגען אונ מען דארף זיי דער פאר בשום אופן ניט דאנקבאר זיין. דעם שמועס האט מען באלד אבגעטראגען אין די אויערן פון דער מלוכה. רבי יהודה איז געווארען א גרויסער חשוב, רבי יוסי'ן האט מען פאר'ן שווייגען נאר ארויסגעשיקט אונ רבי שמעון בן יוחאי'ן האט מען פער משפט צום טויט. דעמאלט איז ער געצוואונגען געוועהן זיך צו בעהאלטען אין א היול, ווי מיר האבען שוין פריהער דערצעהלט, אונ ערשט נאך ווערוס'ס טויט האט ער געקאנט ארויס פון זיין בעהאלטעניש.

אז מארק אויר עליוס וואס איז געוועהן בעקאנט פאר א זעהר גוטען מענש, איז אליין געבליבען הערשער פון רום, האבען די יודען זיך ענטשלאסען ארויסצושיקען רבי שמעון בן יוחאי'ן צום קייזער, ער זאל אויסבעטען טובות פאר זיי. מיט איהם איז אויך געפאהרען רבי אליעזר בן יוסי, וואס איז געוועהן א גרויסער קענער פון פרעמדע לשונות. דעמאלט האבען די קריסטען אויך געבעטען מען זאל אנהייבען אויף זיי בעסער קוקען אונ מארק אויר עליוס, וואס איז טאקי ניט צופרידען געוועהן פון די פריהריגע אכזריות, האט צו־געזאגט צו בעהאנדלען די יודען מיט יושר אונ האט אויך געהאלטען ווארט.

נאך רבי שמעון איז געווארען נשיא זיין זוהן רבי יהודה, וואס האט זוכה געוועהן מען זאל זיין נאהמען נאך ביי'ם לעבען מאכען פאר הייליג אונ מען האט איהם גערופען: רבינו הקדוש. אויף איהם האט מען מיט רעכט געזאגט אז גאטט האט איהם געבענשט מיט אללע זיבען זאכען וואס שטעהען אן איין אמת'ן צדיק: מיט שיינקייט, כח, עשירות, כבוד, חכמה, אריכות ימים אונ גוטע קינדער. ווי אזוי ער איז געווארען אזוי רייך — ווייסט מען ניט, נאר דאס איז געווים אז ער האט פערמאגט גאנצע אוצרות. אז עס איז געווארען א שרעקליכער הונגער אין לאנד אונ עס האט זיך נאך געמאכט דער צו א מגפה, האט ער צוטהיילט צווישען די נויט בעדארפטיגע זעהר פיעל געלד אונ תבואה. אין אנהייב האט ער געוואלט שטיצען נאר איידעלע מענשען, וואס בעשעפטיגען זיך מיט תורה, ווייל גראבע לייט אהן ווייסען האט ער ניט געקאנט ליידען, נאר אז איינער פון זיינע תלמידים, רבי יונתן בן עמרם, האט איהם געגעבען אנצוהערען אז עס איז ניט קיין יושר צו מאכען א חלוק צווישען מענשען ביי איין אומגליק ווען אללע באגלייך טראנקען זיך, האט ער געהייסען טהיילען אללע וואס מוזען אנקומען צו פרעמדע הילף. אזוי האט ער זיך אויך אבגעזאגט פון זיין מיינונג, ווען אלישע בן אבויה'ס טאכטער זענען געקומען ביי איהם בעטען

שטיצונג; פריהר האט ער זיי אוועקגעטריבען און האט ערקלערט אז אויף די קינדער פון אזא פאטער טאר מען קיין רחמנות ניט האבען, נאר אז זיי האבען איהם דערמאנט אין דעם פאטער'ס תורה, האט ער ניט גערעדט דאס צווייטע ווארט און האט זיי באלד מקרב געוועהן.

אין רבי יהודה'ס צייט איז די גרויסע ישיבה איבערגעפיהרט געווארען קיין בית שערים, וואו די לופט איז געוועהן זעהר ריין, און דארט האבען זיך אויך געפונען די סנהדרין, וואס זענען געשטאנען אונטער רבי יהודה'ס השגחה און אהן זיין הסכמה פלעגט קיין זאך ניט געטהון ווערען, אויסער די בעשטימונג פון ימים טובים און ראש חדש, וואס פלעגט געשעהן אין אדארף פון עין טב, ניט ווייט פון לידדא. ער פלעגט ארויסגעבען סמיכות רבנים פון אנדערע ערטער און פיעל פון זיינע תלמידים, ווי רבי לוי בר סיסי, וואס איז געווארען דער פארשטעהער פון דער יודישער עדה אין סימאניאס, רבה בר חנא פון כפרי און אבא אריכא פון בבל, האבען זיך שפעטער בעריהמט געמאכט. רבי יהודה פלעגט אבער מקנא זיין דעם ריש גלותא פון בבל, ווייל זיין מאכט איז געוועהן גרויס דורך דעם וואס ער איז בעשטימט געוועהן פון דער מלוכה און האט געהאט ביד אלדינג צו טהון, וועהרנד ער האט פון דער רוםשער מלוכה קיין מאכט ניט געהאט פון א הערשער אויף די יודען, דאריבער האט ער אבגעהיט דער נאמען „נשיא" זאלל ניט צוגרינג זיין ביי דעם עולם, און האץ ער פאר זיך איז א גרויסער עניו געוועהן, האט ער אבער שטארק מקפיד געוועהן פאר דעם כבוד פון נשיא, און אז רבי חייא האט זיך אמאל ערלויבט צוזאגען א הלצה וואס ער האט עס אנגענומען פאר א פחיתת הכבוד, האט ער איהם בעשטראפט, ער זאל זיך איהם אנאנצען חדש פאר די אויגען ניט ווייזען. אזוי האט ער אויך געטהון מיט זיין תלמיד שמעון בר קפרא, וואס האט אין דער ישיבה פאר אללע חברים געלייענט א שיר, אין וועלכען ער האט געשפאט פונ'ם נשיא'ס איידעם בן אלעשה; רבי יהודה האט עס איהם ניט מוחל געוועהן און ער האט שוין ניט בעקומען קיין סמיכה. פון דער זעלבער סבה, קאנן זיין, האט ער ניט מסמיך געוועהן דעם בעריהמטען חכם שמואל ירחינאה וואס איז געוועהן א גרויסער אסטראנאם און אדאקטאר און האט רבי'ן זעלבסט אויסגעהיילט פון א שטארקער קראנקקייט. אז רבי האט זיך געוואלט פערענטווערן פאר איס האט איס שמואל געאנטווארט: זאלל דיר ניט פערדריסען. איך זעה אז פון הימעל האט מען אזוי גוזר געוועהן: אז שמואל זאלל הייסען נור חכם, אבער ניט רבי, פון דעסטוועגען זאלל ער רבי'ן אויסהיילען פון זיין קראנקקייט. אז רבי חנינא, וואס האט זיך

גערעכענט צווישען די גרעסטע לומדים. האט אמאל אנדערש געלערנט א פסוק פון יחזקאל, ווי רבי יהודה האט געמיינט, אונ האט געזאגט אז ער האט דעם פירוש געהערט פון רב המנונא אין בבל, האט איהם דער נשיא באלד גע־אנפערט: „אויב דו וועסט נאך אמאל זיין ביי איהם, זאלסטו איהם זאגען אז איך האלט דיך פאר א חכם”, אונ דערמיט האט שוין רבי חנינא בעקומען דעם בעסטען ווינק אז קיין סמיכה וועט ער פון איהם קיין מאל ניט בעקימען. אוודאי האבען זיך געפונען פיעל אונצופרידענע אונ איין מאל אויף א שמחה, ווען דער ווייך האט ארויפגעבראכט אויף דער צונג אלדינג וואס איז געווען אויף דער לונג, האבען רבי חייא'ס צוויי זיהן, יהודה אונ חזקיה, געזאגט רבי יהודה'ן אין אויג, אז איבער דעם נשיא אונ דעם ריש גלותא קאן משיח ניט קומען.

רבי יהודה'ס פעסטער ווילען אונ שטארק בעליבטקייט ביי'ם פאלק האט פיעל פערהאלפען דערצו, וואס ער האט געקאנט מבטל זיין אזוינע דינים אונ מנהגים, וואס האבען ניט געפאסט צו יענער צייט. שווער איז איהם נאר אנגע־קומען אב צושאפען די דינים פון מעשר אונ שמיטה, וואס זענען געלעגען ווי א שווערע משא אויפ'ן פערארעמטען פאלק, אונ אז ער האט צו זיך צוגעצויגען דעם גרעסטען למדן פון יענער צייט, רבי פנחס בן יאיר, רבי שמעון בן יוחאי'ס איידעם, אונ האט גערעכענט אז ער וועט איהם העלפען צו בעווייזען אז אבהיטען אזעלכע מצות אין דער פרעמד אדער אויף אזא ערד, וואס איז שוין לאנג ארויס פונ'ם יודישען רשות, איז ניט קיין חיוב, האט ער נאך אין איהם געפונען א שטארקען געגנער געגען זיין מיינונג.

בעזאנדערס אבער האט זיך רבי יהודה בעריהמט געמאכט דערמיט וואס ער האט געארדענט אונ געענדיגט די גרויסע ארבייט פון רבי עקיבא'ן אונ רבי מאיר'ן אונ האט צונויפגענומען אללע דינים אונ הלכות וואס זענען ארויסגע־געבען געווארען אין די לעצטע יאהרען אונטער דעם נאהמען „משנה”. רבי יהודה האט זיך מיה געגעבען אז די משנה זאל זיין געשריבען אויף ריין לשון הקודש, נאר וואו עס איז ניט מעגליך געווען אויסצופיהרען האט ער אויך צו־גענומען אין דער משנה אסך גריכישע אונ לאטיינישע ווערטער. חוץ אללע דינים אונ הלכות האט ער אין משנה אריינגענומען די מוסר פון אונזערע היילינע חכמים אונ האט זיי א נאמען געגעבען „פרקי אבות”, די טהייערע פערל וואס האבען זיך געשיט פונ'ם מויל פון אונזערע חכמים אונ וואס בלישטשען נאך

אצונד אזוי ווי ליכטיגע דיאמאנטען, וועלכע וועלען קיין מאל ניט פערליערען זייער ווערטה.

רבי יהודה'ס צייט איז ניט געוועהן בעזאנדערס גליקליך. פון דעם נוטען קייזער מארק אורעליוס'ס מלוכה האט ער אין גאנצען איין יאהר פערהאפט, אונ נאך זיין טויט, אז אין רום האבען אנגעהויבען הערשען סעפטימיוס סעווערוס, אונ פעסצעניוס ניגער, וואס האט זיך שטארק צופיהרט די האנד אין גאלילעא, איז די יודען געווארען זעהר שלעכט אונ אז זיי האבען ביי איהם געבעטען א ביסעל צו פערקלאנער'ן זייערע נתינות, האט ער זיי געאנפערט אז עס טהוט איהם באנג וואס ער קאן ביי זיי ניט פאדערען קיין בעזונדערן מס אפילו פאר דער לופט וואס זיי אטהמען. אז עס איז ארויס א קריעג צווישען די ביידע יורשים פון דער ראמישער קרוין אונ די שמרונים האבען געהאלטען מיט פעסצעניוס ניגער זענען די יודען געשטאנען פאר סעפטימיוס סעווערוס, וועלכער האט נובר געוועהן אונ דערפאר געטהון פיעל חסדים מיט'ן יודישען פאלק אונ די שמרונים בעשטראפט דער מיט וואס ער האט ביי די אנוואהנער פון זייער הויפט שטאדט שכם צו גענומען אללע רעכטע. די לאגע פון די יודען וואלט אפשר דעמאלט אין גאנצען בעסער געווארען, ווען זיי לאזען זיך ניט פערפיהרען פון די פארטהער, וואס האבען זיי צוגעזאגט אומצוקעהרען ארץ ישראל אונ אויסבויען דעם בית המקדש, ווען זיי וועלען זיי העלפען געגען די ראמער די מרידה האבען אנגעהויבען היטציגע יונגע לייט אונ דער עלטערער דור האט דערפון ניט געוואלט וויסען. אוודאי האבען די מורדים געהאפט א ביטערן פסק אונ כדי אומשולדיגע זאלען ניט געניעסען זייער זכות, האבען די יודען אליין זיך ענטשלאסען אויסצוגעבען די מורדים, אונ צוויי בעריהמטע חכמים ר' אלעזר ב"ר שמעון אונ ר' ישמעאל ב"ר יוסי האבען געמוזט נעהמען די ראלע אויף זיך זיי אויפצוזוכען אונ איבערגעבען די רוימער. דאס האט א ביסעל געשטילט דעם צארן פון סעווערוס אונ ער האט זיך נאר בעגנוגט דער מיט וואס ער האט נייטער מקרב געוועהן די שמרונים אונ די יודען האט ער פארוועהרט זיי זאלען ניט טארען קיין גאטצענדיענער אריינגעהמען אין זייער אמונה. ווי עס שיינט, זענען צווישען די מורדים געוועהן פיעל גרים, וואס האבען געמוזט, צוזאמען מיט זייערע מוהלים, אנטרעטען פונ'ם לאנד, אדער פערמשפט ווערען צום טויט.

מיט רבי יהודה'ן איז געשלאסען געווארען די צאהל פון די תנאים אונ

פַאר'ן טויט הָאט עֶר גֶעמַאכְט פַאר אַ נָשִׂיא זַיין אֶלְטֶערן זוהן, גַמְלִיאֵל, אוּנ דֶעם יוּנְגֶערְן שִׁמְעוֹן הָאט עֶר בֶּעשְׁטִימְט פַאר'ן ראשׁ הַמְדַבְּרִים אִין דִי אֲסִיפוֹת. עֶר הָאט גֶעפִיהלְט בַּיי זִיךְ אַז עֶר הָאט נִיט יוֹצֵא גֶעוֶועהן גֶעגֶען זַיין תַּלְמִיד, רַבִּי חֲנִינָא בַּר חָמָא, אוּנ הָאט אָנְגֶעזָאגְט דֶעם נַייעֶם נָשִׂיא, עֶר זָאל אִיהם בַּאלְד גֶעבֶּען דִי עֶרְשְׁטֶע סְמִיכָה אוּנ זָאל זִיךְ אִיבֶּערְהוֹיפְּט פְרַיינְדְלִיכֶער בֶּעגֶעהן מִיט זַיינֶע תַּלְמִידִים. אִין דֶער צַוָואָה הָאט רַבִּי יְהוּדָה אָנְגֶעזָאגְט מֶען זָאל נִיט טְרוֹיעֶרְן נָאךְ אִיהם אוּנ בַּאלְד נָאךְ שְׁלֹשִׁים זָאל מֶען אֶפְנֶען דִי יְשִׁיבָה. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אַז עֶס אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דִי יְדִיעָה פוּן זַיין טוֹיט אִיז גֶעוָוארֶען אַ קְלָאג צְוִוישֶׁען זַאלֶע יוּדֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם מַסְפִּיד גֶעוֶועהן אִין אַכְטְצֶעהן שׁוּלֶען. בַּיי דֶער טַהֲרָה הָאבֶּען זִיךְ בֶּעשְׁאפְּטִיגְט אֲפִילוּ כֹּהֲנִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אַהֵיתֶּר צוּ לִיעבּ דֶעם כָּבוֹד פוּנ'ם מֵת

דֶער נַייעֶר נָשִׂיא, רַבָּן גַמְלִיאֵל דֶער דְרִיטֶער, הָאט גֶעלֶעבְּט אִין אַ בֶּעסֶערֶע צַייט פוּנ'ם פָאטֶער פִינְף אוּנ צְוַואנְצִיג יָאהר כְּסֵדֶר, נָאךְ סֶעוֶוערוּסֶ'ס טוֹיט, הָאבֶּען דִי מְלוּכָה אִין רוֹם גֶעפִיהְרְט פִיער סִירִישֶׁע פְרוֹיעֶן: דִי אַלְמָנָה פוּנ'ם גֶעשְׁטָארְבֶּענֶעם קֵייזֶער יוּלְיַא דָאמְנַא אָדֶער מַארְטְהַא, אִיהר שְׁוֶועסְ־טֶער יוּלְיַא מֶאזַא אוּנ בֵּיידֶע טָאכְטֶער מֶאזַא'ס, יוּלְיַא זָאאֶמִיאַ אוּנ יוּלְיַא מַאמְסַא. זֵיי זֶענֶען אוֹיפְגֶעוַואקְסֶען גֶעוָוארֶען אִין דֶער שְׁטָאדְט עֶמֶעזַא, וואו עֶס אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיס יוּדִישֶׁע קְהִלָּה אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעפוּנֶען פִיעל גֵרִים; צְוִוישֶׁען וֶועלְכֶע עֶס הָאט זִיךְ בֶּעזָאנְדֶערְס אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט עֲשִׁירוּת דִי מִשְׁפָּחָה בַּר־אַשְׁתוֹר אוּנ אַזוֹי וִוי זֵיי הָאבֶּען גוּט גֶעקֶענְט יוּדֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעזוּכְט זֵייעֶר פְרַיינְדְשַׁאפְט אוּנ אַז זָאאֶמִיאַ הָאט גֶעוָואלְט אַז אִיהר זוהן קְלַנְבַּל (אַנְטוֹנִינוּס) זָאל וֶוערֶען קֵייזֶער, הָאט זִי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אָבְּצוּשִׁיטְצֶען דִי יוּדֶען מִיט טוֹבוֹת. דֶעמָאלְט הָאט דֶער נָשִׂיא גֶעזָאגְט, אַז „מֶען דַארְף זִיךְ הִיטֶען פַאר דֶער רָאמִישֶׁער מְלוּכָה, וַוייל זִי אִיז מְקָרֵב אַמֶענְשֶׁען נָאר דֶעמָאלְט וֶוען זִי דַארְף אָנְקוּמֶען צוּ אִיהם". נָאר וִוי אַזוֹי דִי זַאךְ אִיז שׁוֹין דָארְט גֶעוֶועהן, צוּ הָאט עֶס דֶער נַייעֶר קֵייזֶער קְלַנְבַּל גֶעמֵיינְט מִיט'ן נַאנְצֶען הַארְצֶען אָדֶער נֵיין, נָאר דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִיז פָארְט בֶּעסֶער גֶעוָוארֶען אוּנ זֵיי אַלֵיין הָאבֶּען אוֹיךְ בֶּעוִויזֶען אַ שְׁטַארְק הִתְקָרְבוּת צוּ דִי רָאמֶער. דֶעם נָשִׂיא'ס בֵּיידֶע זִיהן, יְהוּדָה אוּנ הִלֵּל, הָאבֶּען זִיךְ צוּ פְלַייס גֶעלֶערְנְט גְרִיכִישׁ אוּנ הָאבֶּען זִיךְ דִי הָאר גֶעשׁוֹירֶען וִוי דִי רָאמֶער.

אַז נָאךְ רַבָּן גַמְלִיאֵל'ס טוֹיט אִיז גֶעוָוארֶען נָשִׂיא זַיין זוהן רַבִּי יְהוּדָה דֶער צְווייטֶער, הָאט עֶר זִיךְ גֶעמִיהט נָאךְ שְׁטַארְקֶער צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי פְרַיינְדְ־שַׁאפְט צְוִוישֶׁען יוּדֶען אוּנ רָאמֶער אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר מַתִּיר גֶעוֶועהן צוּ

קויפען אעל ביי די גאטצענדיענער און האט געהייסען מען זאל אויפהערען צו טרויערן אויף האדריאנ׳ס גזרות און די יודישע חתונות זאלען ווייטער געמאכט ווערען מיט שמחה און פאראד. ער האט געוואלט אפילו מבטל זיין דעם תענית פון תשעה באב, נאר מען האט עס ניט דערלאזט. דערפאר האבען דעמאלט אויפגעהערט פיעל מנהגים, וואס זענען געשטאנען ווי איין אייזערנע וואנד צווישען די יודען און די רעמער, און אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו יוליא מאמעא׳ס זוהן, אלכסנדר סעווערוס, וואס איז געוועהן זעהר א גוטער מענש און האט פערשטאנען צו שאטצען די טהייערע מדות וואס ליגען אין יודענטהום און אויך אין קריסטענטהום, האבען די יודען זיך געפיהלט טאקי גליקליך. דער קייזער האט ביי זיך אין טעמפעל אריינגעשטעלט די בילדער פון אברהם אבינו און פון קריסטוס, און אויפ׳ן טויער פון זיין פאלאץ און אנדערע בנינים פון דער מלוכה האט ער געלאזט אויסקריצען הלל׳ס ווארטער: „וואס דו האסט אליין פיינד, זאלסטו ניט טהון קיין אנדערן”. ביי א מלחמה, אז דאס חיל פלעגט אריינגעהן אין פרעמדע ערטער, האט ער די אייגענע ווארטער געלאזט אויסרופען און דערמיט דערמאנט די סאלדאטען זיי זאלען זיך אבהיטען פון גזלה און רציחה געגען אונשולדיגע רוהיגע אנוואהנער. דער נשיא איז געוועהן ביי׳ם קייזער אזא חשוב אז אין דער מלחמה וואס ער האט אנגעהויבען מיט׳ן פערסישען מלך ארדשיר האט איהם רבי יהודה געמוזט באלייטען קיין אנטיאכיען און האט פון איהם בעקומען זעהר פיעל ערד פון יענער זייט ירדן פאר א מתנה. מען האט שוין ניט צו רעדען אז אלע פריהריגע גזירות זענען בטל געווארען: די יודען האבען בעקומען איין ערלויבניש אריין צופאהרען קיין ירושלים. אינ׳ם יאהר פון שמיטה האט מען זיי בעפרייט פון אלע נתינות און די רבנים האט מען געגעבען רעכט צו משפט׳ן און פסקנען שאלות ווי א מאל. צום אומגליק איז אבער אלכסנדר סעווערוס געהרג׳ט געווארען און די שיין פון גליק האט זיך געוויזען פאר די יודען נאר אויף א קורצע צייט.

נאך סעווערוס׳ס טויט האט רום זיך אנגעהויבען שטארק צורוקען צו דער מפלה. אין א צייט פון צוואנציג יאהר האט מען צעהן מלכים געטיידט, אין לאנד איז געווארען חשך און די יודען האבען געליטען צום ערסטען. בעזאנדערס איז זיי שלעכט געווארען פאר׳ן קייזער פיליפ, וואס האט כלומר׳שט מעהר געהאלטען מיט׳ן קריסטענטהום און האט געוואלט יוצא זיין דערמיט וואס ער האט אנגעהויבען פרעסען יודען און פאדערען ביי זיי מעהר מס. דעמאלט האט רבי ינאי געמוזט ערלויבען צו אקערן די פעלדער אום שמיטה און האט

געזאגט: „מיר יודען האבען ניט דאס גליק פון די רשעים און ניט די צרות פון די צדיקים".

ביי אזא לאנגע זענען די יודען פון ארץ ישראל ארעם געווארען און האבען ניט געקאנט אויסהאלטען די ישיבות. דער נשיא, וואס האט שוין ניט פערמאגט דעם זיידענס רייכקייט, האט געמוזט ארויסשיקען אויף דער וועלט שלוחים זיי זאלען צונויפנעהמען נדבות, און פון אללע לאנדער האט מען אנגעהויבען שיקען געלד. בעזאנדערס האבען זיך אויסגעצייכענט מיט זעהר מילדקייט די יודען פון רום, וואס צו זיי איז געפאהרען איינער פון די בעריהמטעסטע לומדים רבי יהושע בן לוי. די ישיבות האבען אבער טאקי מחזק געוועהן די תורה און די לומדים פון יענער צייט, וואס מען האט זיי שוין גערופען אמוראים, דאס הייסט: ערקלעהרער, האבען אויסגעארבייט א בעזונדער זאמלונג פון מיינונגען איבער פערשידענע דינים און הלכות, וועלכע געפינען זיך אין דער משנה, און די זאמלונג האט בעקומען א נאמען תלמוד אדער גמרא. אויסער דעם זענען דעמאלט מעהר בעקאנט געווארען פיעל ספרים וואס זענען נאך פריהר אנגעשריבען געווארען: תוספתא, א „צוזאמץ" צו דער משנה. ספרא, א פירוש אויף „ויקרא". ספרי, א פירוש אויף „במדבר" און „דברים". מכילתא, א פירוש אויף „שמות" און ברייתא, וואס בעשטעהט פון מיינונגען וועלכע עס האבען געזאמעלט אין בבל רבי חייא און זיין תלמיד רבי הושעיה (אושעיה).

צווישען די אמוראים האבען זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט רבי יוחנן, וואס האט געהאט זעהר אעדלע און שאנע געשטאלט, און רבי שמעון בן לקיש, וואס איז געוועהן הויך געוואקסען און שטארק ווי א ריז און איז אמאל געצוואונגען געוועהן אין דער נויט זיך צו פערדינגען אין א צירק און דארט זיך שלאגען מיט ווילדע חיות. רבי שמעון בן לקיש איז געוועהן זעהר פרום און האט ליעב געהאט פריי ארויסצוזאגען דעם אמת; ער האט פיינד געהאט צו געהן מיט ווייכע רעד און פלעגט אפילו קיין כבוד ניט לעגען אויפ'ן נשיא. ער האט זיך ניט געשעמט אפען ארויסצוזאגען אז „איוב לא היה ולא נברא אלא משל הוא", אז „איוב" איז קיין מאל אויף דער וועלט ניט געוועהן און איז ניט מעהר ווי איין משל און מוסר. רבי יוחנן'ס גאנג איז שוין געוועהן גאר איין אנדערער; ער איז געוועהן פון דער נאטור א ווייכער און האט ליעב געהאט אויסצוקומען מיט אללע מענשען. ער האט מתיר געוועהן מאנער און פרויען צו לערנען גריכיש און אליין האט ער זיך אויסער תורה בעשעפטיגט מיט חקירה, און האט מודה געוועהן אז די גריכישע פילאזאפיע האט געהאט

א שטארקע פעולה אויף די פעלקער אונ האט צווישען זיי פערפלאנצט גוטע מדות.

5 דאס יודישקייט אין בבל אונ אין פערסיען.

(240—300 נאך קריסטוס געבורט).

די השגחה האט אזוי געפיהרט אז א גרויסע צאהל יודען זאל זיך בעזעצען אין בבל אונ פערסיען אונ ווען זייערע ברידער זאל שוין ווערען נאר ענג אין דער געוועזענער היים, זאלען זיי נאך האבען א קוועלע פון האפנונג אונ הילף. דאס האט מען געזעהן אין עזרא'ס צייט אונ דאס אייגענע איז אויך געשעהן אצונד. ווען די לאגע פון די יודען אין די רוימישע לענדער איז געווארען שלעכט אונ דאס יודישע פאלק איז געקומען צו אזא ארעמקייט אז די ישיבות האבען זיך מיט גרויס מיה געקאנט האלטען אונ דער איינציגער יודישער אוצר, די תורה, האט געזאלט אין גאנצען פערשווינדען. דעמאלט, ווען א שטארקער נעבעל האט ארומגערינגעלט די יודען אין גליל, האבען בעזאנדערס געגלאנצט די יודען פון בבל, וואו מען האט א טהייל פונ'ם לאנד גערופען „ארץ ישראל" דערפאר וואס דארט האבען געוואהנט גרויסע יודישע קהלות, האטש זיי זענען געוועהן צוּווארפען אין אללע שטאדט אונ אומעדום האט מען זיי געהאלטען מיט כבוד.

צווישען די יודישע שטאדט אין בבל איז די גרעסטע געוועהן נהרדעא ביי'ם טייך פרת, וואס מען האט זי אויך גערופען „ירושלים פון בבל"; אז דער בית המקדש איז נאך געשטאנען פלעגט מען דארט צונויפנעהמען אללע נדבות פון אנדערע ערטער אונ אוועקשיקען אונטער א שטארקער וואך אין דער יודישער הויפטשטאדט. עטליכע מייל פון דארטען האט זיך געפונען זעהר א גרויסע אונ בעפעסטיגטע שטאדט פירוז־שבור אונ ניט ווייט איז אויך געוועהן איינע פון די שאנסטע שטאדט פומבדיתא, וואס האט זיך אויסגעצייכענט מיט זעהר פיעל בנינים אונ טהייערע פאלאצען. ווי עס ווייזט אויס זענען די איינוואהנער פון דער שטאדט געוועהן גרויסע אויסבּרעננערס אונ מען האט זיי ניט געהאלטען פאר עהרליכע לייט; עס פלעגט דעמאלט ארויסגעהן א ווארטעל: „קוים פאהרסטו צוזאמען מיט א פומבדיתא'ר, לאז ער ניט וויסען וואו דיין אכסניא איז". זעכצעהן מייל פון דארט האט זיך געפונען די שטאדט מתא מחסיא, אדער סורא, וואס איז געוועהן אסך ארעמער פון פומבדיתא, נאר די איינוואהנער זענען געוועהן גוט אונ פרום אונ דערפאר פלעגט מען אפט זאגען „אז עס איז בעסער צו זיין אין סורא אין א איינגעהויקערט שטיבעל איידער אין א פאלאץ פון

פומבדיתא. נאך אין אפירטער שטאדט מחוזא האבען אויך געוואהנט זעהר פיעל יודען, וואס זענען גראסטענטהיילס ארויסגעקומען פון גרים. דאס גאנצע לאנד איז געוועהן זעהר פרוכטבאר, ווייל דארט זענען געוועהן פיעל טייכען און וואסערן און דאריבער איז אויף פירות דארט געוועהן א גרויס געראטעניש. די יודען האבען זיך בעשעפטיגט מיט אקערבוי, מסחר און אללערליי מלאכות.

אין בבל האבען זיך די יודען געפיהלט זעהר פריי און מען קאן זאגען אז עס האט זיי ניט געפעהלט קיין זעלבסשטאנדיגקייט. פאר דער מלוכה האבען זיי געהאט נאר איין התחיבות, צו צאהלען מס פון יעדען נפש און פון דער ערד וואס יעדער האט פערמאגט, ערד איז ווידער געוועהן גענוג אין לאנד און ווער עס האט נאר געוואלט נעהמען אויף זיך צו צאהלען דעם מס, האט געקאנט ווערען א בעל הבית פון פעלדער און זיי בעארבייטען. דער גאנצער פארשטעהער פונ'ם יודישען פאלק איז געוועהן דער ריש גלותא, וואס פלעגט טראגען א זיידענעם מאנטעל מיט א גאלדענעם גארטעל און האט זיך גערעכענט דער פירטער פונ'ם קאניג. די ריש גלותא, פון וועלכע נחוניה, אדער אחיה, האט זעהר פיעל געזארגט פאר די ישיבות אין בבל, האבען געפיהרט זייער יחוס פון זרובבל'ן און האבען עקסיסטירט ביז צום עלפטען יאהרהונדערט.

די מאכט פון ריש גלותא איז געוועהן אזוי גרויס אז ער האט ניט נאר אליין געקאנט משפט'ן די יודען, נאר אויך שטעלען פון זיך שופטים, וואס האבען אין זיין נאהמען געמאגט ארויסגעבען די גרעסטע שטראף. די אינווענינגסטע הנהגה איז אויך געשטאנען אונטער זיין השגחה און ער האט אויך אכטונג געגעבען אויף די סוחרים זיי זאלען אבהיטען ארעכטע וואג און איין אמת'ע מאס. דער ריש גלותא האט געלעבט ווי א מלך, ארומגערינגעלט מיט פיעל דיענער, און דאס פאלק פלעגט איהם אבגעבען דעם גרעסטען כבוד. ער פלעגט אויך בעשטימען די ראשי הישיבות, און האטש אין די ערשטע יאהרען איז די תורה אין בבל געשטאנען גאר אויף אנידריגער מדרגה האבען זיך מיט דער צייט דארט אנגעהויבען ארויסווייזען גרויסע לומדים, די יודען האבען זיך גענאטהיגט אין רעכטע דינים, וואס זאלען פסקנען שאלות, און דאס לערנען האט דארט אנגעהויבען בליהען.

פריהר האבען די ישיבות פון ארץ ישראל געצויגען צו זיך זעהר פיעל תלמידים פון בבל, בעזאנדערס אז רבינו הקדוש איז געוועהן נשיא. צווישען די גרויסע לומדים, וואס בבל האט געקאנט מיט זיי שטאלצירען, זענען געוועהן רבי חייא פון כפרי מיט זיינע צוויי בעריהמטע זיהן, יהודה און חזקיהו

זַיינֶע קְרוֹבִים אַבָּא אַרִיכָא, וָואס מֶען הָאט אִיהם אוֹיךְ גֶערוּפֶען רַב, אוּנ רַבָּה בַּר חָנָה, אַבָּא אוּנ זַיין זוּהן מַר שְׁמוּאֵל. רַבִּי חִיָא מִיט דִי קִינְדֶער אִיז טַאקִי גֶעבְּלִיבֶּען אִין גַאלִילֶעאַ אוּנ נָאךְ זֵייעֶר טוֹיט זֶענֶען זֵייעֶרֶע קְבָרִים גֶעוָוארֶען הֵיילִיג בַּיים פָאלְק. אַבָּא אַרִיכָא אוּנ מַר שְׁמוּאֵל זֶענֶען צוּרִיקְגֶעפָאהרֶען קַיין בָּבֶל אוּנ אַז דֶער רֹאשׁ הַיְשִׁיבָה פוּן נְהַרְדְעָא אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אִיז זַיין שְׁטֶעלֶע אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ מַר שְׁמוּאֵל. דֶעמָאלְט אִיז גֶעוֶועהן רֵישׁ גָלוּתָא עָנָן אוּנ עֶר הָאט בֶּעשְׁטִימְט פַאר דִי עֶרְשְׁטֶע שׁוֹפְטִים צְווַיי בֶּעקַאנְטֶע לוֹמְדִים, מַר־אַבָּא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר רַייךְ אוּנ הָאט קַיין שׁוּם לוֹין נִיט פֶערְלַאנְגְט פַאר זַיין מִיה, אוּנ קַרְנָא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ גֶעמֵיינֶער מַאנן אוּנ הָאט זִיךְ נָאר גֶעהֵייסֶען צָאהלֶען שְׂכַר בַּטָלָה פַאר דֶער פֶערְלָארֶענֶער צַייט. אַבָּא אַרִיכָא'ן הָאט עֶר גֶעמַאכְט פַאר אוֹיפְזֶעהֶער אִיבֶּער דִי מַארְקֶען אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אַז דִי מְקָחִים פוּן עֶסֶענְוַוארְג זָאלֶען נִיט זַיין טְהַייעֶר. אַזאַ אַרְבַּייט אִיז אַבָּא־אַרִיכָא'ן נִיט אָנְגֶעשְׁטַאנֶען, אוּנ אַז דֶער רֵישׁ גָלוּתָא אִיז דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, הָאט עֶר אִיהם גֶעהֵייסֶען אַיינְזֶעצֶען אִין תְּפִיסָה אוֹיף אַלַאנְגֶער צַייט בִּיז דֶער שׁוֹפֵט קַרְנָא הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעבֶּעטֶען. אִין דֶער צַייט וָואס אַבָּא־אַרִיכָא אִיז אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אִיבֶּער דֶער מְדִינָה, הָאט עֶר זִיךְ גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶען נָאהמֶען אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אַגַאנְצֶער חָשׁוּב בַּיים פַּארְטְהִישֶׁען קֶענִיג אַרְטַבַּן אוּנ הָאט פוּן אִיהם בֶּעקוּמֶען טְהַייעֶרֶע פֶּערל פַאר אַמַתָּנָה. אַבָּא־אַרִיכָא הָאט אָבֶּער בֶּעמֶערְקְט אַז אִין פִיעל יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת זֶענֶען דִי דִינִים פוּן כָּשֵׁר אוּנ טְרֵפָה גָאר אוּנְבֶּעקַאנְט; צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר גֶעמוּזְט וֶוערֶען אַמַחְמִיר, אוּנ וַוייל עֶר הָאט גֶעוָואלְט דֶעם עוֹלָם גֶעוָואהנֶען זֵיי זָאלֶען הַאלְטֶען פַאר הֵיילִיג אַלֶע מִצְוֹת פוּן דֶער תּוֹרָה, הָאט עֶר נִיט גֶעלָאזְט עוֹבֵר זַיין אֲפִילוּ אוֹיפ'ן קְלֶענְסְטֶען דִין, אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען צוּ מַאכֶען אַבֶּעזוּנְדֶער נֶעסְט פַאר לוֹמְדִים אִין סוּרָא. אוּנ אַזוֹי אִיז פוּן אִיהם גֶעגְרִינְדֶעט גֶעוָוארֶען דִי בֶּערִיהמְטֶע יְשִׁיבָה, וָואס הָאט זִיבֶּען הוּנְדֶערְט יָאהר כְּסֵדֶר פַארְשְׁפְּרֵייט תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה צְווִישֶׁען יוּדֶען.

דִי יְשִׁיבָה הָאט אַבָּא־אַרִיכָא גֶעאֶפֶענְט נָאךְ פַאר זַיין בֶּעשִׁיצֶער אַרְטַבַּן'ס לֶעבֶּען, אוּנ בַּאלְד הָאט עֶר גֶעהַאט צְווֶועלְף הוּנְדֶערְט תַּלְמִידִים פוּן דִי בֶּעסְטֶע יוּנְגֶע לַייט. דִי צָאהל פוּן זֵיי הָאט זִיךְ אָבֶּער יֶעדֶען טָאג פֶערְגְרֶעסֶערְט אוּנ אַבָּא־אַרִיכָא אִיז גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן צוּ צוּקוֹיפֶען פוּן זַייעֶרְטְוֶועגֶען אַגְרוֹיסֶען גָארְטֶען, עֶס זָאל זַיין פְּלַאטְץ פַאר אַלֶע. מֶען הָאט אִיהם דֶעמָאלְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען רַב (לֶעהרֶער) אוּנ דִי יְשִׁיבָה הָאט גֶעהֵייסֶען בֵּי־רַב (אַהוֹיז פַאר לֶערְנֶען). פִיעל תַּלְמִידִים, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט פוּן וָואס צוּ לֶעבֶּען, הָאט עֶר אוֹיף זַיין רֶעכְנוּנְג

אויסגעהאלטען ווייל ער איז געוועהן רייך און האט געהאט גענוג פעלדער, וואס ער פלעגט אליין בעארבייטען. דאס לערנען האט ער אזוי איינגעארדנעט אז אויסער בעשטאנדיגע תלמידים זאלען אויך בעלי בתים קאנען הערען דברי תורה און פערנומענע מענשען זאלען זיך ניט דארפען אבבייסען פון פרנסה. צוויי חדשים אין יאהר, אדר און אלול, זענען געוועהן בעשטימט דארויף אז אללע זאלען זיך פערזאמלען קיין סורא און לערנען פון אין דער פריה ביז נאכט, און דער עולם האט זיך מיט אזא חשק געווארפען צו דער תורה אז מען פלעגט זיך אפילו ניט פערגינען צו געהן עסען. אויסער דער צייט, וואס האט געהייסען „די חדשים פון פערזאמלונגען", פלעגט אבא־אריכא פאר יעדען יום טוב אכט טאג כסדר האלטען פארלעזונגען און דעמאלט איז אזא גרויסער עולם זיך צונויפגעפאהרען קיין סורא אז מען האט ניט געהאט וואו צו נאכטיגען און פיעלע פלעגען בלייבען אויף דער גאס. אין דער צייט האט זיך יעדער געמוזט פריי איבערגעבען דעם לערנען, ווייל אללע געשעפטען האבען אויפגעהערט און אפילו בעלי חובות האבען דעמאלט ניט געטארט מאנען ביי קיינעם קיין געלד.

אבא־אריכא איז געוועהן זעהר שטרענג וועגען אבהיטען דינים און מנהגים, נאר ער האט אבער אויך אכטונג געגעבען אז דאס פאלק זאל זיך, אויסער מיט פרומקייט צו נאטט, אויסצייכנען מיט שאנע מדות צווישען מענשען. ער האט בעמערקט פון איין זייט אז יודען מאכען חתונה זייערע טאכטער, ווען זיי זענען נאך צו קליין און יונג, און דער חתן זעהט ערשט די כלה פאר דער חופה, ווען עס איז שוין צו שפעט חרטה צו האבען, און פון דער אנדערע זייט — אז דער חתן וואהנט ביי זיין מחותן נאך פאר דער חתונה און ווערט דורך דעם צו נאהענט צו זיין כלה. דאס אלדינג און נאך פיעל אנדערע זאכען האט ער פארוועהרט און האט איבערהויפט אזוי פיעל געארבייט אויסצוועדלען די זיטען; און ניט אומזיסט האט מען איהם פערגלייכט מיט הלל'ן. ער איז טאקי געוועהן אויך אעניו ווי הלל. ער האט געהאט אזוהן, חייא, אגרויסען למדן, זיין טאכטער האט גענומען אחתן פונים רייש גלותא'ס משפחה, אליין האט ער געהאט כבוד פון אללע זייטען און פון דעסטוועגען האט ער געלעבט גאנץ פראסט און האט ליעב געהאט ערדארבייט.

זיין צווייטען זוהן איבו, וואס האט ניט געהאט קיין שארפען מח, האט ער אנגעזאגט ער זאל זיך בעשעפטיגען מיט ערדארבייט און זיין בעשטאנדיג ווארטעל פלעגט זיין: „בעסער ווייניג פון פעלד עהדער פיעל פון קלייט". אז ער איז געשטארבען, האט דער טרויער נאך איהם געדויערט אגאנץ יאהר.

מר שמואל האט שטארק איבערטראפען אין ידיעות העולם אבא־אריכא'ן און

האָט זיך בעזאָנדערס אָבגעגעבען מיט דיני ממונות. דאָס הייסט משפטים פון געלד־זאַכען; אַחוץ דעם איז ער געווען אַ בעריהמטער בקי אין די חכמות פון מעדיצין אונ אַסטראָנאָמיע. ער איז געווען אַזוי קלאָר אין דעם גאַנג פון די שטערן, וואָס ער פלעגט שטענדיג בעטראַכטען צוזאַמען מיט זיין פריינד, דעם פערסישען חכם אַבלט. אַז ער פלעגט זיך בעריהמען דערמיט וואָס "איהם זענען אַזוי בעקאַנט די וועגען אין הימעל ווי די גאַסען פון נהרדעא". מיט דער הילף פון דער חכמה האָט ער געמאַכט אַ לוח אונ פינקטליך אויסגערעכענט ווען אַללע ימים טובים פאַלען, כדי מען זאָל אין בבל ניט זיין אַבהענגיג ביז מען וועט עס געבען צו וויסען פון ארץ ישראל; נאָר, ווי עס שיינט, האָט ער זיין אַרבייט ניט פערעפענטליכט, כדי די יודען זאָלען אין גאַנצען זיך ניט אָבּרייסען פון דער אַלטער היים. ער האָט אויך געהיילט קראַנקהייטען אונ ערפונדען אַ זאַלב צו אויגען־וועטהיג. נאָר מעהר לויב פערדיענט ער דערפאַר, וואָס ער האָט זיך געמיהט ביי די יודען היילִיג מאַכען די געזעצע פון דעם לאַנד, וואו זיי וואָהנען, אונ דערמיט זיי איינפּליסען ליעבע צו אָרדנונג אונ כבוד פאַר אַ חוק, וואָס מאַג אַפילו אַמאָל ניט גוט זיין פאַר'ן יודען. מיט דריי ווערטער "דינא דמלכותא דינא" האָט ער שוין דעמאָלט מבטל געווען איינע פון די גרעסטע בעשולדיגונגען וואָס מען איז אויך אין אונזערע צייטען ניט פויל אַרויפ־צולעגען אויפ'ן יודישען פאָלק.

ביידע אמוראים, אַבּא־אַריכא אונ מר שמואל, האָבען געלעבט ווי ברידער, האָטשי אָפט האָבען זיי זיך ניט געקאָנט אויסגלייכען אין די דעות. נאָך אַבּא־אַריכא'ס טויט איז מר שמואל געבליבען אַליין ראש ישיבה. לכתחלה איז מען אַפילו אין גליל מסופק געווען אין מר־שמואל'ס למדנות אונ מען האָט איהם דאָרט געהאַלטען פאַר אַ קענער נאָר פון אַנדערע חכמות, נאָר מיט דער צייט האָט ער זיך געמאַכט אַזאַ גרויסען נאָמען. אַז רבי יוחנן אונ רבי שמעון בן לקיש האָבען געוואָלט פאָהרען צו איהם קיין בבל זיך מיט איהם זעהן, נאָר ביז זיי האָבען זיך געריכט איז מר שמואל דערוויל געשטאָרבען. קיין זיהן זענען פון איהם ניט געבליבען, נאָר תלמידים האָט ער איבער געלאָזט זעהר פיעל.

אין דער צייט, וואָס די ביידע אמוראים האָבען געלעבט, איז דערוויל געוואָרען אַ איבערקערעניש אין לאַנד, וואָס האָט אַביסעל די יודען אויך נוגע געווען. געגען דער משפחה וואָס האָט פיער הונדערט יאָהר געקעניגט, איז אַרויס אַ מרידה אונ אויף אַרטבן'ס אָרט איז געוואָרען מלך אַרדשיר, וואָס האָט זיך אין גאַנצען אַריינגעלאָזט אין דער עבודה זרה, וואָס דיענט צום פייער

און האָט ניט געוואָלט ליידען אַז אונטער זיין שוץ זאָלען זיך געפינען מענשען פון איין אַנדער אמונה. דעמאָלט האָט מען די יודען שטאַרק אונטערדריקט · מען האָט צוגענומען ביי די יודישע שופטים דאָס רעכט צו משפט'ן און קיין איינציגער יוד האָט ניט געטאָרט דיענען ביי דער מלוכה. אַחוץ דעם האָבען אָפט די יודען, אין די פערסישע ימים טובים געמוזט ביי נאַכט זיצען אין דער פינסטער, ווייל די פערסער פלעגען זיך מיט געוואַלד אַריינכאַפּען אין זייערע הייזער און פאַרלעשען דאָס פייער, כדי די יודען זאָלען עס ניט מטמא זיין. זייערע מתים האָבען די יודען אויך ניט געקאָנט מקבר זיין, ווייל די פערסער האָבען זיך נוהג געווען אַרויסצוואַרפען די טויטע פאַר די רויב־פייגעל און האָבען דאָס אייגענע געגייט די יודען צו טהון. דאָס האָט אָבער נאָר געדויערט אַקורצע צייט. די פערסער האָבען אויפגעהערט אַזוי שטרענג אָבהיטען די מנהגים פון זייער אמונה, פון דער אַנדערער זייט זענען די יודען געוואָרען אַביסעל ווייכער און צוגעלאָזטער, און אַזוי איז געוואָרען צוריק שלום צווישען ביידע פעלקער. דער שלום האָט זיך בעזאָנדערס בעפעסטיגט ווען די מלוכה איז איבערגעגאַנגען צום גוטהערציגען קעניג שבור דער ערשטער. וואָס האָט ליעב געהאַט יודען און האָט בעוויזען מר שמואלין גרויס פריינדשאַפט. דעם קעניג שבור איז באַשערט געווען צו געבען די ראָמער דעם ערשטען קלאַפּ און אויף איהם קוקענדיג האָבען נאָך אַנדערע פעלקער צוזאַמענגענומען זייערע כוחות און האָבען זיך ענטשלאָסען איין עק צו מאַכען פון דער שטאָלצער ראָמישער מלוכה. ווי פריש די וואונד איז נאָך געווען פונ'ם יודישען פאָלק, האָט עס פאַרט געקאָנט האָבען אַקליינע טרייסט און זעהען מיט אייגענע אויגען אַזוי ניך דעם שונא'ס מפלה.

די ראָמישער מלוכה האָט טאַקי אָנגעהויבען פאַלען מעהר ווי מען האָט עס געקאָנט ערוואַרטען און נאָר ניך האָבען די ראָמער מיט בושה געזעהן ווי דער מלך שבור האָט אַוועקגעפיהרט זייער קייזער וואַלעריאַנוס אין געפאַנגענשאַפט. דער נייער קייזער גאַללִיענוס איז אויך ניט געווען קיין גרעסערע בריה פונ'ם פאָטער און רום איז אַזוי שוואַך געוואָרען, אַז פיעל לאַנדער האָבען זיך אָנגעהויבען אָבצוטהיילען. דעם אָנהייב האָט געמאַכט אַגעוויסער נבור אָדנת, אָדער ווי די יודען האָבען איהם גערופען פפא בר נצר, וואָס האָט צונויפגענומען אַגרויסע מחנה און האָט אָבגענומען פאַר זיך סיריען און פאַלעסטינא און בעזעצט האָט ער זיך אין פּאַלמירא (תדמור). אָדנת האָט אָנגעטהון די יודען גרויסע צרות און האָט זיך אויך געוואָרפען קיין בבל, וואו ער האָט אַתל געמאַכט פון נהרדעא, און מר שמואל'ס תלמידים האָבען געמוזט איבערפיהרען

זייער ישיבה קיין מחוזא. די וואס זענען אבער אריינגעפאלען צו אדנת׳ן אין די האנד, זענען פערקויפט געווארען פאר קנעכט און מען האט זיי צופאליים אוועקגעשיקט אין אזעלכע ערטער וואו יודען וואהנען, כדי זייערע ברידער זאלען זיי אויסקויפען. דעמאלט זענען אויך געפאנגען געווארען מר שמואל׳ס טאכטער, און עס איז מערקווירדיג, אז אין יענע יאהרען האבען זיך אויך געפונען גענוג צבוע׳קעס, וואס האבען פיינד געהאט חכמה און האבען גערעדט, אז דאס אומגליק איז געקומען אויף מר שמואל׳ס קינדער ווייל זייער פאטער איז געוועהן א צו גרויסער חקרן.

בישלעכוויים האט אדנת ז׳נגעהויבען שפיעלען די ראלע פון אראמישען קייזער, נאר זיין גרויסקייט האט ניט לאנג געדויערט. זיין אייגענע פרוי זענאביא, וואס איז ניט צופרידען געוועהן דער פון וואס ער האט געגעבען מאכט זיין זוהן, פון דער ערשטער פרוי, הורדוס, ער זאל מיט איהם צוזאמען הערשען, האט אנגעשטעלט טאקי זיינעם אקרוב מעאניוס ער זאל איהם הארגנ׳ען און אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו איהר, האט זי געוויזען אז זי פארשטעהט ווי אזוי צו פיהרן א מלוכה. איהר גליק איז אבער אויך נאר געוועהן אויף איין אויגענבליק: דער שטארקער ראמישער קייזער אורעליוס האט געמאכט איין עק פון איהר מלוכה, זי אליין האט ער אריינגעבראכט קיין רום אין גאלדענע קייטען, פון איהר הויפטשטאדט פאלמירא האט ער קיין זכר ניט געלאזט, און ערשט אין די היינטיגע צייטען האט מען אנגעהויבען אויסגראבען איהרע חורבות פון אונטער דער ערד. און רבי יוחנן, וואס האט זעהר אפט געזאגט: אז „וואהל וועט זיין דעם וואס וועט דערלעבען דעם סוף פון תדמור“, האט ער טאקי געהאט די זכיה מיט אייגענע אויגען צו זעהן ווי עס איז אין גאנצען אבגעמעקט געווארען דער נאהמען פון א שרעקליכען יודישען שונא.

אויף דעם אינוועניגסטען מעמד פון די יודען אין גליל האט דער איבערשלאג כמעט זיך גאר ניט אנגעזעהן, חאטש נאך רבי יהודה דעם צווייטענ׳ס טויט האט דער נייער נשיא, זיין זוהן גמליאל דער פירטער, שוין ניט געהאט דעם גלאנץ וואס פריהר און מען פלעגט נאר לעגען כבוד אויף איהם צו ליעב זיין יחוס פון דוד המלך. צו דער ישיבה אין טבריה האט ער זיך ניט געמישט און די גאנצע דעה איז נאר געוועהן ביי די אמוראים, רבי יוחנן און רבי שמעון בן לקיש. פון בבל האבען זיך אנגעצויגען הונדערטער תלמידים, וואס פלעגען אוועקווארפען ווייבער און קינדער און זיך אוועקלאזען שעפען תורה פון דער ערשטער ריינער קוועלע. רבי שמעון בן לקיש איז אפילו

דערפון ניט געווען צופרידען און פלעגט אָפט שרייען אויף די פרעמדע ישיבה־בחורים: „געהט אייך! ווען איהר האָט געקאָנט בעזיצען ארץ ישראל ווענט איהר געבליבען אין דער היים, וואָס זשע האָט איהר דאָ אצונד צו טהאָן?“. זיין געשריי האָט אָבער ניט געהאָלפען, און ניט נאָר לומדים יונגע לייט האָבען זיך געיאָגט קיין פּאַלעסטינאַ, נאָר אויך פראָסטע אַלטע מענשען, וואָס האָבען געוואָלט חאָטש שטאַרבען און בעגראָבען ווערען אין דער הייליגער ערד, אַזוי שטאַרק איז נאָך די ליעבשאַפט פון דעם פאָלק געווען צו זיין הייליג לאַנד.

אין בבל האָבען די יודען, ווי ווייט עס איז נאָר מעגליך געווען, בעפעסטיגט דעם למוד פון דער תורה און די אַרבייט פון די צוויי ערשטע אמוראים, אַבאַ־אַריכאַ און מר שמואל איז ווייט געגאַנגען נאָך מיט מעהר חשק. אין מנהגים האָבען אפילו די יודען געגאַשט אַביסעל פון די פערסער און אויף פיעל זאַכען, וואָס האָבען קיין מקור ניט אין אונזער תורה, איז רבי יוחנן שטאַרק ברוגז געווען, נאָר דאָס האָט פאָרט ניט געשאַדט אַז יונגע לייט זאָלען עוסק זיין אין לערנען און ווערען בעריהמטע לומדים. צווישען רבי יוחנן'ס תלמידים זענען די בעסטע געווען פון בבל און פון זיי האָבען זיך בעזאָנדערס אויסגעצייכענט רבי אליעזר בר פדת, וואָס האָט זיך, נאָך זיין רבי'נס טויט, גערעכענט פאַר „אַצירונג אינ'ם הייליגען לאַנד“. די צוויי צווילינג־ברידער רבי אמי און רבי אסי, וואָס זענען שפּעטער געוואָרען ראשי ישיבות אין טבריה, רבי שמעון בר אַבאַ און רבי חייא בר אַבאַ.

צווישען די בעריהמטע לומדים אין בבל קאָן מען רעכנען רב הונא, וואָס איז געווען ראש ישיבה אין סורא און זיין נאָהמען איז געווען בעקאַנט אויך אין אַנדערע לאַנדער; רבי יהודה בן יחזקאל, וואָס האָט באַלד, נאָך דער צושטערונג פון נהרדעא, געגרינדעט אַ נייע ישיבה אין פומבדיתא און האָט אויך געהאַט זיין אייגענעם גאַנג אין לערנען; רבי נחמן בר יעקב, דעם ריש גלותא'ס איידעם; דער רייכער רבי חסדא און דער אָרמער רב ששת, וואָס פלעגען זיך אייגער דעם אַנדערן סותר זיין אין לערנען פונקט ווי זיי האָבען זיך אויך פערשידען געפיהרט אין לעבען.

רב הונא איז אין די יונגע יאָהרען ניט געווען קיין רייכער, און חאָטש ער האָט זיך אָנגעהערט מיט'ן ריש גלותא'ס משפחה, פלעגט ער פון דעסטוועגען זיך אַליין בעשעפטיגען מיט ערד־אַרבייט און אַנדערע מלאכות און האָט זיך ניט געשעמט פאַר נאַכט אומצוקעהרען זיך אַהיים מיט דער קאָסע אויף די פּלייצעס. דאָס האָט איהם אָבער ניט געשאַדט צו זיין איינער פון די גרעסטע

לומדים און אז מען פלעגט זיך ווענדען צו איהם ער זאל אויסהערען טענות פון צווייא צדדים וואס האבען געהאט א דין תורה צווישען זיך, האט ער נאר געבעטען מען זאל שטעלען אויף זיין ארט א מענשען ער זאל טהון פאר איהם זיין ארבייט אין פעלד און ער זאל זיך קאנען אבגעבען מיט'ן בוררות. דעמאלט האט אין דער אייגענער שטאדט געלעבט א גרויסער גביר חנא בר חנילאי, וואס איז געוועהן בערימט מיט זיין גוט הארץ און זיין אפענער האנד, זיין צדקה געבען האט ניט געהאט קיין שיעור, זיין הויז איז געוועהן פריי פאר אללע גוטהעבעדארפטיגע, און ווער עס האט נאר געוואלט האט געקאנט ביי איהם עסען און טרינקען און נאך קריגען א מטבע אין קעשענע אריין. ביי נאכט פלעגט ער ארויסשטעלען פאר דער טהיר ווייץ און גערשטען פאר די ארעמע לייט וואס קאנען ניט אויסשטרעקען די האנד, און אז די מלוכה האט געפאדערט מס פלעגט ער בעצאלען פאר די אביונים. פון דעם חנא בר חנילאי, דערצעהלט מען, אז ער האט אמאל בעגעגענט רב הונא'ן ווי ער שלעפט זיך מיט זיין משא פונ'ם פעלד, האט ער איהם געוואלט העלפען טראגען, נאר רב הונא האט עס ניט ערלויבט און האט איהם געזאגט, אז ער טאר ניט טהון אזא זאך וואס ער איז דערצו ניט געוואהנט. אויף איהם מאג מען יא זאגען אז ער איז אויפגעקומען פון יגיע כפיו: נאטש האט איהם אריינגעשיקט א געראטעהניש אין זיינע פעלדער און ער איז געווארען א גרויסער עושר, נאר ער האט טאקי זיין רייכקייט בענוצט דארויף ער זאל קאנען צדקה טהון, און די צייט וואס ער פלעגט פריהר אליין ארבייטען, האט ער שוין פערבראכט דערמיט וואס ער האט געזוכט צו העלפען אונגליקליכע, זיי זאלען קאנען הנאה האבען פון זיין געלד. מעהר פון אכט הונדערט תלמידים האט ער אויסגעהאלטען און א חוץ דעם האט ער געשטיצט פיעל בעלי בתים וואס האבען ניט געהאט מיט וואס צו פאררעכטען זייערע הייזער.

אין רב הונא'ס צייט האט מען אנגעהויבען די ישיבה רופען מתיבתא, און דער פארשטעהער האט געהייסען ריש מתיבתא. פערציג יאהר האט ער פארברייטעט תורה און דאס יודישקייט האט ווידער אין בבל אנגעהויבען אזוי בליהען אז ניט אומזיסט האט רב הונא אפט געזאגט: אז „ער פיהלט זיך אין בבל גלייך ווי אין ארץ ישראל". די ישיבה אין סורא האט טאקי געשפיעלט א גרויסע ראללע און די יודען פון בבל פלעגען זייערע חכמים הארן און פאלגען; נאר עפים ביי א האַרבער שאלה פלעגט מען געבען צו וויסען די אמוראים פון ארץ ישראל זיי זאלען אויך געבען זייער הסכמה. איבער אכטציג יאהר איז

רב הונא אַלט געוועהן ווען ער איז פּלוצלונג געשטאָרבען, און אויף זיין אָרט איז געוואָרען זיין זוהן רבה. לויט זיין צוואה, האָט מען איהם איבערגעפיהרט קיין ארץ ישראל און דאָרט האָט מען איהם מקבר געוועהן נעבען זיין לאַנדסמאַנן רבי חייא'ס קבר.

עפּיס יונגער פון רב הונא'ן איז געוועהן רבי יהודה בר יחזקאל, אַ געטרייער תלמיד פון מר שמואל'ן, וואָס האָט אָבער ניט געירש'ט פון זיין רבי'ן דעם נוטען, רוהיגען, עדלען כאַראַקטער. ער איז געוועהן אַ גרויסער כעסן און פאַר דאָס מינדעסטע זאַך האָט ער זיך געקאָנט צובאַזערן אויפ'ן גראָסטען. דערצו האָט ער זיך געהאַלטען פאַר'ן ערשטען מיוחס, און כאָטש אַזוי אין זיין לעבען איז ער ניט געוועהן קיין בעל גאוה און פלעגט חוזק מאַכען פון די וואָס האַלטען זיך גרויס, פון דעסטוועגען, קוים האָט מען איהם בערירט זיין יחוס, פלעגט אַוועק זיין גאַנצער שכל און ער האָט נאָר געוואָלט אויסווייזען, אַז ער שטאַמט אַרויס פון די אבות. ער איז געוועהן באַז אויף די וואָס לאָזען זיך אַוועק קיין ארץ ישראל לערנען, ער האָט געזאָגט אַז אין בבל זענען אויך דאָ מענשען מיט קאָפּ, און זיין ישיבה אין פומבדיתא האָט טאַקי אַרויסגעגעבען רעכטע לומדים, ווייל רבי יהודה פלעגט אַזוי פיעל אַרבייטען מיט די תלמידים אַז נאָר איין טאָג אין חודש האָט ער געקאָנט אָבריסען אויף דאַוונען. אין חריפות האָט ער צו זיך קיין גלייכען ניט געהאַט און האָט ליעב געהאַט אַז מען זאָגט עפּיס אַ זאַך פון איינעמס וועגען, זאָל מען דער מאָגען זיין נאָהמען. מיט אַזאַ כאַראַקטער האָט ער קיין סך גוטע פריינד ניט געקאָנט האָבען, און זיין זוהן יצחק האָט ער געלאָזט זיצען אַ לאַנגע צייט אַ בחור, ווייל עס איז איהם שווער געוועהן זיך צו צוקלויבען אַ שדוך, וואָס זאָל איהם אָנשטעהן. רב עולא האָט פון איהם געלאַכט און האָט געזאָגט: „ווער ווייסט אויב מיר קומען אַללע ניט אַרויס פון די גאָטצענדיענער, וועלכע האָבען ביי דער בעלאַגערונג פון ירושלים געשאַנדט יודישע טעכטער". ניט שטענדיג פלעגט אָבער רבי יהודה אָבשווייגען אַזאַ חלצה און קוים איז ער נאָר געוואָהר געוואָרען אַז מען רעדט אויף איהם שלעכטס האָט ער שוין יענעם גוט בעצאָהלט. אַזוי האָט ער זיך צוקריגט מיט עטליכע פון די שאָנסטע משפּחות אין נהרדעא און מען האָט איהם געוואָלט דערפאַר מיט שטיינער פערוואַרפען. ער האָט אפילו אָפענטליך אויפגעוואָרפען אַ געוויסען בטי בר טוביא, וואָס איז געוועהן אַ גרויסער חשוב ביי'ם מלך שבור, אַז ער איז אַ קנעכט און האָט זיך ערלויבט איינעם פון די לומדים אַריינוואַרפען אין חרם. אַז רבי יהודה איז שפּעטער קראַנק געוואָרען און

דער איינער למדן איז איהם געקומען מבקר חולה זיין, האט ער איהם געזאגט אז ער איז שטאלץ דארויף וואס ער האט קיין כבוד ניט געלעגט אויף אזא גרויסען מאנן אונ האט געטהון ווי דאס געוויסען האט איהם געהייסען. דערמיט איז טאקי פארענפערט דאס, וואס רבי יהודה האט זיך גערעכענט צווישען די גראסטע אמוראים אונ מען האט איהם מוחל געוועהן דעם גאנצען כעס, וואס ער פלעגט בעווייזען, ווייל מען האט געוואוסט אז ער טהוט אזוי ווי ער דענקט אונ פיהלט ניט פאר שלעכטקייט חלילה, נאר דער פאר וואס אין זיינע אדערן איז געפלאסען צו הייס בלוט.

דער יונגסטער פון די אמוראים אין בבל איז געוועהן רב נחמן בר יעקב, וואס זיין פרוי ילתא, די טאכטער פונ'ם ריש גלותא, האט איהם געוואהנט צו פיהרען א ברייט לעבען, ניט ווי עס שטעהט אן א פרומען למדן. רב נחמן האט זיך טאקי נאר אין לערנען געקאנט אויסגלייכען מיט זיינע חברים, אבער אין פרומקייט אונ אין עדלע מדות איז ער געוועהן ווייט פון זיי. זיין שווער האט איהם געמאכט פאר א שופט, אונ האטש מר שמואל האט אנגעזאגט אז ניט וועניגער פון צוויי שופטים זאלען ארויסגעבען א משפט, האט ער זיך ערלויבט צו שטעלען נאר אויף זיך אליין אונ האט געטהון וואס ער האט געוואלט. זיינע שקלאווען האט ער בעהאנדעלט שלעכט אונ האט זיי ניט ערלויבט חתונה צו האבען. עס איז איהם גאר ניט אנגעגאנגען וואס זיין רבי מר שמואל האט געקוקט אויף זיינע שקלאווען ווי אויף קינדער אונ וואס רבי יוחנן פלעגט אפילו עסען מיט זיי ביי איין טיש. צום גליק, איז רב נחמן געוועהן נאר איינער פון די בעלי התלמוד, וואס האט זיך ארויפגעחאפט אויף אזא קרומען וועג. די איבריגע האבען זיך אויסגעצייכענט מיט טיעפע חכמה אונ טהייערע מדות אונ האבען מיט רעכט זיך געקאנט רעכנען פאר לעהרער פונ'ם פאלק.

---

6 דאס יודישקייט אין דער צייט פון דיאקלעטיאן אונ די ערשטע קריסטליכע מלכים.

(284—320 נאך קריסטוס געבורט).

מיט ריזען-שריט האט זיך די ראמישע מלוכה אלס נאהענטער צוגערוקט צום סוף אונ די יודען האבען פון ווייטענס געקוקט דארויף ווי אויף א עונש וואס די ראמער האבען פערדיענט פאר זיי. אז די דריי קייזערים קארוס,

קאַרינוס און קערויזיוס זענען געהרג׳ט געוואָרען איינער נאָך דעם אַנדערן, האָבען די יודען געפונען דאַרויף אַ רמז אין „דניאל” און אַז די מלוכה איז, מיט דער הילף פון ווילדע פּראָסטע מענשען, איבערגעגאַנגען צו דיאָקלעטיאַן, וואָס איז געוועהן אַ זוהן פון אַ שקלאַווען, האָט רב אמי אין טבריה געזעהן אין חלום, אַז מעהר ווי נאָך איין קייזער וועט ניט זיין אין רום. און דאָס איז טאַקי מקוים געוואָרען, ווייל באַלד האָט דאָס קריסטענטהום אָנגעהויבען שפּיעלען גאָר די גרויסע ראָללע און דיאָקלעטיאַן מיט זיין יורש זענען געוועהן די לעצטע מלכים פון געטצענדיענער. אין דיאָקלעטיאַן׳ס צייט איז געוועהן נשיא רבי יהודה דער דריטער, אַ זוהן פון רבן גמליאל דעם פירטען. ער האָט זיך שוין ווייניג אָנגעקעהרט מיט די לומדים, און ווי עס ווייזט אויס איז דעמאָלט די צאָהל פון איינגע אמוראים געוועהן זעהר קליין, ווייל אַ געבוירענער אין ארץ ישראל איז געוועהן איין רבי אבהו. און די ישיבה פון טבריה איז געשטאַנען אונטער דער השגחה פון רבי אמי, רבי אסי און רבי חייא בר אבא, וואָס האָבען אַרויסגעשטאַמט פון בבל, און פון זיי אַללע דריי איז בעשטאַנען דער בית דין. אין טבריה, וואו די ישיבה איז געוועהן, האָט נאָך די תורה געהאַט איהר גלאַנץ, נאָר אין אַנדערע ערטער איז דער עולם שטאַרק פערגראָבט געוואָרען און מען האָט צווישען זיי ניט געקאָנט געפינען ניט קיין לומדים און ניט קיין תלמידים. דער נשיא האָט דערפאַר אַרויסגעשיקט שליחים זיי זאָלען דערמאָנען דעם פאָלק אַז מען דאַרף אויך עדלע זאַכען אין זין האָבען. אַז די שליחים זענען געקומען אין אַ שטאָדט, האָבען זיי זיך געהייסען ווייזען די שומרים, און אַז מען האָט צו זיי געבראַכט סאָלדאַטען מיט כלי זין האָבען זיי געלאַכט און געוויזען אַז נאָר תלמידי חכמים קאָנען זיך רעכנען פאַר אמת׳ע שומרים, ווייל „ווען גאָטט שוצט ניט אַ הויז וואַכט אומזיסט דער היטער” — אם ה׳ לא ישמר עיר — שוא שקד שומר!

צום אָנהייב האָט דיאָקלעטיאַן געוואָהנט אין אַנטיאָכיען און דעמאָלט האָבען שוין די יודישע שונאים אָנגעמאַכט אַ רכילות אַז דער נשיא האָט בעליידיגט דעם קייזער. אַז דיאָקלעטיאַן האָט אַרויסגערופען צו זיך רבי יהודה׳ן האָט מען זיך זייער געשראָקען, נאָר עס האָט זיך אויסגעלאָזט דערמיט וואָס די רוימישע מלוכה האָט דוקא אָנגעהויבען בעסער קוקען אויף יודען, און אַז זי האָט באַלד אַרויסגעגעבען שטרענגע געזעטצע געגען די קריסטען און די שמרונים און האָט זיי גענייט זיי זאָלען מוזען דינען עבודה זרה, האָט זי יודען ניט אַריינגענומען אין דעם כלל. מערקווירדיג איז דאָס, וואָס אויך אין יענער

ציים זענען פיעל פון די גאטצענדיענער צוגעשטאנען צו די יודען, האטש די יודען אַלליין האבען ניט געוואלט פערגרעסערן די צאהל פון גרים.

ווען אין יענע יאהרען איז די תּורה אין ארץ ישראל ניט געשטאנען אויף אַ הויכע מדרגה און עס האבען זיך ניט געפונען פיעל שארפע מוחות וואס זאלען ארויסווייזען חדושים אין לערנען, האט אָבער דערפאר אנגעהויבען די אגדה שטארקער ווערען און דער עולם האט ליעב געקריגען אַ שאנע דרשה, וואס זאל דווקא ניט זיין אַזוי אנגעשטאפט מיט פלפול, נאר זי זאל רעדען צום הארצען. רבי אבהו, וואס האט פערשטאנען גריכיש און איז געוועהן אַ גרויסער דרשן, האט דערפאר דערמאלט געשפּיעלט אַ גרויסע ראָללע, האטש אין לערנען האט ער זיך ניט געקאנט גלייכען צו אנדערע אמוראים. מיט זיין שאן רעדען און הדרת פנים האט ער זיך געמאכט אַ נאָהמען אין לאנד און איז געוועהן אויך אַ שטארקער חשוב ביי דער מלוכה. אַמאל איז ער שטארק צו נוטץ געקומען זיינע חברים די אמוראים; ווען זיי האבען בעשטראפט אַ געוויסע פרוי תמר פאר ניט-פרומקייט און זי האט זיך געקלאגט פאר'ן רוימישען מושל, האט רבי אבהו געזאגט פאר זיי אַ גוט ווארט און זיי זענען ניצול געווארען פון אַ צרה. דעמאלט האבען די פרימסטע אויך מודה געוועהן אַז עס איז גוט צו קאָנען פרעמדע לשונות און פארשטעהען מיט יעדען ווי אַזוי צו רעדען און האבען געזאגט: „טוב כי תעסוק בזה וגם מזה אל תנח ידך", מאנסט זיך בעשעפטיגען מיט דעם (מיט דער תּורה), נאר יענץ (בילדונג) זאלסטו אויך ניט אַבלאָזען.

רבי אבהו איז געוועהן רייך און האט געלעבט דערפון וואס ער פלעגט מאכען שלייערס פאר פרויען. דער עולם האט זעהר ליעב געהאט זיינע פערשטאנדליכע דרשות און ווען ער פלעגט רעדען איז געוועהן אַ איבערגעלויף. ער איז אָבער ביי זיך ניט געוועהן שטאלץ און אַז עס איז איהם איין מאל אויסגעקומען צוזאמען מיט רבי חייא בר אַבא'ן צו דרשנען אין אַ פרעמדע שטאדט און ער האט געזעהן אַז זיין חבר האט יסורים דערפון וואס תּורה הארען זענען געקומען אַסך ווענינער ווי צו דער דרשה, האט ער איהם געטרייסט מיט די דאזיגע ווערטער: „דיינע רעד זענען ווי בריללִיאנטען, וואס קאנען ניט האבען אין זיך אַסך בעלנים; איך אָבער האב מיר אַ קליין פראסט קראמעל און יעדער געפינט דארט דאס נאטהינסטע". רבי אבהו איז אויך געוועהן זעהר אַ ווייכער און אַ גוטער בטבע און האט ליעב געהאט אויף יעדען מלמד זכות צו זיין. אַמאל האט זיך געמאכט וואס מען האט בעדארפט בעטען אויף רעגען, און

ווי דער מנהג איז געוועהן, האט בעדארפט דער בעל תפלה זיין איינער פון די שאנסטע בעלי בתים. צו אומיסטען, צו אומגערן, נאר מען האט אנגעוויזען רבי אבהו'ן אויף א געוויסען פענטעקאקא, ער האט גאר ניט געטראכט און האט איהם אויסגעקליבען פאר'ן שליח צבור. באלד איז ער אבער געוואהר געווארען אז דער מענש גיט זיך אב מיט שאנדליכע פרנסות, ער האט איהם אבער ניט געוואלט פארשאמען און האט איהם אנגעהויבען אויסצופרעגען צו האט ער ניט אמאל עפיס גוטס געטהון. דא האט איהם פענטעקאקא דערצעהלט אז ער האט אמאל געפונען אין ראמישען טהעאטער א פרוי וואס האט שטארק געוויינט און געקלאגט אויף דעם וואס זי מוז זיך פערקויפען כדי איהר מאנן צו בעפרייען פון געפאנגענשאפט, האט ער אויף איהר רחמנות געהאט און איז אוועקגעלאפען אהיים, און האט פערקויפט זיין לעצט בעטגעוואנד און האט געבראכט דער פרוי געלד, כדי זי זאל ניט געצוואונגען זיין ארויף אויפ'ן זינדיגען וועג. אויב אזוי, האט איהם רבי אבהו געזאגט, ביסטו שוין דערפאר אליין ווערט פאר אונז גאטט צו בעטען אין דער נויט.

דערווייל האט דאס קריסטענטהום אנגעהויבען מיט יעדען טאג מעהר זיך צו בעפעסטיגען, און איינער פון די לומדים, יוסף פון טבריה, איז אויף דער עלטער אויך צו איהם צוגעשטאנען. יוסף איז געוועהן איינער פון די אפוטרופסים, וואס דער נשיא רבי יהודה האט געמאכט, זיי זאלען אכטונג געבען אויף דער ערציהונג פון זיין זוהן הלל, און ער האט נאך דעם אויסגעטראכט אז פאר'ן טויט איז רבי יהודה איבערגעגאנגען צו דער קריסטליכער אמונה. ווי עס ווייזט אויס, איז צווישען יוסף און זיינע געוועזענע חברים ארויס א שטארקע שנאה און דעריבער האט ער אויך ארויסגעלאזט א קלאנג אז דער יונגער הלל איז זעהר פערדארבען און א גרויסער בעל-תאוה. איבערהויפט איז די שטעללע פונ'ם נשיא דעמאלט שוין ניט געוועהן דאס וואס פריהר, און האטש די מלוכה האט דוקא ארויסגעלאזט נייע געזעצע אז דאס פאלק מוז דעם נשיא אבגעבען דעם גרעסטען כבוד, האט ער פארט פערלארען דעם געוועזענעם גלאנץ.

דער ערשטער קריסטליכער קייזער קאנסטאנטין איז צום אנהייב ניט געוועהן קיין געגנער פון אנדערע רעליגיאנען. יעדער האט זיך געמאגט בלייבען ביי זיין אמונה, און די יודען האבען אויך גענאסען דיזעלבע פרייהייט. די נשיאים, רבנים און אללע אנדערע פארשטעהער האבען פערנומען א בכבוד'ן פלאץ אין לאנד גלייך מיט קריסטליכע גייסטליכע. ביסלעכוויים האט אבער דאס

סבלנות אויפגעהערט; דער עפיסקאפ פון קארדובא האזיוס, א גרויסער צורר היהודים, וואס האט זיך ניט געשעהמט פארצולעגען אויף איין אסיפה פון גייסטליכע אין דער שטאדט עלווירא, אים יאהר 320, מען זאל פארווערען קריסטען, זיי זאלען גאר ניט טארען האבען קיין מגע ומשא מיט יודען, און דער געשיכטע שרייבער איזעביוס פון צעזאריא, וואס איז אויך ניט געוועהן יודען קיין גרויסער גוטער פריינד, האבען אויף זיי מקטרג געוועהן, און גאר גיך האט מען אויפ'ן יודישען פאלק אנגעהויבען קוקען מיט גאנץ אנדערע אויגען. די רדיפות געגען די יודען זענען געווארען שרעקליך און פאר אננעהמען די יודישע אמונה, אדער צורעדען דערצו, האט מען זעהר שווער בעשטראפט. אים יאהר 325 איז געוועהן אין ניקא א גרויסע פערזאמלונג פון גייסטליכע און דארט זענען איבערגעריסען געווארען די לעצטע פאדעמליך, וואס האבען נאך ביז דעמאלט צונויפגעבונדען דאס יודענטהום מיט דעם קריסטענטהום. געוועהנליך פלעגען יודען און קריסטען מאכען פסח אין איין טאג, וואס פלעגט בעשטימט ווערען פון די סנהדרין; דאס האבען די פארשטעהער פון דער ראמישער קירכע ניט געוואלט ליידען און זיי האבען זיך געמאכט זייער בעזונדער רעכנונג, כדי זייער יום טוב זאל ניט פאלען צוזאמען מיט דעם יודישען. אזוי האבען אנגעהויבען פליהען די ערשטע פונקען פון דעם פייער, וואס האט זיך ערשט רעכט צוברענט מיט פיעל דורות שפעטער. קאנסטאנטין האט דערוייל בעגייט האדריאנ'ס אלטע געזעטצע. די יודען האבען ווידער ניט געטארט, אויסער תשעה באב, קומען קיין ירושלים, וואו זיין מוטער העלענא, האט אויסגעבויט א קירכע אויף דעם ארט, פון דעם קבר פון זייער משיח. דאס איינציגע שטיקעל רחמנות, וואס קאנסטאנטין האט בעוויזען די יודען, איז בעשטאנען אין דעם וואס ער האט ניט געהאט קיין בעזאנדער צוטרויען צו די נאר וואס געטויפטע יודען, וואס האבען זיך געוואלט נוקם זיין אין זייערע געוועזענע ברידער.

די רעכטע צרות האבען זיך אנגעהויבען פאר די יודען אין דער צייט פונ'ם צווייטען קריסטליכען קייזער קאנסטאנטיוס, וואס האט טאקי צו ליעב געטהון די גייסטליכע דארט וואו זיי האבען פון איהם געפאדערט ער זאל דריקען פרעמדע פעלקער, נאר ער האט שכל געהאט זיי ניט לאזען געוועלטיגען און האט די גאנצע מאכט איבערגעלאזט ביי זיך אין דער האנד. אין יענער צייט האט איינער א געטויפטער געמסרט פאר איהם אויף די אמוראים, און עטליכע פון זיי האבען געמוזט אנטלויפען קיין בבל און זיך ראטעווען פונ'ם טויט. קאנסטאנטיוס האט געהייסען הרגנ'ע יעדען יודען וואס וועט חתונה האבען

מיט א קריסטין, אדער ער וועט מל זיין א שקלאווע און איהם מאכען פאר א יודען. אז דאס ראמישע חיל איז דורכגענאנגען דורך ארץ ישראל, האט מען ביי די יודען געפאדערט זיי זאלען פון זייערטוועגען באקען פריש ברויט אום שבת און ניט קוקען אויף חמץ ווען עס איז גראד אויסגעקומען אום פסח. די אמוראים האבען געלערנט אפשט אז דער שונא טהוט עס נאר צו ליעב דעם אז דאס חיל זאל ניט ליידען קיין הונגער, ניט כדי די יודען זאלען עובר זיין אויף זייערע דינים. באלד האבען זיי זיך אבער געקאנט איבערצייגען אז דער פשט איז דווקא ניט געוועהן אזוי ווי זיי האבען געלערנט. עס איז ארויס א בעפעהל זיי זאלען זיך ניט דערוואגען צו האלטען יום כפור, און די יודען זענען געצוואונגען געוועהן צו שווייגען און מדחה זיין דעם תענית ביז צום אנדערן שבת.

נאך ערגער איז געווארען די יודען ווען צווישען די קריסטען אליין איז ארויס א גאנץ מחלוקת וועגען דער שאלה פון פסח, און די קריסטען פון קליין-אזיען, סיריען און מעסאפאטאמיען האבען ניט געוואלט קוקען אויף דער תקנה וואס איז ארויס געגעבען געווארען ביי דער אסיפה אין ניאקא און האבען פארט געמאכט דעם יו"ט אין איין צייט מיט די יודען, און ווען עס פלעגט זיין איין עבור-יאהר האבען זיי פסח געמאכט שפעטער מיט א חדש. דאס האט שטארק פערדראסען די מלוכה, נאר אזוי ווי מיט די קריסטען אליין האט זי גאר ניט געקאנט מאכען, ווייל זייער צאהל איז געוועהן זעהר גרויס, האט זי דאס גאנצע הארץ אויסגעלאזט צו די יודען, האטש זיי זענען אין דעם פרעמדען עקשנות גאר ניט שולדיג געוועהן. דער נשיא האט בעקומען א בעפעהל אז מעהר טאר קיין עבור-יאהר ניט זיין, און ער האט געמוזט לפנים אנבויגען דעם קאפ, האטש שטילערהייט האט ער באלד צושיקט בריעף אין אללע ערטער מען זאל וויסען ווי אזוי די צייט ריכטיג אויסצורעכנען, און אזעלכע בריעף פלעגט מען שרייבען פארשטעלט, נאר מיט רמזים, ווייל מען האט מורא געהאט פאר די ראמער.

ביי די יודען איז נאך אבער דעמאלט אין גאנצען ניט פערשוואונדען געווארען דער געדאנק פון פרייהייט, און אז דאס פעקיל צרות האט זיך זיי אויסגעוויזען צו שווער, האבען זיי זיך ענטשלאסען ווייטער צו מאכען א מרידה און ארא בווארפען פון זיך דעם עול פון דער ראמישער מלוכה. זיי האבען גערעכענט אז עס וועט זיי גראטהען, ווייל קאנסטאנטיוס איז א ביסעל שוואך געווארען נאך דעם וואס ער האט פערלארען די מלחמה געגען א פאר פאלקער, און דערצו איז דער מושל פון ארץ ישראל גאללוס ניט געוועהן פון די גבורים, וואס מען

זאל זיך דארפען פאר איהם שרעקען. אזוי האבען זיי ארויסגעטראטען געגען דער מלוכה, זייער פיהרער איז געוועהן נטראנא, אדער ווי די ראמער האבען איהם גערופען פאטריציוס, אונ עס האט זיך דעמאלט געפונען א בעל דרשן וואס איז ארומגעפאהרען אין אללע שטאדט אונ האט דעם עולם מעורר געוועהן אונ האט אפילו בעוויזען אז נטראנא האט אין זיך פיעל סימנים פונ׳ם מלך המשיח.

אנגעהויבען האט זיך די מרידה אין סעפפארים (צפורי), באלד האבען נאכגע־טהון די צוויי גרעסטע שטאדט טבריה אונ לידדא, אונ גאר גיך האט דאס פייער געברענט אין אללע ארטער, וואו יודען האבען געוואהנט. אומזיסט האבען אבער די יודען בענוצט זייערע לעצטע כוחות, ווען דער וויללען פון גאטט איז ניט געוועהן דערביי. נאללוס האט, מיט דער הילף פונ׳ם הויפטמאנן אורזיצי־נוס, געמאכט א תל פון די מורדים אונ כמעט אללע שטאדט פארברענט אדער צושטערט. פיעל פון די יודען זענען געהרג׳ט געווארען, א סך פון זיי האבען זיך געמוזט פארשטעלען אונ פארקלעבען דאס פנים מיט א פלאסטער, כדי מען זאל זיי ניט דערקענען, אונ אז דער שונא איז געוואהר געווארען פונ׳ם סוד אונ האט זיי אנגעהויבען האכען, האבען זיי זיך געמוזט א לאנגע צייט בעהאלטען אין פינסטערע היילען. ווי רב הונא, וואס איז אויך געוועהן צווישען די בעהאלטענע, האט נאך דעם דערצעהלט, האבען זיי גאנצע יאהרען ניט געזעהן די ליכטיגע שיין אונ זיי פלעגען זיך נאר שטויסען אז אין דרויסען איז טאג דערפון וואס די ליכט האבען געברענט טינקעלער.

ווי עס ווייזט אויס, איז דאס אכזריות פון נאללוס ניט אזוי שטארק געפאה־לען דער מלוכה, אונ ער האט פאר זיין ווילדיקייט, מיט׳ן לעבען בעצאהלט, אונ אורזיצינוס האט געמוזט עוקר זיין. פאר די יודען איז דאס אבער געוועהן אלץ איינס, ווייל זיי איז מיט יעדען טאג ערגער געווארען, אונ פון קאנסטאנ־טינאפאל, וואו עס האט זיך געפונען דער פאלאץ פונ׳ם ביי־ראמישען אדער ביצאנטישען קייזער, האבען זיך אנגעהויבען גאר נייע גזירות אויף די יודען, וואס האבען געהאט נאר איין תכלית זיי צו צווינגען זיי זאלען מוזען אוועקוואר־פען דאס שווערע יודישקייט. בעזאנדערס האט מען אויף די יודען ארויפגעוואר־פען א גרויסע משא פון מס צאהלען. מען האט פון זיי געצוואונגען די אדערן פאר יעדע זאך, אונ אויף זייערע אייגענע הצטרכות, ווי אויסצוהאלטען דעם נשיא אונ די ישיבות, האבען זיי ניט געטארט געבען אפילו איין פרוטה. אזא טרויעריגע לאגע האט געצוואונגען דעם יונגען נשיא הלל ארויסצוגעבען א בעשטימטען לוח, כדי די יודען פון אללע לאנדער זאלען אליין קאנען בערעכנען ווען יעדער

יום טוב געפאלט אונ זאלען ניט בעדארפען ווארטען ביז מען וועט זיי מיט גרויסע שוועריגקייטען שיקען ידיעות פון ארץ ישראל. דאס בעשטימען פון ימים טובים איז נאך געוועהן דאס איינציגע וואס פלעגט צו בינדען די יודען פון דער גאנצער וועלט צום הויפט-פונקט, וואו דער נשיא האט זיך געפונען, נאר הלל האט זיך ענטשלאסען דאס אויך מבטל זיין, ווייל ער האט געזעהן אז די יודען, אין דער אלטער היים, לאזט מען קיין קאפ ניט אויפהעבען, אונ ער האט וועניגסטענס געוואלט בעפעסטיגען דאס יודישקייט אין אנדערע ערטער. די סנהדרין האבען מסכים געוועהן צו דער דעה פון הלל'ן וועגען לוח, וואס איז טאקי געוועהן אזוי ריכטיג געמאכט נאך אללע כללים פונ'ם חשבון אז מען האט געקאנט אויף גאנצע טויזענדער יאהרען פריהר בערעכענען אללע ימים טובים, נאר פון דעסטוועגען האט רבי יוסי אוועקגעשיקט א בריעף צו די יודען פון אלכסנדריען, זיי זאלען זיך נוהג זיין ווי פריהר, אונ האלטען צוויי טאג יום טוב, כדי ניט צו אנדערן דעם מנהג פון פריהערע דורות.

אין בבל האט דערווייל ווייטער אנגעהויבען צו בליהען די ישיבה פון פומבדיתא, וואו דער ריש מתיבתא רבה אונ זיינע צוויי תלמידים, אביי אונ רבא, האבען געשפיעלט א גרויסע ראללע. רבה בר נחמני האט זיך ניט נאר אבגעגעבען מיט הלכה, נאר ער האט אויך געזוכט קלאר צו מאכען אללע שווערע ערטער פון דער משנה, אונ ביי'ם לערנען האט ער ליעב געהאט צו זיין פרעהליך, אויפגערעגט, בענוצען משלים אונ הלצות, אונ דערפאר האבען איהם די תלמידים זעהר ליעב געהאט. ביים המון עם איז ער דוקא ניט געוועהן אזא חשוב, ווייל מיט זיי פלעגט ער רעדען אהן חכמות, קורץ אונ שארף. אז ער האט בעמערקט שלעכטע מדות האט ער פריי ארויסגעזאגט זיין מיינונג, אונ ניט איין מאל האט ער געשריען אז „ווען די מענשען זענען פערדארבען קאנען די מנהיגים גאר ניט העלפען". דעמאלט איז די מלוכה איבערגעגאנגען צום פערסישען מלך שבור דעם צווייטען אונ עס האבען זיך געוואלט אנהייבען רדיפות געגען די יודען, ווען דעם מלך'ס מוטטער איפרא-ארמוזד נעהמט זיך ניט אן פאר זיי. רבה'ן איז אבער בעשערט געוועהן צו פאלען פאר א קרבן אין דער קורצער שלעכטער צייט. מען האט געמסרט דער מלוכה אז טויזענדער יודען בעהאלטען זיך אין דער ישיבה פון פומבדיתא צופליים כדי זיי זאלען קיין מס ניט צאהלען, אונ אז מען האט צו געטראטען צו דער ישיבה האט זיך רבה שטארק דערשראקען אונ איז אנטלאפען. ווי עס ווייזט אויס האט רבה קיין גוטס ניט ערווארטעט אונ זיין פחד איז געוועהן אזוי גרויס אז ביי'ם ערשטען שארך, האט זיך

אִיהם אויסגֶעוויזֶען אַז אָט חַאפְּט מֶען אִיהם און עֶר אִיז פַאר שְׁרֶעק גֶעשְׁטָארְבֶּען. פון דֶער מְסִירָה אִיז אָבֶּער גָאר נִיט גֶעוָוארֶען, און אַז דִי תַּלְמִידִים הָאבֶּען רַבָּה'ן גֶעפונֶען טוֹיט אִין פֶעלְד, הָאבֶּען זֵיי אִים מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד מְקַבֵּר גֶעוֶועהן און זִיבֶּען טָאג גֶעטְרוֹיעֶרְט. דִי אַלְטֶע קֶענִיגִין אִיפְרַא-הָארְמוּזְד הָאט זֵיי צוּגֶעשִׁיקְט אַ שֶׁאנֶע נְדָבָה און זֵיי הָאבֶּען בֶּענוּצְט דָא"ַ גֶעלְד אויף פִּדְיוֹן שְׁבוּיִם.

אויף רַבָּה'ס אָרְט אִיז אַרויף זַיין פְרַיינְד רַב יוֹסֵף בַּר חִיָּיא, וָואס הָאט גֶעלֶעבְּט פון זַיינֶע וַויינְגָארְטֶענֶער און אִיז גֶעוֶועהן נִיט קַיין גֶעזוּנְדֶער מֶענְשׁ. אויף דֶער אֶלְטֶער אִיז עֶר בְּלִינְד גֶעוָוארֶען און עֶר פְלֶעגְט זִיךְ בֶּעקְלַאגֶען נִיט אויף דֶעם אוּנְגְלִיק וָואס עֶר זֶעהט נִיט, נָאר דַארויף וָואס עֶר קָאן נִיט מְקַיֵּים זַיין אַלֶע מִצְוֹת. עֶר הָאט זִיךְ וֶועניגֶער אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט חֲרִיפוּת און פִּלְפּוּל און הָאט מֶעהר גֶעזַאמֶעלְט מֵיינוּנְגֶען פון תַּנָּאִים און אֱמוֹרָאִים פון אַמָאל. אִין זַיין צַייט אִיז שוֹין גֶעוֶועהן אַ כַאלְדֶעיִשֶׁע אִיבֶּערְזֶעטְצוּנְג פון דֶער תּוֹרָה, מִיט דֶעם נָאהמֶען „תַּרְגוּם אוּנְקְלוֹס", און אַ סִירִישֶׁע, וָואס מֶען הָאט זִי גֶערוּפֶען „פְּשִׁיטָא", עֶס הָאט אָבֶּער נָאךְ גֶעפֶעהלְט אַ כַאלְדֶעאִישֶׁע אִיבֶּערְזֶעטְצוּנְג פון נְבִיאִים און רַבִּי יוֹסֵף הָאט אויף זִיךְ גֶענוּמֶען דִי אַרְבֵּייט, כְּדֵי דֶער פְּרָאסְטֶער עוֹלָם, וָואס הָאט נִיט גֶעקֶענְט קַיין לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, זָאל פֶערְשְׁטֶעהן וָואס מֶען לֵייעֶנְט אִין דֶער הַפְטָרָה.

נָאךְ רַבִּי יוֹסֵף'ס טוֹיט, אִיז דִי לוֹמְדִים זֶעהר שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אויסצוּקְלוֹיבֶּען אַ רֵישׁ מְתִיבְתָּא, וַוייל פון אַלֶע פִיער אֱמוֹרָאִים, אַבַּיֵי, רָבָא, רַבִּי זֵירָא און רַבָּה בַּר מַתְּנָה, אִיז יֶעדֶער וֶוערְט גֶעוֶועהן צוּ פֶערְנֶעהמֶען דִי גְרוֹיסֶע שְׁטֶעלֶע. עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל פָארְלֶעגֶען עֶפֶּעס אַ הַארְבֶּע שְׁאֵלָה און וֶוער עֶס וֶועט זִי פַאר-עֶנְפֶערן זָאל וֶוערֶען רֵישׁ מְתִיבְתָּא — און אַבַּיֵי הָאט מְנַצֵּחַ גֶעוֶועהן זַיינֶע אִיבְּרִיגֶע חֲבֵרִים. אַבַּיֵי, וָואס מֶען הָאט אִיהם אויךְ גֶערוּפֶען נַחְמָנִי, אִיז גֶעוֶועהן אַ יָתוֹם, וַוייל זַיינֶע עֶלְטֶערן זֶענֶען גֶעשְׁטָארְבֶּען גַאנְץ יוּנְג און עֶר הָאט זֵיי אֲפִילוּ נִיט גֶעדֶענְקְט. דֶערְפַאר פְלֶעגְט עֶר מִיט בֶּעזָאנְדֶער לִיעבֶּע דֶערְמָאנֶען דִי גוּטֶע פְרוֹי וָואס הָאט אִיהם עֶרְצוֹיגֶען, און וָואס אִין אִיהר נָאהמֶען הָאט עֶר שְׁפֶּעטֶער גֶעגֶע-בֶּען קְרַאנְקֶע אַ סַךְ הֵיימִישֶׁע רְפוּאוֹת, און נָאךְ הֵיילִיגֶער אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן דֶער זֵכֶר פון זַיין פֶעטֶער רַבָּה, וָואס הָאט מִיט אִיהם גֶעלֶערְנְט און אִיהם אִיבֶּער-גֶעגֶעבֶּען זַיין גַאנְץ חֲרִיפוּת. זַיינֶע גְרוֹיסֶע פֶעהִיגְקַייטֶען הָאט עֶר אַרויסגֶעוויזֶען נָאךְ קִינְדְהַייט, און אַז עֶר אִיז אויסגֶעוַואקְסֶען הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעיָאגְט נָאךְ רַייכְקַייט, חָאטְשׁ עֶר הָאט עֶס גֶעקָאנְט אויספִירֶען, וַוייל עֶר הָאט גֶעהַאט גֶענוּג פֶעלְדֶער, און הָאט נָאר גֶעזָארְגְט אַז דִי תּוֹרָה זָאל גֶעפִינֶען אויף זִיךְ מֶעהר בַּעֲלָנִים צְוִוישֶׁען פָאלְק. צוּם בֶּעדוֹיעֶרן, אִיז אָבֶּער דִי צָאהל פון זַיינֶע תַּלְמִידִים גֶעוֶועהן

ניט מעהר פון צוויי הונדערט, ווייל רבא האט זיך געמאכט א בעזונדער ישיבה אין מחוזא, אונ פיעל יונגע לייט איז געוועהן נאהענטער אהין צו פאהרען; אביי'ן, וואס האט אבער געדענקט בעסערע צייטען אז די ישיבה פון פומבדיתא איז געוועהן פול מיט לומדי תורה, האט דאס איהם געקראנקט אונ ער פלעגט אפט מיט א זיפץ זאגען אז „ער איז א יתום פון יתומים".

די דריי אמוראים, רבה, אביי אונ רבא, זענען געוועהן דער חוט המשולש דער אין דרייען צונויפגעדרעהטער פאדעם, וואס האט צונויפגעבונדען דעם תלמוד, געמאכט דערפון א שארפזיניגען למוד, וואס מענשען מיט גרויסע קאפ האבען זיך געקאנט ענטשליעסען זייערע גאנצע יאהרען אונ טאג דערמיט צו פערברענגען, אונ דערפאר אז אביי איז געשטארבען איז אויף זיין ארט געבליבען רבא בר יוסף בר חמא, וואס איז געוועהן אי א גרויסער למדן, אי שטארק רייך, אונ דאריבער האט ער געהאט אזא שאנעם נאהמען אז אפילו פון ארץ ישראל פלעגט מען זיך ווענדען צו איהם. צו זיינע מעלות האט ער אבער געהאט שטארקע חסרונות. אזוי ווי ער איז געזעסען אין מחוזא, וואס איז כמעט אין גאנצען בעשטאנען פון גרים, האט זיי רבא אין אסך זאכען צו פיעל צו ליעב געטהון אונ אוועקגעקוקט פונ'ם דין. אביי האט דאס נאך ביי זיין לעבען בעמערקט אונ פלעגט אפט געבען אנצוהערען רבא'ן אז ער טהוט ניט גלייך דער־מיט וואס ער איז מתיר פיעל זאכען אונ קויפט זיך ליעבשאפט ביים פאלק, ווייל „דער דיין, וואס דער עולם האלט צו פיעל פון איהם, איז ניט קיין שטארקער בעשיצער פון די געזעטצע". רבא פלעגט טאקי אפט ווערען א צו גרויסער מקיל, אונ דורך דעם איז ער געווארען זעהר בעליעבט. די איינוואהנער פון מחוזא האבען געליטען דערפון וואס זיי האבען ניט געקאנט קומען צו קיין רעכטע שדוכים, ווייל די מיוחסים פון בבל האבען ניט געוואלט זיך מתחתן זיין מיט גרים. אז רבי זירא איז אמאל אהין געקומען אויף סכות אונ האט אין זיין דרשה בעריהרט די פראגע, האט ער גערעכענט אז ער טהוט זיי א טובה דערמיט וואס ער איז זיי מתיר אז זיי מאגען חתונה האבען מיט ממזרים. דאס האט זיי שטארק פאר־דראסען, אונ זיי האבען רבי זירא'ן שיר ניט פערווארפען מיט זייערע אתרוגים. רבא האט אבער באלד געפסק'ט אז גרים מאגען אפילו חתונה האבען מיט מאבי־טער פון א כהן גדול, אונ ווען רבי זירא איז קוים לעבעדיגערהייט אנטלאפען פון דארט, האט דאס פאלק רבא'ן אבגעשיט מיט מתנות.

די צייט, וואס שבור דער צווייטער האט געהערשט, איז פאר די יודען פון בבל ניט גוט געוועהן. אויסער דעם מס האבען די יודען געמוזט אויסהאלטען

דאס גאנצע חיל וואס איז געשטאנען אין מחוזא און וועגען אויסגעריסען געווארען. רבא האט זיין גלאנץ אויך בעפעסטיגט נאר דערמיט וואס ער פלעגט ניט שאלעווען קיין מטבע, און א חוץ דעם האט די אלטע קאניגין איפרא-ארמוזד געהאלטען פון יודען, זי האט אמאל אריינגעשיקט רבא'ן א גרויסע נדבה און אויך א בהמה פאר א קרבן, און ווען איהר זוהן האט נאר געוואלט ארויסגעבען עפיס א שלעכטע גזרה אויף די יודען פלעגט זי איהם זאגען: „האב ניט צו טהון מיט דעם פאלק, ווייל וואס זיי בעטען ביי גאטט טהוט ער זיי צו ליעב". פון דעסטוועגען אז רבא האט אמאל געהייסען בעשטראפען א יודען פאר א חטא און ער איז געשטארבען, און מען האט געגעבען א מסירה, האט ער געמוזט אנטלויפען און זיין הויז האט מען פשוט חרוב געמאכט.

נאך רבא'ס טויט האט ווייטער אויפגעבליהט די ישיבה פון פומבדיתא, נאר די פארשטעהער, רב נחמן בר יצחק און רב פפא, האבען שוין ניט געשפיעלט אזא ראללע ווי די פריהעריגע אמוראים.

דערווייל האט אויף די יודען פון ארץ ישראל אויף א קורצע צייט א שיין געטהון די זונן פון האפנונג. די ראמישע מלוכה איז איבערגעגאנגען צום נוטען קייזער יוליאנוס, וואס האט אין זיינע יונגע יאהרען, ווען זיין פעטער קאנסטאנטיוס האט איהם מיט געוואלד אבגעריסען פונ'ם גאטצענדיענסט, אליין געפיהלט דעם טעם פון נייטהען אנצונעהמען א פרעמדע אמונה, און האט זיך דערפאר ענטשלאסען אללע פעלקער צו בעהאנדלען מיט גלייכע ליעבע און ערלויבען יעדען צו בלייבען אין דער רעליגיאן וואס געפאלט איהם. מיט די יודען האט ער געטהון גרויסע חסדים איבער פיעל טעמים. ערשטענס, איז איהם געפאלען זייער פאמיליען-לעבען, זייערע שאנע מדות, גרויסע צדקה; צווייטענס, האט ער געהאלטען אז מיט די דינים פון קרבנות שטעהען די יודען נאהענטער צו זיין גלויבען, און האט גערעכענט, ווי עס שיינט, א ביסעלע אויסצועדלען דעם גאטצענדיענסט נאך יודישע מנהגים; דריטענס, האט ער געוואלט מיט זיין ליעבע צו די יודען שטעכען די קריסטען, וואס האבען געזוכט אללע מיטעל צו ערנידריגען זייערע געוועזענע ברידער; פירטענס, האט ער געהאט דערביי נאך א בעזונדערע כונה און האט געהאפט אז די יודען פון בבל וועלען איהם, פאר דאנקבארקייט, אמאל בעהילפיג זיין אין דער מלחמה מיט די פערסער, ווענינסטען שטיצען דערמיט וואס זיי וועלען שטעהן פון דער ווייטענס. מילא ווי אזוי די זאך איז שוין דארט געוועהן, נאר די צוויי יאהר, וואס יוליאנוס איז געוועהן קייזער, האבען זיך די יודען געפיהלט זעהר גליקליך. פון די אלטע גזירות האט מען נאר

ניט וואס צו רעדען אז ער האט זיי מבטל געווען; ער האט באלד ערלויבט די יודען אריינפאהרען קיין ירושלים און פלעגט זייער אפט שרייבען פריינדליכע בריעף דעם נשיא הלל, וועלכען ער האט שטענדיג גערופען „געשאצטער פריינד". נאר גיך האבען די יודען בעקומען א פרעהליכע בשורה, וואס זיי האבען זיך גאר ניט געקאנט רעכטען דאראויף. יוליאנוס האט צושיקט בריעף פון אנטיא־כיען צו אלע יודישע קהלות אז ער וויל אויף זיין חשבון נאך אמאל אויסבויען דעם בית המקדש. מען קאן זיך פארשטעלען וואס פאר א שמחה עס איז געקומען אויף די יודען; די שמחה איז געווארען נאך גרעסער, ווען יוליאנוס האט טאקי בעשטימט איינעם פון זיינע געלערנטע פריינדע אליפיוס פאר איין אויפזעהער אויף די ארבייט, און האט געשיקט א בעפעהל די מושלים פון סיריען און פון ארץ ישראל זיי זאלען פון זייער זייט העלפען און געבען אלדינג וואס עס וועט נאטהיג זיין צום בנין. פון ווייט און פון נאהענט האט זיך אנגעהויבען שיטען געלד אויף דער הייליגער זאך, ווייבער האבען פון זיך אראבגענומען זייער צירונג און אוועקגעגעבען און האבען נאך דערצו אליין געהאלפען טראגען שטיינער, האטש מען האט עס ניט בעדארפט, ווייל יוליאנוס האט געשיקט גענוג ארביי־טער. צום אומגליק, האט אבער די ארבייט ניט געקאנט אויסגעפיהרט ווערען, ווייל אז מען האט זיך גענומען אבגראבען די אלטע חורבות איז ארויס א פייער, די לופטען פון אונטער דער ערד האבען זיך אנגעצונדען און מען האט געמוזט בלייבען שטעהן. דערווייל איז יוליאנוס שטארק פערקראכען מיט דער מלחמה געגען שבור דעם צווייטען. צום אנהייב האט איהם אפילו דאס גליק געדיענט, ער האט חרוב געמאכט די שטאדט פירוז־שבור און מחוזא, און האט נאך געוואלט ווייטער געהען, נאר א פייל פון א קריסט האט איהם פלוצלונג גע־טראפען און מיט זיין אונצייטיגען טויט איז אויך פערשוואונדען געווארען דער זיסער חלום, וואס די יודען האבען זיך א פאר יאהר דערקוויקט מיט איהם און כמעט געזעהן פאר די אויגען די רפואה צו דער מכה.

די קורצע צייט פון יוליאנוס'ס מלוכה און זיין בעזונדער ליעבשאפט צו די יודען האבען געמאכט אזא ווירקונג, אז דעם נייעם קייזער יאוויאנוס איז שוין שווער געווען מיט אמאל איבערצומאכען די גאנצע הנהגה און אנטהון צרות אזעלכע מענשען וואס די מלוכה האט ערשט זיי געחנפ'ט און ארומגערינגעלט נאר מיט חסד. דערצו האט ער אין גאנצען געהערשט איין יאהר און האט פשוט קיין צייט ניט געהאט זיך נעהמען איבער מאכען די פריהעריגע געזעטצע. אז די מלוכה איז נאך דעם איבערגעגאנגען צו צוויי ברידער, וואלענס און

נאלענטיניאן דעם ערשטען, האבען זיי זיך שוין אויך געהאלטען אין דעם, אז מען דארף געבען פרייהייט יעדער אמונה, און האבען די יודען אויך געלאזט צו רוה. אין זייער צייט איז נאך ארויס א בעפעהל אז אין יודישע שולען און בתי מדרשים טאר מען קיין סאלדאטען ניט אריינשטעלען. אזוי איז די יודען וועניגסטענס ניט ערגער געווארען נאך דעם וואס זיי האבען זיך גע־מוזט אבזאגען פון זייער לעצטער האפנונג און דער וועטהיג וואס זיי האבען ניט דערגרייכט זייער ציעל איז חאטש ניט גראסער געווארען דורך נייע צרות און אלטע גזירות.

ז אוים נשיאים און דער סיום פונ'ם תלמוד.

(370—600 נאך קריסטוס געבורט).

אז די פערבארגענע געזעטצע פון דער השגחה האבען בעדארפט אויס־געפיהרט ווערען, און א שרעקליכע ווילדע מאכט זאל איינשלינגען דאס פער־דארבענע זינדיגע רום, האבען די יודען אויך געמוזט ליידען, און אויף צרות זענען זיי געוועהן גוטע שותפים. אין די לעצטע יאהרען איז דער צושטאנד פון ארץ ישראל געווען געוועהן טרויעריג, נאר נאך יוליאן'ס טויט, אז דאס קריסטענ־טהום איז געווארען די הערשענדע רעליגיאן אין די ראמישע לאנדער, און אין קייזערליכען הויף פון רום און קאנסטאנטינאפאל האט מען אנגעהויבען הארן און טהון אלץ וואס די גייסטליכע זאגען, איז די יודען געווארען נאך ביטערער. מען האט זיך גענומען בעפעסטיגען די קריסטליכע אמונה און אבמעקען דעם זכר פון עבודה זרה, און אויף דעם יודישען פאלק, וואס האט זיך מעהר פון טויזענד יאהר גע־ראנגעלט מיט'ן געטצענדיענסט און אללע כוחות אוועקגעלעגט די וועלט זאל בעקומען א בעגריף פון א איינציגען בעשעפער, איז געפאלען דער וויסטער גורל אז פונקט ווען דער עיקר פון זיין גלויבען האט אנגעהויבען בליהען און אריינ־קריכען אין די הערצער פון מילליאנען מענשען, זאל מען גאר פארגעסען אז פון איהם קומט ארויס דער גאנצער עיקר און מען זאל עם רודף'ן צוגלייך מיט די וואס עס האט שטענדיג מלחמה געהאלטען מיט זיי און זיך געמיהט זיי די אויגען צו אפענען צו ערקענען דעם איינציגען גאטט.

נאך א קורצע צייט האבען עקסיסטירט די נשיאים פון וועלכע זענען נאר בעקאנט רבן גמליאל דער פינפטער זיין זוהן רבי יהודה דער פירטער און רבן גמליאל דער זעכסטער, וואס איז אויך געוועהן דער לעצטער

פון זיי. זייער מאכט איז נאר געווען אויף פאפיער, ווייל די קריסטליכע גייסטליכע האבען זיי ניט געלאזט קיין קאס אויפהויבען און האבען געבעטען ביי דער מלוכה, זי זאל פארווערען די פארשטעהער פון די יודען זיי זאלען ניט טארען בעשטראפען אפילו זייערע אייגענע גלויבענסברידער, און דאס האבען זיי געטהון מיט א כיון, כדי די יודען זאלען קאנען פריי איבערבייטען זייער אמונה און זאלען פאר קיינעם ניט מורא האבען. דער קייזער טהעאדאזיוס דער גרויסער וואס האט גוט חוקר ודורש געווען און געזעהן אז די יודען טהוען קיין עוולות ניט און טשעפען קיינעם ניט, איז ער ניט בעשטאנען אויף דער בקשה פון די גייסטליכע און האט ארויסגעגעבען א בעפעהל, אז קיינער זאל זיך ניט אריינמישען אין די אינווענינגסטע זאכען פון דער יודישער קהלה, און אז די יודישע פארשטעהער מאגען ארויסגעבען א פסק דארט וואו א יוד פערזינדיגט זיך און קאנען זיך אפילו בענוצען מיט'ן חרם. דער אייגענער טהעאדאזיוס האט אויך פערמשפט צום טויט איינעם פון זיינע הויפטלייט וואס דער נשיא רבן גמליאל דער פינפטער האט זיך בעקלאגט אויף איהם אז ער האט ביי איהם צוגענומען געוויסע פאפירען. נאר חאטש דער קייזער איז געגאנגען מיט יושר, און האט געשיצט די יודען ביי יעדען פאל וואס עס פלעגט נאר אנקומען צו איהם, פון דעסטוועגען האבען זיך זעהר אפט געפונען צווישען די קריסטען אזאלכע ארוקים, וואס האבען געהאלטען פאר א מצוה צו שטערען די יודען ביים דאווענען, אבראבעווען די בתי מדרשים, פארברענען שולען און אויסבויען אויף דעם פלאטץ קירכען. די הויפט-שונאים, וואס האבען געזוכט ווי ווייט מעגליך זיך נוקם צו זיין אין די יודען, זענען געווען יאהאנעס כריזאס-טאמאס פון אנטיאכיען און אמבראזיוס פון מיילאנד.

כריזאסטאמאס איז געווען איינער פון די בעסטע קריסטליכע דרשנים. אין זיין צייט האבען די יודען אין אנטיאכיען געשפיעלט א גרויסע ראללע, זייערע שולען זענען געווען זעהר רייך, דער גאטטעסדיענסט איז געווען שאן און אז עס פלעגט קומען א שבת אדער א יום טוב האבען זיך געשיט צום דאווענען די פארנעהמסטע קריסטען פון דער שטאדט, וואס האבען זיך נאר ניט געקאנט אבלויבען, אזוי איז זיי געפאלען די יודישע תפלות, דאס שופר בלאזען, די עבודה אום יום כפור, און דער גאנצער סדר התפלה. פון דער שוהל איז שוין נאר א קליינער גאנג צו דער שטוב, און אז דאס דאווענען האט אויף די קריסטען אזא שטארקען איינדרוק געמאכט, האבען זיי זיך אנגעהויבען מעהר צוצוקוקען צום יודישען לעבען, צו זייערע מדות, צו זייערע פארשטעהער, און ביסלעכווייז איז

עס געקאסטעט דערצו וואס ביי פראצעסען האבען קריסטען צווישען זיך ניט געוואלט זיך וועגדען צום געריכט אונ האבען זיך פערלאזט אויף יודישע רבנים. דאס האט כריזאסטאמאס ניט געקאנט איבערטראגען אונ ער איז ארויס מיט זעכס אפענטליכע דרשות אין וועלכע ער האט דאס יודישקייט ארויסגעשטעלט ווי א טומאה אונ אונטערגעהיצט דאס פאלק, וואס האט געגלויבט אז מען מוז די יודען אויסרייסען אונ אננעהמען זיך נאטט'ס קרייוודע.

אז אמבראזיוס איז געווארען עפיסקאפ האט ער ביי יעדער געלעגענהייט ארויסגעוויזען זיין האס געגען יודישען פאלק. ווען די קריסטען האבען אין רום פארברענט א שול אונ דער קייזער האט געהייסען מען זאל די שול צוריק אויפבויען אויפ'ן חשבון פון דער שטאדט, האט אמבראזיוס זיך ערלויבט אפענטליך צו שרייען, אז א מלך וואס נעהמט זיך אזוי אן פאר יודען מוז אליין זיין א יוד. באלד האט זיך געמאכט נאך אזא פאל אין מעסאפאטאמיען, וואו די גייסטליכע האבען אויך אונטערגעצונדען א שול אונ טהעאדאזיוס האט בעפוהלען זיי זאלען זיך לאזען קאסטען אונ די שול זאל ווידער זיין אויף דעם איינענעם ארט, האט אמבראזיוס אנגעמאכט אזא גוואלד אז דער קייזער האט געמוזט אנדערן דעם בעפעהל. אמבראזיוס האט אויף יודען ארויפגעלעגט פיעל בעשולדיגונגען, ער האט געשריען, אז מען טאר יודען צו קיין זאך ניט צולאזען אונ מען דארף נאר ביי זיי נעהמען מס, אונ האט עס אזוי ווייט געבראכט אז אפילו דער גוטער טהעאדאזיוס האט בעגייהט דאס אלטע געזעץ פון קאנסטאנטיוס אז יודען טארען ניט מגייר זיין זייערע שקלאווען.

נאך טהעאדאזיוס'ס טויט איז די מלוכה איבערגעגאנגען צו זיינע צוויי יורשים, אונ די ראמישע לאנדער האבען זיך איינגעטהיילט אין צוויי טהייל, איינע פון מזרח-זייט אונ די אנדערע פון מערב-זייט, אונ יעדע האט געהאט א בעזונדער מלך. די יודען, וואס זענען געוועהן צווארפען אין אללע לאנדער, האבען בעקומען צוויי בעלי בתים אונ האבען שוין ניט געקאנט לעבען רוהיג, ווייל פעסטע געזעטצע האבען זיי ניט געשיצט אונ יעדען טאג האבען זיי זיך געמאנט ריכטען אויף אנדערע צרות. דער קייזער ארקאדיוס, וואס האט געהאט צו זאגען איבער די לאנדער פון מזרח-זייט, אדער ביז אנטיען, איז דווקא געוועהן גוט צו די יודען, נאר דאס גוטסקייט האט זיך גענומען דער פון, וואס די גאנצע דעה האבען ביי איהם געהאט צוויי חשובים רופינוס אונ אייטראפיוס, זיי האבען שטארק ליעב געהאט די מטבע אונ די יודען האבען שוין דערקענט דעם כשוף פון דער מטבע. אוודאי איז באלד ארויס א בעפעהל

מֶען זָאל אָבְגֶעבֶּען כָּבוֹד דִי נְשִׂיאִים, מֶען זָאל אוֹיף דִי רַבָּנִים קוּקֶען וִוי אוֹיף אַלְלֶע אַנְדֶערֶע גֵייסְטְלִיכֶע, יוּדֶען צְווִישֶׁען זִיךְ זָאלֶען מָאנֶען בַּיי זִיךְ לָאדֶען אוּנ דִי רֶעגִירוּנְג זָאל אַכְטוּנְג גֶעבֶּען מֶען זָאל זֵייעֶר פְּסַק מְקַיֵּם זַיין. אוּנ אַ חוּץ דֶעם אַז מֶען אִיז אִין אִילִירִיעֶן אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שׁוּל, הָאט מֶען צוּגֶעשְׁרִיבֶּען אוּמֶעדוּם מֶען זָאל שְׁטְרֶענְג בֶּעשְׁטְרָאפֶען דִי וָואס וֶועלֶען אָנְרִירֶען יוּדֶען אָדֶער צוּשְׁטֶערֶען זֵייעֶרֶע שׁוּלֶען. אַזַא בֶּעפֶעהל הָאט אָבֶער נִיט לַאנְג גֶעדוֹיעֶרְט אוּנ בַּאלְד הָאט מֶען זִיךְ גֶעפוּנֶען אַ הֶיתֵּר אוּנ מֶען הָאט גֶעטְהוּן פּוּנְקְט פַארְקֶעהְרְט.
דָאס אֵייגֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהְן אִין דִי לֶאנְדֶער פוּן מַעֲרָב־זַייט, וואוּ עֶס הָאט גֶעהֶערְשְׁט דֶער קֵיסֶר הָאנָארִיוּס, וָואס הָאט זִיךְ אֵיינְגֶענְטְלִיךְ וֶועניג גֶעמִישְׁט צוּ דֶער מְלוּכָה אוּנ דִי גַאנְצֶע הֶערְשׁוּנְג הָאט גֶעפִיהְרְט דֶער הוֹיפְּטְמַאנְן סְטִי־לִיכָא. דָארְט אִיז דֶער מַעֲמָד פוּן דִי יוּדֶען נָאךְ וֶועניגֶער זִיכֶער גֶעוֶועהְן, וַוייל אַלְלֶע מָאל הָאט מֶען אוֹיף זֵיי אַנְדֶערְשׁ גֶעקוּקְט: אַט הָאט מֶען פֶערְבָּאטֶען דִי יוּדֶען זָאלֶען נִיט טָארֶען צוּנוֹיפְנֶעהְמֶען גֶעלְד אוֹיף אוֹיסְצוּהַאלְטֶען דֶעם נָשִׂיא אוּנ אַט הָאט מֶען עֶס וִוידֶער עֶרְלוֹיבְּט; אַט הָאט מֶען בַּיי דִי יוּדֶען צוּגֶענוּמֶען דָאס רֶעכְט צוּ דִיעֶנֶען אִין חַיִל אוּנ אַט אִיז מֶען פְּלוּצְלוּנְג צוּ זֵיי פְּרֵיינְדְלִיךְ גֶע־וָוארֶען אוּנ מֶען הָאט זֵיי בֶּעפְרֵייהט, זֵיי זָאלֶען אִים שַׁבָּת אוּנ יוֹם טוֹב נִיט בַּארְפֶען קוּמֶען אִין גֶערִיכְט.

דָאס אִיז אָבֶער נָאר גֶעוֶועהְן אַ אָנְהֵייבּ פוּן דִי פֶערְפָאלְגוּנְגֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין דִי מִיטֶעלֶע יָאהר הוּנְדֶערְטֶע אוּנ לִיגֶען נָאךְ עַד הַיּוֹם יוּדֶען אִין טַעַם. רֶעכְטֶע צָרוֹת הָאבֶּען יוּדֶען פֶערְזוּכְט אִין דֶער צַייט פוּן טְהֶעאָדָאזִיוּס דֶעם צְוֵויישֶען, וָואס אִיז דַוְקָא נִיט גֶעוֶועהְן קֵיין שְׁלֶעכְטֶער, נָאר אַזוֹי וִוי עֶר אִיז אוֹיפְגֶעוַואקְסֶען גֶעוָוארֶען צְווִישֶׁען גֵייסְטְלִיכֶע אוּנ פוּן דֶער נַאטוּר אִיז עֶר גֶעוֶועהְן אַ וַוייכֶער, הָאט מֶען אִיהם גֶעבּוֹיגֶען אוֹיף דֶער שְׁלֶעכְטֶער זַייט. עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען פַארְקְלֵיינֶערן דִי רֶעכְטֶע פוּן דִי יוּדֶען אוּנ הָאט זֵיי פַארְוֶועהְרְט צוּ קוֹיפֶען קְרִיסְטְלִיכֶע שְׁקְלַאוֶוען אוּנ בּוֹיעֶן נַייעֶ שׁוּלֶען. פוּן דֶעסְטְווֶעגֶען אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהְן דֶער לֶעצְטֶער נָשִׂיא גַמְלִיאֵל אַ שְׁטַארְקֶער חָשׁוּב אוּנ עֶר הָאט אִיהם גֶעשֶׁענְקְט זֶעהר אַ גְרוֹיסֶען טִיטוּל. רַבָּן גַמְלִיאֵל, וָואס אִיז גֶעוֶועהְן בֶּעלִיעבְּט אִין לַאנְד פַאר זַיין בְּקִיאוּת אִין מֶעדִיצִין, הָאט זִיךְ עֶרְלוֹיבְּט אַוֶועקְצוּקוּקֶען פוּן דִי גֶעזֶעטְצֶע גֶעגֶען דִי יִדֶען, עֶר הָאט גֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף זִיךְ אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען בּוֹיעֶן נַייעֶ שׁוּלֶען. דֶערְפַאר הָאט אוֹיף אִיהם דֶער קֵיסֶר גֶעוָוארְפֶען אַ אוּם־חֵן, אוּנ הָאט בַּיי אִיהם צוּגֶענוּמֶען דֶעם שֶׁענֶעם טִיטוּל, נָאר נָשִׂיא אִיז עֶר גֶעבְּלִיבֶּען בִּיז צוּם טוֹיט. מִיט אִיהם אִיז אָבֶער אָבְּגֶעהַאקְט גֶעוָוארֶען דֶער לֶעצְטֶער צְוַוייג

פון הלל׳ס הויז און עס איז געוואָרען אַ עֶנדֶע פון די נְשׂיאים, וואָס האָבען פּירט האַלבען־הונדערט יאָהר כְּסֵדֶר הויך געהאַלטען די פָאהן פון יודישקייט. פונפצעהן נְשׂיאים האָבען זיך איבערגעביטען אין דער צייט: צוויי הלל׳ס, דריי שמעון׳ס, פיער יְהוּדָה׳ס און זעקס גַמליאל׳ס.

דעם ערשטען פּריוו פון רְדִיפוֹת האָט געמאַכט דער עפּיסקאָפּ קיריל אין אַלֶכּסַנדריען: ער האָט אונטערגעהיצט דאָס פּראָסטע פאָלק, און זיי זענען אָנגעפאַלען אויף די יודען, צוגענומען ביי זיי די שול און האָבען זיי נאַקעט און בּלויז אַרויסגעיאָגט פון דער שטאָדט. דער מושל פון אַלֶכּסַנדריען אָרעסטעס איז דַוְקָא ניט צופרידען געוועהן דערפון, נאָר ער האָט געהאַט צו וועניג חַיִל און האָט די יודען ניט געקאָנט בעשיצען, און אַז ער האָט זיך נאָך דעם בעקלאָגט אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל אויף דעם עפּיסקאָפּ האָט ער נאָך בעקומען פאָרוויורפע דערפאַר וואָס ער נעהמט זיך אָן פאַר יודען. באַלד זענען אויף איהם טאַקי אָנגעפאַלען אַ גאַנצע חֶבְרָה פון גייסטליכע און האָבען איהם אַזוי בעוואָרפען מיט שטיינער אַז ער האָט שוין לאַנג ניט געלעבט. די אייגענע חֶבְרָה האָבען כְּמְעַט לעבעדיגערהייט צוריסען אַ בעריהמטע פרוי אַ מְלוּמֶדֶת היפּאַטיאַ, וואָס האָט זיי ניט געטויגט, וויל אין איהרע רעדען האָט זי שטענדיג געוואָלט דאָס פאָלק נייגען צו שָׁלוֹם און צופרידענהייט. דאָס אומגליק וואָס האָט געטראָפען די יודען פון אַלֶכּסַנדריען האָט זיי אָבער ניט אָבגעריסען פון יודישקייט און נאָר איינער פון זיי, אַדאַמאַנטיוס, אַ פּראָפעסאָר פון מעדיצין, איז איבערגעגאַנגען צום קריסטענטהום. ניט איבעראַל האָבען זיי זיך פון דעסטוועגען געקאָנט האַלטען אַזוי פעסט ווי אין אַלֶכּסַנדריען: אַז אויף דער שפּאַנישען אינזעל מינאָרקאַ, אין אַ קליין שטעדטעל מאַגאָנאַ, האָט דער עפּיסקאָפּ סעוועֶרוס כְּמְעַט יעדען טאָג אָנגערייצט אויף זיי דאָס ווילדע פאָלק, איז זיי נִמְאַס געוואָרען צו האַלטען שטענדיג די נְשָׁמָה אין די האַנד, און האָבען אַללע געמוזט אָננעהמען די קריסטליכע אֱמוּנָה.

עס איז מערקווירדיג וואָס גְרָאד די פאָרשטעהער פון דער מְלוּכָה, וואָס האָבען מעהר געקענט דאָס יודישע לעבען, האָבען ניט געהאַלטען מיט די גייסטליכע און פלעגען אָפט אויסווייזען אַז מען טשעפּעט זיך צו די יודען אומזיסט. אַז דער הָמוֹן האָט אין אַנטיאָכיען די שול צערשטערט, האָט דער מושל פון סיריען געמעלדעט דערפון דעם קייזער און האָט אַזוי בעשריבען די שרעקליכע עַוְלָה אַז עס איז באַלד אָנגעקומען אַ בעפעהל, אַז די איינוואָהנער זאָלען בעצאָהלען די יודען דעם גאַנצען הֶיזֵק. אַז דערפון איז אָבער געוואָהר געוואָרען איינער פון די קריסטליכע

גייסטליכע, שמעון, האט ער אנגעמאכט אזא גוואלד אז דער שוואכער טהע-אדאזיוס האט געמוזט צוריק רופען דעם בעפעהל און דערצו נאך אבזאגען דעם סירישען מושל, וואס האט געהאט א העזה זיך אנצונעהמען פאר אומשולדיגע מענשען.

פון טהעאדאזיוס האט זיך אראבגענומען א מוסר אויף האנאריוס, דער קייזער פון די לענדער אין מערב-זייט, און דארט האבען זיך אויך אנגעהויבען שיטען גזירות אויף יודען. צו קיין שום דיענסט בּיי דער קרוין האט מען קיין יודען ניט צו געלאזט, אפילו די וואס האבען פון פריהר געדיענט האט מען אבּ-געזאגט, אין חיל האט ניט געטארט זיין קיין זכר פון זיי און דערצו האט מען זיי נאך פארווערט צו געבען געלד אויף צדקה-זאכען און אויף אנדערע ענינים וואס האבען עפּיס א שייכות צו דער אמונה. אז די נשיאים זענען שוין מעהר ניט געווען פלעגט מען דאס געלד, וואס מען האט שטענדיג געזאמעלט פון זייערטוועגען, אוועקשיקען אויף אויסצוהאלטען די ישיבות, און אזוי ווי דאס פלעגט אויסמאכען א היבשע סומע, האט די מלוכה פערשטאנען אז עס איז גלייכער דאס געלד בּיי די יודען צו צונעהמען, און האט צו פליס ארויסגעלאזט אזא געזעץ, וואס האט איהר געגעבען די מעגליכקייט שטיל, און כלומר'שט מיט יושר, אבּראבּעוועןבּיי די יודען, דאס וואס זיי האבען בּעשטימט פאר'ן הייליגסטען תּכלית.

בּיי די אללע רדיפות האבען פון דעסטוועגען די ישיבות אין טבריה און לידדא זיך געפיהרט אויפ'ן אלטען שטייגער און עס האבען זיך נאך געפונען געוויס יונגע לייט וואס האבען זיך אבגעגעבען מיט לערנען. אז דער קריסטלי-כער הייליגער הירא‌נימוס, וואס האט אין בּית לחם אויסגעבּויעט א קירכע, האט געוואלט לערנען לשון קודש, איז בּר חנינא געווען זיין רבּי און פלעגט צו איהם בּסתר קומען, ווייל די יודען האבען ניט געוואלט ליידען אז א יוד זאל לערנען מיט א קריסט. דער סוף האט זיך אזוי אויסגעלאזט: חאטש הירא‌נימוס האט זיך גוט אויסגעלערנט לשון קודש און איז געווארען אזא גרויסער בּקי אין אללע יודישע הייליגע ספרים, אז ער האט געקאנט אליין מאכען א לאטייניש-ע איבערזעטצונג פון דער בּיבעל, וואס איז בּעקאנט מיט'ן נאהמען „וואולגאטא", פון דעסטוועגען האט ער אין הארצען בּעהאלטען א שרעקליכע שנאה צום יודישען פאלק, און האט צוזאמען מיט נאך א קריסטליכען הייליגען אויגוס-טינוס זעהר רודף געוועהן די יודען.

אפט פלעגען די יודען אויך ליידען ניט אזוי פיעל פון שנאה צו זייער אמונה

ווי פון קנאה צו זייער לעבען, וואס איז פארט געוועהן ניט שלעכט אבי מען האט זיי נאר ניט בערויבט און געשלאגען. אין צעזארעא האבען די יודען ליעב געהאט אויך צו בעווייזען זייער בריה׳שאפט ביים שפיעל, וואס איז בעשטאנען אין א וועט, ווער וועמען וועט איבעריאגען ביים רייטען. און קוים האט א יוד געוואונען זענען שוין אללע זיינע ברידער ניט זיכער געוועהן מיט׳ן לעבען. א זיינע יודען זענען שוין געוועהן שטארק פארגראבט. זיי האבען זיך אין גאנצען אריינגעלאזט אין וועלט־זאכען. פון לשון קדש האבען זיי שוין קיין איינציגווארט ניט פערשטאנען, אפילו קריאת שמע האבען זיי געלייענט אויף גריכיש, אין אללע מדות האבען זיי נאכגעטאנצט אנדערע פעלקער, און ניט איין מאל פלעגט זיי נאר א קולאק פון א שונא דערמאנען אין דעם וואס זיי וואלטען ניט בעדארפט אזוי גרינג פארגעסען

אין אזא ביטערע צייט, אז מען שלאגט אין האלז און נאקען, איז שווער זיך אבצוגעבען מיט תורה, און ווען די ישיבות פון טבריה און לידא זענען ניט געשטאנען ליידיג איז דאס שוין אלליין גוט; קיין חריפים האבען שוין פון דארט ניט געקאנט ארויס און דערפאר איז ניט געבליבען קיין זכר פון עפים א בעריהמטען אמורא, וואס זאל געוועהן איבערלאזען א גרויסען נאהמען אויף דער וועלט. די תורה זאלל ניט פערגעסען ווערען האט מען צוזאמענגעשטעלט דעם „תלמוד ירושלמי״, וואס בעשטעהט פון פערשידענע מיינונגען און קבלות, אהן א שום סדר צונויפגעווארפען. ווער עס האט געזאמעלט דעם „תלמוד״ איז ניט בעקאנט, נאר דאס ווייסט מען אז די לומדים אלליין האבען ניט אזוי שטארק פון איהם געהאלטען און דערפאר איז דעמאלט מעהר חשוב געווארען די „אגדה״, און אללע שבת און יום טוב איז געווארען א חיוב צו הערען א דרשה. אזוי האט זיך אויסגעארבייט דער „מדרש״: איינער פון די בעסטע רעדנער אין יענער צייט איז געוועהן תנחומא בר אבא, און נאך איהם איז געבליבען א זאמלונג פון זיינע דרשות מיט׳ן נאהמען „מדרש תנחומא״.

נאר פונקט דעמאלט ווען אין ארץ ישראל האט אנגעהויבען די תורה פאלען, האט זי אין בבל צוריק בעקומען איהר גלאנץ צו ליעב א מענשען, וואס איז אים שטאנד געוועהן מיט זיין גרויסען קאפ און פעסטען וויללען בעלעבען דעם יודישען האראקטער און בעפעסטיגען דעם בנין, וואס דארויף האט זיך געהאלטען דאס גאנצע יודישקייט. דאס איז געוועהן רב אשי, וואס ניט אומזיסט האט איהם דאס פאלק געשענקט דעם טיטול רבנא. צוויי און פופציג יאהר

איז רַב אַשִׁי גֶעוָועהן דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פון דֶער יְשִׁיבָה אין סוּרָא, אונ פַאר אִים הָאבֶּען נָאךְ אַ מָאל אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלִיהֶען די יְשִׁיבוֹת אין פּוּמְבְּדִיתָא אונ נְהַרְדְּעָא. פַאר רַב אַשִׁ׳ן הָאבֶּען אַללֶע אֱמוֹרָאִים פון זַיין צַייט אָנְגֶעבּוֹיגֶען דֶעם קָאפּ אונ אֲפִילוּ די צְווִיי רֵישׁ גָלוּתָא׳ס מַר כַּהֲנָא אונ מַר זוּטְרָא הָאבֶּען פַאר אִיהם דֶרֶךְ אֶרֶץ גֶעהַאט. אונ אַז עֶר הָאט גֶעוָואלְט אַז סוּרָא זָאל וֶוערֶען דֶער הוֹיפְּט-פּוּנְקְט פַאר אַללֶע יוּדֶען אין בָּבֶל, הָאט דֶער רֵישׁ גָלוּתָא גֶעמוּזְט אַהִין פָאהרֶען, אונ דָארְט מַאכֶען די פָאלְקְס-פֶערְזַאמְלוּנְגֶען. אונ עֶר הָאט עֶס אִיהם צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן, וַוייל עֶר הָאט גוּט גֶעוואוּסְט אַז עֶר טְהוּט עֶס נִיט פון זַיין הֲנָאָה וֶוענֶען, נָאר פַאר דֶעם כְּבוֹד הַתּוֹרָה, כְּדֵי די יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ אָפְּט צוּנוֹיפְקְלוֹיבֶּען אין אַזַא שְׁטָאדְט, וָואס אִיז פוּל מִיט לוֹמְדִים אונ וואו תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שְׁפִּיעלֶען די גְרֶעסְטֶע רָאללֶע.

רַב אַשִׁ׳ן אִיז נָאךְ גֶערָאטְהֶען, וָואס אין זַיין צַייט הָאט גֶעהֶערְשְׁט דֶער גוּט הֶערְצִיגֶער קֶענִיג יֶשְׂדִיגֶרְד, וָואס הָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעוָועהן אַ גֶאטְצֶענְדִינֶער, הָאט עֶר נִיט פַיינְד גֶעהַאט מֶענְשֶׁען פון אַיין אַנְדֶער גְלוֹיבֶּען. עֶר הָאט לִיעבּ גֶע-הַאט קְרִיסְטֶען אונ יוּדֶען, דֶערְפַאר הָאבֶּען אִיהם זַיינֶע גַייסְטְלִיכֶע, די מַאגִיעֶר, גֶערוּפֶען „אַל-הַאתִּים״ (דֶער זִינְדִיגֶער). עֶר הָאט אָבֶּער נִיט גֶעקוּקְט דֶערוֹיף, אונ בַּיי אִיהם אין הוֹיף הָאט מֶען שְׁטֶענְדִיג גֶעקֶאנְט בֶּעגֶעגְנֶען די בְּכָבוֹד׳סְטֶע יוּדֶען פון בָּבֶל, ווִי רַב אַשִׁי פון סוּרָא, מַר זוּטְרָא פון פּוּמְבְּדִיתָא אונ אֲמֵימַר פון נְהַרְדְּעָא. דֶער קֶענִיג אִיז גֶעוָועהן בַּיי זִיךְ אַזוֹי פְּרָאסְט, אונ דֶערְצוּ זֶענֶען אִיהם יוּדֶען אַזוֹי גֶעפֶאלֶען, אַז עֶר הָאט אַיין מָאל אַיינֶעם פון זַיינֶע יוּדִישֶׁע גֶאסְט, הוּנָא בַּר נָתָן, אַלְלֵיין גֶעהָאלְפֶען צוּרֶעכְטְמַאכֶען דֶעם גַארְטֶעל, אונ הָאט אִיהם דֶערְבַּיי גֶעמַאכְט אַ קָאמְפְּלִימֶענְט אַז אַללֶע יוּדֶען זֶענֶען אַ פָאלְק פון כֹּהֲנִים אונ דֶערִיבֶּער מוּזֶען זֵיי טְרָאגֶען דֶעם גַארְטֶעל אַזוֹי ווִי עֶס שְׁטֶעהט אָן אַ כֹּהֵן.

אין רַב אַשִׁי׳ס צַייט אִיז פְּלוּצְלוּנְג אַרוּם צְווִישֶׁען פִיעל קְהִלּוֹת אַ קְלַאנְג אַז מָשִׁיחַ מוּז בַּאלְד קוּמֶען. עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען גֶענוּג נַארִישֶׁע אָדֶער פַאלְשֶׁע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען גֶעווִיזֶען גַאנְצֶע חֶשְׁבּוֹנוֹת אונ גֶעבְּרַאכְט אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים אַז פּוּנְקְט דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען מָשִׁיחַ׳ס-צַייטֶען. רַב אַשִׁ׳ן הָאט גֶעקָאסְט זֶעהר פִיעל מִיה צוּ צוּשְׁטֶערֶען דֶעם חָלוֹם, וָואס נִיט אַיין מָאל הָאבֶּען יוּדֶען צוּ לִיעבּ אִיהם פֶערְשְׁלָאפֶען זַייעֶר צַייט. פון דֶעסְטְווֶעגֶען הָאבֶּען זִיךְ אין קְרֶעטָא גֶעפוּנֶען אַ סַךְ יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט אַיינְרֶעדֶען, זֵיי הָאבֶּען אָבְּגֶעזוּכְט אַ נַייעֶם מֹשֶׁה, וָואס הָאט זֵיי צוּגֶעזָאגְט אַז עֶר וֶועט זֵיי טְרוּקֶען אַרִיבֶּער פִיהרֶען אִיבֶּער דֶעם יַם, אונ דֶער סוֹף הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט אַז דֶער מָשִׁיחַ אִיז אַנְטְלָאפֶען

און פיעל פון די דאזיגע, וואס האבען געוואלט זעהן א נס, האבען זיך געלאזט געהן אין וואסער און זענען מן הסתם דערטרונקען געווארען.

אזא גרויסער מאנן ווי רב אשי האט אויך זיך געקאנט נעהמען די שווערע ארבייט צו מאכען א סיום אויפ'ן תלמוד, צונויפנעהמען אללע צווארפענע מיינונגען, וואס מען האט בעל־פה איבערגעגעבען פון די תנאים און אמוראים, און אויסארבייטען ריינע ספרים, וואס זאלען קאנען דיענען אויף אייביגע דורות. מעהר פון דרייסיג יאהר האט געדויערט דאס זאמלען, און רב אשי'ן איז ניט בעשערט געוועהן צו ענדיגען דעם „תלמוד בבלי", חאטש ער האט זיך געאיילט און פלייסיג געארבייטעט ביז צו דער לעצטער מינוט פון זיין לעבען רב אשי האט אזוי ווי פאראויסגעזעהן אז מען מוז זיך צו איילען מיט דעם ארדנען פונ'ם תלמוד, וויילל ניט שטענדיג וועט בבל שטעהען אונטער דער שוטץ פון א גוטען קאניג און יודען וועלען האבען פרייהייט און די מאגליכקייט זיך צו בעשעפטיגען מיט לערנען. ער האט אויך קיין טעות ניט געהאט: פינף און צוואנציג יאהר אין גאנצען נאך רב אשי'ס טויט איז אין בבל געווארען א איבערקערעניש. דעם נייעם מלך יעזדיגערדט דעם צווייטען האבען די מאגיער געפיהרט אין זייער דרך און די יודען זענען באלד געקומען צו אזא מדרגה אז מען האט זיי אפילו פארווערט צו האלטען שבת. ניך האט מען דעם מלך דערהרג'ט און עס האט זיך אנגעהויבען א קריעג צווישען זיינע ביידע זיהן, חדר־ורדא און פירוז, נאר אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו פירוז, איז די יודען נאך ערגער געווארען. מען האט אויף זיי אבגעזוכט עפיס א אלטען חטא, אז זיי האבען אין דער שטאדט איספאהאן געהרג'ט צוויי מאגיער, און מען האט פשוט געמאכט א שחיטה; האלב יודישע איינוואהנער פון איספאהאן האט מען אויסגעקוילעט, און די קינדער האט מען געצוואונגען זיי זאלען דינען עבודה זרה פון פייער. פון די קליינע איז מען באלד איבערגעגאנגען צו די גרויסע, און עס האבען זיך אנגעהויבען אזעלכע רדיפות אז אפילו האדריאנ'ס גזירות האבען זיך שוין געקאנט אויסווייזען פאר חסדים. דעם ריש גלותא הונא מרי און די צוויי אמוראים אמימר בר מר ינקא און משרשיא בר פקוד האט מען אריינגעווארפען אין תפיסה און דער נאך האט מען זיי געטיידט. ווער עס האט ניט געוואלט צושטעהן צום גאטצענדיענסט, דער האט געמוזט פאר זיין עקשנות מיט'ן לעבען בעצאהלען. ביי אזא לאגע האט דאס לערנען געמוזט אויפהערען, די ישיבות זענען געבליבען שטעהן לעדיג, און פיעל יודען זענען זיך צולאפען פון בבל. דעמאלט איז יוסף רבן מיט עטליכע יודישע משפחות אוועק קיין

אינדיען, וואו זיי האבען בעקומען פונ'ם קאניג אירבי דאס רעכט דארט זיך צו בעזעטצען אונ פיהרען זיך אונטער דער השגחה פון א פארשטעהער, וואס זיי אלליין האבען איהם געקאנט אויסקלייבען. ווי עס שיינט האבען שוין פריהר אויך יודען געוואהנט אין אינדיען אונ אויך אין כינא. נאר ווען די אנטלאפענע פון בבל זענען אנגעקומען האבען זיי אנגעהויבען שפיעלען א גרויסע ראלע אין לאנד. נאך יוסף רבן, וואס איז געוועהן דער ערשטער פארשטעהער פון די אינדישע יודען, אונ פון איהם איז די שטעלע איבערגעגאנגען בירושה צו זיינע קינדער אונ אייניקליך, האבען זיי געהאט צוויי אונ זיבציג מנהיגים, אונ האבען געלעבט זעלבסטשטענדיג, ווייל די מלוכה האט אבגעהיט דעם בעפעהל פונ'ם מלך אירבי, וואס איז געוועהן אויסגעקריצט אויף א קופערנעם טאפעל, אונ די יודישע פארשטעהער זענען געוועהן ארומגערינגעלט מיט כבוד אונ עשירות, זיי פלעגען רייטען אויף עלעפאנטען אונ מוזיק איז געגאנגען פאראויס.

צום גליק האבען די רדיפות אין בבל אין צעהן יאהר ארום, ווען פירוז איז געשטארבען, אויפגעהערט אונ זיינע צוויי יורשים בלש אונ כבד האבען זיך אין גאנצען אבגעזאגט פונ'ם פאטערס גאנג. באלד זענען ווייטער אויפגעעבט געווארען די ישיבות פון סורא אונ פומבדיתא אונ זייערע פארשטעהער רבינא אונ רב יוסי, וואס רעכנען זיך פאר די לעצטע אמוראים, האבען אויף זיך גענומען צו ענדיגען רב אשי'ס ארבייט אונ אבשליעסען דעם תלמוד, אזוי אז מען זאל וויסען אז מעהר קיין מיינונגען דארף מען שוין ניט זאמלען. דאס איז געוועהן צום סוף פונ'ם פינפטען יאהר הונדערט, אונ פון דעמאלט אן האט דער תלמוד בבלי, אדער גמרא, בעקומען א געשטאלט פון בעזונדערע בעשטימטע ביכער, וואס יעדער האט געקאנט לערנען אונ האט זיך שוין מעהר ניט בעדארפט פערלאזען אויפ'ן זכרון. דעם סיום פונ'ם תלמוד איז געשעהן גראד אין דער צייט ווען די יודען פון אראביען האבען געלעגט א פונדאמענט צו א נייער אמונה, אונ אין איירפא האבען אויף די חורבות פונ'ם אלטען רום אנגעהויבען וואקסען נייע, גאטהישע אונ פראנקישע, מלוכות.

אזוי איז ארוים אויף דער וועלט דער „תלמוד בבלי״, אונ פאר די יודישע פאהיגע יונגע לייט האט זיך אויפגעעפענט א ברייטער למוד, וואו זיי האבען געקאנט זייערע פאהיגקייט ענטוויקלען. דאס שארפע חריפות האט טאקי געמאכט א שטארקען אונטערשיעד צווישען „תלמוד בבלי״ אונ „תלמוד ירושלמי״. וואס די „גמרא״ איז געווארען פאר די יודען — דאס זעהען מיר אצונד, נאר ווי אזוי דאס איז געשעהן — קאן מען א ביסעל פערשטעהן דערפון וואס די יודישע

שׂוֹנְאִים האָבּען אָנגעהויבּען קרוּם קוּקען אויף איהר אונ דערמיט האָבּען זיי בּיים יוּדען נאָך הייליגער געמאַכט איהר ווערטה אונ איהם געצוואונגען ער זאָל זיי איינפּאַקעווען בּיי זיך אין פּאַקיל, זיך ארומטראָגען מיט איהר גאַנצע יאָהרהונדערטע, אונ זי אָבּהיטען פון אַ גוּט אויג אונ פון שלעכטע הענד. עס איז אָבּער מערקוויירדיג ווי אין „תּלמוד" שפּיגעלט זיך אָב דאָס גאַנצע מזל פונ'ם יוּדען: פּוּנקט ווי זיין לאַנג לעבּען שלעפּט זיך אָהן אַ סיסטעם, אַט איז איהם גאָר שלעכט אונ אַט ווערד איהם בּעסער, אַט וואַשט איהם אַ שלאַגס-רעגען, אונ אַט גיט אַ בּלישטשע ווידער אַ זונן, פּונקט אַזוי געפינט מען ניט אין „תּלמוד" אַ בּעזונדער שיטה פון אַ חכמה אונ מען זעהט נאָר גרויסע שפּרינגען פון טיעפע חקירות בּיז קליינע וועלט-זאַכען, פון ענינים וואָס בּרעכען דעם מוח בּיז מעשׂות פון שדים אונ רוחות, וואָס האָבּען זיך צו די יוּדען אַריינגענבּ'ט פון די פערסער. נאָך אין איין זאַך גלייכט זיך דער „תּלמוד" אוים מיט'ן גורל פונ'ם יוּדישען פאָלק: פּונקט ווי פאַר אַ זינד פון אַ יחיד האָט מען אָנגעהויבּען בּעשולדיגען אַללע יוּדען, אונ שרייען אַז עס איז נאָר צווישען זיי קיין רעכטס ניטאָ, פּונקט אַזוי האָבּען די שׂוֹנְאִים געמאַכט פאַר חייב דעם גאַנצען תּלמוד, ווען זיי האָבּען אָבּגעזוכט נאָר איין פּריקרע מיינונג, וואָס אַ תּנא האָט אַמאָל אַרויסגעזאָגט אין אַ שלעכטע צייט אונ האָבּען דערפון געדרונגען אַז די גמרא איז פול מיט האַס געגען אַנדערע פעלקער, חאָטש געגען איין שלעכטער מיינונג וואָס קומט דאָרט אַמאָל פאַר קאָן מען אָנווייזען הונדערטער דעות אַז קיין האַכערס פון מענשענליעבּע איז ניטאָ.... יאָ! גרוים אונ טהייער איז געוועהן די אַרבּייט וואָס די לעצטע אַמוֹרָאִים האָבּען געלאָזט ירושה זייער פאָלק! ניט אוּמזיסט האַלטען זיך נאָך עד היום די יוּדען מיט דער ירושה. אמת, אין „תּלמוד" איז ניטאָ קיין הויכע מליצה, ער רעדט מעהר צום קאָפּ ווי צום האַרצען, נאָר דערפאַר לערנט ער דעם יוּדען דענקען, ער שאַרפט איהם דעם מוח, ער געוואָהנט איהם צו האָבּען געדולד אונ זיין אַ מתמיד, ער געפינט פאַר איהם אַללע מאָל נייע קושיות אונ גיט איהם איין חשק צו זוכען רעכטע תּירוּצים, ער עפענט איהם די אויגען אונ האָט עס שוין אַזוי וויט געבּראַכט אַז דער ערגסטער שׂוֹנא מוז מודה זיין אַז ער איז קיין נאַר ניט....

קוים זענען די לעצטע אַמוֹרָאִים פערטיג געוואָרען מיט זייער אַרבּייט, די וואונדען וואָס די מלוכה פון פּירוז האָט אָנגעמאַכט די יוּדען זענען נאָך ניט פאַרהיילט געוואָרען, איז אויף זיי שוין געקומען אַ נייע צרה, אונ זיי זענען נאָך אַמאָל געצוואונגען געוועהן זיך מיט כּח אַקעגענשטעלען. דער נייער מלך כּבד

האט זיך געלאזט אראבפיהרען פונ׳ם וועג דורך איינעם מצדק, וואס האט זיך גענומען אויסבעסערן די אמונה און געמאכט אז אללע זאלען זיך טהיילען מיט׳ן פארמעגען און מיט די ווייבער און מען זאל הרגנ׳ען יעדען וואס וועט דארויף ניט וועלען בעשטעהן. די רייכע פערסער האבען אפילו באלד געזעהן אז אזא מין שותפות איז פאר זיי ניט קיין גוט געשעפט, נאר זיי האבען גאר ניט געקאנט מאכען ווייל די ארעמע האבען זיך אין דעם אנגעכאפט און זיי האבען טאקי ניט געהאט וואס צו פערליערען. אוודאי האבען די קריסטען און די יודען ניט געקאנט בעשטעהען דארויף, און דער יונגער ריש גלותא מר זוטרא דער צווייטער, וואס איז געוועהן א גרויסער גבור און האט פון קינדהייט אן געלערנט ווי אזוי צו האלטען כלי זין, האט צונויפגענומען א מחנה און האט זיך געמיהט מיט קראפט צו בעשיצען דאס יודיש צניעות. זיבען יאהר כסדר האט זיך מר זוטרא געהאלטען ביז די פערסער האבען גובר געוועהן און האבען איהם מיט זיין אלטען זיידען מר חנינא אויפגעהאנגען ביי דער בריק פון מחוזא. נאך מר זוטרא׳ס טויט איז זיין גאנצע משפחה אוועק קיין ארץ ישראל, דארט איז געבארען געווארען זיין זוהן, וואס מען האט טאקי נאך איהם א נאהמען געגעבען, און עס איז פון איהם אויסגעוואקסען א גרויסער למדן. עס איז אבער צו בעוואונדערן וואס גראד אין דער צייט, ווען כבד האט זיך אזוי אבגערעכענט מיט די יודען, האבען פיל פון זיי געדיענט אין חיל, און אז זייער צאהל איז געוועהן זעהר גרויס — זעהט מען פון דערפון וואס ביי א מלחמה האט ער געמוזט רוהען א וואך טאג פון פסח.

נאך כבד׳ס טויט האבען די רדיפות אויפגעהערט, און זיין יורש חסראות נושירוואן האט די יודען שוין בעסער בעהאנדעלט, קוים האבען זיי זיך א ביסעל אבגערוהט, האבען זיך שוין ווייטער געעפענט די טהירען פון די פערשלאסענע ישיבות, די אנטלאפענע לומדים זענען באלד צוריקגעקומען, און גיזא איז געווארען ריש מתיבתא אין סורא, און סימונא — אין פומבדיתא. איין בלאז פון א גוט ווינטעל איז שוין גענוג געוועהן פאר די יודען זיי זאלען זיך אומקעהרען צו זייער נעסט, און קודם כל זארגען אז די תורה זאל בעפעסטיגט ווערען צווישען זיי און זייערע קינדער. נאר דערמאלט האבען זיך די לומדים גענומען אויף איין אנדער דרך. אויף אייגענע אויפטהועכצען האבען זיי זיך ניט געפיהלט אין כח, זיי פלעגען נאר פסק׳נען נאך די מיינונגען פון די פריהריגע תנאים און אמוראים און בויען זייערע סברות אויפ׳ן „תלמוד" און דערפאר האט מען זיי גערופען סבראים.

ווי מען רעכענט, איז אין דער צייט פון די סבראים ארוים אנייע זאך, וואס האט אנגעמאכט א איבערקערעניש אינ'ם לערנען און האט געפיהרט דערצו וואס די תורה איז געווארען פערשטאנדליכער פאר אללע, וואס האבען שוין געקאנט נאר אהן מיה פארשטעהן דעם זין פון איהר. אז יוסטיניאן איז געווארען קייזער פון די ראמישע לאנדער און האט אנגעהויבען רודף'ן די גראסטע לייט, וואס האבען ניט געוואלט בייגלייך מיט איהם בלאזען אין דער פינסטער, זענען פון גריכענלאנד אוועק קיין פערסיען זיבען בעריהמטע חכמים, ווייל זיי האבען געהערט אז דער מלך נושירוואן איז א גרויסער ליעבהאבער פון וויסענשאפט. זיי האט מען עס צו פערדאנקען וואס די מלוכה האט דעמאלט געגרינדעט אין דער געגענד, וואו יודען האבען געוואהנט, א שוללע צו לערנען מעדיצין און נאטורוויסענשאפטען, און פון זיי האבען די סירישע קריסטען און דער נאך די יודען גענומען די נקודות, און דער עולם האט אנגעהויבען פריי לייענען די תורה. די קליינע פינטעלעך האבען בעלעבט די טויטע אותיות און האבען געוויזען א מעגליכקייט אויסצואַרבייטען מיט דער צייט ריינע כללים פון דקדוק, כדי יעדער זאל פערשטעהן דעם טעם פונ'ם ווארט און זאל ניט דארפען זוכען בעזונדערע פירושים, וואס זענען גראסטענטהיילס געוועהן ווייט פונ'ם שכל און פונ'ם אמת. ווער עס האט דער ערשטער איינגעפיהרט נקודות — איז ניט בעקאנט, נאר דאס ווייסט מען געוויס אז צו ליעב די קליינע פינטעליך זענען די קליינע אותיו'לעך געווארען אויף עביג איינגעווארצעלט צווישען יודען, חאטש דעם עיקר זענען זיי געבליבען טריי און האבען ניט געוואלט פונקטירען די ספר תורה, וואס מען לייענט פון איהר אין שול, כדי זיי זאלען ניט עובר זיין אויף „לא תוסיפו", און זאלען ניט צוזעצען נייעס צום אלטען.

דאס ליכטיגקייט פון נושירוואן'ס מלוכה האט אבער ניט לאנג געדויערט. זיין זוהן הארמיזדאס האט ניט געוואלט געהן אין פאטער'ס דרכים, נאר כל זמן זיין בעריהמטער לעהרער "און יועץ בוזורג-מיהיר, וואס מען רעכענט איהם פאר'ן ערפינדער פונ'ם שאך-שפיעל, איז געוועהן נעבען איהם, האט ער זיך נאך געהאלטען אין דער מעלה. קוים האט ער אבער צוגעמאכט איין אויג, האבען די מאגיער דעם שלעכטען קאניג אין גאנצען אריינגעחאפט אין זייער נעץ אריין, און ער האט געמיינט אז פערסיען וועט גליקליך דערפון וואס ער טרייבט יודען און קריסטען. די ישיבות האט מען ווייטער פערשלאסען, די לומדים זענען זיך נאך אמאל צולאפען און פיעל פון זיי האבען זיך בעזעצט אין פירוז-שבור, און האבען דארט געעפענט אנייע ישיבה.

צום גליק, האט הארמיזדאס געקאניגט נאר א קורצע צייט, זיין אכזריות האט ארויסגערופען א שטארקע אונצופרידענהייט אין לאנד אליין און די שונאים האבען דערפיהלט אז אצונד איז פערסיען שוואך און האבען אנגעהויבען אהין צו צוטרעטען פון אללע זייטען. די מדינה וואלט שטארק געליטען, ווען עס געפינט זיך ניט א גבור באהרם טשובין, וואס ער האט זי מציל געוועהן פון א סכנה. דער נארישער מלך האט איהם אבער אבגעדאנקט דערמיט, וואס ער האט איהם נאר אין גאנצען אבגעזאגט. דאס האט פערדראסען באהרם'ן, ער האט ניט געמאכט קיין לאנגע שיהות מיט'ן אונדאנקבארען קאניג און האט איהם אראבגעווארפען; לכתחלה האט ער געפיהרט די מלוכה אים נאמען פונ'ם פרינץ חאסרו, נאר דערנאך האט ער אזוי געדרעהט אז חאסרו האט געמוזט אנטלויפען און ער איז אליין געווארען א זעלבסטשטאנדיגער מלך. געגען די יודען איז ער געוועהן זעהר גוט, ווייל זיי האבען איהם געהאלפען מיט געלד, ער זאל קאנען אויסהאלטען דאס חיל, וואס איז געוועהן זיין גאנצע שטיצע. אין דער צייט איז צוריק געקומען חנן, דער ראש ישיבה פון פירוז־שבור, און די צוויי שטאדט סורא און פומבדיתא זענען ווייטער געווארען א מקום תורה. דערווייל האט אבער דער פרינץ חאסרו געזוכט אללע מיטעל צו בעקומען די פערסישע מלוכה און דער ביצאנטישער קייזער מוריטיוס האט געשיקט זיין חיל מען זאל אבנעהמען חאסרו'ס ירושה. ביי דער מלחמה האבען די יודען שרעקליך געליטען און אז מען האט איינגענומען די שטאדט מחוזא האט דער פערסישער הויפטמאנן מעבאדעס אויסגעהרג'ט כמעט אללע יודען. דערפאר איז זיי אבער באלד בעסער געווארען, ווען דער פרינץ חאסרו איז געווארען קאניג און האט דוקא בעוויזען אז ער איז ניט קיין נוקם ונוטר און אז ער וויל ניט טהון יודען שלעכטס פאר דעם וואס זיי האבען געהאלפען זיין שונא. כמעט פערציג יאהר האט חאסרו געקאניגט אונטער דעם נאמען פון פירוז; אין דער גאנצער צייט האבען די יודען ניט געוואוסט פון קיין שלעכטען טאג און די ישיבות פון סורא און פומבדיתא, אונטער דער השגחה פון מר בר הונא און מרי בר מר, האבען צוריקבעקומען דעם פריהריגען גלאנץ.

8 די יודען אין די אייראפעאישע לאנדער.

(500—640 נאך קריסטוס געבורט).

אין פערסיען און בבל האבען יודען געהאט אלערליי צייטען, ווי מען

זאנט, קאלט און ווארם; אט האט מען זיי געליינט ניין אייבען אין דער ערד און אט האט מען זיי אויפגעהויבען ביז צום זיבעטען הימעל. ווי אזוי אזויגע שפרינג זאלען זיין ניט גוט ווי אומגליקליך עס זאל זיך געבען ניט פיהלען דער וואס ווייסט ניט היינט ווי אזוי מען וועט זיך מיט איהם נוהג זיין מארגען איז איהם אלץ בעסער ווי דעם וואס מען ווייזט איהם איין מאל א מינע פון כעס און דערנאך וויל מען זיך אפילו אויף איהם ניט אומקוקען, גלייך ווי ער איז גאר ניט ווערט די מיה מען זאל פון איהם רעדען אדער טראכטען. אין אזא לאגע זענען די יודען געוועהן אין זייער געוועזענער היים און אין אנדערע לאנדער וואס זענען געשטאנען אונטער דער ביצאנטנישער מלוכה און דערמיט זענען זיי געוועהן א סך אומגליקליכער פון זייערע פערסישע ברידער.

די געזעצע פון טהעאדאזיוס דעם צווייטען, וואס די איבריגע מלכים האבען איבערגענומען פון איהם ווי די בעסטע ירושה, האבען אבגעזאנדערט די יודען פון אללע איינוואהנער, און אפילו די, וואס האבען ניט געהאט קיין שום סבה זיי פיינד צו האבען, האבען פארט געמוזט קוקען אויף זיי ווי אויף פערדארבענע און נידריגע מענשען, ווען זיי האבען געזעהן ווי די מלוכה לאזט זיי ניט צו צו קיין שום דיענסט און ערלויבט זיי ניט אפילו שולען בויען. ווי ווייט זיי זענען נמאס געווארען, קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס עס האט זיך איין מאל געמאכט אין אנטיאכיען, אין דער צייט פונ'ם קייזער זענא. עס איז דארט ארויס א מחלוקת צווישען צוויי כתות, וואס מען האט זיי גערופען די בלויע און די גרינע, און אז מען האט זיך שטארק צוהיצט, האט מען דעם גאנצען כעס אויס געלאזט צו די יודען, אנגעצונדען די אלטע שול, פיעל פון זיי געהרגט און דערנאך טויטערהייט אריינגעווארפען אין פייער. מילא דאס איז נאך קיין גרויסער חדוש ניט, מען האט שוין אפט געזעהן אז צוויי קריגען זיך און די קלאפ חאפט נאר דער יוד וואס איז זיין גאר ניט שולדיג; דער חדוש איז נאר דאס, וואס אז מען האט געמעלדט דעם קייזער זענא וואס אין אנטיאכיען איז פארגעקומען, האט ער געפונען אז עס איז טאקי א שרעקליכע עולה... וואס מען האט פארברענט טויטע און ניט קיין לעבעדיגע יודען! מען קאן פארשטעהן אז נאך אזעלכע רייד האבען די יודען קיין האניג ניט געלעקט.

נאר ווי ביטער די יודען איז געוועהן, האבען זיי זיך פארט געטרייסט דערמיט וואס די מלוכה האט זיך ניט אריינגעמישט אין זייערע אינוועניגסטע זאכען, און זיי האבען געקאנט אבהיטען זייער אמונה. קוים איז אבער יוסטיניאן געווארען קייזער, איז זייער לעצטע טרייסט אויך פערשוואונדען. ער האט

גֶעזוּכְט מִיט אַלֶע כּוֹחוֹת אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען אַרַיינְגֶעבְּרַאכְט וֶוערֶען אִין אַזַא ענְגְשַׁאפְּט, אַז זֵיי זָאלֶען נִיט הָאבֶּען קֵיין אַנְדֶער בְּרֵירָה אוּנ זוּכֶען זֵייעֶר הִילְף בַּיים קְרִיסְטֶענְטְהוּם. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ שֶׁאנְדְלִיךְ גֶעזֶעץ, אַז אִין אַ מִשְׁפָּט מִיט אַ קְרִיסְט זָאל קֵיין יוּד נִיט הָאבֶּען דָאס רֶעכְט אַיין עֵדוּת צוּ זַיין. גֶעגֶען דִי שֹׁמְרוֹנִים הָאט עֶר נָאךְ עֶרְגֶער גֶעהַאנְדֶעלְט, וַוייל עֶר אִיז אוֹיף זֵיי אִין כַּעַס גֶעוֶועהן דֶערְפַאר וָואס זֵיי הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַ מְרִידָה אוּנ הָאבֶּען אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען זֵייעֶר אַ אֵייגֶענֶעם קֶאנִיג יוּלְיַאן בַּר סַבָּר; דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעמַאכְט אַז זֵיי טָארֶען נָאר לַחֲלוּטִין קֵיין עֵדוּת נִיט זַיין אוּנ הָאבֶּען נִיט דָאס רֶעכְט אִיבֶּער צוּלָאזֶען צַוָאוֹת אוּנ אַיינְטְהֵיילֶען דָאס פַארְמֶעגֶען צְוִוישֶׁען דִי יוֹרְשִׁים. דֶערְמִיט הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער דִי יוּדֶען וֶועניג וָואס גֶעקָאנְט טְרֶאסְטֶען, וַוייל זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט גֶענוּג אֵייגֶענֶע צָרוֹת. יוּסְטִינְיַאן הָאט זֵיי פַארְוֶועהרְט צוּ הַאלְטֶען פֶּסַח אוּנ בַּאקֶען מַצוֹת, וַוייל אֲפִילוּ אִין זַיין צַייט אִיז נָאךְ אַלְץ גֶעוֶועהן דִי קְרִיסְטְלִיכֶע סֶעקְטֶע, וָואס הָאט זִיךְ פֶּעסְט גֶעהַאלְטֶען אִין דֶער יוּדִישֶׁער רֶעכְנוּנְג, אוּנ הָאט גֶעמַאכְט פֶּסַח דֶעם פוּנְפְצֶענְטֶען נִיסָן גְלַייךְ מִיט דִי יוּדֶען, אוּנ כְּדֵי זֵיי צוּ פֶערְטוּמְלֶען הָאט עֶר נִיט גֶעלָאזְט דִי יוּדֶען אֶפֶענְטְלִיךְ הַאלְטֶען דֶעם יוֹם טוֹב, אוּנ זֵיי פְלֶעגֶען זִיךְ בֶּעהַאלְטֶען אִין דִי קֶעלֶערְס אוּנ דָארְט אָבְּרֶעכְטֶען דֶעם סֵדֶר. וֶוער שְׁמוּעֶסְט אַז עֶס אִיז נָאךְ גְרָאד גֶעפַאלֶען בַּיי קְרִיסְטֶען אוּנ יוּדֶען פֶּסַח אִין אֵיין טָאג, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אוֹיף דֶער גַאס גָאר נִיט גֶעטָארְט וַוייזֶען. אֵיין מָאל אִיז אִין צֶעזַארֶעאַ, אָדֶער אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, אַרוֹיס אַ קְרִיעג אִין דֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה: פִיעל הָאבֶּען פֶערְלַאנְגְט אַז מֶען זָאל דִי פַּרְשָׁה מִיט דֶער הַפְטָרָה לֵייעֶנֶען אוּם שַׁבָּת אוּנ יוֹם טוֹב אִין שׁוּל, אוֹיף גְרִיכִישׁ, כְּדֵי דֶער פְּרָאסְטֶער עוֹלָם אוּנ דִי וַוייבֶּער זָאלֶען פַארְשְׁטֶעהְן, אוּנ דִי פְרוּמֶע הָאבֶּען עֶס נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען. אַז יוּסְטִינְיַאן אִיז דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל אַז דָאס „לֵייעֶנֶען” זָאל דַוְקָא זַיין אוֹיף גְרִיכִישׁ, אוּנ טַאקִי בַּאלְד אִיז עֶר נָאךְ וַוייטֶער גֶעגַאנְגֶען אוּנ הָאט גֶעמַאכְט אַז דַאוְונֶען זָאלֶען דִי יוּדֶען אוֹיךְ נָאר מֶעגֶען אִין דֶער גְרִיכִישֶׁען אָדֶער אִין דֶער לַאטֵיינִישֶׁען שְׁפְּרַאכֶע אוּנ פוּן לָשׁוֹן קֹדֶשׁ זָאל גָאר קֵיין זֵכֶר נִיט זַיין. דָאס הָאט עֶר אַלְץ גֶעטְהוּן מִיט אַ בֶּעזוּנְדֶערֶע כַּוָּנָה, וַוייל דִי גְרִיכִישֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְגֶען פוּן דֶער בִּיבֶּעל זֶענֶען גֶעוֶועהן פוּל מִיט רְמָזִים אוֹיף דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער אֱמוּנָה אוּנ עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז צוּ לִיעבּ דֶעם וֶועלֶען דִי יוּדֶען נִיכֶער אִיבֶּערְגֶעהְן צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דֶערִיבֶּער הָאט עֶר שְׁטְרֶענְג אָנְגֶעזָאגְט זַיין מִינִיסְטֶער אַרֶעאָבִּינְדוּס עֶר זָאל צוּשְׁרַייבֶּען צוּ אַלֶע מוֹשְׁלִים פוּן דֶער גַאנְצֶער מְדִינָה זֵיי זָאלֶען גוּט אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אוֹיף דִי יוּדֶען, זֵיי זָאלֶען חָלִילָה

ניט עובר זיין אויף זיין בעפעהל. דערפון האט זיך גענומען וואס די יודען האבען געמוזט אומעדום דאווענען אונטער דער השגחה פון קריסטליכע שומרים אונ די מלוכה האט זיי אנגעהויבען זאגען דעות וועגען יעדער תפלה: מען האט זיי פארוועהרט צו זאגען „יי אחד", „קדוש, קדוש קדוש" אונ לייענען פון ישעיה דאס קאפיטעל „נחמו נחמו עמי", אונ ניט איין מאל האבען פיעל שטארק געליטען ווען מען האט זיי חושד געוועהן אז זיי האבען שטילערהייט גאטט געבעטען מיט דעם אלטען נוסח.

יוסטיניאן'ס יורשים זענען ניט געוועהן בעסער פון איהם, אונ דער מעמד פון די יודען איז מיט יעדען יאהר געווארען ערגער. דאס האט געפיהרט דערצו וואס אים יאהר 602, אין דער צייט פונ'ם קייזער פהאקאס, וואס איז געוועהן א גרויסער רוצח, האבען די יודען פון אנטיאכיען געמוזט ארויסשפרינגען געגען דער מלוכה. די מרידה איז געוועהן אזוי גרויס אז פהאקאס האט געמוזט ארויסשיקען צוויי הויפטלייט מיט זייער פיל חיל אונ עס איז זיי שווער אנגעקומען ביז עס האט געקאנט ווערען שטיל. ניט לאנג האט אבער פהאקאס געקאנט פיהרען וועלטען. דעם פריהריגען קייזער מוריטיוס איידעם חאסרו, וואס איז דערווייל געווארען מלך אין פערסיען, האט זיך אנגענומען דעם שווערס קריוודע, אונ האט אנגעהויבען א מלחמה מיט פהאקאס דערפאר וואס ער האט אהן א שום רעכט מיט געוואלד אבגעגזלט די קרוין פון דער ביצאנטישער מלוכה. חאטש אין דער צייט איז שוין געווארען קייזער הערא‌קליוס, האט חאסרו פון דעסטוועגען ניט געוואלט הארען פון קיין שלום, אונ זיין בעריהמטער הויפטמאנן שרברצא האט געווארפען א שרעקליכען פחד אויף דעם לאנד, וואס האט זיך ניט געפיהלט אין כח צו פיהרען א קריעג. קוים האבען די יודען דערזעהן די פערסער ביי זיך אין לאנד, האבען זיי באלד פערשטאנען אז אצונד האבען זיי די בעסטע געלעגענהייט זיך אבצורעכענען מיט די שונאים, אונ עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען אללע געהן שרברצא'ן צו הילף. אין טבריה האט זיך צונויפגעזאמעלט א גרויסע מחנה אונ דארט האט א גרויסער גביר ר' בנימין זיין גאנץ פערמעגען אויסגעבראכט צו דינגען יודיש חיל, וואס האט זיך צוזאמען מיט די פערסער געלאזט געהן קיין ירושלים ארויסצוּרייסען די שטאדט פון די קריסטענס האנד.

די יודען זענען געוועהן זיכער אז פאר זייער געטריישאפט אונ בריה'שאפט וועלען זיי די פערסער בעלוינען דער מיט, וואס ירושלים וועט ווייטער ווערען זייער אייגענס אונ ביסלעכווייס וועלען זיי ווערען צוריק בעלי־בתים אין דער

אלטער היים. מיט דעם געדאנק אין קאפ און מיט אזא האפנונג אין הארץ האבען זיי בעוויזען גבורות און האבען זיך נוקם געוועהן אין די קריסטען. פון יושר און רחמנות האט מען שוין דא ניט געקאנט רעדען: ניינציג טויזענד קריסטען זענען אומגעקומען ווען מען האט ביי זיי אבגענומען ירושלים, נאר ווער ווייס עס ניט און קאנן ניט אויסרעכענען, אז די צאהל פון די פריהריגע יודישע קרבנות איז ניט געוועהן צעהנדליגער מאל גרעסער. דער חשק פון נקמה האט זיך ביי די יודען צוברענט מיט אזא פייער, אז זיי האבען געוואלט אין דער נאכט פון פסח מאכען א שחיטה פאר אללע קריסטען אין דער שטאדט טירוס, נאר מען האט די קריסטען פריהר דערפון מודיע געוועהן און זיי זענען ניצול געווארען.

פירצעהן יאהר זענען אזוי אבגעלאפען און די יודען האבען זיך אנגעהויבען פיהלען פריי; זיי האבען אפילו דערלעבט אזא גדולה אז זיי האבען מיט זייערע אייגענע אויגען געזעהן פיעל קריסטען אין אזא מצב, אין וועלכען זיי האבען זיך ערשט ניט לאנג אלליין געפונען. דער אונערווארטעטער נצחון פון די יודען האט אזא גרויסע אימה געווארפען אויף די קריסטען אז פיעל פון זיי האבען אנגענומען די יודישע אמונה, און אפילו א פרומער גייסטליכער, וואס האט געלעבט אבגעזונדערט פון דער וועלט אין א קלויסטער אויפ'ן בארג סיני, האט זיך אויך מגייר געוועהן; ער האט זיך א נאמען געגעבען אברהם, און חתונה געהאט מיט א יודיש קינד און איז געבליבען ביז צום טויט א פרומער יוד. די יודען האבען זיך שוין אנגעהויבען רעכטען אז אט, אט וועלען זיי צוריק בעקומען זייער לאנד און זיי וועלען פטר'ן דעם ביטערן גלות. באלד זענען אבער זייערע אללע האפנונגען צושטערט געווארען, און אז די פערסער האבען זיי ניט אבגעגעבען ירושלים און דערצו נאך געפאדערט ביי זיי מס, האבען זיי פארשטאנען אז מיט פרעמדע האנד איז נאר גוט פייער צו שארען. עס האבען אנגעהויבען ארויסצושפרינגען אונצופרידענע, און דער פערסישער מושל האט נאר לאנג ניט געטראכט און האט זיי געהייסען פערשיקען גאנץ ווייט אין פערסיען. דאס האט נאך ערגער צורייצט די יודען און זיי האבען זיך געמוזט ווענדען צום קייזער הערַאקליוס און מיט איהם שלום ווערען. בעזאנדערס נאך דעם וואס ער האט זיי צוגעשווארען אז זיי וועלען בעקומען מעהר רעכט, און אז ער איז זיי מוחל אלדינג וואס זיי האבען געטהון די קריסטען. אזוי האבען די יודען געהאלפען דער ביצאנטישער מלוכה; חאסרו איז געהרגעט געווארען, זיין זוהן סיראעס איז באלד בעשטאנען אויף אללע תנאים וואס הערַאקליוס האט פארגעלעגט און

דאס פערסישע חיל איז אבגעטרעטען פון ארץ ישראל. צום אנהייב האט הערַאקליוס ווארט געהאלטען, ער האט די יודען ניט געטשעפעט אונ אז ער איז דורכגעפאהרען דורך טבריה איז ער איינגעשטאנען ביים גביר ר' בנימין אונ די יודען האבען אויסגעהאלטען זיין חיל. אז ער איז אבער געקומען קיין ירושלים, זענען איהם בעפאלען די גייסטליכע, אונ בעזאנדערס דער פאטריארך מאדעס־טוס, אונ האבען איהם געבעטען ער זאל זיך נוקם זיין אן די יודען. אומזיסט האט ער זיי אנגעוויזען אויף דער היילינקייט פון זיין שבועה וואס ער האט צו־געשווארען די יודען, זיי האבען איהם אזוי לאנג איבערגעשפארט, איהם מתיר נדר געוועהן אונ אויף זיך גענומען דעם חטא ביז ער האט זיי געמוזט צו ליעב טהון אונ ארויסגעבען א בעפעהל מען זאל אויסהרגנען אלע יודען. פיעל זענען דעמאלט אומגעקומען, אונ געבליבען ביים לעבען זענען נאר די דאזיגע, וואס האבען נאך געהאט צייט צו אנטלויפען קיין מצרים אדער זיך בעהאלטען צווישען די בערג. די קריסטען האבען אבער אליין געפיהלט וואס פאר א גרויסע עבירה זיי האבען געטהון דערמיט וואס זיי האבען געבראכען דעם שוואכען קייזער ער זאל עובר שבועה זיין, אונ האבען דערפאר איינגעפיהרט ביי זיך א תענית, וואס די פרומע פלעגען אבהיטען נאך אין אסך דורות שפעטער. דער תענית האט פון דעסטוועגען ניט געשאדט אז הערַאקליוס זאל בענייהען דאס אלטע געזעטץ פון האדריאן אונ יודען זאלען ווייטער ניט טארען זיך אפילו ווייזען אין דער סביבה פון ירושלים.

ניט בעסער איז געגאנגען די יודען אויך אין די אייראפעאישע לאנדער, זייט דאס קריסטענטהום איז דארט געווארען די הערשענדע רעליגיאן. אין איטאליען האבען געוואהנט אסך יודען נאך איידער עס איז פון רום געווארען א תל אונ זעהר גרויסע יודישע קהלות האבען זיך געפונען אין ראווענא, ווענעזיא, פאלערמא, מעסינא, אונ נאך פיעל אנדערע שטאדט. דער ערשטער, וואס האט זיי געגעבען אנצוהערען אז די מלוכה וואלט צופרידענער געוועהן ווען די יודען זאלען איבערגעהן צום קריסטליכען גלויבען, איז געוועהן דער קאניג טהעאדאריך; אין זיין נאהמען האט זיין סעקרעטאר קאסיאדאר געמאכט פארווירפע די יודען פון מאילאנד פאר וואס זיי זענען אזעלכע עקשנים אונ ווילען ניט זוכען אונ געפינען „די עוויגע רוה". דאס אייגענע האט ער אויך געלאזט זאגען די יודען פון גענוא, ווען זיי האבען ביי איהם געבעטען איין ערלויבניש צורעכט מאכען די שול, אונ ער האט ארויסגעלאזט א בעפעהל אז יודען טארען קיין נייע שולען ניט אויסבויען אונ זיי ניט פערציערען אונ נאר

די אלטע שולען פון פריהר דארפען בלייבען שטעהן און קיינער זאל זיי ניט אנרירען, ווייל ער וויל ניט מען זאל צווינגען מענשען אוועק צוווארפען זייער אמונה, ווען זיי קאנען עס מיט'ן פרייען ווילען ניט טהון. איבערהויפט האט טהעאדאריך געהאנדעלט מיט יושר געגען יודען, און אז אין רום האבען זיך א מאל צובונטעוועט די שקלאווען געגען זייערע יודישע בעלי־בתים און האבען אנגערייצט דאס געמיינע פאלק זיי זאלען פארברענען די שול און ראבעווען יודישע הייזער, האט דער קאניג בעפוילען מען זאל אבזוכען די שולדיגע, און אז מען האט זיי ניט געקאנט געפינען האט ער געהייסען אז די גאנצע שטאדט זאל ליידען דעם היזק און די בערויבטע יודען זאל מען בעלוינען.

עס איז מערקווירדיג וואס אין דער צייט, ווען די קאניגע האבען דווקא ניט גערודף'ט קיין יודען, האטש זיי האבען געטהון אללע מיטעל צו בעפעסטיגען די קריסטליכע אמונה, האבען די שרייבערס און די געלעהרטע, וואס פון זיי האט מען ניבער בעדארפט ערווארטען זיי זאלען ניט אנמאכען קיין קריעג צווישען מענשען פון פערשידענע רעליגיאנען און זיי בעסער פערבינדען מיט ברידערליכע ליעבע, אויסגעטראכט אויף די יודען אלדינג וואס עס איז זיי נאר ארויף אויפ'ן זין און זיי גערופען מיט די שאנדליכסטע נאהמען. דאס גאנצע גליק איז געוועהן וואס די מלוכה האט זיך וועניג צוגעהערט צו זייערע רייד, און דערפאר איז זיי ניט ערגער געווארען ווען די קרוין פון איטאליען איז איבערגעגאנגען צו טהעאדאריך'ס שאנער און געבילדערטער טאכטער אמאלאזונטהא און דערנאך צו זיין איידעם טהעאדאט. די יודען זענען געוועהן שטארק איבערגעגעבען און דאנקבאר דעם קאניג טהעאדאט, און אז יוסטיניאן, וואס האט ביסלעכוויים כמעט גאנץ איטאליען ארונטערגענומען אונטער דער מאכט פון ביצאנטיען, איז צוגעטרעטען צו דער שאנער שטאדט נעאפאל, האבען די יודען בעוויזען זייער בריה'שאפט און האבען איינגעשטעלט זייער גאנץ פערמעגען אבי צו פערהיטען דעם הויפט־פונקט פונ'ם לאנד. מיט גרויס מיה האבען זיך די יודען, מיט דער הילף פון צוויי אדוואקאטען פאסטאר און אסקלעפיאדארוס, אלאנגע צייט געהאלטען, ביז דעם שונא איז געראטהען מיט א תחבולה זיך אריינכאפען ביי נאכט קיין נעאפאל און דעם נאנצען כעס אויסלאזען מן הסתם צו די יודען.

ניט לאנג האט זיך אבער איטאליען געפונען אונטער דער מאכט פון יוסטיניאן און זיינע יורשים. באלד איז די מלוכה איבער געגאנגען צו די לאנגאבארדען און כאטש דארט האט אנגעהויבען הערשען דער קאטאלי-

ציזמוס, פון דעסטוועגען איז די יודען ניט שלעכט געוועהן, ווייל די ערשטע פאפסטע זענען ניט געוועהן קיין שונאים פון פרעמדע אמונות. אונ גרעגאר דער ערשטער האט זיך געהאלטען אן דעם, אז דער גאנג פון יודען צום קריסטענטהום מוז נאר זיין דורך חסד אונ פריינדשאפט. דערפאר האט גרעגאר צושענקט פיעל ערד געטויפטע יודען אונ האט געדרונגען אז ווען דער ערשטער דור וועט אננעהמען דאס קריסטענטהום שלא לשמה אונ נאר צו ליעב געלד, וועלען די איבריגע דורות שוין זיין אמת'ע קריסטען אונ וועלען אבהיטען די אמונה לשמה.

אין פראנקרייך אונ שפאניען האבען די יודען פון גאנץ לאנג רוהיג געלעבט ביז דער קאטאליציזמוס איז דארט ניט איינגעווארצעלט געווארען. אין די אלטע צייטען זענען די צוויי מדינות בעשטאנען פון פערשיעדענע קליינע געגענדען וואס יעדע האט געהאט איהר בעזונדער מושל, אונ די יודען האבען זיך דארט בעזעצט נאך דעמאלט ווען דער מסחר האט זיי אהין פארווארפען פון אלכסנדריען אונ קליין-אזיען. אדער וועספאסיאן אונ טיטוס האבען זיי אהין פארקויפט פאר שקלאווען. די דארטיגע פאלקער, פראנקען אונ בורגונדען, האבען אויף זיי געקוקט ווי אויף רעמער אונ האבען זיי געהאלטען בכבוד. אז כלאדוויג איז געווארען מלך איבער אללע פראנקישע געגענדען, האבען יודען שוין געוואהנט אין זעהר פיעל שטאדט, ווי קאראקאזאן, ארלעאן, אויווערגנע, פאריז, אונ בעזאנדערס האבען זיי געהאט א גרויסע קהלה אין מארסיעל, וואס מען האט אפילו גערופען „די יודישע שטאדט", אונ אין ארלעס, וואו זיי האבען זיך נאך ביז צום זעכסטען יאהר-הונדערט גערעדט אויף די גריכישע שפראכע. אין דער געגענד פון נארבאן איז אויך געוועהן ניט וועניג יודען אונ צו ליעב דעם האט מען דארט איינעם פון די בערג גערופען „דער יודישער בארג".

די יודען פון די פראנקישע אונ בורגונדישע געגענדען האבען זיך פריי בעשעפטיגט מיט אקערבוי, מלאכות אונ מסחר אונ האבען בעזאנדערס ענטוויקעלט דעם האנדעל מיט פרעמדע סחורות, וואס זיי פלעגען מיט זייערע שיפען ברענגען פון ווייטע לאנדער. אחוץ דעם האבען זיך די עדלערע פון זיי אבגעגעבען מיט וויסענשאפט, די בעסטע דאקטורים זענען געוועהן יודישע, אונ ביי זיי פלעגען זוכען הילף אפילו די גייסטליכע וואס האבען מורא געהאט ביי קראנקהייטען זיך פערלאזען אויף נסים. זיי זענען אויך געוועהן גרויסע העלדען ביי א מלחמה, אונ אז עס איז ארויס א קריעג צווישען כלאדוויג אונ טהעאדאריך,

װעלכער האט בעלאגערט די שטאדט ארלעס, האבען די יודען ארויסגעשטעלט די שטארקסטע קריעגער. דעמאלט איז געװעהן א גרויס פריינדשאפט צװישען די קריסטען אונ די יודען, װעלכע האבען זיך אנגעהויבען רופען מיט פרעמדע נאהמען, װי ארמענטאריוס, גאזאלאס, פריסקוס אונ זיבעריוס. זיי פלעגען עסען אייגער ביים אנדערן, אונ עס איז געקומען דערצו אז זיי האבען זיך אנגעהויבען משדך זיין. אז עס איז דארט געשטארבען דער בעליעבטער עפיסקאפ הילאריוס, האבען איהם די יודען גלייך מיט אללע מספיד געװעהן אונ תהלים געזאגט אויף זיין קבר. עס האבען זיך אבער געפונען פיעל פרומע יודען װאס האבען ניט געװאלט עסען טרפות ביי די קריסטען; דערפאר האט מען געמאכט איין אסיפה אין דער שטאדט װאננעס, אים יאהר 465, אונ עס איז ארויס א בעפעהל אז גייסטליכע טארען ניט עסען ביי יודען, װייל זיי האבען אנגענומען פאר א פחיתת הכבוד װאס פרומע יודען האבען זיך אבגעזאגט צו געניסען זייערע מאכלים. מען האט אבער אויף דעם בעפעהל ניט געקוקט אונ די פריינדשאפט צװישען יודען אונ קריסטען איז געבליבען פעסט, אונ װען א פאר גייסטליכע האבען געזוכט מיטלען צו גייטהען די יודען זיי זאלען זיך טויפען, האבען זיי עס נאר געקאנט פועל'ן ביי יחידים אונ אויפ'ן פאלק האט עס קיין שום רושם ניט געמאכט. דער ערשטער, װאס האט אין פראנקרייך אנגעהויבען רודפ'ן יודען, איז געװעהן דער קאניג זיגיזמונד, װאס האט אנגעהויבען איינצופיהרען נייע געזעטצע, װאס האבען יודען געמאכט פאר שטיעפקינדער אונ האבען דערפיהרט דערצו אז מען האט ביי זיי צוגענומען דאס רעכט אויפצונעהמען גרים, אונ דער קאניג שילדעבערט דער ערשטער, האט ארויסגעלאזט א בעפעהל אז אין קריסטליכען פסח זאל קיין יוד זיך ניט נוייזען אויף דער גאס. פראנקרייך איז נאך דעמאלט אפילו געװעהן צוטהיילט אין פערשידענע חלקים, אונ ניט אומעדום האט מען געקוקט אויף אזעלכע געזעטצע, נאר מיט דער צייט האט זיך אויסגעארבייט א שנאה געגען די יודען, אונ די שנאה האט זיך ערשט רעכט פערשטארקט װען זיי האבען בעקומען אזא גרויסען געגנער, װי דער עפיסקאפ אװיטוס פון אויװערן. אװיטוס האט זעהר געװאלט בעפעסטיגען דעם קאטאליציזמוס אין לאנד אונ דעריבער איז אים דאס יודישקייט געװעהן װי א דארן אין די אויגען. צום אנהייב האט ער זיך געפרובט מיט נוטען אונ האט גערעכענט אז מיט עטליכע דרשות װעט ער די יודען צו זיך צוציהען. אז ער האט אבער געזעהן אז מיט רייד װעט ער גאר ניט מאכען האט ער אנגערייצט דאס פראסטע פאלק זיי זאלען אנפאלען אויף

די שולען, באבעוועגען און מאכען א תל, און דערביי האט ער פארגעלעגט די יודען אז זיי זאלען זיך טויפען אדער אין גאנצען אוועקפאהרען. קיינער האט איהם ניט געוואלט הארען, נאר איין איינציגער יוד האט ניט געקאנט בעשטעהן אויף דעם נסיון, און אז ער איז פון דעם טויפען געגאנגען אין נאס אנגעטהון אין ווייסע קליידער, ווי דער מנהג איז דעמאלט געוועהן נאך דער טבילה, האבען איהם עטליכע יודען אבגעשפריצט מיט ניט קיין ריינעם אל. דאס צו־היצטע פאלק האט מעהר ניט בעדארפט האבען, מען איז באלד מיט א רציחה אנגעפאלען אויף די יודען, פיעל פון זיי האט מען דערהרגעט, פינף הונדערט האבען זיך געראטעוועט דער מיט וואס זיי זענען איבערגעגאנגען צום קאטאלי־ציזמוס, און די איבריגע זענען אנטלאפען קיין מארסיעל. נאך דעם האט מען פון אללע זייטען אנגעהויבען פרעסען די יודען און זיי מיט געוואלד אבברייסען פון זייער אמונה. דער קאניג שילפעריך איז געוועהן אזוי איבערגעגעבען דעם קאטאליציזמוס אז ער האט זיך אליין בעשעפטיגט מיט טויפען יודען, און חאטש פיעל פון זיי האבען נאר לפנים אנגענומען דאס קריסטענטהום, און באמת האבען זיי אבגעהיט שבת און אללע מצות, פון דעסטוועגען האט ער זיך ניט ווייסענדיג געמאכט און איז אויך געגאנגען מיט דעם גאנג אז פון שלא לשמה קאן שפעטער ווערען לשמה. פונקט אזוי האבען זיך אויך נוהג געוועהן די מעראווינגישע קאניגע חלאטאר דער צווייטער און זיין זון דאגאבער, וועלכער האט אים יאהר 629, ארויסגעלאזט א בעפעהל אז ביז צו א בעשטימטען טאג מוזען אללע יודען פון גאנץ פראנקרייך ווערען קריסטען אדער פער־משפט ווערען צום טויט.

וועגען די ערשטע יודען אין דייטשלאנד זענען די ידיעות ניט אזוי קלאר. עס איז א סברא אז נאר דער ערשטער דור פון זיי איז ארויסגעקומען פון די רוימער וואס האבען חרוב געמאכט ירושלים און פון דארט ארויסגעפיהרט יודישע ווייבער, מיט וועלכע זיי האבען געוואהנט און געהאט קינדער. אזוי ווי די רוימישע פאטער האבען זיך ניט געוואלט אומקוקען אויף אזעלכע קינדער, האבען זיי די מוטערס ערצויגען אינ'ם יודישען גלויבען, און פון זיי זענען ארויס די גרינדער פון די יודישע קהלות אין ווארמס און מאינץ. אויסער דעם איז געווים בעקאנט, אז אין קעלן האבען געוואהנט פיעל יודען נאך עהדער קריסטליכע קאניגע האבען אנגעהויבען הערשען; זיי זענען געוועהן פריי פון מס און האבען געהאט זייערע אייגענע שופטים און דאס רעכט איז ביי זיי געבליבען גאנץ לאנג, און אפילו ווען א קריסט האט געהאט צו טהון מיט

אַיודען האָט ער געמוזט אָנקומען צום יודישען בית דין.

שפּאַניען איז פאַר די יודען געוואָרען דאָס צווייטע פאַטערלאַנד זייט זיי האָבען פערלאָרען זייער אייגענע היים. פון די אַכטציג טויזענד יודען, וואָס מען האָט אַהין פערטריבען נאָך׳ן חורבן און זיי דאָרט פערקויפט פאַר שקלאַווען, זענען אַרויס גאַנצע דורות פון געטריע יודישע איינוואוינער, וואָס זענען מיט לייב און לעבען צוגעבונדען געוואָרען צום לאַנד, וואו זיי האָבען געהאַט פריי-הייט זיך צו בעשעפטיגען מיט תורה און חכמה, בעפעסטיגען זייער גלויבען און זיין אין אַללע אופנים נוטצליך דער מדינה. מען דאַרף זיך דעריבער ניט וואונ-דערן וואָס קאָרדאָוואַ, גראַנאַדאַ און טאָלעדאָ זענען פול געוואָרען מיט לומדים און האָבען געשפּיעלט ביי די שפּאַנישע יודען די אייגענע ראָללע וואָס טבריה, סורא און נהרדעא ביי די יודען פון ארץ ישראל און בבל, און עס איז געקומען דערצו אַז כמעט יעדע שפּאַנישע שטאָדט האָט געמוזט אויף זיך האָבען עפּיס אַ יודישען סימן: אין קאָרדאָוואַ איז געוועהן „אַ יודישער טהויער״, אין סאַראַגאָסאַ — „אַיודישער פעסטונג״ און גראַנאַדאַ און טאַר-ראַגאָנאַ האָבען פּשוט געהייסען „יודישע שטאָדט״.

איין אַלטע מצבה פון אַפּרוי בעלליאַזאַ, אָדער אויף יודיש מרים, וואָס איז געשריבען אין לשון קדש, גריכיש און לאַטייניש, בעווייזט אַז די יודען זענען געקומען קיין שפּאַניען פון אַזעלכע לאַנדער, וואו מען האָט גערעדט גריכיש, אַז זיי האָבען זיך אויך געפונען אונטער דער מאַכט פון די ראָמער און האָבען געקענט זייער לשון און אַז זיי האָבען אין שפּאַניען זיך שטאַרק בע-שעפטיגט מיט דער העברעאישער שפּראַכע. בעשטימען אָבער אַקוראַט ווען די יודען האָבען זיך בעזעצט אין שפּאַניען — איז זעהר שווער: פיעל דרינגען זיך אַז נאָך באַלד נאָך׳ן חורבן פונ׳ם בית ראשון זענען די ערשטע שפּאַנישע יודען אַריבער אַהין פון בבל און עטליכע משפּחות, ווי אבן דאוד און אַבּרבּנאל, האָבען גערעכענט זעהר יחוס פון דוד המלך.

חאָטש דאָס קריסטענטהום איז אין שפּאַניען איינגעווארצעלט געוואָרען נאָך אַסך פריהר איידער דער קאָניג קאָנסטאַנטין איז צוגעשטאַנען צו דער אמונה, פון דעסטוועגען האָבען די קריסטען געלעבט זייער גוט מיט די יודען, און האָבען זיי ניט גערעכענט פאַר שונאים. אַז די געוועזענע גאַטצענדינער האָבען זיך בעקאַנט מיט די יסודות פונ׳ם קריסטענטהום, האָט זיי גאָר ניט גע-קאָנט איינפאַללען אין קאָפּ צו מאַכען אַ חלוק צווישען יוד און קריסט און דערפאַר האָבען זיי די יודען געשאַצט, זיי פלעגען זיך מיט זיי משדך זיין, און

גאַנְץ אָפְּט פְּלֶעגְען קְרִיסְטֶען אַרָאבּ בְּרֶענְגֶען יוּדִישֶׁע רַבָּנִים זַיי זָאלֶען בֶּענְשֶׁען זַייעֶרֶע פֶּעלְדֶער דִי תְּבוּאָה זָאל גֶערָאטְהֶען. דִי קַאטוֹילִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען דָאס אָבֶּער נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען אוּנ בַּיי דֶער אֲסִיפָה אִין אִילְלִיבֶּערִיס (עֶלְוִירַא) הָאט דֶער עֶפִּיסְקָאפּ אָזִיוּס אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַ גֶעזֶעטְץ וָואס הָאט גֶעוָאלְט אִין גַאנְצֶען צוּשְׁטֶערֶען דִי פְרַיינְדְשַׁאפְט, וָואס הָאט גֶעהֶערְשְׁט צְווִישֶׁען יוּדֶען אוּנ קְרִיסְטֶען.

נָאר אַזוֹי וִוי דָאס לַאנְד אִיז בַּאלְד פֶּערְווִיסְט גֶעוָוארֶען דוּרְךְ פֶּערְשִׁידֶענֶע פְרֶעמְדֶע פֶּאלְקֶער אוּנ דִי קַאטָאלִיקֶען הָאבֶּען אַלַאנְגֶע צַייט נִיט גֶעקָאנְט אוֹיפְהוֹיבֶּען אַקָאפּ, הָאבֶּען דִי יוּדֶען מֶעהר פוּן הוּנְדֶערְט יָאהר גֶעלֶעבְּט רוּהִיג, אוּנ אִין דֶער צַייט פוּנ׳ם קֶענִיג טְהֶעאוֹדֶעס הָאבֶּען זַיי שְׁטַארְק גֶעשִׁיצְט דִי מְדִינָה, אוּנ מֶען הָאט דִי יוּדֶען גֶעשֶׁאצְט פַאר זַייעֶר גֶעטְרַיישַׁאפְט. נָאר אַז דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּער־גֶעגַאנְגֶען צוּם קֶענִיג רֶעקַארֶעד אוּנ דֶער קַאטָאלִיצִיזְמוּס הָאט פַארְשְׁפְּרֵייט זַיינֶע פְלִיעגֶעל אִיבֶּער גַאנְץ שְׁפַּאנִיעֶן, הָאט מֶען אוֹיסְגֶעגְרָאבֶּען דָאס אַלְטֶע גֶעזֶעטְץ פוּן אָזִיוּס אוּנ מֶען הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען רוֹדֵף׳ן יוּדֶען. מֶען הָאט זַיי פַאר־ווֶעהרְט חֲתוּנָה צוּ הָאבֶּען מִיט קְרִיסְטֶען, דִי קִינְדֶער וָואס זֶענֶען שׁוֹין גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען פוּן אַזֶעלְכֶע פֶּערְמִישְׁטֶע חֲתוּנוֹת הָאט מֶען מִיט גְוַואלְד גֶעטוֹיפְט, אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען יוּדֶען נִיט גֶעטָארְט הָאבֶּען קַיין קְרִיסְטְלִיכֶע שְׁקְלַאוֶוען. פַאר רַייכֶע בַּעֲלֵי־בָּתִּים אִיז דָאס גֶעוֶועהן אַ שְׁטַארְקֶער הֶיזֶק אוּנ זַיי הָאבֶּען זִיךְ גֶע־פְּרוּבְט פַארְלֶעגֶען דֶעם קֶענִיג אַסַךְ גֶעלְד אַבִּי עֶר זָאל מְבַטֵל זַיין דִי שְׁלֶעכְטֶע גְזֵירָה, נָאר דֶער פַּאפְּסְט גְרֶעגָאר, וָואס הָאט גֶעהַאט אַ גְרוֹיסֶע נְגִיעָה אִין דֶער זַאךְ, הָאט נִיט דֶערְלָאזְט אַז דֶער קֶענִיג זָאל יוּדֶען צוּ לִיעבּ טְהוּן: רֶעקַארֶעד הָאט דָאס גֶעלְד בַּיי דִי יוּדֶען צוּגֶענוּמֶען אוּנ הָאט עֶס אַוֶועקְגֶעשֶׁענְקְט אוֹיף אַ הֵיילִיגֶע זַאךְ, אוּנ צוּ יֶענֶע גְזֵירוֹת הָאט עֶר צוּגֶעזֶעצְט נָאךְ אֵיינֶע, אַז יוּדֶען זָאלֶען נִיט טָארֶען בַּיי אַ לְוָיָה זָאגֶען תְּהִלִים. צוּם גְלִיק, אִיז בַּיי אִיהם נִיט גֶעוֶועהן אִין גַאנְ־צֶען דִי דֵעָה, דִי גְרוֹיסֶע לַייט אוּנ דָאס פָאלְק הָאבֶּען מִיט יוּדֶען גוּט גֶעלֶעבְּט אוּנ אַללֶע גְזֵירוֹת זֶענֶען צְוַואנְצִיג יָאהר כְּסֵדֶר נָאר גֶעבְּלִיבֶּען אוֹיף פַּאפִּיעֶר, אוּנ אַז רֶעקַארֶעד אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען הָאבֶּען זַיינֶע יוֹרְשִׁים דִי יוּדֶען נִיט אִין זִין גֶעהַאט.

פְּלוּצְלוּנְג אִיז אָבֶּער דִי יוּדֶען שְׁלֶעכְט גֶעוָוארֶען וֶוען דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּער־גֶעגַאנְגֶען צוּם קֶענִיג סִיזֶעבּוּט, וָואס הָאט גֶעהֶערְשְׁט אִין דֶער אֵיינֶענֶער צַייט פוּנ׳ם קֵייזֶער הֶערַאקְלִיוּס, אוּנ הָאט גְלַייךְ מִיט אִיהם אָנְגֶעטְהוּן דִי יוּדֶען עֲנוּיִים קָשִׁים. מֵילָא הֶערַאקְלִיוּס הָאט נָאךְ גֶעהַאט אַ סִבָּה צוּ זוּכֶען אַ נְקָמָה פַאר דֶער מְרִידָה פוּן דִי פַּאלֶעסְטִינָא׳שֶׁע יוּדֶען; סִיזֶעבּוּט אָבֶּער אִיז זַיי גֶעוֶועהן אַ שׂוֹנֵא אוּמְזִיסְט אוּנ אוּמְנִישְׁט. עֶר הָאט בֶּענַייהט דָאס אַלְטֶע גֶעזֶעטְץ וֶועגֶען דֶעם אַז

די יודען טארען קיין שקלאווען ניט האבען, אונ האט דערצו נאך צוגעזעצט פון זיין זייט א בעפעהל, אז יעדער געטויפטער יוד מאג ירש'נ'ען די שקלאווען פון זיינע קרובים. אין זיין צוואה האט ער אנגעזאגט די יורשים אז קיינער פון זיי זאל זיך ניט דערוואגען מבטל זיין דאס געזעטץ „ווייל דאס וועט זיין א בושה אויף דער וועלט אונ איין עבירה אויף יענער וועלט“. זיין סטראשען די יורשים האט אבער וועניג וואס געהאלפען, אונ נאך פאר זיין לעבען האט ער זיך געקאנט איבערצייגען אז די יודען האבען געהאט שקלאווען ווי פריהר, אונ די וואס האבען בעדארפט אכטונג געבען אויפ'ן געזעטץ האבען דארויף געקוקט ווי דורך די פינגער. דאס האט איהם נאך מעהר אין כעס אריינגעבראכט, אונ כדי צו מאכען אין גאנצען א ענדע מיט די יודען, האט ער בעשטימט א צייט ביז וואנען זיי זאללען זיך אללע טויפען אדער פערלאזען דאס לאנד. דא האבען שוין די יודען קיין אנדער ברירה ניט געהאט; די וועניגע, וואס האבען זיך ניט געפיהלט אין כח אוועקצואווארפען די אלטע ערטער אונ אנהייבען נע וונד זיין אין דער פרעמד, זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום, אונ דער רוב האט זיך געזעגענט מיט שפאניען אונ זענען אריבער קיין פראנקרייך אדער קיין אפריקא.

נאך סיזעבוט'ס טויט איז געווארען קעניג זיין זוהן סווינטילא, זעהר א גוטהארציגער מענש, וואס מען האט איהם ניט אומזיסט גערופען „דער פאטער פונ'ם לאנד“. ער האט באלד אבגערופען אללע גזירות: די פערטריבענע יודען זענען תיכף צוריקגעקומען אונ די געטויפטע האבען זיך אומגעקעהרט צום יודענטהום. זיין פיהרונג איז אבער ניט געפאלען די גייסטליכע אונ זיי האבען אזוי לאנג געארבייט ביז דער בארמהערציגער קעניג סווינטילא האט געמוזט אבטרעטען די מלוכה א האראקטערלאזען מענשען סיזענאנד, וואס האט נאר געטהון וואס די גייסטליכע האבען געוואלט, אונ די גייסטליכע האבען אויס־געפיהרט אללעס דינג וואס זיי האט געטויגט. דעמאלט איז אין טאלעדא געווארען א נייע אסיפה פון גייסטליכע אונ מען האט אנגענומען די מיינונג פונ'ם ארכיעפיסקאפ איזידאר אז טויפען יודען מיט גוואלד איז ניט קיין יושר, נאר וועגען פארהיטען א חלול השם זאל מען ניט לאזען אז די וואס זענען שוין געטויפט זאלען צוריק ווערען יודען, זאל מען שטרענג בעשטראפען די דאזיגע פון זיי וואס מען וועט געפינען אז בסתר האלטען זיי די יודישע אמונה, אונ מען זאל גוט אכטונג געבען אז אללע געזעטצע נעגען יודען זאלען בלייבען אין זייער קראפט. ווי ווייט מען האט דעמאלט איבערהויפט חושד געוועהן די

געטויפטע יודען — זעהט מען ארויס דערפון וואס מען האט זיי ביז צום דריטען דור ניט צוגעלאזט פאר עדות, ווייל „דער וואס איז פאלש גאטט קאן ניט זיין געטריי מענשען".

דעמאלט האט דער ארכיעפיסקאפ איזידאר געוואלט מאכען א פראבע און געהן מיט יודען ניט מיט כח און נייטהען, נאר מיט ראיות ברענגען און אויסווייזען די מעלות פון דער קריסטליכער אמונה. ער האט אנגעשריבען צוויי ספרים און האט געמיינט אז דערמיט איז ער מנצח די יודען, ווייל אללע זיינע בעווייזע האט ער געבויעט אויף פסוקים פון דער תורה. די יודען זענען אבער געוועהן שפיציגער פון איהם און האבען ארויסגעלאזט עטליכע ביכער אויף לאטייניש און אויסגעוויזען טאקי פון די אייגענע פסוקים גאר עפּיס אנדערש. אוכוח מיט׳ן מויל און מיט דער פען האט געמוזט פיהרען דערצו וואס די פערפאלגונג פון די יודען האט ניט געקאנט זיין אזוי שטארק און ביסלעכווייס האט מען אנגעהויבען פארגעסען אז עס איז א מצוה די יודען צו רודף׳ן. דאס האט אבער ניט לאנג געדויערט. פלוצלונג איז געווארען קאניג חינטילא, וואס האט זיך גענומען אין גאנצען אויף סיזיבוט׳ס דרך, און דאס יודישקייט איז ווייטער געוועהן אין א סכנה. ער האט געמאכט גאר א פרישע פערזאמלונג פון גייסטליכע, און עס איז געבליבען אז אללע איינוואהנער פונ׳ם לאנד מוזען זיין קאטאליקען. די יודען האבען נאך א מאל געמוזט חאפען דאס פאקעל אויף די פלייצעס און אנהייבען וואנדערן, און די געטויפטע האבען געמוזט מיט א צו־בראכען געמיט אנטהון אויפ׳ן פנים א מאסקע פון כלומר׳שט פרומע קאטאליקען, און טיעף אין הארץ ביי זיך בעגראבען די האפנונג אויף א בעסערע צייט. די האפנונג האט זיי טאקי נאר געהאלטען אויף די פיס אין די ביטערע פיער יאהר פון חינטילא׳ס מלוכה.

---

9 די יודען אין אראביען און מחמד.

(640—500 נאך קריסטוס געבורט).

ווען דאס אויג פונ׳ם לעזער ווערד מיעד און הייבט אן פינסטלען פון די איבערקערענישען, וואס עס בעמערקט אללע מאל אינ׳ם גורל פון די יודען אין דער אלטער הײם און אויך אין איראפעאישע לאנדער, ווי זיי ווערן געווארפען אין פערשידענע צייטען פון שלעכטען צו גוטען, פון בעסערן צו גאר ערגער, קאן זיך עס מיט פערגניגען אברוהען, ווען עס בעטראכט דעם גלאנצענדען

מעמד פון די יודען אין אראביען ביז דער צייט פון מחמד און אויך ווייטער.

מען קאן ניט וויסען אקוראט ווען די יודען האבען זיך בעזעצט אין אראביען און טאקי דאס אליין בעווייזט אז זיי וואהנען דארט שוין לאנג. מען רעכענט אז די ערשטע יודען, וואס זענען אהין געקומען, זענען נאך געוועהן פון די וואס יהושע האט ארויסגעשיקט זיי זאלען מלחמה האלטען מיט די עמלקים און זענען געבליבען אין דער שטאדט יתריב, וואס האט אין די שפעטערע דורות בעקומען דעם נאמען מדינה. צו זיי זענען דערנאך צוגעקומען א סך יודען וואס האבען זיך אין דוד המלך'ס צייט אהין אוועקגעלאזט און פערנומען די געגענד חיבר, און באלד איז דארט געווארען א גאנצער ישוב פאר יודישע סוחרים, וואס פלעגען אויף די גרויסע ירידים אין מריבא און סנאא איינקויפען סחורה פון אינדיען. נאר דאס איז גאר אהן א שום ספק אז דער חורבן פונ'ם בית ראשון און פונ'ם בית שני און אויך די רדיפות פון די רוימער האבען טויזענדער יודען אוועקגעפיהרט קיין אראביען און דארט האבען זיי געפונען א מקום מנוחה. די ערשטע יודישע-אראבישע שבטים זענען בעקאנט מיט די נאהמען בני נדיר און בני כוריצא, וואס האבען זיך גערעכענט פאר כהנים, און בני בכדל און בני כינוקאא קארא. אין דער פעסטונג כמוס, גאנץ ווייט אין דרום-זייט פונ'ם לאנד, אין ימן, און אפילו אין דער הייליגער שטאדט מעקא האבען זיי אויך געהאט הייזער. צום אנהייב, ווען זיי זענען געוועהן ווינציג און צווארפען אין פערשידענע ערטער, זענען זיי פון קיינעם ניט אבהייניג געוועהן, זיי האבען זיך אליין געשיצט און געבויט שלאסער, וואו זיי האבען זיך רוהיג געלעבט. מיט דער צייט אבער האבען זיי זיך פעראייניגט מיט די אראבער, און ווייל אין לשון און אין די מנהגים איז קיין גרויסער חילוק צווישען זיי ניט געוועהן, האט די גראסטע פריינדשאפט פערבונדען די ביידע פעלקער. ווער רעדט נאך אז זיי האבען זיך אנגעהויבען צווישען זיך משדך זיין, זענען זיי געווארען נאהענטע מחותנים און דערפאר איז די קריסטען שווער געוועהן צו בעקענען די אראבער מיט זייער אמונה: ווי פיעל שלוחים זיי האבען געשיקט, האבען זיי גאר ניט געפועלט, די יודען האבען עס ניט דערלאזט, און נאר אינ'ם זעכסטען יאהר-הונדערט איז די קריסטען געראטען אריבער צונעהמען אויף זייער זייט איינעם פון די אראבישע מושלים, וואס האט געוואהנט אין דער האנדעלסשטאט נגרן.

דאס אינווענינגסטע לעבען פון די אראבישע יודען, וואס האבען זיך בעשעפטיגט גראסטענטהיילס מיט ערדארבייט און האנדעל, האט זיך געפיהרט

נאָר אויפ׳ן אַלטען שטייגער. יעדע גרויסע פאַמיליע, אָדער עטליכע קליינע משפּחות צוזאַמען, האָט געהאַט איהר בעזונדערן פאָרשטעהער, אָדער שייך, וואָס פלעגט פּסקנ׳ען שאלות און אום גלייכען צדדים בּיי אַ דין תּורה, און האָט אויך פערשטאַנען ווי אַזוי צו רעגירען בּיי אַ מלחמה ווען מען האָט בעדאַרפט בעשיצען דאָס לאַנד. אין׳ם אויסערליכען לעבען האָבען זיי זיך אין קיין שום זאַך ניט אָבגעטהיילט פון די אַראַבער: פאַר אַ קלייניגקייט האָט זיך איין משפּחה מיט דער אַנדערער געקאָנט שלאָגען אַז עס האָט געמוזט אין די נאַסען, ווער רעדט אַז מען האָט איינעם אומישנע אָדער אומגעריכט געהרג׳ט, פלעגט פּשוט ווערען אַ שחיטה. דאָס אַלעס האָבען זיי געלערנט פון די אַראַבער. זיי האָבען אָבער גוטע זאַכען בּיי זיי אויך איבערגענומען, און דאָס בעסטע איז געוועהן — די ליעבשאַפט צו שאָנע מליצה, צו מאַכען און זינגען שירים. זיי האָבען אויך געהאַט אַ גרויסע מעלה, וואָס „פּדיון שבוּים״ איז בּיי זיי געוועהן זעהר טהייער: גאַנץ אָפט פלעגט זיך זיי מאַכען אַז ווען זיי זענען געוועהן פערבונדען מיט איין אַראַבּישען שבט, האָבען זיי געמוזט מלחמה האַלטען מיט זייערע אייגענע ברידער, און אַז זיי האָבען נוצח געוועהן פלעגען זיי אַלליין אויסקויפען די יודען וואָס האָבען זיך נאָר וואָס מיט זיי געשלאָגען, כּדי זיי זאָלען ניט אַריינפאַלען אין פרעמדע האַנד און מען זאָל זיי ניט פערקויפען פאַר שקלאַווען.

דאָס ביסעל תּורה, וואָס די אַראַבּישע יודען האָבען מיטגעבראַכט פון דער היים, און וואָס האָט זיך בּיי זיי פעסט געהאַלטען, ווייל זיי האָבען ניט אויפגעהערט זייערע קענטניסע אַללע מאָל דערפרישען מיט נייע הסבּרות פון די גרויסע ישיבות אין ארץ ישראל און אין בּבל, האָט זיי געשטעלט העכער פון די אַראַבער, וואָס האָבען ביז צום זיבעטען יאהר־הונדערט כּמעט ניט געקאָנט שרייבען, און פלעגען די יודען דערפאַר רופען „דאָס פאָלק פון דער שריפט״. די יודען האָבען אָבגעהיט אַללע דינים פון כּשר און טרפה, זיי האָבען געהאַלטען אַללע תּעניתים, און אום שבּת פלעגען זיי קיין שום מלאכה ניט טהון, אפילו בּיי אַ מלחמה האָבען זיי דעם טאָג גערוהט. חאָטש אין אַראַביען איז די געוועהן זעהר גוט, פון דעסטוועגען האָבען זיי אויסגעקוקט אויף משיח׳ן און בּיים דאַווענען פלעגען זיי זיך מיט׳ן פּנים ווענדען צו דער זייט, וואו ירושלים שטעהט. אין יתריב האָבען זיי געהאַט אַ קליינע ישיבה, נאָר זייערע לומדים האָבען אַלליין ניט קיין בעזונדערע חריפות אַרויס געוויזען.

די אַראַבער פון זייער זייט האָבען גרויס כּבוד געלייגט אויף דער יודישער

אמונה. ביי די יודען האבען זיי זיך אויסגעלערנט פינקטליך צו בערעכענען די ימים טובים מיט דער הילף פון א לוח אונ דערפאר הייסט אין אראבישען איין עבור-יאהר „נשיא", ווייל די יודען פלעגען בעקומען ידיעות וועגען קדוש החדש פונ'ם נשיא. די יודען האבען אויך געוויזען די אראבער פון וואנען זיי שטאמען ארויס אונ אז זיי מאגען אויך זייער יחוס רעכנען ביז גאר אין די אלטע צייטען. געגומען האט זיך עס דערפון וואס די אראבער האבען געהאט פינף גרויסע ירידים, וואס נאר זיי, אדער פעלקער פון איין שטאם מיט זיי, האבען געמאנט אהין קומען אונ דארט האנדלען. דאס האט געפירט דערצו וואס די יודען האבען געמוזט נעהמען די תורה אין דער האנד, אויפמישען דאס קאפיטעל פון בראשית, וואו עס ווערד גערעדט וועגען יקטן אונ ישמעאל, אונ זיי דערמיט דערוויזען אז זיי זענען גאר ניט קיין ווייטע קרובים. ביי די אראבער איז די מעשה זעהר אנגעליינט געוועהן, זיי האבען באלד די יודען געגעבען אללע רעכטע, אונ פון דעמאלט אן האבען זיי זיך איינגעטהיילט מיט'ן יחוס: די אראבער פון דרום-זייט האבען געדרונגען אז זיי קומען ארויס פון יקטן, אונ די פון צפון-זייט האבען אנגענומען ישמעאל'ן פאר איין עלטער-זיידען.

ביי אזא גליקליכען צושטאנד פון די יודען איז קיין וואונדער ניט וואס די יודישע אמונה האט אויך אנגעהויבען צו ציהען צו זיך פיעל אראבער, אונ עטליכע שבטים, בעזאנדערס די בני קינינה, זענען איבערגעגאנגען צום יודענטהום, אונ דאס איז פאר זיי ניט שוועהר געוועהן ווייל זיי פלעגען פריהר אויך מל זיין די קינדער. נאר א בעזונדער רושם האט אנגעמאכט דאס וואס איינער פון די מלכים פון ימן (תימן), טבה, איז געווארען א יוד. זיין נאהמען איז איינענטליך געוועהן אבו-כריבא אסד תבן, אונ אים יאהר 500 האט ער אנגעהויבען א מלחמה געגען דעם פערסישען מלך כּבֿד אונ געגען דעם טהייל פון אראביען, וואס איז געשטאנען אונטער דעם שוטץ פון דער ביצאנטינישער מלוכה. אז ער איז צוגעקומען צו דער הויפטשטאדט יתריב, זענען איהם די איינוואהנער געפאלען; ער האט דארט איבערגעלאזט זיין זוהן אונ אליין איז ער מיט'ן חיל ווייטער געגאנגען. קוים איז ער אבער געוועהן פון יענער זייט, האט מען איהם באלד צו וויסען געגעבען אז מען האט דעם זוהן דערהרג'ט. פול מיט רציחה, האט ער זיך אומגעקעהרט קיין יתריב אונ האט בעלאגערט די שטאדט, נאר ער האט גאר ניט געקאנט מאכען, ווייל די יודען זענען געוועהן זייער שטארק. פלוצלונג איז ער קראנק געווארען אונ עס איז אונמאגליך געוועהן צו בעקומען וואסער צו לעשען זיין דורסט. מיט דער געלעגענהייט האבען זיך בע-

נוצט צוויי יודישע לומדים פון יתריב, קאאב אונ אסאד, זיי זענען געקומען צום קראנקען קאניג אונ האבען איהם פארשטעהן געגעבען אז דאס גלייכסטע איז עס זאל ווערען שלום. דערביי איז געווארען א שמועס וועגען דעם יודישען גלויבען, דער קאניג האט זיך געלאזט בעקאנט מאכען מיט'ן גאנצען בנין פון דער אמונה, אונ זי איז איהם אזוי געפאלען אז ער האט זי באלד צוזאמען מיט'ן חיל אנגענומען. ער האט געבעטען די צוויי לומדים זיי זאלען מיט איהם פאהרען קיין ימן אונ איהם העלפען צורעדען דאס פאלק זיי זאלען אללע אויך ווערען יודען. א גאנץ פאלק איז אבער שווער איבערצורייִדען, אונ דערפאר איז דער רוב פון זיי נאך געבליבען ביים גאטצענדיענסט. איין שבט, וואס האט געהייסען „די קאנדיטען", האט באלד אנגענומען די יודישע אמונה אונ זייער פארשטעהער חריתֿ־אבן־עמרו איז געווארען שני למלכות אונ האט געהאט צו שאפען איבער יתריב אונ מעקא. מיט גרויס פרייד האבען אללע יודען פון ווייט אונ פון נאהענט זיך דערוואוסט אז עס איז פלוצלונג אויסגעוואקסען א שפאנגעל נייע יודישע מלוכה. נאר די ערשטע גרים זענען מעהר געוועהן יודען מיט דעם נאהמען, דאס רעכטע יודישקייט האט זיך ערשט אנגעהויבען בעפעסטיגען אין דער צייט וואס די מלוכה פון ימן איז איבערגעגאנגען צו אבו־כריבא'ס איינקעל זרעה־דהו־נאואס, וואס האט צו זיין נאהמען צוגעזעצט דעם יודישען נאהמען יוסף. ער איז געוועהן א הייסער יוד מיט'ן גאנצען הערצען אונ די צרות פון זיינע ברידער אין אנדערע לאנדער האבען איהם ניט געגעבען קיין רוה. ער האט זיך ענטשלאסען נוקם צו זיין זיך אין די פעלקער וואס רודפ'ן יודען, אונ אז ביצאנטינישע סוחרים זענען דורכגעפאהרען דורך ימן, האט ער זיי געהייסען הרגנ'ען. אזא זאך האט אנגעמאכט א שטארקען רעש צווישען די קריסטען, אונ די ערשטע זענען געגען איהם ארויסגעשפרונגען די איינוואהנער פון נאגראן, וואס האבען שוין דערמאלט געהאלטען די קריסטליכע אמונה. ווי עס ווייזט אויס, האט זיך מיט זיי דער קאניג יוסף גוט אבגערעכענט, ווייל צווישען אללע קריסטען איז ארויס א גוואלד אז דער יודישער מלך האט אנגעמאכט א שחיטה, אונ דער סירישער עפיסקאפ שמעון האט באלד, מיט דער הילף פון אנדערע גייסטליכע, אנגעהויבען דרעהען אז דער קאניג פון אטהיאפיען זאל אנהייבען א קריעג מיט יוסף'ן. דער אייגענער עפיסקאפ האט אויך געגעבען איין עצה מען זאל אין טבריה עטליכע לומדים איינזעצען אין תפיסה אונ מען זאל זיי נייטהען זיי זאלען שרייבען יוסף'ן ער זאל די קריסטען מעהר ניט טשעפען. ער האט זיך אויך געפרובט אנצורייצען אויף יוסף'ן דעם ביצאנטינישען קייזער

יוּסְטִין דֶעם עֶרְשְׁטֶען, נָאר עֶר אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן פֶערְנוּמֶען אִין קְרִיעג מִיט פֶּערְסְיֶען, אוּנ אַחוּץ דֶעם אִיז עֶר שׁוֹין גֶעוֶועהן צוּ שְׁוַואךְ אוּנ אַלְט, דֶערִיבֶּער הָאט עֶר גֶעזָאגְט אַז עֶר קָאן זִיךְ נִיט לָאזֶען אִין אַזַא וַוייטֶען וֶועג אוּנ אַז עֶר וֶועט שְׁרַייבֶּען צוּם קֶאנִיג פוּן אֶטְהִיָאפִּיֶען, וָואס אִיז אוֹיךְ אַקְרִיסְט אוּנ וֶועט זִיךְ גֶעווִיס נִיט אָבְּזָאגֶען מִיט כֹּחַ צוּ שִׁיטְצֶען זַיין אֱמוּנָה. אַזוֹי הָאט מֶען פוּן אַלֶע זַייטֶען אוּנְטֶערְגֶעהִיצְט דֶעם קֶאנִיג פוּן אֶטְהִיָאפִּיֶען, אַל־אַצְבַּח, וָואס אִיהם הָאט שׁוֹין לַאנְג גֶעשְׁטָאכֶען פַאר וָואס דִי קְרוֹין פוּן אַמְלוּכָה גֶעפִינְט זִיךְ אוֹיפ'ן קָאפּ פוּן אַיוּדֶען. עֶר הָאט בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט זֶעהר פִיעל שִׁיפֶען מִיט חַיִל אוּנ צוּ אִיהם זֶענֶען נָאךְ צוּגֶעקוּמֶען פוּן מִצְרַיִם אַסַךְ שִׁיפֶען; יוֹסֵף הָאט גֶעגֶען אַזַא גְרוֹיסֶער מַחֲנֶה נִיט גֶעקָאנְט בֶּעשְׁטֶעהְן, זַיין הוֹיפְּטְשְׁטַאדְט זַפַר אִיז בַּאלְד גֶעפַאלֶען, דִי קֶאנִיגִין הָאט מֶען גֶעפַאנְגֶען, אַלֶע אוֹצְרוֹת פוּן דֶער מְלוּכָה הָאט מֶען אָבְּגֶעבְּרַאבֶּעוֶועט, אוּנ עֶר אַלֵיין הָאט נִיט גֶעוָואלְט אִיבֶּערלֶעבֶּען דִי בּוּשָׁה אוּנ אַרַיינְפַאלֶען צוּם שׂוֹנֵא אִין דִי הֶאנְד, הָאט עֶר זִיךְ, רַייטֶענְדִיג אוֹיפ'ן פֶערְד, אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין יַם. פוּן דִי יוּדֶען אִין יֶמֶן אִיז גֶעוָוארֶען אַתֵּל, אוּנ דֶער גְלַאנְץ פוּן זֵייעֶר מְלוּכָה הָאט נָאר אוֹיף אֵיין רֶגַע אַבְּלִיטְץ גֶעטְהוּן, כְּדֵי דָאס פִינְסְטֶערְנִישׁ זָאל זִיךְ נָאךְ דֶעם אוֹיסְוַוייזֶען נָאךְ שְׁרֶעקְלִיכֶער.

גְרָאד אִין דֶער צַייט הָאט זִיךְ אַרַיינְגֶעחַאפְּט אַאוּנְצוּפְרִידֶענְהַייט צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען פוּן יַתְרִיב אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע אַיינְוָואהְנֶער. כָּל זְמַן דֶער מֶלֶךְ פוּן יֶמֶן הָאט גֶעהַאט צוּ שַׁאפֶען אִיבֶּער דֶער מְדִינָה, הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעשְׁפִּיעלְט דִי הוֹיפְּטְרָאללֶע, אוּנ דָאס גַאנְצֶע חַיִל הָאט גֶעפִיהְרְט אַיוּדִישֶׁער הוֹיפְּטְמַאנְן אַל־גְהִיטִיגוּן. דָאס הָאט פֶערְדְרָאסֶען דִי אַרַאבֶּער, אוּנ קוֹים הָאבֶּען זֵיי דֶערְפִיהְלְט אַז אִין יֶמֶן אִיז שׁוֹין קַיין יוּדִישֶׁער מֶלֶךְ נִיטָא אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען נִיט אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ אָנְצוּשְׁפַּארֶען, הָאבֶּען זֵיי בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען וִוי אַזוֹי פוּן זִיךְ אַרָאבְצוּוַוארְפֶען דֶעם יוּדִישֶׁען עוֹל. דֶער עֶרְשְׁטֶער אִיז אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען גֶעגֶען דִי יוּדֶען דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּנ'ם שֵׁבֶט גְהַאסַא הַרִיתְ אִבֶּן אַבּוּ־שַׁמִיר, וָואס הָאט זִיךְ מִיט זַיין חַיִל צוּגֶעצוֹיגֶען קַיין יַתְרִיב. קַיין אָפֶענֶע שִׂנְאָה אִיז נָאךְ דֶעמָאלְט נִיט גֶעוֶועהן צְווִישֶׁען בֵּיידֶע פֶעלְקֶער, אוּנ אַז עֶר הָאט צוּ זִיךְ אִין לַאגֶער פַארְבֶּעטֶען עֶטְלִיכֶע יוּדִישֶׁע הוֹיפְּטְלַייט זֶענֶען זֵיי מִיט שִׂמְחָה גֶעגַאנְגֶען וִוי צוּ אַגוּטֶען פְרַיינְד. קוֹים הָאבֶּען זֵיי אָבֶּער נָאר אִיבֶּערְגֶעטְרֶעטֶען הַרִית'ס שְׁוֶועל, הָאט מֶען זֵיי אַלֶע אוֹיסְגֶעהַרְגֶ'עט, דֶערְנָאךְ הָאט הַרִיתְ גֶעזָאגְט דִי אַרַאבֶּער אַז עֶר הָאט זֵיי גֶעווִיזֶען אַוֶועג וִוי אַזוֹי זִיךְ צוּ בֶּעפְרַייהֶען פוּן דִי שׂוֹנְאִים אוּנ דָאס אִיבְּרִיגֶע דַארְפֶען זֵיי אַלֵיין פַארְשְׁטֶעהְן. דִי אַרַאבֶּער הָאבֶּען טַאקִי פֶערְשְׁטַאנֶען דֶעם ווִינְק אוּנ הָאבֶּען

זיך עֶנְטְשְׁלָאסֶען קוֹדֶם כָּל אַיין סוֹף מַאכֶען פוּן דִי פָאַרְשְׁטֶעהֶער, וַוייל זַיי זֶענֶען גֶעוֶועהן זִיכֶער אַז דָאס פָאלְק וֶועט שׁוֹין דֶער נָאךְ מְמֵילָא אַיינְבוֹיגֶען דֶעם קָאפּ. זַיי הָאבֶּען אַ קוּרְצֶע צַייט בֶּעהַאלְטֶען דֶעם כַּעַס אוֹיף דִי יוּדֶען אוּנ מִיט זַיי דַוְקָא גוּט גֶעלֶעבְּט אוּנ פְלוּצְלוּנְג גָאר, בַּיי אַ שִׂמְחָה, וֶוען אַלֶע יוּדִישֶׁע הוֹיפְּט-לַייט זֶענֶען גֶעוֶועהן פַארְזַאמֶעלְט, מֶען הָאט זִיךְ אוּנְטֶערְהַאלְטֶען, צוּזַאמֶען גֶע-טְרוּנְקֶען אוּנ גֶעגֶעסֶען, זֶענֶען דִי אַרַאבֶּער אוֹיף זַיי אָנְגֶעפַאלֶען אוּנ גֶעטֵייטְ. אַוַדַאי זֶענֶען דִי יוּדֶען בַּיי זִיךְ שְׁטַארְק אַרָאבְּגֶעפַאלֶען, אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאבֶּען זַיי שׁוֹין גֶעמוּזְט דֶּרֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען פַאר דִי אַרַאבִּישֶׁע שְׁבָטִים, וָואס צוּ זַיי אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען אִין גַאנְצֶען דִי מַאכְט.

אִין יֶענֶער צַייט הָאט גֶעלֶעבְּט אַ בֶּערִיהמְטֶער יוּדִישֶׁער דִיכְטֶער שְׁמוּאֵל אִבְּן עַדְיָה, וָואס זַיין נָאהמֶען אִיז גֶעוֶועהן גְרוֹיס צְוִוישֶׁען אַלֶע אַרַאבֶּער. זַיין פָאטֶער הָאט פְרִיהֶר גֶעוָואהְנְט אִין יַתְרִיב, נָאר שְׁפֶּעטֶער הָאט עֶר זִיךְ אוֹיסְגֶעבּוֹיט אַ בֶּעזוּנְדֶער פֶעסְטוּנְג אִין דֶער גֶעגֶענְד פוּן תֵּימָא, אוּנ דִי פֶעסְטוּנְג וָואס אִיז גֶעוֶועהן אוֹיסְגֶעפַּארְבְּט מִיט אַלֶערְלֵיי קָאלִירֶען, הָאט מֶען גֶערוּפֶען אַלַבְּלַק. דָארְט הָאט זִיךְ אוֹיךְ בֶּעזֶעצְט שְׁמוּאֵל אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז אִיז עֶר גֶעוָוארֶען פָאר-שְׁטֶעהֶער פוּן עֶטְלִיכֶע אַרַאבִּישֶׁע שְׁבָטִים. אַזוֹי וִוי עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער מַכְנִיס אוֹרֵחַ אוּנ פְלֶעגְט בֶּעשִׁיצֶען יֶעדֶען וָואס הָאט גֶעזוּכְט בַּיי אִיהם הִילְף, אִיז אַמָאל צוּ אִיהם גֶעקוּמֶען דֶער זוּהן פוּנ'ם קֶענִדִיטִישֶׁען מוֹשֵׁל אִימְרוּ-אַלְקִישׁ, וָואס שׂוֹנְאִים הָאבֶּען אִיהם פֶערְפָאלְגְט אוּנ עֶר הָאט אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען שְׁמוּאֵל'ס פֶעסְטוּנְג פַאר אַ פְּלַאץ, וואוּ זִיךְ צוּ בֶּעהַאלְטֶען. שְׁמוּאֵל הָאט אִיהם מִיט זַיין גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה בַּיי זִיךְ אַלַאנְגֶע צַייט גֶעהַאלְטֶען, בִּיז עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַוֶועקְצוּפָאהרֶען צוּם קֵייזֶער יוּסְטִינְיַאן. פַאר דֶער נְסִיעָה הָאט אִימְרוּ-אַלְקִישׁ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען בְּסוֹד שְׁמוּאֵל'ן פַאנְצֶערְס אוּנ גֶעוֶועהר אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל עֶס שְׁטַארְק אָפְּהִיטֶען בִּיז עֶר וֶועט צוּרִיק קוּמֶען. דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ גְרָאד הַרִית אִבְּן אַבּוּ-שַׁמִּיר צוּגֶערוּקְט קֵיין יַתְרִיב, אוּנ אַז עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶע-וָוארֶען אַז בַּיי שְׁמוּאֵל'ן זֶענֶען בֶּעהַאלְטֶען כְּלֵי-זַיִן הָאט עֶר בֶּעלַאגֶערְט זַיין פֶעסְ-טוּנְג. עֶס הָאט אִיהם אָבֶּער נִיט גֶעהָאלְפֶען, וַוייל שְׁמוּאֵל הָאט גֶעזָאגְט אַז פַאר פְרֶעמְד פֶערְמֶעגֶען מוּז עֶר מֶעהר דָאס לֶעבֶּען שְׁטֶערֶעקֶען וִוי פַאר אַייגֶענְס. דֶער-וַוייל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט וָואס אִיז אַיין אַם אַרוֹיסְגֶעגַאנְגֶען שְׁפַּאצִירֶען מִיט שְׁמוּאֵל'ס אַ קִינְד, דֶער שׂוֹנֵא הָאט זַיי גֶעהַאפְּט אוּנ הָאט בַּאלְד גֶעלָאזְט זָאגֶען שְׁמוּאֵל'ן אַז אוֹיב עֶר וֶועט נִיט אַרוֹיסְגֶעבֶּען דָאס גֶעוֶועהר וֶועט מֶען זַיין קִינְד הַרְגֶע'ן. מֶען קָאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען דִי לַאגֶע פוּנ'ם אוּמְגְלִיקְלִיכֶען פָאטֶער....

עֶר הָאט אָבֶּער נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט אוּנ הָאט בֶּעפוֹילֶען דֶעם שׂוֹנֵא אַז עֶר מֶעג טְהוּן וָואס עֶר וִויל, וַוייל „זַיין וָוארְט אִיז הֵיילִיג אוּנ זַיין זוּהן הָאט נָאךְ בְּרִידֶער". מִיט זַיינֶע אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען הָאט עֶר גֶעמוּזְט זֶעהן פוּן וַוייטֶענס וִוי מֶען הָאט אָהן רַחֲמָנוּת גֶעקוֹילֶעט זַיין אוּמְשׁוּלְדִיג קִינְד, נָאר הַרִיתְ הָאט גֶעמוּזְט אָבְּטְרֶעטֶען פוּן דֶעם פֶעסְטוּנְג מִיט נָאר נִישְׁט. דֶערְפַאר הָאט דֶער זֵכֶר פוּן שְׁמוּאֵל'ן אוּנ פוּן זַיינֶע קִינְדֶער לַאנְג גֶעלֶעבְּט בַּיי דִי אַרַאבֶּער, אוּנ זַיין זוּהן שְׂרָיָה אִיז אוֹיךְ גֶעגַאנְגֶען אִין דֶעם וֶועג פוּנ'ם פָאטֶער. נָאךְ אִין דִי שְׁפֶּעטֶערֶע דוֹרוֹת אַז דִי אַרַאבֶּער הָאבֶּען גֶעוָואלְט לוֹיבֶּען אַ מֶענְשֶׁען אַז עֶר אִיז אַיין עֶהְרְלִיכֶער מַאנן אוּנ מֶען מֶעג אִיהם גֶעטְרוֹיעֶן, פְלֶעגֶען זֵיי זָאגֶען אַז עֶר אִיז „אַזוֹי גוּט וִוי שְׁמוּאֵל".

נִיט לַאנְג הָאט פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען גֶעדוֹיעֶרְט דִי טְרוֹיעֶרִיגֶע לַאגֶע פוּן דִי אַרַאבִּישֶׁע יוּדֶען. בִּיז צוּם סוֹף פוּנ'ם זֶעכְסְטֶען יָאהר הוּנְדֶערְט הָאט זִיךְ וַוייטֶער דָאס רֶאדֶעל אַדְרֶעה גֶעטְהוּן, פִיעל אַרַאבִּישֶׁע שְׁבָטִים הָאבֶּען זִיךְ צוּשְׁלָאגֶען צְוִוישֶׁען זִיךְ אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אַ מָאל אַרוֹיפְגֶעחַאפְּט אוֹיף זֵייעֶר פְּרִיהֶריגֶען שְׁטַאנְד, אוּנ יַתְרִיב הָאט צוּרִיק בֶּעקוּמֶען זַיין גְלַאנְץ.

דִי יוּדֶען הָאבֶּען אָבֶּער נִיט נָאר עֶטְלִיכֶע אַרַאבִּישֶׁע שְׁבָטִים אַיינְגֶעפְּלֶאסְט אַלִיעבְּשַׁאפְט צוּ זֵייעֶר אֱמוּנָה, נָאר זֵייעֶר וִוירְקוּנְג הָאט גֶעפִיהְרְט דֶערְצוּ וָואס צְוִוישֶׁען דִי אַרַאבֶּער אִיז גֶעבוֹירֶען גֶעוָוארֶען אַגְרִינְדֶער פוּן אַנַייעֶ'ן גְלוֹיבֶּען, וָואס הָאט בִּיסְלֶעכְוַויים פֶערְחַאפְּט גַאנְץ אַזְיֶען אוּנ אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער אוּנ שְׁפִּיעלְט נָאךְ אִין אוּנְזֶערֶע יָאהְרֶען אַגְרוֹיסֶע רָאלֶע. מַחֲמֶד, דֶער נָבִיא פוּן מֶעקָא אוּנ מְדִינָה, אִיז אַלֵיין קַיין יוּד נִיט גֶעוֶועהן, נָאר דִי גַאנְצֶע יְסוֹדוֹת פוּן זַיין אֱמוּנָה הָאט עֶר גֶעשֶׁאפְּט פוּן יוּדִישֶׁע קְוֶועלֶען. אַז עֶר אִיז אַרוּמְגֶעפָאהְרֶען אִיבֶּער דֶעם לַאנְד, אִיז עֶר גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז עֶס אִיז דָא אַ פָאלְק וָואס דִיעֶנְט אַ אֵיינְצִיגֶען גָאטט אוּנ צֵייכֶענְט זִיךְ אוֹיס מִיט זֶעהר גוּטֶע מִדוֹת. דֶערְצוּ אִיז נָאךְ דֶער פֶעטֶער פוּן זַיין פְרוֹי, וַוארַאקָה אִבֶּן נוֹפַאִיל, אֵיינֶער פוּן דִי בְּכָבוֹד'סְטֶע בַּעֲלֵי־בָּתִּים אִין מֶעקָא, גֶעוָוארֶען אַ יוּד, עֶר הָאט זִיךְ גוּט אוֹיסְגֶעלֶערְנְט לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, אוּנ פְלֶעגְט אִיהם זֶעהר פִיעל דֶערְצֶעהלֶען מַעֲלוֹת פוּנ'ם יוּדִישֶׁען גְלוֹיבֶּען אוּנ פוּן דֶער תּוֹרָה.

אַז עֶס אִיז אַרוֹיס דֶער עֶרְשְׁטֶער קְלַאנְג וֶועגֶען מַחֲמֶד'ס רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוּנ וֶועגֶען דִי נְבִיאוֹת וָואס דֶער מַלְאָךְ גַבְרִיאֵל גִיט אִיהם אִיבֶּער, אוּנ דֶער „נָבִיא" אַלֵיין הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען מַאכֶען אַנַייעֶ תּוֹרָה פַאר זַיינֶע תַּלְמִידִים, הָאט מֶען גֶעקָאנְט בֶּעמֶערְקֶען אוֹיף זַיין גַאנְצֶען לִמּוּד אַרֵיינֶע יוּדִישֶׁע צַוָּאָה. מַחֲמֶד הָאט גֶעפָאדֶערְט מֶען זָאל גְלוֹיבֶּען, אַז אוֹיסֶער „אַלְלַאה" אִיז קַיין גָאטט נִיטָא, אוּנ

אז ער האט קיין שום בילד ניט; ער האט אויסגעוויזען ווי נאריש דאס גאטצענדיענסט איז, ווי שלעכט עס טהוען די מענשען וואס היטען ניט אב קיין צניעות; ער האט אויך געשריגען געגען דעם שרעקליכען אכזריות וואס פיעל עלטערן האבען בעוויזען ווען זיי האבען די ניי-געבארענע מיידעלעך אריינגעווארפען אין וואסער, אונ די יודען האבען די ערשטע צייט מיט פערגניגען בעטראכט ווי דער קאראן (אזוי האט געהייסען מחמד'ס נייע תורה) איז פול מיט אללע בעסטע זאכען, וואס ער האט ארויסגענומען פון תנ"ך אונ פונ'ם תלמוד.

צום אנהייב האט מחמד זיך געפרובט ארבייטען אין מעקא, נאר דארט האט מען איהם ניט געוואלט האבען, ווייל די איינוואהנער זענען געוועהן פערזונקען אין גאטצענדיענסט; דעריבער האט ער זיך געווארפען קיין יתריב, וואו ער האט געקאנט האפען אז די אראבער, וואס וואהנען צווישען יודען, וועלען גיכער אננעהמען זיין תורה. ביי אזא אופן האט ער פערשטאנען אז ער מוז זיין גוט מיט די יודען, אונ ער האט זיי אנגעהויבען איינרעדען אז ער מיינט נאר דאס יודישקייט בעפעסטיגען צווישען די אראבער. אום יום כפור איז ער אנגעקומען קיין יתריב אונ כדי צו ווייזען די יודען ווי אזוי ער איז צוגעבונדען צו יודישע געזעצע אונ מנהגים, האט ער באלד זיינע לייט אויך איינגעפיהרט א תענית, וואס האט געהייסען „עשרה", אונ האט געהייסען אז ביים דאווענען זאלען זיך די אראבער אויך ווענדען מיט'ן פנים קיין ירושלים. זיין גאנצע הנהגה איז אזוי געוועהן אז די יודען פון יתריב האבען איהם מיט רעכט געמאגט רעכנען פאר א גר; ער האט געהאלטען נעבען זיך א יודישען שרייבער, אונ איינער פון די געלערנטע יודען עבדלה אבן שלם איז איהם געוועהן שטארק בעהילפיג ביים צונויפשטעלען פונ'ם קאראן.

מחמד האט אבער אין יתריב אויך ניט געפונען קיין סך תלמידים, ווייל פיעל זענען מסופק געוועהן אין זיין אמת פרומקייט, אונ האבען געדרונגען אז א מענש, וואס האט ליעב גוט עסען אונ טרינקען אונ האט קיין ווייבער אויך ניט פיינד, קאן קיין נביא ניט זיין. ער האט געהאט פיעל געגנער פון אראבער אונ בעזאנדערס פון יודען, וואס זענען געוועהן מבינים אויף איהם אונ האבען גוט פערשטאנען אז זיין פריינדשאפט מיט זיי איז מעהר ניט ווי א צוקערלעקיכעל, וואס מען דארף עס נאר צוקייען דערפיהלט מען שוין גאר איין אנדער טעם. צווישען זיינע מתנגדים זענען געוועהן פנחס אבן עזורה, א גרויסער חריף וואס האט אפט אפענטליך גערעדט געגען זיין למוד, קאב אבן אשרף, א זוהן פון איין אראבישען פאטער אונ א יודישע מוטטער, אבו אפק, א זקן פון

הונדערט יאהר, וואס אללע אראבער האבען איהם געאכט און געהערט, און עבדלה, וואס האט זיך גערעכענט פאר איינעם פון די גרעסטע לומדים. זיי פלעגען אללע חוזק מאכען פון מחמד'ן, נאר ער האט זיך אבער ניט וויסענדיג געמאכט און פלעגט נאר שרייען צו די תלמידים אז מען זאל די יודען ניט זאטשעפען „ווייל זיי גלויבען אין דעם איינעם גאטט וואס ער". מחמד איז גאר קיין נאר ניט געוועהן, און אז ער האט זיך ענטשלאסען מיט קיינעם זיך ניט צו קריגען, האט ער געוואוסט אז אזוי איז פאר איהם גלייכער. ער האט זיך אבער לאנג ניט געקאנט אזוי האלטען, ווייל פון איין זייט האבען איהם די יודען אנגעהויבען דערקוטשען נאר אויף איין אנדער אופן: זיי האבען אבגערעדט פיעל מענשען וואס האבען שוין געוואלט צושטעהן צו איהם, און האבען בעזאנדערס אנגעמאכט א שנאה צווישען איהם און עבד־אלה אבן אוביה, וואס איז געוועהן דער פארשטעהער פון דער גאנצער שטאדט יתריב; פון דער אנדערער זייט האבען זיינע תלמידים אנגעהויבען פאדערן ער זאל זיי זאגען רייניע דבורים, ווי אזוי זיי דארפען קוקען אויף דעם יודישען גלויבען. דאס האט איהם שוין געצוואונגען זיך צו נעהמען נאר אויף איין אנדערן דרך: ער האט מבטל געוועהן אללע מנהגים וואס האבען נאר געהאט א שייכות צו יודישקייט, דער תענית „עשרה" האט אויפגעהערט, פאסטען האט ער געהייסען אגאנצען חודש ראמאדהאן, ביים געבעט האט מען זיך שוין געדארפט שטעלען מיט'ן פנים קיין מעקא, און ביסלעכווייס האט ער זיך אבגעזאגט פון אללע שבחים וואס ער האט פריהר אבגעגעבען דער יודישער אמונה.

מחמד האט זיך אבער ניט געקאנט בעגניגען מיט דער ראללע פון א נביא, ער האט אויך געוואלט זיין א גבור, עס האט איהם געצויגען זיין גלויבען צו בעפעסטיגען מיט דער קראפט פון דער שווערד, און קוים האט ער זיך געפיהלט אין כח האט ער אין יאהר 620 אנגעהויבען א קריעג מיט איינעם פון די אראבישע שבטים. אז די מלחמה איז איהם געראטהען און ער האט זיך שוין גערעכענט פאר א זעלבסטשטאנדיגען כליף (הערשער), איז ער ביי זיך גאר גרויס געווארען און האט אנגעהויבען טראכטען ווי זיך אבצורעכענען מיט די יודען. ער האט אבער אזוי פיעל שכל געהאט אז ער האט זיך ניט געוואלט איינשטעלען באלד אנפאלען אויף די שטארקע יודישע שבטים, און דערפאר האט ער זיך פריהר געטשעפעט צו די בני קינוקה, וואס האבען זיך גערעכענט פאר'ן קלענסטען און שוואכסטען שבט. גענומען האט זיך עס דערפון וואס איינער פון די מחמד'נער האט דערהרגעט א יודען און מען האט זיי דערפאר ניט געשוויגען; מחמד

האט זיי געשיקט זאגען אז ער קאן זיי נאר מוחל זיין ווען זיי וועלען איבערגעהן צו זיין גלויבען, און ווען ניט — מאכט ער פון זיי א תל. זיי האבען גערעכענט אז די איבריגע יודישע שבטים וועלען זיי געהן צו הילף און האבען ניט געוואלט בעשטעהן אויפ'ן מחמד'ס תנאי. זיי האבען אבער א טעות געהאט, יעדער יודישער שבט האט זיך געלעבט אבגעזונדערט און קיינער האט זיך ניט געוואלט ריהרען; פונפצעהן טאג האט געדויערט די מלחמה און סוף כל סוף האבען זיי זיך געמוזט אונטערגעבען. מחמד האט געוואלט מאכען אויף זיי אללע א שחיטה, נאר עבד=אלה אבן אובייה האט איהם ניט דערלאזט דערצו, און זיבען הונדערט מאנן פון זיי האבען געהאט די מאגליכקייט צו אנטלויפען קיין ארץ ישראל נאקעט און בלויז, ווייל די מחמד'נער האבען אבגעראבעוועט זייער פארמעגען. נאך דעם נצחון האט מחמד שוין אוועקגעלעגט די בושה אן א זייט און האט פארוועהרט זיינע תלמידים, וואס זייער צאהל איז געווארען אללע מאל גרעסער, זיי זאלען זיך אין קיין זאך ניט אנקעהרען מיט די „שאנדליכע" פעלקער ווי יודען און קריסטען און זיי ניט בעשיצען. דעם גיפט פון אזא בעפעהל האבען די יודען באלד דערפיהלט, ווייל אללע אראבישע שבטים, וואס האבען ביז אהער מיט זיי געמאכט יד אחת, האבען זיי אוועקגעווארפען און די יודען זענען געבליבען גאנץ אלליין צווישען נייע און צוזייצטע שונאים.

די יודען האבען מן הסתם מחמד'ן ניט געקאנט זיין קיין גוטע פריינד און דערפאר איז קיין וואונדער ניט וואס דער פארשטעהער פונ'ם שבט בני נדיר, א גרויסער גבור חוייה אבן אחטב, האט פארבעטען דעם „נביא" צו זיך אין דער פעסטונג זוהרה, און האט גערעכענט אז עס וועט איהם געראטהען דארט מיט איהם צו עקען. מחמד האט זיך אבער געשטויסען וואס די יודען מיינען, און האט זיך אויסגעדרעהט פון דער סכנה. אז ער האט זיך שוין געפיהלט זיכער אין יתריב, וואס האט שוין געהייסען מדינה, האט ער זיך גענומען צו די בני נדיר, און האט זיי געשיקט זאגען אז אין צעהן טאג ארום זאל פון זיי קיין זכר ניט בלייבען אין לאנד, אדער זיי זאלען זיך רעכטען אויפ'ן טויט. די בני נדיר האבען געוואלט אוועק פון דער היים, נאר עבד=אלה אבן אובייה האט זיי אויפגעמונטערט צום קריעג און האט זיי פערזיכערט אז אללע יודען וועלען זיי שיטצען ווי ווייט מאגליך. אומזיסט האבען זיי אבער געווארט אויף הילף: מחמד האט אנגעהויבען די מלחמה דערפון וואס ער האט אויסגעהאקט אללע טייטעל בוימער און האט צוגענומען ביי די יודען דאס לעבענסמיטעל. נאר עטליכע טאג האבען זיי זיך געהאלטען און דערנאך האבען זיי

זיך געמוזט אונטערגעבען, אונ מחמד האט זיי ערלויבט אוועקצוגעהן אונ יעדער האט געמאנט מיט נעהמען פון זיין פערמעגען אזוי פיעל ווי פיעל עס קאן ארויף אויף קאמעעל. זעכס-הונדערט מאנן זענען אזוי אוועק פון דארט אונ האבען זיך בעזעצט, א טהייל צווישען זייערע ברידער אין חיבר (חבור), אונ די איבריגע — אין אדרעי אונ ניט ווייט פון יריחו.

די פערטריבענע בני נדיר האבען זיך אבער ניט געקאנט בערוהיגען; דריי גרויסע מאננער פון זיי, חוייה, קינאנה אבן רביה אונ סלם אבן משכן האבען אונטערגעהיצט עטליכע אראבישע שבטים וואס זענען געוועהן שונאים פון מחמד אונ האבען ביי זיי געפועל'ט זיי זאלען אללע צוזאממען אנ-הייבען א מלחמה געגען מחמד. שווער איז זיי אנגעקומען צו צורעדען די יודען זיי זאלען אויך צושטעהן: דער פארשטעהער פון די בני קוריזה, קאב אבן אסד, האט פריהר גאר ניט געוואלט הערען פון קריעג, ווייל זיין שבט איז געוועהן פערבונדען מיט די מחמד'נער, אונ נאר מיט גרויס מיה איז ער דארויף מוסכם געווארען. אזוי האבען זיך צונויפגענומען צעהן טויזענד מאנן אונ האבען געמאכט א פלאן מען זאל גאר פלוצלונג אנפאלען אויף מדינה. מחמד איז אבער דערפון בעצייטענס געוואר געווארען אונ ער האט געהייסען מאכען ארום דער שטאדט א טיעפען גראבען, כדי דער שונא זאל ניט קאנען אזוי גיך אריין. דער גראבען האט אויך אבגעראטעוועט מחמד'ן, אונ קוים האבען די שונאים אבגעטראטען פון מדינה, האט ער זיין גאנצען כעס אויסגעלאזט צו די יודען. מיט דריי טויזענד מאנן האט זיך מחמד געווארפען אויף די בני קוריזה, אונ פינף אונ צוואנציג טאג כסדר האט ער בעלאגערט זייערע פעסטונגען. אז די לעבענסמיטעל זענען ביי זיי אויסגעגאנגען, האבען זיי זיך געמוזט אונטער-געבען, אונ האבען געבעטען מחמד'ן ער זאל זיי לאזען אוועקגעהן מיט ווייבער אונ קינדער, ווי ער האט געטהון מיט די בני נדיר. מחמד האט אבער געזאגט אז זיי מאגען זיך פערלאזען אויף זיין יושר, אונ ווי ווייט זיין יושר איז געוועהן קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס ער האט געהייסען זיבען הונדערט יודען מיט זייערע פארשטעהער קאב אונ חוייה קוילען אויף אפענטליכען פלאץ אין מדינה אונ זיי אריינווארפען אין איין גרוב. די פרויען האט ער פערקויפט אונ פאר זיך האט ער איבערגעלאזט א שאן יודיש מאדעל ריחאנא.

שפעטער מיט א יאהר האט זיך מחמד גענומען צו די יודען פון חיבר, נאר דא איז דאס איהם ניט אזוי גרינג אנגעקומען, ווייל די יודען זענען געוועהן צווארפען אין א גרויסער געגענד אונ האבען זיך געקאנט א לאנגערע צייט

הַאלְטֶען אִין זֵייעֶרֶע פֶעסְטוּנְגֶען. אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען זִיךְ צְוִוישֶׁען זֵיי גֶעפוּנֶען זֶעהר פִיעל גִבּוֹרִים, וָואס צְוֵויי פוּן זֵיי, קִינַיְנָה־אַבְּנוּל־רַבִּיָה אוּנ מַרְהַבּ, הָאבֶּען גֶעפִיהרְט דִי גַאנְצֶע מִלְחָמָה אוּנ הָאבֶּען בֶּעוִויזֶען אַזֶעלְכֶע ווּאוּנְדֶער, אַז אֲפִילוּ בֵּיידֶע הֶעלְדֶען פוּן מַחְמֶד'ס חַיִל, אַבּוּ בֶּעקר אוּנ אָמַאר, הָאבֶּען זִיךְ גֶעגֶען זֵיי נִיט אָנְגֶעזֶעהן. מַחְמַד הָאט אָבֶּער גֶעהַאט מִיט זִיךְ פֶערְצֶעהן טוֹיזֶענְד מַאנן, אוּנ סוֹף כָּל סוֹף הָאט עֶר דִי יוּדֶען מְנַצֵחַ גֶעוֶועהן. קִינַיְנָה אִיז גֶעפַאלֶען אוּנ חָאטְשׁ מֶען הָאט אִיהם אָנְגֶעטְהוּן עִנוּיִים קָשִׁים הָאט עֶר נִיט גֶעוָואלְט אוֹיסְזָאגֶען וואוּ דִי יוּדִישֶׁע אוֹצְרוֹת זֶענֶען בֶּעגְרָאבֶּען אוּנ הָאט אָהן אַ קְרֶעכְץ אוֹיסְגֶעהוֹיכְט דִי נְשָׁמָה. מִיט זַיין טוֹיט הָאט אוֹיךְ אוֹיפְגֶעהֶערְט דִי פְרַייהַייט פוּן דִי יוּדֶען אִין חַיְבַּר, אוּנ זֵיי הָאבֶּען פֶערְלָארֶען זֵייעֶר זֶעלְבְּסְטְשְׁטֶאנְדִיגְקַייט כִּמְעַט אִין גַאנְץ אַרַאבְּיֶען.

צְוֵויי שֶׁאנֶע יוּדִישֶׁע פְרוֹיעֶן הָאט מַחְמַד מִיט גֶעבְּרַאכְט ווִי אַ רוֹיבּ פוּן דֶער מִלְחָמָה: זָאפִיַא, דִי טָאכְטֶער פוּן חוּיֵיה, דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי בְּנֵי נַדִיר, אוּנ צַיְנַאבּ, דִי שְׁוֶועסְטֶער פוּן מַרְהַבּ, וָואס הָאט זִיךְ מֶעהר צוּגֶעלָאזְט צוּם „נָבִיא", זִיךְ כְּלוֹמֶר'שְׁט גֶעמַאכְט אַז זִי הָאט אִיהם לִיעבּ, אוּנ הָאט אִיהם אַ מָאל בַּיים עֶסֶען אוּנְטֶערְגֶערוּקְט גִיפְט. אֵיינֶער פוּן דִי וָואס זֶענֶען גֶעזֶעסֶען בַּיים טִישׁ אִיז בַּאלְד גֶעשְׁטָארְבֶּען, נָאר מַחְמֶד הָאט עֶפִּים אִין טַעַם דֶערְפִיהלְט אַז דָאס עֶסֶען אִיז נִיט גוּט אוּנ הָאט בַּיים עֶרְשְׁטֶען בִּיסֶען אוֹיסְגֶעשְׁפִּיגֶען. דֶער סַם אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן אַזוֹי שְׁטַארְק אַז מַחְמֶד הָאט דֶערְפוּן גֶעקְרֶאנְקְט בִּיז צוּם טוֹיט. אַז עֶר הָאט גֶעפְרֶאגְט צַיְנַאבּ'ן פַאר וָואס זִי הָאט עֶס אִיהם גֶעטְהוּן, הָאט זִי אִיהם גֶעאֶנְטְפֶערְט: „דוּ הָאסְט מַיין פָאלְק גֶענוּג אוּמְגְלִיקְלִיךְ גֶעמַאכְט, הָאבּ אִיךְ גֶעוָואלְט זֶעהן, — בִּיסְטוּ אַ פָּשׁוּט'עֶר רוֹצֵחַ, וֶועלֶען מִיר דוּרְךְ דֶעם גִיפְט פוּן דִיר פָּטוּר וֶוערֶען, בִּיסְטוּ אָבֶּער טַאקִי אַ נָבִיא, וֶועט דִיךְ גָאט מַצִיל זַיין". עֶר הָאט זִי גֶעהֵייסֶען טֵייטֶען, אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז זַיין הַארְץ נָאךְ מֶעהר פֶערְשְׁטֵיינֶערְט גֶעוָוארֶען אוּנ פוּן רַחֲמָנוּת הָאט עֶר זִיךְ אִין גַאנְצֶען דֶער וַוייטֶערְט. אַז עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען נִיט רוּהִיג אוּנ קְלוֹיבֶּען זִיךְ צוּנוֹיף אִין מְדִינָה בַּיי אַ יוּדֶען סוּבַּיְלִים, צוּזַאמֶען מִיט דִי אוּנְצוּפְרִידֶענֶע אַרַאבֶּער אוּנ זֵיי זוּכֶען עֵצוֹת ווִי אַזוֹי אַרָאבּ צוּוַארְפֶען פוּן זִיךְ זַיין עוֹל, הָאט עֶר גֶעלָאזְט אוּנְטֶערְצִינְדֶען סוּבַּיְלִים'ס הוֹיז פוּן אַלֶע זַייטֶען.

מַחְמֶד'ס טוֹיט, אִים יָאהר 632, הָאט אַיינְגֶעגֶעבֶּען דִי יוּדֶען אַ שְׁטִיקְעֶל הָאפְנוּנְג אוֹיף עֶפִּים בֶּעסֶערְס. נָאר זַיין יוֹרֵשׁ דֶער צְווייטֶער כַּלִיף אָמַאר אִיז פַאר זֵיי נָאךְ אֶרְגֶער גֶעוֶועהן. עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעכֶענֶען דִי עֶרְד פוּן

אַראַבִּיֶען פַאר הַיילִיג, אונ הָאט אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען דִי יוּדֶען פוּן דִי אָרְטֶער, וואו זֵיי הָאבֶּען הוּנְדֶערְטֶער יָאהְרֶען גֶעוְואוֹהְנְט. אוּנ אוֹיךְ דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַרוֹיס פוּן נַגְרַאן, דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט בֶּעזֶעצֶען אִין דֶער שְׁטָאדְט קוּפַא, בַּיים טַייךְ פְּרָת. נוּר אַזוֹי וִוי קַיין שְׁלֶעכְטֶס אִין יֶעדֶער הִיסְטָארְיֶע פוּן אַפָאלְק גֶעהְט נִיט פַארְבַּיי גָאר אָהְן גוּטְס פַאר אִיהם, אַזוֹי הָאט אוֹיךְ מַהֲמֶד'ס נַייעֶ רֶעלִיגְיָאן, וָואס מֶען הָאט זִי אַנָאמֶען גֶעגֶעבֶּען „אִיסְלַאם", גֶעבְּרַאכְט גְרוֹיסֶע נוּטְצֶען דֶעם יוּדֶענְטְהוּם אוּנ זַיין תּוֹרָה, אִין דֶער צַייט וֶוען זִי הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען פֶערְגֶעסֶען צוּ וֶוערְן.

דִי צַייט פוּן דִי גְאוֹנִים.

1 דִי יוּדֶען אוּנְטֶער דֶער מֶמְשָׁלָה פוּן אִיסְלַאם.

(640—760 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

צֶעהְן יָאהר וֶוענֶען אִין גַאנְצֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען זַייט מַהֲמֶד הָאט צוּגֶעמַאכְט דִי אוֹיגֶען אוּנ זַיין אֱמוּנָה הָאט זִיךְ פֶערְבְּרֵייטֶעט כִּמְעַט אִין דְרַיי טְהֵייל פוּן דֶער עֶרְד. פוּן דֶעם אוּנְבֶּעקַאנְטֶען אַרַאבִּישֶׁען שְׁטֶעדְטֶעל מְדִינָה אִיז גֶעוָוארֶען אַ הוֹיפְּט־פּוּנְקְט, וָואס הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁפִּיעלֶען נִיט קַיין קְלֶענֶערֶע רָאלְלֶע וִוי דִי גְרוֹיסֶע וֶועלְט־שְׁטָאדְט רוֹם פַארְצַייטֶענְס, אוּנ דֶער צְוֵוייטֶער כַּלִיף אָמַאר הָאט גָאר אִין אַ קוּרְצֶע צַייט אָבְּגֶענוּמֶען אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. צֶעזַארֶעאַ, וָואס הָאט גֶעהַאט זִיבְּצִיג טוֹיזֶענְד מַאנְן חַיִל, הָאט זִיךְ מוֹרָא גֶעהַאט דִי מַהֲמַד'נֶער אַקֶעגֶען צוּ שְׁטֶעלֶען, אוּנ אַזוֹי וֶוענֶען זֵיי גֶעוָוארֶען בַּעֲלֵי־בָּתִּים אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ וֶוענֶען אוֹיךְ אַרַיין קַיין יְרוּשָׁלַיִם. דִי יוּדֶען אוּנ דִי שׁוֹמְרוֹנִים הָאבֶּען זִיךְ אַזוֹי אָנְגֶעלִיטֶען פוּן דֶער בִּיצַאנְטִינִישֶׁער מְלוּכָה אַז זֵיי הָאבֶּען מִיט פְרֵייד אָנְגֶענוּמֶען אַ נַייעֶם עוֹל, אוּנ חָאטְשׁ זֵיי הָאבֶּען גֶעוואוּסְט אַז וֶוען דֶער עֶפִּיסְקָאפּ סָאפְרָאנִיוּס הָאט אָמַאר'ן אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דִי שְׁלִיסֶעל פוּן דֶער הֵיילִיגֶער שְׁטָאדְט, הָאט עֶר אִיהם גֶעבֶּעטֶען אַז עֶר זָאל דָארְט נִיט לָאזֶען וָואהְנֶען קֵיין יוּדֶען, הָ..בֶּען זֵיי פָּארְט גֶערֶעכֶענְט אַז אֶרְגֶער וֶועט זֵיי גֶעוִויס נִיט זַיין. אָמַאר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אוֹיסְצוּבּוֹיעֶן אַ מַאשְׁעֶע (גֶעבֶּעט־הוֹיז) פּוּנְקְט אוֹיף דֶעם אֵייגֶענֶעם אָרְט, וואו דֶער בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ אִיז גֶעשְׁטַאנֶען, אוּנ אַז עֶר הָאט זִיךְ גֶעוֶוענְדְט צוּ סָאפְרָאנִיוּס'ן עֶר זָאל אִיהם אָנְוַוייזֶען דֶעם רֶעכְטֶען פְּלַאץ הָאט עֶר אִיהם צוּגֶעפִיהְרְט צוּ

א גרויסען שטיין, וואס איז געבליבען פון איין אלטער יודישער חורבה און וואוהין די קריסטען פלעגען ארויספיהרען מיסט, און האט איהם פערזיכערט אז דאס איז איבערגעבליבען פונ'ם בית המקדש. צו האט ער עס געטהון צופליים אדער ער האט אליין ניט געוואוסט — דאס איז שווער צו בעשטימען, נאר דאס זעהען מיר אז נאך ביז אצונד שטעהט די מאשעע אויף דעם איינענעם ארט און קיינער פון די מחמד'נער איז ניט מסופק אין די היילינקייט דערפון.

דער נצחון פון די מחמד'נער האט די יודען פון בבל דוקא געבראכט א שטיקעל ישועה. ביי זייער קריעג מיט די לעצטע פערסישע קאניגע האבען זיי די יודען, פונקט ווי קריסטען, פיעל צו געהאלפען, און אמאר האט ניט גע-קאנט פארגעסען די טובה. ער האט די יודען געשענקט אללע רעכטע, און דעם בעריהמטען יודישען העלד, בוסתנאי, וואס האט חתונה געהאט מיט איינע פון דעם פערסישען קאניג'ס תאסרו געפאנגענע טאכטער, האט ער געמאכט פאר פארשטעהער פון אללע יודען אין בבל. אזוי האבען יודען בעקומען א נייעם ריש גלותא. בוסתנאי האט געהאט דאס רעכט מיט זיין רינג צו חתמנ'ען אללע בע-פעהלע און האט נאך דערגרייכט א גראסערע מדרגה ווען די מלוכה איז איבער-געגאנגען צום פידטען כליף עלי. אמאר איז דערהרג'ט געווארען און זיין יורש אטהמאן איז אויך אומגעקומען, און אז מען האט עלי אויסגעקליבען פאר א הערשער, האט ער געהאט פיעל שונאים, ווייל עס איז געוועהן א גרויסער צד, וואס האט געהאלטען פאר אטהמאנ'ס אקרוב מואביה. דעמאלט זענען איהם די יודען פון בבל געשטאנען אין זיינע נויטהען און איינער פון די יודישע לומדים עבדלה אבן סבא האט בעוויזען דעם פאלק אז עלי איז איין אמת-ער יורש פון מחמד'ן, וואס האט איהם איבערגעגעבען זיין גייסט פונקט ווי משה יהושע'ן. אז עלי איז אריין אין דער שטאדט פירוז-שבור איז איהם דער ראש ישיבה פון סורא, מר יצחק, מיט נייצינ טויזענד יודען אקעגענ-געגאנגען און האט איהם בעגריסט. עלי איז געוועהן זעהר דאנקבאר די יודען פאר דעם כבוד און האט דערפאר בעלוינט דעם ראש ישיבה מיט דעם טיטעל „גאון" און פון דעמאלט אן האט זיך אנגעהויבען אינ'ם לעבען פון די יודען א ליכטיגערע און א בעסערע צייט — די צייט פון די גאונים.

נאך בוסתנאי'ס טויט איז ארויס א מחלוקת אין זיין משפחה. עס זענען געבליבען עטליכע זיהן פון פערשידענע פרויען און אזוי ווי ביים לעבען האט בוסתנאי מעהר ליעב געהאט דעם זוהן, וואס די פערסישע פרינצעסין האט איהם געבארען, און ער האט געוואלט ווערען ריש גלותא אויפ'ן פאטערס ארט, האבען

איהם די ברידער געררודפ'ט און האבען געדרונגען אז ער מוז זיך נאר רעכנען פאר א שקלאווע, ווייל זיין מוטטער איז ניט געוועהן קיין יודיש קינד. ווער ווייסט צו וואס עס וואלט געוועהן געקומען, ווען עס מישט זיך ניט אריין דער שופט חנינא און ברענגט ניט א פסק פונ'ם בית דין אז בוסתנאי'ס א זוהן קאן ניט זיין קיין שקלאווע.

אזוי האבען די יודען פון בבל זיך געפיהרט אינ'ם אינווענינסטען לעבען גאנץ פריי און זעלבסטשטענדיג, אונטער דער השגחה פונ'ם ריש גלותא און דעם גאון. דער „ריש גלותא" האט זיך מעהר אנגעקעהרט מיט וועלטליכע זאכען, ער איז געוועהן קרוב למלכות, און מען פלעגט איהם אנטהון אויך דעם כבוד וואס שטעהט אן א מענשען, וואס איז א פארשטעהער פון א גאנץ פאלק. דער „גאון" ווידער וואס איז געוועהן דער ראש ישיבה פון סורא און האט זיך גערעכענט פאר עלטער פונ'ם פומבדיתא'ר ראש ישיבה, האט זיך נאר אבגעגעבען מיט לערנען און שאלות פסקנען, און אונטער זיין האנד זענען געשטאנען די ישיבות פון סורא און פומבדיתא. חאטש די שטעללע פון ריש גלותא האט זיך געהאלטען בירושה אין בוסתנאי'ס משפחה פון דעסטוועגען איז געוועהן דער מנהג אז אהן דער הסכמה פון ביידע ישיבות האט קיינער ניט געטארט ווערען ריש גלותא און די לומדים האבען דערביי געשפיעלט די הויפטראללע. אז מען האט אויסגעקליבען א ריש גלותא, איז מען זיך פריהר צוזאמען געקומען אין א גרויס הויז, וואו אללע שאנסטע בעלי־בתים זענען געוועהן פערזאמעלט, און דער גאון פון סורא האט אין א בעזונדער דרשה בעגריסט דעם נייעם פאלקס־פיהרער. דעם אנדערען דאנערשטאג פלעגט מען מאכען א גאנצע שמחה אין שוהל: ביידע ראשי ישיבות האבען די האנד אויפ'ן קאפ פונ'ם ריש גלותא און האבען געשריגען: „לעבען זאל אונזער הער!" און דער נאך האט איהם דער עולם צוגעווינשעוועט, מיט מוזיק באליים אהיים און איהם געשיקט מתנות. שבת האט דער עולם ווייטער געפיהרט דעם ריש גלותא אין שוהל אריין, דארט איז פון זיינעטוועגען געוועהן א בעזונדער בימה, וואו ער פלעגט דאווענען גאנץ אבגעזאנדערט פונ'ם פאלק; אהין פלעגט מען צוטראגען די תורה אויף צו לייענען, און אז דער ריש גלותא איז נאך אמאל געוועהן א למדן אויך, פלעגט ער אפט זאגען א דרשה. ביים „קדיש" האט מען געמוזט דערמאנען זיין נאהמען, און אחוץ דעם פלעגט מען איהם מאכען „מי שברך", און דערמאנען צו גוטען אללע וואס לערנען און שטיצען די תורה. מיט דעם אייגענעם כבוד פלעגט מען אויך דעם ריש גלותא אבפיהרען אהיים. איין מאל

אין יאהר, געוועהנליך דריי וואכען נאך סכות, פלעגען זיך די יודען צוזאמען פאהרען פון ווייט אונ פון נאהענט צו בעגריסען דעם ריש גלותא, וואס האט געהאט גרויס הכנסה פון אללע יודישע קהלות, אונ האט אויך געהאט דאס רעכט צו פאדערן ביים פאלק פערשידענע נתינות.

דער אנדערער נאך'ן ריש גלותא האט זיך גערעכענט דער „גאון" פון סורא: פאר איהם האט אפילו געמוזט דרך ארץ האבען דער ראש ישיבה פון פומבדיתא, כאטש ער האט געמאגט זיין דריי מאל אזוי פיעל אלט ווי ער. אויסער ביידע ראשי ישיבות, זענען געוועהן זיבען גרויסע לומדים, וואס מען האט זיי גערופען רישי כלה אונ וואס פלעגען זיך בעשעפטיגען מיט דינים אונ הלכות אונ זייער פסק האט מען אומעדום געהאלטען פאר הייליג. די פארשטעהער פון יעדער יודישער קהלה זענען געוועהן דער רב אונ דער פרנס (פערזארגער), אללע בעפעהלע פונ'ם רב האט מען געמוזט פאלגען, ווייל ער האט געקאנט יעדען אריינלעגען אין „חרם" אונ דער חרם איז דעמאלט קיין קליינינקייט ניט געוועהן: ווער עס איז געוועהן אין חרם אונ האט אין דרייסיג טאג קיין תשובה ניט געטהון, דער האט ניט געקאנט געפינען קיין איינציגען וואס זאל וועלען מיט איהם האבען א געשעפט, מען האט איהם אין קיין יודישער שטוב ניט אריינגעלאזט, זיינע קינדער האט מען אפילו ניט מל געוועהן אונ אז ער איז געשטארבען האט ער ניט געקאנט קומען צו קבר ישראל.

אזא פריי לעבען אונטער דער מאכט פון זעלבסשטאנדיגע יודישע מנהיגים האט אנגעפילט מיט פרייד די הערצער פון די יודען אין פראנקרייך אונ שפאניען: זיי האבען מקנא געוועהן זייערע ברידער פון בבל, דערפאר וואס אויף זיי איז געפאלען דער גורל אויפצוהויבען דאס געפאלענע יודישקייט, אונ האבען יעדען שבת געבענשט דעם ריש גלותא אונ דעם גאון אונ זייערע אללע תלמידים, וואס בעפעסטיגען דעם בנין פון דער יודישער אמונה. אין ארץ ישראל אבער האט מען ניט אזוי שטארק געהאלטען פון בבל: אין טבריה האט נאך געלעבט די משפחה פון מר זוטרא דעם צווייטען, וואס מען האט אהין צוריק מיט הונדערט יאהר געבראכט, אין דער צייט פונ'ם מלך כבד; זיינע קינדער האבען זיך גערעכענט פאר אמת'ע אייניקליך פון דוד המלך, אונ צו זיי פלעגט בירושה איבערגעהן פון איין דור צום אנדערן די שטעלע פון ראש ישיבה. זיי האבען ניט געוואלט ליידען אז דער עולם זאל הארן אונ פאלגען די לומדים פון בבל, אונ האבען אנגעמאכט אזא מחלוקת אז אין יעדען לאנד האט מען אנגעהויבען אנדערש צו שרייבען אונ לייענען לשון קדש, שטעלען די נקודות דא אונטער

דעם וואָרט און דאָרט אויף דעם וואָרט, און זיי וואָלטען עס געוועהן געבראַכט דערצו אַז כמעט איינער דעם אַנדערן זאָל ניט פערשטעהן, ווען זיי מוזען ניט סוף כל סוף בטל ווערען פאַר זייערע שטאַרקערע גלויבענסברידער אין בבל.

אין דער צייט איז די לאַגע פון די שפּאַנישע יודען געוועהן גאָר ניט קיין פרעהליכע. געהערשט האָט דאָרט דעמאָלט דער קעניג חינטילא און די יודען וואָס האָבען ניט געקאָנט אַוועקפאָהרען האָבען געמוזט איבערגעהן צום קאַטאָליציזמוס. דאָס טויפען זייערס איז אָפילו געוועהן נאָר לפנים, ווייל בסתר האָבען זיי אָבגעהיט יודישקייט; ווער שמועסט אַז די מלוכה איז איבערגעגאַנגען צום קעניג חינדאַסווינד, וואָס האָט ניט געהאַלטען מיט די גייסטליכע, האָבען זיי זיך גאַנץ אָפען אומגעקעהרט צום יודישען גלויבען. צום אומגליק איז אָבער באַלד אויף זיין אָרט געוואָרען קעניג זיין זוהן רעצעסווינד, וואָס האָט אויסגעגראָבען די אַלטע גזירות און האָט געהייסען בעזאָנדערס אַכטונג געבען אויף די געטויפטע יודען זיי זאָלען אָבהיטען די דינים פון דער קריסטליכער רעליגיאָן. זיי האָבען אַללע געמוזט נאָך אַמאָל געבען אַ שבועה אַז זיי וועלען זיין פרומע קריסטען, און ווער עס האָט עובר שבועה געוועהן האָט דערפאַר מיט'ן לעבען בעצאָהלט. אַז די מלוכה איז אָבער געוואָהר געוואָרען, אַז די געטויפטע יודען בעהאַלטען זיך אין חדרי חדרים און מאַכען שבת אָדער האַלטען יום טוב, האָט זי געהייסען אַז אַללע קריסטליכע און יודישע ימים טובים זאָלען זיי צו ברענגען ביי די גייסטליכע, וואָס האָבען אויף זיך גענומען די מצוה זיי צו האַלטען אונטער זייער השגחה. באַלד איז זיי אָפילו געוואָרען בעסער אין די אַכט יאָהר וואָס עס האָט געהערשט דער קעניג וואַמבאַ, און די יודען האָבען זיך אַזוי ווייט אויפגעהויבען אַז זיי האָבען זיך ערלויבט צו שרייבען גאַנצע לאַטיינישע ביכער געגען דעם קריסטענטהום. דאָס האָט אָבער ניט לאַנג געדויערט און די מלוכה איז איבערגעגאַנגען צו ערוויג, וואָס האָט זיך געוואָלט בעליעבט מאַכען ביי די גייסטליכע דערמיט וואָס ער וועט אָנטהון יודען צרות, איז זייער מעמד געוואָרען נאָך טויזענד מאָל שרעקליכער. ער האָט אָפען געזאָגט אין אַ רעדע אַז יודען זענען אַ צרעת, וואָס מען מוז דאָס לאַנד אויסרייניגען פון דעם, און האָט זיי געגעבען צייט אַ יאָהר זיי זאָלען זיך אַללע טויפען, און ווען ניט — זאָל מען ביי זיי צונעהמען זייער גאַנץ פערמעגען, יעדען פון זיי שמייסען און אָבשניידען די הויט פונ'ם שטערן צום אייביגען שאַנד און דערנאָך אַרויסשיקען פונ'ם לאַנד. מיט די געטויפטע יודען האָט ער זיך נאָך ערגער נוהג געוועהן: עס איז איהם ווייניג געוועהן וואָס די גייסטליכע האָבען

אבטונג געגעבען אויף זיי אללע שבת און יום טוב, זיי זאלען חלילה ניט נבשל ווערען פון עפּיס א יודישען מנהג, און ער האט געמאכט אז יעדער געטויפטער יוד טאר ניט פאהרען אין ערגעץ אהן דעם רשות פונ'ם גייסטליכען און אז מען געפינט איהם יא צו פאהרען אויף איין אנדער ארט, מוז ער ברענגען א צעטעל פון יענעם גייסטליכען אז ער האט זיך געפיהרט ווי א פרומער קריסט. דאס גע-זעטץ האט אויך בעשטימט דער מיטראפאליט פון טאלעדא יוליאן, וואס איז אלליין ארויסגעקומען פון יודען.

נאך ערגער איז זיי געווארען פאר ערוויג'ס יורש, עגיקא, וואס האט זיך פשוט גענומען אויף זייער לעבען און האט זיי אזוי פערשפארט, זיי זאלען זיך ניט קאנען צושלאגען צו קיין איינציגער פרנסה. ער האט זיי פארווערט צו האבען אייגענע הייזער, פיהרען מסחרים און האבען געשאפטען מיט קריסטען, און דאס האט די יודען געבראכט צו אזא נויט, אז זיי האבען זיך ענטשלאסען צו זוכען הילף ביי זייערע ברידער אין אפריקא און האבען גערעכענט אז ווען די מחמד'נער וועלען אבנעהמען דאס לאנד וועט עס זיין פאר זיי בעסער. זיי האבען זיך שטילערהייד מכין געווען דערצו און עס וואלט זיי אויך געראטהען, נאר די מלוכה איז דערפון געוואהר געווארען און האט באלד אללע יודען געמאכט פאר שקלאווען. אין אזא ביטערער לאגע האבען זיך די יודען געפונען ביז עגיקא'ס טויט. זיין זוהן וויטיזא האט שוין ניט געקאנט פיהרען די אייגענע וועלטען וואס דער פאטער, ווייל באלד האט זיך אויף שפאניען אנגערוקט אזא שרעקליכע צרה אז מען האט שוין געמוזט אן די יודען פארגעסען: דער מחמד'-נישער העלד טאריק האט זיך אהין געלאסט מיט גרויס חיל און די יודען האבען בעקומען א מעגליכקייט אבצורעכענען זיך מיט די שונאים ווי זיי איז געקומען.

אז דער לעצטער קאניג ראדעריך איז געשטארבען און שפאניען האט פערלארען די גרויסע מלחמה ביי קסערעס אים יאהר 711, האבען זיך די ארא-בער ווי א שטורעמווינד אריינגעהאפט אין לאנד און אומעדום האבען זיי גע-האט הילף פון יודען. ווען טאריק האט אבגענומען די הויפטשטאדט טאלעדא, האט ער שוין אזוי פיעל צוטרויען געהאט צו די יודען אז ער האט זיי איבער-געלאזט פאר שומרים און אלליין האט ער זיך געלאזט געהען ווייטער מיט'ן חיל. דאס אייגענע האט אויך געטהון דער מושל פון אפריקא מוזא, וואס איז מיט זיין חיל אריין אין שפאניען און האט אויך געפונען אין די יודען איבער-געבענע געטרייע מענשען. אזוי האבען די יודען זיך ערווארבען די פריינדשאפט

פון די מחמד'נער, אונ קוים זענען זיי געוואָרען בעלי־בתּים אין שפּאַניען האָבען די שפּאַנישע יודען בעקומען די אייגענע פרייהייט ווי זייערע ברידער אין בבל אונ פערסיען אונ זיי האָבען זיך אַללע געפיהלט גליקליך אונטער דער מאַכט פון איסלאַם.

די ערשטע כליפען אַבו־בעקר אונ אָמאַר האָבען אָנגעטהון יודען אונ קריסטען גרויסע צרות: זיי האָבען זיי ניט צוגעלאָזט צו קיין דיענסט, פאַר וועהרט פאָהרען אויף פערד, געגייט צו טראָגען בעזונדערע קליידער אונ ניט ערלויבט בויען נייע שולען אונ קירכען. מיט דער צייט אָבער, אַז די מלוכה איז איבערגעגאַנגען צו אַזעלכע כליפען ווי מואַביה, יעזיד דער ערשטער, עבדול מליק, וואַליד דער ערשטער אונ סוליימאַן, האָט זיך די לאַגע פון אַללע פרעמדע פעלקער, וואָס האָבען געלעבט אין שכנות בײ די מחמד'נער, אין גאַנצען איבערגעביטען צו גוטען. דעמאָלט האָבען זיך די יודען געחאַפּט צו דער אַראַבישער שפּראַכע אונ האָבען אָנגעהויבען אַזוי גוט שרייבען אונ רעדען אויף דעם לשון, אַז גאָר גיך איז איינער פון די יודישע דאָקטורים מסר־גאַוויה אים שטאַנד געווען ארויסצוגעבען אַגאַנץ ווערק איבער דער מעדיצין אים אַראַבישען. נאָר נאָך מעהר האָט געבליהט בײ זיי דאָס לשון הקודש, ווייל פון איין זייט האָבען זיי געמוזט זיין בקי אין די הייליגע ספרים, כדי זיי זאָלען קאָנען האָבען אַ וכּוח מיט די מחמד'נער, וואָס האָבען ליעב געהאַט זיך צו פערוּפען אויף דער תּורה אונ ברענגען פון דאָרט ראַיות אַז זייער אמונה איז הייליג, אונ פון דער אַנדערער זייט האָבען זיי ליעב געהאַט נאָכצומאַנצען די אַראַבער, וואָס בײ זיי איז די מליצה געשטאַנען גאָר אויף אַ הויכע שטופע, אונ אַזוי ווי דאָס יודישע מזל האָט געבראַכט דערצו אַז בעוויינען האָבען זיי נאָר געקאָנט די ביטערע צרות אונ בעזינגען — נאָר די האָפנונג אויף גאָט אונ אויף די געזעצע פון דער השגחה, האָבען זיי זיך ניט געקאָנט בעגעהן אָהן דער העברעאישער שפּראַכע, וואָס אין איהר זענען אַללע הייליגע ספרים אָנגעשריבען. אין דער צייט האָבען זיך אויך אָנגעהויבען צווישען יודען ארויסווייזען פּיטנים, פון וועלכע זענען מעהר בעקאַנט יוסי בן יוסי היתום, וואָס האָט געשריבען זיינע פיוטים נאָכ'ן אל"ף בי"ת. ינאי, דער מחבר פון פיעל יוצרות, וואָס האָט זיך שוין בענוצט מיט גראַמען, אונ זיין תּלמיד אליעזר הקליר, וואָס האָט געמאַכט איבער הונדערט פופציג פערשידענע פיוטים. די אַללע פיוטים זענען שטאַרק אָנגענומען געוואָרען בײ די יודען פון בבל, איטאַליען, דייטשלאַנד אונ פראַנקרייך, אויסער שפּאַניען, ווייל דאָרט איז

מען ניט צופרידען געוועהן פון דעם געמישטען לשון; און אזוי ווי פיוט פלעגט מען זינגען מיט א בעזונדערן נוסח, האט זיך דער עולם ביסלעכווייס דער מיט געוואהנט און די שבתים און ימים טובים, וואס מען האט בעדארפט זאגען יוצרות אדער פיוט, האבען זיך גערעכענט פאר נאר געהויבענע און דעמאלט איז דער גאטטעסדיענסט געוועהן דער גלאנצענדסטער.

אין דער צייט האט מען געקאנט בעמערקען א שטארקען חלוק אין דעם רעליגיאזען לעבען צווישען די יודען פון בבל און ארץ ישראל, וואס ביי זיי איז יעדעס פינטעלע פונ'ם תלמוד געוועהן הייליג, און די יודען פון אראביען, ווי די בני קינוקה, בני נדיר און די איינוואהנער פון חיבר, וואס זענען געוואהנט געוועהן מיט א פרייע לעבען, האבען זיך ניט געקאנט לאזען בינדען מיט די דינים פון די תנאים, אמוראים, סבראים און גאונים. אודאי זענען צווישען זיי געוועהן פיעל אונצופרידענע וואס האבען ניט געוואלט ליידען די חומרות פונ'ם תלמוד, בעזאנדערס האבען די פרויען ניט געוואלט בעשטעהן אויף די שווערע געזעצע וועגען גט־זאכען, און די גאונים הונאי און מר־רבא האבען גע־מוזט צו ליעב טהון און א ביסעל פערגרינגערן די דינים פון גטין. ביי אזא אונ־צופרידענהייט האט זיך וויטער ארויסגעהאפט, אים יאהר 720, איינער פון די מתנגדים פונ'ם תלמוד, א געוויסער שריני, וואס האט זיך אליין איינגע־רעדט אז ער איז משיח און האט געפונען פיעל נארונים, וואס האבען איהם געגלויבט. דעמאלט איז די לאגע פון די יודען ניט געוועהן אזוי פרעהליך, ווייל דער נייער כליף אמאר דער צווייטער האט זיך גענומען אויפ'ן אלטען שטייגער און האט גערעכענט אז מיט רדיפות וועט איהם געראטהען א סך יודען און קריסטען אריינצונעהמען אין בונד פון איסלאם. דערפאר, אז שריני האט זיך בעריהמט אז ער וועט ניט נאר בעפרייען זיינע ברידער פונ'ם תלמוד נאר אויך פונ'ם עול פון די מחמד'נער, האט ער געפונען פיעל מאמינים אפילו אין שפאניען, וואו די יודען האבען, אט א פנים, אויך געהאט געגוג סבות ביין צו זיין אויף די אראבער, וואס האבען די יודען ניט אזוי בעלוינט ווי זיי האבען פערדיענט און געהאפט. ניט לאנג האט אבער שריני געקאנט נארען דאס פאלק מיט פאלשע האפנונגען: אז מען האט איהם געהאפט און געבראכט צום כליף יעזיד, האט ער זיך פון אללעמען אבגעלייקענט און געזאגט אז ער האט נאר א קאטאוועס געטריבען מיט די יודען. אזוי איז באלד געווארען צו נישט דער קורצער חלום פון א משיח, וואס האט נאר געדויערט צעהן יאהר, און די יודען וואס ער האט פריהר פערנארט צו [illegible] און [illegible] די [illegible]

אפענטליך ארויסטרעטען געגען תלמוד האבען זיך געמוזט בעטען מען זאל זיי צוריק אריינעהמען אין די יודישע קהלות. עס איז אפילו געווארען א שאלה צו קאן מען זיי נאך אמאל אויפנעהמען, נאר דער ראש ישיבה פון פומבדיתא נטרונאי בן נחמיה, וואס מען האט איהם אויך גערופען מר ינקא, האט געפסק'ט אז מען טאר זיי ניט אבזאגען און מען מוז זיי בעטראכטען ווי בעלי תשובה, וואס קאנען נאך מיט אמת פרומקייט פאר אנטפערן זייער פריהריג לייכטזיניגקייט.

קוים זענען אבער אוועק געלאפען נאך דרייסיג יאהר, האבען זיך די יודען ווייטער געלאזט נארען פון א נייעם חלום. פלוצלונג איז אין א פערסישע שטאדט איספאהאן אויסגעוואקסען א געוויסער עובדיה בן יצחק (אבו-עיסי), וואס איז דורך א מופת אויסגעהיילט געווארען פון א שווערע קראנקהייט, און האט זיך דורך דעם איינגערעדט אז איהם האט גאטט געשיקט ער זאל וועקען די יודען, זיי זאלען זיך פערטיג מאכען צו דער גאולה און זאלען פון זיך אראב-ווארפען דעם יאך פון פרעמדע פאלקער. ער האט אויך אין פיעל זאכען געאנ-דערט די דינים פונ'ם תלמוד, נאר מעהר האט ער זיך אבגעגעבען מיט מלחמה און איהם האט זיך טאקי אויסגעוויזען אז מיט זיינע צעהן טויזענד מאנן וועט ער עפּיס מאכען, בעזאנדערס ווייל אין לאנד איז מען געוועהן שטארק אונצו-פרידען פונ'ם כליף מרון דעם צווייטען און עובדיה האט געקאנט רעכנען אז די מרידה פון אללע איז זעהר נוט פאר איהם. באלד איז אבער געווארען כליף עבדלה און פון עובדיה און זיינע לייט איז געווארען א תל. פון דעסט-וועגען האט דער זכר פון עובדיה'ן געלעבט צווישען די איספאהאנער יודען ביז צום צעהנטען יאהרהונדערט און פיעל פון זיי האבען זיך געהאלטען אן די מנהגים, וואס ער האט איינגעפיהרט, ווי דאווענען פיער מאל אין טאג, ניט עסען קיין פלייש, ניט טרינקען קיין וויין און זיך ניט גט'ן מיט די פרויען.

אין דער צייט וואס זיסע חלומות האבען געלאזט א טהייל יודען בלאנזשען אין דער פינסטער און זיך דער ווייטערן פונ'ם תלמוד, זענען די גאונים און רבנים געשטאנען ווי שטרענגע שומרים, זיי האבען אבגעהיט דעם בנין, וואס, נאך זייער מיינונג, האלט זיך אויף איהם דאס גאנצע יודישקייט און האבען זיך גאר ניט געוואלט צוקוקען און צוהערען צום ווילען פונ'ם פאלק. דער ריש גלותא האט אללע געהאלטען אין דער מורא און פלעגט אפט בעווייזען זיין תקיפות דערמיט וואס ער האט געמאכט פאר ראש ישיבה אזעלכע מענשען, וואס ער האט פון זיי געהאלטען, הא‎טש זיי זענען ניט ראוי געווען צו פאר-

גֶעהֶמֶען אַזאַ שְׁטֶעללֶע. אַזוֹי הָאט דֶער רֵישׁ גָלוּתָא שְׁלֹמֹה, בּוּסְתְּנָאִי׳ס אַ אוּרֶעֶנִיקֶעל, אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אִין גַאנְצֶען דָאס לֶערְנֶען אִין דִי הֶאנְד פוּן אַ גֶעוִויסֶען נַטְרָאִי כַּהֲנָא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן נָאר אַ קְלֵיינֶער לַמְדָן, אוּנ הָאט זִיךְ נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיף אַזאַ גְרוֹיסֶען מַאנן וִוי רַב אַחָא מִשַּׁבְּחָא, וָואס הָאט גֶעמוּזְט אַוֶועק פָאהְרֶען קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. נִיט קֵיין בֶּעסֶערֶע מֶענְשֶׁען הָאט עֶר אוֹיךְ אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען פַאר רָאשֵׁי יְשִׁיבוֹת פוּן סוּרָא אוּנ פּוּמְבְּדִיתָא. דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן צְוֵוי בְּרִידֶער, אֵיינֶער אַ בְּלִינְדֶער יְהוּדָאִי אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער אַ זֶעהֶענְדִיגֶער דוּדָאִי, — בֵּיידֶע הָאבֶּען אָבֶּער נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען צוּ בֶּעטְרַאכְטֶען דֶעם אִינְוֶוענִיגְסְטֶען מַעֲמָד פוּן דִי יוּדֶען מִיט אָפֶענֶע אוֹיגֶען אוּנ דֶערְפַאר אִיז אִין זֵייעֶרֶע יָאהְרֶען גֶעוָוארֶען אַזאַ אִיבֶּערְקֶעהְרֶענִישׁ, וָואס שְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע אִין דעם יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען.

---

2 דִי קַרָאִים׳עֶם אוּנ נַייעֶ כִּתּוֹת.

(760—900 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

וֶוען דִי אוּנְצוּפְרִידֶענְהַייט מִיט׳ן תַּלְמוּד, אָדֶער, בֶּעסֶער גֶעזָאגְט, מִיט זַיינֶע פָארְשְׁטֶעהֶער, הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אַזוֹי שְׁטַארְק אַרוֹיסְוַוייזֶען, אַז זִי הָאט זִיךְ נָאר אוֹיסְגֶעדְרִיקְט אִין חֲלוֹמוֹת וֶועגֶען מָשִׁיחַ׳ס צַייטֶען אוּנ קֵיינֶער הָאט דִי זַאךְ נִיט גֶעהַאלְטֶען פַאר עֶרְנְסְט, הָאט מֶען פְּלוּצְלוּנְג דֶערְזֶעהְן, אַז דָאס פַייעֶר הָאט זִיךְ אַרַיינְגֶעחַאפְּט אִין דִי הוֹיכֶע פֶענְסְטֶער אוּנ מַאכְט טַאקֶע אָן אַ גַאנְצֶע שְׂרֵפָה. דֶער הוֹיפְּט־גֶעגְנֶער אִיז גֶעוָוארֶען עָנָן בֶּן דָוִד, אֵיינֶער פוּן בּוּסְתְּנָאִי׳ס מִשְׁפָּחָה, וָואס הָאט בֶּעדַארְפְט וֶוערֶען רֵישׁ גָלוּתָא, נָאר מֶען הָאט אִיהם נִיט צוּגֶעלָאזְט דִי שְׁטֶעללֶע אוּנ מֶען הָאט אוֹיף זַיין אָרְט אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען זַיין בְּרוּדֶער חֲנַנְיָה, אָדֶער אַחוּנָאִי. הָאטְשׁ עֶר הָאט גֶעהַאט זֵייעֶר פִיעל שׂוֹנְאִים, וָואס הָאבֶּען אוֹיף אִיהם אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אַלֶדֶעם בֵּאז, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר אִין אַ קוּרְצֶע צַייט בֶּעקוּמֶען אַ סַךְ גוּטֶע פְרַיינְד, וָואס הָאבֶּען אִיהם גֶעהוֹיבֶּען בִּיז צוּם הִימֶעל, אוּנ פֶערְזִיכֶערְט אַז עֶר אִיז וֶוערְט צוּ זַיין אַ נָבִיא. אִיבֶּער אִיהם אִיז אַרוֹיס אַ קְרִיעג צְווִישֶׁען צְוֵויי צְדָדִים, אוּנ זַיין צַד הָאט זִיךְ בֶּעמִיהט מִיט אַלֶע מִיטֶעל אַז דִי מַאכְט פוּנ׳ם רֵישׁ גָלוּתָא זָאל אִיבֶּערְגֶעהְן צוּ אִיהם; נָאר אַז דִי זַאךְ אִיז אָנְגֶעקוּמֶען צוּם כַּלִיף אַבּוּגַסַר אַלְמַנְזוּר אוּנ מֶען הָאט עָנָן גֶעמַסֶרְט אַז עֶר אִיז אַ מוֹרֵד בְּמַלְכוּת, הָאט עֶר גֶעמוּזְט עוֹקֵר זַיין אוּנ אִיז אַוֶועק קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. דֶער אוּנְטֶערְשִׁיעד, וָואס הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט בַּיי דִי מַחְמַדְנֶער צְווִישֶׁען דִי סוּנִי־

טען, וואס האבען געהאלטען פון קבלות און פון זוכען און פלעגען איבערגעהן פון איין דור צום אנדערן, און די שיטען, וואס האבען אבגעהיט נאר דאס וואס איז בפירוש אנגעשריבען אין קראן, און האבען גערעכענט פאר איין עבירה אבצוטרעטען אפילו איין אות דערפון – האט געהאט א שטארקע ווירקונג אויף ענן, און ער האט זיך ענטשלאסען צו צובינדען זיינע לייט נאר צו דער תורה שבכתב אדער מקרא, און דערפאר האבען זיי זיך אנגעהויבען רופען קראים. ענן האט באלד איינגעפיהרט נייע דינים און מנהגים וועגען שבתים און ימים טובים, וועגען כשר און טרפה; ער האט מבטל געוועהן דעם לוח וואס די תלמודיסטען האבען נאך איהם אויסגערעכענט די צייט און האט זיך גענומען צום פריהריגען מיטעל צו בעשטימען דעם קדוש החדש און דאס עבור-יאהר. אום שבת האט ער געהייסען זיצען אין דער פינסטער, אפילו תפלות האט ער גלאזט מאכען אנדערע, און פון תפלין לעגען ביז חנוכה-ליכטלעך אנצינדען האט ער אלדינג ערקלעהרט פאר איבעריג און געגען דער תורה. אין ירושה זאכען האט ער געמאכט, אז טאכטער און זיהן זאלען האבען גלייכע טהייל, און חתונות האט ער פארווערט צווישען נאהענטע קרובים ווי פעטערס און געשוועסטער-קינדער. אזוי האט ענן געהאלטען נאר אין איין צוברעכען פונ'ם אלטען, חאטש צום אנהייב האט ער געשריגען אז ער וויל נאר בעפעסטיגען די תורה. ער איז געווען א שונא פון די תלמודיסטען, נאר פון דעסטוועגען האט ער זיך ניט געפוילט אויסצוארבייטען זיין אייגענעם תלמוד.

אזוי האבען זיך ווידער די יודען צוטהיילט אויף צוויי מחנות, פונקט ווי גאר פאר צייטענס יהודה און ישראל, און ווי שפעטער פאר'ן חורבן פונ'ם בית שני, די פרושים און די צדוקים. א שרעקליכע שנאה איז געווארען צווישען די תלמידים פון ענן, די קראימער וואס האבען זייער פיהרער גערעכענט פאר'ן אמת'ן ריש גלותא, און די תלמודיסטען אדער רבניסטען, וואס האבען זיי גערודף'ט ווי ווייט זיי האבען נאר געקאנט. עס איז געקומען דערצו, אז ענן פלעגט אפענטליך זאגען אז ווען ער זאל נאר קאנען אללע תלמודיסטען אריינגעהמען צו זיך אין זיין לייב, וואלט ער זיך מיט פערגניגען א מיתה משונה אנגעטהון, אבי זיי נאר צו פטר'ן פון דער ליכטיגער וועלט. עס איז אבער נאר צו בעוואונדערן ווי היילינ ענן איז געוועהן ביי די קראימעס: ער איז דוקא ניט געוועהן קיין גרויסער למדן און האט זיך אפט אלליין סותר געוועהן דערמיט וואס ער האט איינגעפיהרט אין פיעל זאכען א סך גראסערע חומרות ווי די גמרא פון דעסטוועגען האט איהם קיינער קיין קושיות

ניט געפּראַנגט, און אַז ער איז געשטאָרבען האָט מען איהם אָנגעטהון אַזאַ גרויסען כבוד אַז מען האָט איהם אום שבת מספּיד געווען.

נאָך ענן׳ס טויט האָבען זיך אָנגעהויבען צווישען די קראימעס אַלליין ארויסווייזען קליינע און פערשידענע כתות און יעדע כתה האָט געלערנט אויף דער תורה איין אַנדער פּירוש און האָט גערדונגען אַז נאָר זיין כתה האָט רעכט. דערווייל איז דערפון ארויסגעקומען די איינציגע גוטע זאַך וואָס די העבּראַישע שפּראַכע האָט ווייטער אָנגעהויבען בליהען, ווייל די קראימעס האָבען זיך אין אַלדינג סומך געווען נאָר אויף פּסוקים פון דער תורה און צו ליעב דעם האָבען זיי געמוזט נוט שטודירען גאַנץ תנ״ך, דעמאָלט איז אַרויס די מסרה, וואָס מעהר פון הונדערט יאָהר האָבען די קראימעשע לומדים געאַרבייט אין דעם. די מסרה האָט געהאַט דעם תכלית אויס צובעסערען די גרייזען אין דער תורה, ווייל אין די שרעקליכע צייטען פון רדיפות זענען די אמת׳ע ספרי תורה פערלאָרען געוואָרען און עס האָבען זיך געחאַפּט ניט קיין געניטע סופרים אָנ־צושרייבען די תורה נאָך׳ן זכרון, אַוודאי האָבען זיי אָפט געהאַט אַ טעות, דאָ פאַרפעהלט און דאָרט צוגעזעצט איבעריגע. דער פון האָט זיך גענומען וואָס אין בבל האָט די תורה געהאַט 5888 פּסוקים און אין ארץ ישראל איז זי געווען דריי מאָל אַזוי גרוים און איז בעשטאַנען פון 15852 פּסוקים. די בעלי המסרה האָבען אויף זיך גענומען די שווערע אַרבייט אַלדינג צו פאַר רעכטען אין דער תורה ווי ווייט עס איז נאָר מעגליך געווען. נאָר אין גאַנצען איז עס זיי אַפילו ניט געראָטהען, נאָר פון דעמאָלט אָן האָט מען שוין שטרייננער אַכטונג גע־געבען אַז שטאַרק פערגרייזיגטע ספרי תורה זאָלען מעהר ניט פאָרקומען.

צו ליעב די קראימעס האָט אויך די שטעללע פונ׳ם ריש גלותא אָנגעוואָה־רען איהר פריהריגען ווערט. די ראשי ישיבות זענען שטענדיג אַבהאַנגיג געווען פונ׳ם ריש גלותא און ער פלעגט זיי אויסקלויבען. זייט אָבער מען האָט געמוזט זוכען מיטלען און ניט דערלאָזען אַז ענן זאָל ווערען ריש גלותא, האָט די שטעללע אויפגעהערט איבערצוגעהן בירושה צו בוסתנאי׳ס קינדער, און עס איז געבליבען מען זאָל מאַכען אַ פריינע בחירה. דאַריבער איז אַרויס אַ מחלוקת ווען די שטעללע פונ׳ם ריש גלותא האָבען געוואָלט פאַרנעהמען זכאי בן אחונ־ז־י און נטרונאי בן חביבאי, און די ראשי ישיבות חנינאי כהנא בן הונא פון סורא און מלכיה בן אחא פון פומבדיתא האָבען מעהר געהאַלטען פון זכאי, האָטש נטרונאי איז געווען אַ גרעסערער למדן, און אַז די יודען פון שפּאַניען האָבען געבעטען מען זאָל זיי צושיקען דעם גאַנצען תלמוד האָט ער

אלדינג אויפגעשריבען אויסענוועניג און האט קיין זאך ניט פארפעהלט.

גראד אין דער צייט אבער, ווען צווישען יודען האבען ווייטער מלחמה געהאלטען צוויי כתות, האט זיך די יודישע אמונה דורך געשלאגען א נייעם וועג און האט זיך פלוצלונג אריינגעהאפט צו א שטארק פאלק, וואס איז ביז אהער געוועהן פערזונקען אין פינסטערניש פונ'ם גאטצענדיענסט. ביים קאספישען ים, וואו דער גרויסער טייך וואלגא פאלט אהין אריין, האבען געוואהנט די חאזארען (כוזרים), וואס זייער קעניג, אדער ווי מען האט איהם גערופען כאגאן, האט געהאלטען אין דער גראסטער אימה אללע פעלקער פון ארום און פלעגט פון זיי בעקומען מס. דורך די אראבער און גריכען, וואס פלעגען האבען מיט זיי געשעפטען, און אויך דורך די יודען, וואס דאס אונגליק האט זיי אמאל צו זיי פערווארפען, ווען מען האט זיי געטריבען אין די ביצאנטינישע לאנדער, זענען די חאזארען געוואהר געווארען אז עס זענען דא אזעלכע דריי אמונות, ווי דער איסלאם, דאס קריסטענטהום און דאס יודישקייט, און אז זייער קעניג בולאן, אדער בוטשאן, האט זיך ענטשלאסען אוועק צווארפען די עבודה־זרה, האט ער אנגענומען דעם יודישען גלויבען. ווי אזוי די זאך איז געשעהן — קאן מען זיכער ניט וויסען: מן הסתם האבען אין דעם געהאט א נגיעה די יודישע רייכע סוחרים, דאקטורים און לומדים, וואס זענען געוועהן גרויסע חשובים אין הויף פונ'ם חאזארישען מלך. עס איז א סברא אז דער קעניג בולאן האט געזעהן אין א חלום אז עס איז שוין צייט מבטל צו זיין דעם גאטצענדיענסט, און אז ער האט באלד נאך דעם איינגענומען א שטארקע ארמענישע פעסטונג האט ער עס געהאלטען פאר א מופת פון הימעל, און עס איז ביי איהם נעבליבען אנצונעהמען די יודישע אמונה. דער כליף און דער ביצאנטינישער קייזער האבען אבער געוואלט איהם נייגען ער זאל צושטעהן צו זייערע אמונות און דער פאר האבען זיי איהם געשיקט טהייערע מתנות אומישנע דורך געלערנטע שלוחים, וואס יעדער זאל איהם קאנען פארשטעהן געבען דאס הייליגקייט פון זיין גלויבען און איהם צורעדען דווקא נאר צו זיינעם. בולאן האט געהייסען אז אללע פארשטעהער פון די דריי רעליגיאנען זאלען האבען צווישען זיך פאר איהם אין די אויגען א וכוח, און אז ער האט בעמערקט אז ווי באלד עס איז געקומען עפיס צו א ראיה האבען זיך באלד די קריסטען און די מחמדאנער בערופען אויף דער תורה, האט ער שוין פערשטאנען אז דער מקור פון אללע רעליגיאנען ליגט אין דעם יודענטהום, און האט אויסגעקליבען די יודישע אמונה. מען רעכענט אז דער ערשטער וואס האט דעם קעניג בולאן בעקאנט געמאכט

מִיט דִי יְסוֹדוֹת פוּנ'ם יוּדֶענְטְהוּם אוּנ בֶּעשַׁאפֶען בַּיי אִיהם אִין הַארְצֶען אַ אֱמֶת'ע לִיעבְּשַׁאפְט צוּם נַייעֶם גְלוֹיבֶּען, אִיז גֶעוֶועהן רַבִּי יִצְחָק סַנְגָרִי. בּוּלָאן הָאט זִיךְ מְגַיֵּר גֶעוֶועהן צוּזַאמֶען מִיט פִיער טוֹיזֶענְד מַאנן, נָאר חָאטְשׁ צוּם אָנְהֵייבּ הָאט דָאס פָאלְק נָאךְ זֶעהר וֶוענִיג גֶעקָאנְט דָאס יוּדִישְׁקַייט, הָאבֶּען זִיךְ מִיט דֶער צַייט דִי חַאזַארֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעכְנֶען פַאר אַ אֱמֶת יוּדִישֶׁער מְלוּכָה, אוּנ שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע דוֹרוֹת הָאט דֶער חַאזַארִישֶׁער קֶענִיג עוֹבַדְיָה גֶעלָאזְט בְּרֶענְגֶען גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים, מֶען זָאל מַאכֶען שׁוּלֶען, בָּתֵּי מִדְרָשִׁים אוּנ יְשִׁיבוֹת כְּדֵי דֶער עוֹלָם זָאל זִיךְ קָאנֶען פִיהרֶען וִוי עֶס שְׁטֶעהט אָן פְרוּמֶע יוּדֶען. עוֹבַדְיָה הָאט אָבֶּער אוֹיךְ גֶעזֶעהן אַז אַללֶע פֶעלְקֶער, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אוּנְטֶער זַיין שׁוּטְץ, זָאלֶען הָאבֶּען גְלַייכֶע רֶעכְטֶע מִיט אַללֶע, אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען זֶעצֶען אִין גֶערִיכְט שׁוֹפְטִים אוֹיךְ פוּן מַחְמַדַנֶער, קְרִיסְטֶען אוּנ אֲפִילוּ פוּן דִי דֶעמָאלְטִיגֶע רוּסֶען אוּנ בּוּלְגַארֶען, וָואס זֶענֶען נָאךְ גֶעוֶועהן גָאטְצֶענְדִיענֶער. דִי יוּדֶען אִין בָּבֶל אוּנ אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען נִיט גֶעוואוּסְט אַז עֶרְגִיץ גַאנְץ וַוייט אִיז פְּלוּצְלוּנג אוֹיס גֶעוַואקְסֶען אַ יוּדִישֶׁע מְלוּכָה, אוּנ אַז מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען דֶערְפוּן עֶפִּיס צוּ רֶעדֶען, אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען אַז דָאס מוּז גֶעוִויס זַיין יוּדֶען פוּן דִי עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים, אוּנ דִי כּוּזָרִים זַיינֶען פוּן שֵׁבֶט שִׁמְעוֹן אוּנ דֶעם הַאלְבֶּען שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה.

נָאר חָאטְשׁ דִי יוּדֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן פֶערְטְרָאגֶען מִיט מַחֲלוֹקֶת וֶוענֶען דִי כִּתּוֹת, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען זֶענֶען זֵיי נִיט גֶעבְּלִיבֶּען הִינְטֶערְשְׁטֶעלִיג גֶעגֶען אַללֶע אַנְדֶערֶע פֶאלְקֶער, אוּנ אַז צוּם אָנְהֵייבּ פוּנ'ם נַיינְטֶען יָאהְרְהוּנְדֶערְט, אִין דִי יָאהְרֶען פוּנ'ם כַּלִיף הַרוּן אַל־רַשִׁיד אוּנ זַיין זוּהן אַלְמַמוּם, הָאט דִי וִויסֶענְשַׁאפְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלִיהֶען אוּנ הָאט דֶערְגְרֵייכְט גָאר צוּ אַ הוֹיכֶע מַדְרֵגָה, הָאבֶּען זֵיי אוֹיךְ אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען גְרוֹיסֶע לַייט, וָואס הָאבֶּען זִיךְ בֶּערִיהְמְט גֶעמַאכְט מִיט זֵייעֶר חָכְמָה. מַשׁ־אַלַה אִבְּן אַתַּרִי אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער אַסְטְרָאנָאם; סַהַל אַל טַבַּרִי, וָואס מֶען הָאט אִיהם אוֹיךְ גֶערוּפֶען רַבָּן, הָאט זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיג מִיט מֶעדִיצִין אוּנ אַנְדֶערֶע וִויסֶענְשַׁאפְטֶען אוּנ זַיין זוּהן אַבּוּ סַהַל עַלִי, אִיז גֶעוֶועהן אַ דָאקְטָאר, אוּנ צְווִישֶׁען זַיינֶע תַּלְמִידִים זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי צְווֵיי בֶּערִיהְמְטֶע אַרַאבִּישֶׁע דָאקְטוֹרִים רַאגִי אוּנ אַנְזַרְבִּי. פוּן דִי קַרָאִימֶ'עס הָאט זִיךְ אִין דֶער צַייט בֶּערִיהְמְט גֶעמַאכְט בִּנְיָמִין בֶּן מֹשֶׁה הַנַּהֲוֶוענְדִי פוּן פֶּערְסִיֶען, וָואס הָאט זִיךְ אָפְּגֶעגֶעבֶּען מִיט חֲקִירוֹת אִין אֱמוּנָה־זַאכֶען אוּנ הָאט בַּיי זַיינֶע לַייט גֶעשְׁפִּיעלְט כִּמְעַט דִי אֵיינֶענֶע רָאלֶע וָואס עָנָן. אִין זַיינֶע חֲקִירוֹת הָאט זִיךְ נַהֲוֶונְדִי גֶעהַאלְטֶען אָן דֶעם דֶרֶךְ פוּן דִי מַחְמַדַנִישֶׁע פִילָאזָאפֶען, אוּנ עֶר הָאט גֶעדְרוּנְגֶען אַז גָאטט הָאט פְרִיהר בֶּעשַׁאפֶען דִי מַלְאָכִים אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי

מלאכים האט שוין שפעטער בעשאפען די וועלט. מיט אזעלכע חקירות איז
נהונדי, פערשטעהט זיך, געשטאנען גאנץ ווייט פונ'ם יודענטהום; ביסלעכ-
ווייס האבען זיך אבער צווישען די תלמודיסטען אויך אבגעזונדערט מענשען וואס
האבען זיך אבגעגעבען מיט סתרי תורה און עס האט זיך זיי אויסגעוויזען
אז זיי וויסען שוין דעם סוד היצירה און האבען דעם בורא יחיד אזוי מגשם געוועהן
און גערעדט פון איהם ווי פון א פראסטען בשר ודם: זיי האבען אויסגעבאהלט
ווי ער זיצט אין א פאלאץ אויבען אן און האלט זיך נאר אין איין שאפען מיט
זיין הויפט-מלאך מטטרון, און גיט נאר אכטונג דארויף אז עס זאל מקוים ווע-
רען דאס וואס זיי בעטען דורך א לחש אדער א קמיע. אויף אזא אופן,
האבען זיי גערעכענט, פיהרט זיך די וועלט און זיי האבען ארויסגעלאזט א סך
ספרים דעריבער, ווייל אזוי איז געוועהן זייער איבערצייגונג און זיי האבען זיך
אלליין גענארט.

די אמת'ע פרומע לומדים האבען ניט געקאנט צופרידען זיין פון אזעלכע
יודען און דעריבער פלעגט אפט ארויסקומען א מחלוקת. אים יאהר 826 האבען
זיך די יודען ניט געקאנט אויסגלייכען וועגען א ריש גלותא: א טהייל האבען
געוואלט א געוויסען דניאל, וואס איז מעהר געוועהן גענייגט צו די קראימ'עס,
און די אנדערע האבען געוואלט איינעם דוד בן יהודה. ביידע צדדים האבען
זיך געקלאגט פאר'ן כליף אלמאמון, נאר ער האט געזאגט אז ער וויל זיך ניט
אריינמישען אין אינווענינסטען לעבען פון זיינע פעלקער, און אז יעדער צד האט
דאס רעכט אויסצוקלויבען וועמען ער וויל. פון דעמאלט אן האט די שטעללע
פון ריש גלותא כמעט אין גאנצען אנגעוואהרען איהר גלאנץ.

ניט נאר יודען אלליין האבען געליטען פון מחלוקת און פון פערשידענע
סעקטען: ביי די קראימ'עס האבען זיך אויך באלד ארויסגעוויזען נייע כתות און
יעדע כתה האט זיך איינגערעדט אז נאר זיינע שטעהט נאהענט צום אמת.
משה און ישמעאל פון עכברא האבען געמאכט א בעזונדער סעקטע, וואס
מען האט זיי גערופען עכבאריסטען: זיי האבען זיך געפיהרט גלייך מיט די
שמרונים און האבען זיך ערלויבט צו עסען פלייש פון געוויסע ניט-כשר'ע חיות.
אבו-עמרו-מאזע פון סאפאראן אין פערסיען האט געגרינדעט א סעקטע,
וואס האט געהייסען טפליסיטען: זיי האבען זיך געמאכט נאר בעזונדערע
ימים טובים, ניט צוזאמען מיט די יודען און אפילו ניט מיט אללע אנדערע
קראימ'עס, און האבען פארוועהרט אז געשוועסטערקינדער זאלען חתונה האבען
צווישען זיך. משוי ווידער פון בעל-בעק אין סיריען האט זיך געהאט זיין

סעקטע, די בעלבעקיטען, וואס האבען איינגעפיהרט אז פסח זאל מען מאכען נאר אום דאנערשטאג אונ יום כפור זאל פאלען נאר אום שבת. איבער־הויפט האבען די קראימ׳עס ניט געהאט קיין הויפט־פארשטעהער אונ יעדע קהלה האט זיך נוהג געווען ווי עס האט זיך איהר פערגלוסט.

ביים סוף פונ׳ם אכטען יאהר־הונדערט האט זיך אין אייראפא אויך א ביסעל פארבעסערט די לאגע פון די יודען. דער קייזער קארל דער גרויסער האט זיי בעהאנדעלט מיט חסד אונ וויפיעל די גייסטליכע האבען זיך מיה געגעבען אונ געבעטען ער זאל זיי בעטראכטען ווי שונאים פון דער קריסטליכער רעליגיאן, האט ער ניט געוואלט הערען. אז מען האט זיך איהם א מאל בעקלאגט דארויף וואס די יודען פערלייען געלד אונ נעהמען פאר א משכון כלי קדש פון די קירכען, האט ער געזאגט אז דאס איז טאקי באמת א חלול השם, נאר שולדיג אין דעם זענען די קריסטען, אונ ער האט זיי בעשטראפט אונ די יודען געלאזט פריי. די יודען האבען זיך דעמאלט בעשעפטיגט נאר מיט מסחר אונ האבען געהאט אללע רעכטע, נאר מיט תבואה אונ וויין האבען זיי ניט געטארט האנדלען, ווייל קארל האט ניט געוואלט מען זאל שפעקולירען מיט אזעלכע נאטהיגע זאכען אונ טהייער מאכען דעם מקח. קארל האט אויך בעצויגען פון בבל די גרעסטע לומדים אונ האט געלאזט מאכען ישיבות; דאס האט ער געטהון פון איין זייט, ווייל ער האט געוואלט אז די יודען פון פראנקרייך זאלען זיין געלערנט, אונ פון דער אנדערער זייט, כדי די יודען זאלען פערשפארען אויסהאלטען די ישיבות אין בבל אונ ארץ ישראל, אונ דאס געלד זייערס זאל בלייבען דא אין לאנד. דעמאלט האט זיך בעזעצט אין נרבונה א בעריהמטער למדן קלונימוס מיט זיין זוהן משה, אונ קארל האט זיי געשענקט א גרויס שטיק ערד. קלונימוס איז געווען אזוי בעליעבט ביים קייזער אז מען האט אויף איהם אנגעהויבען קוקען ווי אויף א פארשטעהער פון אללע פראנצעזישע יודען אונ מען האט איהם גערופען נשיא. דער טיטעל „נשיא" איז געבליבען א סך יאהרען אין קלונימוס׳ס משפחה, וואס האט זיך פארשפרייט אין לאנד אונ וואס פיעל פון זיינע קרובים האבען זיך אויך בעזעצט אין מאינץ (מגנצה), ביז מען האט די יודען ארויסגעטריבען פון פראנקרייך. ווי ווייט קארל האט געהאלטען פון יודען — קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס צווישען די שלוחים, וועלכע ער האט געשיקט צום כליף הרון אל־רשיד, איז אויך געווען א יוד יצחק, אונ אז די אנדערע שלוחים זענען אויס׳ן וועג געשטארבען, אונ נאר דער יוד איז צוריק־געקומען מיט א תשובה פונ׳ם כליף, אונ מיט טהייערע מתנות, האט איהם

קארל אויפגענומען אין דער שטאדט אאכען מיט גרויס כבוד און פאראד ווי עס שטעהט אן א קייזערליכען געזאנדטען.

אין דייטשלאנד האבען זיך אויך די יודען פארמעהרט, ביי אזא גוטער לאגע, און האבען אים ניינטען יאהרהונדערט געהאט גרויסע קהלות אין מאג־דעבורג, מערזעבורג און רעגענשבורג. פון די אלטע צייטען איז נאר איבערגעבליבען א שענדליכער מנהג וואס ווען א יוד האט בעדארפט זיין איין עדות געגען א קריסט, האט ער געמוזט שווערען „ער זאל איינגעזונקען ווערען ווי קרח“, און אחוץ דעם אנטהון צו דער שבועה א קראנץ פון דארנער. אין די גוטע יאהרען איז טאקי אזא צערעמאני א גרויסע שאנדע, נאר עס איז פארט בעסער געוועהן ווי אמאל ווען מען האט די יודען גאר ניט צוגעלאזט צו זיין עדות. אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו קארל'ס יורש לודוויג דעם פרומען, איז דער מעמד פון די יודען נאך מעהר פאר בעסערט געווארען: זיי האבען געמאנט אומעדום פריי האנדלען, און וואנדלען און צו ליעב זיי האט מען אפילו אין פיעל שטאדט די מארקטאג אבגעלעגט פון שבת אויף זונטאג. די יודען האבען מעהר ניט בעדארפט ווי נאר צאהלען מס דער מלוכה און ווייטער האט זיך קיינער צו זיי ניט געטארט מישען; די מלוכה האט ווידער זיי געשיצט און האט געשטעלט א בעזונדער מושל, וואס מען האט איהם גערופען „יודענמייס־טער“, און וואס האט געמוזט אכטונג געבען זיי זאלען לעבען רוהיג און צופרי־דען. די סבה וואס אזא פרומער קייזער ווי לודוויג, וואס האט שטארק געקלעבט אין קאטאליציזמוס, האט אזוי געהאלטען פון יודען — איז ניט געוועהן נאר דאס וואס ער האט געוואלט בעפעסטיגען דעם האנדעל אין לאנד, נאר וואס די יודען האבען געהאט אזא בעשיצערין ווי די קייזערין יהודית. זי האט זעהר ליעב געהאט צו לייענען אין דער ביבעל די ערצעהלונגען פון די יודישע אבות, און איז אין גאנצען איבערגעבען געווארען צו דעם אלטען פאלק וואס פיהרט זיין יחוס פון אזוי פיעל דורות. אז דער געלערנטער גייסטליכער ראבאנוס מוירוס האט געוואלט ווערען א חשוב ביי דער קייזערין האט ער איהר צו־געטראגען א בוך, וואס דארט זענען געוועהן געשריבען די עדלע יודישע פרויען „אסתר“ און „יהודית“. דאס פארשטעהט מען אז ווי באלד מען האט אין הויף אזוי פריינדליך געקוקט אויף די יודען, האבען שוין אללע גרויסע לייט געמוזט נאכטאנצען און די יודען האבען אנגעהויבען שפיעלען די גראסטע ראללע. כמעט אין יעדען ארענטליכען קריסטליכען הויז האט מען געלייענט די יודישע הייליגע ספרים און אויך די ביכער פון יאזעפוס פלאוויוס און פהילא (פלון היהודי).

ביי משפטים פלעגען קריסטען זיך פערלאזען אויף יודישע רבנים, די שולען אין שבת אונ אין יום טוב זענען געוועהן פול מיט קריסטען, וואס פלעגען הנאה האבען פון די רבנישע דרשות, אונ אפילו גייסטליכע האבען זיך ניט געשאמט צו לערנען ביי יודען.

די שונאי ישראל, ווי ווענינ זיי זענען געוועהן, האט געווים פערדראסען וואס די יודען זענען נאר פלוצלונג אזוי דערהויבט געווארען, אונ דער עפיסקאפ פון ליאן אגאבארד האט זיך גענומען דרעהען אז אין קייזערליכען הויף זאל מען בעקומען איין אנדער מיינונג וועגען יודען. פריהר האט ער זיך געפרובט אנצוי רעדען אויף דער קייזערין, נאר אז לודוויג האט איהם ניט געוואלט הארען האט ער געמאכט א פלאן אז די פרינצען זאלען ארויסשפרינגען געגען פאטער אונ זאלען אין זייערע האנד איבערנעהמען די מלוכה. אנגעהויבען האט זיך די זאך דערפון וואס ביי א יודען אין ליאן איז אנטלאפען א שקלאוויןק, אונ אגאבארד האט זי געהייסען טויפען. דאס האט פערדראסען די יודען, ווייל קיינער האט ניט געהאט דאס רעכט צו טויפען זייערע שקלאווען, אונ זיי האבען זיך בעי קלאגט ביים „יודענמייסטער" עבער־הארד, וואס האט באלד געפאדערט מען זאל די געטויפטע שקלאווין אבגעבען. אגאבארד האט זיך אבער איינגעשפארט אונ עס האט זיך אנגעהויבען א קריעג צווישען איהם אונ דעם „יודענמייסטער", וואס האט געדויערט פיער יאהר ביז דער עפיסקאפ איז אראב פון זיין שטעללע, צום אנהייב האט אגאבארד דורך זיין חברה זיך בעמיהט, דער קייזער זאל איהם אויפנעהמען אונ פסקנען ווער עס האט דא רעכט, נאר אז עס איז געקומען צום אויסטענה׳ן זיך האט ער ניט געהאט קיין לשון אונ האט נאר ניט געקאנט מאכען. אז ער איז נאך אזא מפלה צוריקגעקומען קיין ליאן איז ער נאך מעהר אריין אין דער רציחה אונ האט אנגעהויבען אין א סך דרשות אנצורייצען דאס פאלק געגען יודען אונ בעטען מען זאל מיט זיי ניט האלטען, ניט בעגעגנען זיך, ניט עסען ביי זיי. די גוטע פריינד פון יודען האבען איהם געוואלט צומאכען דאס מויל אונ האבען געפועלט ביים קייזער ער זאל שיקען „שוטצבריעף" מען זאל יודען קיין שלעכטס ניט טהון. אז די בריעף זענען אנגעקומען האט אבער אגאבארד ניט אויפגעהערט צו טהון זיינס אונ האט צופלייס געשריגען אז די אונטער שריפט איז פאלש. די מלוכה האט געמוזט ארויסשיקען צוויי בעזונ־ דערע שלוחים, וואס האבען דעם עפיסקאפ מיט געוואלד געבראכט צום שווייי גען, חאטש זיינע דרשות האבען אייגענטליך קיין שום ממשות ניט געהאט: די איינוואהנער פון ליאן האבען ניט געהאט קיין שום סבה פאר וואס באז צו

זַיין אוֹיף דִי יוּדֶען אוּנ דֶער פַּאר זֶענֶען זַיינֶע רֵייד אִין אֵיין אוֹיעֶר אַרַיין אוּנ אִין
דֶעם אַנְדֶערְן — אַרוֹיס.

אַנְבַּרְד הָאט זִיךְ אָבֶּער פָּארְט נִיט גֶעקָאנְט בֶּערוּהִיגֶען אוּנ עֶר הָאט גֶע־
מַאכְט אַ אֲסִיפָה (קָאנְצִיל) פוּן גַייסְטְלִיכֶע, וָואס הָאבֶּען אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַ פַּאפִּיר מֶען
זָאל דֶערְלַאנְגֶען דֶעם קֵייזֶער אוּנ אִיהם בֶּעוַוייזֶען וָואס פַאר אַ אוּנְרֶעכְט עֶס אִיז
אַזוֹי צוּ בֶּעשִׁיצֶען יוּדֶען. וִוי עֶס וַוייזְט אוֹיס, אִיז דָאס פַּאפִּיר אֲפִילוּ נִיט אָנְגֶע־
קוּמֶען צוּם קֵייזֶער, אוּנ אַז אַנְבַּרְד הָאט גֶעזֶעהֶן אַז נָאר פוּן רֶעדֶען אוּנ שְׁרַייבֶּען
וֶועט נָאר נִיט אַרוֹיסְקוּמֶען, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען אוֹיף אַיין אַנְדֶער
אוֹפֶן, בִּיז עֶס אִיז אַרוֹיס אַ מְרִידָה אוּנ דִי פְּרִינְצֶען הָאבֶּען גֶעוָואלְט בַּיי לוּדְוִויג'ן
צוּנֶעהֶמֶען דִי קְרוֹין. פוּן דֶער מְרִידָה אִיז אָבֶּער נָאר אַרוֹיס דָאס וָואס אַנְבַּרְד
הָאט אָנְגֶעוָואוֹרֶען זַיין שְׁטֶעלֶע, אוּנ עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט
עֶר גֶעפּוֹעֶלְט בַּיים גוּטֶען קֵייזֶער עֶר זָאל וַוייטֶער בְּלַייבֶּען אוֹיף זַיין אָרְט.

לוּדְוִויג אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בִּיז אִין טוֹיט אַרַיין גֶעטְרַיי אוּנ אִיבֶּערְגֶעבֶּען דִי
יוּדֶען, חָאטְשׁ עֶס הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַ צוּפַאל, וָואס עֶר הָאט פוּן אִיהם זֶעהר
פִיעל יִסוּרִים גֶעהַאט אוּנ וָואס וָואלְט גֶעקָאנְט אִין גַאנְצֶען אִיבֶּערְקֶעהרֶען זַיינֶע
גֶעדַאנְקֶען אוּנ גֶעפִיהל, וֶוען עֶר אִיז נִיט אִיבֶּערְצַייגְט, אַז יוּדֶען זֶענֶען אִין דֶעם
נִיט שׁוּלְדִיג. אֵיינֶער פוּן דִי בֶּעסְטֶע גַייסְטְלִיכֶע בָּאדָא (פּוּאוֹטִי), וָואס לוּדְוִויג הָאט
אִיהם זֶעהר לִיעב גֶעהַאט אוּנ גֶעשֶׁעצְט, אִיז גֶעפָאהרֶען קַיין רוֹם זִיךְ לָאזֶען בֶּענְשֶׁען
בַּיים פַּאבְּסְט אוּנ מִתְפַּלֵל זַיין אוֹיף דִי הֵיילִיגֶע קְבָרִים. וָואס מִיט אִיהם אִיז
פָארְגֶעקוּמֶען אִין רוֹם — אִיז שְׁוֶוער צוּ וִויסֶען, עֶס אִיז אַ סְבָרָא אַז דָאס לֶעבֶּען
פוּן דִי גַייסְטְלִיכֶע אִיז אִיהם שְׁטַארְק נִיט גֶעפָאלֶען, נָאר פְּלוּצְלוּנְג הָאט עֶר
גֶעוָוארְפֶען אַ אוּם־חֵן אוֹיף דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן אוּנ אִיז גְלַייךְ אַוֶועק קַיין
שְׁפַּאנְיֶען, דָארְט הָאט עֶר זִיךְ מְגַיֵיר גֶעוֶועהן אִין דֶער שְׁטָאדְט סַרַגָאסַא, עֶר
הָאט חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט אַ יוּדִישׁ קִינְד, זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען אֱלִיעֶזֶר, אוּנ
הָאט דֶערְנָאךְ בֶּעוִויזֶען אַזַא שִׂנְאָה גֶעגֶען קְרִיסְטֶען אַז בַּיי אַ מִלְחָמָה הָאט עֶר
צוּגֶערֶעדְט דִי מַחְמַדַנֶער זֵיי זָאלֶען קַיין רַחֲמָנוּת נִיט הָאבֶּען אוֹיף זַיינֶע גֶעוֶועזֶענֶע
גְלוֹיבֶּענְסְבְּרִידֶער אוּנ זָאלֶען זֵיי נֵייטְהֶען זֵיי זָאלֶען מוּזֶען אִיבֶּערְגֶעהֶן צוּם אִיסְלַאם
אָדֶער צוּם יוּדֶענְטְהוּם. בָּאדָא הָאט פֶערְפָאלְגְט דִי קְרִיסְטֶען מִיט'ן גַאנְצֶען פַייעֶר
פוּן אַ קַאטוֹילִישֶׁען גַייסְטְלִיכֶען, אוּנ עֶס אִיז גֶעקוּמֶען דֶערְצוּ אַז פוּן שְׁפַּאנְיֶען
הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען גֶעשִׁיקְט גֶעבֶּעט־בְּרִיעף קַיין פְרַאנְקְרַייךְ, דִי מְלוּכָה זָאל זִיךְ
אָנְטְהוּן אַלֶע כּוֹחוֹת אוּנ זֶעהן פּוֹעֵל'ן מֶען זָאל אַרוֹיסְגֶעבֶּען פוּן דָארְט דֶעם גֶע־
פֶאהְרְלִיכֶען גֵר. אַוַדַאי אִיז דָאס גֶעוֶועהן אַ שְׁטַארְקֶער וֶועטְהִיג פַאר'ן קֵייזֶער

לודוויג; עס פלעגט איהם אפט קומען אויף דער מחשבה אז ער האט אפשר אללײן א נגיעה אין דער זאך דער מיט וואס ער איז געוועהן א צו נאהענטער מחותן מיט די יודען, נאר זיין עהרליכער כאראקטער האט איהם ניט דערלאזט זיך נוקם זיין אין אונשולדיגע מענשען און ער האט ניט אויפגעהערט צו טהון חסדים מיט יודען.

נאך לודוויג'ס טויט איז געווארען א איבערשלאג אין דעם גליקליכען לעבען פון די יודען. אין דער ערשטער צייט האבען זיי עס אפילו ניט געקאנט אזוי פיהלען, ווייל דער נייער קייזער קארל דער קאהלע (מיט די אויסגעקראכענע האר פונ'ם קאפ) האט געערשט פון זיין מוטער יהודית ליעבשאפט צום יודישען פאלק. ביי איהם אין הויף איז נאך געוועהן א יודישער לייב-דאקטאר צדקיהו, און אויסער דעם האט ער געהאט א גוטען פריינד יהודה, וואס ער פלעגט זיך מיט איהם בעראטהען שטענדיג. אוודאי האבען די יודען נאך ניט געוואוסט פון קיין נויט, נאר די גייסטליכע האבען אויף זיי געשארפט די ציין און זענען זיי געוועהן שונאים אויפ'ן לעבען.

דער ערגסטער פון אללע שונאים איז געוועהן דער עפיסקאפ פון ליאן אמאלא, א תלמיד פון אגאבארד, וואס האט זיך געוואוסט נוקם זיין אן די יודען פאר זיין רבי'ן. ער האט אין דער שטאדט מא ניט ווייט פון פאריז, געמאכט איין אסיפה פון די גרעסטע גייסטליכע און האט אויך צוגעשלעפט צו דער פערזאמלונג דעם עפיסקאפ פון רהיימס, הינקמאר, וואס איז געוועהן א שטארקער חשוב ביי קארל'ן, און עס איז געבליבען ביי אללע מען זאל פארלעגען דעם קייזער אז ער וועט גליקליך מאכען דאס לאנד ווען ער וועט צו פרעסען א ביסעל די יודען. זיי האבען אויסגעגראבען די אלטע גזירות פון אמאל און האבען גערעכענט אז ווען קארל וועט זיי צו ליעב טהון חאטש אויף דער העלפט וועט אויך זיין פאר זיי גענוג. אומזיסט איז אבער געוועהן זייער מיה: קארל איז ניט געוועהן פון די מענשען, וואס לאזען זיך זאגען א דעה און דערצו האט ער טאקי ניט געהאט פאר וואס זיך צו טשעפען צו די יודען, און דער גאנצער געשריי האט זיך אויסגעלאזט דערמיט וואס די יודען האבען בעדארפט פון סחורה צאהלען עלף פראצענט מס פאר דער מלוכה, און ביי די קריסטען האט מען מעהר ניט גענומען ווי צעהן פראצענט.

אז אמאלא'ס פלאן איז ניט געראטהען, האט ער זיך ענטשלאסען אויפ-צורייצען די קליינע פירסטען, וואס האבען געהאט צו שאפען איבער פערשידענע ערטער, וואו יודען האבען געוואהנט, ווייל פראנקרייך האט זיך דעמאלט צו-

טהיילט אויף פיעל קליינע חלקים, אונ ער מיט נאך אנדערע גייסטליכע האבען צושיקט בריעף אומעדום אונ האט אויסגעוויזען וואס פאר א שאדליך פאלק יודען זענען אונ ווי זיי פערדארבען קריסטען, וואס האלטען מעהר פון רבנים ווי פון גייסטליכע. פריהר האבען זיי די פירסטען אויך ניט געוואלט הערען, נאר ביס־לעכוויים האט דער גיפט פון רכילות אנגעהויבען ארבייטען אונ די יודען זענען געווארען הפקר. צום אנהייב האבען זיך אפילו די יודען ארויסגעשטעלט געגען די שונאים אונ דארט וואו מען האט געהאלטען פאר א מצוה אנצופאלען אויף זיי אין דער וואך פון פסח האבען די קריסטען פון זיי אויך געכאפט גוטע קלאפ, אונ עס פלעגען פאלען הרוגים פון ביידע זייטען. דער מענש ווערט אבער געוואהנט מיט צרות, אונ מיט דער צייט מיינט ער אז עס קומט איהם אזוי: דער פאר האבען די יודען אנגענומען פאר ליעב, ווען אין טולוזה איז ארויס א מנהג אז יעדען פרייטאג פאר דעם קריסטליכען פסח מוז דער גראף פון דער שטאדט געבען א פאטש דעם יודישען פארשטעהער, אונ אז עס האט זיך איין מאל געמאכט וואס א גייסטליכער הוגא, וועלכען מען האט מכבד געוועהן מיט דעם כבוד, האט צראבגעלאזט אזא פאטש אז דער יוד איז אויפ'ן ארט געשטארבען, האבען די יודען זיך אפילו ניט געקלאגט אין ערגיץ אונ האבען מעהר ניט געבעטען: נור מען זאל ביי זיי נעהמען געלט אונ פערבייטען די מצוה פון יודען־שלאגען אויף דער מצוה, צו רייסען ביי זיי געלד אויף צדקה־זאכען.

דריי דורות זענען אין גאנצען אוועקגעגאנגען אונ די לאגע פון די יודען איז שוין ניט געוועהן צו דערקענען. לודוויג דעם פרומען'ס אור־ענקעל, לודוויג דער צווייטער, האט זיך אזוי געלאזט ארומפיהרען פון די גייסט־ליכע אז ווען ער איז אים יאהר 855 געווארען קאניג פון איטאליען, האט ער ארויסגעגעבען א בעפעהל אז קיין איינציגער יוד זאל זיך ניט טארען געפינען אין לאנד. צום גליק איז דעמאלט איטאליען געוועהן אין אזא שוואכען צושטאנד, אז די מלוכה איז ניט אים שטאנד געוועהן אזא בעפעהל אויסצופיהרען; נאר אז די יודען האבען זיך שוין בעדארפט רעכנען פאר איינגעבעטענע איז דאס ביי זיי גלייך געוועהן ווי ארויסגעטריבען. ניט בעסער איז געוועהן די יודען אין אנדערע ערטער אין פראנקרייך: דער קאניג קארל דער תם האט מנדר גע־וועהן אויף דער קירכע די גאנצע הכנסה פון יודישע וויינגארטנער, אונ דער קאניג פון בורגונד באזא האט פשוט געמאכט די יודען פאר קנעכט, אונ האט זיי אוועקגעשענקט דער קירכע.

אין די ביצאנטינישע לאנדער האבען די יודען שוין לאנג ניט געהאט קיין

רעכטע, נאר מיט איין זאך האבען זיי זיך געפיהלט גליקליך וואס אין רעליגיאנס־זאכען האט מען זיי ניט געשטערט. אז באזיליוס פון מאקעדאניען איז אבער געווארען קייזער, האט מען ביי זיי די איינציגע נחמה אויך צוגענומען. באזיליוס האט זיך שטארק מיה געגעבען אז די יודען זאלען איבערגעהן צום קריסטענטהום, אונ האטש ער האט זיי געהייסען נאר מיט גוטען צורעדען דער צו אונ אבשיטען די געטויפטע מיט אללע חסדים, פון דעסטוועגען האט מען ניט יוצא געוועהן נאר מיט דעם, אונ מען האט זיך מיט די עקשנים אבגעגע־בענט אז דאס לעבען איז זיי ניט ניחא געוועהן. דאס האט געבראכט דערצו וואס פיעל יודען האבען זיך געמוזט טויפען, נאר קוים איז באזיליוס געשטארבען, האבען זיי זיך אומגעקעהרט צום יודענטהום. דערפון איז אבער ארויס נאך א גראסער אונגליק, ווייל דער נייער קייזער לעא, וואס מען האט איהם גערופען „דער פילאזאף", איז געוועהן נאך פרימער פונ'ם פאטער אונ האט געהייסען פארמשפט'ן צום טויט יעדען געטויפטען יודען, וואס עס וועט אויף איהם פאלען א חשד אז ער האלט נאך פון זיין פריהריגער אמונה. דעמאלט האבען זעהר פיעל פון די אונגליקליכע, וואס זענען אוועקגעשוואומען פון איין זייט אונ צו דער אנדערער זייט איז זיי שווער געוועהן זיך צו צושלאגען, מיט'ן לעבען בעצאהלט פאר איין קוק צוריק — צו זייערע ברידער....

---

3 רב סעדיה גאון אונ זיין צייט.

(950—928 נאך קריסטוס געבורט).

אויך אין בבל אונ אין אנדערע לאנדער, וואס די כליפ'ן האבען געהאט איבער זיי צו שאפען, איז די יודען געווארען שלעכט. דער כליף אל־מוטאבקיל האט גערודפ'ט יודען אונ קריסטען, אונ האט געגען זיי בענייהט די אלטע גזירות פון אמאר'ן. ער האט זיי ניט צו געלאזט צו קיין שום דיענסט, ער האט ביי זיי צו גענומען שולען אונ קירכען אונ אויף זייער ארט אויסגעבויט מאשעען, א חוץ דעם האבען זיי ניט געטארט רייטען אויף פערד, נאר אויף אייזלען, א צעהנט־חלק פון דער הכנסה האט מען ביי זיי גענומען מס, אונ מען האט זיי נאך געגייט זיי זאלען טראגען נאר אנדערע קליידער, געלע מאנטלען, אונ זיך צו גארטלען מיט שטריק. דעם ריש גלותא האט די מלוכה קיין שום מאכט ניט געגעבען אונ די שטעלע איז דערווייל נאך ניט אונטער געגאנגען נאר דערפאר וואס דער עולם איז שוין געוואהנט געוועהן צו האבען א פארשטעהער אונ עס

איז שווער געוועהן פלוצלונג גאר צו בלייבען אהן א מנהיג. אין דער צייט האט פומבדיתא, וואס איז געוועהן נאהענטער צו דער הויפטשטאדט בגדד, אנגעהויבען שפיעלען א גרעסערע ראללע פון סורא, און אזוי ווי ביידע ראשי ישיבות האבען צו טהון געהאט איבער דעם טיטעל „גאון", האט זיך אנגעהויבען א שטארק מחלוקת. פון יענע גאונים זענען מעהר בעקאנט די נאהמען פון פלטוי בן אביי און מר שר שלום, וואס האט געפסק'ט אז נאכ'ן תלמוד טאר מען אפילו מענשען פון אנדערע אמונות אויך ניט אבנארען. די גאונים האבען זיך אבער אין גאנצען אבגעגעבען מיט תלמוד, און פון קיין חכמות חיצוניות האבען זיי ניט געוואלט וויסען; זיי האבען זיך מפלפל געוועהן איבער דעם קלענסטען דין אדער מנהג, און עס איז געקומען דערצו, אז דער גאון פון סורא נטרונאי דער צווייטער האט זיך ערלויבט צו זאגען, אז ווער עס רעכט ניט אב אום פסח דעם סדר ווי עס דארף צו זיין — איז ער גלייך צו א גאטצענדיענער. צווישען די רבנים האבען זיך אבער יוא געפונען גרויסע דענקער, וואס האבען פערשטאנען, אז מען קאן ניט בלייבען פערשלאסען נאר אין בית המדרש, אז מען מוז קוקען מיט אפענע אויגען אויף דער גרויסער ברייטער וועלט. זיי האבען זיך שוין אנגעהויבען מעהר בעדינען מיט דער אראבישען שפראכע און האבען זיך מיט גרויס חשק גענומען לערנען פערשידענע לשונות און חכמות.

פון די רבנים האט זיך בעזאנדערס בערימט געמאכט ר' יצחק בן שלמה הישראלי, וואס האט געשטאמט פון מצרים און איז געוועהן לייבדאקטאר ביים כליף עבד-אלה. ער האט געלעבט פינף און ניינציג יאהר און האט אנגעשריבען פיעל ספרים וועגען מעדיצין און אנדערע וויסענשאפטען. ער האט געהאט צוויי תלמידים, א מחמדאנער: אבו ג'אפאר אבן-אלגזר, און א יודען דונש בן תמים, וואס איז געגאנגען אין וועג פונ'ם רבי'ן און האט זיך בעמיהט צו בעפעסטיגען די חכמה אין יודישען פאלק.

ביים סוף פונ'ם ניינטען יאהר הונדערט, ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום כליף אל-מוטדהיד און זיין הויפט-מיניסטער עבעיד-אלה אבן-סולימאן האט אנגעהויבען מקרב זיין יודען און קריסטען, איז די לאגע פון די יודען געווארען פיעל בעסער, נאר אין זייער אינווענינסטען לעבען איז נאך אלץ געוועהן פול מיט אונצופרידענהייטען. דאס מחלוקת צווישען ביידע ישיבות פון סורא און פומבדיתא איז אללע מאל גרעסער געווארען און סורא האט אין גאנצען כמעט פערלארען איהר ווערט, ווען אין פומבדיתא איז געווארען גאון רב האי בן דוד, וואס איז פריהר געוועהן רב אין בגדד און דאס פאלק האט איהם

זְעהר לִיעב גֶעהַאט. נָאךְ מֶעהר אִיז סוּרָא אַרָאבְּגֶעפַאלֶען וָוען די שְׁטֶעלֶּע פוּן רַב הַאי בֶּן דָוִד אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ מַר כֹּהֵן צֶדֶק, וָואס הָאט גֶעוָואלְט אַז דִי יְשִׁיבָה פוּן סוּרָא זָאל נִיט הָאבֶּען נָאר קֵיין חֵלֶק אִין דִי נְדָבוֹת, וָואס מֶען פְלֶעגְט שִׁיקֶען פוּן דֶער גַאנְצֶער וָועלְט אוֹיף אוֹיסְצוּהַאלְטֶען דִי יְשִׁיבוֹת. מִיט גְרוֹיס מִיה הָאט מֶען גֶעמַאכְט אַ פְּשָׁרָה, אַז בֵּיידֶע יְשִׁיבוֹת זָאלֶען זִיךְ גְלַייךְ אֵיינְ־טְהֵיילֶען. נָאר פַאר מַר כֹּהֵן צֶדֶק אִיז דָאס נָאךְ אַלֶעס וֶועניג גֶעוֶועהן; עֶר הָאט זִיךְ אַיינְגֶעשְׁפַּארְט אַז נָאר דֶער רֹאשׁ יְשִׁיבָה פוּן פּוּמְבְּדִיתָא זָאל הָאבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ זֶעצֶען דַיָינִים, אוּנ הָאט דֶערְמִיט בֶּערִירְט דֶעם כָּבוֹד פוּנ'ם רֵישׁ גָלוּתָא מַר עוּקְבָא, וָואס הָאט זִיךְ דַארוֹיף בֶּעקְלָאגְט פַאר דֶער מְלוּכָה. מַר כֹּהֵן צֶדֶק הָאט אָבֶּער אִין הוֹיף גֶעהַאט גוּטֶע פְרֵיינְד, ווִי יוֹסֵף בֶּן פִּנְחָס אוּנ נְטִירָא, אוּן מֶען הָאט אַזַא דְרֵיי גֶעטְהוּן אַז פְּלוּצְלוּנְג הָאט מֶען אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען דֶעם רֵישׁ גָלוּתָא אוּן מַר עוּקְבָא הָאט גֶעמוּזְט אַוֶּועק קֵיין קַרְמִיסִין, נִיט וַוייט פוּן בַּגְדָד. צוּ זַיין גְלִיק, הָאט זִיךְ גְרָאד דֶעמָאלְט גֶעפוּנֶען דֶער כַּלִיף אַלְמוּקְ־טַדְזְשִׁיר, אוּן אַזוֹי ווִי מַר עוּקְבָא אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער בְּרִיָה אוֹיף שִׁירִים שְׁרַייבֶּען אִין דֶער אַרַאבִּישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע אוּנ הָאט דֶעם כַּלִיף אוֹיף אַ שְׁפַּאצִיר בֶּעגְרִיסְט מִיט אַ שֶׁעהנֶעם שִׁיר, אִיז עֶר צוּרִיק אַרוֹיף אוֹיף זַיין שְׁטֶעלֶּע. דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען אָבֶּער נִיט גֶערוּהט אוּן הָאבֶּען מִיט פֶערְשִׁיעדֶענֶע מִיטֶעל אַזוֹי לַאנְג גֶעאַרְבַּייט בִּיז מֶען הָאט דֶעם רֵישׁ גָלוּתָא וַוייטֶער אָבְּגֶעזָאגְט אוּן מֶען הָאט אִיהם שׁוֹין דָאס מָאל אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט פוּן דֶער מְדִינָה, כְּדֵי עֶר זָאל מֶעהר קֵיין שְׁלִיטָה נִיט הָאבּ־בֶּען. מַר עוּקְבָא אִיז אַוֶּועק קֵיין קַיְרְוַואן אִין אַפְרִיקָא, אוּן הָאט זִיךְ דָארְט מִיט כָּבוֹד אוֹיסְגֶעלֶעבְּט זַיינֶע יָאהרֶען. מַר כֹּהֵן צֶדֶק הָאט אָבֶּער נִיט אַזוֹי גֶעמֵיינְט צוּ טְרֶעפֶען זַיין שׂוֹנֵא, ווִי עֶר הָאט נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען עֶס זָאל זַיין אַ רֵישׁ גָלוּתָא, אוּן דֶערְפַאר אַז דֶער עוֹלָם הָאט אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען מַר עוּקְבָא'ס אַ קָרוֹב, דָוִד בֶּן זַכַּאי, הָאט עֶר עֶס בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעוָואלְט דֶערְלָאזֶען. דֶערְפוּן אִיז אַרוֹיס אַ גַאנְצֶע קְרִיעג. אוּן דֶער נַייעֶר רֵישׁ גָלוּתָא הָאט אִיהם גֶעוָואלְט מַאכֶען פַאר אוֹיס גָאוֹן, בִּיז אֵייגֶער פוּן דִי פְּרִימְסְטֶע בַּעֲלֵי־בַּתִּים, דֶער בְּלִינְדֶער נִסִּי נַהַרְוָנִי, הָאט זִיךְ אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין שָׁלוֹם, אוּן פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאט זִיךְ דִי יְשִׁבָה פוּן סוּרָא וַוייטֶער אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען, אוּנ מַר כֹּהֵן צֶדֶק הָאט נָאךְ מִיט זַיינֶע אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען גֶעקֶענְט זֶעהן וָואס פַאר אַ קְוָואל פוּן תּוֹרָה אוּן חָכְמָה הָאט זִיךְ דָארְט בֶּעווִיזֶען.

דָאס וָואס דִי יְשִׁבָה פוּן סוּרָא הָאט צוּרִיק בֶּעקוּמֶען אִיהר גְלַאנְץ — הָאט זִי גֶעהַאט צוּ פֶערְדַאנְקֶען רַב סַעֲדְיָה (סְעִיד) בֶּן יוֹסֵף פוּן דֶער שְׁטָאדְט פַאיוּם

אין מצרים. פון אללע גאונים, קאן מען זאגען, איז ער געוועהן דער ערשטער
וואס האט צונויפגעבונדען תורה מיט חכמה צוזאמען, אונ האט די וויסענשאפט
צווישען די רבנים געשטעלט אויף א פעסטען פוס. אין זיין צייט האבען גע-
שפיעלט א גרויסע ראללע צוויי קראימעשע לומדים, א פאטער מיט א זוהן,
משה אונ אהרן פון דער משפחה בן־אשר. זיי האבען זיך בעשעפטיגט מיט
מסרה, אונ האבען געמאכט א גראמאטיק אויף צו לערנען לשון הקדש, ווייל די
העברעאישע שפראכע איז כמעט אין גאנצען איינגעשטאנען אין די האנד פון די
קראימעס, אונ די רבנים האבען זיך נאר אבגעגעבען מיט'ן תלמוד. רב סעדיה
האט געגעבען א קוק אז עס איז קיין תכלית ניט וואס די יודען פערלאזען דאס
הייליגסטע לשון, אונ ער האט אנגעשריבען אויף העברעאיש אונ אראביש א גרא-
מאטיק. די קראימעס האבען באלד פערשטאנען צו ליעב וואס רב סעדיה האט
אויף זיך גענומען אזא ארבייט אונ זענען איהם געווארען דם־שונאים. בעזאנ-
דערס איז ארויסגעשפרונגען געגען איהם איינער פון די קראימעשע לומדים,
שלמה בן־ירוחם, וואס האט אנגעשריבען א גאנץ ספר געגען רב סעדיה'ן,
אונ שעלט איהם דארט מיט טויטע קללות. רב סעדיה האט זיך אבער ניט
איבערגעשראקען אונ האט ארויסגעגעבען א סך ספרים אויף דער וועלט, אונ
אויך איין אראבישע איבערזעצונג פון דער משנה, אונ זיין נאהמען האט אנגע-
הויבען צו קלינגען צווישען יודען אומעדום.

אז דער ריש גלותא, דוד בן זכאי, האט זיך ענטשלאסען אריינצוגעבען
א נייע לעבען אין דער ישיבה פון סורא אונ זי איבערצוגעבען אין רעכטע האנד
פון א גרויסען מענשען, וואס זאל ווערט זיין צו טראגען דעם נאהמען „גאון",
האט ער געפונען ראוי דערצו נאר צוויי מענשען: א היימישען למדן, פון די
גרעסטע מיוחסים, צמח בן שהין, אונ רב סעדיה, וואס מען האט שוין פון
איהם געהערט אז ער איז א וואונדערליכער מאן. רבי נסי נהרוני האט אפילו
געראטהען מען זאל אויפנעהמען פאר גאון א מענשען וואס מען קען איהם,
נאר דער ריש גלותא האט מעהר געצויגען אויף רב סעדיה'ס זייט, אונ מען האט
איהם אראב געבראכט פון מצרים. גאר גיך האט רב סעדיה בעוויזען וואס ער קאן:
אין א קורצע צייט איז די ישיבה פון סורא געקומען אויף אזא הויכע מדרגה אז
פון פומבדיתא האט מען גאר ניט געקאנט רעדען. עס איז איהם אבער שווער
געוועהן זיך אויסצוגלייכען מיט'ן ריש גלותא, וואס איז ניט געוועהן קיין גרויסער
נקי כפים, אונ האט ליעב געהאט צו בערייסען דעם עולם. איין מאל האט זיך
געמאכט וואס די יודישע קהלה פון דער שטאדט פארס האט ניט געקאנט

געגעבען דעם ריש גלותא אַזוי פיעל געלד ווי פיעל ער האָט געוואָלט, האָט ער אויף זיי אַזוי אָנגעגעדט פאַר דער מלוכה אַז מען האָט זיי זעהר שטרענג בעשטראָפט. דאָס האָט שטאַרק פערדראָסען רב סעדיה׳ן, נאָר ער האָט געמוזט צוקוקען די עולה אונ שווייגען, ווייל ער איז נאָך ניט געווען זיכער אויף זיין שטעללע אונ האָט געהאַט שונאים, ווי דער גאון פון פומבדיתא מר כהן צדק אונ אַהרן אבן שרגדו, וואָס איז געוועהן אַ גרויסער עשיר אונ אַ למדן נאָך דערצו. קוים איז אָבער אַוועקגעגאַנגען אַ קורצע צייט אונ רב סעדיה האָט געפיהלט אַז זיין מעמד איז פעסט, האָט ער שוין ניט געליינט קיין כבוד אויפ׳ן ריש גלותא, אונ באַלד האָט ער טאַקי געהאַט די מעגליכקייט אַרויסצווייזען זיין פייערינען כאַראַקטער. ביי אַ פּראָצעס וועגען אַ ירושה האָט דער ריש גלותא אַרויס געגעבען ניט קיין ריכטיגען פסק, אונ האָט דוקא געוואָלט אַז ביידע גאונים זאָלען איהם געבען זייער הסכמה. מיט מר כהן צדק האָט ער ניט בעדאַרפט לאַנג בעטען, דער האָט איהם באַלד צו ליעב געטהון, נאָר אַז עס איז געקומען צו רב סעדיה׳ן האָט ער אויף קיין פאַל זיך ניט געוואָלט חתמ׳נען. עס איז געקומען דערצו אַז דעם ריש גלותא׳ס זוהן האָט זיך ערלויבט אויפהעבען אַ האַנד געגען רב סעדיה׳ן, אונ פאַר אַזאַ עזות איז ער קוים מיט׳ן לעבען אַרויס.

דאָ האָט זיך אָנגעהויבען אַ אָרענטליכע קריעג: דער ריש גלותא האָט רב סעדיה׳ן אָבגעזאָגט אונ איין אַנדערן בעשטימט אויף זיין אָרט, אונ רב סעדיה האָט פון זיין זייט ערקלעהרט, אַז דוד בן זכאי האָט פערלאָרען זיין שטעללע אונ האָט טאַקי זיין ברודער רב יאשיה חסאַן געמאַכט פאַר ריש גלותא. דאָס מחלוקת איז געוואָרען אַללע מאָל גרעסער אונ ביידע צדדים האָבען אָנגעהויבען געהן מיט תקיפות אונ האָבען זיך געווענדט צום כליף אַלמוקתדיר. די פאָרשטעהער פון דער מלוכה האָבען דערווייל געריסען ביי יעדען צד גענוג געלד; מען האָט זיי צוגעזאָגט אַז באַלד וועט מען מאַכען איין אסיפה אונ מען וועט ביידע צדדים זיך לאָזען אויסטענה׳ן, נאָר דערווייל זענען אַזוי איבערגעלאָפען צוויי יאָהר, אונ אַז די מלוכה איז איבערגעגאַנגען צום אָרמען כליף קאהיר אונ דער רייכער אבן שרגדו, וואָס האָט געהאַלטען מיט דוד בן זכאי, האָט איהם געגעבען אַ היבשע מטבע, האָט ער געהייסען אַרויסטרייבען רב סעדיה׳ן, אי דעם נייעם ריש גלותא. רב יאשיה חסאַן האָט געמוזט אַוועק אין דער שטאָדט כורסאַן, אונ איז דאָרט געשטאָרבען אונ רב סעדיה האָט פיער יאָהר געלעבט אין בגדד ווי אַ איינפאַכער בעל-הבית. אין דער צייט האָט ער אָנגעשריבען זיין בערימטע ספר איבער די יסודות פון אמונה „האמונות והדעות", אונ דאָס איז געוועהן אַ תשובה אויף

צוויי הונדערט שאלות וואס אַ געוויסער חיוי הבלבי, וואס האט געלייקענט אין גאטט, האט געפרעגט אויף דער תורה. ווי פערביטערט רב סעדיה'ס לעבען איז געוועזען, האט ער מיט חריפות און טיפע חקירות אויסגעוויזען אַז עס איז דאַ אַ בורא עולם, אַז ביי איהם איז די אמת'ע חכמה און נאר אין גאנצען דער כח.

דערווייל איז געוואָרען אַ פערענדערונג אין דער מלוכה: דער נייער כליף אַל-קאַהיר איז געוועזען זעהר אַ גוטער מענש און זיין מיניסטער עלי-אבן איסה האט שטאַרק געהאַלטען פון רב סעדיה'ן. מר כהן צדק איז געשטאָרבען און דער עולם האט ביסלעכווייס נאָך אַ מאָהל אָנגעהויבען זיך ווענדען צו רב סעדיה'ן ווי צום גרעסטען מאַן. איין מאָהל האט זיך געמאַכט וואס צוויי מענשען האָבען זיך בעדאַרפט פערלאָזען אויף בוררים, האט איינער אויסגעקליבען דעם ריש גלותא, און דער אַנדערער—רב סעדיה'ן. אַז דער ריש גלותא איז דערפון געוואָר געוואָרען, האט ער עס אָנגענומען פאַר אַ פּחיתת הכבוד, און האט געשיקט רופען דעם אַנדערן צד און האט איהם פשוט געהרג'ט-געשלאָגען. אַזאַ מעשה האט אָנגעמאַכט אַ שטאַרקען רעש, און עס איז געבליבען ביי די נכבדי-סטע בעלי-בתים פון בגדד מען זאָל אָנווענדען אַלע מיטעל און זעהן אויסצוגלייכען דעם ריש גלותא מיט רב סעדיה'ן, כדי עס זאָלען מעהר ניט פאַרקומען אַזעלכע שענדליכע זאַכען. איינער פון די גרעסטע עשירים כשר בן אַהרן האט זיך אַריינגעלייגט אין שלום, און אַז עס איז איהם געראָטען צונויפצוברענגען ביידע צדדים איז געוואָרען אַ גרויסע שמחה: דער ריש גלותא האט עטליכע טעג כסדר ניט אַוועקגעלאָזט פון זיין הויז רב סעדיה'ן, און האט איהם מיט כבוד צוריק געזעצט אויף זיין שטעלע. רב סעדיה איז דאַרויף בעשטאַנען, נאָר זיינע שכירות האט ער געהייסען ווייטער געבען רב יוסף בר סטיא'ן וואס האט די גאנצע צייט געפיהרט די ישיבה פון סורא.

רב סעדיה'ס לעצטע יאָהרען האָבען צוגעגעבען אַ בעזונדער גלאַנץ צו דער ישיבה פון סורא, ווייל פון אַלע לענדער האָבען זיך די יודען געווענדעט מיט שאלות-ותשובות צום גרויסען „גאון". רב סעדיה'ס גוט האַרץ האט זיך ערשט אַרויסגעוויזען נאָך דעם ריש גלותא'ס טויט: ער האט אין גאנצען פערגעסען די יסורים וואס ער האט פון איהם איבערגעטראַגען ביים לעבען, און האט זיין משפחה געדינט ווי אַ פאָטער. זיין זוהן יהודה האט גערש'ט די שטעלע פון ריש גלותא, נור ער האט אָבער מעהר ניט געלעבט ווי זיבען חדשים, און נאָך איהם איז געבליבען אַ זוהן פון צוועלף יאָהר. רב סעדיה האט דעם יתום

אריינגענומען צו זיך אין שטוב און האט איהם אליין ערצויגען, כדי ער זאל ווערט זיין צו ווערען א פארשטעהער פונ'ם פאלק. דערווייל איז געווארען ריש גלותא איינער פון דוד בן זכאי'ס קרובים; עס האט אבער לאנג ניט געדויערט, ווייל די מחמדנער האבען געגען איהם פאלש עדות געזאגט אז ער האט געלאסטערט זייער אמונה, און מען האט איהם געטייידט. אז דער יונגער מאנן איז אונטערגעוואקסען, און איז ארויף אויפ'ן זיידענס שטעללע, האט ער שוין געשוועבט אין א סכנה, ווייל די מחמדנער זענען געוועהן אין כעס פון פריהר און האבען אפענטליך זיך בערימט אז דער יודישער פארשטעהער איז ניט זיכער מיט'ן לעבען. די מלוכה האט אפילו דעם יונגען ריש גלותא געשיצט, נאר איינהיטען האט זי ניט געקאנט: רוצחים זענען אויף איהם אנגעפאלען ווען ער איז געפאהרען מיט גרוים פאראד אין א וואגען און האבען איהם געהרג'ט. אזוי איז געפאלען נאך זיבען הונדערט יאהר דער לעצטער ריש גלותא; די יודען האבען שוין מורא געהאט אויפצורייסען זייערע שונאים די אויגען און אויסקלייבען א נייעם פארשטעהער און האבען זיך געטרייסט דערמיט, וואס ביידע ישיבות האבען נאך געדיענט פאר א הויפט-פונקט פונ'ם גאנצען יודענטהום.

מיט רב סעדיה'ס טויט, וואס איז אין גאנצען אלט געוועהן פופציג יאהר; האבען די ישיבות אויך אנגעהויבען פאלען. זיין זוהן דוסא איז אפילו געוועהן א גרויסער למדן און האט אנגעשריבען עטליכע ספרים, נאר דעם פאטערס שטעלע האט ער ניט געוואלט אננעהמען. די ישיבה פון סורא איז איבערגעגאנגען צום פריהריגען גאון יוסף בן סטיא, נאר ער איז שוין געוועהן צו אלט און האט גאר ניט געקאנט מאכען געגען דער ישיבה פון פומבדיתא, וואס האט זיך נאך א מאל אויפגעהויבען, בעזאנדערס נאך דעם וואס אהרן אבן שרגדו איז געווארען גאון און האט זיינע בעסטע יאהרען און לעצטע כוחות אוועקגעגעבען דארויף ער זאל זיין ישיבה ברענגען צו א רעכטען מעמד. אכטצעהן יאהר האט ער געפיהרט די ישיבה, און אזוי ווי ער איז געוועהן צו זיין בקיאות און חריפות אויך א גרויסער נגיד, האט ער אלדינג אויסגעפיהרט, און די ישיבה פון סורא איז אזוי געפאלען אז איהר פארשטעהער האט זיך בעסער ענטשלאסען אוועקצופאהרען. די איינוואהנער האבען זיך נאך געפרובט ארויסצושיקען אויף דער וועלט פיער שלוחים צו זאמלען נדבות און האבען נאך געהאפט צו דערהאלטען די ישיבה; דאס אונגליק האט אבער אזוי געשפיעלט אז דאס שיף, אויף וועלכען די שלוחים זענען ארוים געפאהרען, האט מען געפאנגען און זיי זענען פערווארפען געווארען אין ווייטע מדינות און האבען ניט געקאנט אויס-

פִיהרֶען זֵייעֶר שְׁלִיחוּת. אַזוֹי הָאט מֶען גֶעמוּזְט פַארְמַאכֶען דִי יְשִׁיבָה פוּן סוּרָא, וָואס הָאט מֶעהְר פוּן זִיבֶּען הוּנְדֶערְט יָאהְר פַארְשְׁפְּרֵייט תּוֹרָה; אַלֶע הֵיילִיגֶע סְפָרִים הָאט מֶען מִיט דֶער צַייט פַארְפִיהְרְט קֵיין שְׁפַּאנְיֶען, אוּן אַנַייעֶר קְוַואל פוּן יוּדִישֶׁע וִויסֶענְשַׁאפְט הָאט זִיךְ גֶעעֶפֶענְט אִין דִי לֶענְדֶער פוּן מַעֲרָב-זַייט.

רַב סַעֲדְיָה׳ס טוֹיט אוּן דָאס צוּמַאכֶען פוּן דֶער סוּרָא׳ר יְשִׁיבָה הָאבֶּען דִי קַרָאִימֶעס צוּגֶעגֶעבֶּען מֶעהְר שְׁטַארְקַייט, אוּן זֵיי הָאבֶּען וִוידֶער אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען אַקָאפּ. דֶער אַלְטֶער סַלְמוֹן בֶּן יְרוּחָם, וָואס הָאט אַלַאנְגֶע צַייט גֶעשְׁווִי-גֶען, וַוייל עֶר הָאט מוֹרָא גֶעהַאט פַאר רַב סַעֲדְיָה׳ן, אִיז צוּפַלַיים גֶעפָאהְרֶען פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל קֵיין בָּבֶל זִיךְ אוֹיסְטַעֲנֶה׳ן מִיט רַב סַעֲדְיָה׳ס תַּלְמִידִים, אוּן זֵיי דֶערְ-וַוייזֶען אַז זֵייעֶר רֶבִּי הָאט נִיט רֶעכְט גֶעהַאט. אִין דֶער אֵיינֶגֶער צַייט אִיז אַרוֹים אַוִכּוּחַ צְווִישֶׁען רַב סַעֲדְיָה׳ס תַּלְמִיד יַעֲקֹב בֶּן שְׁמוּאֵל אוּן דֶעם קַרָאִימִישֶׁען לַמְדָן יֶפֶת בֶּן עֵלִי הַלֵּוִי, אוּן אִין יְרוּשָׁלַיִם הָאט זִיךְ בֶּעזָאנְדֶערְס בֶּערִיהְמְט גֶעמַאכְט אַקַרָאִי אַבּוּלסָרִי סַהל בֶּן מַצְלִיחַ הַכֹּהֵן, וָואס אִיז גֶעוֶועהְן אַגְרוֹיסֶער מְדַקְדֵּק אוּן הָאט גוּט גֶעשְׁרִיבֶּען הֶעבְּרֶעאִישׁ אוּן אַרַאבִּישׁ. עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַפֵּירוּשׁ אוֹיף דֶער תּוֹרָה, אוּן הָאט אִין פִיל עִנְיָנִים אָבְּגֶעוֶוענְדְט רַב סַעֲדְיָה׳ס מֵיינוּנְגֶען. דָאס אִיז אָבֶּער גֶעוֶוען אַנִצָּחוֹן אוֹיף גָאר אַקוּרְצֶער צַייט. אַז אֵיינֶעם גֶערָאט עֶפֶּיס וֶוען זַיין שׂוֹנֵא אִיז גְרָאד שְׁוַואךְ—בֶּעווייזְט עֶס נָאךְ נִיט אַז עֶר אִיז אַגִבּוֹר. אוּן אַזַא גְבוּרָה קֶען יֶעדֶענְפַאלְס קַיין קִיוּם נִיט הָאבֶּען.

דִי יוּדִישׁ-שְׁפַּאנִישֶׁע צַייט:

1 דִי צַייט פוּן אִבֶּן שַׁפְּרוּט.

(950—1020 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

דֶער לֶעצְטֶער פוּנְק פוּן יוּדִישְׁקַייט הָאט נָאךְ גֶעגְלִיהְט אִין דֶער אֵיינְצִיגֶער יְשִׁיבָה פוּן פוּמְבְּדִיתָא, נוּר גִיךְ הָאט עֶס אוֹיךְ גֶעמוּזְט פֶערְלָאשֶׁען וֶוערֶען, וַוייל נָאךְ אַהֲרֹן אִבֶּן שַׁרְגַדוּ׳ס טוֹיט אִיז גֶערָאטֶען מַר כֹּהֵן צֶדֶק׳ס זוּהְן נְחֶמְיָה זִיךְ אַרוֹיפְחַאפֶּען אוֹיף דֶער שְׁטֶעלֶע פוּן „גָאוֹן“. דֶער עוֹלָם הָאט עֶס אָבֶּער נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען אוּן הָאט מֶעהְר גֶעצוֹיגֶען צוּ רַב שְׁרִירָא בֶּן חֲנַנְיָה, דֶערְפוּן אִיז אַרוֹים אַגַאנְץ מַחְלוֹקֶת אוּן אוֹיף אַזַא אוֹפֶן הָאט דִי יְשִׁיבָה נִיט גֶעקֶענְט בְּלִיהֶען.

נאטש האט אבער אזוי געפיהרט, אז די פיער שלוחים, וואס מען האט ארויסגעשיקט צו זאמלען נדבות פאר דער ישיבה פון סורא און דער מחמדנישער אדמיראל אבן ראמחאיץ האט זיי געפאנגען, האבען גאנץ ווייט פערפלאנצט דעם כוים, וואס זיינע בלעטער האבען שוין אנגעהויבען אראבצופאלען אין בבל. איינער פון זיי איז געוועהן שמריה בן אלחנן, וואס דער אדמיראל האט איהם פערקויפט קיין אלכסנדריען, נאר דארט האבען איהם די יודען אויסגעליזט און ער האט זיך בעזעצט אין קאירא; דעם צווייטען חושיאל האט מען פערקויפט קיין אפריקא און ער איז געבליבען אין קירואן. דער דריטער האט געהייסען נתן בן יצחק הכהן און איז פערוואָרפען געוואָרען קיין נארבאָן. דער פירטער אבער, ר' משה בן חנוך, האט געליטען מעהר פון אללע: ער האט געהאט זייער א שיין יונג ווייב און א געראטהען קינד, וואס ער האט זיי שטארק ליעב געהאט און האט זיי מיט גענומען מיט זיך אין דער נסיעה; אז מען האט זיי אללע געפאנגען, איז דאס יודישע ווייבעל געפאלען דעם אדמיראל און ער האט אנגעהויבען איהר צו טשעפען, זי האט זיך אבער מוסר נפש געוועהן, און אז די סכנה איז שוין געוועהן גרויס האט זי ביים מאנן אויף לשון הקדש מעהר ניט געפרעגט נאר: צו קאנען די דערטרונקענע אויך האפען אויף תחית המתים? און אז ער האט איר א וואונק געטאן אויף יא, האט זי זיך באלד אריינגעוואָרפען אין ים. נאך אזא אונגליק האט מען ר' משה בן חנוך מיט'ן קליינעם זוהן געבראכט קיין קורדובה ווי א שקלאווע, און דארט האט איהם די יודישע געמיינדע אויסגעקויפט, חאטש קיינעם איז גאר אויף דער מחשבה ניט געקומען, אז מיט דעם פדיון שבוים האבען זיי בעפרייהט אזעלכען, וואס אויף איהם איז געפאלען דער גורל אריינצוברענגען א נייע ליכטיגקייט אין לאנד, וואס דארף בעשיינען דאס גאנצע יודענטהום פון שפאניען. ר' משה בן חנוך האט באלד ניט געוואָלט מגלה זיין ווער ער איז, און אז ער איז דאס ערשטע מאל געקומען אין בית המדרש האט ער זיך געזעצט ביי דער טהיר אין א ווינקעלע און האט געהערט תורה פונ'ם קורדובה'ר רב ר' נתן וואס איז ניט געוועהן קיין גרויסער למדן. אז ר' נתן, האט אבער א טעות געהאט האט זיך ר' משה ניט געקאנט איינהאלטען איז ער שטיל צוגעגאנגען און מיט גרויס ענוות אויפגעקלערט דעם אמת'ן פשט. דער עולם האט באלד דערזעהן אז פאר זיי שטעהט א חריף, מען האט איהם אנגעהויבען פרעגען די הארבסטע קושיות, ער האט אלדינג פארענטפערט, און די גרעסטע לומדים האבען זיך גאר ניט געקענט פערוואונדערן אויף אזא בקיאות. דער רב איז געוועהן זעהר א פרומער און א ליעב-

האבער פון אמת, אונ נאך אין דעם איינענעם טאג אז מען איז איהם געקומען פרעגען א שאלה האט ער געזאגט, אז ער טאר ניט פסק'נען, ווייל אין שטאדט איז דא א גראסערער למדן פון איהם. די יודישע קהלה האט באלד אויסגעקליבען ר' משה'ן פאר זייער רב אונ פארשטעהער, מען האט איהם אבגעשיקט מיט טהייערע מתנות, בעשטימט א גרויסע הכנסה אונ אפילו געשענקט א רייכען וואגען ער זאל ארויס פאהרען איבער דער שטאדט מיט כבוד. אז דער אדמיראל אבן ראמחאין איז דער נאך געוואהר געווארען וואס פאר א שקלאווע ער האט פערקויפט, האט ער חרטה געהאט אופן מקח אונ האט אנגעהויבען שרייען, אז ער האט געהאט א טעות. עס האט איהם אבער ניט געהאלפען, די יודען האבען זיך געקלאגט פאר'ן כליף עבדאל רחמן דעם דריטען אונ האבען איהם פארשטעהן געגעבען אז מיט דער הילף פון אזא בעריהמטען למדן ווי ר' משה וועלען זיי קאנען אין קורדובה מאכען איין אייגענע ישיבה אונ וועלען פערשפארען אזוי פיעל געלד אוועקצושיקען אין דער פרעמד. דער כליף האט טאקי פערשטאנען אז אזוי איז גלייכער אונ שפאניען איז געווארען א מקום תורה.

קיין לאנד איז אבער אין דער צייט אזוי ניט מסוגל געוועהן צו דערלאזען די יודען, זיי זאלען זיך אזוי צופיהרען די האנד אין לערנען אונ דענקען, ווי שפאניען. דער עדלער כליף עבדאל רחמן דער דריטער איז געוועהן א שטארקער אוהב חכמה אונ האט מקרב געוועהן פון אללע אומות די מענשען וואס האבען זיך נאר בעשעפטיגט מיט וויסענשאפט. דער פאר איז דעמאלט געוועהן גוט הן יודען, הן קריסטען, דער חלוק איז נאר געוועהן צווישען ביידע, וואס די קריסטען, וועלכע האבען זיך גערופען מוזעראבער האבען אנגעהויבען פערלאזען זייער גלויבען אונ כמעט פערגעסען זייער שרש, אונ די יודען זענען געבליבען טריי זייער אמונה, אונ די העבראישע שפראכע איז ביי זיי געוועהן די הייליגסטע. אויף אזא פעטע אונ גוטע ערד האט געקאנט דער בוים פון יודישקייט א שיינעם וואקס טהון, אונ צווישען די ערשטע וואס האבען געזארגט אז דער בוים זאל טראגען טהייערע פרות זענען געוועהן, אויסער ר' משה בן חנוך, מנחם בן סרוק, א גרויסער מדקדק, אונ דונש אבן לברט, א בעריהמטער בעל־לשון. נאר די ארבייט פון אללע דריי בעריהמטע מאנער קאן זיך נאר ניט פערגלייכען מיט דעם גרויסען בנין, וואס אבו יוסף חסדאי בן יצחק אבן שפרוט פון דער משפחה אבן עזרא האט אויפגעשטעלט אונ אויף גאנצע פינף הונדערט יאהר בעפעסטיגט דאס יודענטהום אין שפאניען, אונ

עס אַרומגערינגעלט מיט כבוד און גלאַנץ.

חסדאי אבן שפרוט איז אויפגעוואַקסען אין אַ גביר'ס הויז. זיין פאטער ר' יצחק איז געווען אַ מוקיר רבנן און האט געשטיצט יודען וואס האבען זיך בעשעפטיגט מיט תורה און חכמה. דערפון האט זיך אויך פון קינדהייט אן ביי חסדאי'ן ענטוויקעלט אַ ליעבשאַפט צו וויסענשאַפטען, און עס איז פון איהם געוואָרען אַ גרויסער מושלם, אויסער מעדיצין האט ער גוט געקאַנט אַראַביש און לאַטייניש. אַז דער כליף עבדאל רחמן איז פון איהם געוואר געוואָרען האט ער איהם געמאַכט פאר אַ איבערזעצער און האט איהם אויך, צו ליעב זיינע קאַנטניסע אין דער לאַטיינישער שפראַכע, אָנגעהויבען שיקען אין די קאָניג-ליכע האָפען פון קריסטליכע מלכים. חסדאי האט זיין זאַך געטהון בשלמות און מיט יעדען טאָג מעהר נושא חן געווען. דורך זיין השתדלות זענען געקומען קיין קורדובה דער קאָניג פון ליאָן און די קאָניגין פון נבררה מיט גייסטליכע און מיניסטאָרין, און האבען זיך זעהר פריינדליך פערבונדען מיט שפאַניען. דאס איז ביים כליף שטאַרק אָנגעלעגט געווען און חסדאי איז ביי איהם גע-וואָרען אַזאַ חשוב אַז ער האט בעקומען די גרעסטע דעה אין דער מלוכה און אַללע האבען איהם געאַכט און געליבט. חסדאי איז טאַקי אָבער מיט'ן גאַנצען לעבען איבערגעגעבען געווען זיין פאטערלאַנד, און חאָטש ער איז געווען אַ הייסער יוד און האט זיך גערעכענט פאר'ן הויפט-פארשטעהער פון דער יודישע קהלה אין קורדובה, אַחוץ דעם פלעגט ער שיקען גרויסע נדבות קיין בבל און האט דערפאר פון דאָרט בעקומען דעם טיטעל „ראש ישיבה", האט עס איהם ניט געשאַדט צו זיין אַ געטרייער דיענער דעם לאַנד, וואס האט איהם אַרויס-געוויזען אַזוי פיעל צוטרויען. די מדינה האט טאַקי פון חסדאי'ן זעהר פיעל נוצען געהאַט. אַז דער ביצאַנטינישער קייזער קאָנסטאַנטין דער אַכטער האט זיך געוואָלט בעפריינדען מיט שפאַניען און האט דעם כליף צוגעשיקט טהייערע מתנות, האט זיך צווישען די מתנות געפונען אַ בוך איבער מעדיצין, וואס אַללע שפאַנישע דאָקטורים האבען זיך אינטערעסירט דערמיט, נאָר עס איז פאר זיי געווען אַ ספר החתום, ווייל עס איז געשריבען געוואָרען אויף גריכיש. דער כליף האט געמוזט בעטען מען זאל איהם צושיקען אַ איבערזעצער, און קאָנסטאַנטין האט אַרויסגעשיקט אויף דער אַרבייט אַ גייסטליכען ניקאָלאי וואס האט נאָר פערשטאַנען לאַטייניש, דאַ האט מען געמוזט אָנקומען צו חסדאי'ן: דער גייסטליכער האט דאס בוך איבערגעזעצט פון גריכיש אויף לאַטיין, און חסדאי האט עס שוין דערנאָך איבערגעגעבען אויף אַראַביש. שפעטער האט זיך

געמאכט נאך א זאך וואס חסדאי'ס שפראכענקאנטניס איז צו נוטץ געקומען. דער כליף האט אמאל געשיקט א שליח צום דייטשען קייזער אטטא דעם ערשטען, אונ האט זיך אין זיין בריעף ניט אזוי עדעל אויסגעדריקט איבער דעם קריסטענטהום. דאס האט דעם קייזער שטארק פערדראסען אונ ער האט דערפאר געלאזט ווארטען דעם שליח עטליכע יאהר ביז ער האט איהם אויפגענומען, אונ אז ער האט דערנאך פון זיין זייט געשיקט שלוחים צום כליף, האט ער זיך אין זיין בריעף ערלויבט דאס אייגענע צו שרייבען וועגען דער מחמדנישער רעליגיאן. חסדאי האט אבער געקאנט די לאטיינישע שפראכע, אונ אז ער איז זיך צונויפגעקומען מיט די שלוחים, האט ער ביי זיי אויסגעפארשט וואס אין דעם בריעף שטעהט אונ האט עס צו וויסען געגעבען דעם כליף, א גאנץ יאהר האבען די שלוחים געווארט אונ דער כליף האט זיי אנדערש ניט געוואלט אויפנעהמען ביז דער בריעף איז ניט איבערגעביטען געווארען. דאס איז געוועהן א גרויסער כבוד פאר שפאניען, אונ זי האט עס נאר געקאנט אויספיהרען דורך דעם וואס חסדאי איז געוועהן א שפראכען־קענער, אונ א חוץ דעם איז ער געוועהן א גוטער דיפלאמאט אונ האט די פאליטיק גוט געפיהרט.

וואס גרעסער אבער חסדאי איז געשטאנען, מעהר האט איהם דאס הארץ וועה געטהון אראבצוקוקען אויף דעם נידריגען צושטאנד פון די יודען אומעדום, וואו זייער גאנץ גליק איז געוועהן ווען מען האט זיי געלאזט צו רוה, אונ וואס האבען זיך ארומגעבלאנקעט ווי יתומים, אהן א פאטער אונ אהן א היים. מען קאן זיך פארשטעלען ווי גרויס זיין שמחה איז געוועהן, אז ער איז פלוצלונג געוואהר געווארען פון א יודיש פאלק וואס הייסען חאזארען (כוזרים), אונ האבען זייער אייגענע מלוכה. די ערשטע ידיעה דערפון האט געבראכט א רייזענדער אלדד הדני, וואס איז אויסגעפאהרען די גאנצע וועלט, אונ האט אין וועג געטראפען אויך די חאזארען. ער האט פערזיכערט, אז זיי קומען ארויס פון די עשרת השבטים. חסדאי האט אויף זיינע רייד ניט געוואלט אזוי שטארק שטעלען, נאר אז עס זענען אמאל געקומען שלוחים פונ'ם ביצאנטינישען קייזער אונ האבען איהם אויך דערצעהלט, אז די חאזארען זענען זעהר א שטארק פאלק, אז זיי האלטען די יודישע אמונה, אז זייער מלך הייסט מיט זיין יודישען נאהמען יוסף, אונ אז צו זייער גרויס לאנד איז אין גאנצען פופצעהן טאג נסיעה פון קאנסטאנטינאפאל, האט ער די זאך אנגענומען פאר אמת אונ האט אנגעהויבען טראכטען ווי אזוי מען שלאגט זיך צו צו די ווייטע ברידער. ער האט זיך ענטשלאסען אנצושרייבען א בריעף צום חאזארישען מלך אויף לשון הקדש, אונ מיט

די שאנסטע פארבען אויסגעמאלט ווי גרויס זיין חשק איז צו זעהן די גדולה פונ'ם יודישען פאלק, אונ ווי ער וואלט גערן מיט דער נשמה זיך ווארפען אויף די קניע פאר'ן יודישען קאניג, אונ בעוואונדערן זיין כח אונ כבוד. דעם בריעף האט ער איבערגעגעבען צוויי יודען, וואס זענען געוועהן צווישען די שלוחים פונ'ם סלאווישען קאניג הונו, אונ זיי האבען איהם צוגעזאגט ווייטער דעם בריעף צו פערזארגען דורך אונגארישע יודען איבער רוססלאנד אונ בולגאריען. דער בריעף איז טאקי אנגעקומען צו יוסף'ן, וואס האט זיך גערעכענט פאר'ן עלפטען קאניג נאך עובדיה'ן. דאס לאנד פון די חאזארען איז נאך דעמאלט געוועהן גאנץ גרויס אונ האט זיך געצויגען פונ'ם טייך דאן איבער קאווקאז ביז צום שווארצען ים אונ דעם דניעפער; די הויפט שטאדט האט זיך געפונען אויף איין אינזעל פון דער וואלגא, אונ דארט איז געשטאנען יוסף'ס פאלאץ מיט אגאלדענעם טהויער. יוסף האט באלד געשיקט א אנטפער חסדאי'ן, אונ האט איהם בעשריבען אלדינג וואס געהער צו דער חאזארישער מלוכה; דערביי האט ער איהם אויך אויפגעקלעהרט ווען דער מלך בולאן האט זיך מגייר געוועהן, אונ אז די חאזארען שטאמען ניט ארויס פון די עשרת השבטים. אז יוסף האט געשריבען די תשובה איז נאך זיין מלוכה געוועהן פעסט, אונ ער האט ניט געקאנט רעכנען אז ער וועט זיין דער לעצטער קאניג פון די חאזארען: באלד איז אבער אנגעפאלען אויף איהם דער גראספירסט סוויאטאסלאוו פון קיעוו אונ האט אים יאהר 965 אבגענומען די פעסטונג סרקל; די רוססען זענען אללע מאל שטארקער געווארען אונ די חאזארען, וואס האבען זיך נאך אקורצע צייט געהאלטען אין דער קרים, זענען ביסלעכוויים אונטערגעגאנגען.

אז דעם חאזארישען קאניג'ס תשובה איז אנגעקומען צו חסדאי'ן, איז שוין דער כליף עבדאל רחמן געוועהן טויט, נאר זיין יורש אל-חכים האט נאך מעהר פונ'ם פאטער ליעב געהאט חכמה, אונ האט חסדאי'ן אבגעגעבען גרויס כבוד. חסדאי אלליין איז געוועהן זעהר רייך אונ האט געשטיצט מענשען, וואס האבען זיך אבגעגעבען מיט וויססענשאפט. צווישען די יודישע לומדים וואס האבען נהנה געוועהן פון חסדאי'ס עשירות, האט אין יענער צייט געשפיעלט א גרויסע ראללע ר' מנחם בן סרוק, וואס איז געוועהן א גרויסער אביון, אונ נאך חסדאי'ס פאטער ר' יצחק האט איהם אויסגעהאלטען. צום אנהייב איז ר' מנחם געוועהן ביי חסדאי'ן א גאנצער בן בית, אונ אז ער האט אנגעשריבען א ספר איבער דער העברעאישער שפראכע איז זיין נאמען שטארק בעקאנט

גֶעוָוארֶען אִין פְֿרַאנְקְרַייךְ אוּנ אִיטַאלְיֶען. אַז עֶס אִיז אָבֶּער אוּנְטֶערְגֶעוַואקְסֶען דוּנַשׁ אִבְּן לַבְּרַט, וָואס אִיז הָאבֶּער גֶעשְׁטַאנֶען פוּן ר׳ מְנַחֵם, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס אַז עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין מְבִינוּת (קְרִיטִיק) אִיבֶּער ר׳ מְנַחֵם׳ס סֵפֶר אוּנ הָאט פוּן אִיהם גֶעמַאכְט חוֹזֶק, הָאט חִסְדָאִי גֶעוָוארְפֶען אַ אוּם־חֵן אוֹיף זַיין אַלְטֶען פְרַיינְד, עֶר הָאט אִיהם מֶעהר נִיט גֶעוָואלְט אָנְקוּקֶען, אוּנ וֶוען חִסְדָאִי׳ס בְּרוּדֶער הָאט אוֹיף אִיהם קֵיין רַחֲמָנוּת נִיט, וָואלְט עֶר גֶעוֶועהן אוֹיסְגֶעגַאנְגֶען פַאר הוּנְגֶער. פַאר וָואס חִסְדָאִי הָאט זִיךְ אַזוֹי אִיבֶּער גֶעבִּיטֶען גֶעגֶען ר׳ מְנַחֵם׳ן — אִיז שְׁוֶוער צוּ פַארְשְׁטֶעהן. אַז ר׳ מְנַחֵם הָאט זִיךְ גֶעפְּרוּבְט גֶעהן מִיט תַּחֲנוּנִים, אוּנ הָאט חִסְדָאִי׳ן אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל חָאטְשׁ אִיהם זָאגֶען פַאר וָואס עֶר אִיז בְּרוֹגֶז גֶעוָוארֶען, אִיז אִיהם חִסְדָאִי אָבְּגֶעקוּמֶען מִיט אַ גְלַייךְ וָוארְטֶעל, אוּנ הָאט אִיהם גֶעעָנְטְפֶערְט מִיט אַמְּמָה נַפְשֵׁךְ: „בִּיסְטוּ שׁוּלְדִיג — וֶועסְטוּ זִיךְ בֶּעסֶערְן, בִּיסְטוּ אוּנְשׁוּלְדִיג — וֶועסְטוּ הָאבֶּען עוֹלָם הַבָּא״. ר׳ מְנַחֵם׳ס תַּלְמִידִים, יְהוּדָה אִבְּן דַאוּד, יִצְחָק אִבְּן גִ׳יקְטִילְיָא אוּנ בֶּן קַפְרוּן, הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער אָנְגֶענוּמֶען פַאר אִיהם אוּנ הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט צוּ מַאכֶען אַ שָׁלוֹם דוּרְךְ דֶעם, וָואס פוּן אֵיין זַייט זֶענֶען זֵיי אָנְגֶעפַאלֶען אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער סֵפֶר אוֹיף דוּנַשׁ בֶּן לַבְּרַט, אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאבֶּען זֵיי גֶעלוֹיבְּט חִסְדָאִי׳ן וָואס הָאט גְרָאד דֶעמָאלְט אוֹיסְגֶעפִיהְרְט אַ וִויכְטִיג שְׁלִיחוּת פַאר דֶער מְדִינָה, אוּנ אִיז דֶערְפַאר גֶעוָוארֶען נָאךְ אַ גְרֶעסֶערֶער חָשׁוּב בַּיים כַּלִיף אַלְחַכִּים. ר׳ מְנַחֵם׳ס תַּלְמִידִים הָאבֶּען חִסְדָאִי׳ן אַלַיין גֶעמַאכְט פַאר אַ דַיָּין אוּנ גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל פַּסְקְ׳נֶען וֶוער פוּן בֵּיידֶע לוֹמְדִים הָאט רֶעכְט. ווִי עֶס שַׁיינְט, הָאט חִסְדָאִי פֶערְשְׁטַאנֶען אַז עֶר הָאט נִיט גְלַייךְ גֶעטְהוּן אוּנ עֶס אִיז שְׁטִיל גֶעוָוארֶען.

אוֹיסֶער שְׁפְּרַאכְקֶענְטְנִיסֶע הָאט חִסְדָאִי גֶעזֶעהן, אַז דָאס לֶערְנֶען פוּנ׳ם תַּלְמוּד זָאל זִיךְ בֶּעפֶעסְטִיגֶען אוּנ הָאט שְׁטַארְק גֶעהָאלְפֶען דֶעם רַב ר׳ מֹשֶׁה בֶּן חֲנוֹךְ עֶר זָאל גְרִינְדֶען אַ יְשִׁיבָה אִין קוֹרְדוֹבָה. חִסְדָאִי הָאט גֶעגֶעבֶּען אַלֶע מִיטֶעל מֶען זָאל בְּרֶענְגֶען סְפָרִים פוּן סוּרָא, אוּנ גָאר גִיךְ הָאט דִי קוֹרְדוֹבָה׳ר יְשִׁיבָה בֶּעקוּמֶען אַזָא שֵׁם אַז פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט הָאבֶּען זִיךְ אַהִין גֶעצוֹיגֶען תַּלְמִידִים, אוּנ ר׳ מֹשֶׁה׳ן הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעטְרַאכְטֶען נִיט ווִי קֵיין גֶעוֶועהנְלִיכֶען רַב, נָאר ווִי אַ גָאוֹן, אוּנ פוּן זַיין סְמִיכָה הָאט מֶען אִין דֶער גַאנְצֶער סְבִיבָה אוֹיפְגֶענוּמֶען רַבָּנִים אוּנ דַיָּנִים. אַזוֹי הָאבֶּען דֶעמָאלְט גֶעבְּלִיהט צְווִישֶׁען דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה, אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן דֶער גְרֶעסְטֶער בֶּעוַויז אַז זֵייעֶר לַאגֶע הָאט זִיךְ פֶערְבֶּעסֶערְט. אִין קוֹרְדוֹבָה הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען זֶעהר פִיעל עֲשִׁירִים וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפִיהְרְט בְּרֵייט גְלַייךְ מִיט דִי אַרַאבֶּער, אוּנ זֵייעֶר גַאנְצֶע הַנְהָגָה

און הלבשה איז געוועהן ווי ביי אללע רייכע איינוואהנער פונ'ם לאנד.

נאך ר' משה'ס טויט איז געווארען א שטיקעל מחלוקת. פיעל האבען פערלאנגט אז אויף זיין ארט זאל ווערען זיין זוהן חנוך, וואס איז קליינערהייט מיט איהם געקומען קיין שפאניען און האט זיך נאר בעשעפטיגט מיט תלמוד, און א טהייל האבען געוואלט אז טאקי איינער פון ר' משה'ס תלמידים, יוסף בן יצחק אבן אביתור (בן שטאנש), וואס איז געוועהן אי א גרויסער תלמודי'סט, אי איין אראבישער געלעהרטער, און איז מעהר ראוי צו פארנעהמען די שטעללע. חסדאי האט אבער געהאלטען פאר ר' משה'ס זוהן און חנוך איז געווארען רב.

אין פומבדיתא האט זיך נאך די איינציגע ישיבה געהאלטען א יאהר פונפציג און די לעצטע פארשטעהער איהרע זענען געוועהן רב שרירא און זיין זוהן רב האי. רב שרירא איז געוועהן א גרויסער למדן און פונ'ם תלמוד האט ער ניט געוואלט אבטרעטען אויף קיין שריט, אפילו ווען די פארדערונגען פון א מאל האבען זיך בשום אופן ניט געקאנט אויסגלייכען מיט די שפעטערדיגע צייטען. אז ער האט בעמערקט ווי א יוד האט געלאזט לערנען זיין קנעכט תורה און האט איהם דערנאך חתונה געמאכט, האט ער עס פערבאטען, ווייל אין תלמוד איז דא א דעה אז מען טאר עס ניט טהון. רב שרירא האט זיך בערימט געמאכט מיט זיין תשובה, וואס ער האט געשריבען, א געוויסען יעקב בן נסים (אבן־שאהין), וואס איז געוועהן א תלמיד פון חושיאל'ן, איינעם פון די פיער שליחים, וואס איז פערווארפען געווארען קיין אפריקא. אין דער תשובה איז דייטליך און אמת בעשריבען די יודישע געשיכטע פון חתימת התלמוד ביז דער גאנצער צייט פון די גאונים. רב שרירא האט אבער ווייניג געקאנט העלפען אויפצוהויבען די ישיבה פון פומבדיתא, וואס האט שוין געהאלטען אין פאלען. די צאהל פון די לומדים איז געווארען אזוי קליין אז ער האט געמוזט זיין זוהן רב האי מסמיך זיין אויף רבנות נאך אז ער איז אלט געוועהן ניט מעהר ווי זעכצעהן יאהר. ניט אללע זענען געוועהן צופרידען פון רב שרירא און עס איז געקומען דערצו, אז מען האט איהם פערקלאגט פאר'ן כליף אל־קדיר, און ער האט געהייסען איינזעצען אין תפיסה דעם פאטער מיט'ן זוהן און ביי זיי צוגעהמען זייער גאנץ פערמעגען. מען האט זיי אבער לאנג ניט געלאזט ליידען. לייטישע בעלי־בתים האבען פאר זיי געבעטען און מען האט זיי בעפרייהט. רב שרירא איז שוין דעמאלט געוועהן א זקן גדול, האט ער איבערגעגעבען זיין שטעללע דעם זוהן און אליין איז ער געשטארבען שפעטער מיט עטליכע יאהר.

רַב הַאי אִיז שׁוֹין נִיט גֶעוֶועהן אַזוֹי צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּם טוֹיטֶען אוֹת פוּנ'ם תַּלְמוּד, אוּנ הָאט אַלֶע כּוחות בֶּענוּצְט אוֹיפְצוּהוֹיבֶּען דִי יְשִׁיבָה, נָאר עֶס אִיז אִיהם אוֹיךְ נִיט גֶערָאטְהֶען.

אִין שְׁפַּאנְיֶען הָאבֶּען זִיךְ דֶערְפַאר פוּן חִסְדַאי'ן אָן, דִי יוּדֶען אַרוֹיפְגֶעהאָפְּט נָאר אוֹיף אַ הוֹיכֶער מַדְרֵגָה. דִי מִשְׁפָּחוֹת אֶבֶּן עֶזְרָא, אַלְפַכַּר, אִבְּן־פַּלְיַאג, אִבְּן־גִיאַת, בִּינְבִינִישְׁתִּי, אֶבֶּן־מִיגַאשׁ, אַבּוּלַאפְיַא אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע הָאבֶּען גֶעשְׁפִּילְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע, אוּנ יֶעדֶער הָאט גֶעזוּכְט זִיךְ אִיבֶּערְצוּגֶעה־מֶען מִיט'ן יִחוּס עַצְמוֹ, נִיט נָאר מִיט'ן שֶׁאנֶעם נָאהמֶען פוּן דִי עֶלְטֶערן. מִיט תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה זֶענֶען פוּל גֶעוֶועהן אַלֶע ווִינְקֶעלֶעךְ אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶע־רֶעדְט אוּנ גֶעשְׁרִיבֶּען אִין דֶער לַאנְדְשְׁפְּרַאכֶע ווִי גֶעבָּארֶענֶע אַרַאבֶּער. דִי מְלוּכָה פוּן אִיהר זַייט הָאט גֶעהַאט דָאס פָּאלְקָאמֶענֶע צוּטְרוֹיעֶן צוּ דִי יוּדֶען אוּנ הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען גְרוֹיסֶע אוּנ בְּכָבוֹדֶע שְׁטֶעלֶען, וואו זֵייעֶרֶע מַעֲלוֹת הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ מֶעהר גֶעקָאנְט אַנְזֶעהן. דִי יוּדֶען ווִידֶער פוּן אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען קוּקֶען אוֹיף זֵייעֶרֶע שְׁפַּאנִישֶׁע בְּרִידֶער ווִי אוֹיף דִי גְלִיקְלִיכְסְטֶע אִין דֶער וֶועלְט. דִי שְׁטָאדְט קוֹרְדוֹבָה, לוּצֶענָא אוּנ גְרַנַדָה הָאבֶּען בַּיי זֵיי בֶּעקוּמֶען דֶעם וֶוערְט פוּן טְבֶרְיָה, סוּרָא אוּנ פּוּמְבְּדִיתָא. אִין דֶער צַייט אִיז גֶעוָוארֶען אִין שְׁפַּאנְיֶען אַ רַייכֶע אַרַאבִּישׁ־יוּדִישֶׁע לִיטֶערַאטוּר: בֶּעזָאנְדֶערְס הָאבֶּען זִיךְ דֶערְמַאלְט בֶּערִיהמְט גֶעמַאכְט יִצְחָק אִבְּן גִיקְטִילָא, וָואס הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען שֶׁאנֶע שִׁירִים, יְהוּדָה אִבְּן־דַאוּד, וָואס הָאט זֶעהר פִיעל גֶעשְׁרִיבֶּען אִין דִקְדוּק, אַבּוּ־זְכַרְיָה־יַחְיָא יְהוּדָה חַיוּג, וָואס הָאט גֶעמַאכְט אַ סֵפֶר וֶוענֶען דִי שָׁרָשִׁים אִין לְשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ עֶרְקְלֶאהרְט פוּן וַואנֶען יֶעדֶעס וָוארְט נֶעהמְט זִיךְ, אוּנ יוֹסֵף בֶּן יִצְחָק אִבְּן אַבִּיתוּר, וָואס הָאט אִיבֶּערְגֶעזֶעצְט דִי מִשְׁנָה אוֹיף אַרַאבִּישׁ, ווייל דֶער כַּלִיף הָאט גֶעוָואלְט הָאבֶּען דִי אִיבֶּערְזֶעצוּנְג אִין זַיין בֶּערִיהמְטֶער בִּיבְּ־לִיאָטְהֶעק, וָואס אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן פִיער אוּנ צְוָואנְצִיג טוֹיזֶענְד בִּיכֶער.

נָאךְ חִסְדַאי'ס טוֹיט הָאט זִיךְ ווייטֶער אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ קְרִיג וֶוענֶען רַבָּנוּת. בַּיי זַיין לֶעבֶּען אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ גֶעהן גֶעגֶען זַיין רָצוֹן אוּנ חֲנוֹךְ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען רַב אִין קוֹרְדוֹבָה; אַז עֶר אִיז אָבֶּער גֶעשְׁטָארְבֶּען, הָאט דִי קְלֵיינֶע חֶבְרָה, וָואס הָאט זִיךְ שׁוֹין פְרִיהֶער גֶעפְּרוּבְּט אִיבֶּערְצוּגֶעבֶּען דָאס רַבָּנוּת יוֹסֵף אִבְּן־אַבִּיתוּר, ווייטֶער זִיךְ גֶעוָואלְט צוּפִיהרֶען דִי הַאנְד. דֶער עוֹלָם הָאט שׁוֹין אָבֶּער דֶערְמַאלְט גוּט גֶעקָאנְט חֲנוֹךְ'ן אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז קֵיין בֶּעסֶערן רַב דַארְף מֶען נִיט; דֶער פוּן הָאט זִיךְ צוּבְּרֶענְט אַ גַאנְץ פַייעֶר, אוּנ עֶס אִיז גֶעקוּמֶען דֶער־צוּ אַז בֵּיידֶע צְדָדִים הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ גֶעהן מִיט מְסִירוֹת אוּנ זִיךְ

קלאגען פאר'ן כליף אל-חכים. פאר חנוך'ן זענען אבער געקומען בעטען זיבען הונדערט שאנסטע בעלי-בתים און דער כליף האט געזעהן אז זיי האבען רעכט, און אז עס איז ניטא קיין שום סבה דעם אלטען רב מדחה צו זיין. אז עס זענען דערנאך געקומען די עטליכע געצאהלטע נוטע פריינד פון אבן אביתור האבען זיי גאר ניט געפועלט, און אז אפילו אבן אביתור אליין האט זיך איהם פארגעשטעלט און האט גערעכענט אז ער וועט ביי איהם נושא חן זיין, ווייל זיין נאהמען איז איהם געוועהן בעקאנט איבער זיין אראבישער איבערזעצונג פון דער משנה, האט ער א שטארקען טעות געהאט. דער כליף האט איהם זעהר קאלט אויפגענומען און האט איהם בפירוש געזאגט, אז ווען די אראבער זאלען איהם אזוי ניט וועלען פאר א מלך ווי די קורדובה'ר יודען ווילען איהם ניט פאר א רב, וואלט ער אנטלאפען אין דער ווייטער וועלט אריין. אבן אביתור האט די רייד פונ'ם כליף געהאלטען פאר א ריינעם וואונק אז ער מוז אוועק פאהרען, און ער האט זיך באלד אויפגעזעצט אויף א שיף און איז אריבער קיין אפריקא. דערנאך האט ער נאך ארומגעוואנדערט אין פערשידענע לאנדער ביז ער איז געקומען קיין בבל צו רב האי, נאר דארט איז איהם אויך שווער געוועהן אויסצוקומען און זיך אבזוכען א מקום מנוחה.

אז דער עדלער כליף אל-חכים איז געשטארבען און די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו זיין יונגען זוהן הישאם, האט זיך די גאנצע מאכט געפונען אין די הענד פון זיין מיניסטער מחמד אלמנזור, און דעמאלט זענען אין הויף געווארען שטארקע חשובים צוויי יודען פון אבן אביתור'ס צד, די ברידער יעקב און יוסף אבן-גו (דזשאו), וואס זענען געוועהן פאבריקאנטען פון זייד, און פלעגען צושטעלען אהין טייערע סחורות אויף קליידער און פאהנען. א מאהל האט זיך געמאכט אז זיי האבען געפונען אין הויף א בייטעל מיט זעהר פיעל געלד און עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען בענוצען די מציאה אויף מתנות פאר'ן כליף און זיין מיניסטער און דערמיט קויפען זייער פריינדשאפט, און מיט דער צייט טאקי פועל'ן ביי זיי אז אבן אביתור זאל זיך מאגען אומקערן. דער פלאן איז טאקי געראטהען. גאר גיך האט אלמנזור בעשטימט דעם עלטערן ברודער יעקב אבן-גו פאר'ן פארשטעהער פון אלע קהלות אין שפאניען. די קורדובה'ר יודען האבען געמוזט צושאקלען מיט'ן קאפ, און זיין ערשטע ארבייט איז געוועהן אבצוזאגען דעם רב חנוך און שיקען א בריעף צו אבן אביתור ער זאל באלד קומען פערנעהמען די שטעלע, וואס עס האט איהם צו איהר אזוי געצויגען דאס גאנצע לעבען. אבן-גו האט זיך שוין גערעכט, אז אט באלד קומט

אן זיין פריינד אבן אביתור און מיט איהם צוזאמען וועט ער נאר אנדערש קאנען ארבייטען. פלוצלונג איז אבער געקומען א תשובה פון אבן אביתור וואס האט צושטערט די האפנונגען פון זיין גאנצען צד. ער האט זיך ניט נאר אבגעזאגט פון דער שטעלע, נאר ער האט זיינע גוטע פריינד געזידעלט דערפאר וואס זיי זענען זיך גראב בעגאנגען מיט חנוך'ן. ער האט זיי בעשריבען אז אין אללע לאנדער, וואו ער איז געוועהן, האט ער ניט געפונען נאך אזא צדיק ווי חנוך, און האט געראטהען מען זאל איהם איבערבעטען און נאך אמאל מאכען פאר רב. אבן-גו איז אבער געוועהן איין עקשן און האט ניט געוואלט אננעהמען די גוטע עצה. דערוייל האט זיך איהם געמאכט איין אונגליק. אלמנזור האט געמיינט אז אבן-גו וועט אנווענדען אללע קראפטען און איהם ברענגען, אז ער האט זיך אבער איבערציינט אז דער יודישער פארשטעהער איז איין ארענטליכער מענש, האט ער פערשטאנען אז ער האט זיך אן איהם נאר אבגענארט און האט איהם איינגעזעצט אין תפיסה. אגאנץ יאהר איז אבן-גו געזעסען, ביז דער כליף הישאם איז דערפון געוואהר געווארען און האט איהם בעפרייהט. נאך עטליכע יאהר איז אבן-גו געבליבען פארשטעהער, און אז ער איז געשטארבען האבען זיך חנוך'ס גוטע פריינד געיאגט איהם ברענגען די בשורה, ווייל זיי האבען געמיינט אז ער וועט דערפון הנאה האבען, צום סוף האט חנוך מיט טרערען בעוויינט דעם טויט פון זיין שונא און האט געשריגען: „ווער וועט אצונד שטיצען ארימע לייט אז דער רייכער נדבן איז טויט און איך בין ארעם".

אין פראנקרייך האט זיך אויך צווישען די יודען שטארק בעפעסטיגט דאס לערנען פון תורה, און די שטאדט נארבאנע האט דארט געשפיעלט די אייגענע ראללע וואס קורדובה אין שפאניען, ווייל איינער פון די פיער שלוחים פון סורא האט דארט געאפענט א ישיבה. צו ליעב דעם זענען אין פראנקרייך געוועהן גענוג לומדים, נאר מיט אנדערע וויסענשאפטען האבען זיך די יודען ניט בעשעפטיגט, ווייל די קריסטען אליין זענען אויך געוועהן גראב, און פון חכמה האבען זיי ניט געוואלט וויסען. אין פראנקרייך האבען דעמאלט די קעניגע געהאט א קליינע דעה און די גייסטליכע מיט די בארענען האבען געטהון וואס זיי האבען נאר געוואלט. אודאי איז די לאגע פון די יודען ניט געוועהן אזוי פרעהליך: זיי פלעגען זיך בעשעפטיגען מיט ערד ארבייט און וויינגארטנער, אבער קיין בעשטימטע געזעטצע, וואס זאלען זיי שיצען, האבען זיי ניט געהאט, און דאס פאלק האט מען אללע מאל אונטערגעהיצט געגען זיי. אז

א יודישער דאקטאר האט געהיילט דעם קעניג הוגא קאפעט און ער איז געשטארבען, האבען די גייסטליכע ארויסגעלאזט א קלאנג אז די יודען האבען איהם פערגיפטעט. דער עפיסקאפּ פון לימוזש האט זיי אנגעטהון גרויסע צרות. א גאנצען חדש האט ער זיי צוגערעדט אז זיי זאלען זיך טויפען, און אז מען האט איהם ניט געוואלט הערען, האט ער זיי מיט ווייבער און קינדער ארויס-געטריבען פון דער שטאדט און פיעל פון זיי האבען זיך דאס לעבען גענומען. אין דרום-זייט פון פראנקרייך, ווי אין פראוואנס און לאנגעדאק האבען די גראפען מיט זיי געטהון יעדער ווי עס האט זיך איהם געלוסט. אין א טהייל ארטער האבען זיי געגעבען יודען שטעללען און האבען צו זיי געהאט דאס גרעסטע צוטרויען, און טאקי גאר נאהענט אין שכנות האט מען זיי גערודפ'ט ווי שאדליכע מענשען און בעהאנדעלט גאר אהן רחמנות.

אין דייטשלאנד איז דעמאלט די לאגע פון די יודען געוועהן א מיטעל-מאסיגע, ניט גוט און ניט שלעכט. זיי האבען זיך גאר בעשעפטיגט מיט מסחר; מיט דער ערד, וואס איז איינגעשטאנען אין גאנצען אין די האנד פון פירסטען, האבען זיי זיך גאר ניט אנגעהערט, און האבען דער מלוכה גאר געצאהלט מס. די הכנסה פון זיי איז געוועהן ניט קיין קליינע, און זעהר אפט פלעגט די הכנסה געהן אויף אויסצוהאלטען קירכען. קיין לומדים האבען זיך צווישען זיי ניט געפונען, און ערשט איהם יאהר 960 איז געבארען געווארען דער בעריהמטער רבינו גרשום בן יהודה, וואס מען האט איהם ניט אומזיסט גערופען „מאור הגולה" (דאס ליכט פון גלות). רבינו גרשום און זיין ברודער רבינו מכיר האבען בעפעסטיגט דאס לערנען פון תורה; ער האט אנגעשריבען א פירוש אויף עטליכע מסכתות און אללע פראנצאזישע, דייטשע און איטאליענישע יודישע קהלות האבען איהם בעטראכט ווי א גאון און מען האט זיך אויפגעהערט צו ווענדען מיט שאלות קיין בבל. בעזאנדערס האט זיך רבינו גרשום בעריהמט געמאכט מיט זיינע תקנות וואס ער האט געמאכט א חרם אויף די וואס וועלען נעהמען מעהר ווי איין ווייב, אנווארפען די פרויען א גט מיט געוואלד, אדער עפענען פרעמדע בריעף און געוואהר ווערען יענעמס סוד. דערמיט האט ער געוואלט אויסגלייכען די יודען מיט אללע איבריגע פעלקער אין אייראפא, און מאכען פאר א חיוב אידעלע מדות, און דער פון וואס אללע האבען עס באלד אנגענומען קאן מען ארויס זעהן ווי הייליג און חשוב רבינו גרשום איז געוועהן ביים יודישען פאלק.

אין דער צייט האט אין מאינץ אויך געלעבט א בעריהמטער למדן און

אַ גְרױסֶער עָשִׁיר ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן יִצְחָק בֶּן אַבּוּן, וָואס הָאט זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען עוֹסֵק גֶעוֶועהן נָאר אִין צְדָקָה, אוּנ אִיז גְרֵייט גֶעוֶועהן זִיךְ מַקְרִיב זַיין פַאר זַיינֶע בְּרִידֶער. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְקֶע רְדִיפוֹת גֶעגֶען יוּדֶען. דֶער קֵיזֶער הֵיינְרִיךְ דֶער צְוַוייטֶער הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט אָנְרֶעדֶען אַללֶע בִּלְבּוּלִים אוֹיף יוּדֶען, אוּנ אִיז אוֹיף זֵיי בֶּעזָאנְדֶערְס אִין כַּעַס גֶעוָוארֶען דֶער פַאר וָואס אֵיינֶער פוּן דִי גַייסְטְלִיכֶע וֶועצֶעלִינוּס הָאט זִיךְ מְגַיֵר גֶעוֶועהן, אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעלֵיידִיגֶען זַיין פְרִיהֶערִיגֶע אֱמוּנָה. דָאס הָאט דֶעם קֵיזֶער שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען, חָאטְשׁ דִי יוּדֶען הָאבֶּען אִין דֶעם קֵיין שׁוּם נְגִיעָה נִיט גֶעהַאט אוּנ זֶענֶען אַלֵיין דֶערְפוּן נִיט גֶעוֶועהן צוּ פְרִידֶען, אוּנ עֶר הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען לַחֲלוּטִין אַרױסְטְרַייבֶּען פוּן מַאיִנְץ. פִיעל יוּדֶען זֶענֶען דֶעמָאלְט אוּמְגֶעקוּמֶען אוּנ אַ טְהֵייל זֶענֶען גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ טוֹיפֶען, אוּנ רַבֵּינוּ גֵרְשׁוֹם׳ס אַ אֵיינֶעגֶער זוּהן אִיז אוֹיךְ אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דֶעם פָאטֶער אִיז דָאס גֶעוִוים גֶעוֶועהן אַ וֵוייטָאג, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר אִיהם נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט לִיעבּ צוּ הָאבֶּען, אוּנ אַז עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אַ קְרִיסְט אִיז עֶר גֶעזֶעסֶען שִׁבְעָה אוּנ הָאט קְרִיעָה גֶערִיסֶען פּוּנְקְט וִוי נָאךְ אַ יוּדֶען. ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן יִצְחָק בֶּן אַבּוּן הָאט זִיךְ דֶערְוַוייל גֶעלָאזְט קָאסְטֶען גְרִידֶעס גָאלְד אוּנ דִי גְזֵירָה אִיז אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען גֶעוָוארֶען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען וַוייטֶער בֶּעקוּמֶען דָאס רֶעכְט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין מַאיִנְץ אוּנ דִי גֶעטוֹיפְטֶע הָאבֶּען זִיךְ פְרַיי אוּמְגֶעקֶעהְרְט צוּ זֵייעֶר אֱמוּנָה. רַבֵּינוּ גֵרְשׁוֹם אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי נוּט אוּנ פְרוּם אַז עֶר הָאט אָנְגֶעזָאגְט דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט עֶרְלוֹיבֶּען אוֹיפְצוּוַארְפֶען דִי גֶעוֶועזֶענֶע גֶעטוֹיפְטֶע, אוּנ זֵיי בֶּעשׁוּלְדִיגֶען דֶערְפַאר וָואס זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט אִיבֶּערְטְרָאגֶען דִי צָרוֹת. דֶער זֵכֶר פוּן רַבֵּינוּ גֵרְשׁוֹם אוּנ ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן יִצְחָק בֶּן אַבּוּן אִיז אַזוֹי טְהַייעֶר גֶעוֶועהן בַּיי יוּדֶען, אַז אַ לַאנְגֶע צַייט נָאךְ זֵייעֶר טוֹיט פְלֶעגְט מֶען אַללֶע שַׁבָּת אוּמֶעדוּם אִין דִי שׁוּלֶען מַאכֶען זֵיי „אֵל מָלֵא רַחֲמִים“. דִי יְשִׁיבָה, וָואס רַבֵּינוּ גֵרְשׁוֹם הָאט גֶעגְרִינְדֶעט אִין מַאיִנְץ, אִיז גֶעוָוארֶען אַ קְוַואל פוּן תּוֹרָה אוּנ פוּן דָארְט זֶענֶען אַרױס פִיעל רַבָּנִים אוּנ לוֹמְדִים, וָואס זֶענֶען דֶער נָאךְ גֶעוֶועהן פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן פֶערְשִׁידֶענֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת אִין אֵייְרָאפֵּייאִישֶׁע לֶאנְדֶער.

אִין דֶעם עֶלְפְטֶען יָאהר־הוּנְדֶערְט הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען רְדִיפוֹת אִין דִי לֶאנְדֶער פוּן מִזְרָח־זַייט אוּנ מִצְרַיִם. דֶעם כַּלִיף חַכִּים אִיז וֵוינִיג גֶעוֶועהן נָאר צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי מַחְמַדַנִישֶׁע רֶעלִיגְיָאן; עֶר הָאט גֶעוָואלְט אַז אַללֶע פֶעלְקֶער, וָואס שְׁטֶעהֶען אוּנְטֶער זַיין מַאכְט, זָאללֶען טַאקִי אִיהם אַלֵיין אָנְנֶעהמֶען פַאר אַ גָאטט, אוּנ הָאט זִיךְ מִיט אַכְזָרִיוּת נוֹקֵם גֶעוֶועהן אִין דִי עַקְשָׁנִים וָואס הָאבֶּען

ניט געוואלט גלויבען אין זיין געטליכקייט. ער האט דער פאר אנגעטהון גרויסע צרות ניט נאר יודען אונ קריסטען, נאר אפילו מחמדנער. די יודען האט ער געהייסען טראגען אופ'ן האלז א בילד פון א קאלבס־קאפ פאר א זכר פונ'ם עגל, א חוץ בעזונדערע מלבושים, מען זאל זיי דערקענען ווער זיי זענען. נאר אז די יודען זענען געפאלען אויף א שכל, אונ האבען אנגעהויבען טראגען קליינע קאלבס־קאפעלעך פון גאלד געארבייט פאר א צירונג האט ער געגעבען א בעפעהל זיי זאלען זיך פשוט אנהענגען הילצערנע קלאטצלעך פון זעכס פונט, אונ אויסער דעם, זאלען זיי צוטשעפען גלאקלעך צו די קליידער מען זאל פון דער ווייטענס הערען זייער גאנג. אים יאהר 1014 האט ער געהייסען צושטערן שולען אונ קירכען אונ אין גאנצען ארויסטרייבען יודען אונ קריסטען פונ'ם לאנד, אונ פיעל פון זיי האבען געמוזט לפנים אנגעהמען זיין אמונה. עס האט אבער לאנג ניט געדויערט: נאר זעכס יאהר האט מען פון איהם געליטען ביז ער האט איבערגעצויגען דאס שטריקעל, אונ די מחמדנער אליין האבען איהם אים יאהר 1020 דערהרגט.

---

2 די צייט פון אבן־נגרילה, אלפסי אונ רש"י.

(1020—1096 נאך קריסטוס געבורט).

אז די גאונים פון בבל האבען זיך אין גאנצען אויסגעלאזט, איז שפאניען געווארען דער איינציגער מיטעל פונקט פון די יודען, אונ יעדער דור האט דארט ארויסגעגעבען אזעלכע גרויסע לייט, וואס זייער לעבען האט געגלאנצט ווי ליכטיגע שטערן אונ איז ניט אויסגעלאשען געווארען ביז צום דרייצעהנטען יאהר־הונדערט. די נאהמען פון שמואל הנגיד, אונ יוסף פון דער משפחה אבן־נגרילה, שלמה בן גבירול אונ אבן־גנאח שטעהען מיט גאלדענע אותיות פערשריבען אין דער געשיכטע פון יענער צייט, אונ אז מען דערמאנט זיך נאר אן זיי קאן מען זיך שוין פארשטעללען ווי דאס יודישקייט האט דעמאלט געבליהט, ווי די יודען זענען בעגליקט געווארען מיט תורה אונ גדולה צוזאמען אונ ווי זייערע גרויסע לומדים אונ חקרנים האבען געארבייט אין דעם גרויסען אונ ברייטען פעלד פון וויסענשאפט ניט נאר פאר זייערע ברידער, נאר פאר אללע מענשען, וואס האבען דער נאך גענאסען זייער זכות אונ האבען זיך געקאנט בענוצען מיט די פירות פון די בוימער וואס די יודישע הענד האבען געפלאנצט.

אִין פּוּמְבְּדִיתָא הָאט נָאךְ גֶעצַאנְקְט דָאס קְלֵיינֶע לִיכְטֶעל — דִי יְשִׁיבָה, וָואס אִיהרֶע פָאַרְשְׁטֶעהֶער רַב הַאִי גָאוֹן אוּנ זַיין שְׁוָוער, דֶער לֶעצְטֶער גָאוֹן פוּן סוּרָא שְׁמוּאֵל בֶּן חָפְנִי, הָאבֶּען זִיךְ גֶעמִיהט זִי צוּ דֶערְהַאלְטֶען אוֹיף לַאנְגֶע יָאהר. דִי יְשִׁיבָה הָאט שׁוֹין אָבֶּער גֶעהַאלְטֶען בַּיי דֶעם אוֹיסְגֶעהן, אוּנ אַז דִי צְוַויי גְאוֹנִים זַיינֶען גֶעשְׁטָארְבֶּען, הָאבֶּען זִיךְ אִיהרֶע טְהוֹיעֶרן אוֹיךְ גֶעמוּזְט פֶּערְשְׁלִיעסֶען. נָאךְ רַב הַאִי׳ס טוֹיט הָאט מֶען אֲפִילוּ אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען אוֹיף זַיין אָרְט אַ אוּר-עֶנִיקֶעל פוּן דָוִד בֶּן זַכַּאי, דֶעם אַלְטֶען רֵישׁ גָלוּתָא, חִזְקִיָה; עֶר הָאט זִיךְ אָבֶּער מֶעהר נִיט גֶעקָאנְט הַאלְטֶען וִוי צְוַויי יָאהר. מֶען הָאט עֶפִּיס אָנְגֶעפִיהְרְט אַרְכִילוּת, אוּנ דֶער כַּלִיף גְ׳עֶלְאַל עַבְּדוּאַלַה הָאט אִיהם גֶעהֵייסֶען אַריינְוואַרְפֶען אִין תְּפִיסָה, צוּגֶעהְמֶען זַיין גַאנְץ פֶּערְמֶעגֶען, אוּנ אָנְטָהוּן אִיהם עִנוּיִים קָשִׁים אוּנ דֶערְנָאךְ טַאקִי דֶערְהַרְגְ׳נֶען. זַיינֶע צְוַויי זִיהן זֶענֶען עֶנְטְלָאפֶען קַיין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ אַזוֹי וִוי זֵיי זֶענֶען אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן מַלְכוּת בֵּית דָוִד, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען אוֹיף אַרַאבִּישׁ אִבְּן-דַאוּדִי. דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ שְׁפַּאנְיֶען גֶערֶעכֶענְט פַאר׳ן צְוֵוייטֶען אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אוּנ וואוּ מֶען הָאט עֶרְגִיץ גֶעפְּרֶעסְט אַ יוּדֶען הָאט עֶר זִיךְ אַהִין גֶעצוֹיגֶען. דַארִיבֶּער זֶענֶען דָאס לֶעצְטֶע בִּיסֶעל חַאזַארֶען, וָואס דִי רוּסֶען הָאבֶּען זֵיי שְׁפֶּעטֶער אַרוֹיסְגֶערוּקְט פוּן דֶער קְרִים, אוֹיךְ אַרִיבֶּער קַיין שְׁפַּאנְיֶען.

דֶער הוֹיפְּטְפִיהרֶער פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען אִיז גֶעוָוארֶען, נָאךְ חִסְדָאִי׳ס טוֹיט, ר׳ שְׁמוּאֵל הַנָגִיד פוּן דֶער מִשְׁפָּחָה אִבְּן-נַאגְרִילָה, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ מֶענְשׁ מִיט אַ פֶעסְטֶען ווִילֶען, מִיט אַ שַׁארְפֶען מֹחַ אוּנ מִיט אַ גוּט עֶדֶעל הַארְץ. תּוֹרָה הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט בַּיים לֶעצְטֶען רַב חֲנוֹךְ — לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ דִקְדוּק — בַּיי ר׳ יְהוּדָה חַיוּג, אוּנ אַנְדֶערֶע שְׁפְּרַאכֶען — בַּיי דִי בֶּעסְטֶע שְׁפַּאנִישֶׁע גֶעלֶעהרְטֶע, אוּנ אַז עֶר אִיז נָאךְ אַ קִינְד גֶעוֶועהן הָאט מֶען שׁוֹין גֶעקָאנְט אַרוֹיסְזֶעהן אַז עֶר וַואקְסְט צוּ זַיין אַ גָדוֹל אוּנ אִיז גֶעבֶּענְשְׁט מִיט אַלֶע מַעֲלוֹת, וָואס עֶס דַארְף הָאבֶּען אַ פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן אַ פָאלְק. אַז עֶר אִיז אַלְט גֶעוָוארֶען צְוַואנְצִיג יָאהר אִיז אִין שְׁפַּאנְיֶען אַרוֹיס אַ אִינְוֶוענִיגְסְטֶע קְרִיעג אוּנ עֶטְלִיכֶע אָרְטֶער הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעטְהֵיילְט אוּנ זֶענֶען גֶעוָוארֶען זֶעלְבְּסְטְשְׁטֶענְדִיגֶע קְלֵיינֶע מְלוּכוֹת; דֶעמָאלְט זֶענֶען פִיעל יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ אַרוֹיסְקְלַייבֶּען פוּן קוֹרְדוֹבָה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין גְרַאנַאדַא, טָאלֶעדַא (טוֹלִידָה) אוּנ סַרְגוֹזַה, אוּנ שְׁמוּאֵל אִיז אַרִיבֶּער קַיין מַאלַאגַה (מַלִיקָה), אַ שְׁטָאדְט בַּיים יַם, אוּנ הָאט זִיךְ גֶעצוֹיגֶען זַיין פַּרְנָסָה פוּן אַ קְלֵייטֶעל, וָואס עֶר הָאט דָארְט גֶעאָפֶענְט נִיט וַוייט פוּן אַ פַּאלַאץ, וָואס דֶעם גְרַאנַאדִישֶׁען קֶאנִיג׳ס חַאבּוּס הוֹיפְּט-מִינִיסְטֶער

אבו־אלקאסאם אבן־אלעריף האט אויסגעבויט. שמואל האט גראד אויסגעקליבען דעם פלאץ, ווייל ער האט גערעכענט אז נעבען א גרויסען פאלאץ וועט ער האבען מעהר פדיון, צום סוף האט דאס שכנות געפיהרט דערצו ער זאל גליקליך ווערען דוקא ניט פון מסחר, אונ דערגרייכען די גרעסטע מדרגה. דעם הויפט־מיניסטער'ס א שקלאווין האט געדארפט איהם אפט שיקען בריעף, אונ אזוי ווי זי האט געהערט, אז דער יודישער קרעמער איז א גרויסער קענגער, האט זי זיך צו איהם געווענדעט, ער זאל איהר אלדינג שרייבען. אז אבן־אלעריף האט בעקומען די בריעף, זענען זיי איהם אזוי שטארק געפאלען אז ער האט באלד זיך געהייסען ברענגען דעם שרייבער, אונ אז ער איז בעקאנט געווארען מיט שמואל'ן אונ זיך איבערגעצייגט אין זיינע פעהיגקייטען האט ער איהם תיכף געמאכט פאר זיין סעקרעטאר. דא האט שמואל בעקומען די רעכטע געלעגענהייט ארויס צו ווייזען זיינע קענטניסע. מען האט איהם אנגעהויבען פרעגען עצות אונ דער מיניסטער פלעגט קיין מאל ניט ארויסגעהען פון זיינע רייד. אז אבן־אלעריף איז שטארק קראנק געווארען אונ האט געהאלטען ביים שטארבען, האט ער פאר'ן טויט געראטהען דעם קאניג, ער זאל שמואל'ן אנידער זעצען אויף זיין ארט, אונ אזוי איז שמואל אבן־נאגרילה געווארען הויפט־מיניסטער פון גראנאדה, אונ מיט איהם צוזאמען האט אויך זיין פאלק דערלעבט א זא גדולה, וואס עס איז נאר שווער געוועהן צו ערווארטען. שמואל האט אבער טאקי זיין זאך געטהון בשלימות, ער האט מיט אללע כוחות געארבייט פאר דער טובה פון דער מדינה. דער קאניג האט אין זיינען געהאט זיינע תענוגים אונ האט זיך אין קיין שום זאך ניט געמישט, די גאנצע משא פון דער מלוכה איז געלעגען אויף איהם, אונ ער האט נאר געזארגט אז אללע זאללען צופרידען זיין, אונ אז אפילו די, וואס עס האט זיי פריהר געשטאכען צו זעהן א יוד אויף אזא הויכע מדרגה, זאלען אויך מודה זיין אז ער איז א געטרייער דיענער פון דעם לאנד אונ פערדיענט עהרליך דעם נאמען „נגיד" (פירסט).

אז דער קאניג חאבוס איז אים יאהר 1037 געשטארבען, איז ארויס א קריעג צווישען צוויי צדדים: דער גרעסטער טהייל, אונ צווישען זיי אויך די יודישע פיינסטע עשירים יוסף אבן מיגאש, יצחק בן ליאון אונ נחמיה אשקפה האבען געוואלט אז די מלוכה זאל איבערגעהן צום יונגער'ן זוהן באלקין; דער קלייגערער צד, נאר מיט שמואל'ן אין דער מיט, האט געהאלטען מיט'ן עלטערן זוהן באדיס אונ האט דוקא אויסגעפיהרט, ווייל באלקין אליין האט פערשטאנען אז די ירושה קומט דעם עלטערן ברודער אונ האט זיך אבגעזאגט.

דערמאלט איז שמואל'ס לאגע נאך פעסטער געווארען, דאס פאלק האט איהם אנגעהויבען בעטראכטען כמעט ווי א קאניג, ווייל באדים האט איהם איבער־געגעבען דעם גאנצען כח, נאר ער האט ניט אבגעטראטען פון אמת און יושר. חאטשי שמואל איז ניט געווען קיין נוקם ונוטר, פון דעסטוועגען האבען די גוטע פריינד פון באלקין מורא געהאט צו בלייבען אין גראנאדה און זענען אוועק קיין שבילה (סעווילא), וואו עס האט געהערשט דער קאניג מחמד אלגאפ'יר, ער איז געווען א שונא דעם קאניג פון גראנאדה און צו ליעב דעם האט ער די אנטלאפענע פריינדליך אויפגענומען און יוסף אבן מינאש האט בעקומען ביי איהם א גרויסע שטעללע.

אז שמואל'ס מזל איז אזוי הויך געווארען האט איהם קיין זאך ניט געקאנט שאדען, און אז די סכנה איז שוין נאהענט געוועהן האט איהם די פייל פונ'ם שונא ניט געקאנט טרעפען. נאך אז חאבוס האט געלעבט איז געוועהן א בונד צווישען איהם און דעם שקלאוואנישען פירסט זאהאיר און דעם אייגענעם בונד האט געוואלט אויך באדים מיט איהם אבשליעסען. זאהאיר'ס מיניסטער אבן־עבאס איז אבער געוועהן א ביטערער מענש און דערצו האט ער נאך געמאכט יד אחת מיט'ן גובערנאטאר פון מאלאגה, אבן־באקאנא, און ביידע איינעם האבען אנגעהויבען הינטען ארום צו ארבייטען געגען שמואל'ן. פריהער האבען זיי זיך געפרובט אנצופיהרען רכילות ביים קאניג, און אז עס איז ניט צוזאמען האבען זיי זיך ענטשלאסען צו געהן מיט תקיפות. פלוצים איז זאהאיר אנגעקומען מיט זיין מיניסטער קיין גראנאדה און האט דעם קאניג אין היילעניש פארגעלעגט זעהר שלעכטע בעדינגונגען, ער האט אויך געפאדערט ער זאל שמואל'ן אבזאגען און האט איהם גאר ווייניג צייט איבערגעלאזט זיך צו בעטראכטען. ווען באדים בעשטעהט דארויף וואלט ניט נאר שמואל אליין אומגעקומען, נאר עס וואלט געווארען א תל פון אללע יודען; צום גליק האט ער זיך אבער בערעכענט אז עס איז א גרויסער בזיון פאר איהם, מען זאל איהם פון דער פרעמד זאגען א דעה, און שמואל'ס שונאים האבען גאר ניט געפועל'ט. שמואל האט אבער דערלעבט נאך א גרעסערע נקמה: באדים האט געהייסען נאכיאגען זאהאיר'ן און מען האט געבראכט זיין מיניסטער אבן עבאס געפאנגען קיין גראנאדה, דארט האט מען איהם געהאלטען עטליכע וואכען אין תפיסה און דער נאך האט מען איהם געשטאכען. פונקט אום שמיני עצרת איז דאס געשעהן, און אז די בשורה פונ'ם שונא'ס מפלה איז אנגעקומען צו שמואל'ן, האט ער דעם טאג געמאכט פאר א גרויסען יום טוב און האט

געדאנקט נאטט פאר דעם חסד וואס ער האט געטהון מיט איהם און מיט זיין פאלק.

פון דעמאלט אן איז שמואל נאך חשוב'ר געווארען ביים קאניג און האט זיך געאלטערט אין עשר און כבוד. חאטשי ער איז געוועהן שטארק פערנומען מיט דער מלוכה, פון דעסטוועגען האט ער געהאט צייט זיך צו בעשעפטיגען מיט'ן רבנות און איז געוועהן ארומגערינגעלט מיט לומדים וואס האבען איהם געהאלפען פיהרען א ישיבה און אכטונג געבען אז די יודישע אמונה זאל האבען איהר אמת'ן גלאנץ. עס פלעגען געהן שאלות־תשובות צווישען איהם און די גראסטע רבנים פון בבל, מצרים, סיריען און אפריקא און ער האט געשיקט גרויסע נדבות צו רב האי גאון און רב נסים פון קיירואן מען זאל אויסהאלטען ארעמע תלמידים. דערצו האט ער נאך אליין אנגעשריבען צוויי און צוואנציג ספרים, און האט דארט ארויסגעוויזען זיין שטארקע בקיאות אין לשון קדש, חאטשי ער האט זיך ניט געקאנט אין דעם ענין אויסגלייכען מיט דעם בעריהמטען מדקדק אבן גנא'ח, וואס איז פונקט ווי ער געוועזען א צירונג פאר די יודען פון יענער צייט.

יונה מרינוס אבן־גנא'ח, אדער ווי זיין אראבישער נאהמען איז געוועהן אבו־אל־וואליד־מערוואן, איז אויך ערצויגען געווארען אין קורדובה און דארט האט ער אין דער אוניווערזיטאט, וואס דער כליף אלחכים האט געגרינדעט, געלערנט מעדיצין. שפעטער, ווען אין שפאניען איז געווארען אונרוהיג און דאס לאנד האט זיך צוטהיילט אויף קליינע מלוכות, האט אבן־גנא'ח געמוזט אוועקווארפען זיין פאטערשטאדט און זיך בעזעצען אין סאראגוזה. מען קאן זאגען אז ער האט די העברעאישע שפראכע געשטעלט אויף א פעסטען פוס, ווייל ער האט דאס גאנצע לעבען געארבייט נאר אין דקדוק און געזוכט צו געפינען בעשטימטע כללים, כדי עס זאל לייכטער זיין צו לערנען לשון קדש. צו ליעב דעם האט ער אויף דער עלטער אנגעשריבען זיין בעריהמטען פירוש אויף דער תורה וואס איז בעקאנט מיט דעם נאמען ספר „הרקמה". ער האט געקוקט ווי א אמת'ער חקרן אויף יעדען פסוק מיט אפענע אויגען און זיין כלל איז געוועהן: די תורה רעדט מיט א מענשליכער שפראכע וואס יעדעס ווארט דארף פערשטאנדען זיין גאר אהן סודות און אהן רמזים. און עס קאנן זיין טאקי צו ליעב דעם האט ער געהאט אזוי פיעל שונאים און צווישען זיי אזא געגנער ווי רב שמואל הנגיד.

איינער פון די גראסטע יודישע לייט פון דעם עלפטען יאהרהונדערט איז

געוועהן דער בעריהמטער דיכטער (משורר) רב שלמה בן יהודה אבן-גבירול, וואס אין אראבי'שען איז ער בעקאנט מיט דעם נאמען: אבו-איוב סולימאן אבן-יחייא. ער האט אין גאנצען געלעבט ביין אונ צוואנציג יאהר אונ האט נאר ווי א פאלענדיגער שטערן אבלישטש געגעבען אונ איז שוין פערשווינדען געווארען. זיין פאטער איז אויך געוועהן פון די וואס האבען געמוזט אוועק פון קורדובה אונ האבען זיך אבגעזוכט א נייע היים אין מאלאגה. דארט, ביים ברעג פונ'ם ים, זענען אבן-גבירול'ס יונגע יאהר איבערגעלאפען, דארט האט זיך אין איהם נאך אז ער איז א קליין קינד געוועהן, ענטוויקעלט דער גייסט פון מליצה, דארט האט איהם די נאטור בעקאנט געמאכט מיט איהרע טיעפע סודות אונ כמעט פונ'ם וויגעל אן האט ער זיי אנגעהויבען בעזינגען. זיינע גרויסע פעהיגקייטען האבען זיך נאר פריה געמוזט ארויסווייזען, ווייל זיינע עלטערן זענען איהם אבגעשטארבען ווען ער איז נאך געוועהן א קליין קינד אונ ער איז געבליבען איתום אהן ברידער אונ אהן שוועסטער, אהן קרובים וואס זאלען וועלען עפיס זארגען פאר איהם. אז א בלומעלע דארף אבער אויסוואקסען – בעקומט עס דעם טראפען וואסער צו דער צייט. דאס אייגענע איז אויך געשעהן מיט אבן גבירול: אין סאראגאסה האט דעמאלט געלעבט א גרויסער מאנן יקותיאל אלחסאן, וואס האט ביים קאניג יחיא אבן מונדהיר פארנומען אזא שטעללע ווי שמואל הנגיד אין גראנאדה. ער איז געוועהן א בעריהמטער מופלא אונ זיין הויז איז געשטאנען אפען פאר אללע עדלע יודען, וואס האבען געגאסען זיינע חסדים אונ איהם געדעכענט פאר זייער בעשיצער. אזא מענש האט זיך באלד געמוזט אומקוקען אויף אבן גבירול אונ פארשטעהן וואס פאר א כלי עס קאן פון איהם אויסוואקסען. ער האט איהם גענומען אונטער זיין שוטץ אונ האט איהם אויסגעהאלטען ווי א אייגען קינד. אבן גבירול'ס מזל איז שוין אבער געוועהן אזוי ביטער אונ פינסטער אז זיין גוטע לאגע האט נאר ניט לאנג געדויערט: פלוצים איז געווארען א מרידה אין לאנד, זיין וואהלטהאטער יקותיאל אלחסאן האט מען דערהרג'ט. א שטארקער טרויער האט זיך אנגערוקט אויף אללע שפאנישע יודען, נאר מעהר פון אללע האט עס דערשלאגען דעם יונגען משורר, וואס איז ווייטער געבליבען איינער אלליין אין דער גרויסער וועלט, אהן א עדעל הארץ וואס זאל איהם מיטפיהלען, אהן א קלארען קאפ וואס זאל איהם געבען א רעכטע עצה. זיין ערשטע ספר „תקון מדות הנפש", וואס ווייזט ווי אזוי עס איז נאטהיג פאר'ן מענשען צו פערבעסערן זיינע מדות, האט איהם נאך מעהר פערוויסט דאס

לעבען: פיעל בעלי בתים האבען געמיינט אז ער האט דוקא נאר זיי געוואלט טרעפען און זענען איהם געווארען דם־שונאים. ער האט געמוזט צו ליעב דעם עוקר זיין פון סאראגאסה, און ווען דער אונצייטיגער טויט בעפרייהט איהם ניט פון אללע צרות וואלט ער געוויס געצוואונגען געוועהן אוועקצווארפען שפאניען. זיינע איבריגע פילאזאפישע חבורים, וואס ער האט געשריבען אויף אראביש, האבען געפונען מעהר צוטריט ביי די אראבער און ביי די קריסטען, און הונדערט יאהר שפעטער איז ארויס פון זיי אלאטיינישע איבערזעצונג, וואס אגייסטליכער און אגעטויפטער יוד האבען געמאכט. פון זיינע שירים זענען בעזאנדערס בעקאנט „כללים פון דקדוק” וואס ער האט אנגעשריבען אין גראמען, אז ער איז אלט געוועהן נייצען יאהר. פיעל פיוטים און תפלות און זיין בעריהמטער שיר „כתר מלכות” וועגען דער שאנהייט פון דער נאטור און דער גרויסקייט פונ'ם בעשעפער. דער שיר איז אנגעשריבען מיט גרויס התלהבות, ער בעשטעהט פון דריי חלקים וואס הייסען: גאטט, וועלט און מענש. און נאך אין היינטיגע דורות לייענט מען איהם יום כפור ביי נאכט אין פיעל שולען.

איין אנדער יודישער פילאזאף, וואס האט געלעבט אין דער צייט, רבנו בחיי הדיין בן יוסף אבן פקודה (בקודה) האט זיך גענומען אויף א אנדער דרך: ער האט געוואלט בעפעסטיגען דאס אמת'ע פרומקייט צווישען יודען און האט זיך צו ליעב דעם ענטשלאסען צו מאכען א אונטער־שיעד צווישען די מצות און מנהגים, וואס יעדער יוד היט אב, און צווישען די חובות פונ'ם הארץ, וואס דארויף קאנען נאר ניט זיין קיין בעשטימטע געשריבענע געזעטצע און יעדער דארף זיך צוהערען צום אינעווייניגסטען קול פון זיין געוויסען. אבן־פקודה האט אבער פערשטאנען אז ניט איטליכער איז אים שטאנד צו דערגרייכען אזא מדרגה און אז דערצו איז נאטהיג צו ברעכען אללע מענשליכע תאוות און זיך אבזונדערן פון דער וועלט; דערפאר האט ער געוואלט איינפיהרען יודישע נזירים אזוי ווי ביי די קריסטען און די מחמדאנער, און האט אין זיינע ספרים זיך בעמיהט צו דערווייזען ווי נאטהיג איז פאר'ן יודען אז זיין טראכטען, פיהלען און טהון זאל מיט אריינער כונה זיין נאר לשם שמים. זיינע ספרים זענען ביים פאלק געוועהן זעהר בעליעבט.

אט דאס זענען געוועהן די מענשען וואס האבען געלעבט אין שמואל הנגיד'ס צייט און האבען גלייך מיט איהם נאר איין ציעל געהאט פאר די אויגען: — צו דערהויבען און שטארקען דאס יודישקייט. נאך שמואל'ס טויט

הָאט דֶער קֶענִיג בַּאדִיס אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען זַיין שְׁטֶעלֶע אוּנ גֶעשֶׁענְקְט דָאס אֵייגֶענֶע צוּטְרוֹיֶען דֶעם זוּהן זַיינֶעם אַבּוּל-הוּסְאַיין יוֹסֵף אִבְּן-נַאגְרֶעלַא, וָואס חָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר יוּנְג הָאט עֶר דָאךְ גֶעקֶאנְט אִין דֶער אֵייגֶענֶער צֵייט זַיין אִי דֶער גַאנְצֶער פִירֶער פוּן דֶער מְדִינָה, אִי דֶער הוֹיפְּט-פָּארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען. דָאס וָואס עֶר אִיז אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען בַּיי אַזַא פָאטֶער בֶּעוַוייזְט אַלֵיין וִוי גֶעבִּילְדֶעט עֶר אִיז גֶעוֶועהן, דֶערְצוּ הָאט עֶר נָאךְ גָאר אִין דִי יוּנְגֶע יָאהְרֶען פְּרַאקְטִיצִירְט אִין מְדִינָה זַאכֶען אוּנ אִיז גֶעוֶועהן אַ סֶעקְרֶעטַאר בַּיים פְּרִינְץ בַּאלְקִין. גֶעלֶעבְּט הָאט עֶר דַוְקָא בֶּעשִׁיעְדֶען, נָאר דָארְט וואוּ עֶר הָאט בֶּעדַארְפְט בֶּעוַוייזֶען זַיין גְרוֹיסְקַייט הָאט עֶר זִיךְ גֶעקֶאנְט שְׁטֶעלֶען וִוי מֶען דַארְף. דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעהַאט אַסַךְ שׂוֹנְאִים, וָואס הָאבֶּען אִיהם גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ בַּעַל גַאוָה אוּנ דִי צָאהל פוּן זַיינֶע גֶעגְנֶער הָאט זִיךְ נָאךְ מֶעהר פַארְגְרֶעסֶערְט, וֶוען עֶר הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט נָאר מִיט יוּדֶען אוּנ הָאט דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעלֶען אָפְּגֶעגֶעבֶּען זַיינֶע גְלוֹיבֶּענְסְבְּרִידֶער. דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען אַזוֹי אִינְטְרִיגִירְט אַז צְווִישֶׁען יוֹסֵף'ן אוּנ דֶעם פְּרִינְץ בַּאלְקִין, וָואס הָאבֶּען פְרִיהֶער אַזוֹי גוּט גֶעלֶעבְּט, אִיז אַרוֹיס אַ קְרִיעג. פְּלוּצְלוּנְג אִיז בַּאלְקִין גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ אַזוֹי וִוי מֶען הָאט גֶעהַאט אַחְשַׁד אַז מֶען הָאט אִיהם פֶערְנִיפְּטֶעט, הָאט דֶער קֶענִיג גֶעהֵייסֶען טֵייטְטֶען עֶטְלִיכֶע פוּן זַיינֶע דִינֶער. דָאס פָאלְק הָאט אֲפִילוּ גֶעהַאלְטֶען אִין אֵיין שְׁרַייֶען אַז יוֹסֵף אִיז דָא שׁוּלְדִיג, נָאר דֶער קֶענִיג הָאט זִיךְ אֲפִילוּ נִיט גֶעוָואלְט צוּהֶערֶען צוּ אַזַא נַארִישֶׁער בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג. שְׁפֶּעטֶער אִיז אָבֶּער גֶעשֶׁעהן אַזַאךְ וָואס בַּאדִיס הָאט שׁוֹין גֶעמוּזְט וֶוערֶען אוּנְצוּפְרִידֶען פוּן אִיהם, וַוייל יוֹסֵף הָאט נִיט גֶעוָואלְט טְהוּן זַיין ווִילֶען, חָאטְשׁ זַיין עַקְשָׁנוּת אִיז גֶעוֶועהן דֶעם לַאנְד אַ טוֹבָה. צְווִישֶׁען דִי מַהְמַדַנֶער, וָואס הָאבֶּען גֶעהֶערְט צוּם שֵׁבֶט בֶּערְבֶּערְן אוּנ וָואס פוּן זֵיי הָאט אוֹיךְ גֶעשְׁטַאמְט דֶער קֶענִיג בַּאדִיס, אוּנ דִי עֶכְטֶע אַרַאבֶּער, אִיז גֶעוֶועהן אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע שִׂנְאָה גְלַייךְ וִוי זֵיי וָואלְטֶען אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן צְווֵיי פֶערְשִׁידֶענֶע פֶעלְקֶער, אוּנ אוּמֶעדוּם פְלֶעגְט צְווִישֶׁען זֵיי אַרוֹיס אַ גֶעשְׁלֶאג. בַּאדִיס הָאט מוֹרָא גֶעהַאט טָאמֶער פַאלֶען אוֹיף אִיהם אָן דִי אַרַאבֶּער אוּנ נֶעהמֶען בַּיי אִיהם צוּ דִי מְלוּכָה, דֶערְפַאר אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אַלֶע אַרַאבֶּער, וֶוען זֵיי וֶועלֶען פְרַייטָאג זַיין פֶערְזַאמֶעלְט בַּיים גָאטֶעסְדִיעְנְסְט, אוֹיסְהַרְגֶ'נֶען. בַּאדִיס הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז וֶוען מֶען וֶועט דֶעם סוֹד מְגַלֶה זַיין דֶעם יוּדִישֶׁען מִינִיסְטֶער וֶועט עֶר גֶעווִיס צוּפְרִידֶען זַיין, צוּם סוֹף הָאט יוֹסֵף דֶערְפוּן נָאר נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען אוּנ הָאט דֶעם קֶענִיג פֶערְשְׁטֶעהן גֶעגֶעבֶּען אַז דָאס אִיז

פאר איהם די גרעסטע סכנה. באדים האט זיך אבער איינגעשפארט אונ האט נאר געפאדערט ביי זיין מיניסטער ער זאל די זאך האלטען בסוד. יוסף האט אבער ניט געקאנט רוהען, ער האט געוואוסט דעם טאג ווען די שחיטה האט בעדארפט געשעהן אונ האט געגעבען אנצוהע״ען די אראבער זיי זאלען ניט געהן דאווענען דעם בעשטימטען פרייטאג. באדים האט אזוי נאר ניט אויסגעפיהרט, אונ אזוי ווי ער האט פערשטאנען אז דאס איז יוסף׳ס ארבייט האט ער איהם געמאכט פארוויר̈פע, נאר יוסף האט ניט געלייקענט אונ האט איהם געזאגט פארקערט, אז ער מאג נומל בענשען וואס גאטט האט איהם ארויסגעפיהרט פון אזא אונגליק. די גייסטליכע האבען אויך געהאלטען מיט יוסף׳ס דעה אונ דער קאניג האט שוין געמוזט נאכשאקלען מיט׳ן קאפ, נאר אין הארץ איז ביי איהם געבליבען אפערדרוס אויף יוסף׳ן דערפאר וואס ער האט איהם געשטערט אויסצופיהרען זיין פלאן. פון דעמאלט אן איז שוין דעם קאניגס פריינדשאפט צו יוסף׳ן פערשוואונדען. באדים האט זיך שוין אנגעהויבען צוהערען צו די קולות וואס האבען געשריגען, אז עס שטעהט ניט אן דאס לאנד, אז א יודישער מיניסטער זאל פיהרען די מלוכה, אונ אז יוסף׳ס נעגנער האבען ארויסגעלאזט אקלאנג אז ער האט געוואלט פערקויפען גראנאדה דעם שונא, האט זיך באדים ניט וויסענדיג געמאכט, כאטש ער איז געוועהן איבערצייגט אז עס איז אליגען, אונ האט געלאזט דאס פייער זאל זיך צוברענען.! מיט א שרעקליכע רציחה איז דאס פאלק אנגעפאלען אויף יוסף׳ס פאלאץ; ער האט זיך געוואלט בעהאלטען אין א קאמער פון קוילען אונ האט זיך אויסגעשמירט דאס פנים, נאר מען האט! איהם דערקאנט אונ באלד דערהרג׳ט. דעם זכות האבען דערוויל געגאסען אללע יודען פון גראנאדה: מעהר פון פינפצעהן הונדערט יודישע משפחות זענען געטיידט געווארען. זייערע הייזער האט מען פערברענט, אונ די איבריגע, צווישען זיי אויך יוסף׳ס פרוי אונ זיין זוהן עזריה, זענען אנטלאפען קיין אליסאנה (לוזענא) נאקעט אונ בלויז. יוסף׳ס טרויעריגער סוף האט געמאכט א שטארקען רעש ניט נאר צווישען יודען, נאר אויך ביי אנדערע פעלקער, וואס האבען געהערט פון זיין גרויסקייט אונ איבערגעגעבענהייט דער מלוכה. איינער פון די בעריהמטע אראבישע דיכטער אבן אלפרי אין אלמיריד האט אנגעשריבען א גאנצע קינה אויף יוסף׳ס טויט אונ לאזט אויס מיט די ווארטער: „מיין אמונה איז ביי מיר דאס טהייערשטע זי הייסט מיר פאר דעם יודען א טרער לאזען. מען האט אפילו דעם דיכטער פערקלאגט פאר׳ן קאניג אונ געוויזען אז עס פאסט ניט

פאר א מחמדנער צו בעווייזען א יודען, נאר דער קאניג האט דארויף געאנטפערט: „איך זעה ארויס אז דער דיכטער מוז האבען א איידעל הארץ, ער בעוויינט א יודען אפילו נאכ'ן טויט, און פיעל פון אונזערע מחמדנער קוקען זיך אפילו ביים לעבען ניט אום אויף זייערע ברידער".

די מרידה געגען יוסף אבן נאגרילה, ווי שרעקליך זי איז געוועהן, האט ניט ארויסגערופען אין אנדערע ערטער מעהר קיין רדיפות און האט ניט ערגער געמאכט די לאגע פון די יודען אין שפאניען. אומעדום האבען זיי געהאט די בעסטע שטעללען, און פון די מחמדנישע הערשער האבען זיך אבגעלערנט אויך קריסטליכע קאניגע און האבען קיין חרטה ניט געהאט פאר דעם צוטרויען צו יודישע דיענער. אז אלפאנסא דער זעכסטער פון קאסטיליען האט געווארפען איין אויג אויף די צובראקלטע קליינע מחמדנישע מלוכות אין שפאניען, האט ער פערשטאנען אז שוואכע זיי קאן ער נאר דעמאלט, ווען זיי וועלען זיך מעהר בייסען און רייסען צווישען זיך און, אז ער מוז האבען פעהיגע מענשען וואס זענען קלאר אין דער לאגע פון די קליינע מלוכות און וועלען ניט לאזען אבקיהלען דאס פייער, וואס יעדע פון זיי האט אונטערגעצונדען, כדי די אנדערע זאלען פערברענט ווערען. אויף אזא זאך האט אלפאנסא געמוזט אנקומען צו יודען, און זיין בעסטער יועץ איז געוועהן זיין לייב-דאקטאר עמרם בן-יצחק אבן-שלביב, וואס האט גוט געקאנט אראביש און איז אים שטאנד געוועהן אויסצופיהרען דאס שליחות. נאך איין יוד, ציד-עלוס, איז ביי איהם געוועהן א גרויסער חשוב און ער פלעגט זיך מיט איהם בעראטהען וועגען די גראסטע און וויכטיגסטע שאלות פון דער מלוכה. אלפאנסא איז איבערהויפט געוועהן גוט געגען אללע פאלקער, וואס האבען זיך געפונען אונטער זיין מאכט, און יודען האבען אויך גענאסען זיינע חסדים.

אויף פאפיער זענען נאך אין די איירא־פייאישע לאנדער געבליבען די אלטע געזעטצע פון א מאל, וואס האבען דאס יודיש לעבען געבונדען פון אללע זייטען, און ווען מען איז טאקי מקיים דאס וואס איז אנגעשריבען, וואלט דער יוד ניט געטארט קיין קאפ אויפהויבען. די צייט האט אבער אויסגעארבייט אנדערע געזעטצע און ביסלעכווייס האבען זיך אויך די קריסטען געוואהנט מיט דעם געדאנק, אז מען דארף די יודען בעהאנדלען מיט יושר גלייך מיט אללע. פון דעסטוועגען, אז די יודען האבען אנגעהויבען ארויסווייזען זייערע מעלות און זיך צושלאגען צו די בעסטע שטעללען אין די קריסטליכע לאנדער, האבען זיי דער מיט אויפגעריסען די אויגען פון די גייסטליכע, וואס האבען ניט געקאנט ליידען

אז יודען זאלען שטעהן אויף אזא שיינע מדרגה. דער פאפסט הילדיבראנד, וואס האט געהייסען גרעגאר דער זיבעטער, און האט געשמ'ט אויף דער וועלט מיט זיין אכזריות, האט זיך ארויסגעוויזען ווי א פייעריגער צורר היהודים, און האט צוגערעדט אללע קאניגע זיי זאלען פון זיך מרחק זיין די יודען. דער דייטשער קייזער היינריך דער פירטער האט זיך אבער ניט געלאזט איבער רעדען און האט די יודען פון ווארמס (ווירמייזא) געגעבען אללע רעכטע. דאס האט ער געטהון געגען דעם וויללען פונ'ם פאפסט, נאר קיין חרטה האט ער ניט בעדארפט האבען, ווייל שפעטער, אז דאס פאלק האט געגען דעם קייזער מורד געוועהן און ער איז אין ערגיץ ניט זיכער געוועהן מיט'ן לעבען, האבען איהם די ווארמסער יודען ווי געטרייע קינדער און מיט כלי זין אין די האנד געשיצט זיין איינציג מקום מנוחה.

דער פאפסט גרעגאר האט אלץ אין זין געהאט די יודען און האט אים יאהר 1078 צוזאמען גערופען אין רום איין אספה (קאנציל) פון גייסטליכע, און מען האט בעשלאסען פארצולעגען אללע קאניגע זיי זאלען ניט דערלאזען יודען צו קיין דיענסט. טרעפען האט מען געוואלט דערמיט נאר קאסטיליען און גרעגאר האט זיך טאקי ניט געפוילט און האט געשיקט אלפאנסא'ן א בעזונדער בריעף און איהם אנגעוויזען וואס פאר א גרויסען חלול השם ער מאכט אן דערמיט, וואס יודען האבען ביי איהם די גאנצע דעה און וואס פאר א חרפה און בושה עס איז, אז יודען זאלען געוועלטיגען איבער קריסטען. אלפאנסא איז שוין אבער געוועהן שטארק צוגעבונדען צו די יודען, ער האט שוין דעמאלט גוט ארויסגעזעהן ווי נוצליך זיי זענען דער מדינה, און גרעגאר'ס בריעף האט אויף איהם קיין שום איינדרוק ניט געמאכט. ער האט זיך נאך מעהר געווארפען צו די יודען, ווייל ער האט געוואלט אבנעהמען דאס קאניגרייך טאלעדא און האט צו ליעב דעם געמאכט יד אחת מיט'ן קאניג פון סעווילא אל-מעתאמעד אבן-אבאד, אודאי האט ער פערשטאנען אז אהן יודען וועט ער זיך ניט קאנען ריירען. אז טאלעדא איז ארונטער זיין מאכט האט אלפאנסא געגעבען די יודען די אייגענע פרייהייט וואס פריהר: די יודישע קהלות האבען זיך געפיהרט זעלבסטשטאנדיג, און רבנים און דינים האבען געהאט דאס רעכט צו פסק'נען נאך די דינים פונ'ם תלמוד. אלפאנסא האט זיך אבער ניט געוואלט בעגנוגען נאר מיט טאלעדא אלליין און אז ער איז שוין געשטאנען מיט א רעכטען פוס צווישען די קליינע שפאנישע מלוכות האט ער טאקי געווארפען איין אויג אויף קורדובה, האטש זי האט געהערט זיין גוטען פריינד אל-מעתאמעד. ער

הָאט גֶעמוּזְט דָאס פְרַיינְדְשַׁאפְט אַוֶועקְלֶעגֶען אִין אַ זַייט אוּנ הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ שִׁיקֶען שְׁלוּחִים צוּם קֶאנִיג פוּן סֶעוִוילַא מֶען זָאל מִיט אִיהם אִיבֶּערְרֶעדֶען, נָאר אוֹיף אַזַא אוֹפֶן אַז עֶר זָאל פֶערְשְׁטֶעהן אַז עֶר מוּז זִיךְ אוּנְטֶערְגֶעבֶּען אוּנ אַז קַיין אַנְדֶער בְּרֵירָה הָאט עֶר נִיט. אוֹיף אַזַא שְׁלִיחוּת, צוּ רֵיידֶען גֶעצֶאהלְטֶע אוּנ שַׁארְפֶע דִבּוּרִים, הָאט אַלְפָאנְסָא אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען זַיין לַייבּ־סֶעקְרֶעטַאר יִצְחָק אִבְּן־שַׁלְבִּיבּ, אוּנ הָאט אִיהם מִיט גֶעגֶעבֶּען פִינְף הוּנְדֶערְט מַאנן, כְּדֵי עֶר זָאל אַרַיינְקוּמֶען קַיין סֶעוִוילַא מִיט גְרוֹיס פַּארַאד וִוי עֶס שְׁטֶעהט אָן אַ שָׁלִיחַ, וָואס קוּמְט מֶעהר אַ מוֹרָא צוּ מַאכֶען וִוי בֶּעטֶען. דָאס שְׁלִיחוּת הָאט אָבֶּער אִבְּן־שַׁלְבִּיבּ'ן דָאס לֶעבֶּען גֶעקָאסְט, וַוייל עֶר הָאט פִּינְקְטְלִיךְ אוֹיסְגֶעפָאלְגְט דֶעם ווִילֶען פוּן זַיין קֶאנִיג, נָאר עֶר הָאט מִיט זַיינֶע רֵייד אַרַיינְגֶעבְּרַאכְט אַל־מֶעתַּאמֶעד'ן אִין כַּעַס, אוּנ עֶר הָאט אִיהם בַּאלְד גֶעהֵייסֶען טוֹיטֶען אוּנ זַיין גַאנְצֶע וַואךְ אַרַיינְוַוארְפֶען אִין תְּפִיסָה. וִוי עֶס וַוייזְט אוֹיס, הָאט אַלְפָאנְסָא דָאס פָארְאוֹיסְגֶעזֶעהן, אוּנ הָאט צוּפְלַייס אַזוֹי גֶעמַאכְט, כְּדֵי עֶר זָאל הָאבֶּען אַ סִבָּה זִיךְ צוּ קְרִיגֶען מִיט'ן קֶאנִיג פוּן סֶעוִוילַא אוּנ אוֹיף אִיהם אָנְפַאלֶען.

אַל־מֶעתַּאמֶעד הָאט זִיךְ גֶערִיכְט אַז אַלְפָאנְסָא וֶועט אִיהם נִיט שְׁוַוייגֶען, הָאט עֶר גֶעמַאכְט אַ בּוּנְד מִיט יוּסוּף אִבְּן תֵּישׁוּפִין, דֶעם פִירְסְט פוּן דֶעם מַחְמַדַנִישֶׁען שֵׁבֶט אַלְמוּרַאבִּידִים, עֶר זָאל אִיהם קוּמֶען הֶעלְפֶען. אִבְּן תֵּישׁוּפִין הָאט זִיךְ נִיט גֶעלָאזְט לַאנְג בֶּעטֶען, וַוייל עֶר הָאט נִיט גֶעמֵיינְט אַזוֹי צוּ שִׁיטְצֶען שְׁבִילֶה וִוי אַלֵיין טַאקִי פֶערְחַאפֶּען פַאר זִיךְ דִי מְלוּכָה. מִיט גְרוֹיס חַיִל אִיז עֶר גֶעקוּמֶען, אוּנ צוּזַאמֶען מִיט אַל־מֶעתַּאמֶעד'ס לַייט הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ מִלְחָמָה מִיט אַלְפָאנְסָא'ן, וָואס אִיז גֶעגֶען זֵיי אַרוֹיס אוֹיךְ נִיט מִיט קַיין קְלֵיינֶער מַחֲנֶה. אִין בֵּיידֶע זַייטֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען גֶענוּג יוּדֶען אוּנ יֶעדֶער פוּן זֵיי הָאט פַארְגֶעסֶען אַז אֵיין אֱמוּנָה בִּינְדְט זֵיי צוּזַאמֶען אוּנ הָאט זַיין בְּלוּט פֶערְגָאסֶען פַאר זַיין לַאנְד, וָואס אִיז בַּיי אִיהם דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן דָאס טְהַייעֶרְסְטֶע. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט דָאס גְלִיק אִין גַאנְצֶען גֶעשְׁפִּיעלְט אַלְפָאנְסָא'ן, נָאר אַז עֶר הָאט גֶעוָואלְט גֶעהן מִיט צוּפִיעל לִיסְט אוּנ אָבְּנַארֶען דֶעם שׂוֹנֵא, הָאט זִיךְ דָאס גְלִיק פוּן אִיהם אָבְּגֶעטְהוּן. אִים פְרַייטָאג, דֶעם 23 אָקְטָאבֶּער 1086, אִיז אוֹיסְגֶעקִימֶען רֶעכְט זִיךְ צוּ שְׁלָאגֶען, הָאט אַלְפָאנְסָא גֶעלָאזְט זָאגֶען אַז עֶר וִויל דִי מִלְחָמָה אָבְּלֵייגֶען אוֹיף עֶטְלִיכֶע טָאג, וַוייל פְרַייטָאג דַארְפֶען רוּהֶען דִי מַחְמַדַנֶער, שַׁבָּת מוּזֶען הִיטֶען דִי יוּדֶען אוּנ זוּנְטָאג אִיז הֵיילִיג בַּיי דִי קְרִיסְטֶען. דֶערְמִיט הָאט עֶר גֶעוָואלְט פַארְבְּלֶאנְדֶען דֶעם שׂוֹנֵא דִי אוֹיגֶען, כְּדֵי עֶר זָאל קֶאנֶען נָאר אוּמְגֶערִיכְט זִיךְ צוּפִיהְרֶען דִי הָאנְד. אַל־מֶעתַּאמֶעד הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען זַיין מֵיין, אוּנ אִיז

טאקי בעשטאנען צו װארטען עטליכע טאג, נאר אנגעזאגט האט ער: מען זאל זיין פערטיג אין יעדער מינוט. אזוי איז טאקי געשעהן: אלפאנסא איז פלוצלונג אנגעפאלען אויף די מחמדנער און די מלחמה ביי צאלאקה האט זיך פאר איהם שלעכט געענדיגט. אלפאנסא איז קוים מיט'ן לעבען אנטלאפען, נאר אַלמעתאמעד האט אויך טהייער בעצאהלט, װייל פון דעמאלט אן זענען די אַלמורא־בידינען געװארען גאנצע בעלי־בתים אין שפאניען, און צװישען די קליינע שפאנישע מלוכות, װאס האבען פריהר אויך ניט געלעבט רוהיג און פריינדליך, איז געװארען נאך מעהר חשך. פאר די יודען איז פון דעסטװעגען דערפון קיין רעה ניט ארויסגעקומען װייל די אַלמורבידינען זענען זיך מיט זיי גוט בעגאנגען און די יודען פון גראנאדה האבען אפילו צוריק בעקומען זייער פערמעגען, װאס מען האט פאר צװאנציג יאהר, אין דער צייט פונ'ם קאניג באדיס, ביי זיי צוגענומען.

די מרידות און מלחמות האבען פון דעסטװעגען ניט אבגעריסען די שפאנישע יודען פון תורה, און מיט'ן תלמוד האבען זיי זיך נאך מעהר בעשעפטיגט װי מיט אנדערע זאכען. צװישען די געלערנטע יודען, װאס האבען זיך מעהר אבגעגעבען מיט װיסענשאפטען זענען בעזאנדערס בעקאנט די נאהמען פון: משה בן שמואל אבן־ג'יקטאליא און יהודה אבן־בלעם פון טולידה; פון די לומדים אבער װאס האבען אין יענער צייט שטארק בעפעסטיגט דעם תלמוד, האט זיך בערימט געמאכט רבינו יצחק בן יעקב אלפסי אדער אַלקאלאיי (אדער רי"ף), ער איז געבארען אים יאהר 1013 אין א דארף ניט װייט פון פעץ אין אפריקא, און האט פון קינדהייט אן ארויסגעװיזען זיין גרויס חריפות אין לערנען. אז ער איז נאך א יונגער מאנן געװעהן איז ער געקומען קיין שיבילה, און איז באלד בעקאנט געװארען פאר א גרויסען מופלג, און װייל זיין דרך אין לערנען איז געװעהן ניי, האט ער געהאט געגנער אין די ביידע רבנים פון דארט: ר' יצחק בן ברוך אלבאליה און ר' יצחק בן יהודה אבן־גיאת, װאס האבען איהם ניט אויפגעהערט צו פערפאלגען אפילו דעמאלט װען זיין נאהמען האט געקלונגען אויף דער גאנצער װעלט און אלע לומדים האבען אנגענומען זיין חבור אויף גאנץ תלמוד װאס מען האט גערופען אויף זיין נאהמען „אלפס". איבער די רדיפות, װאס ער האט געהאט אויסצושטעהן, האט רבינו יצחק אלפסי געמוזט אװעקפאהרען פריהר קיין קורדובה און דער נאך האט ער זיך בעזעצט אין לוצענא, און דארט איז ער שוין געבליבען רוהיג, און איז געשטארבען א זקן פון ניינציג יאהר. װאס פאר א יין עדלער מענש

רבינו יצחק אלפסי איז געווען — קען מען ארויסזעהן דערפון אז אפילו זיינע שונאים זענען געוועהן פערזיכערט אין זיין גוטסקייט. אז ר' יצחק אבן־אלבאליה פון שיבילה איז קראנק געווארען און האט געהאלטען ביים שטארבען, איז זיין בן יחיד ברוך, א יונגער מאנן פון זיבצעהן יאהר, געשטאנען ביים בעט זעהר בעטריבט און האט געוויינט און געקלאגט אז ער ווייסט ניט אויף וועמען דער פאטער לאזט איהם איבער. דארויף האט איהם דער חולה געענטפערט, אז באלד נאך זיין טויט זאל ער אוועקפאהרען קיין לוצענא צו רבינו יצחק אלפסי און זאל איהם איבערגעבען אז אין דער לעצטער מינוט פון זיין לעבען האט ער חרטה געהאט אויף אלדינג וואס איז צווישען זיי פארגעקומען, אז ער בעט ביי איהם מחילה פאר די צרות וואס ער האט איהם אנגעטהון, און אז ער איז געשטארבען מיט דער האפנונג, אז ער וועט רחמנות האבען אויף זיין קינד און וועט איהם מדריך זיין, עס זאל פון איהם אויסוואקסען א מענש. דער יתום האט מקיים געוועהן די צואה פונ'ם פאטער, און אז ער איז געקומען קיין לוצענא האט רבינו יצחק אלפסי מיט הייסע טרערען בעוויינט דעם טויט פון זיין געגנער. ער האט דעם יתום אריינגענומען צו זיך אין שטוב ווי א אייגענעם זוהן און האט מיט איהם געלערנט טאג ווי נאכט ביז ער איז אויך געווארען א בעריהמטער מאנן.

ביים סוף פונ'ם עלפטען יאהר הונדערט איז אין קאסטיליען דאס קליינע וועלטעל פון די קראימעס אויך געווארען בעלעבטער, ווייל עס האט זיך פלוצלונג צווישען זיי בעוויזען זעהר א גרויסער געלעהרטער. אבן־אלתראס און איהם איז געראטהען צו זיך צו צוציהען פיעל תלמודיסטען. דאס אייגענע האט אויך געטהון זיין פרוי, וואס איז געוועהן א גרויסע מלומדת, נאך זיין טויט. אודאי האט דאס פערדראסען די פארשטעהער פון די שפאנישע יודען און איינער פון זיי: ר' יוסף אבן אלפרג אל־קברי, וואס איז געוועהן א גרויסער חשוב ביי אלפאנסא'ן, האט זיך בענוצט מיט זיין מאכט און האט געפועל'ט ביי דער מלוכה מען זאל די קראימעס אנהויבען טרייבען.

אין דער צייט וואס שפאניען איז געוועהן א מקום תורה, האבען די יודען פון פראנקרייך און דייטשלאנד זיך ניט געקאנט גלייכען צו זייערע שפאנישע ברידער, הגם עס איז זיי גאר ניט שלעכט געוועהן. קיינער האט זיי ניט געטשעפעט, זיי האבען געהאט פרנסה בשפע פון ווייןגארטנער, מלאכות און מסחר, און האבען נאר בעדארפט צאהלען מס. דער פאפסט אלעכסנדר דער צווייטע איז געוועהן זעהר פריינדליך געגען זיי און האט בפירוש געזאגט, אז יודען טאר מען ניט רעכנען פאר שונאים פון דער קירכע. ביי אזא לאנגע

וואלטען די יודען בעדארפט ארויסגעבען גענוג חכמים אונ גדולים, זיי האבען זיך אבער בעגנינגט מיט פשוט'ן לערנען תלמוד אונ קיין חריפות האט מען פון קיינעם ניט געזעהן, גלייך ווי זיי האבען טאקי ניט געוואלט אפילו אין לערנען האבער שטעהן פון די קריסטען. נאר איין לאטהרינגען איז געוועהן פול מיט לומדים, אונ די ישיבות פון מאינץ אונ ווארמס האבען געשפיעלט א גרויסע ראללע. אים יאהר 1034 האבען צוויי פרומע לייט: יעקב בן דוד אונ זיין ווייב רחל, וואס האבען קיין קינדער ניט געהאט, אויסגעבויעט א טהייערע שול, וואס האט זיך גערעכענט פאר א „בית מקדש מעט", ווייל דער בנין איז געוועהן זעהר שאן אונ אחוץ דעם פלעגט מען אין די שפעטערע צייטען דערצעהלען פון דער שול גאנצע נסים. דארט זענען אויף א בעזונדער טאפעל געוועהן אויסגעקריצט די נאהמען פון ר' יעקב אונ זיין ווייב רחל אונ מען האט אבגעהיט זייער יאהרצייט א סך דורות. צווישען די לאטהרינגער לומדים זענען בעזאנדערס בעקאנט געוועהן רבנו גרשום'ס תלמידים: ר' יצחק הלוי (סגל לויה) פון ווארמס, וואס האט אויך געהאט דריי זיהן גרויסע רבנים: ר' יעקב בן יקר פון מאינץ אונ ר' יצחק בן יהודה! זיי אללע האבען זיך בעשעפטיגט מעהר מיט תלמוד. נאר איין ר' מנחם בן חלבו האט זיך אבגעגעבען מיט דקדוק אונ האט געמאכט א באור אויף דער תורה.

פונקט אין דער צייט ווען מען האט דערהרג'ט אין פומבדיתא דעם לעצטען גאון חזקיה, איז גאר ניט ווייט פון דארט, אין פראנקרייך, אויפגעגאנגען א נייע זונן אונ עס האט זיך ארויסגעוויזען א מענש, וואס אויף איהם איז געפאלען דער גורל צו בעפעסטיגען דאס יודישקייט דורך זיין בעריהמטען פירוש אויף תנ"ך אונ תלמוד. דאס איז געוועהן ר' שלמה יצחקי, וואס איז בעקאנט מיט'ן נאהמען רש"י. ער איז געבארען געווארען אין דער שטאט טרויס אין שאמפאן אין פראנקרייך אים יאהר 1030, אונ האט געלעבט אין גרויס דחקות פינף אונ צוואנציג יאהר. גאר יונג האט ער חתונה געהאט, נאר האטש ער איז גיך געווארען א בעל משפחה, האט ער געלאזען ווייב אונ קינדער אונ איז ביז פינף אונ צוואנציג יאהר געזעסען אין די ישיבות כון מאינץ אונ ווארמס. אז מען האט איהם אויפגענומען פאר רב אונ זיין נאהמען איז געווארען בעריהמט, האט זיך זיין לאגע פון דעסטוועגען ניט געבעסערט. ווייל דאס רבנות האט זיך דעמאלט גערעכענט נאר פאר א גרויסען כבוד אונ קיין שכירות האט מען ניט געגעבען. דערפאר איז ר' שלמה געצוואונגען געוועהן צו לעבען זעהר געענגט, אונ כל ימיו איז ער געוועהן פערנומען מיט זיינע תלמידים וואס

האָבען זיך צו איהם געצויגען פון אַללע זייטען. מיט זיי פלעגט ער לערנען, אונ דעמאָלט האָט ער אויך אויסגעאַרבייט זיין פירוש, אין וועלכען מען זעהט אַרויס זיין גרויס חריפות, ווי עס איז איהם געראָטהען מיט קורצע אונ געצאָהלטע ווערטער מסביר צו זיין די שווערסטע פסוקים פון דער תורה אונ די טיפסטע ערטער פון דער גמרא. קיין זוהן האָט רש"י ניט געהאַט, נאָר זיינע דריי טאָכטער זענען געוועהן זעהר געראָטהענע. איינע פון זיי איז געוועהן אַזוי קלאָר אין תלמוד אַז ווען דער פאָטער איז קראַנק געוועהן אונ האָט ניט געקאָנט ענטפערן די רבנים וואָס פלעגען זיך ווענדען צו איהם וועגען שאלות־תשובות, איז זי אים שטאַנד געוועהן רש"י'ס אַרבייט צו טהון. זיין איידעם ר' יהודה בן נתן איז אויך געוועהן אַ גרויסער מאַן, אונ פון זיינע איינינקלעך זענען בעזאָנדערס בעריהמט געוועהן ר' שמואל בן מאיר, וואָס מען האָט גערופען רשב"ם אונ ר' יעקב, וואָס איז בעקאַנט מיט'ן נאָמען רבנו תם. רש"י'ס פירוש אויף דער תורה איז צום ערשטען מאָל אָבגעדרוקט געוואָרען אים יאָהר 1475 אונ מען האָט איהם אויך איבערגעזעצט אויף לאַטייניש. דעם פירוש אויף דער גמרא האָט ער ניט אין גאַנצען געענדיגט, נאָר אויף זיין דרך זענען שוין דערנאָך געגאַנגען פיעל אַנדערע פראַנצאָזישע אונ דייטשע לומדים, וואָס מען האָט זייער פירוש גערופען תוספות. אין וואָרמס ווייזט מען נאָך עד היום רש"י'ס שטוהל אונ דאָס פאָלק דערצעהלט נאָך פון איהם פיעל וואונדער, וואָס ווייזען נאָר ווי הייליג דער זכר פון ר' שלמה בן יצחקי איז געבליבען צווישען זיינע ברידער.

אין איטאַליען איז דאָס לערנען ביי די יודען ניט געשטאַנען אויף קיין הויכער מדרגה אונ אַללע רבנים אונ לומדים פלעגען זיי אויסשרייבען פון אַנדערע ערטער. נאָר דער נאָהמען פון איין איטאַליענישען יודען איז געבליבען בעקאַנט: דאָס איז געוועהן, ר' נתן בן יחיאל פון רום (רב נתן איש רומי), דער מחבר פונ'ם תלמודישען ווערטערבוך וואָס הייסט: „ערוך". ער האָט פיעל פירושים צוזאַמענגענומען פון רבינו חננאל בר חושיאל'ס פון קאַירוואַן ספרים אונ אויך פון פיעל אַנדערע ספרים, אונ זיין ספר „הערוך" איז נאָך היינט דער ניטצליכסטער פון דעם מין ספרים. אין דער צייט זענען שוין די יודען געוועהן פאַרשפרייט אין בעהמען, מאהרען (מורביה) אונ פאָלען. אונ די שטאָדט פראַג האָט זיך שוין דעמאָלט גערעכענט פאַר איין אַלטער יודישע קהלה; צווישען זיי זענען געוועהן זעהר פיעל עשירים, וואָס האָבען געהאַט אפילו קריסטליכע שקלאַווען. בעזאָנדערס איז בעקאַנט אַ יודישער גביר אין בעהמען

וואס האט געהייסען פודיביה:) ער האט זיך אויסגעבויעט א גאנצע פעסטונג און האט זיך דארט געלעבט און זיך אנגעטהון די גראסטע תענוגים גלייך מיט אללע אנדערע קריסטליכע פריצים. דאס לערנען פון תורה איז ביי זיי געשי־טאנען זעהר נידריג, און ערשט שפעטער מיט הונדערט יאהר האבען זיך אנגעהויבען צווישען זיי ארויסווייזען גרויסע לייט אין תורה.

3 דער ערשטער קרייצצוג.

(1096—1148 נאך קריסטוס געבורט).

ביים סוף פונם עלפטען יאהר הונדערט האט זיך ארויסגעוויזען אפייער און עס איז ארויס א שרעקליכע שרפה, וואס האט געדויערט כמעט צוויי הונדערט יאהר: דאס זענען געוועהן די קרייצצוגע, די מלחמות צווישען דיאביידע גראסטע אמונות פון דער וועלט, צווישען די קריסטען און די מחמד'נער, און וואס האט כמעט דיא גאנצע מענשליכע געשיכטע אויף אנייעם דרך געבראכט, און אין דער יודישער געשיכטע צוגעגעבען אסך בלאטער, וואס זיינען מיט בלוט און מיט טהרערן געשריבען. אלאנגע צייט האבען די טערקען, וואס האבען דאמאלס געהערשט אויף פאליסטינא האבען ניט נור קיין יודען ניט געלאזט אריינקומען קיין ירושלים אבער אויך די קריסטען, וואס פלעגען קומען מתפלל זיין אויפ'ן קבר פון זייער גואל פלעגען זיי אויך אנטהון גרויסע צרות און דערצו ביי זיי נאך רייסען פיעל געלד און חוזק מאכען פון דער קריסטליכער רעליגיאן. די סירישע קריסטען און אויך די דאזיגע וואס פלעגען געהען קיין ירושלים האבען זיך שטארק אנגעליטען, און איינער פון די וואס האט מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהן דאס אכזריות פון די טערקען, פעטער פון אמיען, האט דאריבער געמאכט א גאנצען לארם אין אייראפא, עס איז געווארען איין אסיפה פון גייסטליכע אין קלירמונט אין פראנקרייך, און עס איז געבליבען, אז ווער עס האט נאר גאטט אין הארצען זאל זיך אוועקלאזען קיין פאלעסטינא זיך אננעהמען פאר דעם כבוד פון דער אמונה. באלד האט זיך צונויפגעקליבען א גרויסע מחנה, צווישען זיי זענען געוועהן אסך פרומע וואס האבען אלדינג געוואלט טהון לשם שמים, נאר נאך מעהר זענען געוועהן פשוט'ע ליידיג געהערס, וואס האבען פערשטאנען אז סאי ווי סאי קאן עס זיי ניט שאדען און דערלעגען וועלען זיי געווים ניט. מיט רויטהע קרייצען אויף די קליידער, און פיעל אויך מיט אויסגעברענטע קרייצען אויפ'ן

לַייב, הָאבֶּען זַיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען גֶעהן קיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אוּנ דֶערְוַוייל הָאט מֶען זִיךְ אִין אַיין וֶועגֶס צוּפִיהרְט דִי הָאנְד אוּנ גֶערוֹיבְּט אוּנ גֶעטֵייט אוּנְשׁוּלְדִיגֶע יוּדֶען.

דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן זַייעֶר גוּט. מֶען הָאט אַזוֹי גֶעשֶׁאצְט זַייעֶר נוּצְלִיכְקַייט, אַז וֶוען דֶער עֶפִּיסְקָאפּ רִידִיגֶער הָאט גֶעוָואלְט מַאכֶען „שְׁפַּייאֶר", פַאר אַ שְׁטָאדְט, הָאט עֶר גֶעלָאזְט רַאטְהֶען דִי יוּדֶען זַיי זָאלֶען זִיךְ דָארְט בֶּעזֶעצֶען אוּנ הָאט זַיי צוּגֶעזָאגְט אַללֶע רֶעכְטֶע. דֶער קֵייזֶער הֵיינְרִיךְ דֶער פִירְטֶע הָאט זַיי גֶעגֶעבֶּען נָאךְ מֶעהר פְרַייהַייט, אוּנ אַז מֶענְשֶׁען אִיז צוּ פִיעל גוּט גְלוּסְט זִיךְ זַיי נָאךְ בֶּעסֶערְס: פְּלוּצִים הָאט מֶען זַיי פִירְגֶעזָאגְט אַז בִּיז צוּם יָאהר 1104 מוּז מָשִׁיחַ קוּמֶען, אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַ שְׁטַארְקֶער רַעשׁ, אַללֶע יוּדֶען זֶענֶען אַרוּמְגֶעגַאנְגֶען מִיט פֶערְדוּלְטֶע קָאפּ אוּנ הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אוֹיף דֶער גְאוּלָה. נָאר גְרָאד דֶעמָאלְט וֶוען זַיי זֶענֶען גֶעוֶועהן פֶערְטְרָאגֶען מִיט דֶער פַאלְשֶׁער הָאפְנוּנְג, הָאט זִיךְ אוֹיף זַיי אָנְגֶערוּקְט אַ צָרָה, וָואס הָאט זִיךְ זַיי פְרִיהֶער אֲפִילוּ נִיט גֶעחָלוֹם'ט: דִי גִבּוֹרִים פוּנ'ם קְרַייצְצוּג הָאבֶּען אוֹיסְגֶעלָאזְט צוּ זַיי דֶעם גַאנְצֶען כַּעַס אוּנ זַיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָבְּקוּמֶען פַאר פְרֶעמְדֶע זִינְד.

פוּן דֶער עֶרְשְׁטֶער חֶבְרָה, וָואס פֶעטֶער פוּן אַמִיעֶן אַלַיין מִיט זַיינֶע אַכְט הוֹיפְּט-לַייט אוּנ דֶער גֵייסְטְלִיכֶער גָאטְשַׁאלְק הָאבֶּען גֶעפִיהרְט, הָאבֶּען דִי יוּדֶען נִיט אַזוֹי שְׁטַארְק גֶעלִיטֶען, וַוייל זַיי הָאבֶּען גֶערַאבֶּעוֶועט גְלַייךְ אִי יוּדֶען אִי קְרִיסְטֶען אוּנ זֶענֶען נָאךְ גֶעגַאנְגֶען מִיט רַחֲמָנוּת. דִי רֶעכְטֶע צָרָה הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁפֶּעטֶער, אוּנ פוּן אַללֶע זַייטֶען הָאט זִיךְ צוּגֶעלָאזְט אַ בַּאנְדֶע פוּן גֶעוִויסֶע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ נָאר בֶּענוּצְט מִיט דֶעם צוּפַאל, כְּדֵי זַיי זָאלֶען קָאנֶען זִיךְ אָנְטְרִינְקֶען מִים פְרֶעמְדֶע גוּט אוּנ בְּלוּט אוּנ נָאךְ דֶערְלַאנְגֶען בַּיי דֶער וֶועלְט אַ דַאנְק דֶערְפַאר. דִי לַייט הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ קְלַאנְג, אַז אוֹיפ'ן הֵיילִיגֶען קֶבֶר אִין יְרוּשָׁלַיִם הָאט מֶען גֶעפוּנֶען אַ פַּאפִּיעֶר אַז עֶס אִיז דִי גְרֶעסְטֶע מִצְוָה יוּדֶען נוֹיטְהֶען זַיי זָאלֶען זִיךְ טוֹיפֶען, אוּנ אַז דִי וָואס לָאזֶען זִיךְ נִיט בֵּייגֶען מוּז מֶען בֶּעטְרַאכְטֶען וִוי פַיינְדֶע פוּן דֶער קִירְכֶע אוּנ מֶען מֶאג זַיי אֲפִילוּ אוֹיפ'ן פַייעֶר בְּרֶענְגֶען. דִי רְצִיחוֹת הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין פְרַאנְקְרַייךְ, אוּנ דִי יוּדֶען פוּן דָארְט הָאבֶּען בַּאלְד דֶערְפוּן צוּ וִויסֶען גֶעגֶעבֶּען זַייעֶרֶע בְּרִידֶער פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶער רַעשׁ, מֶען הָאט זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקְלִיבֶּען אִין דִי שׁוּלֶען אוּנ גוֹזֵר תַּעֲנִית גֶעוֶועהן. דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען זֶענֶען דֶערְוַוייל אָבְּגֶעקוּמֶען נָאר מִיט'ן שְׁרֶעק, וַוייל דִי גֵייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען פוּן זַיי גֶעהַאלְטֶען אוּנ הָאבֶּען זַיי גֶעשִׁיצְט. נָאר אִין (רָאוּעֶן), וָואס הָאט

געהערט צו ענגלאנד, האט מען די יודען מיט געוואלד אריינגעטריבען אין קירכע און מען האט זיי געהייסען אויסקלויבען צווישען טויט און לעבען.

דאס איז אבער נאך אלץ א גאר נישט געוועהן געגען דער מהומה, וואס האט זיך באלד אנגעהויבען אין דייטשלאנד, וואס איז דעמאלט געוועהן ווי א שיף אהן א רודער, ווייל דער קייזער היינריך האט געמוזט א לאנגע צייט בלייבען אין איטאליען, און עס איז ניט געוועהן קיינער וואס זאל זיך אננעהמען פאר די אונגליקליכע יודען. נאך פון דערוויטענס האט מען געהערט וואס פאר א אומגליק עס מאכט אן א געוויסער פראנצאזישער ריטטער ווילהעלם דער צימערמאן, וואס האט אין אללע ערטער אויסגעזויגען דאס בלוט ביי די בויערן כדי ער זאל קאנען אויסהאלטען זיין חברה. אז ער האט זיך צוגערוקט קיין טריער, איז אויף די יודען געפאלען אזא אימה אז פיעל פון זיי האבען זיך אלליין דאס לעבען גענומען, און יונגע מאדכען האבען זיך אנגעהאנגען שטיי־נער אויפ'ן האלז און האבען זיך אריינגעווארפען אין טייך מאזעל. איינע פון די יודישע טאכטער וואס האבען אזוי מקדש ה׳ געוועהן איז מרת אסתר בת ר׳ יחזקיה הנביא, און איהר נאהמען איז געבליבען לזכרון, און אזוי ווי זיי האבען פיעל געטהון אבי זיי זאלען לעבעדיגערהייט ניט אריינפאלען אין די האנד פונ'ם רוצח, וואס האט געהאט פונקט אזוי פיעל חכמה ווי רחמנות, און אז ער האט זיך ענטשלאסען אנהויבען די הייליגע מלחמה האט ער געלאזט פאראויסגעהן פאר זיין מחנה א גאנז מיט עטליכע ציעגען, און האט געגלויבט אז זיי וועלען איהם פיהרען גלייך קיין ירושלים. די איבריגע יודען האבען זיך געפרובט זוכען יושר ביים עפיסקאפ עגילבארט, נאר ער האט מיט זיי גאר קיין לאנגע טענות ניט געמאכט און האט זיי מגלה געוועהן אז זיי האבען קיין אנדער ברירה ניט, נאר צום קאטאליציזמוס איבערצוגעהן. זיי האבען געזעהן אז די סכנה איז גרויס, און איינער פון זייערע פארשטעהער מיכה האט פארגעלעגט מען זאל לפנים ווערען קריסטען. אזוי איז דאס טאקי געשעהן און זיי זענען נצול געווארען פונ'ם שרעקליכען טויט.

א אנדערן סוף האבען געהאט די יודען פון שפייער, וואס האבען זיך פערלאזט אויף דעם שוצבריעף וואס דער עפיסקאפ רעדיגער און דער קייזער היינריך האבען זיי געגעבען און האבען זיך איינגערעדט, אז קיינער וועט זיך ניט ערלויבען זיי עפיס שלעכטס טהון. זיי האבען אבער א טעות געהאט: די רוצחים האבען ניט געקוקט אויף א געזעטץ, זיי האבען אנגעהויבען שלעפען די יודען אין קירכע און זיי מיט געוואלד טויפען, און אז די ערשטע האבען זיך

אָנגעהויבּען ווערען האָט מען קיין איינציגען פון זיי ניט איבּערגעלאָזט לעבּע־דיג. פון דעסטוועגען איז דער רוב פון די שפּייערישע יודען נצול געוואָרען, ווייל דער גוטהאַרציגער און פרומער עפּיסקאָפּ יוהאַנזין האָט זיי געהאַלטען בּיי זיך, און אַז די רוצחים האָבּען זיך געפּרובּט אָנפאַלען אויף זיי האָט ער זיי אונטערגעגעבּען חשק זיי זאָלען געגען זייערע שונאים אויך אַרויסגעהן מיט כח, און עס איז זיי טאַקי געראָטהען מיט אייגענע קראַפט צו בּעשיצען זייער מקום מנוחה.

אויף דער שטאָדט וואָרמס איז שוין אין פערצעהן טאָג אַרום אָנגעפאַלען אַ גראָסערע בּאַנדע; די רייכסטע יודען האָבּען זיך בּעהאַלטען בּיים עפּיסקאָפּ אַללעבּראַנדוס, וואָס האָט ניט געקאָנט, אָדער ער האָט ניט געוואָלט אַללע יודען אונטער זיין שוטץ נעהמען. די רוצחים האָבּען זיך געחאַפּט בּרעכען יודישע הייזער, ראַבּעווען יודיש פערמעגען, צושטערן שולען, צורייסען ספרים און פיעל יודען זענען אומגעקומען אויף קדוש השם. אַז עס איז אַוועקגעגאַנגען אַ וואָך און די רוצחים האָבּען זיך צוגעלאָזט צום פּאַלאַץ פון'ם עפּיסקאָפּ, האָט ער זיי געלאָזט זאָגען אַז מעהר קאָן ער זיי ניט האַלטען, און אַז ווען זיי וועלען זיך ניט טויפען, זענען זיי מיט'ן לעבּען ניט זיכער. די יודען האָבּען זיך אויס־געבּעטען אַ קורצע צייט, כּדי זיי זאָלען זיך קאָנען בּעדענקען, און די רוצחים האָבּען געוואַרט מען זאָל זיי עפענען דעם טהויער און זיי זאָלען די יודען אָדער פיהרען אין קירכע, אָדער זיך בּאָדען אין זייער בּלוט. אַז עס איז איבּערגעלאָפען די צייט און דער עפּיסקאָפּ איז אַריינגעקומען צו די יודען געוואָהר ווערען אויף וואָס זיי האָבּען זיך ענטשלאָסען, האָט ער זיי אַללע געפונען טויט, ווייל עס איז זיי ליעבּער געוועהן אַלליין זיך דאָס לעבּען נעהמען און ניט שטאַרבּען דורך דער האַנד פון'ם שונא. דעמאָלט איז ערשט געוואָרען אַ שחיטה, ווייבּער און קינ־דער האָט מען געקוילעט אין די גאַסען, און אַ יודיש יונגעל שמחה כהן, וואָס מען האָט דערהרג'ט זיין פאָטער מיט זיבּען בּרידער, האָט ער ניט געוואָלט געהן פון דער וועלט בּיז ער וועט זיך נוקם זיין אין איינעם פון די שונאים; ער האָט זיך דאַריבּער געהייסען פיהרען אין קירכע אַריין און געזאָגט אַז ער וויל זיך כּלומר'ש טויפען, און אַז מען האָט איהם אַהין געבּראַכט האָט ער אַרויסגעחאַפּט אַ מעסער און האָט געשטאָכען איינעם פון דעם עפּיסקאָפּ'ס קרובים. אַכט הונ־דערט יודען זענען דעמאָלט אומגעקומען אין וואָרמס, צווישען די קדושים אין וואָרמס זיינען אויך געוועהן רבּינו יצחק הלוי'ס קינדער, וואָס ער איז געוועהן דער רבּי פון רש"י, און אויך פיעל פון זיינע תּלמידים.

איין אנדער חברה מיט זייער פארשטעהער גראף עממעריך, וואס איז געוועהן אקרוב פונ'ם עפיסקאפ רוטהארד איז אנגעפאלען אויף מאינץ, אונ דא האט מען די יודען, אי אבגענארט, אי געהרג'ט. דער עפיסקאפ האט צופליים פארגעלייגט די רייכסטע יודען זיי זאלען ביי איהם בלייבען אונ איהם געבען צו בעהאלטען זייער פערמעגען; קוים זענען זיי שוין אבער געוועהן אינעווניג, זענען באלד, נאך אין דער ערשטער נאכט, צוגעטרעטען די שונאים, אונ האבען פערלאנגט מען זאל זיי ארויסגעבען די יודען. דער עפיסקאפ האט זיך כלומר'שט ארוים געשטעלט, אונ האט עס ניט געוואלט דער לאזען, נאר דאס איז אין גאנצען געוועהן אאנשטעל: זיי האבען פריהר צווישען זיך אבגערעדט אז רוטהארד זאל זיך מאכען גלייך ווי ער האט געביך שטארקע יסורים וואס ער קאן ניט רעכט פארהיטען די יודען, נאר וואס זאל ער טהון אז מען הארט איהם אליין אויך ניט, אונ דערווייל איז אויסגעקומען, אז עממעריך האט געהאט פערטיגע קרבנות. אזוי איז טאקי געשעהן אונ ביז אין דער פריה זענען געפאלען דרייצעהן הונדערט הרוגים. זעכציג יודען זענען נאך געבליבען בעהאלטען, נאר באלד האט מען זיי אויך געפונען אונ געקוילעט. נאר עטליכע האבען זיך געלאזט טויפען, זיי האבען אבער באלד חרטה געהאט אונ האבען זיך בעסער ענטשלאסען געהן צו זייערע דערהרג'טע ברידער. צוויי יודען, מר אוריה אונ מר יצחק בר דוד הפרנס מיט זיינע צוויי טאכטער, האבען אפילו מקדש השם געוועהן נאך דער טויפע: מר יצחק האט אליין דערשטאכען זיינע ביידע טאכטער אום ערב שבועות אונ האט זיין הויז אונטערגעצונדען, דערנאך איז ער צוזאמען מיט אוריה אריין אין שול, ביידע האבען זיי אונטערגעלייגט פייער אונ זענען צוזאמען מיט דער שול אונ מיט אלע ספרים פארברענט געווארען. דעמאלט איז אין מאינץ געווארען א גרויסע שרפה, אונ א האלבע שטאדט איז אוועקגעגאנגען אין פייער.

אוואך פאר שבועות זענען די רוצחים, מיט זייער הויפט-פיהרער הערמאן, אריין קיין קאלן (קולוניא). די יודען האבען שוין געוואוסט וואס זיי ערווארטעט אונ האבען געבעטען די איבריגע איינוואהנער פון דער שטאדט מען זאל זיי בעשיצען. מען האט טאקי אויף זיי רחמנות געהאט, אונ יעדער קריסט האט צו זיך אריינגעלאזט א יודישע משפחה, אונ אז די שונאים האבען זיך געוואלט צו פיהרען די האנד, האבען זיי קיינעם ניט געפונען. זיי האבען געטוזט שטילען זייער רציחה נאר דערמיט וואס זיי האבען געראבעוועט דאס ביסעל פערמעגען, וואס האט זיך נאך געפונען אין די ליידיגע יודישע הייזער, אונ אפילו

דאס ערדציטערניש, וואס איז גראד געווען דעם טאג, האט זיי ניט דערשראקען אונ זיי האבען עס נאך אנגענומען פאר א וואונק פון אויבען אז גאטט וויל טאקי זיי זאלען מיט אזוי פיעל בלוט-פערגיעסען היייליג מאכען זיין נאהמען. אז עס איז אבער בעשערט געווען, האבען די יודען זיך ניט געקאנט אויסדרעהען פון די שונאים'ס האנד: דער פרומער עפיסקאפ הערמאן דער דריטער האט שטילערהייד איבערגעפיהרט די יודען פון קאלן אין די נאהענטע דארפער, נאר נאך דריי וואכען איז מען געוואהר געווארען פון זייער בעהאלטעניש, אונ פיעל פון זיי זענען אומגעקומען. די יודען האבען דעמאלט ארויסגעוויזען שטארק מסירות נפש: איינער פון די אלטע לומדים ר' שמואל בן יחיאל האט אין טייך געקוילעט זיין איינענעם זוהן אונ האט א ברכה געמאכט אויף דער שחיטה אונ זיין קרבן האט געאנטפערט: אמן! אויף איהם קוקענדיג, האבען זיך פיעל אין וואסער געווארפען. איבערהויפט האט מען אין א צייט פון צוויי חדשים אין די שטאדט ביים רהיין מעהר פון צוועלף טויזענד יודען אויסגעהרג'ט, אונ די וואס האבען זיך געראטעוועט דורך דער טויפע האבען געהאפט אז גיך וועט דער גוטער קייזער היינריך צוריקקומען פון איטאליען אונ וועט זיך אננעהמען פאר זיי.

אין דער צייט זענען די יודען פון באהמען, וואס האבען אויך דארט ביז דעמאלט געלעבט רוהיג, אויך געוואהר געווארען פון צרות, ווייל די גייסטליכע אונ בעזאנדערס דער עפיסקאפ אדאלבערט פון פראג, האבען אויף זיי אנגעהויבען קוקען שלעכט, אונ אז דער גיפט פון די קרייצצוגע האט זיך צוגאסען איבער גאנץ איירעפא האט מען א וואונק געטהון מען זאל זיך קומען אברעכנען אויך מיט די באהמישע יודען. דערצו איז נאך דער הערצאג ווראטיסלאוו דער צווייטער געווען פערנומען מיט א מלחמה אונ עס איז אין לאנד ניט געבליבען קיינער וואס זאל זיך קאנען אננעהמען פאר זיי. אודאי האבען די רוצחים ניט געלאזט זיך לאנג בעטען, זיי זענען אריין אין פראג אונ אויסגעהרג'ט א סך יודען אויסער די וואס זענען מרוצה געווארען זיך צו טויפען. אומזיסט האט דער פרומער עפיסקאפ קאסמאס געשריגען גוואלד געגען אזעלכע רציחות: מענשען זענען געווארען וואלף אונ זייערע אויערן זענען טויב געווארען צו הערען רייד פון יושר אונ רחמנות.

דעם אמת מוז מען זאגען אז דעם גרעסטען טהייל פון די גייסטליכע אונ אללע עדלע קלאסען האט דאס הארץ וועה געטהון צו זעהען אזא חלול השם, ווי צוגויפגעלאפענע מארדער פערגיעסען אפען מענשליך בלוט אונ וויקלען נאך

איין זייער גזלה אונ רציחה אין אהייליגען נאהמען: קרייצצוג, אונ דערפאר אז עס איז אנגעקומען די בשורה אז עס איז אתל געווארען פון צוויי הונדערט טויזענד מאנן פון די קרייצבּרידער, האט עס זיי שטארק הנאה געטהון אונ זיי האבען די מפלה גערעכענט פאר אגערעכטען משפט פון גאטט. דערווייל איז דער קייזער היינריך צוריקגעקומען פון איטאליען אונ האט זעהר בעדויערט וואס מען האט די יודען אזעלכע צרות אנגעטהון. ער האט באלד בעווילינט די בקשה פון ר׳ משה בן יקותיאל דעם פארשטעהער פון דער יודישער קהלה אין שפייער, אז אללע געטויפטע יודען זאלען מאגען צוריק איבערגעהן צום יודענטהום. מיט שמחה זענען די דייטשע יודען געוואהר געווארען פון דעם בעפעהל אונ באלד איז כמעט ניט איינער פון די געטויפטע יודען ניט געבליבען אין לאנד. דאס האט אפילו שטארק פערדראסען דעם פאפסט קלעמענס דער דריטען אונ ער האט זיך געפרויוט פועל'ן ביים קייזער ער זאל מבטל זיין אזא בעפעהל, נאר ער האט איהם ניט געוואלט אפילו הארען אונ האט נאך געגעבען די יודען פון מאינץ איין ערלויבניש זיי זאלען זיך לאדען מיט'ן עפיסקאפ רוטהארד דערפאר וואס ער האט צוגענומען זייער פערמעגען, אונ דערווייל האט ער געהייסען צונעהמען ביי איהם אללע הכנסות.

אודאי האט דאס געהייסען א שטיקעל ישועה פאר די דייטשע יודען. אין באהמען איז אבער דערפון דוקא ארוים פאר זיי א רעה. אז עס איז אנגעקומען די בשורה אז דער דייטשער קייזער האט ערלויבט די געטויפטע יודען צוריק זיך אומקעהרען צו זייער אמונה, האבען זיי מורא געהאט צו בלייבען אין לאנד אונ האבען זיך ענטשלאסען בעסער ארויסצופאהרען. עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען אריבער קיין פאלען אדער קיין פאנאניען (דאס איצטיגע אסטערר-רייך אונגארן), אונ האבען זיך אנגעהויבען פאקען אונ ארויסשיקען זייער פארמעגען. דערווייל איז דער הערצאג ווראטיסלאוו צוריקגעקומען פון דער מלחמה אונ האט ניט געוואלט ליידען אז די יודען זאלען זיך ארויסקלייבען פון באהמען, ווייל צווישען זיי זענען געוועהן די גרעסטע עשירים. ער האט זיי געלאזט זאגען אז זיי טארען ניט רירען קיין פאדעם, ווייל זייער גאנץ פערמעגען איז ניט זייער אייגענס, עס געהער צום לאנד אונ אז זיי זענען אהין געקומען האבען זיי גאר ווייניג מיטגעבראכט. די יודען האבען פערשטאנען אז אויסטענה'ן זיך האבען זיי ניט מיט קיינעם אונ זענען אנטלאפען פון באהמען נאקעט אונ בלויז.

נאך ערגער איז געװעהן די יודען פון ירושלים. אז גאטטפריעד פון בוליאן האט איינגענומען די הייליגע שטאדט, האט ער אים 15 יולי 1099, צונויפגעזאמעלט אללע יודען, אונ מיט זיי אויך די קראימעס, אין איין שול אונ האט זי אנגעצונדען פון אללע זייטען.

נאר דער איינער קייזער פון דייטשלאנד איז געשטאנען פעסט פאר די יודען. ער האט אים יאהר 1103 געלאזט צונויפרופען די גראסטע לייט פונ'ם לאנד אונ זיי האבען געמוזט שװערען אז זיי װילען לעבען גוט מיט יודען אונ װעלען ניט דערלאזען מען זאל זיי שלעכטס טהון. אזא שבועה איז פון איין זייט געװעהן פאר די יודען א גרויסע הילף, װייל זיי זענען געװעהן האטש בעװארענט פאר איינװעניגסטע שונאים, פון דער אנדערער זייט אבער האט עס זיי ערנידעריגט, װייל מען האט אויף זיי אנגעהויבען קוקען װי אויף מענשען װאס מוזען האבען איבער זיך בעלי בתים אונ קאנען אלליין ניט בעשיצען זייער פרייהייט. ביי אזא לאגע האט די ריינע יודישע אמונה אויך געמוזט ליידען, עס האבען זיך אנגעהויבען ארויסצוװייזען אזעלבע פרומע װאס האבען אלליין ניט געװאוסט װאז איין װאז אויס, פון די קאטאליקען האבען זיי זיך אבגעלערנט הייליג צו האלטען דעם זכר פון די „קדושים" װאס האבען דאס לעבען אװעקגעגעבען פאר זייער גלויבען, פון זיי האבען זיי אבער איבערגענומען אויך די שלעכטע מדה פון בלאזען זיך אונ מיינען אז נאר ביי זיי שטעקט די גראסטע יראת שמים אונ װייטער ביי קיינעם ניט. די יודען האבען אנגעהויבען רודפ'ן די אומגליקליכע װאס זענען פריהר געצװאונגען געװעהן איבערצוגעהן צום קריסטענטהום אונ האבען דערנאך זיך אומגעקעהרט צו זייערע ברידער. די פרומע װאלטען זיי בעדארפט שטארקען אונ טרייסטען, זיך איבערנעהמען מיט זיי, צום סוף האבען זיי געקוקט אויף זיי קרום, אונ עס װאלט געװעהן געקומען צו שטארקע בזיונות װען דער גוטער אונ עדלער רש"י נעהמט זיך ניט אן פאר זיי אונ דערװייזט ניט אז מען קאן קיינעם ניט בעשולדיגען פאר אזא זאך װאס א מענש טהוט װען ער איז אין א סכנה.

אין שפאניען האבען נאך אלץ די יודען געװאוסט פון א לעבען צו זאגען אונ די נייע הערשער פונ'ם לאנד, די אל-מוראבידען, האבען זיי אויך בעטראכט װי די בעסטע אונ נוצליכסטע איינװאהנער. דער צװייטער אל-מוראבידישער כליף עלי האט די יודען געגעבען שטעללען: זיין לייב-דאקטאר איז געװעהן א יוד: איינער פון די בעריהמטע דיכטער אבו-איוב שלמה אלמולאם פון שבילה. אויסער דעם האט ער געהאט נאך א יודישען יועץ,

אויך אדאקטאר, אבול־חסאן אברהם בן מאיר אבן־קמניאל פון סאראגוזה. אין דער צייט האט אויך געדיענט ביי איינעם פון די קריסטליכע קאניגע א גרויסער מאנן שלמה אבן־פרוצל, וואס איז געהרג'ט געווארען אין א מלחמה און וואס זיין טויט האט ר' יהודה הלוי בעווייגט אין א פייעריגער קינה. פון אנדערע בעריהמטע יודען, וואס האבען דעמאלט געלעבט, מוז מען דערמאנען ר' אברהם בר' חייא אלבארג'לוני, וואס איז געוועהן מיניסטער ביי איינעם פון די מחמדנישע מושלים, און איז ביי איהם געוועהן דער גרעסטער חשוב צו ליעב זיין חכמה, און ר' יוסף אבן־מיגאש, איינער פון אלפסי'ס תלמידים, וואס האט זיך גערעכענט פאר'ן גרעסטען רב און איז זיין גאנץ לעבען געוועהן פארשטעהער פון דער יודישער קהלה אין לוצענא (אליסאנה) ר' יוסף אבן מיגאש האט איבערגעלאזט א פרומען זוהן ר' מאיר און זעהר פיעל תלמידים, צווישען וועלכע האט זיך בעזאנדערס ארויסגעזעהן מימון, דעם רמב"ם'ס פאטער.

אין דער צייט האבען זיך אויך צווישען יודען ארויסגעוויזען פיעל דיכטער, (מליצים) וואס האבען נאכגעטהון די אראבער און האבען אויך אויף לשון קודש געמאכט שאנע שירים. בעזאנדערס בעקאנט זענען נאר די נאהמען פון משה אבן עזרא, יהודה אבן־גיאת, יהודה אבן־עבבאס און שלמה אבן צאקבעל. זייערע שירים האבען אבער קיין שום ווערט ניט פאר די יודען און אפילו אבן־צאקבעל'ס ספר „תחכמוני" איז מעהר ניט ווי איבערשרייבען אין א שאנער העבראישער שפראכע, אבער דער אינהאלט איז גאנץ ווייט פונ'ם יודישען הארץ. דארט בעשרייבט דער מחבר ווי איינעם, וואס האט אין די יונגע יאהרען געלעבט אליין אהן גוטע פריינד, האט זיך פערגלוסט אויף דער עלטער צו זוכען גוטע ברידער און מיט זיי פארברענגען די צייט, און ווי ער האט מן הסתם אויף יעדען שריט געפונען נאר פאלשקייט און אכנארעריי. און דאס איז שוין דאס בעסטע וואס די דיכטער פון יענער צייט האבען געשענקט דער וועלט.

אגאנץ אנדער ווערט האט אבער געהאט ר' משה אבן עזרא, וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1070 און איז פיעל האכער געשטאנען פון אנדערע יודישע דיכטער וואס האבען דעמאלט געלעבט. זיין פאטער ר' יעקב, האט פערנומען זעהר א גרויסע שטעללע ביים קאניג חאבוס, ווען די מלוכה האט געפיהרט ר' שמואל הנגיד; זיין יחוס האט זיך גערעכענט פון דוד המלך. ר' יעקב'ס אללע פיער זיהן זענען געוועהן זעהר געראטהען, נאר מעהר האט

זיך אויסגעצייכענט מיט זיין גייסט ר׳ משה אבן עזרא. ער האט אבער קיין מזל ניט געהאט אונ פון די פריהערסטע יאהרען האט איהם דאס אונגליק געיאגט. מען קאן זאגען אז אויף איהם איז כמעט געפאלען דער אייגענער גורל וואס אויף ר׳ שלמה אבן=גבירול אונ זיי ביידען איז בעשערט געוועהן צו ליידען דאס גאנצע לעבען פון קנאה אונ שנאה. אבן=עזרא׳ס לאגע איז נאך ערגער געוועהן, ווייל ער האט געהאט שונאים טאקי אין זיין אייגענער משפחה אונ צום ערשטען האט ער געמוזט פון זיי אנטלויפען. אז ער איז געוועהן נאך גאר א יונגער מאנן, האט ער זיך פערליעבט אין זיין אלטערן ברודער׳ס טאכטער, נאר אבו איברהים יצחק איז ניט בעשטאנען אויף דעם שדוך אונ די יינגערע צוויי ברידער אבו=חסאן יהודה אונ אבו=האג׳גאג יוסף זענען אויך געוועהן דאגעגען. פאר צרות איז אבן עזרא אוועק פון דער היים אונ האט זיך אלאנגע צייט אומגעוואנעלט איבער פארטוגאל אונ קאסטיליען, אונ אז ער האט ניט געקאנט געפינען קיין רוה האט ער זיך ענטשלאסען צו פארגעסען דעם איינציגען וואונש וואס איז איהם געראובט געווארען אין דער יוגענד, אונ זוכען זיין טראסט נאר אין לערנען. ער האט אנגעשריבען עטליכע ספרים אויף אראביש אונ פון איהם זענען אויך געבליבען העבראישע שירים מיט דעם נאהמען „הענק" אדער „תרשיש". איין גוטען פריינד האט ער יא געהאט, דאס איז געוועהן דער בעריהמטער ר׳ אברהם בן מאיר אבן קמניאל וואס האט איהם געשוצט; נאר די איינציגע פריינדשאפט האט איהם ניט געקאנט פערהיילען די אללע וואונדען אונ ער איז אים יאהר 1139 געשטארבען עלענד אונ דערווייטערט פון מענשען, נאר זיינע אינווענינסטע צרות האט ער אויסגעגאסען אין זיינע בעריהמטע שירים.

נאר גרעסער פון אללע דיכטער איז געוועהן אבול=הסאן יהודה בן שמואל הלוי, וואס איז געבוירען געווארען אים יאהר 1086 אונ האט אין דער יודישער געשיכטע איבערגעלאזט א גרויס ליכט וואס וועט קיין מאל ניט פערלאשען ווערען ביז איין יודיש הארץ וועט נאך א קרעכץ טהון ביי זיינע קינות, ביז איין יודיש אויג וועט נאך א טרער לאזען ביי זיינע ציון׳ס. ר׳ יהודה הלוי האט געלערנט אין דער ישיבה פון אלפסי אין לוצענא (אליסאנה) אונ נאך אין די קינדערשע יאהרען האט זיך שוין ארויסגעוויזען וואס פאר א גרויסער גייסט אין איהם איז פערבארגען. אז ער איז בעקאנט געווארען מיט ר׳ משה אבן עזרא אונ איז געוואהר געווארען ווי גרויס זיינע יסורים זענען פון ליעבע, האט ער איהם געטרעסט מיט טהייערע שירים אונ פון זיין עדלער

זעלע האבען זיך ארויסגעריסען פייערינע געפיהלע. אז ער איז אלטער געווארען און האט געמוזט לעבען פון מעדיצין, איז איהם די פרנסה ניט געפאלען און ער האט זיינע גאנצע יאהרען פערבראכט נאר מיט לערנען און שרייבען אראביש און העברעאיש. נאר דעם רייכען קוואל פון ליעבע, וואס איז פערבארגען געוועהן אין זיין הארץ, האט ער אין גאנצען אוועקגעשענקט זיין פאלק און זיין אמונה. אז מען האט איהם פון אללע זייטען אנגעהויבען פרעגען שאלות וועגען דעם יודישען גלויבען אין פערגלייך מיט אנדערע רעליגיאנען, האט ער אויף אללע קושיות געאנטפערט איין תירוץ, און האט אויף אראביש אנגעשריבען זיין בעריהמט ספר „הכוזרי" וואס ר' יהודה אבן תבון האט דערנאך איבערגעזעצט אויף לשון קודש. די מעשה וואס יוסף, דער לעצטער כאזארישער מלך האט בעשריבען אין זיין בריעף צו חסדאי אבן-שפרוט, האט ר' יהודה הלוי אויסגעקליבען פאר א אינהאלט צו זיין ספר און בעשרייבט וואס פאר א מחשבות עס האבען ארויפגעפיהרט דעם קאניג בולאן ער זאל זיך אבזאגען פון עבודה זרה און אנהייבען זוכען א ריינע אמונה. אין די שאלות וואס דער מחבר לעגט אריין אין מויל פון דעם כאזארישען מלך, אין דעם וכוח וואס די פארשטעהער פון אללע דריי רעליגיאנען האבען צווישען זיך געהאט, זעהט מען מיט וואס פאר א שכל ר' יהודה הלוי האט זיך גענומען צו זיין ארבייט, און אויב אין אמונה-זאכען געשיקט זיך רעדען פון בעווייזע—ווייל דער גלויבען איז מעהר נאהענטער צום געפיהל ווי צום שכל—קאן מען זאגען, אז אין זיין ספר בעווייזט ער מיט אותות ומופתים דאס ריינקייט פונ'ם יודענטהום. נאך גרעסער פון זיין איבערגעבענהייט צו דער יודישער אמונה איז געוועהן זיין ליעבע צו זיין פאלק, און וואס מעהר עלטער ער איז געווארען האט זיך אין איהם אלץ מעהר צובערענט דער חשק צו זעהן ארץ ישראל, בעטראכטען די היילינע ערד, וואו עס איז אויסגעוואקסען דער אלטער יודישער יחוס, בעוואונדערן דאס וויגעלע פון דער יודישער נאציאן. אומזיסט האבען געזוכט זיינע קינדער און תלמידים איהם אבהאלטען פון דעם געדאנק און דערוויזען, אז ביי די עלטערע יאהרען איז שווער צו מאכען אזא ווייטע נסיעה, ר' יהודה הלוי האט אבער פון קיין זאך ניט געוואלט הערען, און אים יאהר 1141 איז ער אויף א שיף ארויסגעפאהרען קיין מצרים. א לאנגע צייט איז ער ארומגעשוואומען אויפ'ן ים, ניט איין מאל איז זיין לעבען געוועהן אין סכנה, ער האט אבער אלדינג איבערגעטראגען, און אז ער איז געשטאנען פערטראכט אויפ'ן שיף און זיינע פערגלאצטע

אויגען האבען געקוקט קיין מזרח זייט, איז ביי איהם דער גראסטער ווערטיג געררעכענט געווארען ווי א תענוג, די רוישענדע כוואליעס האט ער בעטראכט ווי הימלישע מלאכים וואס טראגען איהם אריבער אויף זייערע פליגעל צו זיין ציעל. ערשט פאר סכות איז ער אנגעקומען קיין אלכסנדריען, און די יודישע קהלה האט איהם אריינגענומען מיט כבוד, ווי עס שטעהט אן א־זא אורח. דער פארשטעהער פון די אלכסנדרינישע יודען, ר׳ אהרן בן ציון אבן־אלעמאני, וואס איז געוועהן רב און דאקטאר, האט זיך ניט געקאנט אבבייסען פון ר׳ יהודה הלוי, וואס האט געמוזט ביי איהם בלייבען דריי חדשים און דערנאך איז איהם אויך שווער געוועהן זיך צו שיידען. דאס אייגענע איז אויך געשעהן אין דער שטאדט דאמיאט, ווייל זיין פריינד אבו סעיד בן חלפן הלוי האט איהם אויך פערהאלטען א לאנגערע צייט. פון דארט האט ער נאך געמוזט אריינפאהרען קיין קאהירה צום בעריהמטען יודישען פירשט אבו מאסנור (מאנסור) שמואל בן חנניה, וואס האט פערנומען ביים כליף די גראסטע שטעללע און האט אויך געהאט דעם טיטעל „נגיד". אבו־מאסנור האט איהם אזוי גיך ניט געוואלט אוועקלאזען און האט איהם איבערהויפט געראטהען צו בלייבען דארט און זיך בעגניגען מיט מצרים, וואס איז אויך א לאנד, וואו גאט האט מיט די יודען געטהון זעהר פיעל וואונדער; נאר ר׳ יהודה האט איהם דארויף געענטפערט, אז אין מצרים האט זיך דער אייבערשטער צום ערשטען מאל בעוויזען צו זיין פאלק און פאלעסטינא האט ער אויסגעקליבען פאר א משכן וואו עס רוהט שטענדיג די שכינה. מיט גרוים מיה האט ער זיך טאקי ארויסגעריסען פון זיינע גוטע פריינד און האט זיך געפיהלט נאר גליקליך, אז ער האט פון דערווייטענס דערזעהן ירושלים. א קורצע צייט האט ער זיך אויפגעהאלטען אין ארץ ישראל, ער איז אויך אריינגעפאהרען אין דמשק, ווייל דעמאלט איז שוין געוועהן שטיל אין לאנד, און דאס פייער פונ׳ם קרייצצוג איז א ביסעל געלאשען געווארען. נאר ווי אזוי דער סוף זיינער איז געוועהן, ווען און וואו ער איז געשטארבען, ווייסט מען ניט. עס ווערט דערצאהלט: אז א רייטער האט איהם מיט זיין פערד צוטראטען ווען ער איז געלעגען פארטראכט אויף דער הייליגער פאלעסטינישער ערד און האט בעוויינט די געוועזענע הוים פון זיין פאלק. נאר האטש זיין גוף איז פארשוואונדען געווארען איז זיין נאהמען אויף עביג געבליבען צווישען יודען: יעדען תשעה באב פארגיסט מען טייכען טרערען ביים לייענען פון זיינע קלאג־לידער און צווישען די זיסע זכרונות פון פארצייטענס שטעלט זיך יעדען יודען

פאַר די אויגען דאָס הֵיילִיגע בִּילְד פון ר' יְהוּדָה הַלֵּוִי דער מָקוֹר פון לִיעבּע און טְרֵייעֶ צום יוּדִישֶׁען פָאלְק און צו זַיין אֱמוּנָה.

---

4 דער צְוֵויטֶער קְרֵייצְצוּג און די עֶרְשְׁטֶע בְּלוּט-בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג גֶעגֶען די יוּדֶען.

(1146—1171 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

פּוּנְקְט וִוי די יוּדֶען אִיז גוּט גֶעוֶועהן אִין שְׁפַּאנְיֶען און תּוֹרָה און חָכְמָה הָאבֶּען בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיהט, אַזוֹי אִיז אוֹיךְ זֵייעֶר לַאגֶע גְלֶאנְצֶענְד גֶעוֶועהן אִין פְרַאנְקְרֵייךְ אִין דֶער עֶרְשְׁטֶער הֶאלְפְט פוּנ'ם צְוֶועלְפְטֶען יָאהר-הוּנְדֶערְט אוּנְטֶער דֶער מְלוּכָה פון די קֶאנִיגֶע לוּאִי (לוּדְוִויג) דֶעם זֶעכְסְטֶען און דֶעם זִיבֶּעטֶען. דֶער גַאנְצֶער מִסְחָר פון וַויין, תְּבוּאָה און אַנְדֶערֶע פְּרָאדוּקְטֶען הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען בַּיי זֵיי אִין די הֶאנְד; כִּמְעַט אַ הַאלְבֶּע שְׁטָאדְט פַּארִיז אִיז גֶעוֶועהן בֶּעזֶעצְט מִיט יוּדֶען, און אוֹיסֶער דֶעם הָאבֶּען זֵיי גֶעהַאט אַ סַךְ פֶּעלְדֶער און וַויינְגֶערְטְנֶער, וָואס זֵיי הָאבֶּען אַלֵיין בֶּעאַרְבֵּייטֶעט אָדֶער גֶעהַאלְטֶען דֶערְצוּ קְרִיסְטְלִיכֶע קְנֶעכְט. יֶעדֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה הָאט זִיךְ גֶעפִיהרְט זֶעלְבְּסְטְשְׁטֶענְדִיג אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָּחָה פון אַ בֶּעזוּנְדֶער מַנְהִיג וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען פְּרֶעוָוא (Prevöt), און וָואס די קְהִלָּה פְלֶעגְט אִים אוֹיסְקְלַייבֶּען און די מְלוּכָה הָאט נָאר בֶּעדַארְפְט אִיהר הַסְכָּמָה דַארוֹיף גֶעבֶּען. יוּדֶען הָאבֶּען אוֹיךְ פֶּערְנוּמֶען גוּטֶע שְׁטֶעלֶען אִין לַאנְד און אֵיינֶער פון די גְרֶעסְטֶע יוּדִישֶׁע לוֹמְדִים, רַבֵּינוּ יַעֲקֹב בֶּן מֵאִיר, אָדֶער וִוי מֶען הָאט אִיהם גֶערוּפֶען רַבֵּינוּ תַּם, אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער חָשׁוּב אִין קֶענִיגְלִיכֶען הוֹיף.

בַּיי אַזַא וָואהלֶען מַעֲמָד הָאבֶּען די פְרַאנְצֶעזִישֶׁע יוּדֶען זִיךְ גֶעקָאנְט נָאךְ מִיט מֶעהר חֵשֶׁק גֶעהמֶען צוּ דֶער גְרוֹיסֶער אַרְבֵּייט, וָואס רש"י הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען און זַיינֶע תַּלְמִידִים הָאבֶּען עֶס טַאקִי וַוייט גֶעבְּרַאכְט. דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן די בַּעֲלֵי הַתּוֹסְפוֹת, וָואס זֶענֶען גֶעגַאנְגֶען אִין דֶרֶךְ פון זֵייעֶר גְרוֹיסֶען רֶבִּי'ן, און הָאבֶּען מִיט חֲרִיפוּת אוֹיסְגֶעגְלַייכְט די מֵיינוּנְגֶען פוּנ'ם תַּלְמוּד מִיט דֶעם גַייסְט פון דֶער צַייט. זֵיי הָאבֶּען אָבֶּער גֶעוָואלְט אַז דֶער עִיקָר זָאל בְּלַייבֶּען רש"י'ס פֵּירוּשׁ, און דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי גֶערֶעכֶענְט זֵייעֶר אַרְבֵּייט נָאר וִוי אַ צוּגָאבּ, און הָאבֶּען זִי גֶערוּפֶען תּוֹסְפוֹת. די עֶרְשְׁטֶע בַּעֲלֵי הַתּוֹסְפוֹת זֶענֶען גֶעוֶועהן רש"י'ס אֵיידֶעמְ'ס: ר' מֵאִיר בֶּן שְׁמוּאֵל פון רוּמְבּוּרְג און ר' יְהוּדָה בֶּן נָתָן (הָרִיבָּ"ן), זַיינֶע דְרַייא אֵיינֶעקְלֶעךְ, יִצְחָק (הר"י הַזָּקֵן), שְׁמוּאֵל (רַשְׁבַּ"ם), און יַעֲקֹב תַּם און אַ וַוייטֶער קָרוֹב רש"י'ס פון שְׁפֵּייעֶר ר' יִצְחָק בֶּן אָשֵׁר הַלֵּוִי

(הריב"א). פון רש"י'ס איינעקלעך איז מעהר בעריהמט ר' שמואל בן מאיר מיט זיין אבגעקירצטען נאהמען רשב"ם: ער האט נאך פאר'ן זיידענס לעבען זיך געשטריטען מיט איהם אין פיעל ענינים, אונ רש"י האט איהם געמוזט מודה זיין, אז ווען ער זאל שוין ניט זיין צו אלט וואלט ער זיך אלליין גענומען איבער-מאכען זיין פירוש. פיעל אהנליך צום רשב"ם איז געוועהן ר' יוסף בן שמעון קרא אונ ביידע האבען מיט זייער טיפען פערשטאנד בעפעסטיגט דאס לערנען פון תורה צווישען די פראנצאזישע יודען, ביז עס האט זיך אנגערוקט א פינסטע-רער וואלקען אויפ'ן מזל פון די יודען, אונ צו ליעב די שרעקליכע צרות האבען זיי געמוזט פארגעסען אן אללעמען וואס איז ביי זיי געוועהן טהייער אונ הייליג.

פון ארץ ישראל איז פלוצלונג אנגעקומען א געשריי וועגען הילף: דאס האבען די קריסטען וואס האבען שוין דארט רוהיג געלעבט נאך דעם ערשטען קרייצצוג, געשיקט שלוחים קיין איראפא אונ האבען מודיע געוועהן אז דער טערקישער גבור נורדין האט זיי אנגעהויבען שטארק רודף'ן אונ אז מען זאל זיך באלד אננעהמען פאר זיי. דאס איז געוועהן א פרישער פונק פונ'ם אלטען פייער, וואס איז נאך ניט אין גאנצען אויסגעלאשען געווארען: די גייסטליכע פון דייטשלאנד אונ פראנקרייך האבען זיך געהאפט אויפ'ס ניי דרש'נען וועגען דער אומגליקליכער לאגע פון די סירישע קריסטען אונ עס האט זיך אנגעהוי-בען דער צווייטער קרייצצוג מיט'ן אלטען אכזריות אונ מיט די נייע ליידען פאר די יודען, וואס צו זיי האט מען געהאלטען פאר דער ערשטער מצוה אויסצו-לאזען די פערביטערטע הארצער.

דער קאניג לודוויג דער זיבעטע פון פראנקרייך אונ די קאניגען עלעאנארע מיט אללע איהרע הויף-דאמען זענען געוועהן די ערשטע, וואס האבען מיט'ן קרייץ אין דער האנד זיך געלאזט געהן געגען די שונאים פון דער קירכע. דער בעריהמטע גייסטליכער בערנהארד פון קלערבא האט מיט זיינע פייעריגע דרשות אונטערגעהיצט דאס פאלק אונ פון אללע זייטען האבען זיך געיאגט מענשען, וואס האבען גערעכענט פאר א הייליגען חוב א חלק צו האבען אין אזא מלחמה. דער פאפסט איי זשעניוס (אבגינוס) דער דריטער האט באלד פערשטאנען אז דא האט מען זעהר א גוטע געלעגענהייט זיך אב-צורעכנען מיט די יודען, אונ ער האט מתיר געוועהן אללע וואס געהן אין קרייצצוג ניט צו צאהלען זייערע חובות די יודען. דערצו האט זיך געפונען א גייסטליכער, פעטער דער פרומער, וואס האט געוואלט זיין נאך מעהר מחמיר פונ'ם פאפסט אונ האט זיך ענטשלאסען דעם קאניג איינרעדען אז די

יודען זענען די ארגסטע איינוואהנער פונ'ם לאנד, אז זיי זענען פול מיט עבירות, אז צונעהמען ביי זיי דאס פארמעגען אונ עס פארווענדען אויף אזא טהייערע זאך ווי דער קרייצצוג, איז די שאנסטע מצוה, אז די יודען האבען גאר קיין אייגען געלד ניט, אלדינג האבען זיי געגנב'ט אונ געגזל'ט, אונ אז עס איז גאנץ גענוג פאר זיי ווען מען וועט זיי שענקען דאס לעבען. דער פרומער גייסטליכער בערנהארד איז אפילו ניט צופרידען געוועהן פון דעם פאפסט'ס היתר אונ האט עס ביי זיך אין הארץ גערעכענט פאר א גרויסע עולה, נאר געגען דעם רצון פונ'ם פאפסט האט ער ניט געטארט אפנען קיין מויל. דער קאניג איז אבער מעהר ניט בעשטאנען ווי אויף דעם בעפעהל פונ'ם פאפסט וועגען יודישע חובות, אונ דעם ערשטען קלאפ האבען געהאפט די רייכע יודען, וואס זייער געלד איז פערפאלען געווארען; די ארעמע יודען האט מען געלאזט צו רוה אונ די מלוכה איז ניט מרוצה געווארען מען זאל זיי לאזען ראבעווען. דאס האבען זיי געהאט צו פערדאנקען דעם קאניג אליין אונ די גוטע עצות פון זיינע מיניסטער אונ די גייסטליכע סוגער אונ בערנהארד, וואס האבען בשום אופן ניט געוואלט אז גזלה אונ רציחה זאלען זיך רעכענען פאר מעלות.

אין דייטשלאנד האבען זיך אבער ניט געפונען אזעלכע גייסטליכע, וואס זאלען האבען גאטט אין הארצען, אונ דארט איז שוין די סכנה געוועהן גראסער. דער קאיזער קאנראד דער דריטער איז געוועהן צו שוואך ער זאל קאנען שיצען די יודען, וואס האבען זיך נאך ניט ערהיילט פון די פריהערינע מכות אונ ביי די איבריגע איינוואהנער איז געווארען גאר אזא איבערקעהרעניש: פונקט ווי פריהער האבען זיי די יודען אבגעהיט פון פרעמדע רוצחים, זענען זיי איצונד אלליין געווארען זיי שונאים אונ האבען מיט אייגענע הענד זיי געוואלט אבשינדען די הויט. דערצו האט זיך אנגעהויבען ארומדרעהען אין לאנד א פראנצאזישער מאנאך רודאלף וואס איז געוועהן זעהר א בעריהמטער דרשן אונ האט פערשטאנען ווי אזוי אונטערצוהיצען דאס פאלק אונ זיי בעווייזען אז דער קרייצצוג מוז זיך אנהייבען פון די יודען. ווער ווייסט ווי שרעקליך די הריגה וואלט געוועהן, ווען דער קאיזער קאנראד פערזארגט זיי ניט אונ ניט זיי ניט אב די גאנצע שטאדט נירנבורג אונ נאך עטליכע פעסטונגען, וואו זיי האבען געקאנט זיצען רוהיג אונ ניט מורא האבען פאר אנפאלען. דער קייזער האט זיך אפילו געפרובט בעטען די גראפען זיי זאלען אויך שיצען די יודען פון זייערע שטאדט אונ דארפער, נאר ווי עס ווייזט אויס, האט מען איהם ווייניג געהערט. דער ערשטער יודישער קרבן איז געפאלען אים יאהר

1176 : דאס איז געוועהן איינער פון די לומדים פון טריער, וואס מען האט איהם גערופען ר׳ שמעון החסיד (דער פרומער). ער איז געפאהרען פון ענגלאנד אהיים אונ האט זיך בעדארפט אין קאלן אויפזעצען אויף א שיף, נאר פונקט דעמאלט ווען ער איז צוגעגאנגען צום שיף, איז מען אויף איהם אנגעפאלען אונ מען האט איהם געשלעפט אין קירכע, ער האט זיך אבער ניט געלאזט טויפען אונ דערפאר האט מען איהם דערהרג׳ט. באלד דערנאך האט מען געטיידט א יודישע פרוי מינא פון שפייער, וואס האט ניט געוואלט איבערגעהן צום קריסטענטהום האבען זיי איהר אבגעהאקט די אויערן אונ די פינגער פון די האנד אונ פים אונ זי האט זיך געלאזט טויטען אויף קדוש השם.

די יודען האבען א קוק געטהון אז עס איז שלעכט, האבען זיי אנגעהויבען שיטען מיט געלד אונ צאהלען די גראפען דערפאר וואס זיי וועלען זיי בעהאלטען אין זייערע פאלאצען אונ פעסטונגען. דער קארדינאל ארנאלד פון קאלן, וואס איז געוועהן פונקט אזא איידעלער מענש ווי דער עפיסקאפ הערמאנן, וועלכער האט געשיצט די יודען ביים ערשטען קרייצצוג, האט זיי א גרויסע טובה געטהון. ער האט זיי אבגעגעבען די פעסטונג וואלקענבורג, אונ האט זיי ערלויבט צו האבען ביי זיך כלי זין. אודאי צווישען די פיער וואנד וואו די יודען זענען געוועהן פערשלאסען, האבען זיי זיך געפיהלט זיכער, נאר ביטער איז געוועהן די יעניגע, וואס זענען געצוואונגען געוועהן צו ליעב פרנסה זיך ארומשלעפען איבער דער מדינה: ווי באלד די אומגליקליכע זענען נאר אריינגעפאלען אין די האנד פון די רוצחים, האט מען זיי שוין דערהרג׳ט מיט עגוים קשים.

ביסלעכווייס האבען אבער די גייסטליכע אונ די פירסטען פון לאנד דערפיהלט, אז דאס, וואס מען שלאגט יודען, איז פאר זיי אליין קיין מעלה ניט, ווייל דאס פאלק שפרינגט ארוים פון דער העזה, אונ וויל שוין גאר קיינעם ניט הערען. אז דער ארכיעפיסקאפ פון מאינץ היינריך דער ערשטער, וואס האט זיך אויך גערעכענט פאר שני למלכות, האט ביי זיך אין הויז בעהאלטען עטליכע יודען, האבען די רוצחים אפילו אויף איהם קיין כבוד ניט געלייגט: ווי ווילדע חיות זענען זיי אריינגעשפרונגען אין זיין הויף אונ האבען פאר איהם אין די אויגען דערהרג׳ט די יודען. דעמאלט האט דער ארכיעפיסקאפ אליין ארויסגעזעהן ווי געפאהרליך דער סם איז, וואס דער מאנאך רודאלף האט אריינגעלעגט אין זיינע דרשות פאר׳ן פאלק, אונ האט געשריבען דעם פרומען בערנהארד פון קלאירבא, וואס האט זיך גערעכענט נאך היילינער פונ׳ם פאפסט, ער זאל דעם רודאלף׳ן צו רעכט ווייזען. בערנהארד האט באלד געלאזט אויסרופען אז

רודאָלף װערד פערשטויסען פון דער קירכע פאר זייגע שאנדליכע מעשים, אונ האט אויך צושיקט אומעדום בריעף װעגען דעם. דאס פאלק איז שוין אָבער געװעהן פול מיט שנאה געגען די יודען, אונ בערנהארד'ס בריעף האבען גאר ניט געקאנט העלפען. רודאָלף האט שוין אויפגעהערט צו ארבייטען, נאר זיין גיפט פון פריהר איז געבליבען. דער פרומער בערנהארד האט זיך דאריבער ענטשלאָסען אלליין ארומפאהרען אונ װייזען דאס פאלק, אז דער קרייצצוג מאג טאקי זיין ביי זיי הייליג, נאר זיי דארפען שטיללען דעם כעס אויף די אומשולדיגע יודען, װאס ניט זיי קאן מען רעכנען פאר שונאים פון דער קירכע. אומזיסט איז אָבער געװעהן בערנהארד'ס מיה: טאקי באלד אום װינטער פונ'ם יאהר 1147, איז מען אָנגעפאלען אויף די יודען פון װירצבורג, מעהר פון צװאנציג יודען זענען דערהרג'ט געװאָרען אונ צװישען זיי האט אויך מיט'ן לעבען בצאהלט דער רב ר' יצחק בן אליקים װעלכען זיי האבען טוידט געשלאָגען אויף זיין ספר װאס ער האט ביז דער לעצטער מינוט געלערנט. די צאהל פון די הרוגים װאָלט געװיס געװעהן גרעסער, נאר דאס גליק איז געװעהן װאס די רוצחים האבען פיעל פון די צוהרג'טע אונ צושלאגענע גערעכענט פאר טויט, אונ אז זיי האבען זיך דערנאך אויפגעהאפט אונ גוטע הארציגע קריסטען האבען אויף זיי רחמנות געהאט אונ זיי געהאלפען קומען צו די כוחות, האט זיי דער גוטער עפיסקאפ פון װירצבורג אװעקגעפיהרט אין א נאהענטע פעסטונג, אונ דארט זענען זיי נצול געװאָרען. ערגער איז שפעטער מיט עטליכע חדשים געװאָרען די לאגע פון די דייטשע יודען, װען דער קייזער קאָנראד איז אלליין צוגעשטאנען צום קרייצצוג: דעמאָלט האט זיך שוין דאס פאלק ניט געהאט פארװעמען צו שעמען, אונ יודיש בלוט האט זיך געגאָסען גאר אָהן רחמנות.

פון דייטשלאנד איז דאס פייער גיך אריבער קיין פראנקרייך, אָבער צוברענט האט עס זיך נאר אין עטליכע געצאהלטע ערטער. די יודען האבען זיך דארט שטארק געװעהרט, אונ עס איז די רוצחים זעהר שװער געװעהן ביי צוקומען זיי. אין קארענטאן איז געװעהן פשוט א מלחמה: די יודען האבען ארויסגעװיזען געװאלד גבורה, אונ די שונאים װאָלטען געמוזט אװעקגעהן מיט גאר נישט, װען זייער צאהל איז ניט כמעט הונדערט מאל גרעסער. דעמאלט איז דערהרג'ט געװאָרען איינער פון די בעלי־התוספות רבינו פטר א תלמיד פון רשב"ם. אים צװייטען טאג שבועות איז די באנדע אָנגעפאלען אויף די יודען פון ראמערו, זיי זענען אריין אין הויז פון דעם בעריהמטען רבינו תם, זיין גאנץ פערמעגען אָבגעראבעװעט, א ספר תורה צוריסען אונ איהם אלליין האבען

זַיי גֶעשְׁלֶעפְּט מִיט זִיךְ אִין פֶעלְד אַריין, כְּדֵי זַיי זָאלֶען אִיהם דָארְט אָנְטָהוּן עִנוּיִים קָשִׁים. אוּיפ'ן וָועג הָאט עֶר בֶּעגֶעגֶענְט אַ בֶּעקַאנְטֶען רִיטֶער אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר אִיהם; דֶער רִיטֶער אִיז גֶעוֶועזֶען אַזוֹי גוּטְהֶארְצִיג, אַז פְרִיהֶר הָאט עֶר זִיךְ מִיט דֶעם אוּמְגְלִיקְלִיכֶען רַבֵּינוּ יַעֲקֹב תָּם גֶעשְׁטֶעלְט דִינְגֶען אוּנ הָאט מִיט אִיהם אוּיסְגֶענוּמֶען אַ תְּנַאי, אַז עֶר מוּז אִיהם שֶׁיינְקֶען אַ פֶערְד, דֶער נָאךְ הָאט עֶר אִיהם אָבְּגֶענוּמֶען בַּיי דִי רוֹצְחִים אוּנ הָאט זַיי אַיינְגֶערֶעדְט, אַז עֶר וֶועט אִיהם אַלֵיין טוֹיטֶען. אַזוֹי אִיז רַבֵּינוּ תָּם נִצּוֹל גֶעוָוארֶען, אוּנ דֶער פְרוּמֶער בֶּערְנְהַארְד הָאט בַּאלְד גֶענוּמֶען אַלֶע מִיטֶעל צוּ פַארְלֶעשֶׁען דָאס פַייעֶר וָואס הָאט אוּיסְגֶעבְּרָאכֶען נָאר אִין דְרַיי שְׁטֶעדְט אוּנ וַוייטֶער אִיז עֶס נִיט גֶעגַאנְגֶען.

אִין עֶנְגְלַאנְד הָאט דֶער קֶענִיג סְטֶעפְהַאן נִיט דֶערְלָאזְט מֶען זָאל אָנְרִירֶען דִי יוּדֶען. אִין בֶּאהמֶען ווִידֶער הָאבֶען זַיי שׁוֹין גֶעלִיטֶען, אוּנ מֶעהר פוּן הוּנְדֶערְט פוּנְפְצִיג יוּדֶען הָאט מֶען דָארְט אוּיסְגֶעקוֹילֶעט. אוּיסְגֶעהִיט הָאבֶען זִיךְ נָאר דִי וָואס הָאבֶען זִיךְ בֶּעהַאלְטֶען אִין דִי פֶעסְטוּנְגֶען, אָדֶער דִי וָואס זֶענֶען לְפָנִים אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דֶער צְווייטֶער קְרֵייצְצוּג הָאט אִיבֶּערְהוֹיפְּט וֶוינִיגֶער קָרְבָּנוֹת אַיינְגֶעשְׁלוּנְגֶען ווִי דֶער עֶרְשְׁטֶער, וַוייל דָאס מָאל אִיז דֶער עֶרֶב־רַב נִיט גֶעוֶועהן אַזוֹי גְרוֹיס, אוּנ דִי מוֹשְׁלִים וָואס הָאבֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי מִלְחָמָה הָאבֶען נִיט צוּגֶעלָאזְט אַז זַייעֶר חַיִל זָאל בֶּעשְׁטֶעהן פוּן לוֹיטֶער גַנָּבִים אוּנ רוֹצְחִים. דֶערְצוּ הָאבֶען דִי גַייסְטְלִיכֶע גֶעשִׁיצְט יוּדֶען, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אֲפִילוּ צְווִישֶׁען זַיי גֶעפוּנֶען אַזַא גוּט הֶארְצִיגֶער מֶענְשׁ, וָואס הָאט אַלֵיין גֶעהָאלְפֶען פִיעל פוּן דִי, וָואס מֶען הָאט זַיי גֶעצְווּאוּנְגֶען צוּ דֶער טוֹיפֶע, זַיי זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען אוּמְקֶעהרֶען צוּ זַייעֶר אֱמוּנָה. דֶער דַייטְשֶׁער קֵיזֶער הָאט זִיךְ אוֹיךְ אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט פַאר אַ בֶּעשִׁיצֶער פוּן דִי יוּדֶען, נָאר דֶערְפוּן אִיז אַרוֹיס נָאךְ אַ גְרָאסֶערֶע רָעָה, וַוייל בִּיסְלֶעכְווַייס הָאט זִיךְ דִי מְלוּכָה אָנְגֶעהוֹיבֶּען גֶעוָואהנֶען מִיט דֶעם גֶעדַאנְק, אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען נִיט גְלַייךְ מִיט אַנְדֶערֶע פֶאלְקֶער, אַז זַיי מוּז מֶען שְׁטֶענְדִיג אָבְּהִיטֶען. דִי יוּדֶען אַלֵיין זֶענֶען בַּיי זִיךְ אִין דִי אוֹיגֶען אוֹיךְ גֶעפַאלֶען, מֶען הָאט זַיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען: „קַאמֶער־קְנֶעכְט", אוּנ אַזוֹי זֶענֶען זַיי פוּן פְרֵייעֶ אַיינְוָואהנֶער גֶעוָוארֶען כִּמְעַט אַבְּהֶענְגִיגֶע קְנֶעכְט מִיט נָאר קְלֵיינֶע רֶעכְטֶע אוּנ זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען אוֹיף אַזַא נִידְרִיגֶער מַדְרֵגָה בִּיז צוּם סוֹף פוּנ'ם אַכְטְצֶענְטֶען יָאהר־הוּנְדֶערְט.

אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט, וָואס דִי יוּדֶען פוּן אֵייראָפַּא הָאבֶען אוֹיסְגֶעשְׁטַאנֶען אַזוֹי פִיעל צָרוֹת, הָאבֶען זִיךְ פַאר זַייעֶרֶע בְּרִידֶער אִין אַפְרִיקָא אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען

פינסטערע מאן. א געוויסער עבד-אללה אבן-תומרת האט זיך געפונען א נייעם דרך אין דער מחמדנישער אמונה, אונ האט ארום זיך צונויפגעזאמעלט א גאנצען שבט פון די אראבער, וואס האבען זיך גערופען „אלמוהדים". נאך זיין טויט איז געווארען דער גאנצער פיהרער פון דעם שבט זיין תלמיד עבד-אל-מומין, וואס איז געוועהן אגרויסער שונא פון די „אל-מוראבידען", אונ האט זיך פארגענומען ביי זיי די גאנצע מאכט ארויסרייסען כדי ער זאל קאנען מעהר בעפעסטיגען זיין אמונה. ביסלעכווייס האט ער איינגענומען פיעל ערטער אין אפריקא ביז די הויפט-שטאדט מאראקקא איז אויך ניט ארייננעפאלען צו איהם אין די האנד. דארט האט זיך געפונען אגרויסע יודישע קהלה אונ עבד-אל-מומין האט נאר קיין לאנגע טענות ניט געמאכט אונ האט געזאגט די יודען זיי זאלען אויסקלויבען צווישען טויט אונ דעם מחמדנישען גלויבען. עס איז געווארען אגרויסע יללה, פיעל זענען שוין פערטיג געוועהן זיך מוסר נפש זיין, אונ מיט גרויס מיה האט מען ביי איהם געפועל'ט ער זאל לאזען די יודען ארויספאהרען אונ זיי געבען אקליינע צייט דארויף. באלד האבען זיך פיעל פון זיי אוועקגעלאזט קיין שפאניען אונ איטאליען, אונ די איבריגע, וואס זענען צו שטארק צוגעבונדען געוועהן צום לאנד, האבען קיין אנדער ברירה ניט געהאט אונ האבען געמוזט לפנים זיך אבזאגען פון יודישקייט. דאס איינענע האט עבד-אל-מומין געטהון אויך מיט קריסטען. נאר זיי איז גרינגער געוועהן אוועק צו פאהרען, ווייל אומעדום האבען זיי געפונען גלויבענסברידער, וואס האבען זיי אויפגענומען מיט ליעבע. די לאגע פון די יודען וואס האבען זיך קלאמערשט געקערט פאר מחמדנער איז געוועהן דווקא ניט שלעכט, ווייל זיי האבען גע-קאנט פריי אבהיטען די דינים פון זייער פריהערינען גלויבען אונ קיינער האט זיך אויף זיי ניט אומגעקוקט. דאס איז טאקי געוועהן די סבה וואס פיעל יודען, אונ צווישען זיי אפילו גרויסע אונ פרומע רבנים, זענען מרוצה געווארען אנ-צונעהמען די מחמדנישע רעליגיאן, וואס האט זיי ניט געשטערט צו בלייבען אמת'ע יודען אונ מיט די קינדער לערנען תורה. דערצו האבען נאך פיעל פון זיי גערעכענט, אז נאך אזעלכע צרות מוז משיח קומען, אונ אז עס איז זיי נמאס געווארען צו ווארטען, האבען זיי פון זיך אראבגעווארפען די מאסקע אונ האבען אפענטליך ערקלעהרט אז זיי האבען קיין מאל ניט אויפגעהערט צו זיין יודען, דער רוב פון זיי איז טאקי אומגעקומען אויף קדוש השם.

דערווייל האט זיך עבד-אל-מומין צוגערוקט קיין שפאניען אונ האט אבגענומען די הויפט-שטאדט קורדובה. געגען די יודען האט ער זיך נוהג געוועהן

מיט דעם איינענעם ישר וואס ער האט מיטגעבראכט פון אפריקא: זייערע שאנע שולען האט ער פארברענט און זיי אלליין האט ער געצוואונגען צו פערלאזען דאס לאנד. דער אלטער רב פון קורדובה ר׳ יוסף בן צדיק דער מחבר פונ׳ם ספר עולם קטן, האט ניט געקאנט צוזעהן ווי עס ווערט אתל פון דער גרעסטער יודישער קהלה און איז באלד געשטארבען. די ישיבות פון שיבילה און לוצענא האבען זיך צוגעמאכט, און ר׳ מאיר דער זוהן פון ר׳ יוסף אבן-מינאש איז מיט פיעל יודען אריבער קיין טולידה. די איבריגע יודען האבען אויך געמוזט לפנים ווערען מחמדנער.

דער אייבערשטער גרייט אבער שטענדיג אן די רפואה פאר דער מכה. אין טולידה האט געהערשט א קריסטליכער קעניג, אלפאנסא ריימונדעץ, וואס האט געהאלטען פון יודען, און ר׳ יהודה אבן עזרא, דער זוהן פון יוסף אבן עזרא, וואס האט אין איינעם מיט זיינע דריי ברידער א גרויסע ראללע געשפיעלט צווישען די שפאנישע יודען, איז ביי איהם געוועהן א גרויסער חשוב. ר׳ יהודה האט זיך געדרעבענט פאר א פירסט און דער קעניג האט איהם געמאכט פאר א מושל איבער דער פעסטונג קאלאטראווא און האט צו איהם געהאט דאס גרעסטע צוטרויען. צו ליעב איהם איז די לאגע פון די יודען געוועהן זעהר גוט, ווייל ר׳ יהודה אבן-עזרא האט פון זייערטוועגען אלדינג געטהון און נאר די קראים׳עס האט ער פיינד געהאט און האט זיי ניט געלאזט קיין קאפ אויפהייבען. אז אין קורדובה האבען זיך אנגעהויבען די רדיפות, האבען די יודען געפונען אין טולידה א פערטיג מקום מנוחה און מיט דער הילף פון ר׳ יהודה אבן עזרא, וואס האט אויסגעלייזט געפאנגענע, אויסגעקויפט שקלאווען, אונטערגעהאלטען ארעמע, איז די יודישע קהלה פון טולידה געווארען פארגרעסערט. די פרישע וואונדען האבען זיך באלד פערהיילט און תורה און חכמה האבען אנגעהויבען בליהען אויפ׳ן נייעם ארט, צווישען די קריסטען, פונקט ווי פריהער, ווען זיי זענען געוועהן אין שכנות ביי די אלמוראבידען.

צווישען די בעריהמטע לומדים פון יענער צייט האט פערנומען זעהר א כבוד׳ן פלאץ ר׳ אברהם אבן דאוד. וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1110 און האט אין אללע זיינע זיבציג יאהר, וואס ער האט אבגעלעבט, זיך נאר בעשעפטיגט מיט תורה און וויסענשאפטען. אבן דאוד איז געוועהן א דאקטאר, נאר ער האט זיך ליעב געהאט אבצוגעבען מיט אללערליי חכמות. אויף אראביש האט ער אנגעשריבען א גרויס ספר וועגען די גוטע מדות וואס יעדער מענש איז מחויב זיך אן זיי צו האלטען, און וועגען דעם אמת׳ן תכלית

פון אמונה, אונ אויף לשון קודש איז פון איהם געבליבען אחבור געגען די קראימעס וואס האבען, ווי עס שיינט, נאך דעם קאניג אלפאנסא'ס טויט, זיך ווייטער געפרובט צו פיהרען די האנד. אבן דאוד האט אויף זיך גענומען די ארבייט פון ר' יהודה אבן עזרא, אונ וואס יענער האט געקאנט אויספיהרען מיט כח, האט ער עס געטהון מיט דער פען.

נאך פיעל גרעסער פון איהם איז געוועהן ר' אברהם בן מאיר אבן עזרא פון טולידה, וואס צו ליעב זיין פירוש אויף דער תורה, איז דער נאהמען „אבן עזרא" עד היום היילאיג געבליבען ביי די יודען. ער איז געבארען געווארען אין טולידה אים יאהר 1088 אונ אויף איהם מאג מען באמת זאגען אז ער האט זיך ניין אונ זיבציג יאהר אבגעמוטשעט אויף דער וועלט, ער איז געוועהן אגדול בתורה אונ אטיעפער חקרן, נאר דער קאפ זיינער איז ניט געוועהן אין גאנצען געזעצט: ער האט געקאנט גלויבען אי אין השגחה פרטית, אז גאטט פיהרט די וועלט נאך געוויסע כללים וואס זענען אבהענגיג פון זיין היילינען רצון, אי אין די שטערן, וואס הייסען מזלות, אונ מיינען אז יעדער האט זיין שטערן אין הימעל. קיין פרנסה האט אבן עזרא ניט געהאט אונ איז געוועהן אזוי ארעם אז ביי איהם איז שוין געבליבען פעסט אז ער וועט קיין מאל ניט אויפהערען צו ליידען. „איך זאל האנדלען מיט ליכט — פלעגט ער אפט קלאגען — וואלט די זונן קיין מאל ניט אונטערגעגאנגען; איך זאל האנדלען מיט תכריכים — וואלטען מענשען עביג געלעבט". שוין אויף די אלטערע יאהרען, האט ער זיך צוזאמען מיט זיין זוהן יצחק, אוועקגעלאזט אין די ווייטע מדינות; ער איז געוועהן אין אפריקא, מצרים אונ פאלעסטינא אונ איז אלאנגערע צייט געבליבען אין טבריא, ווייל דארט האבען זיך געפונען לומדים וואס ער האט געקאנט מיט זיי רעדען פון תורה. דערנאך איז ער אריבער קיין בבל אונ האט זיך אצייט אויפגעהאלטען אין בגדד, נאר דארט האט זיך איהם געטראפען איין אומגליק וואס זיין זוהן האט זיך פון איהם אבגעטהיילט אונ איז געווארען אמחמדנער. דאס איז איהם געוועהן אגרויסער קלאפ, אהיים זיך אומקעהרען האט ער ניט געוואלט אונ דאריבער איז ער ווייטער נע ונד געוועהן ביז ער איז אים יאהר 1140 אנגעקומען קיין רום. אין איטאליען זענען דעמאלט געוועהן צווישען די יודען זעהר וועניג לומדים אונ דערפאר האבען זיי איהם נאך מיט מעהר כבוד אויפגענומען. דערצו איז גראד דארט ארויסגעשפרונגען אגייסטליכער ארנאלד פון ברישציה אונ האט אנגעהויבען דערוויזען אז דער פאפסט האט אין זיך וועניג יראת שמים אונ עס קומט איהם ניט מען זאל איהם רעכנען

פאר הייליג. ארום דעם גייסטליכען האבען זיך פערזאמעלט אללע יונגע לייט וואס דער סמ״ה האט זיי געטראגען צו עדלערע ענינים, אונ אז אבן עזרא האט געוואהנט אין רום איז ער שטענדיג ארומגערינגעלט געוועהן פון די לייט, וועלכע האבען איהם אלץ געפרעגט שאלות, אונ האבען זיך מיט איהם געקאנט ארייגלאזען אין חקירות. ער איז אבער ניט לאנג געבליבען אין רום אונ האט געוואנדערט אין פיעל אנדערע איטאליענישע שטאדט, ווי סאלירנה, לוקקה אונ מאנטובה. דאס פארשטעהט מען אז ער איז ערגיץ ניט געזעסען לעדיג, ער האט שטענדיג געשריבען זיינע ספרים, נאר דאס נע ווגד זיין, דאס אומוואנ־דרעווען איבער דער וועלט אהן א בעשטימטער פרנסה, האט איהם נאך ארמער געמאכט, אונ זעהר אפט פלעגט ער ליידען הונגער, געהן אין צוריסענע קליידער אונ אויסזעהן ווי א בעטלער. פון דעסטוועגען האט שוין זיין נאהמען געקלונגען צווישען יודען, אונ אז ער איז פון איטאליען אריבער קיין פראנקרייך, האט מען איהם דארט אנגעטהון דעם גרעסטען כבוד. לאנג בלייבען אין פראנקרייך איז איהם אבער שווער געוועהן, אונ גיך איז ער אוועקגעפאהרען קיין לאנדאן; דארט האט ער ארויסגעגעבען א ספר וועגען הייליגקייט פון שבת „אגרת השבת״ אונ איז שטארק אנגעפאלען אויפ׳ן רשב״ם מיט זיינע תלמידים וואס האבען געדרונגען אז שבת דארף זיך רעכענען נאר פון אין דער פריה, ניט פון פריי־טאג־צו־נאכטס. פאר׳ן טויט איז אבן עזרא נאך אמאל געקומען קיין פראנקרייך אונ האט דארט אים יאהר 1167 געענדיגט זיין שווער אונ ביטער לעבען.

אין פראנקרייך איז ר׳ יעקב תם געוועהן דער פארשטעהער פון אללע יודען פונ׳ם לאנד, אונ חאטש ער האט זיך ניט גערעכענט פאר קיין רב אונ האט זיין פרנסה געצויגען ניט פונ׳ם לערנען, פון דעסטוועגען האט מען איהם גערופען „רבינו תם״, אונ זיין נאהמען, בעזאנדערס נאך דעם וואס ער איז ניצול געווארען אין דעם קרייצצוג, איז געווארען הייליג ניט נאר אין פראנקרייך, נאר אויך אין אנדערע לאנדער, וואו עס האבען זיך נאר געפונען מבינים אויף זיין חריפות. רבינו יעקב תם האט פערשטאנען אז עס איז נאטהיג אויסצואר־בייטען פאר די יודען נייע דינים אונ מנהגים, וואס זאלען מעהר פאסען צו דער טרוי־עריגער צייט פון די קרייצצוגע, וואס זיי האבען נאר וואס געפטר׳ט, וואס זאלען בעפעסטיגען ביי זיי גוטע מדות, אונ זאלען זיי דערווייטערן פון יעדער סבה, וואס קאן ארויסרופען אונצופרידענהייט ביי די קריסטען, אונ דערפאר האט ער געמאכט איין אסיפה פון הונדערט פופציג רבנים אונ מען האט בעשלאסען: אז יודען זאלען ניט האנדלען מיט כלים פון דער קירכע, וואס קריסטען בענוצען

זיי צום גאטטעסדיענסט, אונ אז עס קומט ארויס עפיס א מחלוקת צווישען יודען זאלען זיי זיך בעסער אויסגלייכען ביים יודישען בית דין. אין דער אסיפה איז אויך געבליבען, אז הונדערט רבנים מאגען מבטל זיין דעם חרם פון רבינו גרשום ווענען חתונה האבען מיט עטליכע ווייבער.

אין רבינו תם'ס צייט איז ארויס די ערשטע בעשולדיגונג דער בלבול אז יודען דארפען האבען קריסטליך בלוט אויף פסח. געטראפען האט זיך עס אין בלוא אדער בלאיש, וואו עס האבען אין גאנצען געוואהנט פירציג יודען. דארט האט א יוד איין מאל פאר נאכט ארויסגעפיהרט זיין פערד צום טייך לאזען איהם אנטרינקען מיט וואסער. גראד דעמאלט האט א קנעכט פון א הויפטמאנן אויך געפיהרט א פערד צום טייך אונ עס איז געבליבען פלוצלונג שטעהן אונ האט ניט געוואלט צוגעהן צום וואסער. דער קנעכט האט גוט גע-קענט זיין בעל-הבית, אז ער איז א גרויסער שונא ישראל אונ עס וועט ביי איהם שטארק אנגעלעגט זיין ווען ער וועט איהם עפיס אנרעדען אויף די יודען, האט ער זיך מיישב געוועהן אונ האט איהם דערצעהלט א גאנצע מעשה, אז ער האט מיט אייגענע אויגען געזעהן ווי דער יוד, וואס איז מיט איהם צוזאמען געוועהן ביים וואסער, האט אריינגעווארפען א געקוילעטע קריסטליך קינד אין טייך אריין. דער הויפטמאנן האט זיך געוואלט נוקם זיין אין אללע יודען אונ בעזאנדערס אין א גרויסע יודישע גבירה פולצילינה, האט ער באלד דער-פון מודיע געוועהן דעם גראף טהעאבאלד פון שארטרע, אונ האט נאך צום ליגען צוגעזעצט א ווארט-צייכען, אז דאס קינד האבען די יודען דערהרג'ט, ווייל זיי מוזען האבען קריסטליך בלוט צו די מצות. פאר'ן גראף איז דאס גענוג געוועהן ער זאל הייסען אללע יודען אריינווארפען אין תפיסה, נאר איין פולצי-לינה איז געבליבען פריי, ווייל דער גראף האט זעהר געשאצט איהר שאנקייט. די אומגליקליכע יודען האבען טאקי געהאפט אז איהר וועט געוויס געראטהען זיי מציל צו זיין, נאר, צום אומגליק, האט די גרעפין איזאבא פערשטאנען אז פאר איהר איז ניט אזוי גלייך ווען דער גראף וועט טהון טובות דער שאנע יודישע פרוי, אונ וועט צו ליעב איהר ווערען א וואהלטהעטער, אונ זי האט פולצילינה'ן גאר ניט צוגעלאזט צום גראף. אז די האפנונג אויף פולצילינה איז פערשוואונדען געווארען, האבען זיך די יודען געוואלט פרובען מיט געלד, אונ דאס האט טאקי דער גראף געמיינט, נאר א גייסטליכער האט זיך אריינגעמישט אונ האט געשריגען אז אויב די זאך איז אמת טאר מען ניט די רוצחים לאזען זיך אויסקויפען אפילו פאר די גרעסטע אוצרות. עס איז געבליבען מען זאל נוט

חוקר ודורש זיין, אונ אזוי ווי דער קנעכט איז געוועהן דער איינציגער עדות האט מען געמאכט אזא פרוב: מען האט דעם קנעכט אריינגעזעצט אין א שיפעל, וואס איז געוועהן פול מיט וואסער, מען האט עס ארויסגעלאזט אויפ'ן טייך, אונ מען האט געווארט — קוים איז ער ניט אונטערגעגאנגען, איז דאס געוועהן דער בעסטער סימן אז ער זאגט אמת. אויף אזא ריינעם אונ קלארען בעווייז איז געבויט געווארען די ערשטע עלילות הדם, אונ עס איז ארויס א גערעכטער משפט: מען זאל די יודען פאר ברענען אין פייער. דעם צוואנציגסטען סיון פונ'ם יאהר 1171 האבען די קריסטען דן געוועהן מיט שרפה פיער אונ דרייסיג מאנער אונ זיבעצעהן פרויען אונ נאר עטליכע, וואס זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום האבען געראטעוועט דאס לעבען. ר' יעקב תם האט ניט געקאנט איבערלעבען אזא בושה אונ אזא עולה אונ איז נאך אין דעם יאהר געשטארבען. דעם טאג פון „כ' סיון" האט ער בעשטימט פאר א תענית אויף דורי דורות, גלייך ווי ער האט פאראויסגעזעהן אז די נארישע בעשולדיגונג וועט זיך האלטען גאנצע הונדערטער יאהרען, אונ וועט נאך אויסרייסען גענוג קרבנות.

מיט'ן אבן־עזרא'ס אונ רבינו תם'ס טויט איז אוועק דער גלאנץ פון די פראנצאזישע אונ שפאנישע לומדים אונ א נייע ליכט איז אויפגעגאנגען אונ האט אנגעהויבען בעשיינען דעם פינסטערען יודישען גלות: דאס איז געוועהן דער רמב"ם, וואס איהם האט די השגחה אויסגעקליבען צו ווערען א לייכט־טהורם אין מיטען פון די רוישענדע חוואלעס אין דעם גרויסען ים פון יודישע צרות אונ העלפען דעם יודישען שיפעל ווייטער צו שווימען, מיט דער האפנונג, אז עס וועט זיך א מאל צו שלאגען צו א ברעג.

---

5 די צייט פאר דעם רמב"ם.

(1171—1205 נאך קריסטוס געבורט).

חאטש אין אזיען איז די צאהל פון די יודען גראסער געוועהן, פון דעסטוועגען האבען די קליינע קריסטליכע מלוכות, אין שפאניען, ווי קאסטיליען, ליאן, אראגאניען, פארטוגאל אונ נובארה, זיך גערעכענט פאר א נייע ארץ ישראל, ווייל דארט האבען יודען געשפיעלט א גרויסע ראלע, אונ צייט די אלמוהאדען האבען זיי ארויסגעטריבען פון די פריהריגע ערטער אונ די ישיבות פון קורדובה, שיבילה, גראנאדה אונ לוצענא זענען פערוויסט געווארען איז

די קאסטיליסע הויפט-שטאדט טולידה געווארען א קוואל פון יודישע חכמים אונ לומדים. די יודישע קהלה איז דארט בעשטאנען מעהר ווי פון צוועלף טויזענד רייכע בעלי בתים, וואס האבען אויסגעבויעט זעהר שאנע שולען אונ ערצויגען דעם נייעם דור אויף אזא ארט, אז די יונגע לייט האבען זיך שוין מיט רעכט געמאנט רעכנען פאר אמת'ע קינדער פונ'ם לאנד. די יודען האבען ארויסגעוויזען זייערע פעהיגקייטען ניט נאר צום לערנען, נאר אויך צו גבורה, אונ פיעל פון זיי זענען געוועהן די ערשטע אין פעכטען זיך מיט דער שווערד, אונ דאס האט זיי שטארק צוגעבונדען צו די עדעלסטע קלאסען פון די איינוואהנער. אין דער צייט פון אלפאנסא דעם אכטען האבען פיעל יודען געדיענט ביי דער קרוין אונ בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט ר' יוסף בן שלמה אבן-שושן, וואס איז געוועהן אי פרום, אי רייך אונ דערצו נאך א גרויסער למדן אונ א בעל צדקה. דער קאניג האט איהם זעהר ליעב געהאט אונ האט איהם געשענקט דעם טיטעל „פירסט". נאך איין חשוב איז ביי איהם געוועהן — ר' אברהם אבן-אלפאכר, איינער פון די בעסטע אראבישער דיכטער, וואס האט זיך ביי יעדען קונה אהבה געוועהן פאר זיין גוט הארץ אונ זיינע עדלע מעשים. דעמאלט האט נאך געלעבט דער אלטער ר' אברהם אבן-דאוד, נאר אים יאהר 1180 האט זיך געמאכט א אומגליק, וואס די יודען האבען דערביי א ביסעל געליטען אונ נאר אומגערעכט איז אבן-דאוד געפאלען פאר א קרבן. דער עדלער קאניג אלפאנסא האט געהאט זיבען יאהר כסדר א יודישע געליבטע רחל, וואס מען האט זי פאר איהר גרויס שאנקייט גערופען פארמאזא, אז ער האט אבער חתונה געהאט מיט א ענגלישער פרינצעסין איז דער קאניגין, מן הסתם, ניט געפאלען אזא ליעבשאפט אונ זי האט אנגעשטעלט רוצחים מען זאל רחל'ן דערהרג'נען. אזוי איז טאקי געשעהן: דאס שאנע יודישע מאדעל האט מען געקוילעט כמעט פאר'ן קאניג'ס אויגען אונ אז די חברה האט שוין געהאלטען ביים שלאגען איז מען אנגעפאלען אויף עטליכע אומשולדיגע יודען אונ אבן-דאוד האט בעצאהלט מיט זיין לעבען פאר פרעמדען כעס אדער פאר פרעמדע זינד. דער דאזיגער פאל האט אבער ניט געאנדערט די לאגע פון די יודען, אונ דער קאניג האט ניט אויפגעהערט זיי ארויסצווייזען זיין פריינדשאפט, אונ די יודען זענען איהם טאקי געשטאנען אין אללע נויטען, אז ער האט בעדארפט אנהויבען א מלחמה מיט די אלמוהאדען, האבען איהם יודען געגעבען געלד אויף הוצאות, אונ אז דער שונא האט צושלאגען זיין חיל אונ האט שוין געוואלט זיך ארייננעמען קיין קאסטיליען, האבען די

יודען אַרויסגעשיקט זייערע בעסטע יונגע לייט און האָבען דאָס לאַנד מציל געוועהן פון אַ סכנה.

אין אַראַגאָניען האָבען די יודען אויך געלעבט גליקליך, ווייל דער קעניג אַלפאָנסאָ דער צווייטער איז געוועהן אַ גרויסער ליעב האָבער פון וויסענ־שאַפטען, און געלערנטע לייט האָבען זיך צווישען די יודען גענוג געפונען. דער פאָרשטעהער פון דער הויפט־שטאָדט באַרצעלונה איז געוועהן ששת בנבנישתי, אַ בעריהמטער דאָקטאָר און איינער פון די בעסטע יודישע לומדים. ער האָט געקאָנט גוט אַראַביש: צו ליעב דעם האָט איהם די מלוכה געגעבען די בעסטע שטעללע און ער האָט זיך ערוואָרבען אַ גוטען נאָהמען, אַ גרויס עשירות, און די יודען האָבען אויף איהם געקוקט ווי אַמאָל אויף שמואל הנגיד. דעמאָלט האָט אויך אין באַרצעלאָנה געשפּיעלט אַ גרויסע ראָללע ר׳ שמואל אבן חסדאי הלוי, וואָס האָט געהאַט פינף בעריהמטע זיהן, גרויסע לומדים; צווישען זיי איז בעזאָנדערס בעקאַנט דער נאָהמען פון ר׳ אברהם אבן חסדאי, דער מחבר פון׳ם ספר „בן המלך והנזיר״, וואָס ווייזט אָן און לוירנט גוטע מדות ביי מענשען.

איבער דער קליינער שטאָדט טודילה פלעגט אָפט פאָרקומען אַ קריעג צווישען די קעניגע פון אַראַגאָניען און נאַבאַרא און די איינוואָהנער האָבען געמוזט אַלליין אָבהיטען זייער פרייהייט. די יודען האָבען אויך געשיצט די שטאָדט און דערפאַר האָבען זיי געהאַט רעכטע גלייך מיט אַללע. פון דאָרט האָט אויך געשטאַמט דער בעריהמטער רייזענדער ר׳ בנימין בן יונה, וואָס איז געבאָרען געוואָרען אין טודילאָ און איז אַ צייט פון אַכט יאָהר פון 1165 ביז 1173, אויס־געפאָהרען די גאַנצע וועלט און האָט איבערגעלאָזט אַ רייזעבעשרייבונג, וועלכע מען האָט דער נאָך איבערגעזעצט אין פערשיעדענע שפּראַכען. די קליינע יודישע קהלה פון גיראָנה האָט אויך אַרויסגעגעבען זעהר פיעל גרויסע לייט, וואָס מען האָט זיי אַללע גערופען נאָך דער שטאָדט גירונדים. זיי האָבען זיך מעהר בעשעפטיגט מיט׳ן תלמוד און בעזאָנדערס איז בעקאַנט מיט זיין חריפות ר׳ זרחיה הלוי גירונדי.

ניט ערגער איז געוועהן די יודען, וואָס האָבען געוואָהנט אין פראַנקרייך, פון יענער זייט בארג וועלכע הייסען פירענאען, אין די ערטער לאַנגעדאָק און פּראָוואַנס. זיי האָבען זיך בעשעפטיגט מיט אַקערבוי (עבודת האדמה) און מסחר און האָבען געהאַט פרנסה בשפע; ערעסטע לייט איז צווישען זיי געוועהן זעהר ווענוג ווייל די רייכע האָבען געשטיצט זייערע ברידער ווי ווייט זיי האָבען

נָאר גֶעקָאנְט דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט מִיט זֵיי גָאר פְרֵיינְדְלִיךְ אוּנ פְלֶעגֶען זֵיי אָפְט אוֹיסְקְלוֹיבֶּען פַאר פָארְשְׁטֶעהֶער פוּנ׳ם גַאנְצֶען פָאלְק. גֶעהֶערְשְׁט הָאט דֶעמָאלְט דִי קְלוּגֶע אוּנ עֶדְלֶע פִירְסְטִין עֶרְמַאנְגַארְד אוּנ זִי הָאט אוֹיךְ פֶערְשְׁטַאנֶען וִוי אַזוֹי צוּ שֶׁעטְצֶען דִי יוּדֶען. אִין דֶער הוֹיפְּט־שְׁטָאדְט נַארְבָּאן הָאבֶּען אִין גַאנְצֶען גֶעוְואוֹינְט דְרַיי הוּנְדֶערְט יוּדֶען אוּנ זֵייעֶר פָארְשְׁטֶעהֶער אִיז גֶעוֶועזֶען ר׳ קְלוֹנִימוּס בֶּן תּוֹדְרוֹס, אַיין עֲנִיקְעל פוּן ר׳ מָכִיר, וָואס הָאט זִיךְ נָאךְ אִין דֶער צַייט פוּן קַארְל דֶעם גְרוֹיסֶען בֶּעזֶעצְט אִין פְרַאנְקְרֵייךְ. ר׳ קְלוֹנִימוּס אִיז גֶעוֶוען זֶעהר רַייךְ אוּנ הָאט גֶעהַאט פִיעל אַיינֶענֶע עֶרְד. דָארְט הָאט זִיךְ נָאךְ גֶעפוּנֶען אַיין אַלְטֶע יְשִׁיבָה, ווָאוּ דֶער רַב ר׳ אַבְרָהָם בֶּן יִצְחָק, הָאט גֶעלֶערְנְט תּוֹרָה מִיט זַיינֶע תַּלְמִידִים. אַגְרוֹיסֶע רָאלֶע הָאט אִין נַרְבּוֹנָה גֶעשְׁפִּיעלְט דִי מִשְׁפָּחָה קִמְחִי. דֶער אַלְטֶער ר׳ יוֹסֵף בֶּן יִצְחָק קִמְחִי אִיז אַהִין אַרִיבֶּער פוּן שְׁפַּאנְיֶען וֶוען דִי אַלְמוֹהִידֶען הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן דָארְט דִי יוּדֶען. עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַרַאבִּישׁ אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר אִיבֶּערְגֶעזֶעצְט אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ דֶעם רַבֵּנוּ בְּחַיֵּי׳ם סֵפֶר „חוֹבַת הַלְּבָבוֹת״. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר גֶעמַאכְט אַ פֵּירוּשׁ אוֹיף דֶער תּוֹרָה אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען עֶטְלִיכֶע תְּפִלּוֹת. עֶס אִיז אַ סְבָרָא אַז פוּן אִיהם אִיז אוֹיךְ גֶעבְּלִיבֶּען אַ סֵפֶר וָואס דָארְט וֶוערְד בֶּעשְׁרִיבֶּען אַוִויכּוּחַ צְווִישֶׁען אַ יוּדֶען אוּנ אַ קְרִיסְט: דֶער יוּד לוֹיבְּט דִי מַעֲלוֹת פוּן זַיין פָאלְק, דָאס רֵיינְקַייט פוּנ׳ם פַאמִילְיֶען לֶעבֶּען, דָאס צְנִיעוּת פוּן יוּדִישֶׁע ווַייבֶּער, דָאס נִיט־ווִיסֶען פוּן קֵיין גְזֵילָה אוּנ רְצִיחָה, דִי גְרוֹיסֶע מִצְוֹת פוּן פִּדְיוֹן שְׁבוּיִים אוּנ בִּקּוּר חוֹלִים. דֶער קְרִיסְט דֶערְמַאנְט אִיהם אָבֶּער, אַז יוּדֶען הָאבֶּען לִיעבּ צוּ רַייסֶען פְּרָאצֶענְט אוּנ דַארוֹיף אֶנְטְפֶערְט אִיהם דֶער יוּד, אַז דִי קְרִיסְטֶען זֶענֶען אוֹיךְ נִיט פְרַיי פוּן דֶעם חֵטְא. אַזַא סֵפֶר בֶּעוַוייזְט אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט אִין יֶענֶער גֶעגֶענְד גַאנְץ פְרַיי אוּנ הָאבֶּען אָפֶען גֶעקָאנְט אַרוֹיסְזָאגֶען זֵייעֶרֶע מֵיינוּנְגֶען. ר׳ יוֹסֵף׳ס בֵּיידֶע זִיהן, ר׳ משֶׁה אוּנ ר׳ דָוִד קִמְחִי זֶענֶען אוֹיךְ גֶעוֶועהן גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז בֶּעקָאנְט ר׳ דָוִד קִמְחִי מִיט זַיין אָבְּגֶעקִירְצְטֶען נָאהמֶען רַדַ״ק, ווַייל עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סֵפֶר וֶועגֶען דִקְדּוּק.

דִי אַלְטֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה אִין בַּדְרַשׁ (Beziers), ווָאוּ דֶער אֶבֶּן עֶזְרָא הָאט זַיינֶע לֶעצְטֶע יָאהר אָבְּגֶעלֶעבְּט, הָאט זִיךְ גֶעפִיהרְט גָאר זֶעלְבְּסְטְשְׁטֶענְדִיג, בֶּעזָאנְדֶערְס וֶוען דֶער ווִיצֶע־גְרַאף רַאיְימוּנְד־טְרֶענְקַאבַּאל אוּנ זַיין זוּהן רוֹגִ׳יר (Roger) הָאבֶּען גֶעהַאט צוּ שַׁאפֶען אִיבֶּער דֶעם לַאנְד. דֶעמָאלְט הָאבֶּען יוּדֶען גֶעהַאט אוֹיךְ דִי גְרָאסְטֶע שְׁטֶעלֶען בַּיי דֶער קְרוֹין. פוּן דֶעסְטְווֶעגֶען הָאט זִיךְ דָארְט גֶעהַאלְטֶען פוּן לַאנְג אָן אַ מִנְהָג, אַז יֶעדֶעס יָאהר אִים זוּנְטָאג וָואס

פאַר דעם קריסטליכען פּסח האָט דער גייסטליכער אָנגעריייצט די קינדער זיי זאָלען וואַרפען שטיינער אויף די יודישע הייזער; די יודען פלעגען, מן הסתם, ניט שווייגען, און עס איז שטענדיג אַרויס אַ געשלאַג. ערשט שפּעטער איז געראָטהען די יודען מבטל צו זיין דעם מנהג, און זיי האָבען זיך מתחייב געווען בעסער צו צאָהלען דערפאַר, און אַללע יאָהר האָבען זיי אַריינגעטראָגען פיער פונט זילבער.

אין דער גרויסער האַנדעלסשטאָדט מונטפּעלליר (Montpellier), וואו די קריסטען האָבען דווקא ניט אַזוי פריינדליך בעהאַנדעלט די יודען, איז געווען אויך ניט קיין קליינע יודישע קהלה, וואָס איז בעשטאַנען פון פיעל עשירים, וועלכע האָבען זיך גערימט מיט זייער צדקה. פיעל יודען האָבען אין דער אוני־ווערזיטאַט פון מונטפּעלליר געלערנט מעדיצין.

דאָס קליינע שטעדטעל לוּנעל, ניט ווייט פון מונטפּעלליר, איז דעמאָלט געווען אַ גרויסער כרך; דאָרט האָבען געוואָהנט איבער דריי הונדערט יודען, און פיעל יונגע לייט האָבען געלערנט תורה פון דער ישיבה, וואָס האָט זיך גע־רעכענט די צווייטע נאָך נרבונה. דער פאָרשטעהער פון דער לוּנעל׳ר קהלה איז געווען אַ בעריהמטער למדן ר׳ משולם בן יעקב, וואָס האָט ליעב געהאַט אי תורה, אי חכמה, און האָט געלאָזט פיעל ספרים איבערזעצען פון אַראַביש אויף לשון קודש. פון ר׳ משולם׳ס פינף זיהן איז נאָר איין ר׳ אהרן געגאַנגען אין דעם דרך פון זיין פאָטער און האָט אויך געשעצט וועלטליכע וויסענשאַפטען, די איבריגע האָבען זיך נאָר אין גאַנצען פערטיעפט אין פרומקייט און בעזאָנדערס האָבען זיך אויסגעצייכענט צוויי פון זיי, ר׳ יעקב און ר׳ אשר, וואָס האָבען זיך להלוטין אויסגעטהון פון דער וועלט און דערפאַר האָט מען זיי גערופען „אָבגעשיידטע“—נזירים. אין לוּנעל האָבען זיך אָבער געפונען צוויי גרויסע לומדים ר׳ יונתן בן דוד כהן און ר׳ יהודה בן שאול אבן־תבון, וואָס האָבען געאַרבייט אַז גלייך מיט׳ן תלמוד זאָלען יודען זיך אויך אָבגעבען מיט פערשיעדענע חכמות און לשונות. אבן־תבון איז אַלליין געווען פון גרנאדה, און די רדיפות פון די אַלמוהידען האָבען איהם געצוואונגען אַרויס קיין פראַנק־רייך. ער איז געווען אַ בעריהמטער דאָקטאָר און צו זיינע רפואות האָבען גע־מוזט אָנקומען די גרעסטע לייט. שטענדיג האָט ער זיך געמוזט אָבגעבען מיט חולים, נאָר פון דעסטוועגען האָט ער געפונען צייט איבערזעצען פון אַראַביש עטליכע ספרים פון רב סעדיה גאון, אבן־ג׳נאח, אבן־גבירול, דעם „חובת הלבבות“ פון רבינו בחיי, און דעם „כוזרי“ פון ר׳ יהודה הלוי. זיבציג יאָהר

איז ער אלט געוועהן ווען ער איז געשטארבען אים יאהר 1190. זיין זוהן ר׳ שמואל אבן תבון האט זיך אויך בעשעפטיגט מיט מעדיצין, אונ איז, פונקט ווי דער פאטער, בעקאנט ווי א גוטער איבערזעצער פון עטליכע אראבישע ספרים. ער האט אויך געלעבט זיבציג יאהר, אונ איז געשטארבען אים יאהר 1230.

אין פאסקיירא, א שטעדטעל ניט ווייט פון לוניל, האבען סך הכל געוואהנט פירציג יודען, אונ פון דארט איז ארויסגעקומען איינער פון די בעסטע תלמודיסטען פון יענער צייט ר׳ אברהם בן דוד, וואס איז געוועהן זייער רייך אונ האט זיין גאנץ עשירות בענוצט נאר אויף אויסצוהאלטען א בעזונדער ישיבה, ווייל בייא איהם איז דאס היילינסטע געוועהן נאר דאס לערנען פון גמרא, אונ חאטש ער האט, פונקט ווי זיין חבר ר׳ זרחיה הלוי גרונדי, געהאט זעהר א גוטען קאפ, האט ער זיך ניט געוואלט אבגעבען מיט אנדערע זאכען אונ האט נאך גערעכענט פאר דער גרעסטער מעלה דאס וואס ער איז בלינד אין וויסענשאפט.

אין דער שטאדט בורג די ס״ט גילעס (בור׳ד׳סענט זשילל) די צווייטע הויפטשטאדט פונ׳ם הערצאג ריימאנד דעם פינפטען פון טולוזה, האט זיך גליקליך געלעבט א קליינע יודישע קהלה פון הונדערט בעלי־בתים, ווייל דער איידעלער הערצאג איז געוועהן א גרויסער מענשענפריינד, אונ אויף זיין דרך איז אויך געגאנגען זיין זוהן דער יונגער הערצאג ריימאנד דער זעכסטער, וואס האט פון דעסטוועגען ניט געקאנט אויסהאלטען די בעשולדיגונגען פונ׳ם פאפסט אינאקענטי דעם דריטען, אונ האט געמוזט געבען א שבועה אז ער וועט אויפהערען צו שטיצען די יודען.

אז דער נוטהערציגער קעניג לודוויג דער זיבעטער האט געלעבט, איז די יודען געוועהן גוט אויך אין די איבריגע ערטער אין צפון־זייט פון פראנקרייך. אללע איינוואהנער פונ׳ם לאנד זענען בייא לודוויג׳ן אין די אויגען געוועהן גלייך, אונ אז די גייסטליכע האבען בעשטימט אויף זייער אסיפה, מען זאל פארווערען יודען צו האלטען קריסטליכע דיענסטען אונ אממען, האט ער בשום אופן ניט געוואלט אונטערשרייבען אזא גזירה. זיין זוהן פיליפ אוי־גוסט, וואס האט נאך, ווען דער קראנקהייט פונ׳ם פאטער, פאר זיין לעבען איבערגענומען די מלוכה, איז צום אנהייב אויך געוועהן פריינדליך געגען די יודען, נאר ביסלעכוויים האבען איהם די גייסטליכע אריינגעהאפט אין זייער נעץ, אונ ער האט זיך אין גאנצען איבערגעביטען. דערצו האט מען איהם נאך אויפגעקלעהרט, אז די יודען זענען אנגעשטאפט מיט געלד אונ אז עס איז

א גרויסע מצוה ביי זיי צו צונעהמען דאס פערמעגען אונ דערמיט רייכער מאכען די מדינה. אויף שלעכטס'ם טהון לאזט מען זיך ניך איינריידען, אונ נאר אין א קורצער צייט איז ביי פהיליפ אויגוסט געבליבען אז ער וועט נאר דעם לאנד די גרעסטע טובה טהון ווען ער וועט מאכען א תל פון די יודען וואס געהמען פראצענט, אונ זענען נאך דערצו פשוט'ע מענשענפרעסער, ווייל זיי קוילען קליינע קינדער אונ באקען מיט זייער בלוט מצות אויף פסח. דער אלטער קאניג האט נאך געלעבט ווען זיין יורש האט אום שבת, דעם 19 יאנואר 1180, געהייסען ארומרינגלען די שול, וואו די יודען האבען געדאווענט, אונ זיי אללע אוועק פיהרען אין געפאנגקענים. די יודען האבען פערשטאנען וואס מען וויל פון זיי, באלד האבען זיי אוועק געטראגען א שאנע מטבע אונ מען האט זיי ארויסגעלאזט. דאס איז אבער פאר פהיליפ אויגוסט געוועהן וועניג: נאך אין דעם איינענעם יאהר האט ער ארויסגעלאזט א בעפעהל אז אללע יודישע חובות זענען פערפאלען, נאר יעדער מוז א פינפטעל פונ'ם חוב בעצאהלען דער קרוין, אונ טאקי באלד, אז די גרעסטע יודישע גבירים זענען געווארען עניים ואביונים, האט ער ניט געמאכט קיין לאנגע שיהות אונ האט זיי אללע געהייסען ארויסטרייבען פונ'ם לאנד; נאר די זאכען אונ חפצים האט ער זיי ערלויבט צו פערקויפען, הייזער, ווייינגארטענער, תבואות אונ ערד האבען זיי געמוזט איבערלאזען. פון די שולען האט ער געמאכט קירכען. ווי ווייט די קריסטען אליין האבען פערשטאנען אז די יודען זענען פאר זיי ניט שעדליך אונ אז זיי האבען ניט פערדיענט מען זאל זיי טהון אזא רעה — זעהט מען ארויס דערפון, וואס פיעל גרויסע לייט האבען געבעטען דעם קאניג אז ער זאל ניט אומגליקליך מאכען אזוי פיעל אומשולדיגע מענשען, נאר עס האט ניט געהאלפען אונ די בערויבטע יודען פון פאריז, אויסער עטליכע געצאהלטע וואס האבען זיך ענטשלאסען צו טויפען, האבען זיך נאך געמוזט צום איבריגען צו ברעכען אונ זיך זוכען א נייע היים. צום גליק, האבען די גראפען פון די קליינערע ערטער ניט געקוקט אויפ'ן קאניג'ס בעפעהל אונ האבען יודען געלאזט ביי זיך רוהיג זיצען. די ישיבה וואס האט זיך געמוזט צו מאכען אין פאריז, האט אנגעהויבען בליהען אין שאמפאן, אונ די בעלי־התוספות האבען ווייטער געקאנט זיך בעשעפטיגען מיט זייער ארבייט אונ האבען ביי די יודען אזוי שטארק בעפעסטיגט די תורה אונ די אמונה, אז ווען שפעטער מיט עטליכע יאהר האט זיך דעם קאניג פהיליפ אויגוסט פארגלוסט בלוט צו פערגיסען אונ ער האט דער יודישער קהלה פון בראא (Bray) פארגעלעגט זיי זאלען זיך אויסקלויבען איינע פון ביידע, אדער

איבערגעהן צום קריסטענטהום אדער פערליערען דאס לעבען, האבען זיי קיין רגע ניט געטראכט אונ האבען זיך געלאזט פארברענען אויף קדוש השם. כמעט הונדערט יודען זענען דעמאלט אומגעקומען אונ נאר קינדער, יונגער פון דרייצעהן יאהר, זענען געבליבען לעבען.

באלד האט זיך אנגעהויבען אנייער קרייצצוג, ווייל חאטש דער גבור סאלאדין אין ירושלים האט געמאכט שלום אונ עס איז געבליבען אז די קריסטען זאלען מאגען קומען צום היילינגען קבר, פון דעסטוועגען האט מען זיי ווייטער אנגעטהון צרות אונ די אייראפעאישע מלוכות האבען זיך נאך אמאל געחאפט צו דער שווערד אונ אויף די יודען האט ווידער אנגעהויבען די הויט צו ציטערן. דער פאפסט איננאקענטי דער דריטע האט ארויסגעשיקט אויף דער וועלט אגעוויסען פולקא פאן ניילי, אמענשען אהן געוויסען אונ ער האט מיט זיינע דרשות אונטערגעהיצט דאס פאלק אונ אללע, פון גרויס ביז קליין, האבען איהם געפאלגט, ווייל ער האט טאקי געדרשנ'ט פון זייערט וועגען אונ האט זיי בעוויזען אז די גרעסטע שונאים פון דער קירכע זענען די יודען אונ אז מען דארף זיי דערפאר ניט נאר קיין חובות ניט אומקעהרען, נאר אפילו ביי זיי דאס לעצט ביסעל ארעמקייט צונעהמען. באלד האט מען אומעדום אנגעהויבען טרייבען יודען, אונ דווקא דעמאלט האט פאר זיי פהיליפ אויגוסט געעפענט זיין לאנד אונ האט ערשט שפעטער מיט זיבעצעהן יאהר זיך מישב געווען אז ער האט ניט גוט געטהון דערמיט וואס ער האט אמאל גערודפ'ט די יודען. די טובה איז אבער פאר די יודען געוועהן אדעה, ווייל די מלוכה אונ די באראנען, וואס צו זיי האט געהערט די ערד, האבען טאקי זיי געשיצט, נאר מיט דער צייט האבען זיי אנגעהויבען קוקען אויף די יודען ווי אויף מענשען, וואס האבען גאר קיין רעכטע ניט, וואס לעבען נאר מיט זייערע חסדים, אונ יעדער יוד האט ניט געטארט זיך רירען פונ'ם פלאץ אהן דעם רצון פון זיין גראף, אונ אז ער איז יא ערגיץ ארויסגעפאהרען האט ער ניט געקאנט אפילו אפאדעם פון זיין פערמעגען מיט נעהמען.

אין ענגלאנד, וואס האט ניט געהאט קיין חלק ניט אין ערשטען, ניט אין צווייטען קרייצצוג, איז די יודען געוועהן זעהר גוט אונ אסך יודען זענען אין דער צייט וואס היינריך דער צווייטע האט געהערשט געווארען אזעלכע עשירים אז זיי האבען זיך אויסגעבויעט כמעט קאניגליכע פאלאצען. פיעל ענגלאנדער האבען אזוי ליעב בעקומען יודען אונ זייער אמונה אז זיי האבען זיך מגייר געוועהן אונ עס איז געווארען אגאנצע קהלה פון גרים. מיט

לערנען האבען זיך די ענגלישע יודען זעהר ווייניג בעשעפטיגט אונ רבנים פלעגען זיי בעציהען פון פראנקרייך. אין לאנדאן איז געוועהן רב איינער פונ'ם רבנו תם'ס תלמידים ר' יעקב פון ארלעאנס (אורליינייש), וואס האט זיך אגרויסען נאהמען געמאכט צווישען די בעלי התוספות. אזוי האבען זיך די יודען געפיהלט גליקליך אין ענגלאנד ביז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו היינריך'ס זוהן ריכארד לאבענהארץ, וואס איז אויך געוועהן אזא עדלער מענש ווי דער פאטער, נאר די גייסטליכע האבען איהם קאליע געמאכט. דעם דריטען סעפטעמבער 1189, אין דעם טאג וואס ריכארד האט זיך געקרוינט, האבען די יודען בעקומען דעם ערשטען קלאפּ אונ אזוי האבען זיי שוין אללע מאל געליטען פון די רדיפות ביז מען האט זיי ניט שפעטער מיט הונדערט יאהר אין גאנצען ארויסגעטריבען פון ענגלאנד. אנגעהויבען האט זיך דאס אומגליק פון אזאר נישט: אז דער געקרוינטער יונגער קעניג איז צוריק געקומען פון דער קירכע האבען איהם שלוחים פון אללע אנוואהנער בעגריסט אונ געבראכט געשאנקע אונ צווישען זיי זענען אויך געוועהן צוויי יודישע גבירים וואס די יודען האבען דורך זיי געשיקט ריכארד'ן טהייערע מתנות. קוים האט דער ארכיעפּיסקאפּ פון קענטערבורי באלדווין דערזעהן די יודען, האט ער באלד אנגעהויבען שרייען אז מען טאר פון קיין יודען קיין געשאנק ניט אננעהמען אונ אז מען זאל די יודען הייסען ארויסגעהן. דער קעניג איז געוועהן צו שוואך אונ האט זיך ניט געקאנט שטעלען געגען דעם ארכיעפּיסקאפּ; דא האבען זיך שוין די שונאים צופיהרט די האנד אונ די דיענער האבען די יודישע שלוחים ארויסגעווארפען מיט אזא כעס אז זיי זענען איבער דער גאס געלאפען ווי אהן א נשמה. אז דאס פאלק האט דערזעהן מענשען לויפען פונ'ם קעניגליכען הויף, האט מען זיי אנגעהויבען נאכוואַרפען שטיינער. באלד איז טאקי ארויס א קול, אז דער קעניג האט געהייסען שלאגען יודען אונ ביז נאכט זענען שוין געפלויגען פעדערן אין אללע גאסען אונ די יודישע הייזער האבען געברענט, אומזיסט האט דער קעניג געשיקט זאגען אז ער האט דאס גאר ניט געמיינט: דאס צוהיצטע פאלק איז שוין אונמעגליך געוועהן איינצוהאלטען אונ פיעל יודען זענען דערהרג'ט געווארען. צווישען די הרוגים איז אויך געוועהן דער רב ר' יעקב פון ארלעאנס. פון די צוויי שלוחים, בענעדיקטוס פון יארק אונ יאצעאוס (יעקב) וואס זענען אנטלאפען פונ'ם קעניגליכען הויף, האט בענעדיקט אבגעבראטעוועט זיין לעבען דערמיט וואס ער האט זיך געלאזט אריינשלעפען אין א קירכע אונ דארט טויפען. אויפ'ן אנדערן אין דער פריה, אז ריכארד איז געוואהר געווארען וואס

מען האט די נאכט איבערגעטהון מיט די יודען, האט ער באלד פערמשפט די רוצחים צום טויט און האט ארויסגעלאזט א בעפעהל: מען זאל זיך ניט דערוואגען מעהר צו בערירען די יודען. בענעדיקט'ן האט ער ערלויבט צוריק ווערען א יוד, נאר ער האט ניט לאנג געלעבט און איז געשטארבען פון די וואונדען וואס מען האט איהם געמאכט. די גייסטליכע האט עס גוט פערדראסען, נאר זיי האבען גאר ניט געקאנט מאכען און זיי האבען געמוזט דעם גיפט בעהאלטען אויף שפעטער. דער גיפט האט זיך טאקי גאר ניך געלאזט פיהלען: קוים איז ריכארד צוזאמען מיט פיליפ אויגוסט אוועקגעפאהרען צום נייעם קרייצצוג, האט מען אנגעהויבען צו רודפ'ן די יודען פון דאס ניי און מען האט זיי אין פיעל שטאדט געמאכט די אייגענע הריגה וואס אין לאנדאן. בעזאנדערס האבען געליטען די יודען פון יארק, ווייל דארט האבען געוואהנט די צוויי גרויסע גבירים יעקב אדער יאצעאוס און בענעדיקטוס און די רוצחים האבען געוואוסט אז ביי זיי איז דא וואס צו ראבעווען, די מלוכה האט זיי אפילו געשיצט און האט זיי אריינגענומען צו זיך אין א פעסטונג, וואו דאס חיל האט זיי אבגעהיט, נאר די גייסטליכע האבען אנגערעדט די רוצחים זיי זאלען ניט אבטרעטען און ווארטען ביז ביי די יודען וועלען אויסגעהן לעבענסמיטעל און זיי וועלען זיך מוזען אונטערגעבען. באלד האבען טאקי די יודען געזעהן אז מעהר קאנען זיי זיך ניט האלטען, איז ביי זיי געבליבען צו פאלגען די עצה פונ'ם רב ר' יום טוב פון יוני (זשאאני) און זיך בעסער אליין דאס לעבען נעהמען. דער פארשטעהער פון דער יארקער קהלה יעקב אדער יאצעאוס האט דער ערשטער געקוילעט זיין געליעבטע פרוי אננא און דערנאך האט איהם דער רב אליין געקוילעט און האט א ברכה געמאכט אויף די שחיטה. אזוי זענען זיי אללע געפאלען איינער פון דעם אנדערן'ס האנד; מעהר פון פינף הונדערט יודען זענען אומגעקומען און פון די יארקער יודען איז קיין איינציגער ניט געבליבען לעבען.

אויפ'ן אנדערן טאג, דעם 18 מארץ 1190, איז מען אנגעפאלען אויף די יודען פון ס"ט-עדמונד און מען האט זיבען און פופציג פון זיי געהרג'ט. דערמאלט האט מען אויך געקוילעט די גאנצע קהלה וואס איז בעשטאנען פון גרים. ריכארד האט זיך אפילו אנגענומען פאר די יודען און האט געהייסען משפט'ן די רוצחים, נאר זיי זענען זיך אללע צולאפען, און אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו זיין ברודער יאהאן און דאס לאנד אליין האט אנגעווארען דעם גלאנץ, איז די לאגע פון די יודען געווארען נאך ערגער.

בעסער איז געווען די יודען אין דייטשלאנד, ווייל דארט האט דאס

פאלק ארויסגעזעהן אז די מלוכה טרייבט ניט קיין קאטאוועס און וויל טאקי ערנסט באשיצען די יודען: ביים ערשטען קרייצצוג האט זיי געשיצט היינריך דער פיערטע און ביים צווייטען — קאנראד דער דריטע, און דאס איז גענוג געוועהן אז די איינוואוינער זאלען פערשטעהן אז מען טאר זיי ניט אנריהרען. מיט די דייטשע יודען האט זיך דווקא אזוי געפיהרט, אז חאטש מען האט זיי גערעכענט „פאר קנעכט פון דער קרוין", האבען זיי פון דעסטוועגען געהאט אללע רעכטע און האבען געטאנט אפילו האלטען כלי זיין. אז מען האט בעלאגערט די שטאדט ווארמס, האבען זיך יודען געשלאגען גלייך מיט קריסטען און די רבנים האבען זיי מתיר געוועהן מלחמה צו האלטען אים שבת. פיעל יודען האבען בעקומען גרויסע שטעללען: ביים הערצאג לעאפאלד פון אסטערריך איז איין יוד שלמה געוועהן דער ממונה איבער אללע אוצרות. אפילו צווישען די דייטשע פאלקסזאנגער איז אויך געוועהן איין יוד זיסקינד פון טרימבערג. אין שלעזיען האבען יודען געהאט איינענע דערפער; נאר אין גאנצען רוהיג זענען זיי ניט געוועהן: ביסלעכווייז האט זיי די בעשולדיגונג פון „קריסטליך-בלוט" פאר אומערט דאס לעבען, ווי באלד מען האט נאר ערגיץ געפונען א טויטען קערפער זענען זיי שוין מיט'ן לעבען ניט זיכער געוועהן, און חאטש דער קייזער פרידריך בארבאראסא האט אנגעזאגט די גייסטליכע, איידער ער איז אוועקגעפאהרען קיין פאלעסטינא, זיי זאלען אבהיטען די יודען, פון דעסטוועגען האט מען זיי אנגעטהון גענוג צרות.

אין איטאליען איז אים צוועלפטען יאהרהונדערט די יודען געוועהן גאר ניט שלעכט; דער פרומער פאפסט אלעקסאנדער דער דריטער האט געהאלטען פון זיי, און איין יוד ר' יחיאל בן אברהם דעי מנסי איז געוועהן דער גאנצער מהוער אין אללע זיינע געשעפטען. אז דער פאפסט איז אריינגעפאהרען קיין רום זענען איהם די יודען אקעגענגעגאנגען מיט א חופה און א ספר תורה, דאס איז ביי איהם זעהר אנגענעהם געוועהן און דערפאר זענען זיי ביי איהם געוואָרען די גרעסטע חשובים. און בעזאנדערס האט ער זיי א גרויסע טובה געטהון ביי דער אסיפה, וואס איז געוועהן אים יאהר 1179, ווען דריי הונדערט גייסטליכע האבען זיך אנידערגעזעצט טראכטען וואס פאר א גזירות מען זאל ארויסגעבען געגען די יודען. אוודאי האבען זיך די יודען געהאט פאר וואס צו שרעקען און ניט אומזיסט האבען זיי אויף דריי טאג גוזר תענית געוועהן, זיי זענען אבער טאקי נאר אבגעקומען מיט'ן שרעק. די אסיפה האט נאר בעשטימט אזעלכע תקנות, וואס זענען געוועהן גוט פאר די יודען — מען זאל זיי מיט געוואלד ניט

באקומען און ניט שטערן זיי אבצוהיטען זייער אמונה.

נאך פריהער האבען די יודען געלעבט אויף דעם אינזעל סיציליען און חאטש פון דארט איז נאר נאהענט צו די ארטער פון דער ביצאנטינישער מלוכה, וואו עס האבען זיך געפונען פיעל יודען, פון דעסטוועגען האט מען אין ביצאנטשען און בעזאנדערס אין גריכענלאנד געזעהן פונקט דעם היפך. אין טהעבען (תיבה) איז געוועהן א גרויסע יודישע קהלה און די יודען פון דארט זענען גע-וועהן די בעסטע פאבריקאנטען פון זייד און פון פורפור. אין קאנסטאנטינאפאל האבען געוואהנט ביז צוויי טויזענד יודישע פאמיליען, א חוץ פינף הונדערט קראימעס. נאר די לאגע פון די אללע יודען איז געוועהן זעהר א ביטערע: די שנאה פון די גריכען צו זיי איז געוועהן חוץ מדרך הטבע, מען האט געמאכט אפענטליך שלאגען יודען אין די גאסען, און דאס געזעץ האט זיי ניט געשיצט. א יוד האט ניט געטארט פאהרען רייטענדיג אויף א פערד, און אין דער גאנצער מדינה האט נאר איינער, שלמה פון מצרים (שלמה המצרי), וואס איז גע-וועהן א לייב-דאקטאר ביים קייזער עמנואל, געהאט דאס רעכט דערצו. נאר ביי די אללע צרות האבען פארט די יודען געהאט פרנסה; דאס לערנען פון תורה איז ביי זיי געוועהן נאר קליין, דערפאר זענען זיי אבער געוועהן גרויסע בעלי־צדקות, זיי האבען פערזארגט ארעמע לייט, און האבען אויך געקאנט אויס-שטעהן די שרעקליכע נתינות, וואס די מלוכה האט ביי זיי געריסען.

אין קליין-אזיען, סיריען און ארץ ישראל איז די צאהל פון די יודען גע-וואהרען נאר קליין; אפילו אין ירושלים האבען מעהר ניט געוואהנט ווי דריי הונדערט יודען, און כמעט אללע האבען זיך בעשעפטיגט מיט פארבעריי. די פריהערינע לעבעדיגע שטאדט נהרדעא, סורא און פומבדיתא, וואו די תורה האט א מאל געבליהט, זענען אין גאנצען פערשוואונדען געווארען; דערפאר איז אין בגדד אויסגעוואקסען א גרויסע קהלה, וואס איז בעשטאנען פון טויזענד יודישע משפחות און האט געהאט פיער שולען. דער כליף מחמד אל-מוקטאפי האט זעהר ליעב געהאט א יודען שלמה, און האט איהם געמאכט פאר „ריש גלותא“, און דער פארשטעהער פון אללע יודען איז געוועהן ארומגערינגעלט כמעט מיט קאניגליכען כבוד. אין בגדד איז אויך געוועהן א גרויסע ישיבה, וואס האט זיך געפיהרט אונטער דער השגחה פון א בעזונדער „גאון“. אין דער שטאדט מאסול אדער דאס נייע נינוה איז געוועהן נאך א גראסערע קהלה, וואס איז בעשטאנען פון זיבען טויזענד משפחות. אין דעם געגענד אדהירי-בייזשאן, ניט ווייט פונ'ם קאספישען ים, האבען אויך געוואהנט פיעל יודען,

נאָר זיי זענען געוועהן זעהר ווילד אונ פערגרעבט, אַלליין האָבען זיי פון יודיש־קייט נאָר ווייניג געוואוסט, אונ האָבען נאָר בּלינד געפאָלגט די רבּנים, וואָס דער ריש גלותא פלעגט זיי צושיקען. אים יאָהר 1160 איז פון די דאָזיגע יודען אַרויסגעקומען דוד אַלרואי, וואָס האָט זיין בּריה׳שאַפט געוואָלט בּענוצען צו ליעב אַ תּכלית, וואָס איז געבּליבּען אומבּעקאַנט. זיין זכר האָט בּעשריבּען דער בּעריהמטער ענגלישער מיניסטער בּנימין הישראלי, אָדער לאָרד בּיקאָנספילד, אין זיין ראָמאַן „דוד אַלרואי״.

גאַנץ זעלבּסטשטאַנדיג האָבען געלעבּט עטליכע טויזענד יודישע פאַמיליען אין דער געגענד כּורסן, אויף די הויכע בּערג בּיי נישאבור. זיי האָבען גע־האַט זייער אייגענעם מושל, יוסף אַמרכּלאי הלוי, אונ האָבען גערעכענט אַז זיי שטאַמען אַרויס פון די שבטים דן, זבלון, אָשר אונ נפתלי. זייער בּעשעפטיגונג איז געוועהן מיט בּהמות. אויך האָבען זיי זיך געפונען אין חיוא, וואו עס האָבען געוואוינט בּיז אַכט טויזענד משפּחות, אונ אין סאַמאַרקאַנד, וואו זייער צאָהל האָט דערגרייכט בּיז פונפציג טויזענד. פון אינדיען ווייסט מען וואָהל, אַז אין יענער צייט האָבען זיך דאָרט געפונען פיעל שוואַרצע יודען וואָס האָבען פון אַללע יודישע מצות געדענקט נאָר מילה אונ שבּת. אויף דעם אינזעל ציילאָן, אָדער קאנדי, האָבען זיך דעמאָלט געפונען דריי אונ צוואַנ־ציג טויזענד יודען אונ האָבען דאָרט געהאַט אַללע רעכטע. דער קאָניג פון דעם אינזעל האָט געהאַט פיער פאָרשטעהער פון יעדער רעליגיאָן אונ דאַריבּער זענען בּיי איהם געוועהן אויך פיער יודישע פאָרשטעהער. אין אַדען איז גע־וועהן אַ גרויסע יודישע קהלה, וואָס האָט זיך געלעבּט נאָר פריי אין אייגענע פעסטונגען. די יודען פון דאָרט האָבען געמאַכט יד אחת מיט פּערסיען אונ מצרים אונ פלעגען פיהרען מלחמה מיט די קריסטען פון נובּען.

אין אַראַבּיען האָבען זיך אָנגעהויבּען מיט דער צייט ווייטער בּעזעצען יודען, חאָטש דער ערשטער כּליף האָט זיי אַרויסגעטריבּען. נאָר אין די צוויי הייליגע שטאָדט מעקקא אונ מדינה (יתריב) האָט זיך קיין יוד ניט געפונען. דערפאַר איז די גאַנצע געגענד ימן (תימן) געוועהן פול מיט יודען, אונ צו ליעב זיי האָט דאָרט דער מסחר געבּליהט. נאָך גרעסער איז געוועהן זייער צאָהל אין צפון־צייט: אין תּימא האָבען זיי געהאַט אַ גרויסע יודישע קהלה, אונ זייער פאָרשטעהער, דער פירסט חנן, ער האָט זיין יחוס גערעכענט פון מלכות בּית דוד. דאָרט האָבען זיך געפונען פיעל פרומע, וואָס פלעגען נאָר געהן אָנגעטהון אין שוואַרצען, ניט עסען קיין פליישׁ, ניט טרינקען קיין וויין, זיי האָבען זיך

גערופען „אבלי ציון", אונ דאס פאלק, וואס האט זיך גראסטענטהיילס בעשעפטיגט מיט ערד אַרבּייט, פלעגט אויסהאלטען די „אבלי ציון" אונ זיי געבען מעשר. אין טאלמאס איז געוועהן איין אנדער יודישע קהלה, וואס חנן'ס ברודער שלמה איז געוועהן זייער פארשטעהער, ער האט זיך אויך גערעכענט פאר א פירסט אונ האט געלעבט אין א טהייערן פאלאץ אין דער אלטער הויפטשטאדט צנעא אדער טאנא, צווישען זיי האבען זיך אויך געפונען אזעלכע פרומע וואס פלעגען פאסטען פערציג טאג אין יאהר. נאך א דריטע קהלה, פון פונפציג טויזענד יודען, האט זיך געפונען אין דער געגענד חבור (כיבר): זיי זענען געוועהן אללע גרויסע גבורים אונ פלעגען זיך אבגעבען מיט מלחמה, נאר צווישען זיי זענען שוין געוועהן ניט ווייניג לומדים; זיי האבען גערעכענט, אז זיי קומען ארויס פון גד, ראובן אונ חצי שבט מנשה. אויסער דעם האבען זיך געפונען ביז צוואנציג טויזענד יודען אין האלב-ווילדע שטאדט נאזיט, בסרא (בצרה) אונ קופה.

אזוי ווי דער כליף פון בגדד האט געהאט צו שאפען כמעט איבער אללע אראבער, אזוי האבען אויך די אראבישע יודען אנגענומען איבער זיך דעם עול פונ'ם ריש גלותא פון בגדד. דער צווייטער ריש גלותא איז געוועהן דניאל, א זוהן פון שלמה'ן, אונ ער איז געוועהן ביים נייעם כליף פונקט אזא חשוב ווי דער פאטער ביים אלטען כליף. אין דער צייט פון דניאל האט געלעבט א גרויסער למדן שמואל בן עלי הלוי אונ ער האט די בגדד'ער ישיבה געבראכט נאר צו א הויכער מדרגה. מעהר פון צוויי טויזענד תלמידים האבען דארט געלערנט אונ די ישיבה איז געוועהן אזוי גרויס אז הארען וואס מען רעדט איז געוועהן אונמאגליך, אונ שמואל בר עלי פלעגט נעבען זיך שטעלען בעזונדערע מענשען אונ זיי פלעגען שוין זיינע ווארטער צוטראגען אין אללע ווינקעלעך. שמואל בר עלי איז געוועהן דער דין אונ אללע טאג פלעגט ער פסקנען שאלות אונ דער עולם פלעגט קומען צו איהם זיך משפט'ן. אז דניאל איז געשטארבען האט שמואל בר עלי איבערגענומען זיין גאנצע מאכט אונ האט אזוי פערשטאנען זיך צו פיהרען אז מען האט פאר איהם געציטערט אונ זיין נאהמען איז גרויס געוועהן ניט נאר צווישען די יודען פון דמשק ביז אינדיען אונ פון דעם קאספישען ים ביז אראביען, נאר אויך אין אנדערע לאנדער. ניט אומזיסט האט זיך צו איהם א גאנץ פאלק פון גאטצענדיענער וואס האט געוואהנט אויף די קווקאזער בארג געווענדט מיט דער בקשה אז זיי ווילען צו שטעהן צו דער יודישער אמונה: ניט ווייל דאס ליכט פונ'ם גלויבען האט זיך געקאנט ווארפען

אין די אויגען פון די בלינדע מענשען, נאר דער גלאנץ פונ'ם כבוד. מיט וועלכען דער יודישער ריש גלותא האט זיך ארומגערינגעלט. דער בייזענדער ר' פתחיה פון רעגענסבורג האט מיט זיינע איינענע אויגען געזעהן די שלוחים פונ'ם קאווקאזער פאלק אונ איז געוועהן איין עדות ווי פון בגדד זענען מיט זיי ארויסגעפאהרען לומדים צו בעפעסטיגען דארט דאס יודישקייט.

די יודען פון מצרים האבען געלעבט נאר אבגעזאנדערט פון זייערע ברידער אין אזיען; זיי האבען געהאט זייער איינענעם פארשטעהער, וואס האט געהייסען „נגיד" אונ האט געהאט דאס רעכט צו בעשטימען רבנים אונ חזנים אונ בעשטראפען פאר עבירות מיט געלד אדער מיט מלקות. אין יענער צייט איז געוועהן דער נגיד ר' נתנאל אבן-אלנמי (אבן-אל' למי), וואס האט אויך געדיענט פאר אלייב-דאקטאר ביים כליף אלדהיד אונ שפעטער ביי סאלאדין. ער איז געוועהן א גרויסער למדן אונ האט אין אראבישען אנגעשריבען עטליכע ספרים איבער מעדיצין. אונטער זיין השגחה איז געשטאנען א ישיבה, וואו די יודישע יונגע לייט האבען געלערנט תלמוד. אין קאירה איז די יודישע קהלה בעשטאנען פון צוויי טויזענד משפחות, אונ אויסער דעם האבען דארט געוואהנט נאך מעהר קראיטען, וואס האבען געהאט זייער אבעזונדערן נשיא. אין אלכסנדריען האבען געלעבט דריי טויזענד יודישע משפחות, נאר איבער הויפט זענען די יודען פון מצרים געוועהן זעהר אונוויסענד, אונ גראד פון דעם פינסטערניש האט אנגעהויבען ארויסשיינען א ליכטיגער שטערן — דאס איז געוועהן דער רמב"ם, וואס האט דאס לאנד געמאכט פארן מיטעלפונקט פונ'ם גאנצען יודענטהום.

---

6 דער רמב"ם.

(1171—1205 נאך קריסטוס געבורט).

איינ'ם צוועלפטען יאהר הונדערט האט דאס יודישקייט געהאלטען גאנץ שמאל. וייל די קוואלען, וואס עס פלעגט זיך פון זיי ניסען תורה אונ חכמה, זענען פערשטאפט געווארען. דאס ביסעל יודען, וואס איז געבליבען אין שפאניען נאך דעם, ווען די אלמוהידען האבען זיי ארויסגעטריבען, האבען זיך לפנים געמוזט רעכנען פאר מחמדנער, אונ חאטש זיי האבען זייער שרש אפילו אויף איין רגע ניט פארגעסען, פון דעסטוועגען האבען זיי שוין ניט גע־קאנט אפען אונ פריי בעפעסטיגען די יודישע אמונה. אין טולידה איז די לאנגע

פון די יודען געוועהן ניט שלעכט אונטער דער קריסטליכע מלוכה, נאר זייער צאהל איז ניט געוועהן אזוי גרויס אונ זיי זענען געוועהן צו שוואך אז זייערע לומדים זאלען קאנען האבען אוועדטה אויך אין פרעמדע ווייטע לאנדער. אין פראנקרייך האבען זיך די יודען אביינגעלאזט נאר אין פלפול אונ האבען פון קיין אנדער זאך ניט געוואלט וויסען. פון די דייטשע יודען האט מען נאר ניט געקאנט פאדערן, ווייל זיי האבען זיך גערעכענט ווי „קנעכט" אונ זיי איז מעהר אין זין געלעגען צו האפען עפיס אחיי שעה אונ ניט זארגען פארן כלל. פון אזיען ווידער, וואו עס איז פלוצלונג אויסגעוואקסען נאך אמאל אריש גלותא, איז ניט געוועהן וואס צו ערווארטען, ווייל דאס איז מעהר ניט געוועהן ווי אקאפריז פון אמושל, וואס האט געוואלט כבוד אנטהון איודען, נאר דער ריש גלותא פון בגדד האט אין זיך געהאט דעם כח אונ דעם ווערטה צו זיין אפיהרער פון כלל ישראל. אונ פונקט דעמאלט, ווען אומעדום האט זיך נאר געהאלטען אשוואכער פונק פון יודישקייט, האט דער אייבערשטער געשיקט דעם רמב״ם ער זאל דערהאלטען דאס הייליגע פייער, אפנען די אויגען פון זיינע צוזוארפענע קינדער, בעלייכטען זייער פינסטערן וועג אונ אנצינדען אנר תמיד אויף עבינע צייטען.

רבי משה בן מימון, אדער ווי ער האט אויף אראביש געהייסען אבו עמראן מוסא בן מאימון עובייד אלה, איז געבארען געווארען דעם 30 מארץ 1135 אין קורדובה, וואו דער פאטער איז געוועהן רב. דער אלטער מימון איז געוועהן אי אגרויסער למדן, אי אמיעפער חקרן אונ די ליעבע צו וויסענשאפטען האט ער איבערגעגעבען אויך דעם זוהן. אז ר׳ משה איז נאך קיין דרייצען יאהר ניט אלט געוועהן, איז קורדובה ארונטערגעפאלען אונטער דער מאכט פון די אלמוהידען אונ די גאנצע משפחה האט געמוזט אוועק קיין אלמיריה. נאך דריי יאהר איז אבער די שטאדט אויך אריין צו די אלמוהידען אין די האנד אונ מימון מיט זיין הויז געזינד איז ווייטער געצוואונגען געוועהן נע ונד צו זיין אין פערשיעדענע ערטער אהן פרנסה. דאס ארעמקייט אונ נע ונד זיין האט אבער ניט געשאדט דעם יונגען רמב״ם צו לערנען, וואס מעהר א יאהר איז זיין מח געווארען געשליפענער, זיין חכמה גראסער, זיין הארץ ריינער, אונ חאטש ער איז נאך געוועהן גאר יונג האט מען שוין געקאנט זעהן, אז דאס איז ניט קיין געוואהנליכער מענש, אז גאט האט איהם געבענשט מיט אללע מעלות, מיט שטארק תריפות, מיט לויטערע געדאנקען אונ מיט די עדעלסטע מדות. דאס האבען דערנאך בעוויזען זיינע ספרים: אז ער ברענגט עפיס

אַ סְבָרָא אוּנ וַויל אָבְּלֵייגֶען די דֵעָה פוּן אַנְדֶערֶע פֶאלְט עֶר נִיט אָן אוֹיף זַיינֶע גֶעגְנֶער נָאר רוּהִיג אוּנ מִיט אִיבֶּערְלֶעגוּנְג בֶּעוַוייזְט עֶר דֶעם אֶמֶת — אוּנ טַאקִי נָאר דִי וָואס הָאבֶּען אִין זִיךְ דִי צְוֵוייא גְרוֹיסֶע זַאכֶען, חֲרִיפוּת אוּנ יִשׁוּב הַדַעַת, קָאנֶען הָאבֶּען אַ ווירְקוּנְג אוֹיף אַ פָאלְק.

מִיט דֶער צַייט הָאט זִיךְ מַיְמוּן גֶעמוּזְט בֶּעזֶעצֶען אִין פֶעס (פֶעץ) אִין מַארָאקָא וואוּ דִי יוּדֶען הָאבֶּען קַיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט גֶעהַאט אוּנ מֶען הָאט זֵיי מִיט גֶעוַואלְד גֶעצְוואוּנְגֶען אָנְצוּנֶעהמֶען דִי מַחְמַדַנִישֶׁע אֱמוּנָה. וָואס הָאט גֶעבְּרַאכְט דֶעם אַלְטֶען מַיְמוּן דֶערְצוּ, אַז עֶר זָאל אַרַיין אִין אַזַא סַכָּנָה אוּנ זָאל נִיט הָאבֶּען מֶעהר קַיין מִיטֶעל ווִי אַזוֹי זִיךְ אַרוֹיסְצוּרַאטֶעוֶוען — ווייסְט מֶען נִיט; עֶס אִיז נָאר בֶּעקַאנְט, אַז דֶער רמב״ם הָאט שׁוֹין אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק אַרְבַּייטֶען אִיבֶּער זַיין סֵפֶר וֶוענֶען דֶער מִשְׁנָה, וֶוען נָאר פְּלוּצְלוּנְג הָאט זִיךְ גֶעטְרָאפֶען דָאס אוּנְגְלִיק אוּנ דִי גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה הָאט זִיךְ קְלָאמֶערְשְׁט גֶעמוּזְט אָבְּזָאגֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט. ווִי אַזוֹי שְׁוֶוער עֶס אִיז גֶעוֶועהן פַאר מַיְמוּן מִיט דִי קִינְדֶער אֶפֶענְטְלִיךְ צוּ זַיין מַחְמַדַנֶער אוּנ אִינְוֶוענִיג בְּלַייבֶּען הַייסֶע יוּדֶען — דָאס קָאן מֶען שׁוֹין פַארְשְׁטֶעהן, מֶעהר פוּן צֶעהן יָאהר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעמוּזְט אַזוֹי פַאר שְׁטֶעלֶען אוּנ מִיט אַ וֶועהטִיג הָאט מַיְמוּן אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ צוּקוּקֶען ווִי פִיעל יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעוָואהנְט מִיט דֶער נַייעֶר רֶעלִיגְיָאן אוּנ הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעפִיהלְט כִּמְעַט ווִי אָבְּגֶעְרִיסֶען פוּן דֶער אַלְטֶער אֱמוּנָה. מַיְמוּן הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם מִיט מְסִירַת נֶפֶשׁ גֶעלָאזְט פַארְשְׁפְּרֵייטֶען צְווִישֶׁען זַיינֶע בְּרִידֶער זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט פַארְגֶעסֶען וֶוער זֵיי זֶענֶען אוּנ זָאלֶען הָאפֶען אַז אִין גִיכֶע צַייטֶען וֶועלֶען זֵיי זִיךְ קָאנֶען צוּרִיק אוּמְקֶעהרֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם. אִין דֶער צַייט אָבֶּער וָואס מַיְמוּן הָאט זִיךְ בֶּעמִיהט מִיט אַלֶע כֹּחוֹת מַצִיל צוּ זַיין דִי פַארְבְּלָאנְזֶעטֶע שָׁאפֶעלֶעךְ זֵיי זָאלֶען אִין גַאנְצֶען נִיט אַרָאבּ פוּנ׳ם וֶועג, הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַ פְרוּמֶער יוּד, אַ הַייסֶער אוּנ נִיט קַיין בֶּעטְרַאכְטֶער, וָואס הָאט גֶעמַאכְט אַ סֵפֶר אוּנ בֶּעווייזֶען אַז דֶער יוּד וָואס נֶעהמְט נָאר אֲפִילוּ לְפָנִים אָן אֵיין אַנְדֶער אֱמוּנָה קָאן נָאר קַיין מָאל קַיין כַּפָּרַת עָוֹן נִיט הָאבֶּען אוּנ הָאט דֶעם וֶועג צוּ זַיין גְלוֹיבֶּען אוֹיף עֶבִּיג פֶערְלָארֶען. דָאס הָאט פֶערְדְרָאסֶען דֶעם רמב״ם אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָבְּצוּלֵייגֶען דִי פַאלְשֶׁע דֵעָה פוּן דֶעם צוּהִיצְטֶען מְחַבֵּר: דֶעמָאלְט הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוֹיף דֶער וֶועלְט זַיין עֶרְשְׁטֶען חִבּוּר אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעווייזֶען אַז עֶס אִיז אַוַדַאי אַ גְרוֹיסֶע זַאךְ דָאס לֶעבֶּען אַוֶועקְצוּגֶעבֶּען פַאר דֶעם וָואס אִיז דָאס טַהַייעֶרְסְטֶע אוּנ הַיילִיגְסְטֶע בַּיים מֶענְשֶׁען, נִיט יֶעדֶער הָאט אָבֶּער אִין זִיךְ דֶעם כֹּחַ מַפְקִיר צוּ זַיין דֶעם נֶפֶשׁ, אוּנ אַז עַל פִּי תּוֹרָה מוּז מֶען נָאר אָבְּהַאלְטֶען יֶעדֶען

פון א סכנה. און דאריבער האט ער געדרונגען אז דער יוד וואס איז מקדש השם דערמיט וואס ער זאגט לפנים, אז ער גלויבט אין עפּיס אנדערש, בעזאנדערס נאך אין אזא אמונה וואס מען קאן אויף איהר ניט קוקען ווי אויף א עבודה זרה, טהוט ניט קיין שום עבירה און הערט זיך ניט אויף צו רעכנען צווישען די בני ישראל.

דער רמב"ם האט זיך ניט בעגנינט נאר מיט שרייבען אליין: ער האט אויך געטהון און עס איז איהם געראטהען פיעל פון די אבגעריסענע יודען צוריק צוצובינדען צו זייער אמונה. די מלוכה איז אבער באלד דערפון געוואהר געווארען און ער וואלט געווים מיט'ן לעבען בעצאהלט, ווען דער בעריהמטער מחמדנישער דיכטער אבול ערב אבן־מייאשה נעהמט זיך ניט אן פאר איהם. עס איז איהם אבער נמאס געווארען צו לעבען שטענדיג אין געפאהר און ער האט זיך מיט דער גאנצער משפחה אוועקגעלאזט קיין ארץ ישראל. א קורצע צייט זענען זיי געבליבען אין עכו, דערנאך זענען זיי אריינגעפאהרען קיין ירושלים און פון דארט זענען זיי אריבער קיין מצרים און דארט איז אים יאהר 1166 געשטארבען דער אלטער מימון. נאך מימון'ס טויט איז די משפחה געבליבען אין קאירה. דער רמב"ם האט זיך בעשעפטיגט נאר מיט לערנען און דער יונגערער ברודער דוד האט געהאנדעלט מיט דימאנטען און פלעגט אפט צו ליעב דעם מסחר פאהרען קיין אינדיען. צום אונגליק איז דוד גיך דערטרונקען געווארען אין אינדישען ים און דורך דעם איז פערלארען געווארען ניט נאר זייער גאנץ פארמעגען נאר אויך פרעמד געלד איז געגאנגען לאבוד. דעם עול פון פרנסה פאר דער גאנצער פאמיליע איז געבליבען ליגען אויפ'ן רמב"ם און אזוי ווי ער האט געקאנט מעדיצין האט ער געמוזט אנהויבען לעבען פון דאקטאריי. ער האט אבער ניט אוועקגעווארפען דאס לערנען און ווי ער האט נאר געהאט א פרייע מינוט האט ער זי פערבראכט מיט שרייבען, און אים יאהר 1168 האט ער ארויסגעלאזט זיין ערשט ספר אויף אראביש, וואס הייסט „סיראנה", די בעלייכטונג פונ'ם תלמוד. אין דעם ספר האט ער זיך בענוצט מיט אללע וויסענשאפטליכע זאכען וואס זענען צווארפען אין דער גמרא און בעזאנדערס מיט די קלוגער רעד פון פרקי אבות, און בעוויזט אז דער תלמוד איז איין אוצר פון חכמה און מוסר. דעמאלט האט אויך דער רמב"ם אנגעשריבען די דרייצעהן עקרים פון דער אמונה, כדי יעדער יוד זאל האבען א ריינעם בעגריף אז זיין גלויבען איז געגרינדעט אויף דעם, וואס עס איז דא א גאטט אויף דער וועלט, וואס דער גאטט איז איינציג, וואס ער האט ניט קיין

גוף אונ ווערד ניט פערענדערט, וואס ער איז עביג, וואס צו איהם אלליין מוז מען בעטען, וואס דער גאטט קלויבט אויס זיינע נביאים, וואס קיינער קאן זיך ניט גלייכען צו משה'ן, וואס די תורה איז מן השמים, וואס גאטט פיהרט די וועלט מיט זיין השגחה, וואס עס איז דא שכר ועונש, וואס משיח דארף קומען אונ וואס עס וועט זיין תחית המתים.

אין קאירה האט מען זיך נאך אויפ'ן רמב"ם ניט אומגעקוקט אונ מען האט נאך ניט פערשטאנען דעם ווערטה פון זיין ארבייט, נאר אז זיינע תלמידים האבען אנגעהויבען ארויס אויף דער וועלט האט מען שוין געהערט פון איהם אונ הויך געשטעלט זיין נאהמען. בעזאנדערס האט ער זיך בעריהמט געמאכט ביי די יודען פון ימן (תימן) ווייל אהין איז געקומען זיין תלמיד ר' שלמה כהן אונ האט איבערגעגעבען דאס גרויסקייט פון זיין רבי'ן אונ זיי געראטהען זיי זאלען זיך צו איהם ווענדען הין אין אנויט הין אין תורה. באלד האבען זיי טאקי בעדארפט אנקומען צום רמב"ם, ווייל איהם יאהר 1172 האבען זיך אין ימן אנגעהויבען שטארקע רדיפות אונ מען האט געצוואונגען די יודען זיי זאלען אננעהמען די מחמדנישע אמונה; פיעל פון זיי האבען עס לכתחלה געטהון לפנים, נאר ביסלעכוויז האבען זיי זיך געוואהנט מיט דער לאגע אונ האבען זיך שוין גערעכענט פאר אמת'ע מחמדנער. דערצו האט זיך נאך געפונען פון איין זייט איינער, וואס האט אויסגעוויזען אז מחמד איז א נביא, אונ אז אין דער תורה איז בפירוש דא א רמז אויף איהם, אונ פון דער אנדערער זייט אזעלכער וואס האט געשריגען אז משיח דארף באלד קומען. פון אזעלכע צומישטע דעות האט קיין נוטס ניט געקאנט ארויס, די יודען האבען ניט געוואוסט וואס זיי זאלען אננעהמען פאר אמת אונ האבען זיך דערווייל אנגעהאפט אין דעם וואס האט זיי מעהר געטויגט אונ ווייניגער צרות געבראכט. די פרומע האבען געזעהן אז דאס יודישקייט קאן אין ימן זעהר שטארק ליידען אונ איינער פון די לומדים ר' יעקב אלפאיומי האט זיך געווענדעט צום רמב"ם ער זאל עפיס געבען איין עצה. דער רמב"ם האט ניט לאנג געטראכט אונ האט אנגעשריבען אויף אראביש א בריעף צו די יודען פון ימן וואס איז בעקאנט מיט דעם נאמען אגרת תימן, מיט זיסע ווערטער אונ הויכע געדאנקען האט ער זיי פארשטעהן געגעבען דעם אמת'ען ווערטה פון דער יודישער רעליגיאן, ער האט זיי געטרייסט מיט דער האפנונג אז באלד וועט די צייט בעסער ווערען אונ האט זיי געבעטען זיי זאלען ביי זיך ניט פאלען ווען עס ווייזט זיך אויס אז די יסורים וועלען קיין מאל ניט אויפהערען. דער בריעף האט אנגעמאכט א שטארקען רעש

אין תימן, אונ די דאזיגע, וואס דער פונק פון ירישקייט האט שוין געהאלטען ביי זיי כמעט ביים אויסלעשען, זענען געווארען ביי זיך בעהארצט אונ האבען איבערגעטראגען דאס פעקיל צרות ביז דער רמב"ם איז שפעטער נאר גרויס געווארען אונ האט זיי אין גאנצען בעפרייהט פון די אונטערדריקונגען אונ זיי האבען געקאנט פריי דיענען זייער גאטט. דערפאר איז דער נאהמען פונ'ם רמב"ם הייליג געבליבען ביי די יודען פון תימן אונ גאנץ אראביען, אונ פאר דאנקבארקייט האבען זיי איהם אריינגעשטעלט אין קדיש אונ האבען דארט צוגעזעצט די ווערטער: „ובחיי רבנו משה בן מימון".

ערשט אים יאהר 1176 האט די יודישע קהלה פון קאירה אויפגענומען דעם רמב"ם פאר רב, אונ חאטש ער איז ניט אים שטאנד געווען אוועקצווארפען די מעדיצין, האט ער זיך שטארק אבגעגעבען מיט'ן רבנות. געגען די קראים האט ער זיך געהאלטען זעהר פריינדליך אונ האט געהייסען אויף זיי כבוד לעגען ווי אויף ברידער פון איין פאטער. נאר רעכט בעקאנט אויף דער וועלט איז ער געווארען אים יאהר 1180, ווען ער האט געענדיגט זיין בעריהמט ספר „משנה תורה" אדער „יד החזקה", חאס ער האט דאראויף געארבייט מעהר פון צעהן יאהר. אין דעם ספר האט ער דעם גאנצען בנין פונ'ם תלמוד איבער־געבויט נאר נאך א בעזונדער פלאן, אז קיינער זאל דארט ניט דארפען בלאנזשען אונ יעדער וואס פארשטעהט נאר די תורה זאל זיך קאנען אבזוכען דאס וואס ער וויל וויסען. ער האט צונויפגענומען אללע דינים אונ הלכות, וואס זענען אהן א סדר צווארפען אין פערשיעדענע מסכתות פון דער גמרא אונ האט יעדע זאך געשטעלט אויף א בעזונדער ארט. צו ליעב אזא ארדנונג אונ אויך צו ליעב דער ריינער אונ פערשטאנדליכער העבראישער שפראכע פונ'ם רמב"ם, האט דער תלמוד בעקומען א דאפעלטען ווערטה אונ עס איז נאר צו בעוואונדערן ווי אזוי ער האט געקאנט אפילו אין צעהן יאהר איינער אלליין ענדיגען אזא ארבייט. אוודאי האט זיך גיך דאס ספר „יד החזקה" פארשפרייט צווישען די יודען ניט נאר פון אראביען אונ ארץ ישראל, נאר אויך פון אפריקא, שפאניען, פראנקרייך אונ איטאליען, אונ פון אללע לאנדער האבען זיך אנגעהויבען שיקען צום רמב"ם שאלות־תשובות ווי צום גרעסטען גאון פון יענער צייט. פיעל פון די קליינע רבנים האט אבער פערדראסען וואס פלוצלונג איז אויסגעוואקסען אזא ריז ווי דער רמב"ם, וואס זיי האבען געגען איהם א פנים געהאט ווי די מילבען, אונ האבען מיט אללע כוחות איהם געוואלט ערנידריגען. א טהייל האבען געדרונגען אז דער רמב"ם קאן גאר קיין למדן ניט זיין, ווייל ער האט

ניט געלערנט אין דער ישיבה פון בגדד, און ווער שמועסט פונ'ם ראש הישיבה שמואל בר עלי, וואס איז געוואהנט געוועהן צו זיצען אויף זיין שטוהל אויבען אן, ארומגערינגעלט מיט שקלאווען און איינגעטונקט אין גאלד, האט ניט געקאנט דערלאזען, אז יעמאנד זאלל אגרעסערן נאמען האבען פאר איהם, און ווי ווייט ער האט נאר געקאנט האט ער געוואלט דעם רמב"ם שלעכטס טהון. אויסער דעם האט ער געהאט שונאים צווישען די גאר פרומע, וואס האבען זיך געשראקען פאר זיינע חקירות און ערקלעהרונגען, און האבען איהם גערעכענט פאר צופיעל אויפגעקלעהרט. דער רמב"ם האט אבער געטהון זיינס און זיינע געגנער זענען נאך מעהר אויפגערעגט געווארען דערפון, וואס ער האט זיך אויף זיי גאר ניט געוואלט אומקוקען.

נאך צוואנציג יאהר וואס דער רמב"ם האט געלעבט אין מצרים און האט געשמ'ט אין גאנצען לאנד פאר דעם גרעסטען דאקטאר, איז איהם געראטהען בעקאנט צו ווערן אין הויף פונ'ם בעריהמטען סולטאן סאלאדין, נאר אזוי ווי דער מלך אליין איז געוועהן פערנומען אין דער מלחמה איז ער געווארען לייב-דאקטאר ביים שני למלכות אלפדהאל און נאר ניך איז ער ביי איהם אויך געווארען דער גרעסטער חשוב און דער בעסטער יועץ, און צו ליעב דעם האבען זיך אללע גרעסטע לייט פון דער מדינה אנגעהויבען היילען ביי איהם, און דער רמב"ם איז אזוי פערווארפען געווארען מיט ארבייט אז ער האט קוים מיט גרוים מיה געקאנט אין זין האבען דאס רבנות. זיין נאהמען האט אזוי געקלונגען אז דער בעריהמטער דאקטאר פון בגדד עבדל-לאטיף איז צופליים געקומען קיין קאירא זיך מיט איהם זעהן, און דער דיכטער אל-סאיד אבן סינה אלמולק האט איהם בעזונגען אין אזעהר שאנעם שיר. דער ענגלישער קעניג ריכארד לאבענהארץ, וואס איז אין דער צייט פונ'ם דריטען קרייצצוג דורכגעפאהרען דורך מצרים, האט דעם רמב"ם פארגעלעגט ער זאל ביי איהם ווערען לייב-דאקטאר, נאר ער האט זיך אבגעזאגט פון דעם כבוד. דאס פריינדשאפט פון אלפדהאל האט דעם רמב"ם געדיענט אין א נויט. אים יאהר 1187 האט זיך מיט איהם צוקריגט זיין פריהריגער גוטער פריינד אבול-ערב אבן מיאשה, וואס האט איהם אמאל אין פעץ אבגעראטעוועט פון א סכנה, און ער האט איהם געמסר'ט, אז ער האט ניט געהאט קיין רעכט אוועקצווארפען די מחמדנישע אמונה וואס ער איז פריהר צו איהר צוגעשטאנען. די זאך איז אנגעקומען צום שני למלכות אלפדהאל און ער האט געפסק'ט אז דער רמב"ם איז ניט שולדיג, ווייל אומקעהרען זיך צו איין אמונה, וואס מען האט פון איהר

דעם מענשען מיט געוואלד אבגעריסען, איז ניט קיין עבירה. ער האט ניט נאר בעשטראפט דעם רמב"ם, נאר ער האט איהם נאך בעשטימט פאר'ן „נגיד" איבער אללע יודישע קהלות אין מצרים. די הויכע שטעללע האט זיך געהאלטען אין דעם רמב"ם'ס משפחה ביז צום פונפצעהנטען יאהר־הונדערט, אונ אלליין האט ער זיך בענוצט מיט זיין גרויסקייט נאר אויף טובות צו טהון יודען. דעמאלט האט ער אויך געזעהן אז אין ימן זאלען אויפהערען די רדיפות געגען די יודען, אונ אז סאלאדין האט ארויסגעריסען ירושלים פון די קריסטענס האנד, וואס האבען דארט געוואלטיגט כמעט הונדערט יאהר, האט דער רמב"ם באלד געפועלט ביי איהם ער זאל ערלויבען די יודען זיך בעזעצען אין דער היילינער שטאדט, אונ פון ווייט אונ פון נאהענט האבען זיך די פערשמאכטע אונ בייענקענדיגע קינדער געלאזט צו דער אלטער היים. דעמאלט איז די לאגע פון די תלמודיסטען בעסער געוועהן ווי פון די קראימעס; פיעל פון זיי זענען איבערגעגאנגען צו די תלמודיסטען, אונ די פרומע יודען האבען פערשטאנען אז דאס האבען זיי דעם רמב"ם צו פערדאנקען.

וואס גרעסער אבער דער רמב"ם איז געווארען — האט זיך אויך פארגרעסערט דער צארן פון זיינע נעגנער. שמואל בר עלי פון איין זייט האט ניט אויפגעהערט צו גראבען אין בגדד; פון דער אנדערער זייט איז געגען רמב"ם ארויסגעשפרונגען א פרומער למדן מר זכריה פון אחלב, וואס האט געהאלטען אין איין שרייען אז פון קאירא צו שפרייט זיך אפיקורסות איבער דער גאנצער וועלט, ווייל עטליכע תלמידים פונ'ם רמב"ם, וואס האבען זיך בעזעצט אין ימן אונ דמשק, האבען געוויזען, אז מען דארף א ביסעל אידעלער בעטראכטען דעם גלויבען אין „השארת הנפש" אונ פארשטעהן, אז דער גוף פונ'ם מענשען ווערד טאקי פערפוילט אונ נאר די נשמה געהט ארויף אין די אויבערשטע וועלטען אונ בלייבט איביג לעבען. פאר אזא תורה זענען די שונאים פערטיג געוועהן צו דערטרינקען דעם רמב"ם, ווי מען זאגט, אין א לאפעל וואסער, נאר דאס גאנצע גליק איז געוועהן, וואס ער איז שוין געשטאנען צו הויך אונ זיי האבען איהם ניט געקאנט שאדען.

חאטש דער רמב"ם האט זיך וועניג געקאנט אבגעבען מיט שרייבען, ווייל דאס רבנות אונ די מעדיצינישע פראקטיק האבען ביי איהם צו גענומען די גאנצע צייט, פון דעסטוועגען האט ער אים יאהר 1190 ארויסגעגעבען זיין בעריהמט ספר אין דער אראבישע שפראכע „מורה נבוכים", דאס הייסט „דער פיהרער פון פערבלאנזעטע". איבער דעם ספר האט ער געארבייט עטליכע

יאהר און האט עס געשריבען אויף איין ארט פון א תשובה אויף די שאלות, וואס זיין געליעבטער תלמיד יוסף אבן-עקנין פון פעז האט איהם געפרעגט אין חקירה זאכען. דער רמב"ם האט זיך בענוצט מיט דער פילאזאפיע פון אריסטאטלוס, און האט אין זיין ספר אויסגעוויזען אז די ריינע יודישע אמונה איז ניט סותר קיין שום זאך פון יענער שיטה. איבערהויפט איז דער גאנצער „מורה נבוכים" געבויט אויף דעם, אז דער מענש מוז נאר זעהן אויסעדלען און לייטערן זיין הארץ דורך מדות טובות, ווייל דאס נוטע וואס גאטט האט בע-שאפען שטייט טאקי איין נאר ביים מענשען אין די האנד, און און איהם אליין איז געווענדט צו דערגרייכען ביז צו דער העכסטער מדרגה און ווערען כמעט א מלאך; דאריבער איז דער חוב פונ'ם מענשען צו בעווארענען דעם גוף מיט צדקה און מעשים טובים, און די נשמה — מיט לויטערע געדאנקען וועגען דעם אייבערשטען בעשעפער. דער „מורה נבוכים" האט אנגעמאכט א שטארקען רעש צווישען די יודען און אויך צווישען די מהחכמנער, און די געגנער פונ'ם רמב"ם האבען ווייטער געהאט א געלעגענהייט צו לארמען און שרייען אז ער איז א ראפגעקראכען פונ'ם גלייבען וועג, ווייל אינ'ם ספר ווערט ווייניג גערעדט פון תחית המתים. דאס האט בעוואגען דעם רמב"ם אין א יאהר ארום אנצו-שרייבען א בעזונדער חבור און ווייזען אז מען בעשולדיגט איהם אומזיסט און מען האט איהם ניט פערשטאנען, ווייל ער גלויבט געוויס אין תחית המתים, נאר ער רעכענט עס פאר א וואונדער און דאריבער האט ער וועגען דעם ניט געקאנט רעדען. אוודאי האבען די שונאים געמוזט ווייטער איין בייגען דעם קאפ, און אומעדום האט מען זיך אנגעהויבען אינטערעסירען מיט דעם רמב"ם'ס ספרים. בעזאנדערס האט מען איהם געשאצט אין פראנקרייך, און דארט האבען די לומדים פערשטאנען אז ער איז דאס גאנצע אנשפארעניש פונ'ם דור און אז אויף איהם האלט זיך דאס יודישקייט. ר' יהונתן כהן און די גאנצע קהלה פון לונעל האבען אזוי ווייט געהאלטען פון איהם אז זיי האבען איהם אוועק-געשיקט א בריעף פול מיט ליב און דאנק און האבען איהם געבעטען ער זאל זיי צושיקען דעם „מורה נבוכים", וואס זיי האבען שוין געהערט פון איהם. ערשט שפעטער מיט א פאר יאהר איז דער רמב"ם אים שטאנד געוועהן צו ענטפערן דער קהלה פון לונעל אויף זייער ליעבען בריעף. די שוואכע עלטער און די שווערע ארבייט האבען איהם קראנק געמאכט און ער האט געמוזט א לאנגע צייט ליעגען צו בעט; דערצו איז אין לאנד אליין געווארען זעהר אונרוהיג, ווייל נאך סאלאדין'ס טויט האט זיך אנגעהויבען א קריעג צווישען זיינע זיהן

און זיין ברודער װעגען דער ירושה, און אזוי װי דער רמב״ם איז געװעהן איינער פון די הויף־לייט איז איהם אונמעגליך געװעהן צו בלייבען רוהיג און ער האט ניט געקאנט אין זין האבען אנדערע זאכען ביז די מלוכה װעט ניט זיין בעפעסטיגט. עס איז אבער דעם רמב״ם שוין ניט בעשערט געװעהן צו האבען נחת אויף די עלטערע יאהרען: אלפדהאל, סאלאדין׳ס עלטערער זוהן, האט איבערגענומען די מלוכה און האט איהם דוקא געמאכט פאר זיין לייב־דאקטאר, נאר אזוי װי דער נייער מלך האט זיך אריינגעלאזען אין שכרות און איז נאכגעלאפען נאך אנדערע תענוגים, װאס מאכען א תל פון׳ם מענשען, האט איהם דער רמב״ם אפט בעדארפט זאגען מוסר און אבהאלטען פון פיעל נארישקייטען און ער האט דערפון געהאט גרויסע צרות.

דערפאר האט ער געהאט א גרויסען תענוג, װאס האט איהם זיס געמאכט דאס לעבען אין זיינע לעצטע יאהרען: מיט שמחה האט ער געזעהן װי דאס װאס ער האט פארזייהט אין מצרים װעט געבען שיינע פירות אין פראנקרייך, װאו ר׳ שמואל אבן־תבון האט זיך גענומען איבערזעצען זיין „מורה נבוכים" אויף לשון קודש, און מיט א געפיהל פון דאנקבארקייט האט ער אנגעשריבען זיין תשובה דער יודישער קהלה פון לונעל. פון דער תשובה קאן מען ארויסזעהן װאס פאר א הייסער יוד דער רמב״ם איז געװעהן, װי געטריי און איבערגעגעבען ער איז געװעהן זיין פאלק, און װי ער האט געװאלט בעװארענען אז די לומדים, װאס זענען אים שטאנד צו ארבייטען פאר׳ן כלל ישראל, זאלען נאר אין זין האבען דעם הייליגען געדאנק פון בעפעסטיגען די יודישע אמונה. מיט שװארצע פארבען האט רמב״ם אויסגעמאלט די טרויעריגע לאגע פון די יודישע לומדים אין אנדערע לאנדער, און האט געבעטען די לונעלער יודען זיי זאלען ניט פארביינען דאס לערנען און זאלען צונויפבינדען צוזאמען תורה מיט חכמה, און דערהאלטען דאס יודישקייט ביים אמת׳ן גלאנץ.

די תשובה איז געװעהן די לעצטע װאס דער רמב״ם האט געשריבען: דעם צװאנציגסטען טבת פונ׳ם יאהר 1204 איז ער נפטר געװארען, מיד און אנגעהארעװעט פון דער שװערער משא װאס זיין זיבציג־יאהריגעס לעבען האט אויף איהם ארויפגעװארפען. זיין טויט האבען בעװיינט יודען און מחמדנער, און פיעל קהלות האבען נוזר תענית געװעהן. זיין קבר איז אין טבריא, און מען דערצעהלט אז װען מען האט איהם אהין געפיהרט זענען רוצחים אנגעפאלען, און אז זיי האבען דעם ארון ניט געקאנט רירען פון׳ם פלאץ זענען זיי שטארק בטל געװארען און האבען איהם מיט גרויס פחד באלייט ביז טבריא. פונ׳ם

רמב"ם איז געבליעבען נאר איין זוהן אבו־ל־מיני רבי אברהם, וואס איז אויך געוועהן לייב־דאקטאר ביים סולטאן און האט אויך איבערגענומען די שטעללע פון „נגיד". אויף דער מצבה איז א לאנגע צייט געוועהן אויסגעקריצט איין אויפ־שריפט אז דער רמב"ם איז געוועהן א „הימעל־מענש". שפעטער אבער, אז די שונאים האבען זיך מעהר צופיהרט די האנד, האט מען די אויפשריפט אויס־געמעקט און מען האט אנגעשריבען אז דארט ליעגט בעגראבען „דער אפיקורוס וואס האט פערדיענט דעם חרם". אזא אום־כבוד פאר'ן זכר פונ'ם הייליגען רמב"ם בעווייזט צו וואס עס האט געפיהרט דאס מחלוקת וואס האט זיך נאך זיין טויט אנגעהויבען צווישען די יודישע לומדים וועגען די הויכע געדאנקען, וואס האבען בעפעסטיגט דאס יודישקייט און געגעבען דעם יודישען פאלק א פרישען קוואל פון ריינער אמונה.

ז דאס גרעסטע מחלוקת און דער שאנדלאבער צייכען אויף די קליידער.

(1205—1236 נאך קריסטוס געבורט).

אז מען קוקט זיך צו מיט אפענע אויגען צום גאנג פון דער יודישער גע־שיכטע, איז לייכט ארויסצוזעהן אז דאס ערגסטע אומגליק וואס יאגט נאך די יודען אויף יעדען שריט איז דאס, וואס פון אמת אחדות האבען זיי קיינמאל ניט געוואוסט. עס איז ביי זיי ניט געוועהן קיין הייליגע זאך וואס זיי זאלען דארויף קיין פלעקען ניט זוכען, זיי האבען זיך ניט אויסגעקלויבען קיין פאהן, וואס ארום איהר זאלען זיך אללע צונויפנעהמען ווי קינדער פון איין פאטער, ווי ברידער מיט איין מזל, און זאלען בעטראכטען פאר זייער ציעל, פאר זייער טרייסט און האפנונג. פון וואנען דאס נעהמט זיך און צו איז אין דעם ניט שולדיג די לאגע פון די יודען צווישען אנדערע פעלקער — איז שווער צו בעשטימען, נאר דאס מוז מען מודה זיין, אז דער ווארם פון מחלוקת קריכט אין יעדער צייט אריין נוט אין די ביינער פונ'ם יודישען פאלק און רייסט ארויס מעהר קרבנות ווי פרעמדע שנאה, און עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס נאך דעם רמב"ם'ס טויט האבען זיך צוגעלאזט די גיפטיגע צונגען און מען האט ניט געלעגט קיין כבוד אויף דעם נאהמען פון אזא גרויסען מאנן, וואס איז אים שטאנד געוועהן מיט זיין גייסט צונויפנעהמען די פערטריקענטע צווארפענע ביינער און פון זיי מאכען איין געזונדען לעבעדיגען יודישען גוף.

דֶער רמב"ם הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט דִי יוּדֶען יְתוֹמִים, וַוייל זַיין זוהן הָאט נָאר גֶעקָאנְט אִיבֶּערְנֶעהמֶען זַיין שְׁטֶעללֶע, אָבֶּער אַזוֹי אַרְבַּייטֶען ווִי דֶער פָאטֶער אִיז אִיהם אוּנְמֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן. אַבּוּל-מִינִי-אַבְרָהָם מַיְמוּנִי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן לֵייבּ-דָאקְטָאר בַּיים סוּלְטַאן אַלְקַאמַאל, סַאלַאדִין'ס אַבְּרוּדֶער, אוּנ אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶער חָשׁוּב; עֶר הָאט אִין אֵיינֶעם מִיט דֶעם בֶּערִיהמְטֶען אַרַאבִּישֶׁען דָאקְטָאר אִבְּן-אַבִּי אוּזַאיְבִּיָה גֶעפִיהרְט דָאס קְרַאנְקֶענְהוֹיז אִין קַאהִירָא; עֶר אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן זֶעהר אַגְרוֹיסֶער לַמְדָן, נָאר צוּם רמב"ם אִיז עֶר פָארְט נִיט גֶעקוּמֶען, אוּנ צְווִישֶׁען אַללֶע לוֹמְדִים פוּן אַזְיֶען, אַפְרִיקָא אוּנ אֵייְרָאפַּא הָאט זִיךְ נִיט גֶעפוּנֶען אֵיינֶער וָואס זָאל זִיךְ קָאנֶען גְלַייכֶען צוּ אִיהם אִין תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה אוּנ זָאל זִיךְ פִיהלֶען אִיהם שְׁטַאנְד אוֹיף זִיךְ נֶעהמֶען דֶעם רמב"ם'ס שְׁוֶוערֶע אַרְבַּייט. דֶערְצוּ הָאט זִיךְ בַּאלְד, אִים אָנְהֵייבּ פוּנ'ם דְרַייצֶעהנְטֶען יָאהר הוּנְדֶערְט, פֶערְאֶנְדֶערְט צוּם שְׁלֶעכְטֶען דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען, וַוייל דֶער פַּאפְּסְט אִינָאקֶענְטִי דֶער דְרִיטֶע, וָואס אִיז בֶּעקַאנְט מִיט זַיין אַכְזָרִיוּת, הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אוֹיף זֵייעֶר לֶעבֶּען. לְכַתְּחִלָּה הָאט עֶר זִיךְ דַוְקָא אָנְגֶענוּמֶען פַאר זֵיי אוּנ אַז מֶען הָאט זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען, צוּ לִיעבּ דֶעם קְרַייצְצוּג, וַוייטֶער רַאבֶּעוֶוען אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען בַּיי אִיהם גֶעבֶּעטֶען הִילְף, הָאט עֶר אִים יַאהר 1199 אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַבֶּעפֶעהל מֶען זָאל זֵיי מִיט גֶעוַואלְד נִיט טוֹיפֶען, נִיט צוּנֶעהמֶען בַּיי זֵיי זֵייעֶר פֶערְמֶעגֶען, נִיט שְׁטֶערֶען זֵיי בַּיים גָאטֶעסְדִיענְסְט אוּנ נִיט אַרוֹיסְוַוארְפֶען זֵייעֶרֶע מֵתִים פוּן דִי קְבָרִים. פוּן דֶעם בֶּעפֶעהל זֶעהט מֶען אַרוֹיס, אַז מֶען הָאט דִי יוּדֶען נִיט גֶעלָאזְט צוּ רוּה אֲפִילוּ נָאכ'ן טוֹיט, אוּנ דָאס הָאט אֲפִילוּ אַזַא בַּעל רַחֲמָנוּת ווִי אִינָאקֶענְטִי אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט לַיידֶען. עֶר הָאט אָבֶּער גֶערֶעכֶענְט אַז מֶען זָאל דִי יוּדֶען אַזוֹי בֶּעהַאנְדְלֶען אַז טַאקִי נָאר דִי נְשָׁמָה זָאל זִיךְ אִין זֵיי הַאלְטֶען, אָבֶּער נִיט לֶעבֶּען אוּנ הָאבֶּען פַּרְנָסָה גְלַייךְ מִיט אַנְדֶערֶע מֶענְשֶׁען. אַז עֶר הָאט זִיךְ אוּמְגֶעקוּקְט אַז אִין פִיעל עֶרְטֶער אִיז דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען נָאר נִיט שְׁלֶעכְט אוּנ דִי קֶענִיגֶע אוּנ אַנְדֶערֶע הֶערְשֶׁער בֶּעגֶעהֶען זִיךְ גֶעגֶען זֵיי מִיט יֹשֶׁר, הָאט אִיהם שׁוֹין בַּאנְג גֶעטְהוּן פַאר וָואס עֶר הָאט פְרִיהֶער גֶעזָאנְט פוּן זֵייעֶרְט וֶועגֶען אַ גוּט וָוארְט, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט גֶענוּמֶען רֶעכְט זֵיי צוּ רוֹדֵף'ן. דֶעם פְרַאנְצֶאזִישֶׁען קֶענִיג פִהִילִיפּ-אוֹיגוּסְט, וָואס הָאט אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען דִי יוּדֶען אוּנ הָאט זֵיי צוּרִיק אַרַיינְגֶעלָאזְט אִין פְרַאנְקְרַייךְ וֶוען עֶר הָאט בֶּעדַארְפְט בַּיי זֵיי אוֹיסְזֵייגֶען דִי עֶטְלִיכֶע גִילְדֶען, הָאט אִינָאקֶענְטִי אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אִים יַאהר 1205 אַפַייעֶרִיגֶען בְּרִיעף אוּנ הָאט אָפֶען אַרוֹיסְגֶעזָאגְט, אַז דָאס הַארְץ טְהוּט אִיהם וֶועה וֶוען עֶר דֶערְמַאנְט זִיךְ אַז דִי יוּדֶען גֶענִיעסֶען פְרַייהַייט, הַאלְטֶען קְרִיסְטְלִיכֶע

דיענסטען אונ אמען, בויען שולען אונ האבען נאך דאס עזות זיך אפענטליך ארומצודרעהען אין די גאסען ווען ביי די קריסטען איז יום טוב. מיט אזא בריעף האט ער זיך אויך געוואנדט צו אלפאנסא דעם קעניג פון קאסטיליען אונ האט איהם בעפוילען זעהר שטרענג, ער זאל זיך ניט דערוואגען צו בעשיצען יודען אונ עס זאל איהם גאר ניט הארען וואס די גייסטליכע נעהמען צו מיט געוואלד יודישע שקלאווען אונ טויפען זיי, אונ הייסען זיך געבען מעשר פון יודישע אונ מחמדנישע פעלדער. נאך שארפער האט ער אים יאהר 1206, געשריבען דעם גראף פון נעווער, וואס איז געוועהן א גרויסער יודענפריינד, אז ער טהוט די גרעסטע עולה, וואס ער דערלאזט מען זאל האנדלען מיט די יודען, ביי זיי לייהען געלד אונ מען דערשטיקט זיי ניט; אונ אז אויב ער וועט ניט אויפהערען צו טהון טובות יודען וועט ער איהם מוזען אין חרם אריינלעגען. אינאקענטי'ס כעס איז נאך מעהר פערגרעסערט געווארען ווען אין פראנקרייך האבען זיך די איינוואהנער פון דער שטאדט אלבי, וואס מען האט זיי דערפאר גערופען אלביגענדער, חאטש זיי האבען שוין געלעבט אין פיעל אנדערע ערטער - אין גאנצען אבגעזאגט פונ'ם פאפסט, אונ דער גראף ריימאנד דער זעכסטע פון טולידה האט זיי געשיצט. ער האט גערעכענט אז אין דער זאך האבען די יודען א שטארקע נגיעה, אונ אז ער האט אנגעשיקט די חברה לייט פונ'ם קרייצצוג אויף די אלביגענזער, האט ער געהייסען אין איין וועג שלאגען די יודען אויך. אינאקענטי האט טאקי אויסגעפיהרט אונ אז מען האט געשלעפט דעם צוהרג'טען גראף ריימאנד אויף א שטריק אין קירכע אריין, האט ער געמוזט געבען א שבועה אז מעהר וועט ער קיין יודען ניט געבען קיין שטעללע. ביי דעם אייגענעם מעמד האבען געמוזט שווערען נאך דרייצעהן באראנען אז זיי וועלען קיין יודען ניט אריינלאזען אין זייער גבול אריין. נאר אפילו דארט וואו מען האט זיי געלאזט וואהנען האבען זיי ניט געטארט קיין קאפ אויפהייבען אונ מען האט ביי זיי צוגענומען אללע פרנסות. בעזאנדערס האט געליטען די יודישע קהלה פון בעזיע (בדרש), ווען דער גייסטליכע ארנאלד פון סיטא איז צוזאמען מיט'ן גראף סימאן פון מונטפארט אנגעפאלען אויף דעם וויצע-גראף ריימאנד רוזשיר, אונ האבען געמאכט א תל פון די אלביגענזער. ארנאלד איז געוועהן אזא רוצח אז אין זיין הארץ האט זיך קיין מאל ניט אריינגעגנב'ט קיין געפיהל פון חרטה אונ רחמנות אונ אז זיין חברה האט איהם געפרעגט: וואס זאלען זיי טהון ווען זיי ווייסען ניט געוויס ווער עס איז א קאטאליק אונ ווער איין אלביגענזער, האט ער גאנץ קאלט געאנטפערט:

„מען זאל אללע אויסקוילען אונ גאטט וועט שוין אליין אויסקלויבען די זיינינע". ביי אזא ישר קאן מען שוין פארשטעהן וואס מען האט געטהון מיט די יודען: איבער צוויי הונדערט זענען אומגעקומען, די איבריגע האט מען געמוטשעט אין געפאנגניס, אונ ניט אומזיסט האבען די פראנצאזישע יודען געדעכענט דאס יאהר 1210 פאר דעם שרעקליכסטען.

עס איז דעמאלט די יודען געוועזען שלעכט געוועהן אין פראנקרייך, זיי האבען ניט געטארט האלטען קיין קריסטליכע דיענסטען, ארבייטען אין די קריסטליכע ימים טובים, אונ אפילו פלייש עסען אין דער קריסטליכער פאסטען-צייט; נאר נאך ערגער איז זיי געוועהן אין ענגלאנד, ווייל דארט האבען זיי געהאט אויף זיך דריי מכות: דעם קעניג יאהאנן „אהן לאנד", וואס האט נאר געטראכט וואס מעהר געלד ביי זיי ארויסצודרייסען, די באראנען, וואס האבען דעם קעניג ניט פערגונען די הכנסה וואס ער האט פון די יודען אונ האבען אליין פון זיי געשונדען די הויט אונ דעם קארדינאל סטעפהאן לאנגטאן, וואס האט געמוזט צו ליעב טהון דעם פאפסט אונ גלאט אזוי אנטהון די יודען צרות. ביי אזא טרויעריגע לאגע האבען מעהר פון דריי הונדערט פראנצאזישע אונ ענגלישע רבנים געמוזט ארויספאהרען קיין ארץ ישראל אונ צווישען זיי האבען זיך געפונען ר' יהונתן בן דוד כהן, וואס האט זיך פעסט געהאלטען אן דעם רמב"ם, אונ ר' שמשון בן אברהם בעל התוספות, וואס איז געוועזען דעם רמב"ם'ס אנגעגנער. דער סולטאן אלאדיל האט זיי פריינדליך אויפגענומען אונ האט זיי ערלויבט צו מאכען נייע שולען אונ בתי מדרשים, אונ זיי האבען זיך ווייטער געארבייט זייער „תוספות".

רוהיג זענען נאר געוועהן די יודען, וואס האבען געלעבט אין די קליינע שפאנישע קריסטליכע מלוכות; ניך איז אבער דארט אויך געווארען אפערי-אנדערונג. דער הערשער פון די אלמהידען אין אפריקא, מחמד אל-נזיר, האט צונויפגענומען א גרויסע מחנה פון א האלב מיליאן מענשען אונ האט זיך געלאזט קיין שפאניען. אלפאנסא, דער קעניג פון קאסטיליען, האט א קוק געגעבען אז עס איז שלעכט, האט ער געמוזט אנבויגען דעם קאפ אונ בעטען דעם פאפסט אינאקענטי ער זאל הייסען די קריסטען מאכען א קרייצצוג אונ געהן אקעגען די מחמדנער. אינאקענטי האט באלד געשיקט קיין קאסטיליען א גאנצע מחנה אונ מיט זיי אויך דעם נוטען ארנאלד, אונ דאס ערשטע האבען זיי קיין בעסערע זאך ניט געפונען ווי אנפאלען אויף די יודען פון טולידה, דאס איז געשעהן אים יאהר 1212, אונ זיי וואלטען געוועהן אנגעמאכט א שאנע שחיטה

ווען אַלפאָנסאָ האַלט זיי ניט אָב דערפון אונ גיט זיי ניט צו פאַרשטעהן אַז ניט אַזעלכע טובות פערלאַנגט ער פון זיי.

דערווייל האָט דער פאַפּסט אינאָקענטי געמאַכט אַ גרויסע אֲסֵיפָה אונ האָט פאָרגעלעגט: מען זאָל אויסאַרבּייטען גאַנצע כְּלָלִים ווי אַזוי מען זאָל רודף'ן די שונאים פון דער קירכע אונ האָט דערבּיי שטאַרק אין זין געהאַט אויך די יודען. אַז דון יִצְחָק בִּנְבִינִישְׁתִּי, דער לייב־דאָקטאָר פון יאַקאָב דעם ערשטען, דעם קאָניג פון אַראַגאָניען איז דערפון געוואויר געוואָרען, האָט ער באַלד זיך בעמיהט אַז עטליכע בְּכָבוד'ע בַּעֲלֵי בָּתִּים זאָלען אַוועקפאָהרען קיין רום אונ זאָלען דאָרט בעטען, טאָמער וועלען זיי קאָנען מְבַטֵּל זיין די גְזֵרוֹת. עס האָט אָבער ניט געהאָלפען, אונ באַלד איז אַרויס אַ געזעץ אַז יודען טאָרען ניט פאַרנעהמען קיין שטעללען בּיי דער קרוין, אַז געלד מאָגען זיי לייען נאָר אויף אַ קליינעם פּראָצענט, אונ אַז די גאַנצע וואָך פון'ם קריסטליכען פֶּסַח טאָרען זיי ניט זעהן די ליכטיגע שיין. נאָר דאָס ערנסטע פון אַלדינג איז געוועהן דער בעפעהל, אַז יודען מוזען טראָגען אויף זייערע קליידער אַ בעזונדער צייכען, כְּדֵי יעדער זאָל זיי דערקענען, אונ דאָס האָט מען נאָכגעטהון דעם אַלְמָהַדִישען הערשער אַבּוּ־יוּסִיף יַעֲקֹב אַלְמַנְצוּר, וואָס האָט נאָך פריהער איינגעפיהרט, אַז יודען זאָלען געהן נאָר אַנדערש אָנגעטהון, ניט גלייך מיט אַללע איינוואָהנער פון'ם לאַנד. דעם 30 נאָוועמבער 1216 האָט מען די יודען גענויטה זיי זאָלען זיך אָנטהון מְשׁוּנֶה'נע קליידער אונ פון דעמאָלט אָן איז דאָס שאַנדליך געזעץ געבליבען אין אייראָפּאַ גאַנצע זעכס הונדערט יאָהר.

ווי וויט די יודען האָבען נאָר געקאָנט האָבען זיי געזוכט אַללע מיטעל אויסדרעהען זיך פון דעם שאַנדליכען צייכען, וואָס מען האָט נאָר אויסגעטראַכט צו ליעב דעם, אַז יעדער זאָל פון זיי לאַכען אונ שפּאָטען אונ זיי זאָלען נאָר קיין צוּטְרִים ניט האָבען צו קיין לייטישע קריסטען. די שונאים ווידער האָבען זיך געלעגט אין דער לאַנג אונ אין דער בּרייט אַז מען זאָל דַוְקָא שטאַרק אַכטונג געבען אויף די יודען זיי זאָלען חָלִילָה ניט איין רגע בּלייבען אָהן דעם „יודישען צייכען" אונ האָבען אֲפִילוּ אויסגעאַרבּייט גאַנצע דינים ווי גרויס אונ ווי בּרייט דער צייכען דאַרף זיין, פון וועלכע פאַרב אונ אויף וואָס פאַר אַ אָרט מען דאַרף איהם אָנטשעפען, נאָר די יודען פון אַראַגאָניען האָבען אים יאַהר 1220 געפּועלט בּיים נייעם פאַפּסט האָנאָריוּס דעם דריטען, וואָס איז געוועהן אַ ביסעל מיט מעהר יָשָׁר ווי אינאָקענטי, ער זאָל זיי בעפרייען פון דעם צייכען אונ ער האָט עס צו ליעב געטהון דעם קאָניגס לייב־דאָקטאָר, דון יִצְחָק בִּנְבִינִישְׁתִּי.

דאס איז אבער טאקי געוועהן נאר דער איינציגער חסד, וואס האנאריוס האט געטהון מיט די יודען; אז די ענגלישע יודען האבען זיך געווענדעט צו איהם אויך מיט א בקשה וועגען דעם שאנדליכען צייכען, האט ער זיי אפילו ניט געוואלט אויסהערען, אונ האט אויסער דעם צוגעשיקט בריף צו אללע קריסטליכע קאניגע זיי זאלען מעהר ניט בענוצען קיין יודען פאר שלוחים אין אנדערע לאנדער. אין ענגלאנד איז דעמאלט די מלוכה אין גאנצען געוועהן אין די האנד פונ'ם קארדינאל סטעפהאן לאנגטאן ווייל דער קאניג יאהאן איז געשטארבען אונ זיין זוהן היינריך דער דריטער איז נאך געוועהן צו קליין. דער קארדינאל איז פריהער אויך ניט געוועהן קיין שטארקער אוהב ישראל, ווער שמיעסט נאך אז פלוצלונג האט זיך נאר איינער פון די גייסטליכע מגיר געוועהן אונ מען האט איהם דערפאר פארברענט, האט ער גאר ניט געוואוסט ווי אזוי זיין הארץ צו קיהלען אונ האט די יודען אנגעטהון שרעקליכע צרות.

אין נעאפעל אונ סיציליען, וואו עס האט געהערשט דער גוטער דייטשער קייזער פרידריך דער צווייטער, האבען די יודען אויך געמוזט טראגען א בעזונדער צייכען, חאטש דער קייזער האט דווקא געהאלטען פון יודען אונ ביי איהם אין הויף אלליין האבען געוואהנט עטליכע לומדים וואס האבען איבערגעזעצט פיעל פילאזאפישע ביכער פון אראביש אויף לאטיין. אין פראנקרייך איז די שנאה צו די יודען נאר געווארען גרויס אונ פון דארט האט זיך דער גיפט צוגאסען איבער אללע נאהענטע אונ ווייטע לאנדער. פון פיער מענשען האבען זיך אין יענער צייט די יודען אנגעליטען: דאס זענען געוועהן — דער פאפסט גרעגאר דער ניינטער, וואס איז געוועהן אדם שונא דעם עדלען קייזער פרידריך דעם צווייטען אונ האט געמאכט א תל פון דייטשלאנד; דער קאניג פון פראנקרייך לודוויג דער ניינטער, וואס מען האט איהם אויך גערופען „דער היילינע" אונ וואס האט קיין יודען ניט געקאנט אנקוקען; פערדינאנד דער דריטער, דער קאניג פון קאסטיליען, וואס האט מיט איינענע האנד פארברענט אזעלכע קריסטען, וועלכע האבען ניט געהאלטען מיט דער קאטאלישער קירכע אונ האט דערפאר אויך זוכה געוועהן פאררעכענט צו ווערען צווישען די „היילינע", אונ ריימונד דע פעניאפארטע, וואס האט נאר געוואלט טויפען יודען אונ מחמדנער אונ האט זיי דערפאר אנגעטהון ענוים קשים. אונ די פיער מענשען האבען געלאזט כמעט איבער גאנץ איירופא פליעסען יודיש בלוט.

פון דייטשלאנד איז שוין נאר א קורצע וועג צו די לאנדער וואס ליעגען

ביי דער דאנוי. אין אונגארן האבען שוין לאנג געוואהנט יודען, וואס זענען אהין געקומען פון דער חאזארישער און ביצאנטינישער מלוכה, און אזוי ווי דארט איז דאס קריסטענטהום נאך ניט אזוי בעפעסטיגט געוועהן און עס האבען זיך דארט געפונען אויך פיעל מחמדנער און גאטצענדיענער, האבען די יודען געשפיעלט איין הויפט-ראללע, זיי פלעגען זיך משדך זיין מיט קריסטען, דער מסחר איז אין גאנצען איינגעשטאנען ביי זיי אין די האנד. זיי פלעגען אבדינגען דעם מס ביי דער מלוכה, און האבען אויך געהאט די בעסטע שטעללען ביי דער קרוין. אז עס האט זיך אבער געמאכט אז דער קאניג אנדרעאס האט בעדארפט אנקומען צום פאפסט גרעגאר, האט ער געמוזט איהם געבען דאס ווארט אז ער וועט מעהר קיין יודען און מחמדנער ניט צולאזען צו קיין דיענסט; עס איז איהם אבער שווער געוועהן דאס אויסצופיהרען און ער האט זיך ניט וויסענדיג געמאכט. דאס האט דעם פאפסט פערדראסען, ער האט ניט לאנג געטראכט און אנדרעאס'ן אין חרם אריינגעלעגט, און ער האט געמוזט מיט חרפה און בושה שווערען אז ער וועט פאלגען, און פונ'ם יאהר 1233 האבען יודען אויפגעהערט צו דיענען אין לאנד, חתונה האבען מיט קריסטען האבען זיי שוין ניט געטארט און א חוץ דעם האט מען זיי גענייטה זיי זאלען טראגען דעם שאנדליכען צייכען. דאס איינע האט געמוזט טהון בעלא, דער קאניג פון סקלאוואניען, און אויך אנדערע מאגנאטען, וואס יודען האבען געוואהנט אויף זייער ערד.

די אויסוועניגסטע צרות זענען נאך אבער געוועהן א גארנישט נעגען די איגוועניגסטע, וואס יודען האבען זיך אלליין אנגעמאכט. דאס מחלוקת איבער דעם רמב"ם האט זיך מיט דער צייט צובערענט ווי א העליש פייער, און די לומדים, וואס דער פראסטער עולם האט נור זיי געקענט און געגלויבט האבען זיך צוטהיילט אויף צוויי פיינדליכע מחנות, וואס איינער דעם אנדערן זענען געווארען שונאים אויפ'ן לעבען. פון איין זייט האבען די איידעלע מוחות, וואס האבען געוואוסט אז תורה און חכמה זענען צוויי שוועסטער און שטאמען ארויס פון איין שרש, געהאלטען שטאל און אייזען פאר'ן רמב"ם; פון דער אנדערער זייט האט ער געהאט א סך געגנער צווישען די דאזיגע, וואס האבען מורא געהאט אז צופיעל חקירה זאל ניט שאדען דער אמונה. איינער פון זיינע מתנגדים איז געוועהן ר' מאיר בן טודרוס הלוי אבולאפיא, וואס האט אריינגעשיקט א בריעף די לומדים פון לוניל זיי זאלען זיך ניט לאזען פערפיהרען. אין לוניל איז אבער דער זכר פונ'ם רמב"ם אזוי היילינ געוועהן אז מען האט איהם גאר ניט געוואלט הערען און דער גרעסטער למדן פון דארט, ר' אהרן בן

משולם, האט איהם אויף זיין בריעף געשיקט אזא תשובה אז מעהר פרובען זיך האט ער שוין ניט געקאנט. אויסער דעם האט דער בעריהמטער דאקטאר פון ברצלונה, ששת בנבנישתי געמאכט איבער ר׳ מאיר אבולאפיא א גאנצע הלצה, אונ געוויזען אז ער טהוט פונקט פארקעהרט ווי זיין נאהמען איז, ווייל ער הייסט „מאיר״, דער „בעלייכטער״ אונ צום סוף מאכט ער נאר „פינסטער״. מען קאן זאגען אז די ערשטע צייט איז ר׳ מאיר אבולאפיא געוועהן כמעט דער איינציגער געגנער פונ׳ם רמב״ם, ווייל אין שפאניען אונ אויך אין פראנקרייך איז דאס פאלק זעהר צופרידען געוועהן פון דער פרייהייט, וואס דעם רמב״ם׳ס ספרים האבען זיי געגעבען. נאר אין גאנצען איינגעשוויגען ווערען האט ער ניט געקאנט, ער האט אויף זיין זייט צוגעצויגען איינעם פון די בעלי־התוספות, ר׳ שמשון, אונ אז עס האבען זיך מיט דער צייט שפאנישע אונ פראנצאזישע יודען אנגעהויבען משדך זיין מיט קריסטען אונ מחמדנער, האבען זיי אנגעמאכט א געוואלד אונ געשריגען אז דאס האט מען אלץ דעם רמב״ם צו פערדאנקען. דעמאלט איז דער פרומער רב פון מאנפעלייער ר׳ שלמה בן אברהם אפענטליך ארויסגעשפרונגען געגען דעם רמב״ם אונ אזוי ווי ער האט געזעהן ווי דער פאפסט גרעגאר האט גראד אין יענער צייט אריינגעלעגט אין חרם די קריסטליכע פרייע געלעהרטע פון דער פאריזער אוניווערזיטאט, האט ער זיך ענטשלאסען אויך צו בענוצען מיט אזא מיטעל. עס איז איהם אבער שווער געוועהן אבצוזוכען נאך עטליכע רבנים, וואס זאלען האלטען מיט זיין דעה אונ ער האט זיך געמוזט בענוגענען מיט זיינע צוויי תלמידים, ר׳ יונה בן אברהם גירונדי אונ ר׳ דוד בן שאול: אללע דריי האבען געמאכט א בית דין אונ האבען ארויסגעלאזט א כרוז אז ווער עס וועט זיך צורירען צום רמב״ם׳ס ספרים דער איז שוין אין חרם. פריהר האבען זיי גערעכענט צו בעטען די מלוכה זי זאל זיי העלפען אין דער הייליגער מלחמה, וואס זיי האבען אנגעהויבען, נאר באלד האבען זיי שוין קיין פרעמדע הילף מעהר ניט בעדארפט, ווייל ביסלעכווייס האבען אנגעהויבען צו זיי צו צושטעהן אויך אנדערע רבנים. דא איז ערשט ארויס דאס רעכטע מחלוקת: די רבנים פון לוניל, בעזיע (בדרש) אונ נארבאן האבען באלד אריינגעלייגט אין חרם ר׳ שלמה׳ן מיט זיינע תלמידים. אין מאנפעליע אליין האט זיך אויך די קהלה צוטהיילט אויף צוויי כתות, אונ אזוי האט זיך אנגעהויבען א קריעג אין אללע יודישע קהלות פון קאטאלאניען, אראגאניען אונ קאסטיליען, אונ יעדער האט ביי זיך גערעכענט אז ער איז גערעכט.

צְווייא בֶּערִיהמְטֶע לוֹמְדִים פוּן יֶענֶער צַייט, דֶער אַלְטֶער ר׳ דָוִד קִמְחִי, וָואס אִיז בֶּעקַאנְט מִיט זַיינֶע רָאשֵׁי תֵּבוֹת רַדַ״ק, אוּנ דֶער יוּנְגֶער ר׳ משֶׁה בֶּן נַחְמָן, אָדֶער ווִי מֶען הָאט אִיהם גֶערוּפֶען אָבְּגֶעקִירְצְט רַמְבַּ״ן, הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעהַאט אַ חֵלֶק אִין דֶער מַחְלוֹקֶת. דֶער רד״ק אִיז גֶעוֶועהן אַ פַייעֶרִיגֶער בֶּעשִׁיצֶער דֶעם רמב״ם, אוּנ דִי פְרוּמֶע רַבָּנִים הָאבֶּען שׁוֹין לַאנְג אוֹיף אִיהם קְרוּם גֶעקוּקְט דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט גֶעטַייטְשְׁט דִי מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה—וָואס דֶער נָבִיא יְחֶזְקֵאל בֶּעשְׁרַייבְּט—אוֹיף אַיין אֵיידֶעלֶערְן אוֹפֶן, אוּנ אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר גֶעדְרוּנְגֶען אַז וֶוען מָשִׁיחַ וֶועט קוּמֶען וֶועט דֶער תַּלְמוּד אָנְוֶוארֶען זַיין וֶוערְט. קוים הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דָאס מַחְלוֹקֶת וֶועגֶען רמב״ם הָאבֶּען אִיהם דִי רַבָּנִים בַּאלְד אַרַיינְ־גֶעלֵיינְט אִין חֵרֶם, נָאר עֶר פוּן זַיין זַייט הָאט אוֹיךְ נִיט גֶערוּהְט: ווִי אַלְט אוּנ שְׁלַאף עֶר אִיז גֶעוֶועהן, הָאט עֶר זִיךְ גֶעלָאזְט פָאהרֶען צוּ פִיעל פְרַאנְצֶאזִישֶׁע קְהִלּוֹת, אוּנ הָאט זֵיי אוּנְטֶערְגֶעהִיצְט גֶעגֶען דֶעם רַב פוּן מָאנְפֶּעלְיֶע. דֶער רמב״ן, וָואס אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין קַאטַאלָאנְיֶען אִים יָאהר 1195 אוּנ הָאט אוֹיךְ גֶעטְרָאגֶען דֶעם נָאהמֶען בּוֹנְשְׁתְּרוּק ד׳ פָּארְטַא, אִיז גֶעגַאנְגֶען נָאר מִיט אַיין אַנְדֶער דֶרֶךְ, אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר זִיךְ גֶערֶעכֶענְט צְווִישֶׁען דֶעם רמב״ם׳ס גֶעגְנֶער. חָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ דָאקְטָאר אוּנ הָאט זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט נַאטוּר־ווִיסֶענְשַׁאפְטֶען, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט אִיבֶּער אִיהם מֶעהר שְׁלִיטָה גֶעהַאט דָאס הַארְץ ווִי דֶער מֹחַ: עֶר הָאט גֶעלֶעבְּט אִין גַאנְצֶען נָאר מִיט׳ן גֶעפִיהל, ווַייל עֶר הָאט גֶעזֶעהן אַז מִיט׳ן פֶערְשְׁטַאנְד אִיז שְׁוֶוער אַלְדִינְג צוּ בֶּעגְרַייְ־פֶען; דֶערְפַאר אִיז אִיהם אוֹיךְ נִיט גֶעפֶאלֶען דֶער רמב״ם, וָואס הָאט גֶעזוּכְט אַלֶע סוֹדוֹת אוּנ נִסִּים צוּ פַארְאֶנְטְפֶערְן מִיט׳ן שֵׂכֶל, אוּנ וָואס דֶער רמב״ם הַאלְט נִיט פוּן קַבָּלָה. עֶס קָאן זַיין אַז וֶוען עֶר וָואלְט גֶעלֶעבְּט אִין דֶער צַייט פוּנ׳ם רמב״ם אוּנ וָואלְט גֶעקַאנְט מִיט אִיהם אִיבֶּער פִיעל עִנְיָנִים פֶערְזֶאנְלִיךְ זִיךְ אוֹיסְ־שְׁמוּעֶסֶען, וָואלְט עֶר זִיךְ נִיט גֶעוֶועהן אַזוֹי דֶערְוַוייטֶערְט פוּן אִיהם; דִי טוֹיטֶע אוֹתִיּוֹת פוּן דִי סְפָרִים הָאבֶּען אִיהם אָבֶּער נִיט גֶעקָאנְט גֶעבֶּען אַ קְלָארֶע תְּשׁוּבָה אוֹיף אַלֶע שְׁאֵלוֹת אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען אַז עֶס אִיז אַסַךְ גְלַייכֶער ווַיינִיגֶער קְלֶערְן אוּנ מֶעהר פִיהלֶען אוּנ גְלוֹיבֶּען. אַז ר׳ שְׁלֹמֹה פוּן מָאנְפֶּעלְיֶע הָאט צוּם עֶרְשְׁטֶען מָאל אַרוֹיסְגֶעלָאזְט דֶעם חֵרֶם גֶעגֶען דִי וָואס הַאלְטֶען מִיט׳ן רמב״ם, אִיז נָאךְ דֶער רמב״ן גֶעוֶועהן צוּ יוּנְג, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז עֶר שׁוֹין גֶעוֶועהן רַב אִין גֶערָאנַא (גִירוּנְדִי), זַיין דֵעָה אִיז גֶעוֶועהן שְׁטַארְק ווִיכְטִיג, אוּנ ר׳ מֵאִיר אַבּוּלַאפְיַא הָאט אִיהם זֶעהר גֶעוָואלְט אַרִיבֶּער גֶעהמֶען אוֹיף זַיין זַייט. פְרִיהֶער הָאט זִיךְ דֶער רמב״ן גֶעהַאלְטֶען פוּן דֶערְוַוייטֶענְס, נָאר

אַז עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז מֶען הָאט שְׁלֹמֹה'ן אוּנ זַיין קָרוֹב ר' יוֹנָה'ן מַחְרִים גֶעוֶועהן, הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אַיינְהַאלְטֶען אוּנ אִיז אוֹיךְ צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ זֵיי אוּנ הָאט זִיךְ אֲפִילוּ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ שִׁיקֶען אַ בְּרִיעף אִין יֶענֶע אָרְטֶער פוּן שְׁפַּאנְיֶען וואוּ דֶער רמב"ם הָאט גֶעהַאט אַזַא גְרוֹיסֶען צַד. זַיין בְּרִיעף הָאט אָבֶּער אִין עֶרְגִיץ קַיין שׁוּם רוֹשֶׁם גֶעמַאכְט, אוּנ דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה אִין סַארַאגָאסַא, דֶער לַייבּ-דָאקְטָאר פוּנ'ם קֶאנִיג רַבִּי בְּחַיֵי בַּחִיאֵל אִבְּן אַלְקוּנְסְטַאנְטִינִי הָאט בְּפֵירוּשׁ עֶרְקְלֶאהְרְט, אַז מֶען וֶועט נִיט אַרָאבְּנֶעהְמֶען דֶעם חֵרֶם פוּן ר' שְׁלֹמֹה'ן בִּיז עֶר וֶועט מוֹדֶה זַיין אַז עֶר הָאט גֶעטְהוּן אַ פֶעהְלֶער. אַ חוּץ דֶעם הָאט רַבִּי בְּחַיֵי, זַיין בְּרוּדֶער שְׁלֹמֹה אוּנ נָאךְ גְרוֹיסֶע לַייט צוּ גֶעשִׁיקְט בְּרִיעף צוּ אַללֶע שְׁפַּאנִישֶׁע קְהִלּוֹת: מֶען זָאל נִיט שְׁווַייגֶען אִין דֶער זַאךְ אוּנ מֶען זָאל זִיךְ נוֹקֵם זַיין אִין דִי וָואס הָאבֶּען זִיךְ עֶרְלוֹיבְּט מְחַלֵּל צוּ זַיין דֶעם כָּבוֹד פוּנ'ם רמב"ם. בַּאלְד אִיז זֵיי אָנְגֶעקוּמֶען אַ תְּשׁוּבָה פוּן הוּעֶסְקַא, מָאנְצָאן (מַנְתְּשׁוֹן), קַאלַאטַאיוּד (קַלְעַת-אִיּוּב) אוּנ לֶערִידַא (לִירִידָה), אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעזֶעהן אַז זֵייעֶר צַד וֶוערְט אַללֶע מָאל גְרֶעסֶער. זֵיי הָאבֶּען אָבֶּער אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אוֹיף טָאלֶעדַא, וַוייל זֵיי הָאבֶּען גֶעווּאוּסְט אַז אוֹיף דֶער גְרוֹיסֶער קְהִלָּה וֶועלֶען אַללֶע יוּדֶען שְׁטֶעלֶען. דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי טָאלֶעדַא'ר יוּדֶען, ר' יְהוּדָה בֶּן יוֹסֵף אִבְּן אַלְפַאכַאר, וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן לַייבּ-דָאקְטָאר בַּיים קֶאנִיג פֶערְדִינַאנְד דֶעם דְרִיטֶען, הָאט אָבֶּער דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט גֶעשְׁווִיגֶען אוּנ הָאט נִיט גֶעוָואלְט אַרוֹיסְזָאגֶען זַיין מֵיינוּנְג וֶוער פוּן בֵּיידֶע צְדָדִים הָאט רֶעכְט. ר' מֵאִיר אַבּוּלַאפְיָא הָאט דֶערְוַוייל גֶעשְׁטַארְקְט דֶעם רמב"ן מִיט זַיינֶע בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם גֶעטְרֵייסְט אַז נָאר נִיךְ וֶועלֶען אַללֶע פְרוּמֶע יוּדֶען זַיין אוֹיף זֵייעֶר זַייט. פְּלוּצְלוּנְג הָאט אָבֶּער דֶער רמב"ן דֶערְזֶעהן אַז פִיעל רַבָּנִים וֶוערֶען עֶפִּיס קַאלְט צוּ ר' שְׁלֹמֹה'ן — אוּנ דָאס הָאט גֶעפֶעלְט בַּיי זֵיי רַבִּי בְּחַיֵי אַז זֵיי זָאלֶען חָאטְשׁ בְּלַייבֶּען שְׁטֶעהֶן פוּן דֶערְוַוייטֶענְס אוּנ זִיךְ נִיט מִישֶׁען — דֶעמָאלְט אִיז בַּיים רמב"ן גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל זִיךְ פְּרוּבֶּען מַאכֶען אַ שָׁלוֹם צְווִישֶׁען דִי צְדָדִים. עֶר הָאט אוֹיךְ פָארְגֶעלֵייגְט מֶען זָאל זִיךְ אוֹיסְגְלַייכֶען אוֹיף אַזַא אוֹפֶן, אַז פוּנ'ם רמב"ם'ס סְפָרִים זָאל נָאר דֶער „מוֹרֶה נְבוּכִים" בְּלַייבֶּען גֶעאַסֶרְט, אוּנ אַז טַאקִי דֶעם רמב"ם'ס זוּהן אַלֵיין, אַבּוּל-מִינִי אַבְרָהָם, זָאל בֶּעשְׁטֶעהֶן דַארוֹיף. עֶס הָאבֶּען אִיהם אָבֶּער קֵיינֶער נִיט גֶעוָואלְט פָאלְגֶען, אוּנ דָאס מַחֲלוֹקֶת הָאט זִיךְ נָאךְ מֶעהר צוּ פְלַאקֶערְט.

דֶער צַד פוּנ'ם רמב"ם הָאט נִיט גֶערוּהְט, אַז דֶער אַלְטֶער רד"ק הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַלֵיין צוּ פָאהְרֶען קַיין טָאלֶעדַא, אוּנ זִיךְ אִיבֶּערְצֵייגֶען מִיט וֶועמֶען

מען האלט דארט, אויפ'ן וועג איז ער אבער שטארק קראנק געווארען און האט אנגעשריבען א בריעף צו ר' יהודה אבן אלפאכאר, און האט איהם געבעטען ער זאל אפען ארויסזאגען זיין דעה און ער זאל ניט שטעהן פון ווייטען ביי אזא וויכטיגע שאלה. דא האט זיך אבער ארויסגעוויזען אז אלפאכאר איז געווען פונ'ם רמב"ם'ס געגנער און ער האט דעם רד"ק געאנטפערט מיט אזעלכע שטאכי־ווערטער אז ער האט שוין געזעהן מיט וועמען ער האט צו טהון. פון דעסט־וועגען איז דער כח פון ר' שלמה'ן ניט שטארקער געווארען, חאטש עס האבען געהאלטען מיט איהם אזעלכע דריי גרויסע לייט ווי דער רמב"ן, אבולאפיא און אלפאכאר; ביסלעכווייס האבען זיך פון איהם אבגעזאגט אללע וואס זענען פריהר געווען אויף זיין זייט, און אז ער האט געזעהן ווי ווייט ער שטעהט פון זיין ציעל האט ער געפועלט ביי זיך צו טהון אזא חלול השם, וואס טאקי נאר דער וויסטער נצחון האט געקאנט דארויף ארויפברענגען אזא צדיק. דער פאפסט גרעגאר האט דעמאלט גערודפ'ט די אלביגענזער און האט אללע זייערע כתבים געווארפען אין פייער. אוודאי האט ר' שלמה פערשטאנען, אז ווען ער וועט מודיע זיין די גייסטליכע אז צווישען יודען געפינען זיך אויך אפיקורסים, וואס לערנען אפיקורסישע ספרים, און ער וועט זיי טאקי ווייזען די לאטיינישע איבערזעצונג פונ'ם „מורה נבוכים", וואס מען האט געמאכט אויפ'ן בעפעהל פונ'ם דייטשען קייזער פרידריך דעם צווייטען, וועלען די גייסטליכע קיין בלאטעל ניט איבער־לאזען פונ'ם רמב"ם. אזוי איז טאקי געווען: די מסירה איז ביי די גייסטליכע שטארק אנגעלעגט געווען, און זיי וואלטען געוויס זיך גוט אבגערעכענט מיט די „יודישע אפיקורסים", נאר דאס גליק איז געווען וואס איבער די יודען האבען זיי דעמאלט קיין ממשלה ניט געהאט, דאריבער האבען זיי אויסגעלאזט דעם גאנצען כעס צו די שאדליכע חבורים. זיי האבען געהייסען זוכען אין אללע יודישע הייזער דעם רמב"ם'ס ספרים און האבען זיי אין מאנפעליע (מונפיילור) אפענטליך פארברענט. נאך ווייניג דאס פערברענען דעם רמב"ם'ס ספרים, האבען זיי נאך אנגעשטעללט פאלשע עדות אויף זייערע מתנגדים, און פיעל יודען פון מונפיילור זיינען געווען אין גרויס סכנה.

אזא עולה האט אנגעמאכט א רעש אויף דער וועלט, און ר' שלמה'ס בעסטע פריינד האבען זיך אין גאנצען פון איהם אבגעזאגט. די מוסרים, וואס ער האט אנגעשטעלט, האבען געהאט א שווארצען סוף: מען האט ביי זיי אויסגעשניטען די צונגען. ר' יונה גירונדי האט זיך גענוג געשלאגען „על חטא" און האט אויף זיך גענומען צו פאהרען קיין טבריא און זיך אויסבעטען א כפרת עון אויפ'ן

רמב"ם'ס קבר. אין ברצלונה האט דער פארשטעהר ר' אברהם בן חסדאי איינגעפיהרט אז אללע שבת זאל מען לייענען א קאפיטעל פונ'ם „מורה נבוכים", אונ פון דעם מנהג האט מען צו וויסען געגעבען די יודישע קהלות פון קאסטיליען, אראגאניען, לעאן אונ נאווארא.

איינער פון די בעלי־תוספות, ר' משה פון קוצי, דער מחבר פון דעם בעריהמטען חבור ספר מצות גדול (סמ"ג), האט זיך גענומען אים יאהר 1256 ארומפאהרען איבער שפאניען אונ מיט זיינע דרשות מאכען שלום צווישען די כתות, וואס צו ליעב זייער מחלוקת האט דערווייל דאס יודישקייט אנגעהויבען פאלען. דעמאלט איז טאקי דער אינווענינסטער מעמד פון די יודען געוועהן גאר ניט קיין פרעהליכער: אין דער צייט וואס די רבנים אונ די לומדים האבען געשטריטען צו דארף מען די תורה אבהיטען פון חקירה, איז דער פראסטער עולם אין גאנצען פערוואהרלאזט געווארען אונ האט זיך אנגעהויבען משדך זיין מיט קריסטען אונ מחמדנער. געגען אזעלכע געמישטע חתונות האט ר' משה פון קוצי געארבייט מעשים, אונ עס איז איהם געראטהען צו דערוועקען אין דעם עולם די ליעבע צו די אמת'ע פרומקייט.

ווען דאס מחלוקת האט פארדרעהט די עדעלסטע מוחות, האט זיך אנגעהויבען נאר א נייער למוד וואס מען האט איהם גערופען קבלה, ווייל דער למוד איז געוועהן געבויעט אויף אלטע זאכען וואס יעדער האט מקבל געוועהן פונ'ם אנדערן פון די פריהריגע יאהרען. די קבלה בעשטעהט ניט פון קיין בעשטימטע כללים אונ איז נאר פול מיט סודות אונ ווינקען, וואס פיהרען אריין דעם מענשען אין גאנץ אונבעקאנטע וועלטען. אפילו ווען די קבלה האט זיך אנגעהויבען — איז געבליבען א סוד, חאטש דאס איז זיכער אז פאר דעם דרייצעהנטען יאהרהונדערט האט מען פון איהר כמעט ניט געוואוסט. פאר'ן ערשטען מקובל רעכענט מען ר' יצחק (סגי נהור), אונ א טהייל מיינען אז ער האט דעם למוד געירש'ט ביי זיין פאטער ר' אברהם בן דוד פון פושקיירוש (הראב"ד). דער הויפט־בנין פון קבלה שטעהט אויף גלגול נפש, דאס הייסט, אז די נשמה ווערד מגולגל נאך'ן טויט פון א מענשען אונ געהט איבער אין איין אנדער גוף ביז זי דערגרייכט ניט נאר די הויכע מדרגה אונ ווערד ניט געלייטערט. די תלמידים פון ר' יצחק סגי נהור פלעגען דערצעהלען, אז זייער רבי האט בעדארפט נאר א קוק טהון אויף איינעם, האט ער באלד דערקאנט וואס פאר א נשמה ער האט. פון די תלמידים זענען בעקאנט נאר צוויי — עזריאל אונ עזרא, וואס האבען איבערגענומען אין גאנצען ר' יצחק'ס ארבייט. אין זייערע כתבים זיינען זיי זיך סותר

אין די ריכטיגקייט פון וואנען שטאמט די קבלה, ווייל אויף איין ארט דערצעהלען זיי גאנצע נסים, אז די קבלה שטאמט פון גאר אלטע צייטען און ניט יעדער האט זוכה געוועהן נהנה צו זיין פון איהר ליכטיגקייט, און אויף איין אנדער ארט זאגען זיי מגלה דעם סוד אז זיי האבען דעם למוד אנגעהויבען ערשט ניט לאנג, ווען זיי האבען זיך ארומגעדרעהט איבער דער וועלט און געזוכט די טיעפע חכמה, וואס קאן זיי ווייזען דעם וועג צום בעשעפער.

אז מען קוקט זיך צו צום יסוד פון דער קבלה, זעהט מען בפירוש ארויס אז דאס למוד וואקסט פון דעם רמב"ם'ס געגנער: א טהייל פון זיי האבען זיך איבערצייגט אז דער רמב"ם איז אזוי אנגענומען נאר צו ליעב דעם וואס ער עקלאהרט מיט'ן שכל אללע סודות פון דער תורה און ניט צו פערשטעהן דעם טעם פון די מצות, ווייל דעם מענשען איז שווער בלינד אלדינג צו גלויבען און וויל ווי ווייט מעגליך מיט זיין פערשטאנד בעגרייפען דאס געטהיגקייט און ניצליכקייט פון דעם, וואס מען הייסט איהם טהון, דאריבער האבען זיי זיך ענטשלאסען אנצוהייבען אנדערע מיני חקירות וואס זאגען אז די תורה איז אין גאנצען סודות. יעדעס ווארט, יעדער אות איז א סוד וואס א מענשליכער שכל קאן נאר ניט אריינדרינגען צו פערשטעהן אקוראט. די מקובלים האבען ערקלאהרט אז גאטט איז א „אין סוף", און אז די וועלט איז בעשאפען געווארען דורך צעהן ספירות אדער פרצופים. נאך זייער דעה, איז די וועלט גליך צו א בוים מיט בלעטער און די ספירות זענען די ווארצעלן וואס גיבען אינקה דעם בוים. די מקובלים רעכנען אז די וועלט שטעהט אויף תרי"ג מצות וואס יודען היטען אב. און אז פון די תפלות, וואס דער יוד זאגט מיט א רעכטער כונה, ווערד די נשמה געלייטערט. די ביטערע שאלה פון שכר פאר גוטע מעשים און ענש פאר שלעכטע זאכען אויף דער אדער אויף יענער וועלט, און בעזאנדערס די פראגע וואס ניט נאך עד היום פיעל מענשען קיין מנוחה ניט, פאר וואס איז אמאל דער רשע גליקליך און דעם צדיק געהט שלעכט, האבען די מקובלים פאראנטווארט מיט זייער אמונה אין גלגולים, און האבען דערוויזען, אז די הצלחה געוועהנדט זיך נאר אן דער נשמה: קוים איז שוין די נשמה אבגעקומען פאר פריהרינגע זינד, מאג זי שוין אריין אפילו אין דעם ערגסטען גוף וועט זי פון קיין שלעכטס מעהר ניט וויסען, און משיח וועט ערשט דעמאלט קומען ווען קיין איינציגע פערפלעקטע נשמה וועט זיך מעהר ניט ארומדרעהען אויף דער וועלט .... אט די אללע זאכען האבען ביידע ברידער, עזריאל און עזרא, איבערגעגעבען זייערע תלמידים און לויט דעם גאנג זיי דערקלערט

און גֶעוִויזֶען אַלְדִינְג מִיט אותות ומופתים. דֶער אַנְדֶערֶער מְקוּבָּל אָבֶּער, יַעֲקֹב בֶּן שֵׁשֶׁת גִּירוּנְדִי, הָאט שוין חוֹזֶק גֶעמַאכְט פוּן אַלֶע חֲקִירוֹת אוּן הָאט גֶעפָאדֶערְט פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים מֶען זָאל אִיהם נָאר גְלוֹיבֶּען:

די עֶרְשְׁטֶע מְקוּבָּלִים הָאבֶּען אָבֶּער גֶעוָואלְט אוֹיךְ אַז זֵייעֶר נַייעֶר לִמּוּד זָאלל נִיט אוֹיסְזֶעהֶען אַז עֶר אִיז צוּ נַיי הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוֹיף דֶער וֶועלְט אַ סֵפֶר מִיט דֶעם נָאהמֶען בָּהִיר (דֶער גְלַאנְץ) אוּן הָאבֶּען גֶעזָאגְט אַז עֶר שְׁטַאמְט פוּנ'ם בֶּערִיהמְטֶען תַּנָּא נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה. עֶס אִיז טַאקִי גֶערָאטְהֶען פִיעל מֶענְשֶׁען צוּ זִיךְ צוּ צִיהֶען אוּן חָאטְשׁ ר' מֵאִיר בֶּן שִׁמְעוֹן פוּן נַרְבוֹנָה אוּן ר' מְשׁוּלָּם בֶּן משֶׁה פוּן בֶּעזִיֶע (בְּדִרַשׁ) הָאבֶּען צוּשִׁיקְט בְּרִיעף אוּן בֶּעוִויזֶען אַז דֶער „בָּהִיר“ אִיז פַאלְשׁ, אִיז זֵייעֶר מִיה גֶעוֶועהן אוּמְזִיסְט.

אַזוֹי אִיז גִירוּנְדִי גֶעוָוארֶען אַ גֶעסְט פוּן די מְקוּבָּלִים אוּן זֵיי הָאבֶּען זִיךְ דָארְט פַארְמֶעהרְט, ווייל צְווִישֶׁען זֵיי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַזַא גְרוֹיסֶער גָאוֹן ווִי דֶער רמב"ן וָואס הָאט שְׁטֶענְדִיג גֶעגְלוֹיבְּט זַיין הַארְץ מֶעהר ווִי זַיין קָאפּ. בִּיסְלֶעכְוַויז הָאט זִיךְ די קַבָּלָה פַארְשְׁפְּרֵייט אוֹיךְ אִין אַנְדֶערֶע אֶרְטֶער, אוּן פִירְצִיג יָאהר נָאכ'ן רמב"ן'ס טוֹיט זֶענֶען פְּלוּצְלוּנְג גֶעוָוארֶ'ן בַּיי יוּדֶען דְרַיי כִּתּוֹת: חַקְרָנִים, וָואס הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען פוּן דֶעם רמב"ם'ס סְפָרִים, תַּלְמוּדִיסְטֶען, וָואס זֶענֶען אוֹיף אֵיין שְׁרִיט נִיט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן דֶער גְמָרָא, אוּן מְקוּבָּלִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען נָאר מִיט רְמָזִים אוּן סוֹדוֹת. די עֶרְשְׁטֶע צַייט הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ די תַּלְמוּדִיסְטֶען מִיט די מְקוּבָּלִים גֶעהַאלְטֶען אִינֵיינֶעם אוּן הָאבֶּען מִיט זֵייעֶרֶע פֶּערְדָאפֶּעלְטֶע כּוֹחוֹת גֶעוָוארְפֶען מִיט שְׁטֵיינֶער אוֹיף די חַקְרָנִים נָאר נִיךְ הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אוֹיךְ צוּשְׁלָאגֶען אוּן אַלֶע דְרַיי כִּתּוֹת זֶענֶען זִיךְ גֶעוָוארֶען שׂוֹנְאִים אוֹיפ'ן לֶעבֶּען.

פוּן די יוּדִישֶׁע דִיכְטֶער (מְשׁוֹרְרִים אָדֶער פַּיְטָנִים), וָואס הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט אִין יֶענֶער צַייט, זֶענֶען בֶּעקַאנְט גֶעבְּלִיבֶּען די נֶעהמֶען פוּן ר' יְהוּדָה אַלְחַרִיזִי, וָואס הָאט אִיבֶּערְזֶעצְט פוּן אַרַאבִּישׁ אַ טְהֵייל פוּנ'ם רמב"ם'ס סְפָרִים אוּן הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ זַיין סֵפֶר „תַּחְכְּמוֹנִי; ר' יוֹסֵף בֶּן סַבַּארָה, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ דָאקְטָאר אִין בַּרְצְלוֹנַא אוּן הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סֵפֶר „שַׁעֲשׁוּעִים“; ר' יְהוּדָה בֶּן יִצְחָק בֶּן שַׁבְּתַי, וָואס הָאט אוֹיךְ גֶעשְׁרִיבֶּען הֶעבְּרֶעאִישֶׁע שִׁירִים, אוּן ר' אַבְרָהָם בֶּן שְׁמוּאֵל הַלֵּוִי בֶּן חִסְדָאִי, וָואס הָאט אִיבֶּערְזֶעצְט פוּן אַרַאבִּישׁ דֶעם סֵפֶר „בֶּן הַמֶּלֶךְ וְהַנָּזִיר“. דֶעמָאלְט הָאט אוֹיךְ ר' בֶּרֶכְיָה בֶּן נַטְרוֹנָאִי הַנַּקְדָן אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיינֶע הוּנְדֶערְט זִיבֶּען מְשָׁלִים וואוּ עֶר הָאט דֶעם אֶמֶת אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין מוֹיל אַרַיין פֶערְשִׁיעדֶענֶע חַיּוֹת אוּן

שׂוּת, אונ האט אנאמען געגעבען „משלי שועלים“. ר׳ יצחק אבן סהולא, וואס פון איהם איז געבליבען א ספר „משל הקדמוני“. צווישען די אראבישע דיכטער האט זיך אויך אויסגעצייכענט א יוד, אבו יצחק אברהם אבן סהיל פון שיבילה, איינער פון די וואס די אלמהידען האבען זיי געצוואונגען צו ווערען מתחדנער.

די וועלט זאגט אבער א ווארטעל, אז צווישען דער באבע אונ דער קימפעטארן ווערד דאס קינד דערשטיקט: דאס האט מען ארויסגעזעהן דערפון ווי די יודען האבען נאך דעם רמב״ם׳ס טויט פערנאכלעסיגט זייער הייליגע שפראכע. די דריי כּתות האבען זיך גערודפ׳ט איינס דאס אנדערע אונ אלין צו ליעב דעם חייל יעדע האט געלעכענט אז נאר זי געהט מיט׳ן אמת אונ נאר איהר וועט געראטהען ארויסבּרענגען דאס יודישקייט אויף א פעסטען מעמד. צום סוף האבען זיי אללע דריי פארגעסען אז לשון קדש איז דער איינציגער יסוד פונ׳ם גאנצען יודענטהום, אונ אז דער רד״ק איז אויך געשטארבען, האט זיך קיינער ניט בעשעפטיגט מיט דעם לשון וואס איז אזוי שטארק צו געבונדען צו דער תּורה אונ צו דער יודישער אמונה. אזוי זענען ביסלעכוויז אבגעפאלען די בלעטער פון דעם שאנעם בוים, וואס האט ערשט ניט לאנג געבליהט אונ געבראכט געשמאקע פּירות פון תּורה אונ חכמה.

8 די ויכּוחים אונ דאס פארברענען פונ׳ם תּלמוד.

(1240—1270 נאך קריסטוס געבורט).

אין דער צייט וואס די יודען האבען געהאלטען אין איין שלאגען זיך איינוועניג איבער פערשיעדענע דעות, האט דער שונא ניט געדרימעלט פון דרויסען אונ האט פון זייערטוועגען ניט געזשאלעוועט קיין קלאפ נאר צו ליעב איין דעה וואס ער האלט זיך פעסט אן איהר נאך אין איצטיגע יאהרען: אז דער יוד איז פאר איהם סתם שאדליך אונ וואס מעהר צרות ער וועט איהם אנטהון וועט פאר איהם געוויס בעסער זיין. דער סם וואס דער פאפסט אינאקענטי דער דריטע האט אריינגעלאזט אין פאלק האט געמאכט א פיעל ארגערע ווירקונג: ווי פיעל ער אליין האט געקאנט ערווארטען. אינאקענטי האט נאר געוואלט די יודען א ביסעל צודריקען, זיי זאלען ניט אזוי שטארק אויפהייבען דעם קאפ, אבער מען זאל זיי טאקי ניט לאזען לעבען — דאס האט ער גאר ניט גערעכענט. דאס פאלק האט אבער ליעב צו מאכען אנדערע

חשבונות פון אללע בעשולדיגונגען, וואס לכתחלה האט מען זיי געהאלטען פאר נארישקייטען אונ אויסגעטראכטע זאכען · איז ביים פאלק געווארען א אמת גמור אונ מען האט געהאלטען פאר א מצוה צו ברענען דערפאר די יודען אונ בראטען. ניט ווייט פון בישאפסהיים אונ לאודה האט מען געפונען א הרוג א קריסט; באלד איז ביי אללע געבליבען, אז דאס איז די יודענס ארבייט, מען איז אנגעפאלען אויף די יודישע קהלות פון יענע צוויי שטאדטליך אונ מען האט אויסגעהרג'ט גאר אהן א שום טענה פיעל אונשולדיגע יודישע משפחות, אונ צווישען זיי אויך ווייבער אונ קליינע קינדער, דערנאך ערשט האט מען פערנומען אכט מענשען פון די שאנסטע בעלי בתים, מען האט זיי איינגעזעצט אין תפיסה אונ מען האט זיי אנגעטהון ענוים קשים ביז זיי האבען זיך געמוזט מודה זיין אויף אליגען, אז זיי זענען די רוצחים אונ מען האט זיי קלאמערשט מיט רעכט דערהרג'ט. די יודען האבען א קוק געטהון, אז דאס איז קיין תכלית ניט · אז אזיינע מעשות קאנען מיט זיי געשעהן יעדען טאג, זענען זיי געקומען צום פאפסט גרעגאר דעם נייגטען בעטען ער זאל אויף זיי רחמנות האבען אונ אבהאלטען די קריסטען פון פשוט'ע רציחות. עס איז א סברא אז מיט לעדיגע האנד זענען זיי ניט געקומען צום פאפסט, נאר ווי אזוי די מעשה איז פון דארט געוועהן, צו האט דא געהאלפען „תפלה" אדער „דורון", נאר גרעגאר האט בעקומען א רצון צו מאכען א סוף פון דער „מלחמה" אונ ער האט ארויסגעלאזט א בעפעהל מען זאל די יודען ניט טהון מעהר קיין שלעכטס. די שנאה איז שוין אבער געוועהן אזוי גרוים אז אפילו דעם פאפסט בעפעהל האט מען אויך ניט געוואלט הארען.

ווי ווייט די קריסטען האבען געהאסט די יודען, קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס אפילו דער עדלער דייטשער קייזער פרידריך דער צווייטער איז געוועהן א שונא ישראל. פרידריך האט זיך דווקא ארומגערינגעלט מיט די בעסטע יודישע חכמים, ווייל ער האט זעהר ליעב געהאט חכמה, ער פלעגט אפט שרייבען בריעף קיין טאלעדא צו א בעריהמטען יודישען למדן ר' יהודה בן שלמה כהן אבן מלכא (מתקה) אונ האט איהם בעצויגען קיין איטאליען. ער האט אויך געלאזט קומען קיין נעאפעל פון פראנקרייך איין אנדער יודישען געלעהרטען ר' יעקב אנטולי אונ האט איהם בעשטימט א יאהר-געהאלט דערפאר וואס ער וועט פון אראביש איבערזעצען וויסענשאפטליכע ביכער. ר' יעקב אנטולי איז געוועהן ר' שמואל אבן תבון'ס איידעם, אונ האט איבערגעזעצט אויף לאטיין דעם „מורה נבוכים", אונ נאנץ אפט פלעגט פרידריך זיך

פערטיעפען אין דעם רמב״ם׳ס חקירות. בײַ אַזאַ נאָהענטקייט צו יודען וואָלט דאַכט זיך פרידריך בעדאַרפט זיי שאַטצען און ליעב האָבען, בעזאָנדערס נאָך דעם וואָס קיין פרומער קריסט איז ער קיין מאָל ניט געוועזען און האָט פײַנד געהאַט די גײַסטליכע, צום סוף האָט ער נאָך די יודען ערגער בעהאַנדעלט ווי אַנדערע און אין זײַן הויפּט־שטאָדט פּאַלערמאָ האָבען זיי געמוזט זיצען אין אַ בעזונדער גאַס, וואָס מען האָט גערופען גהעטאָ. אין עסטערײַך איז די יודען געוועזען בעסער: דער ערץ־הערצאָג פרידריך דער ערשטער האָט דערקאַנט זייער ווערטה און האָט זיי געגעבען די גרעסטע פרייהייט, כּדי זיי זאָלען בעלעבען דעם מסחר פון׳ם לאַנד. צוויי יודען, ליבלין און נעקעלאַ, זענען בײַ איהם געוועזען די גאַנצע פיהרער, און אַחוץ דעם האָט ער יודען צוגעלאָזט צו די בעסטע שטעללען. דער קייזער פרידריך האָט דאָס אָבער ניט געוואָלט לײַדען און האָט אַזוי לאַנג געאַרבײַט ביז מען האָט צוגענומען די רעכטע אויך בײַ יענע יודען. איבערהויפּט איז שווער צו פערשטעהן פון וואַנען געהמט זיך אַזאַ אַכזריות צו אַ עדלען מענשען וואָס פלעגט שטאַנדיג קוועלען פון יודישער חכמה און חריפות. אַז די אַפריקאַנישע יודען זענען אַנטלאָפען קיין סיציליען פון די אַלמאָהדען האָט ער זיי אַרײַנגעלאָזט, נאָר ער האָט פון זיי געפאָדערט אַזוי פיעל מס אַז ער האָט זיי אין גאַנצען אויסגעזויגען און דאָס לעבען איז זיי ניט ניחא געוועהן.

בײַ אַנײַ[illegible]ם קרייצצוג אים יאָהר 1236, איז מען אָנגעפאַלען אויף די יודישע קהלות פון אַנזשוא, פּאָאַטוא באָרדאָ, אַנגולעם און נאָך אַנדערע שטאָדט און מען האָט געניטה די יודען זיי זאָלען זיך טויפען. טהייער האָבען די יודען בעצאָהלט פאַר זייער גלויבען: נאָר פינף הונדערט יודען זענען איבער־גאַנגען צום קריסטענטהום און מעהר פון דרײַ טויזענד זענען אומגעקומען; מעוברת׳ע ווײַבער און פיצעלעך קינדער האָט מען מיט די פערד צוטראָטען, די טויטע קאָרפּערס האָט מען געלאָזט זיך וואַלגערן אין די גאַסען, מען האָט צוריסען ספרים, פאַרברענט הײַזער און אומעדום געראַבאָוועט וואָס מען האָט נאָר געקאָנט צונעהמען. די יודען האָבען זיך נאָך אַמאָל געווענדט צום פּאַפּסט ער זאָל זיי מציל זײַן פון דער נײַער צרה. גרעגאָר האָט באַלד צושיקט בריעף צו די גײַסטליכע און האָט אויך געשריבען דעם קאָניג פון פראַנקרײַך לודוויג דעם נײַנטען אַז נאָטט וויל ניט אַזעלכע קרבנות און די קירכע בעדאַרף ניט מען זאָל יודען שלעפּען מיט געוואַלד צום טויפען. לודוויג איז אָבער געוועהן אַזאַ שונא די יודען, זיי צו טויפען האָט ער געהאַלטען פאַר דער גרעסטער

מצוה, אז ער האט אויפ'ן פאפסט'ס בריעף גאר ניט געקוקט אונ האט זיך געטהון זיינס. די יודען איז נאך איבערגעבליבען איין מיטעל – זיך אבצוקויפען מיט געלד, אונ דאס האבען זיי געטהון. אין ענגלאנד האבען זיי ביי היינריך דעם דריטען פאר אהיבשע מטבע געפועל'ט ער זאל צושיקען שלוחים איבער דעם גאנצען לאנד אונ אנזאגען שטרענג מען זאל זיי ניט טשעפען. אזא מיטעל איז אבער געוועהן, ווי מען זאגט, א שטעקען מיט צוויי עקען: צו ליעב דעם זיי זאלען קאנען געלד געבען, האבען די יודען געמוזט רייסען גרויסע פראצענטען, אונ צו ליעב די פראצענטען האבען זיי זיך אפט בעדארפט אויסקויפען מיט געלד. אזוי איז דער יוד געווארען אזא מסוכנ'ער חולה, וואס וואו מען לענט איהם איז איהם שלעכט. פון אללע זייטען האט מען נאר געהארט א געשריי, אז דער יוד איז א הויט-שינדער, א בלוטזויגער, נאר קוים האט לודוויג געוואלט גאר לחלוטין פאר ווערען די יודען זיי זאלען ניט נעהמען קיין רוחים, האבען עס די גראסטע בארגען ניט דערלאזט אונ האבען געוויזען אז אזוי וועט זיין נאך ערגער אונ מען וועט ניט האבען ביי וועמען א פרוטה צו לייען, ווייל די קריסטען פלעגען גאר דערקוועטשען זייערע בעלי חובות.

איין שטיקעל אנשפארעניש האט נאך דער יוד געהאט אין יענער פינסטערער צייט – דאס איז געוועהן די ישיבה, דאס שולכען, דער בית המדרש, וואו ער האט זיך געקאנט אנידערזעצען איבער א בלאטט גמרא, זיך אוועקלאזען שוויסען איבער דעם גרויסען ים פונ'ם תלמוד אונ פארגעסען דעמאלט אללע צרות. דער שונא האט אבער געטראפען אויך אהין אונ האט ביי איהם צו גענומען זיין לעצטע טרייסט. א געטויפטער יוד, ניקאלאי דאנין, פון לא-ראשעל האט געמסר'ט דעם פאפסט, אז דאס גאנצע אומגליק ליעגט נאר אין דעם תלמוד, אז די יודען וואלטען געוועהן אסך לייטישער ווען די גמרא פארדרעהט זיי ניט דעם קאפ אונ רייצט זיי ניט אן געגען די קריסטען אונ אז מען מוז דעם שאדליכען למוד אין גאנצען צו שטערן עס זאל פון איהם קיין זכר ניט בלייבען.

די גמרא איז פאר די שונאי ישראל שטענדיג געוועהן א כשר'ע מציאה, ווייל דארט זענען צונויפגעזאמעלט פערשיעדענע מיינונגען, וואס די תנאים אונ אמוראים האבען ארויסגעזאגט אין פערשיעדענע צייטען אונ וואס מען קאן זיך צו זיי צוטשעפען. עס איז דאריבער גאר קיין וואונדער ניט וואס דער געטויפטער ניקאלאי דאנין האט אבגעזוכט אין תלמוד פינף אונ דרייסיג ארטער, וואס בעווייזען די שנאה פון די יודען צו דער קריסטליכער אמונה. באלד ווי די

מסירה איז אנגעקומען צו פאפסט גרעגאר, האט ער שוין ארויסגעשיקט א בעפעהל צו אללע גייסטליכע פון פראנקרייך, ענגלאנד, קאסטיליען, אראגאניען און פארטוגאל, אז זיי זאלען הייסען, אום ערשטען שבת פון פאסטען-צייט, ווען די יודען וועלען אוועקגעהן דאווענען, אנפאלען אויף אללע יודישע הייזער און צונעהמען אללע תלמודישע ספרים, וואס מען וועט געפינען. אחוץ דעם האט ער צוגעשריבען די מלכים פון יענע לאנדער, זיי זאלען די גייסטליכע בעהילפיג זיין. און אז מען וועט זיך איבערצייגען אז אין תלמוד געפינען זיך טאקי די ערטער, וואס דאנין האט אנגעוויזען, זאל מען אפענטליך דען תלמוד פארברענען. דעם מוסר האט ער געגעבען א איינגעהאנדיגען בריעף צום עפיסקאפ פון פאריז, ער זאל זיך מיט אללע כוחות משתדל זיין און צושטערען די נעסט וואס די בעלי התוספות האבען געהאט אין פראנקרייך.

אין שפאניען און ענגלאנד האט מען זיך כמעט ניט געוואלט אומקוקען אויף גרעגאר'ס בעפעהל. נאר אין פראנקרייך האט זיך דער קאניג לודוויג דער ניינטער אנגעכאפט אן דער מסירה מיט ביידע הענד און האט גענייטה די יודען, זיי זאלען ארויסגעבען אללע ספרי התלמוד. דערנאך האט ער געהייסען אז ניקאלאי דאנין זאל האבען א אפענטליכען ויכוח מיט פיער רבנים און ער האט דערצו אויסגעקליבען ר' יחיאל פון פאריז, ר' משה מקוצי, וואס איז נאר וואס צוריקגעקומען פון זיין לאנגער נסיעה איבער די שפאנישע לאנדער, ר' יהודה בן דוד פון מעלין און ר' שמואל בן שלמה פון שאטא-טהיערי (שתו-תיערדי). דער ויכוח האט בעדארפט זיין אויף לאטייניש אין דעם קאניגליכען הויף דעם 25 יוני 1240, און די קלוגע מוטער פונ'ם קאניג בלאנש מיט זייער פיעל גייסטליכע זענען געזעסען דערביי. ר' יחיאל, וואס איז געוועהן א גרויסער חכם און האט געקאנט פרעמדע לשונות, האט איבער זיך גענומען צו פעראנפערן דעם תלמוד, און האט צום ערשטען אנגעהויבען דערפון וואס ער האט זיך פעררופען אויף די געזעצע, וואס שיצען דאס אינעווייניגסטע לעבען פון די יודען, און האט בעוויזען אז קיינער האט קיין רעכט ניט צו משפט'ן א זעלכע ספרים, וואס זענען ביים יודען הייליג. די קאניגין האט איהם בערוהיגט, אז מען וויל דא גאר ניט בערירען די יודישע אמונה, און האט איהם געבעטען ער זאל נאר געבען רעכטע תשובות אויף אללע שאלות וואס מען וועט איהם פארלייגען. אז ניקאלאי דאנין האט געפאדערט פון ר' יחיאל'ן ער זאל געבען א שבועה אז ער וועט זאגען דעם ריינעם אמת, האט ער געענטפערט, אז ער האט נאך אויף זיין גאנץ לעבען ניט געשווארען, און די קאניגין

האט איהם בעפרייהט דערפון. דערנאך האט זיך אנגעהויבען דער וכוח צווישען ניקאלאי דאנין אונ ר' יחיאל'ן, וואס האט געדויערט גאנצע צוויי טאג. אללע יודען פון פאריז האבען דערווייל געפאסט, ווייל זיי האבען געפיהלט אז קיין גוטס קאן דערפונ נית ארויס. אויפ'ן דריטען טאג האט מען ארויסגערופען ר' יהודה בן דוד פון מעלין, וואס איז דערווייל געזעסען פערשפארט אין א בעזונדער חדר, כדי ער זאל זיך נית קאנען אבּרעדען מיט די איבּריגע רבנים, אונ אז ר' יהודה האט אויך געזאגט דאס אייגענע וואס ר' יחיאל, האט מען שוין קיינעם מעהר נית געפרעגט, אונ איינער פון די גייסטליכע, וואס האט באמת געהאט נאטט אין הארצען, האט פארגעלעגט מען זאל די יודען בעפרייען פון די פאלשע בעשולדיגונגען אונ זיי אבגעבען די ספרים. אזוי איז טאקי געשעהן, נאר צום אומגליק איז תיכף דער פרומער גייסטליכער, וואס האט זיך ארויסגעשטעלט פאר די יודען, געשטארבען פלוצלונג אונ די איבּריגע גייסטליכע האבען אנגעהויבען שרייען אז דאס איז געוועהן א עונש דערפאר וואס ער האט נית דערלאזט מען זאל פארברענען דעם תלמוד. דער קאניג האט זיך געלאזט איינרעדען אונ האט געהייסען מען זאל שוין גאר אהן טענות פערניכטען דעם תלמוד. אזוי האט מען אים יאהר 1242 אין פאריז אויף פיער אונ צוואנציג וואגען צוזאמען גענומען גאנץ ש"ס אונ מען האט זיי אויף א פרייען פלאץ פארברענט. דאס איז געוועהן א שטארקער בראך פאר די יודען. די פרומע האבען אין דעם טאג אללע יאהר געפאסט, אונ ר' אברהם בדרשי אונ ר' מאיר פון ראטענבורג האבען בעוויינט די שרפה אין א בעזונדער קינה.

דאס פארברענען פונ'ם תלמוד, פונקט ווי אללע אומגליקען באלד אין דער ערשטער צייט וואס זיי טרעפען זיך אין דעם יודישען לעבען – האט וועניגסטענס געפיהרט דערצו וואס אינעווייניג איז חאטש געווארען רוהיג אונ די פערשיעדענע כתות האבען זיך אויפגעהערט צו קריגען. באלד אבער האט מען געמסר'ט דעם פאפסט אינאקענטי דעם פירטען, אז יודען האבען ווייטער בעקומען ש"ס אונ לערנען מיט גרויס חשק. דער פאפסט האט געבעטען דעם קאניג ער זאל נית דערלאזען אזא עולה; מען איז נאך א מאל אנגעפאלען אויף די יודישע הייזער, מען האט אויסגעזוכט וואו עס איז נאר דא א בלאטעל שמות אונ מען האט דעם תלמוד ווייטער פארברענט.

אין דייטשלאנד איז די יודישע לאגע אויך נית בעסער געוועהן. דער קייזער פרידריך האט שוין אזוי געשטעלט דעם שטייגער, אז אויף יודען מאג מען אויסטראכטען וואס מען וויל. אז די מאנגאלען האבען איינגענומען גאנץ רוסלאנד

און פאלען און האבען זיך מיט זייער ווילדען גבור טשינגיס-חאן צונערוקט ביז צום גרעניץ פון דייטשלאנד, האט דאס פאלק באלד געמאכט די יודען פאר דעם שעיר לעזאזל. גענומען האט זיך עס דערפון וואס צווישען די מאנגאלען האבען זיך אויך געפונען יודען, וואס מען האט גערעכענט אז זיי שטאמען ארויס פון די עשרת השבטים, און צו ליעב דעם האט מען שוין ניט געזשאלעוועט זיך צו קלאגען אויף די יודען, אז זיי האבען געמאכט יד אחת מיט'ן שונא און האבען איהם געשיקט אפילו כלי זין. אודאי האבען שוין די יודען ביי אזא שרעקליכע בעשולדיגונג, געהאט גענוג לייד און צרות.

אז מען האט געהאלטען די יודען אין רודף'ן, האט מען זיך באלד ארומגעקוקט אז עס טויג ניט וואס זיי בעשעפטיגען זיך מיט מעדיצין, ווייל פיעל פון זיי זענען געוועהן לייב-דאקטורים ביי קאניגע און מאגנאטען און האבען צו ליעב דעם געקאנט אויספיהרען די גראסטע טובות פאר זייערע אומגליקליכע ברידער. מען האט נאר לאנג ניט געטראכט און אים יאהר 1246 איז אין בעזיע געוועהן א גרויסע אסיפה פון גייסטליכע, און מען האט בעשלאסען אז יודען טארען ניט היילען קיין קריסטען. פון דעסטוועגען האבען טאקי די קריסטען אליין געמוזט ברעכען די תקנה, ווייל ביי א סכנה האט מען געמוזט אנקומען צום יודישען דאקטאר. אז דעם קאניג לודוויג'ס ברודער איז קראנק געווארען אויף די אויגען, האט מען קוים איינגעבעטען דעם יודישען דאקטאר ר' אברהם פון ארראגאניען ער זאל איהם אויסהיילען. אין מאנפעליע האבען פראקטיצירט פיעל יודישע דאקטורים און עטליכע פון זיי זענען אויך געוועהן פראפעסארען אין דער אוניווערזיטאט.

אין ענגלאנד האבען די יודען געמוזט אויסשטעהן אנדערע צרות, בעזאנדערס אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו היינריך דעם דריטען, וואס האט געהערשט כמעט זעכציג יאהר. ער איז ניט געוועהן אזא אכזר ווי דער פאטער יאהאנן, נאר ער האט פון זיי אזוי פיעל געלד ארויסגעצויגען אז ער האט כמעט אללע ענגלישע יודען געמאכט פאר אביונים. אין זיבען יאהר האט ביי זיי די מלוכה צוגענומען מעהר פון צוועלף מיליאן פראנק און דערצו האט מען זיי נאך געמאטערט זיי זאלען טראגען דעם שאנדליכען יודישען צייכען, קיין נייע שולען זאלען זיי ניט טארען בויען און דאווענען זאלען זיי שטיל אז די קריסטען וואס געהען נעבען דער שול זאלען ניט הערען זייערע קולות. עס איז אזוי ווייט געקומען אז די יודען האבען געבעטען מען זאל זיי בעסער ארויסלאזען פונ'ם לאנד; דער קאניג האט אבער ניט געוואלט אנווערען אזא הכנסה און זיי

האבען געמוזט בלייבען אין ענגלאנד אונ ליידען.

אודאי האט דאס לעבען פון די שפאנישע יודען, אקעגען זייערע דייטשע, פראנצאזישע אונ ענגלישע ברידער אויסגעזעהן ווי אגן עדן. אין קאסטיליען האט פונ'ם יאהר 1262 ביז 1284 געהערשט אלפאנסא דער צעהנטער, וואס האט זיך ניט געהאלטען אן דעם דרך פון זיין פאטער „פערדינאנד דעם הייליגען" אונ האט בעסער געוואלט אז די וועלט זאל איהם רופען „דער קלוגער". ער איז געוועהן ניט שלעכט געגען די יודען, וואס פיעל פון זיי האבען געדיענט אין זיין חיל ווען ער איז אנגעפאלען אויף שיבילה. אז ער האט איינגענומען די שטאדט אונ האט די ערד אוועקגעשענקט זיינע גבורים, האט ער אויך די יודען ניט פערטהיילט אונ האט באלד בעקומען געטרייע מענשען, ווייל די יודען פון שיבילה, וואס האבען זיך לפנים גערעכענט פאר מחמדנער, זענען זעהר צופרידען געוועהן וואס זיי האבען געפטר'ט די אלמהדען אונ האבען געקאנט אפען איבערגעהן צום יודענטהום. אלפאנסא האט זיי טאקי אבגעגעבען דריי מאשעען (מאצעטען) אונ זיי האבען דארט געמאכט שולען, אונ פאר גרויס דאנקבארקייט האט איהם די יודישע קהלה — ווען ער האט בעדארפט אריינפאהרען אין שטאדט — אקעגען געטראגען א טהייערן שליסעל מיט א העבראישער אונ שפאנישער אויפשריפט: „דער מלך איבער אללע מלכים עפענט אונ דער מלך פונ'ם לאנד קומט אריין". אלפאנסא האט געגעבען יודען די גראסטע שטעללען: זיין פינאנץ-מיניסטער איז געוועהן א יוד, א גרויסער למדן דון מאיר די-מאליא, אונ נאך זיין טויט איז די שטעללע איבערגעגאנגען צום זוהן דון יצחק. ער האט אויך געהאט א יודישען לייב-דאקטאר, דון יהודה בן משה הכהן, אונ א חוץ דעם איז ער געוועהן ארומגערינגעלט מיט פיעל געלערנטע יודען, ווי דער נאטור-פארשער דון ר' שמואל הלוי, וואס האט פאר'ן קעניג געמאכט א קונציגען זייגער, וואס איז געגאנגען מיט'ן כח פון וואסער, אונ דער חזן דון יצחק אבן-סעיד, וואס איז געוועהן א גרויסער אסטראנאם. ווי עס האט זיך אבער ארויסגעוויזען, האט אלפאנסא געלעגט כבוד נאר אויף זיינע געצאהלטע יודישע נוטע פריינד, וואס ער האט אלליין געקאנט אונ געשעצט פאר זייערע קענטניסע; דאס גאנצע יודישע פאלק האט ער טאקי ניט געקאנט ליידען אונ האט געזוכט אללע מיטעל ווי אזוי עס צו ערנידריגען. ער האט פאר יודען אויסגעארבייט בעזונדערע געזעצע, ער האט פארוועהרט די קריסטען זיי זאלען ניט עסען אונ זאלען זיך ניט באדען איינעם מיט די יודען, אונ האט געמאכט אז דעם פרייטאג פאר דעם קריסטליכען פסח זאל קיין יוד זיך

ניט טארען ווייזען אויף דער גאס. חאטש דער פאפסט אינאקענטי דער פיערטע האט שוין דעמאלט אפען ערקלארט אז די יודען דארפען ניט קיין בלוט אויף פסח, פון דעסטוועגען האט זיך דער בלבול נאך געהאלטען אונ אלפאנסא האט אויך געגלויבט אז די יודען קוילען קריסטליכע קינדער, אונ ווען עס איז זיי אונמאגליך צו בעקומען אלעבעדיג קינד זענען זיי יוצא נאר מיט'ן זכר דערפון אונ סוטשען חאטש א האלצערנע אדער א וואקסענע ליאלקע; דאריבער האט ער אין זיינע געזעצע אריינגעשטעלט א דין, אז ווי באלד מען וועט געפינען א יודען, וואס וועט מאכען אזא שפיעל מיט א ליאלקע, איז ער חיב מיתה. עס איז אבער מערקווירדיג, וואס אלפאנסא אליין האט עובר געוועהן אויף אללע זיינע געזעצע: ער האט פערבאטען אז א קריסט טאר ניט ניטצען אפילו דעם רעצעפט, וואס א יוד האט זיך צו איהם צוגעריכט, אונ צום סוף האט ער זיך אליין נאר געהיילט ביי זיין יודישען לייב-דאקטאר, אונ די איינעגע יודען, וואס ער האט זיי חושד געוועהן אין די ערגסטע נארישקייטען, זענען ביי איהם געוועהן די גרעסטע חשובים אונ זייערע עצות האט ער געפאלגט.

אסך ערגער איז געוועהן די לאגע פון די יודען אין אראגאניען. דער קאניג יאקאב דער ערשטער פלעגט אפט קומען קיין פראנקרייך אונ האט זיך דארט אויסגעלערנט שלעכט צו בעהאנדלען די יודען. אויסער דעם האט ער ליעב געהאט צו טהון אלץ וואס זיינע גייסטליכע ווילען, אונ זיי האבען טאקי געוואלט מען זאל די יודען אנטהון צרות, כדי זיי זאלען זיך ניכער טויפען. בעזאנדערס האט שטארק געוואלט צו ציהען צו זיך יודען אונ מחמדנער דער גייסטליכער דע-פעניא פארטע, וואס האט איינגעפיהרט אז אין די קריסט-ליכע שולען זאל מען לערנען אראביש אונ לשון קדש אונ אויסבילדען אזעלכע גייסטליכע, וואס זאלען פארשטעהן די ביידע לשונות אונ זאלען קאנען ארויס-חאפען קרבנות ביי די צוויי פעלקער.

צווישען די גייסטליכע, וואס זענען אימיסטע ערצוינען געווארען דערצו זיי זאלען זיך נאר בעשעפטיגען מיט צורעדען יודען צו דער טויפע, איז געוועהן א ליעבהארצידיגער חבר פון דעם בעקאנטען ניקאלאי דאנין, אויך א געטויפטער יוד, פאבלו כריסטיאני, וואס איז ארויסגעפאהרען איבער דער מדינה זוכען צווישען יודען בעלנים אויף צו בייטען די אמונה אונ האט גאר ניט געפועלט. אז דע-פעניאפארטע האט געזעהן אז די זאך געהט צו שוואך, איז איהם איינ-געפאלען א געדאנק, אז ער זאל מאכען א אפענטליכען וכוח צווישען פאבלו כריסטיאני אונ דעם רמב"ן, וואס איז דעמאלט געוועהן דער הויפט-רב פון

גערנא (גירונדה) אונ ער האט געוועכענט, אז ווען עס וועט איהם געראטהען דעם רמב"ן איבער צו שפארען אונ ער וועט אננעהמען דאס קריסטענטהום וועלען זיך איהם שוין די איבריגע יודען נאכשלעפען ווי די שאפעלעך. דעם קאניג איז דער פלאן געפאלען אונ אים 20 יולי פונ'ם יאהר 1263 איז אין קאניגליכען הויף געוועהן אגרויסע פערזאמלונג אונ פאר די אויגען פון יאקאב דעם ערשטען אונ אללע שררות אונ גייסטליכע פון ברצלונה אונ אויך פון פיעל יודישע לומדים, וואס דער קאניג האט זיי געשיקט בעטען זיי זאלען זיצען דערביי, האט זיך אנגעהויבען דער ויכוח, וואס דע-פעניאפארטע האט אויף איהם ארויפגעלעגט אזוי פיעל האפנונגען. דער רמב"ן האט, אין די פיער טאג. וואס דער ויכוח האט געדויערט, ארויסגעוויזען זיין גאנץ חריפות אונ אזוי ווי ער האט פריהער אויסגענומען אתנאי, אז מען מוז איהם לאזען אלדינג זאגען פריי, האט ער מיט זיין שארפען שכל פארענפערט אללע שאלות אונ האט פון דעסטוועגען מיט גרויס דרך ארץ גערעדט פון דער קריסטליכער רעליגיאן. פאבלו כריסטיאני איז אויך ניט געגאנגען מיט'ן דרך פון ניקאלאי דאנין, וואס האט געשריען, אז דער תלמוד לאסטערט דאס היילינקייט פון דער קירכע: ער האט פארקעהרט, געדרונגען אז פון דער גמרא אלליין קאן מען ארויסזעהן אז משיח איז שוין לאנג געקומען אונ אז די קריסטען שטעהען נאהענטער צום אמת. דארויף האט דער רמב"ן געאנפערט אז נאך דער נביא ישעיהו האט געזאגט, אז ווען משיח וועט קומען וועט מען ניט דארפען מעהר בענוצען קיין כלי זין אונ אללע מענשען וועלען פערבונדען ווערען מיט ברידערליכע ליעבע, צום סוף זעהט מען דאך אז אהן מלחמות קאן מען זיך נאך ניט בעגעהן. אזוי האט דער רמב"ן ניט איין שאלה געלאזט אהן א תשובה. ביי די יודען איז עס אודאי אנגעלעגט געוועהן, נאר פון דעסטוועגען האבען זיי זיך געשראקען אונ נאך די ערשטע דריי טאג, האבען זיי אנגעהויבען באטהען דעם רמב"ן ער זאל זיך אבזאגען פונ'ם ויכוח, ווייל זיי האבען מורא אז זאל ניט ארויסקומען אסכנה אפילו ווען זיי וועלען בלייבען גערעכט. דער רמב"ן האט דאס איבערגעגעבען דעם קאניג, נאר ער האט געזאגט אז מען מוז שוין דעם ויכוח ענדיגען, אונ אויפ'ן פירטען טאג זענען זיך ביידע צדדים צוגאנגען. אונ ווי עס פיהרט זיך ביי ויכוחים פון רעליגיאנס-זאכען, איז זיך יעדער געבליבען ביי זיין איבערצייגונג: די יודען האבען געוואוסט ביי זיך אז דער רמב"ן האט זיין זאך געטהון בשלמות, אונ די קריסטען האבען זיך בעריהמט אז דער יודישער רב איז אוועקגעגאנגען מיט חרפה אונ בושה. דער קאניג אלליין האט מיט גרויס כבוד בעגריסט דעם רמב"ן, ער

האט געלויבט זיין טיעפע חכמה און האט איהם געזאגט, אז ער זעהט דאס ערשטע מאל, מען זאל קאנען אויף א טעות ברענגען אזוי פיעל אמת'ע ראיות. דער רמב"ן איז נאך געבליבען עטליכע טאג אין ברצלונה, ווייל מען האט געוואוסט אז שבת וויל דער קאניג מיט עטליכע גייסטליכע אנקוקען די יודישע שול און עפיס רעדען מיט'ן עולם. עס איז טאקי אזוי געוועהן: דער קאניג און דע-פעניאפארטע זענען שבת געקומען צום דאווענען און האבען זיך ווייטער געפריווט בעריהרען די שאלה פון אמונה. דער גייסטליכער האט געזאגט א גאנצע דרשה, נאר דער רמב"ן האט אויך ניט געשוויגען און אז זיינע רעד זענען געפאלען דעם קאניג, זעהט מען ארויס דערפון וואס ער האט איהם נאך א מאל פאר'ן פאהרען אויפגענומען ביי זיך אין פאלאץ און איהם געשענקט טהייערע מתנות.

נאך דעם וכוח האבען שוין, דאכט זיך, די גייסטליכע בעדארפט פערשטעהן אז זיי וועלען שוין מיט יודען גאר ניט אויספיהרען; פון דעסטוועגען האט דע-פעניאפארטע געפועלט ביים קאניג ער זאל ארויס שיקען פאבלו כריסטיאני צו אנדערע יודישע קהלות פון אראגאניען כדי ער זאל דרש'נען אין די שולען און די יודען זאלען איהם מוזען אויסהערען, איהם געבען אללע ספרים וואס ער וועט פארערן און א חוץ דעם זאלען זיי טאקי בעצאהלען אללע הוצאות פון זיין נסיעה. דער קאניג האט אויך דאס בעווילינט, נאר אז פאבלו כריסטיאני איז צוריקגעקומען מיט גאר ניכשט, האט ער זיך שוין גענומען אויף ניקאלאי דאנין'ס דרך און האט אויך אנגעהויבען שרייען, אז די גמרא איז א סם פאר דער קריסטליכער אמונה. דער פאפסט קלעמענט דער פירטער האט דעמאלט ארויסגעלאזט א בעפעהל מען זאל איבערקוקען דעם תלמוד און אויב עס וועלען זיך דארט געפינען די שטעללען, וואס פאבלו כריסטיאני ווייזט אן, זאל מען איהם באלד פערברענען. דער קאניג יאקאב האט אבער פערקלענערט די גזרה: ער האט געהייסען צונויפרופען א קאמיסיאן פון גייסטליכע און האט זיי אנגעזאגט, זיי זאלען נאר אויסמעקען פונ'ם תלמוד די ערטער, וואס זיי וועלען זיי האלטען פאר שעדליך. אזוי האט מען אין אראגאניען צום ערשטען מאל צענזורירט דעם תלמוד, און אזוי ווי איינער פון די געלעהרטע גייסטליכע, ביימונד מארטין, האט געדרונגען אז אין דער גמרא אליין זענען דא פיעל ראיות אז די קריסטליכע רעליגיאן איז אמת, איז דער תלמוד ניצול געווארען פון פייער און ער האט זיך נאר געמוזט געזעגענען מיט עטליכע ארויסגעריסענע בלעטער.

דערמיט האבען זיך אבער נאך ניט געענדיגט די נאכוועהענישען פונ'ם ויכוח. אזוי ווי פאבלו כריסטיאני איז ארויסגעפאהרען אונ האט זיך אומעדום בערימט, אז ער האט ביים ויכוח איבערגעשפארט דעם גרעסטען יודישען למדן אונ ער האט איהם געמוזט מודה זיין אז ער האט רעכט, האט דער רמב"ן מורא געהאט טאמער לאזען זיך עטליכע יודען נארען אונ גלויבען איהם אויפ'ן ווארט האט ער זיך ענטשלאסען אויף לשון קודש צו בעשרייבען אלדינג וואס עס איז פארגעקומען, אין וואס עס זענען בעשטאנען די טענות אונ ווי אזוי ער האט זיי פארענטפערט. דעם ספר האט ער א נאמען געגעבען „מלחמת חובה“. פון זיין ספר האט ער געגעבען א קאפיע דעם עפיסקאפ פון גערונא (גירונדה) אונ אז ער האט געזאגט אז ער האט נאר ניט דאנגען, האט ער עס צוטהיילט צווישען די יודען. פאבלו-כריסטיאני האט אבער מעהר ניט בעדארפט האבען, ער האט באלד אנגעמאכט א רעש, אז דער רמב"ן איז אנגעפאלען מיט זידלע-רייען אויף די קריסטען, אונ האט געפאדערט מען זאל איהם משפט'ן פאר אזא גרויסען חטא. די גייסטליכע האבען אזוי לאנג געמוטשעט דעם קעניג ביז ער איז מרוצה געווארען אז מען זאל דעם רמב"ן מאכען א פראצעס, נאר ער האט געזעצט זיינע ריכטער ניט פון די גייסטליכע, אונ האט אליין געוואלט זיצ'ן ביי דעם משפט. דער רמב"ן האט זיך גאר ניט בעדארפט קיין סך פאראנטווארטען: ער האט דעם קעניג אליין געבעטען ער זאל זאגען צו האט ער ניט געענטפערט דעם ריינעם אמת, אונ צו איז אין זיין ספר דא איין איבריג ווארט. אללע האבען ארויסגעזעהן אז דער רמב"ן איז גערעכט, נאר מען האט ניט געוואלט דערביטערן די גייסטליכע אונ דאריבער איז ארויס דער פסק, אז דער רמב"ן מוז אויף צוויי יאהר אוועקפאהרען אונ זיין ספר דארף מען פארברענען. פאר די גייסטליכע איז דאס אבער נאך אלץ ווייניג געווען אונ זיי האבען אנגעהויבען אזוי צו דרייען אז די מלוכה זאל דעם רמב"ן איבערגעבען זיי אין די האנד אריין, ווייל זיי האבען גוט געוואוסט אז קוים פאלט ער אריין צו זיי אין די האנד וועט ער שוין לעבעדיג ניט ארויס. דער קעניג האט פערשטאנען וואס די חברה מיינט אונ האט זיי דוקא ניט צו ליעב געטהון; ער האט נאך דעם רמב"ן ארויסגעגעבען א פאפיער אז קיינער טאר איהם ניט טשעפען. דערמיט האט יאקאב דער-צארענט די גייסטליכע, וואס האבען איהם אנגעקלאגט ביים פאפסט קלעמענטי אונ דערביי ארויפגעלייגט די גאנצע תוכחה אויף די יודען. דער רמב"ן האט פערשטאנען אז פאי ני פאי קאן ער דא ניט גוט אבשניידען, אונ ווי שווער עס איז איהם געווען ביי זיבציג יאהר אוועקצופאהרען זיין פאטערלאנד, ביידע זיהן,

די ישיבה און זיינע תלמידים און אנהויבען זיך ארומשלעפען איבער דער וועלט, האט ער זיך געמוזט ענטשליסען אוועקצופאהרען קיין ארץ־ישראל, וואהין זיין הארץ האט איהם שוין לאנג געצויגען. עס איז איהם אבער ניט בעשערט געוועהן אויף'ן נייעם ארט נחת צו האבען: ער האט געפונען די הייליגע שטאדט עלענד און פערוויסט: די מאנגאלען האבען גראד פריהר מיט זעכס יאהר א תל געמאכט פון ירושלים, און נאר צוויי יודישע משפחות האט ער דארט געטראפען, און די ערשטע צייט האט ער אפילו ניט געהאט קיין מנין צום דאווענען. ביטערע טרערען האט דער רמב"ן פערגאסען אויף דעם „חורבן" וואס ער האט מיט אייגענע אויגען געזעהן. נאר ער האט פערשטאנען אז מיט וויינען און קלאגען וועט ער גאר ניט מאכען, און ער האט צוזאמען גענומען זיינע לעצטע כוחות און האט אנגעהויבען ארבייטען, און גאר אין א קורצע צייט האט ער געאפענט עטליכע שולען און האט ארום זיך געזעהן הונדערטע תלמידים, וואס האבען ביי איהם געלערנט תורה און זענען דורך איהם צום ערשטען מאל בעקאנט געווארען מיט דער „קבלה". אפילו קראימעס האבען ביי איהם געלערנט, און דער בעריהמטער קראימעשער למדן, אהרן בן יוסף איז אויך געוועהן איינער פון זיינע תלמידים. אזוי האט זיך דער רמב"ן אבגעלעבט זיינע אלטע יאהרען אויף דער הייליגער ערד, און האט איבערגעלאזט א פירוש אויף דער תורה, וואס בעווייזט אז די סודות פון קבלה האבען ניט פערדונקעלט זיין ליכטיגען פערשטאנד, און אז אפילו אויף דער עלטער האט ער זיך אויסגעצייכענט מיט זיין גרויס חריפות.

דער גייסט פונ'ם רמב"ן, וואס האט זיך מעהר געהאלטען אן די סודות פון קבלה, איז איבערגעגאנגען צו זיינע תלמידים, וואס ער האט געלאזט אין אייראפא, און בעזאנדערס צו ר' שלמה בן אדרת (רשב"א), ווייל באלד נאך זיין טויט האבען זיך אנגעהויבען פאר די יודען גאר די ערנסטע צייטען, און קיין אנדער נחמה ווי די בלינדע אמונה, אז מען דארף אלדינג אננעהמען פאר ליעב און מען טאר דעם רבונו של עולם קיין קושיות ניט פרעגען, איז זיי ניט געבליבען. אז עס האט זיך אין דייטשלאנד נאך דעם קייזער פרידריך'ס טויט, אנגעהויבען א אינווענינסטע קריעג, צווישען די גהיבעלינען, וואס האבען געהאלטען מיט'ן קייזער, און די גוועלפען, וואס האבען נאר געהאלטען פונ'ם פאפסט, האבען ביידע צדדים אויסגעלאזט זייער ביטער הארץ צו די יודען, און מען האט געמאכט אגאנצע שחיטה אין פיעל שטאדט, ווי ווייסענבורג, מאגדענבורג, ארנשטאדט, קאבלענץ, זינציג, ערפורט און נאך

אנדערע. עס האבען זיך געפונען אין דייטשלאנד א סך קריסטליכע משפחות, וואס האבען זיך נאר אבגעגעבען דערמיט וואס זיי האבען געברענט אונ געבראטען די יודען, אונ דערפאר האט מען זיי גערופען „יודענבראטער“. די שנאה צו די יודען איז געוועהן אזוי גרויס אז ביי א גרויסער פערזאמלונג אין וויען, אים יאהר 1264, האט מען אין זין געהאט זיך צו בעשעפטיגען מיט יודישע מלבושים, אונ מען האט בעשטימט אז אויסער דעם צייכען אויף די קליידער זאלען יודען טראגען אויפ'ן קאפ שטריימלעך מיט שפיצען, כדי מען זאל זיי גיכער דערקאנען ווען מען וועט זיך דארפען מיט זיי אברעכנען, אונ אויסער דעם זאלען די גאסען-יונגען האבען וועמען נאכצולויפען אונ נאכוואר־פען שטיינער.

אין פראנקרייך האבען די גייסטליכע פערשפארט פיעל צו טענה'ן מיט דער מלוכה זי זאל די יודען צו פרעסען; דער קאניג לודוויג האט ניט אומזיסט פערדיענט דעם טיטעל „דער הייליגער“: א יאהר פאר'ן טויט האט ער נאר נאהענט צו זיך צוגעלאזען פאבלו-כריסטיאני, אונ דער האט איהם געגעבען איין עצה, אז ער זאל הייסען די יודען אנגייהען אויף זייערע קליידער פון פארענט אונ פון הינטען א רויטע ראד, כדי מען זאל זיי דערקאנען פון אללע זייטען.

אין אונגארן אונ פאלען איז א ביסעל שווערער אנגעקומען די גייסטליכע ארויפצוברענגען די מלוכה דארויף זי זאל אויך רודף'ן די יודען, וואס מען האט נאר געמוזט אנקומען צו זיי אונ זיי געבען די בעסטע שטעללען, ווייל קיין פעהיגערע פאר די יודען האבען זיך דארט ניט געפונען. דער אונגארישער קאניג בעלא דער פירטער האט אפילו געשיצט די יודען אונ האט זיי געגעבען די גרעסטע פרייהייט. ערשט אים יאהר 1279 האבען די קאטוילישע גייסטליכע געמאכט איין אסיפה אין דער שטאדט אפען אונ האבען אויסגעארבייט גאנצע תקנות פאר די יודען פון אונגארן, פאלען, קראאטיען, דאל־מאציען, סלאוואניען אונ גאליציען אונ דאס ליעדעל, וואס מען האט געזונגען כמעט אין גאנץ אייראפא, האט זיך דארט אויך אנגעהויבען הערען. יודען האבען געמוזט טראגען א בעזונדער צייכען, אונ האבען ניט געטארט וואהנען אין איין הויז מיט א קריסט. די ערשטע צייט האט זיך דאס פאלק ניט אומגעקוקט אויף די נייע גזירות, אונ די יודען האבען זיי ערשט דערפיהלט שפע־טער מיט פונפציג יאהר אז דער קאניג לאדיסלויס (לדיסלב) דער פערטער האט זיך געהאפט אויסצופיהרען מיט חשק אלדינג וואס מען האט אויסגעטראכט ביי דער אסיפה אין אפען.

אין שפאניען איז אויך ניט אזוי גרינג געוועהן מיט אמאהל בינדען די יודען מיט נייע געזעצע, ווייל, ערשטענס האבען זיי געהאט זעהר פיעל גוטע פריינד צווישען די מחמדנער, אונ צווייטענס איז די גאנצע בילדונג איינגעשטאנען ביי זיי אין די האנד, אפילו אלפאנסא דער צעהנטער, וואס האט אלליין אנגעשריבען די געזעצע געגען די יודען, האט געמוזט אוועקקוקען אונ האט פארט ניט געהאט מיט וועמען זיך צו בענוצען אויסער יודען. זיין פינאנץ-מיניסטער איז געוועהן דעם אלטען דון מאיר'ס זוהן, דון יצחק דע-מאליאה, אונ חאטש דער פאפסט ניקאלאי דער דריטער האט איהם לאנג ניט געקאנט מוחל זיין פאר אזא עבירה, פון דעסטוועגען האט ער זיך ניט וויסענדיג געמאכט כל זמן ער האט פערשטאנען אז דאס איז פאר איהם א טובה. ערשט אים יאהר 1280 איז אלפאנסא אפענטליך ארויסגעשפרונגען געגען די יודען אונ עס האט זיך גענומען דערפון וואס זיין זוהן, דער פרינץ סאנכא (שאנגו) האט איינגעבעטען דון יצחק דע-מאליאה ער זאל איהם ארויסגעבען פון דער קאססע א גרויסע סוממע געלד אונ ער האט איהם ניט געקאנט מעיז זיין. אז אלפאנסא איז דערפון געוואהר געווארען, האט ער געהייסען דעם יודישען מיניסטער שמידען אין קייטען אונ איהם איינזעצען אין תפיסה. אומזיסט האט סאנכא (שאנגו) געבעטען פאר איהם אונ געוויזען אז ער איז אין דער זאך ניט שולדיג: אלפאנסא האט איהם געהייסען טויטען, אונ אויסער דעם איז ער אנגעפאלען אום שבת אויף אללע יודען, אונ זיי האבען געמוזט בעצאהלען א גרויסע געלד-שטראף. דאס האט שטארק פערדראסען סאנכא'ן; ער האט אנגעמאכט א מרידה געגען פאטער אונ האט אנגערייצט די גראסטע לייט פון דער מדינה אונ אלפאנסא איז פאר צרות באלד געשטארבען. סאנכא (שאנגו) האט אויף די יודען בעסער געקוקט, נאר אזוי ווי ער האט זעהר ליעב געהאט געלד, האט ער פון זיי אללע מאל געשלעפט מס, אונ די אכציג יודישע קהלות פון קאסטיליען, וואס זענען בעשטאנען פון אכט הונדערט פונפציג טויזענד נפשות, האבען איהם געמוזט יעדעס יאהר אריינטראגען איבער זעכס מיליאן פראנק. נאר דאס אלליין איז שוין גוט געוועהן, וואס דער גאנצער גזר איז אויסגעגאנגען צו דער מטבע.

גאר גוט איז געוועהן אין יענער צייט די יודען פון פארטוגאל, ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו די קאניגע אלפאנסא דעם דריטען, וואס האט געהערשט פון 1248 ביז 1279, אונ דיניץ, וואס האט געהערשט פון 1279 ביז 1325. זיי האבען דארט ניט געוואוסט פון קיין שום בעזונדער צייכען אויף די מלבושים, זיי האבען ניט בעדארפט געבען די גייסטליכע מעשר פון זייער

פערפעסטענען ווי א מאל, און פיעל פון זיי האבען פערנומען די בעסטע שטעללען. דער קעניג דיניץ האט געהאט א יודישען פינאנץ־מיניסטער, דון ר' יהודה, וואס האט זיך אויך גערעכענט פאר לאנד־רב פון גאנץ פארטוגאל, און איז געווען אזוי רייך, אז ער האט געקאנט קויפען א גאנצע שטאדט. די גייסטליכע האבען זיך אפילו אפט געפרובט דארט אויך אריינצולאזען דעם גיפט פון שנאה צו די יודען, און עס פלעגט אפט קומען צו א מחלוקת צווישען זיי און דער מלוכה, נאר עס האט זיי גיט געהאלפען, און אפילו אז זיי האבען איין מאל געוועלט ביים קעניג דיניץ ער זאל זיך ניט אזוי צולאזען צו די יודען, איז דאס נאר געווען לפנים, און די מלוכה האט ניט אויפגעהערט צו שאטצען די יודען און צו האבען צו זיי דאס צוטרויען.

דאס שטארקע פרומקייט און די קבלה.

(1270—1326 נאך קריסטוס געבורט).

וואס מיט די יודען אין אייראפא האט זיך ניט איבערגעטהון, איז שפאניען אלץ געווען א מקום תורה, און גאנצע צוויי יאהרהונדערטע האבען דארט די לומדים הויך געהאלטען די פאהן פון יודישקייט. דעם רמב"ן'ס תלמיד ר' שלמה בן אברהם בן אדרת (הרשב"א), וואס איז פערציג יאהר געווען רב אין ברצלונה, האט געשם'ט אויף דער וועלט און צו איהם פלעגט מען זיך ווענדען מיט שאלות ניט נאר פון אללע אייראפייאישע לאנדער, נאר אפילו פון ארץ־ישראל, האטש אין דער איינענער צייט האט אין שפאניען געלעבט ניט קיין קלענערער מאנן, ר' אהרן ב"ר יוסף הלוי. דאס גרויסקייט פון ר' שלמה בן אדרת איז בעשטאנען אין דעם, וואס ער האט אבגעהיט די יודען אי פון אינוועניג, ווייל דעמאלט האט זיך נייטער אנגעהויבען א מחלוקת צווישען די אויפגעקלעהרטע און פרומע, אי פון דרויסען, ווייל אין שונאים האבען די יודען קיין מאל מאנגעל ניט געהאט, און אויך דעמאלט האבען זיך אבגעזוכט געגוג ניפטיגע צונגען, וואס האבען ארויסגעגעבען רכילות און לשון הרע מעהר ווי מען דארף. אזא חברה האט מען שטאנדיג בעדארפט אבשלאגען די פליענעל און דארויף האט ר' שלמה בן אדרת זיין סיה ניט געזשאלעוועט. אז דער גייסטליכע ריימונד מארטין, וואס האט א מאל געזאגט א גוט ווארט וועגען תלמוד און האט איהם ניט געלאזט פארברענען, האט זיך בענוצט מיט זיין בקיאות אין אללע יודישע ספרים און האט אנגעשריבען צוויי ביכער, וועלכע זענען געווען פול מיט גיפט געגען די

יודען, האט ר׳ שלמה בן אדרת פערשטאנען אז דא טאר מען ניט שווייגען, ווייל די איבריגע שונאים, וואס ווייסען גאר ניט וואס עס טהוט זיך אין דעם יודישען לעבען, קאנען אננעהמען מארטין׳ס ווארטער ווי עפיס רעכטס, אונ שפעטער זיך פעררופען אויף זיי ווי אויף פעסטע בעווייזע. אונ דעריבער האט ער אנגעשריבען א תשובה אונ האט איהם אבגעלייקענט אללע זיינע מיינונגען מיט ישוב הדעת אונ מיט גרויס דרך ארץ, ווי עס שטעהט אן אן עהרליכען מענשען, וואס וויל ניט אפילו זיין געגנער׳ס כבוד אנרירען.

פלוצלונג האט זיך גאר ווייטער ארויסגערוקט די אלטע שאלה וועגען דעם הייליגקייט פונ׳ם רמב״ם׳ס ספרים. די שאלה איז נאך אמאל אויפגעוועקט געווארען צווישען די דייטשע אונ איטאליענישע יודען אונ פון זיי איז זי אריבער קיין ארץ ישראל אונ האט זיך פון דארט ערשט רעכט צובראכענט; אין שפאניען אונ אויך אין א טהייל ערטער פון פראנקרייך איז שוין דער רמב״ם צו הויך געשטאנען ביים פאלק אונ ביי די רבנים אונ עס האט גאר קיינעם ניט געקאנט איינפאלען זו פרעגען עפיס א שאלה. איינער פון די פראנצאזישע מקובלים ר׳ שלמה הקטן (פעטיט), האט זיך אוועקגעלאזט קיין עכו; דארט איז אין יענער צייט געוועהן דער הויפט־פונקט פון אללע מקובלים אונ פון דארט האט ער געשאסען מיט גיפטיגע פיילען אויף די וואס האבען ניט געהאלטען מיט זיי אונ האט געוואלט אבמעקען אפילו דעם רמב״ם׳ס זכר. ער האט גערעכענט אז אין ארץ ישראל וועט ער עס ביי אללע גרינג פועל׳ן אונ פון אללע זייטען וועט מען ווארפען דעם רמב״ם׳ס ספרים אין פייער אריין. ער האט אבער א גרויסען טעות געהאט ווייל דער ריש גלותא, ישי בן חזקיהו האט אליין זעהר שטארק געהאלטען פונ׳ם רמב״ם אונ אויסער דעם איז ער געוועהן דער בעסטער פריינד פון זיין אייניקעל דוד, דער נגיד איבער אללע יודישע קהלות פון מצרים, אונ קוים האט ער דערהערט וואס ר׳ שלמה פעטי (הקטן) וויל אויפטהון, האט ער איהם באלד געשיקט זאגען אז ווען ער וועט זיך נאך אמאל דערוואגען ארויס־צושפרינגען געגען רמב״ם, וועט ער איהם אין חרם אריינלעגען. פיעל רבנים פון קליין־אזיען האבען אויך מסכים געוועהן צו דער דעה פונ׳ם ריש גלותא. ר׳ שלמה פעטי איז אבער ביי זיך ניט אראבגעפאלען, ער איז באלד אוועק־געפאהרען קיין אייראפא, אונ האט אנגעהויבען צו ארבייטען מיט די דייטשע רבנים זיי זאלען אסר׳ן דעם רמב״ם׳ס ספרים. אז ער האט שוין געהאט אסך הסכמות פון דייטשע אונ א טהייל פראנצאזישע רבנים, האט ער זיך ענטשלאסען צוריקפאהרען קיין ארץ ישראל אונ נאך מיט דער הילף פון די הסכמות ווייטער

פיהרען די מלחמה. ער איז אומיסטען געפאהרען איבער איטאליען, ווייל ער האט געהאפט דארט אויך צו געפינען וואס זאלען איהם מסכים זיין, אונ צום סוף האט ער דארט אויף יעדען שריט נאר בעגעגענט געגנער. אין איטאליען איז גראד דעמאלט די לאגע פון די יודען געוועהן גאר ניט שלעכט אונ אומעדום אין אללע קליינע מלוכות, וואס דאס לאנד איז פון זיי דעמאלט בעשטאנען, האט מען זיי געגעבען פאלקאמענע פרייהייט. אין פערארא האט זיך די יודישע קהלה געפיהרט זעלבסט-שטאנדיג, אונ קיינער האט זיך ניט געטארט צו זיי מישען. דער קאניג פון סיציליען, קארל פאן אנזשוא, האט געהאלטען ביי זיך א יודישען לייב-דאקטאר פאראג אבן-שלמה, וואס איז מיט זיין חכמה געוועהן בעריהמט אויך צווישען די קריסטען, אונ אפילו דער פאפסט אלליין האט זיך געהיילט ביי א יודישען דאקטאר, יצחק בן מרדכי, וואס מען האט איהם אויך גערופען מאיעסטרא גאיא. אין יענער צייט האבען זיך אין איטאליען ארויסגעוויזען פיעל געלערנטע יודען, וואס פון זיי איז בע-זאנדערס בעקאנט ר' הלל פון ווערנאנא, איינער פון די לומדים וועלכע זיי האבען אללע זייערע חקירות געשעפט פונ'ם רמב"ם. אודאי האט ר' שלמה פעטי דארט נאר ניט געקאנט מאכען. דערפאר האט ער זיך אין ארץ ישראל נאר מיט איין אנדער חשק גענומען צו זיין ארבייט אונ האט אויך געפונען פיעל יודען וואס האבען אפענטליך אנגעהויבען מחלל זיין דעם רמב"ם'ס ספרים אונ שרייען אז ער איז געוועהן איין אפיקורוס. ווי עס שיינט, האבען זיינע לייט זיך דעמאלט אריבער געחאפט קיין טבריה אונ האבען אויפ'ן רמב"ם'ס מצבה אויסגעמעקט די פריהריגע אויפשריפט אונ אנגעשריבען אנייע, וואס לאסטערט דעם היילגען זכר פונ'ם צדיק. פון דעסטוועגען האבען ניט אללע אין עכו געהאלטען מיט די מקובלים, עס איז באלד ארויס א שרעקליך מחלוקת, עס איז אפט געקומען צו א געשלאג אונ גיך זענען דערפון געוואהר געווארען די יודען פון אנדערע לאנדער.

מען קאן זיך פארשטעלען וואס פאר א רעש עס האט אומעדום אנגעמאכט די טרויעריגע ידיעה אז דוקא אין ארץ ישראל פארברענט מען אפען דעם רמב"ם'ס ספרים: אללע גרויסע לומדים זענען דערציטערט געווארען אונ בעזאנדערס האט ניט געקאנט איינרוהען ר' הלל פון ווערנאנא. ער האט באלד געשיקט א בריעף דעם רמב"ם'ס ענינקעל דוד מימוני אונ האט איהם פארגעלעגט מען זאל אין אלכסנדריען מאכען א גרויסע אסיפה פון אללע רבנים, וואס וואהנען אין די מזרח-לאנדער, אונ זיי זאלען פאדערען ביי די דייטשע רבנים וואס

האבען געגעבען זייער הסכמה ר' שלמה פעטי, זיי זאלען אנווייזען אין חאס, עס ליענט דאס אפיקורסות אין דעם רמב"ם'ס ספרים אונ אזוי ווי דאס דערוייזען איז גאר קיין מאגליכקייט ניט וועלען זיי זיך מוזען אונטערגעבען, אלא ניט זאל מען זיי פשוט אריינלעגען אין חרם. דוד מימוני האט ניט בעדארפט ווארטען אויף בריעף פון אייראפא; קוים איז ער געוואהר געווארען וואס די ארבייטען פאר מעשים, איז ער באלד געקומען אין עכו אונ האט דארט געפונען פיעל גוטע פריינד, וואס האבען איהם געהאלפען צו בעשיצען דעם זיידענ'ס כבוד. דער ריש גלותא פון מאסול דוד בן דניאל. האט צוזאמענגענומען עלף רבנים אונ האט מודיע געוועהן אז ווער עס וועט זיך ערלויבען צו רעדען עפיס אקעגען דעם רמב"ם, וועט ער בעשטראפט ווערען מיט'ן חרם; דאס אייגענע האט אויך געטהון דער ריש גלותא פון דמשק, ישי בן חזקיה, אונ ער מיט נאך צוועלף רבנים האבען ארויסגעגעבען א בעפעהל אז יעדער איז מחויב צו צושטעלען דוד מימוני די כתבים וואס די געגנער האבען ארויס געלאזט איבער דעם רמב"ם, אונ ער זאל זיי שוין פערניכטען, כדי עס זאל מעהר ניט געשאנדעט ווערען דיין אונשטארבליכער נאהמען. נאך ניך האבען זיך די געגנער געקאנט איבערציינגען אז אללע בעסטע יודען האבען זיך פון זיי אוועקגעקעהרט. דער פארשטעהער פון דער גרעסטער יודישע קהלה אין צפת, ר' משה בן יהודה כהן, איז אימיסטען אראבגעפאהרען קיין טבריה אונ מיט א גאנצען בית דין האט ער אויפ'ן רמב"ם'ס קבר ערקלאהרט אז אללע געגנער פון זיינע ספרים זענען אין חרם. דערמיט האט ער אויסגעדריקט דעם ווילען גאנץ ארץ ישראל אונ דער פארשטעהער פון די יודען אין בגדד ס.עיד-אבאולא איז דערפון אויך צופרידען געוועהן, אונ אזוי ווי יעדער רב, וואס האט א חלק אין דער מלחמה געגען די געגנער, האט זיין פסק אנגעשריבען אויף פאפיער, האט דער ריש גלותא ישי בן חזקיהו אללע פאפיערען אוועקגעשיקט קיין ברצלונה צו ר' שלמה בן אדרת אונ דער בעריהמטער דיכטער פון יענער צייט, שם טוב פלכרא האט ארויסגעלאזט א בעזונדער ספר אונ האט געוויזען אז זעהר וועניג מענשען פערשטעהען דעם אמת'ן ווערטה פונ'ם „מורה נבוכים"; אבער אזא ספר, וואס זאל פארענטפערן דעם רמב"ם, האבען שוין די יודען מעהר ניט נעגאטהיגט, ווייל אין שפאניען איז דעם רמב"ם'ס זכר געוועהן צו הייליג אונ קיינער האט דארט נאר ניט בעדארפט האבען מען זאל אויף איהם מלמד זכות זיין, אונ אין דייטשלאנד האבען די רבנים אויפגעהערט מעהר שטרייטען

וועגען רמב"ם, ווייל עס איז זיי אזוינס פארגאנגען אז זיי האבען שוין דעם כוח פארגעסען.

זעהר א ביטערע צייט האט זיך טאקי אנגעהויבען פאר די יודען אין דייטש־לאנד, ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום קייזער רודאלף פאן האבס־בורג, וואס האט זיי אנגעטהון אזוי פיעל צרות אז זיי האבען זיך געמוזט ענטשליסען אין גאנצען צו פערלאזען דאס לאנד. רודאלף איז געוועהן א שטאר־קער נצרך אונ צו ליעב געלד האט ער די יודען געטהון אי טובות אי רעות: איז ער געוועהן אין אנויטה, האט ער די יודען געוויזען א פריינדליכע מינע אונ האט זיי אויסגעלעדיגט די קעשינעס; האבען זיך ווידער די יודען בערוהיגט אונ געמיינט אז אזוי וועט שוין שטענדיג זיין, האט ער פלוצלונג ארויסגעלאזט א נייע גזרה אונ ווייטער ביי זיי געצאפט געלד. דעריבער האבען זיך אין יענער צייט בעגייהט אסך בעשולדיגונגען, וואס נאך דער פאפסט אינאקענטי דער פיערטער האט געגעבען זיין הסכמה אז זיי זענען פאלש. רודאלף האט אבער געוואלט מען זאל זיך אנהאפען אן די אלטע ליעגענס, כדי ער זאל קאנען שינדען פון די יודען די הויט. אים יאהר 1283 האט מען אין מאינץ פונקט אום פסח געפונען א טויט קריסטליך קינד אונ דאס פאלק האט באלד ארויסגעלאזט א קלאנג אז די יודען זענען די רוצחים. אומזיסט האט זיך דער ערצבישאף ווערנער אנ־גענומען פאר די אומשולדיגע יודען, מען האט איהם ניט געוואלט הערען אונ צעהן יודישע מאינצער בעלי בתים האבען בעצאהלט מיט'ן לעבען, חוץ וואס מען האט כמעט אללע יודישע הייזער אבגעראבעוועט. אין דעם אייגענעם טאג האט מען אויך דערהרג'ט זעכס אונ צוואנציג יודען אין באכבאך. רודאלף האט זיך אפילו דערנאך אבגערעכענט מיט די רוצחים, נאר דאס פאלק האט פערשטאנען אז דאס איז נאר געטהון געווארען לפנים, אונ אז מען מאג די יודען ווייטער שלאגען. אזוי איז טאקי געוועהן: אין צוויי יאהר ארום האט מען אין מינכען אויסגעטראכט אז די יודען האבען אבגעקויפט א קריסטליך קינד ביי איין אלטער פרוי אונ האבען עס דערהרג'ט. דאס פאלק האט לאנג ניט געטראכט אונ האט אנגעהויבען הרג'נען יודען אין די גאסען, וועמען מען האט נאר געהאפט; אז מען האט דערהערט אין שטאדט וואס עס טהוט זיך, האבען זיך זעהר פיעל יודען בעהאלטען אין שול, נאר די רוצחים האבען אנ־געצונדען די שול פון אללע זייטען אונ הונדערט אכטציג יודען זענען פארברענט געווארען. שפעטער מיט א יאהר האט מען אין אבערוועזל אונ באפפארד געטיידט זעהר פיעל יודען, ווייל מען האט אויסגעטראכט אז זיי האבען דער־

הרג'ט איין אלטען מאנן אונ אויסגעצאפט זיין בלוט. עס איז מערקווירדיג, אז די מלוכה פלעגט זיך דווקא ארויסשטעללען פאר די יודען, נאר זי פלעגט שטענדיג פארשפאטיגען אונ קומען נראד אין דער צייט, ווען יודיש בלוט האט זיך שוין געגאסען אונ טויטע קארפערס האבען זיך געוואלגערט, ערשט דעמאלט פלעגט רודאלף פסקנען אז די קריסטען טהוען ניט גוט אונ ביי די יודען געהמען טאקי פסק-געלד.....

דערפון וואס אפילו די יודען, וואס זענען שוין געוואוהנט מיט קלאפ, איז נמאס געווארען אזוי פיעל צו ליידען, קאן מען פארשטעהן אז מעהר אויסהאלטען זענען זיי ניט געוועהן אין כח. כמעט אללע יודען פון מאינץ, ווארמס. שפייער, אפענהיים אונ נאך אנדערע שטאדט האבען זיך אוועקגעלאזט אים יאהר 1286, איניינעם מיט'ן בעריהמטען רב, ר' מאיר פון רוטענבורג (מהר"ם מרוטענבורג), וואס איז געוועהן בעקאנט פאר א גרויסען צדיק, קיין ארץ ישראל. דאס וואס זיי האבען זיך ענטשלאסען אויף אזא ווייטע נסיעה, האט זיך גענומען דערפון וואס זיי האבען געהערט אז ערגיץ אין דער מזרח זייט איז אויפגעגאנגען פלוצלונג די זונן אונ יודען זענען דארט גאר עולה לגדולה געווארען. די ליכטיגע שיין וואס האט צו זיך צוגעצויגען די פערוואגעלטע דייטשע יודען איז טאקי געקומען פון דעם לאנד, וואס איז געלעגען צווישען סיריען אונ דעם קאספישען ים אונ וואס דער מאנגאלישער קאניג ארגון האט דארויף געהאט צו שאפען. ביי דעם קאניג האט געדיענט א יודישער לייבדאקטאר סעד-עבדאולה, א מענש פון גרויסע קענטניסע, וואס האט איהם ניט נאר געהאלפען ביי א קראנקהייט נאר אויך געגעבען אפט די בעסטע עצה אונ איז מיט דער צייט געווארען דער גראסטער חשוב אונ ביי איהם איז געוועהן די גאנצע דעה. דער שם פון אזא יודען, וואס מען האט געמאגט רעכנען אויף איהם, אז דאס איז א מין משיח, איז גיך אנגעקומען קיין אייראפא אונ די דייטשע יודען האבען אוועקגעווארפען זייערע הייזער אונ האבען זיך געלאזט זוכען די ווייטע מדינה, וואו זייער ברודער האט געקאנט דערגרייכען אזא גליק. צום אנהייב האט עס ביי רודאלפ'ן ניט אויסגעמאכט וואס א טהייל יודען פאהרען ארויס, ווייל ער האט זיך גערעכענט פאר קהל'ס יורש אונ האט צוגענומען דאס גאנצע פערמעגען וואס איז פון זיי איבערגעבליבען, נאר אז ער האט א קוק געטהון אז עס וועט באלד טאקי קיין אייינציגער יוד ניט בלייבען אין לאנד אונ ער וועט פערלירען אזא גרויסע הכנסה, האט ער זיך מיישב געוועהן אז דאס טויג פאר איהם ניט אונ האט געהייסען פערהאלטען דעם רב ר' מאיר פון רוטענבורג

אונ איהם איינזעצען אין געפאנגנ׳ס. חאטש מען האט ר׳ מאיר׳ן געהאלטען מיט גרויס כבוד פון דעסטוועגען האבען די יודען ניט געקאנט איבערטראגען אז אזא צדיק זאל זיצען אין תפיסה אונ זיי האבען פארגעלעגט רודאלפ׳ן א גרויסע סומע געלד אבי ער זאל בעפרייהען ר׳ מאיר׳ן. רודאלף האט שכל געהאט, דאס געלד האט ער צוגענומען אונ ר׳ מאיר׳ן האט ער ניט ארויסגעלאזט, כדי ער זאל עפים נאך אויסרייסען. די יודען זענען פערטיג געוועהן אוועקצוגעבען דעם לעצטען גראשען, נאר ר׳ מאיר אליין האט ניט געוואלט מען זאל איהם אויסלייזען, ווייל ער האט מורא געהאט עס זאללען אנדערע מלכים אויך ניט טהון דאס אייגענע אונ זאלען ניט איינזעצען די רבנים, אונ דורך דעם אויס־נארען ביי זיי געלד. אזוי איז ר׳ מאיר פינף יאהר געוועהן אין געפיינגעניס אין דער שטאדט ענזיסהיים אין עלזאס אונ איז דארט געשטארבען. נאך זיין טויט האט די מלוכה ניט געוואלט ארויסגעבען זיין קערפער ביז זיסקינד אלכסנדר ווימפפען פון פראנקפורט האט אריינגעטראגען רודאלפ׳ס יורשים וויפיעל זיי האבען פערלאנגט, אונ האט ערשט א לאנגע צייט נאך ר׳ מאיר׳ס פטירה איהם געבראכט אין ווארמס צו קבר ישראל. דער פאר האט ר׳ זיסקינד געבעטען אז נאך זיין פטירה זאלל מען איהם ברייגען צו קבר ישראל נעבען רבינו מאיר׳ס קבר.

אין דער אייגענער צייט האט זיך אויסגעגאסען דער צארן אויך אויף די ענגלישע יודען אונ זיי זענען נאך געוועהן אומגליקליכער פון זייערע דייטשע ברידער. דער קאניג עדואַרד דער ערשטער איז דווקא ניט געוועהן קיין שלעכטער, חאטש אויף מס געהמען ביי די יודען צעהן מאל אזוי פיעל ווי ביי אנדערע איז ער אויך געוועהן א גרויסער בעלן, נאר ווי אזוי עס איז האט ער זיי פארט אבגעהיט זיי זאללען זיך קאנען לעבען רוהיג. פלוצלונג האט זיך אבער אים יאהר 1275 געמאכט א צופאל, וואס איינער פון די גייסטליכע, ראבערט דע רידינגדז, א גרויסער געלעהרטער, האט זיך געהאפט מיט חשק לערנען העברעאיש, כדי ער זאל קאנען דרשנ׳ען אונ זיי צורעדען צום טויפען. אז ראבערט האט זיך אבער פערטיעפט אין די יודישע היילינע ספרים, איז אויסגעקומען פונקט פארקעהרט: ער האט ניט נאר קיין איינציגע יודען געטויפט, נאר ער האט זיך נאך אליין מגייר געוועהן אונ האט חתונה געהאט מיט א יודיש קינד. אללע האבען געוואוסט דעם אמת, אז די יודען האבען אין דער זאך קיין שום נגיעה ניט געהאט, פון דעסטוועגען האבען די שונאים אנגעמאכט א שטארקען רעש, אונ די גייסטליכע האבען זיך געפרובט צו ריידען דעם קאניג ער זאל די

יוּדֶען אָנְלֶערְנֶען, נָאר עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט מִישֶׁען. דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען אָבֶּער נִיט גֶערוּהט, דִי אַלְטֶע קֶאנִיגִין עֶלֶעאָנָארָה אִיז גֶעוֶועהן אוֹיף זֵייעֶר זַייט, אוּנ נָאר גִיךְ הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי יוּדֶען אָנְטְהוּן אַזֶעלְכֶע צָרוֹת אַז עֶס אִיז נָאר אַ וואוּנְדֶער וִוי אַזוֹי זֵיי הָאבֶּען גֶעקָאנְט אוֹיסְשְׁטֶעהְן. נִיט אוּמְזִיסְט שְׁרַייבְּט אֵיינֶער אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען דֶעמָאלְט אִין עֶנְגְלַאנְד גֶעאַרְבַּייט פּוּנְקְט וִוי בַּיי פַּרְעה'ן אִין מִצְרַיִם, נָאר דֶער חִלּוּק אִיז גֶעוֶועהן וָואס דָארְט הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט טְרָאגֶען צִיגֶעל אוּנ דָא הָאט מֶען זֵיי גֶעמוּטְשֶׁעט צוּ בְּרֶענְגֶען גָאלְד.

אַז דָאס פָאלְק הָאט גֶעזֶעהן וִוי דִי מְלוּכָה מַאכְט זִיךְ נִיט וִויסֶענְדִיג אוּנ לָאזְט אוֹיסְטְרַאכְטֶען אוֹיף דִי יוּדֶען וָואס עֶס קוּמְט נוּר אֵיינֶעם אִין קָאפּ אַרַיין, הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שִׁיטֶען בִּלְבּוּלִים אָהְן אַ שִׁעוּר אוּנ אָהְן אַ צָאהְל. דִי עֶרְשְׁטֶע עֲבֵרָה הָאט מֶען גֶעפוּנֶען, אַז דִי יוּדֶען פַארְפְלֵייצֶען דָאס לַאנְד מִיט פַאלְשֶׁע אָדֶער בֶּעשְׁנִיטֶענֶע מַטְבֵּעוֹת; מֶען הָאט נָאר מִיט זֵיי נִיט גֶעטַעֲנֶה'ט אוּנ אוּם פְרַייטָאג, דֶעם 17 נָאוֶועמְבֶּער 1278, הָאט מֶען פֶערְנוּמֶען אַלֶע יוּדֶען פוּן עֶנְגְלַאנְד מִיט וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער, מֶען הָאט זֵיי אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה אוּנ מֶען הָאט אִין זֵייעֶרֶע וָואהְנוּנְגֶען גֶעזוּכְט פַאלְשֶׁע מַטְבֵּעוֹת. חָאטְשׁ עֶס הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז מִיט דֶער זַאךְ הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מֶעהְר דִי קְרִיסְטֶען אוּנ דַוְקָא גֶעהוֹיבֶּענֶע מֶענְשֶׁען, אוּנ פוּן יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ מֶעהְר נִיט גֶעפוּנֶען וִוי דְרַיי הוּנְדֶערְט, וָואס עֶס הָאט גֶעקָאנְט אוֹיף זֵיי פַאלֶען אַ חָשָׁד, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דֶערְפוּן גֶעלִיטֶען אִיבֶּער צֶעהְן טוֹיזֶענְד יוּדֶען. דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ מִיט גֶעלְד אוֹיסְגֶעדְרֵייהט, אוּנ פוּן דִי יוּדֶען הָאט מֶען טַאקִי אַ תֵּל גֶעמַאכְט: עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט הָאט מֶען אוֹיפְגֶעהַאנְגֶען, אַ סַךְ הָאבֶּען גֶעמוּזְט זֵייעֶר גַאנְץ לֶעבֶּען בְּלַייבֶּען אִין תְּפִיסָה, אוּנ נָאךְ מֶעהְר הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּנ'ם לַאנְד אוּנ בַּיי זֵיי דָאס פֶערְמֶעגֶען צוּגֶענוּמֶען. דִי וָואס זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען הָאבֶּען אוֹיךְ קֵיין גוּטֶעס גֶעהַאט, וַוייל דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעמַאכְט אַ גַאנְצֶע פַּרְנָסָה דֶערְפוּן וָואס זֵיי פְלֶעגֶען יֶעדֶען יוּדֶען הַאלְטֶען אִין דֶער מוֹרָא אוּנ רַייסֶען בַּיי אִיהם גֶעלְד דֶערְפַאר, וָואס זֵיי מַסֶר'ן אִיהם נִיט. דֶער קֶאנִיג עֶדוּאַרְד הָאט שׁוֹין נִיט גֶעקָאנְט צוּזֶעהן אַזַא עַוְלָה, אוּנ הָאט גֶעמַאכְט אַז שְׁפֶּעטֶער פוּן חֹדֶשׁ מַאי 1279 זָאל מֶען אוֹיף דִי יוּדֶען מֶעהְר קֵיין מְסִירוֹת וֶועגֶען פַאלְשֶׁע מַטְבֵּעוֹת נִיט אָנְנֶעהְמֶען.

דִי שׂוֹנְאֵי־יִשְׂרָאֵל זֶענֶען אָבֶּער נִיט מִיעד גֶעוָוארֶען צוּ זוּכֶען אוֹיף דִי יוּדֶען נַייֶע עֲבֵירוֹת. בַּאלְד אִיז אַרוֹיס אַ קוֹל אַז אִין נָארְטְהַאמְפְּטָאן הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַרְגֶ'עט אַ קְרִיסְטְלִיךְ קִינְד, אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען פִיעל פוּן זֵיי אִין לָאנְדָאן,

דעם 2 אפריל 1279, צוגעבונדען צו פערד און זיי אויף שטיקער צוריסען. דערנאך האט מען אויסגעטראכט אז די יודען לאסטערן די קריסטליכע אמונה און מאכען אפענטליך חוזק פונ'ם קרייץ און פון די הייליגע בילדער, און מען האט געפועל'ט ביים קאניג ער זאל ארויסזאגען א געזעץ אז די יודען וואס וועלען שולדיג זיין אין דעם זאל מען בעשטראפען מיט'ן טויט. עדוארד האט אבער געקאנט זיין חברה און האט געוואוסט אז מיט אזא געזעץ גיט ער די יודישע שונאים א שארפע שווערד אין די האנד; דערפאר האט ער בעשטימט, אז די יודען קאנען נאר פערמשפט ווערען פון אמת עהרליכע שופטים. די שונאים האבען פערשטאנען אז אויף אזא אופן וועט זיי שווער זיין עפיס צו מאכען, האבען זיי זיך גענומען רייצען די יודען און זיי ארויפברייננגען דארויף זיי זאלען זאגען גראבע ווארטער. די גייסטליכע האבען געבעטען דעם קאניג ער זאל זיי ערלויבען דרשנען פאר די יודען וועגען הייליגקייט פון דער קאטולישער רעליגיאן און זענען געוועהן זיכער אז דערביי וועלען זיך די יודען ניט קאנען איינהאלטען און מען וועט שוין האבען פאר וואס זיך צו זיי צו טשעפען. עדוארד האט זיי דאס ניט געטארט פארוועהרען, נאר דערביי האט ער אויך געלאזט זאגען די יודען זיי זאלען אלדינג רוהיג אויסהערען, ניט שעלטען און ניט זידלען. וואס פון די דרשות איז ארוים — איז ניט בעקאנט. עדוארד האט אפילו געלאזט בויען א גרוים הויז פאר געטויפטע יודען און האט דארויף מנדר געוועהן פיעל געלד, נאר ווי עס ווייזט אוים איז די צאהל פון די געטויפטע געוועהן גאר קליין. גראסער איז נאר געווארען די שנאה צו די יודען, בעזאנדערס אז דעם גייסטליכען דונש־סקוטוס איז געראטהען צוזאמען מיט דער אלטער קאניגין עלעאנארא, אויסצורייסען פון עדוארד'ס הארץ דאס לעצטע ביסעל יושר נעגען די יודען, און דער נייער פאפסט האנאריוס דער פערטער האט אנגעהויבען צו געוואלדעווען אז די קריסטען ווערען קאליע פון די יודען, און אז דאס בעסטע וואלט געוועהן מען זאל זיי אין גאנצען ארויספטר'ן פונ'ם לאנד. די יודען האבען געפיהלט וואס פאר איין אומגליק עס ליעגט אויף זייערע קאפ: אים יאהר 1287 האט מען נאך א מאל אללע יודען פון ענגלאנד, נאר אהן א שום טענה, איינגעזעצט אין תפיסה, נאר עס איז נאך געוועהן מיט חסד, ווייל זיי האבען זיך באלד אויסגעקויפט מיט געלד; שפעטער אבער מיט דריי יאהר האט מען שוין זייער געלד אויך ניט געוואלט, עס איז ארוים א בעפעהל אז ביז צום חדש נאוועמבער פונ'ם יאהר 1290 מוז יעדער יוד פערקויפען זיין הויז, און אבגעבען די קריסטען זייערע משכנות און זיך געהן וואהין די אויגען וועלען זיי טראגען. די

גזרה האט זיי שוין דוקא ניט אזוי איבעררּאשט, ווייל זיי האבען זיך פריהר אזוי אנגעליטען אז דער לעצטער קלאפ האט זיך שוין ניט געקאנט אנזעהן. די מלוכה האט אפילו געמיינט אז עס וועט איהר שווער זיין ענגלאנד אבצורייסען פון יודען, אונ דערפאר האט זי זיי געלאזט זאגען אז יעדען יודען, וואס מען וועט שפעטער דארט טרעפען, וועט מען באלד הייגגען; צום סוף זענען די יודען ארוים פון דארט נאך פאר דער בעשטימטער צייט, אונ דעם ניינטען אקטאבער האבען זיך 16511 יודען געזעגענט מיט דער ערד, וואו זייערע עלטערן האבען פערבראכט מעהר פון פיער הונדערט יאהר. פיעל יודישע הייזער, וואס מען האט זיי ניט געקאנט פערקויפען, האט אבגעירש'ט דער קעניג, וואס האט נאך פון דעסטוועגען געהאט אזוי פיעל מענשענליעבע, אז ער האט אנגעזאגט מען זאל די יודען וועניגסטענס לאזען רוהיג אוועקפאהרען, אונ אויף די שיפען זאל מען זיך מיט זיי פריינדליך בעגעהן. מען האט אבער דעם קעניג ניט געהערט אונ אפילו דאס פאהרען איז זיי אויך אנגעקומען מיט צרות: א קאפיטאן האט אויף זיין שיף געפיהרט פיעל יודישע משפחות, דאס וואסער איז אבער אבגע־פאלען, האבען זיי זיך אללע דערווייל אבגעשטעלט אויף א אינזעל, אונ אז דאס וואסער איז צוגעקומען האט ער זיי שוין ניט ארויפגעלאזט אויפ'ן שיף אונ האט זיי מיט א געלעכטער געזאגט, אז זיי האבען א משה רבינו וואס קאן זיי טרוקען אריבערפיהרען איבער'ן ים. די יודען זענען אזוי אומגעקומען, נאר אז עדוארד איז דערפון געוואהר געווארען האט ער געהייסען דעם קאפיטאן אויפ־הייגגען ווי א פראסטען רוצח.

דעמאלט האט מען אויך ארויסגעטריבען די יודען פון גאסקאניע, וואס האט געהערט צו ענגלאנד. זיי האבען זיך געווארפען קיין פראנקרייך, אונ צום אנהייב האט זיי דער קעניג פהיליפ דער פערטער פריינדליך אויפגענומען, נאר באלד האט ער חרטה געהאט אונ טאקי נאך אין דעם אייגענעם יאהר האבען זיי געמוזט ווייטער האפען דאס פעקעל אויף די פלייצעס אונ זוכען א נייעם היים.

פון אזיען האט נאך געגלאנצט דער האפנונגס־שטערן פאר די אומגליקליכע פערטריבענע, אונ פיעל פון זיי האבען גערעכענט אז זיי וועלען זיך קאנען צושלאגען צו זייערע ברידער וואס האבען אזוי גליקליך געלעבט אינ'ם לאנד פונ'ם מאנגאלישען קעניג ארגון. סעד אדאולה האט טאקי דערגרייכט די גרעס־טע מדרגה אונ איהם צו ליעב זענען די יודען אויך געוועהן זעהר געשאצט, אז דער קעניג האט בעמערקט אז אין בגדד קומט עפּיס פאר א שווינדעל מיט

די הכנסות פון דער מדינה, האט ער אהין ארויסגעשיקט זיין לייב-דאקטאר
סעד אדאולה אונ נאר אין א קורצע צייט איז איהם געראטהען צו מאכען אזא
ארדנונג, אז אין דער קאססע פון דער מלוכה איז צוגעקומען אסך געלד.
דעמאלט האט איהם ארגון געמאכט פאר זיין פינאנץ-מיניסטער אונ אחוץ דעם
האט ער אהן איהם קיין זאך ניט געטהון. סעד-אדאולה, וואס איז געוועהן
א גרויסער שפראכען-קענער, האט אויך געמאכט שטארקע פערבינדונגען צווישען
ארגון אונ די אייראפעאישע קעניגע, וואס האבען מיט פערגניגען געזעהן ווי גוט
די קריסטען ווערען דארט בעהאנדעלט. אפילו דער פאפסט פלעגט שרייבען
בריעף צום מאנגאלישען קעניג אונ האט גערעכענט אז מיט דער צייט וועלען
די מאנגאלען אננעהמען די קאטאלישע אמונה. סעד-אדאולה האט טאקי די
בעסטע שטעללען אוועקגעגעבען יודען אונ קריסטען אונ האט עס געטהון נאר
פאר דער טובה פון דער מדינה. גוטע אונ רוהיגע מענשען האבען פערשטאנען
זיין כונה אונ האבען געשאצט זיין שווערע ארבייט. דערפאר האבען זיך אבער
אויך געפונען געגנער מחמדנער אונ מאנגאלען וואס עס האט זיי געקראנקט צו
צוזעהן ווי יודען אונ קריסטען קאמאנדעווען נאר מיט זיי אונ זענען געווארען
דעם „יודישען מיניסטער" שונאים אויפ'ן לעבען. זיי פלעגען ניט איינמאל אויס-
טראכטען אז סעד-אדאולה וויל איינפיהרען א נייע רעליגיאן, אז ער קלויבט זיך
צו געהן מיט פיעל חיל-קיין מעקקא אונ דארט שטעללען א טעמפעל פאר עבודה
זרה אונ אללע מחמדנער צווינגען זיי זאללען צוריק ווערען געטצענדיענער.
גאנץ אפען זענען שוין די שונאים פערטיג געוועהן אנצופאלען אויף סעד-אדאולה
מיט זיינע קרובים, נאר ער פלעגט שטענדיג דערפון פריהער זיך דערוויסען אונ
דער גאנצער פלאן פלעגט בטל ווערען. צום אומגליק איז אבער אים יאהר 1290
דער קעניג ארגון שטארק קראנק געווארען אונ חאטש סעד-אדאולה האט זיך
א גאנץ יאהר געמוטשעט מיט איהם אונ האט אללע מיטעל אנגעווענדט איהם
צו דערהאלטען בייםלעבען איז דאס אונמעגליך געוועהן. דעמאלט האבען די
שונאים געפונען די בעסטע געלעגענהייט אויסצופיהרען זייערס אונ זיך בע-
פרייען פון דער מאכט, וואס איז זיי אזוי פיעל יאהר ניט ליעב געוועהן, אונ
אז דער קעניג האט שוין געהאלטען ביי דער גסיסה האבען זיי סעד-אדאולה
אבגעשניטען דעם קאפ אונ אללע זיינע קרובים מיט ווייבער אונ קינדער האבען
זיי געמאכט פאר שקלאווען אונ צוגענומען ביי זיי זייער גאנצען פערמעגען.
די מחמדנער זענען אומעדום אנגעפאלען אויף די יודען אונ אין בגדד איז מען
נעגאנגען אויף מעסער-שטאך אונ פיעל הרוגים זענען געפאלען פון ביידע זייטען.

אזוי האט זיך פונקט אין דער צייט, ווען אין אייראפא האבען זיך די יודען ארומגעדרעהט אהן א ציעל און האבען ניט געהאט וואו אקאפ אנידערצולעגען, אויך אין אזיען פערחמארעט דער הימעל און פאר די וואס זייערע פערוואגעלטע ברידער האבען זיי מקנא געוועהן און עס האט זיי געצויגען צו זיי, כדי זיי זאלען געבען זיי אויך האבען איין ארט וואו אקאפ צוצולעגען, האבען זיך אויך אנגעהויבען פינסטערע טאג.

נאר דאס שרעקליך פינסטערניש, וואס האט זיך מיט אמאל אין דעם דרייצעהנטען יאהר הונדערט ארויפגערוקט אויפ'ן יודישען מזל, איז אגאר נישט געגען דער פינסטערנים, וואס האט צוגעדעקט דאס אינעווענינסטע יודיש לעבען. מעהר פון צוויי הונדערט יאהר האבען די יודען אין אייראפא, בעזאנדערס אין שפאניען און פראנקרייך געהאלטען אין זייערע האנד דאס ריינע ליכט פון תורה, חכמה און אמונה! פלוצלונג איז אבער געקומען די קבלה מיט איהרע סודות און רמזים, און האט דאס שאנע ליכט פערלאשען אויף היבשע עטליכע דורות.

וואס ערגער דער מעמד פון די יודען איז געווארען, האבען די מקובלים אלס מעהר אויפגעהויבען דעם קאפ, און פון געראנא (גירונדה) האבען זיי איבער־געטראגען זייער הויפט־פונקט קיין טאלעדא, ווייל דארט האבען זיי געהאט א פארשטעהער, וואס האט זיי געקאנט שיטצען מיט זיין שאנעם נאהמען און מיט זיין גרויס רייכקייט. דאס איז געוועהן ר' טודרוס בן יוסף הלוי פון דער בעריהמטער משפחה אבולאפיא, אקרוב נאך פון ר' מאיר אבולאפיא, וואס איז דער ערשטער ארויסגעשפרונגען געגען רמב"ם און אללע חקירה־ספרים. ר' טודרוס איז צו ליעב זיינע גרויסע קענטנישע אין מעדיצין און זין פינאנץ־זאכען, געוועהן א שטארקער חשוב אין הויף פון סאנבא דעם פיערטען און בעזאנדערס ביי דער קלוגער קאניגין מאריא דע מאלינא. די יודען האבען געקוקט אויף איהם ווי אויף א נשיא און אז דער קאניג מיט דער קאניגין זענען ארויסגעפאהרען זיך זעהן מיט'ן פראנצאזישען קאניג פיליפ דעם פיערטען, איז ר' טודרוס אבולאפיא אויך געוועהן צווישען די גרויסע לייט וואס האבען באלייט דעם שפאנישען קאניג, און דאס האט זיין נאהמען גאר גרויס געמאכט אויך ביי די פראנצאזישע יודען. ר' טודרוס אבולאפיא איז געוועהן א גרויסער געגנער פון די יודישע הקרנים, חאטש אלליין איז ער ניט געוועהן ווייט פון וויסענשאפטען און האט זיך קונה שם געוועזען ווי א בעריהמטער דאקטאר. איהם האט זיך אויסגעוויזען אז אללע לומדים ווילען די תורה פערשטעהן נעבען

מיט שכל אונ נאר אויפ'ן פראסטען אויפ'ן, א שטייגער ווי דער רמב"ם האט געטהון מיט די דינים פון קרבנות, וואס ער האט געוויזען אז זיי שטאמען ארויס פון דעם געטצענדיענסט, מאכען א תל פון יודישקייט, אונ אז די קבלה שטעהט א סך נאהענטער צום אמת. מיט דעם דרך זענען אויך געגאנגען זיינע זיהן לוי אונ יוסף אונ זיינע פיעל תלמידים פון וועלכע עס זענען ארויס די בעריהמטע דריי מקובלים: ר' יצחק אבן-לאטיף, ר' אברהם אבולאפיא אונ ר' משה די-ליאון, וואס האבען דערנאך מיט דער קבלה פערשטעלט דעם אמת'ן שיין פון דער הייליגער תורה אונ געבראכט דעם פאלק צו פיעל אבערגלויבען אונ דמיונות ביז היינטיגען טאג.

ר' יצחק בן אברהם אללטיף אדער אבן-לאטיף איז געוועהן מעהר איינגעהאלטענער אונ האט ניט אזוי פיעל געארבייט ווי זיין חבר ר' אברהם אבולאפיא, וואס איז געבארען געווארען אין סאראגאזא אים יאהר 1240 אונ איז געוועהן א מענש, וואס עס האט איהם שטענדיג געצויגען נאר צו בעהאלטענע אונ פערבארגענע זאכען. קיין שווינדלער איז ער פון דעסטוועגען ניט געוועהן. מיט זיין קבלה האט ער ניט געמיינט קיין חכמות אונ האט פעסט געגלויבט אז מיט די סודות פון דעם למוד וועט ער אויפדעקען א נייע וועלט. א פרייע, א גליקליכע, אהן צרות, אהן יסורים אונ פאר יודען טאקי — א פשוט'ען גן-עדן. זיינע בעסטע יאהרען האט ער פערבראכט אויף א נסיעה צום סמבטיון, וואו ער האט געוואלט אבזוכען די פערלארענע שבטים, אונ אז ער האט, מן הסתם, אזא טייך ניט געפונען, האט ער זיך אוועקגעלאזט קיין ארץ-ישראל דערווייל האט ער אויפ'ן וועג אין גריכענלאנד חתונה געהאט אונ טאקי באלד אוועק געווארפען די פרוי, אונ אז ער איז געקומען קיין עכו האט ער דארט געמוזט בלייבען שטעהן, ווייל פאלעסטינא האט זיך דעמאלט געפונען אין די האנד פון די מאנגאלען. דריי אונ פיערציג יאהר איז אברהם אבולאפיא אלט געוועהן אז ער איז צוריק געקומען קיין שפאניען אונ האט זיך גענומען מיט'ן רעכטען חשק צו דער קבלה. עס איז ביי איהם קיין ספק ניט געוועהן אז אין יעדען אות פון דער תורה ליעגען בעהאלטען טיעפע סודות, אונ ער האט זיך איינגערעדט אז דערגעהן די סודות קאן מען נאר דורך גימטריאות, דאס הייסט: אננעהמען יעדעס אות פאר א ציפער אונ אזוי לאנג מאכען חשבונות ביז עס קומט ארויס דאס וואס מען וויל וויסען. די חשבונות האבען איהם אזוי פער-דולט דעם מוח אז ער האט זיך אין גאנצען אויסגעטהון פון דער וועלט: ער האט זיך פערשלאסען אין א חדר מיוחד, גאנצע טאג איז ער געזעסען אין טלית אונ

תפלין, יעדעס ווארט פונ׳ם דאווענען האט ער געצוינגען מיט א בעזונדער כוונה אונ האט געוואַרט ביז דער שלאף וועט איהם צומאכען די אויגען, די שכינה וועט זיך איהם באווייזען דורך א קוש אויף די ליפען אונ אזוי וועט אין איהם אריין א רוח נבואה. דאס פארשטעהט מען אז ווי באלד ער האט נאר געפועל׳ט ביי זיך אליין אז ער איז שוין א נביא, האט ער פערשטאנען אז ביי זיך אין דער היים וועט ער ווייניג וואס מאכען, אונ ער איז אים יאהר 1279 אוועק קיין איטאליען. דארט האט ער ארויסגעגעבען א ספר אונ האט מגלה געוועהן דעם עולם אז ער האט זוכה געוועהן צו רעדען מיט גאטט אליין. דעם ספר האט ער א נאמען געגעבען „רזיאל" וואס איז בגימטריא אברהם. נאר כל זמן ער האט געהאט צו טהון מיט יודען, האט זיך די מלוכה אויף איהם ניט אומגעקוקט; עס איז איהם אבער איינגעפאלען א משוגע׳נער געדאנק אז ער מוז דעם פאפסט מארטין דעם פיערטען מגייר זיין, דא האט מען שוין איהם א לאנגע צייט געהאלטען אין תפיסה, אונ מען וואלט איהם געוויס פערברענט, ווען עס טרעפט ניט א נס: ר׳ אברהם אבולאפיא האט זיך דערנאך בעריהמט, אז איהם האבען אבגעראטעוועט די „צוויי צונגען" וואס גאט האט איהם געגעבען, נאר מען האט פערשטאנען אז דער גאנצער מופת וואס ער איז ניצל געווארען האט זיך גענומען דערפון וואס ער האט מיט׳ן פאפסט גערעדט מיט איין אנדער צונג אונ איהם געוויזען אז זיין למוד פון קבלה גלייכט זיך אויס מיט די סודות פון דער קריסטליכע אמונה. דערפאר האט מען שוין איהם געלאזט פריי ארומדרעהען זיך אין רום, נאר ער איז פון דארט אוועקגעפאהרען קיין סיציליען אונ האט זיך שוין דארט אויסגעגעבען פאר משיח אונ האט אפילו אויסגערעכענט אז אים יאהר 1290 מוז זיך אנהייבען די גאולה. חאטש עס האט זיך באלד ארויסגעוויזען אז דער חשבון פון ר׳ אברהם אבולאפיא איז ניט אזוי ריכטיג אונ ער אליין איז אין צוויי יאהר ארום געשטארבען, פון דעסטוועגען האט ער אין סיציליען געהאט א סך מאמינים אונ געטריייע תלמידים, וואס האבען געהאלטען מיט איהם. ער האט אויך אין די לעצטע יאהרען געארבייט מיט אללע כוחות צו בעפעסטיגען די קבלה, אונ אז די יודישע קהלה פון פאלערמא האט געשיקט אנפרעגען קיין ברצלונה צו ר׳ שלמה בן אדרת (הרשב״א) וואס זיין דעה איז וועגען די מקובלים, אונ דער בעריהמטער רב האט געאנטפערט: מען זאל זיך היטען פאר זיי ווי פאר פייער, האט ר׳ אברהם אבולאפיא ארויסגעלאזט אפייערינגען בריעף אונ האט זיך געקלאגט דארויף וואס די יודען ווילען זיין חכמים אונ פרעגען שאלות וועגען אפילו די קריסטען גלויבען איהם אונ נעהמען בלינד אן זיינע ווערטער. ער

הָאט אָבֶּער נִיט בֶּעדַארְפְט זִיךְ לַאנְג קְלָאגֶען, וַוייל חֲכָמִים אוּנ שְׁאֵלוֹת פְרֶאגֶער הָאבֶּען זִיךְ צְווישֶען יוּדֶען גֶעפוּנֶען גָאר וֶועניג, דָאס פְּרָאסְטֶע פָאלְק הָאט זִיךְ זֶעהר לַייכְט גֶעלָאזְט אַיינְרֶעדֶען אוֹיפ׳ן הִימֶעל אַיְרִיד, אוּנ אַ פָּאר פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען זַיין תּוֹרָה קַיין שְׁפַּאנְיֶען: אֵיינֶער פוּן זֵיי וָואס הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט רוּפֶען שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא הָאט זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין אַקְלֵיין-שְׁטֶעדְטֶעל אַיְלוֹן, דֶער אַנְדֶערֶער הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַ גְרֶאסֶערֶע שְׁטָאדְט אַבִילָה אוּנ בֵּיידֶע הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁפִּיעלֶען דִי רָאללֶע פוּן נְבִיאִים אוּנ טְרֶאסְטֶער דֶעם עוֹלָם אַז בַּאלְד וֶועט זִיךְ אָנְהֵייבֶּען דִי מָשִׁיחַ׳ס צַייט. ר׳ שְׁלֹמֹה בֶּן אַדֶרֶת (הרשב״א) הָאט אֲפִילוּ אַללֶעמֶען מַזְהִיר גֶעוֶועהן זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט לָאזֶען אַרָאבְּפִיהְרֶען פוּנ׳ם וֶועג, נָאר וֶועמֶען גְלוּסְט זִיךְ נָאךְ אַזוֹי בְּלִינְד גְלוֹיבֶּען ווִי דֶעם יוּדֶען אִין אַ שְׁלֶעכְטֶער צַייט, וֶוען דָאס פֶערְבִּיטֶערְט שְׁוֶוער הַארְץ לֶעגְט אַרוֹיף אַ שְׁטֵיין אוֹיךְ אוֹיף דֶעם דֶערְשְׁלָאגֶענֶעם פֶערְמָארָאטְשֶׁעטֶען קָאפּ? אוּנ דַארִיבֶּער הָאט דֶער „נָבִיא״ פוּן אַבִילָה גֶעהַאט אַ סַךְ נַארְרֶען וָואס הָאבֶּען אִיהם נָאכְגֶעטַאנְצְט אוּנ אַז עֶר הָאט בֶּעשְׁטִימְט גֶעזָאגְט אַז אִים יָאהר 1295, פּוּנְקְט אִינ׳ם לֶעצְטֶען טָאג פוּן חֹדֶשׁ תַּמּוּז, וֶועט מָשִׁיחַ קוּמֶען הָאט מֶען אִיהם גֶעגְלֵייבְּט אוּנ מֶען הָאט זִיךְ מֵכִין גֶעוֶועהן צוּ דֶער גְרוֹיסֶער יְשׁוּעָה. אַללֶע הָאבֶּען גֶעפַאסְט דֶעם גַאנְצֶען טָאג, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעטְהוּן אִין וַוייסֶען ווִי אוּם יוֹם כִּפּוּר אוּנ זֶענֶען בִּיז נַאכְט גֶעבְּלִיבֶּען אִין שׁוּל אוּנ הָאבֶּען גֶעוַוארְט בִּיז זֵיי וֶועלֶען דֶערְהֶערֶען דֶעם שׁוֹפָר שֶׁל מָשִׁיחַ. אַוַדַאי הָאט זִיךְ פוּן דֶעם אוֹיסְגֶעלָאזְט אַ חָלוֹם, אוּנ אַז פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען בֶּעמֶערְקְט אוֹיף זֵייעֶרֶע וַוייסֶע קִיטֶעל אָנְגֶענֶעהְטֶע רוֹטֶע קְרֵייצְלֶעךְ זֶענֶען זֵיי גָאר פֶערְדוּלְט גֶעוָוארֶען אוּנ זֶענֶען פְּלוּצְלוּנְג אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. וָואס דָאס אִיז אַזֵיינְס גֶעוֶועהן, צוּ הָאט מֶען אִימִיסְטֶען אַזוֹי אָבְּגֶעטְהוּן דִי יוּדֶען אָדֶער עֶס אִיז עֶפִּיס אַ צוּפַאל דָא גֶעוֶועהן, קָאן מֶען נִיט ווִיסֶען: דִי גַאנְצֶע זַאךְ אִיז פּוּנְקְט אַזוֹי פִינְסְטֶער ווִי דָאס לֶעבֶּען פוּן דִי צְווֵיי נְבִיאִים, וָואס מֶען ווֵייסְט אֲפִילוּ נִיט וָואהִין זֵיי זֶענֶען פֶערְפַאלֶען גֶעוָוארֶען אוּנ וָואס עֶס הָאט זִיךְ פוּן זֵיי אוֹיסְגֶעלָאזְט.

אִין דֶער זֶעלְבֶּער צַייט אִיז אוֹיף דֶער וֶועלְט צוּם עֶרְסְטֶען מָאל בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען דֶער סֵפֶר „זֹהַר הַקָּדוֹשׁ״ וָואס לוֹיט ווִי דִי מְקוּבָּלִים הָאבֶּען גֶעגְלֵייבְּט, הָאט אִיהם גֶעשְׁרִיבֶּען ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי אִין דֶער מְעָרָה, ווָאוּ עֶר אִיז דְרַייצֶעהן יָאהר בֶּעהַאלְטֶען גֶעוֶועזֶן פוּן דֶער רוֹימִישֶׁער מְלוּכָה. (עַיין לְמַעְלָה זַייטֶע 48), אַ גֶעווִיסֶער מְקוּבָּל פוּן יֶענֶער צַייט מִיט׳ן נָאמֶען ר׳ מֹשֶׁה בֶּן שֵׁם טוֹב דִי לִיאוֹן, וֶועלְכֶער אִיז גֶעבָּארֶען אִים יָאהר 1250, הָאט דֶערְצֶעהְלְט, אַז רַבֵּנוּ מֹשֶׁה בֶּן נַחְמָן

(רמב"ן) האט אין ארץ ישראל געפונען אלטע כתבים, וועלכע ער האט דערקענט, אז דאס זיינען ר' שמעון בן יוחאי'ס כתבים. און אזוי וויא ער, ר' משה בן נחמן האט געוואלט אז זיי זאללען דער וועלט בעקאנט ווערן האט ער זיי אוועק געשיקט אין קאטאלאניען, פון דארט האט זיי אגרויסער שטורם ווינד פערטראגען אין דער מדינה אראגאניען און דא זיינען זיי צו איהם, צו ר' משה די ליאון, אין די האנד אריינגעפאללן און איהם איז בעשערט דיזעלבע כתבים מפרסם צו זיין מיט דעם נאמען „זוהר הקדוש".

דער נאמען פונ'ם הייליגען תנא ר' שמעון בן יוחאי אלליין, האט מעהר קיין הסכמות ניט געברויכט און פון אללע זייטען האט מען זיך געווענדעט צו ר' משה די ליאון ער זאלל אבשרייבען קאפיעס. אודאי זיינען אין אנהייב און אויך שפעטער געוועזן געגנער, וואס האבען ר' משה'ן חושד געוועהן, אז די גאנצע זאך איז איין אויסגעטראכטע, ניט ר' שמעון בן יוחאי האט עס געשריבען נור טאקי ער אלליין, און האט עס נאר אנאמען געגעבען אויף ר' שמעון בן יוחאי, כדי דער עולם זאלל עס פאר הייליג אננעהמען און זאלל איהם פאר זיינע קאפיעס אבשרייבען גוט בעצאהלען. גענומען האט זיך דער חשד דערפון, וואס ער האט קיינעם דעם עצם כתב יד פון ר' שמעון בן יוחאי ניט געוויזען און נאך מעהר, דערפון, וואס גראד צו דער איינער צייט איז פון ארץ ישראל געקומען ר' יצחק פון עכו, דעם רמב"ן'ס אחבר און אתלמיד, און אלליין אויך אגרויסער מקובל, און האט געשריען, אז דער רמב"ן האט נאר קיינמאל אזעלכע כתבים ניט געפונען און ערגעץ קיין קבלה כתבים ניט געשיקט. דער ר' יצחק האט ניט אויפגעהערט חוקר ודורש צו זיין דעם אמת אפילו נאך ר' משה'ס טוידט. און ווי ער דערצאהלט, האבען איהם ר' משה'ס ווייב און זיין טאכטער מודה געוועהן און האבען געשווארן, אז ר' משה האט קיינמאל קיין כתב יד פון ר' שמעון בן יוחאי ניט געהאט, און האט דעם זוהר געשריבען פון קאפ. נור ווי די זאך איז, דער רוב מקובלים, בעזאנדערס די פון ר' טודרוס הלוי אבולאפיא'ס חדר, האבען איהם פאר הייליג און פאר ר' שמעון בן יוחאי'ס „זוהר הקדוש" אנגענומען, בפרט אז זיי האבען אין איהם געפונען רמזים אויפ'ן קץ און אויף משיח'ס צייטען, וואס דער עולם האט דאמאלס, ווי אין אללע שלעכטע צייטען שטארק געווארט און געהאפט, און אזוי איז דער „זוהר הקדוש" מיט דער צייט אריין אין גאנצען יודענטהום און שפיעלט די גרעסטע ראללע צווישען אללע קבלה ספרים און איז פאר הייליג

אנגענומען, אפילו ביי די וואס בעשעפטיגען זיך ניט מיט קבלה ביז היינטיגען טאג.

אין דער צייט וואס פון איין זייט האבען די מקובלים מיט אללע כוחות געצויגען דאס פאלק צום בלינדען גלויבען האבען זיך פון דער אנדערער זייט געפונען פריי גייסטער, וואס האבען זיך געמיהט זייערע ברידער מיט געוואלד צו צופיהרען דוקא צו חקירה, נאר זיי האבען אויך איבערגעצויגען דאס שטריקעל אונ זענען מיט זייערע חקירות דערגאנגען אזוי ווייט, אז אפילו דעם רמב"ם'ס גאנג האט זיך זיי אויסגעוויזען נאך ווענינ. זיי האבען געוואלט, אז די אמונה מיט דער חכמה זאלען זיך אויסגלייכען אין אללעמען, אונ אלדינג וואס עס איז געגען שכל הישר זאל מען לחלוטין ארויסווארפען פון די היילינע ספרים אדער אויפהערן צו גלויבען. די חקרנים האבען זיך גרעסטעטהיילס געפונען אין פערפיניאן אין אבאגאניען; דארט איז געוועהן א קליינע יודישע קהלה וואו די יודען איז דוקא ניט אזוי גוט געוועהן, ווייל זיי האבען אללע געמוזט וואהנען ווייט פון דער שטאדט אין א בעזונדער גאס, וואס איז געוועהן בעשטימט פאר מצורעים, פאר מענשען מיט הויט-קראנק-הייטען, נאר פון לאנג אן האט דארט געהערשט א פרייער גייסט אונ א בעזונדערע ליעבע צו וויסענשאפט. דער פארשטעהער פון די חקרנים איז געוועהן א בעריהמטער למדן ר' לוי בן חיים פון ווילעפראנש, איהם האט שטארק מיט געהאלפען איינער פון די שאנסטע בעלי בתים, דון שמואל הסולמי, אדער סען עסקאליטא, וואס האט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין פרומקייט און צדקה און האט זיך אליין אויך גערעכענט צווישען די גרעסטע לומדים. דער רב פון דארט, דון ווידל מנחם בן שלמה המאירי איז אפילו אפט ניט צופרידען געוועהן פון ר' לוי'ס פרייע געדאנקען, נאר ער האט אבער אליין אויך זעהר ליעב געהאט די חכמה, דערפאר האט ער קיינעם ניט געוואלט שטארן און די חקרנים האבען געקאנט אפען דרש'נען און בעפעסטיגען זייערע דעות.

די פרומע לומדים פון מאנפעליע, וואו דער רב ר' שלמה איז אפילו געגען רמב"ם ארוים מיט חרמות, האבען פאר די חקירות וואס האבען זיך אנגעהויבען שיטען פון פערפיניאן זיך שטארק דערשראקען אונ עס איז ביי זיי געבליבען מען זאל אנמאכען א רעש צווישען די יודען אז די גאנצע אמונה איז אין א גרויסער סכנה אונ מאכען א סוף מיט די אפיקורסים אז עס זאל פון זיי קיין שריד ופליט ניט בלייבען. דער ערשטער איז ארויסגעשפרונגען אבא מרי בן משה פון מאנפעליע, אדער ווי מען האט איהם גערופען, דון אסטרוק

דע-לונעל, נאר אזוי ווי ער האט זיך ניט געפיהלט אין כח, אז ער זאל אלליין קאנען בייקומען אזא למדן ווי ר' לוי בן חיים פון וויללעפראנש. האט ער זיך געווענדעט צו ר' שלמה בן אדרת (הרשב"א) אונ האט איהם בעשריבען ווי היילינג די מלחמה איז אקעגען די אפיקורסים אונ ווי נעטהיג עס איז אז דער בעריהמטער רב פון ברצלונה זאל אויך אפענטליך דא ארויסטרעטען. ר' שלמה בן אדרת האט פריהער געאנפערט אז ער קאן זיך ניט אריינמישען אין עסקים פון פרעמדע קהלות, נאר אז ער האט דערנאך געזעהן אז די פרומע רבנים ווילען מעהר ניט איינפיהרען אז מען זאל פאר דרייסיג יאהר ניט לערנען קיין חקירה ספרים האט ער געמוזט צו ליעב טהון אונ האט אנגעשריבען א בריעף צו זיין פריינד דון שמואל הסולמי, ער זאל ניט אזוי מקרב זיין ר' לוי בן חיים פון וויללעפראנש, כדי די חקרנים זאלען ניט האבען אזא שטארק אנשפארעניש. ער האט עס אפילו גע-פועל'ט אונ דון שמואל הסולמי האט זיך אנגעהויבען דערווייטערן פון ר' לוי'ן, נאר עס איז דערפון גאר ניט געווארען, ווייל אין פערפיניאן האט מען שוין שטארק געהאלטען מיט די חקרנים אונ טאקי אין מאנפעליע אלליין זענען פיעל ברוגז געוועהן אויף אבא מרי פאר דער מחלוקת וואס ער האט אנגעמאכט. גענומען האט זיך עס דערפון וואס די פרומע האבען געוואלט צו שלעפען צו זיך איינעם פון די גרעסטע יודישע לייט פון מאנפעליע, ר' יעקב בן מכיר אבן-תבון, אדער דון פראפאטיוס, וואס איז געוועהן א בעריהמטער דאקטאר אונ א גרויסער שפראכענקענער אונ האט געשפיעלט א וויכטיגע ראללע צווישען זיינע ברידער, ער האט געשטאמט פון דער משפחה „אבן-תבון" אונ האט זיך פונקט ווי זיינע עלטער-זיידעס בעשעפטיגט מיט איבערזעצונגען פון פערשיעדענע וויסענשאפטליכע אראבישע ביכער אויף לשון קדש. די פרומע זענען פון דעסטוועגען ביי זיך אזוי גענארט געוועהן, אונ אפשר האבען זיי גערעכענט אז זיי זענען אזוינע תקיפים אז אפילו אזא זעלבסטשטאנדיגער מענש ווי ר' יעקב בן מכיר וועט זיי אויך מוזען נאכגעבען אונ זיי האבען איהם פאר-געלעגט ער זאל קומען צו זייער אסיפה אונ זאל פון זיין זייט אויך געבען עצות ווי אזוי צו רודף'ן די חקרנים. זיי האבען אבער א גרויסען טעות געהאט: ר' יעקב האט ניט נאר אפען ערקלעהרט אז ער איז א געגנער פון זייער דעה, נאר ער האט נאך צו זיך צוגעצויגען א פאר בעלי בתים, אונ ביידע צדדים האבען זיך אנגעהויבען קריעגען גאר אויף איין אנדער אופן. אבא מרי האט געוואלט מאכען חאטש פינף אונ צוואנציג חתימות פון געהויבענע מענשען, כדי צו ווייזען ר' שלמה בן אדרת אז מיט איהם האלטען אללע עהרליכע יודען; ר' יעקב בן

מכיר האט זיך ווידער אנגענומען פאר'ן כבוד פון זיינע עלטער'ן, וואס האבען אללע געארבייט פאר דער חכמה, דערפאר האט ער אויך געזוכט פארגראסערן די צאהל פון זיינע גוטע פריינד, ער האט זיי גענומען דערמיט וואס ער האט געדרונגען אז אבא מרי וויל ווערען דער צווייטער ר' שלמה פון מאנפעליע און זוכט אפיקורסות אפילו אין דעם רמב"ם'ס ספרים, און אחוץ דעם האט ער זיך אויך געווענדעט צו ר' שלמה בן אדרת ער זאל מודה זיין אז די פרומע זענען אונגערעכט; ר' שלמה בן אדרת האט זיך אבער געהאלטען פון דערווייטענס און אזוי האט זיך דאס מחלוקת צוברענט אין פיעל שטארט, און די קהלות פון ארגענטיער, א-אוויניאן און לונעל האבען זיך געשטעלט אויף אבא מרי'ס זייט. אפילו אין פערפיניאן אליין איז צו די פרומע צוגעשטאנען דער בעריהמטער למדן ר' קלונימוס בן טודרוס און אללע האבען אנגעהויבען ארייטען טאמיר וועט מען פועל'ן ביי ר' שלמה בן אדרת ער זאל די חקרנים אריינלעגען אין חרם, נאר ר' שלמה האט געאנטפערט אז ער קאן זיך אויף קיין זאך ניט ענטשליעסען ביז גאנצע צוואנציג קהלות וועלען ניט ערקלאהרען אז זיי פאדערן מען זאל זיך נעגען די חקרנים בענוטצען מיט אזא געפאהרליכען מיטעל.

אז עס איז בעשערט געוועהן דאס מחלוקת זאל זיך פארגראסערן, האט גראד בעדארפט אין דער צייט אנקומען קיין שפאניען דער בעריהמטער למדן ר' אשר בן יחיאל, וואס איז מעהר בעקאנט מיט דעם נאהמען רא"ש. ר' אשר איז געוועהן א תלמיד פון ר' מאיר פון רוטענבורג און ער האט איבערגעלעבט אין דייטשלאנד זעהר א ביטערע צייט: די צרות האבען איהם אין גאנצען אבגעריסען פון דער וועלט, ער האט זיך פערשלאסען אין בית המדרש, פון קיין שום זאך, אויסער דער גמרא און די מפרשים האט ער ניט געוואלט וויסען, קיין הייליגערע פון דער תורה איז ביי איהם ניט געוועהן, און בישלעכ־ווייז האט זיא ביי איהם אויסגעארבייט פשוט א שנאה צו אללע אנדערע חכמות. מען דארף אבער טאקי וויסען וואס דעמאלט האט זיך איבערגעטהון מיט די דייטשע יודען כדי מען זאל קאנען פארשטעהן פאר וואס אזעלכע לומדים ווי ר' אשר האבען געמוזט בלייבען פרעמד פון וועלטליכע וויסענשאפטען. אז עס האט זיך אין דייטשלאנד אנגעהויבען א אינערליכער קריעג צווישען די איינ־וואהנער וועגען דער מלוכה, א טהייל האבען געהאלטען פאר'ן קייזער אדאלף פון נאסויא און אנדערע האבען פערלאנגט אלברעכט פון עסטערייך, האבען ביידע צדדים אויסגעלאזט זייער כעס צו די יודען און טויזענדער פון

זיי זענען אומגעבראכט געווארען. פלוצלונג האט מען גאר אין א קליין שטאדטעל
ראטטינגען, אים יאהר 1298 אויסגעטראכט אז די יודען האבען מבזה געוועהן
איינס פון די הייליגע זאכען, וואס ווערען בענוצט ביים קריסטליכען גאטטעני-
דיענסט, אונ באלד האט זיך אבגעזוכט א רוצח, וואס האט געהייסען רינדפלייש
אונ האט צונויפגענומען א גאנצע מחנה מען זאל זיך נוקם זיין אין די יודען.
מילא פון די יודען פון דעם שטאדטעל אליין, וואו דער חטא איז קלאמערשט
געשעהן, האט מען גאר ניט וואס צו רעדען אז זיי זענען אומגעקומען אין
פייער; נאר רינדפלייש האט ניט אויסגעלאזט איין שטאדט אונ דארט וואו ער
אליין האט זיך ניט געקאנט צופיהרען די האנד האט ער אנגערייצט דאס פאלק
אונ מען האט אומעדום געמאכט א תל פון די יודען. אין ווירצבורג האט
מען ניט איבערגעלאזט קיין איינציגען פון דער גרויסער יודישער קהלה; אין
נירנבערג האבען די קריסטען צום אנהייב געשיצט די יודען, נאר גיך זענען
זיי מיעד געווארען אונ מען האט געמאכט א שחיטה. דעמאלט האט מען דער-
הרג'ט ר' אשר'ס א קרוב אונ א חבר, ר' מרדכי בן הלל מיט זיין פרוי אונ
פינף קינדער. פיעל עלטערן, וואס האבען מורא געהאט אז זייערע קינדער
וועלען ניט קאנען בעשטעהן אויף דעם נסיון אונ וועלען אפשר אבטרעטען פון
דער יודישער אמונה, האבען אליין זיך מיט די גאנצע משפחות אריינגעווארפען
אין פייער. א האלב יאהר האט געדויערט רינדפלייש'ס רציחה אונ מעהר פון
הונדערט טויזענד יודען האבען מיט'ן לעבען בעצאהלט. נאר אז דער קייזער
אלברעכט האט איבערגענומען די מלוכה איז געווארען א ביסעל שטילער, ווייל
ער האט ניט געוואלט פערלירען דעם גרויסען מס וואס די יודען פלעגען צאהלען.
דערפאר האט ער געזעהן מען זאל זיי מעהר ניט טשעפען אונ עס האט אפילו
איהם ניט געהארט וואס פיעל פון די וואס מען האט זיי פריהר געצוואונגען זיי
זאלען זיך טויפען, זענען צוריק געווארען יודען. נאר א שיינעם קיום קאן שוין
האבען אזא שטילקייט, וואס איז געבויעט אויף געלד-רייסען. ר' אשר האט זיך
שוין מעהר ניט געפיהלט זיכער אין דייטשלאנד אונ אז ער איז געוואהר גע-
ווארען אז דער קייזער אלברעכט וויל ביי איהם פאדערן די סומע, וואס די
יודען האבען געוואלט פריהר בעצאהלען פאר זיין רבי'ן ר' מאיר פון רוטענבורג
אונ האט מורא געהאט טאמער זעצט מען איהם אויך אין תפיסה, האט ער זיך
אים יאהר 1303, צוזאמען מיט זיין פרוי אונ זיינע אכט זיהן אוועקגעלאזט אין
דער וועלט אריין. צוויי יאהר איז ער נע ונד געוועהן, א קליינע צייט איז ער
געבליבען אין מאנפעליע, אונ דערנאך האט ער זיך צוגעשלאגען קיין טולידא

אונ איז דארט געוואָרען רב. ר׳ אָשר איז שוין געווען בעקאַנט מיט זיין איבער־געבענהייט נאָר דעם יודישען לערנען, אונ צו איהם האט זיך געוואָרפען אַבּא מָרי אונ האט איהם פאַרשטעהן געגעבען אַז אויף איהם איז זיין גאַנצע האָפנונג, אַז ער מוז העלפען אָבּראַטעווען דאס פאָלק אונ די אֱמוּנָה. שטאַרק בעטען האט ער ר׳ אָשר׳ן ניט בעדאַרפט, ווייל ער איז געווען נאָך אַ גרעסערער מַחְמִיר פון איהם אונ האט געדרונגען, אַז אֲפִילוּ יודען פון דרייסיג יאָהר טאָרען זיך ניט צורירען צו קיין וויסענשאַפטליכע סְפָרִים אונ אַז מען מוז די אֶפִּיקוֹרְסִים עוֹקֵר מִן הַשֹּׁרֶשׁ זיין. ר׳ אָשר׳ס אַריינמישען־זיך האט צוגעפיהרט דערצו וואס ר׳ שְׁלֹמֹה בֶּן אַדֶּרֶת האט אויך אויפגעהערט שלאַבּעריג זיין אונ האט זיך פעסט ענטשלאָסען אונטערצושרייבען דעם חֵרֶם געגען די חַקְרָנִים, בעזאָנדערס אַז איינער פון זיינע תַּלְמִידִים, ר׳ שִׁמְשׁוֹן בֶּן מֵאִיר, האט זיך אונטערגענומען צוצושטעלען חֲתִימוֹת פון צוואַנציג קְהִלּוֹת. עס האט זיך אֲפִילוּ באַלד אַרויסגעוויזען אַז ניט אין אַלע שטאָדט האט מען געוואָלט בעשטעהן מען זאָל מיט די חַקְרָנִים געהן מיט תְּקִיפוּת, אונ דַוְקָא אין מאָנפּעליע, וואו די פרומע האָבען גערעכענט אַז מען וועט דעם חֵרֶם אויפחאַפּען מיט ביידע האַנד, איז כִּמְעַט די גאַנצע קְהִלָּה גע־ווען דערגעגען. ר׳ שְׁלֹמֹה בֶּן אַדֶּרֶת האט שוין אָבער ניט געפּאַסט אָבּצוטרע־טען, אונ אים שַׁבָּת חָזוֹן דעם 23 יולי 1305, האט ער אָפענטליך אין שול מיט אַ סֵפֶר תּוֹרָה אויף די האַנד פאַרגעלייגט דעם חֵרֶם, וואס ער האט אַרויפגעלייגט אויף די יונגע לייט וואס וועלען פאַר פינף אונ צוואַנציג יאָהר לערנען חָכְמוֹת, אויסער מעדיצין וואס איז נאָטהיג פאַר׳ן געזונד. אַ חוץ דעם האט ער אָנגעזאָגט מען זאָל פערברענען אַלע חֲקִירָה־סְפָרִים אונ מען זאָל אֲפִילוּ אויפ׳ן רמב״ם אויך ניט לייגען קיין כָּבוֹד. דער חֵרֶם פון בַּרְצֶלוֹנָה האט אָבער ניט געקאַנט גילטען אין אַנדערע שטאָדט אונ דערפאַר האט מען צוגעשיקט שְׁלוּחִים איבעראַל וואס זאָלען צו ריידען דעם עוֹלָם מען זאָל מַסְכִּים זיין צו דער דֵעָה פון ר׳ אָשר מיט די איבריגע רַבָּנִים.

אַז די יְדִיעָה פון דעם חֵרֶם איז אָנגעקומען קיין מאָנפּעליע האט ר׳ יַעֲקֹב בֶּן מָכִיר אִבְּן־תִּבּוֹן בעוויזען זיינע געגנער אַז מיט איהם טאָר מען זיך ניט שפּיעלען אונ אַז די גאַנצע שטאָדט האַלט מיט איהם. די פרומע האָבען גערע־כענט אַז ווי באַלד עס איז געראַטהען דער חֵרֶם צו פערעפענטליכען אין בַּרְצֶלוֹנָה וועט מען אין מאָנפּעליע גאָר ניט ריידען אונ מען וועט באַלד מאַכען אַ סוֹף פון די חַקְרָנִים. זיי האָבען אָבער אַ גרויסען טָעוּת געהאַט: ר׳ יַעֲקֹב אִבְּן־תִּבּוֹן האט פון זיין זייט אויך אַרויסגעגעבען אַ חֵרֶם געגען די וואס וועלען זייערע קינדער

אבהאלטען פון לערנען פרעמדע לשונות און חכמות, אדער זיי וועלען רעדען עפּיס שלעכטעס אויפ'ן רמב"ם און אנדערע יודישע חכמים. ר' יעקב האט זיך נאך געפרובט צו זוכען הילף ביי דער מלוכה און האט איהר אויפגעקלעהרט ווי שעדליך עס וועט זיין פאר דעם לאנד ווען א גאנץ פאלק וועט ליעגען אין פינסטערניש און וועט בלייבען ווייט פון וויסענשאפט; ער האט זיך אבער באלד איבערצייגט, אז אויף דער מלוכה קאן ער ווייניג רעכנען, ווייל מען האט איהם געענטפערט אז מען נעהמט טאקי אן זיין דעה און מען וועט ניט דער לאזען די פרומע זאלען אויספיהרען, נאר א טעם האט מען איהם אנגעוויזען אזעלכען, וואס האט איהם גאר ניט געשמעקט: מען האט איהם פשוט געזאגט אז פאר דער מלוכה איז געוויס גלייכער יודען זאלען זיך יא בילדען, נאר צו ליעב דעם, זיי זאלען גיכער קאנען איבערגעהן צום קריסטענטהום. ר' יעקב האט פערשטאנען אז דא מוז ער געהן מיט זיין אייגענעם שכל און כח און האט אזוי געפיהרט אז כמעט די גאנצע קהלה איז געוועהן אויף זיין זייט, און אבא מרי מיט נאך עטליכע געצאהלטע מענשען זענען געבליבען אליין. דעמאלט איז אבא מרי'ן נאר שלעכט געווארען, ווייל על פי דין האט ער זיך ניט געטארט אבזאגען פון דעם וואס די גאנצע עדה האט אנגענומען, און צושטעהן צו ר' יעקב'ס חרם האט ער ניט געקאנט, דען ער וואלט געוויס געקומען צו לייטישע געלעכטער, און מען וואלט אויף איהם מיט די פינגער געטייט אז ער איז אריינגעפאלען אין זיין אייגענעם נעץ. ער האט געטהון וואס ער האט געקאנט אז עס זאלל איהם געראטהען צו צוציהען צו זיך נאך מענשען, און אז עס האט איהם ניט געהאלפען האט ער זיך געווענדעט צו די גרעסטע רבנים און האט געבעטען מען זאל איהם מתיר זיין ארויסצושפרינגען געגען א „רבים“, נאר אפילו ר' שלמה בן אדרת האט ניט געקאנט נעהמען אויף זיך אזא היתר, און אזוי האט זיך דער צד פון די חקרנים אלע מאל מעהר פערשטארקט און דער חרם פון ברצלונה האט ניט געמאכט אזא גרויסע ווירקונג.

באלד האט זיך געמאכט א איבערשלאג, וואס צו ליעב דעם האבען ביידע צדדים געמוזט אויף א קליינע צייט אוועקלייגען דאס מחלוקת. פלוצלונג האט דער קעניג פון פראנקרייך פיליפ דער פיערטער, אים יאהר 1306 ארויסגעגעבען בסוד א בעפעהל אז אין א בעשטימטען טאג זאל מען אנפאלען אויף אלע יודען פון דעם גאנצען לאנד און מיט ווייבער און קינדער זאל מען זיי איינזעצען אין תפיסה, און פונקט אויפ'ן אנדערן טאג נאך תשעה באב, ווען די יודען זענען נאך געוועהן מיעד פונ'ם תענית, האט מען זיי אלע פערנומען פון

קליין ביז גרויס, אונ מען האט זיי פריהר אבגעהאלטען עטליכע טאג אין געפאנגענים אונ דערנאך האט מען זיי געזאגט אז אין א חדש צייט מוזען זיי ארויס פון פראנקרייך אונ פון זייער פערמעגען טארען זיי קיין פאדעם ניט מיט נעהמען. ווער מען וועט אבער דערנאך טרעפען וועט ער פערמשפט ווערען צום טויט. פאר דער וועלט האט עס געהייסען: אז די יודען האבען זיך שטארק פערזינדיגט, אז מען קאן שוין פון זיי גאר ניט אויסהאלטען, אונ מען מוז די שאדליכע מענשען פטר'ן. אין אמת אבער איז דא געוועהן גאר איין אנדער כונה: דער דייטשער קאניג אלברעכט האט געהאט צו פיליפ'ן פערשיעדענע טענות אונ מעהר פון אללעמען האט ער זיך געטשעפעט צו איהם וועגען דער הכנסה פון די יודען, אונ אז פיליפ האט געזעהן אז סוף כל סוף וועט ער מוזען זיך אבזאגען פון דעם יודישען מס, ווייל די יודען האבען זיך גערעכענט ווי קאמערקנעכט פון דער דייטשער מלוכה, איז ביי איהם געבליבען ער זאל זיי גאר אין גאנצען ארויסווארפען אונ זאל זיי פריהר גוט אויסליידיגען די קעשענעס, כדי זיי זאלען קומען אויף א נייע ארט נאקעט אונ בלויז. אזוי האט מען ביי די יודען צוגענומען אלדינג וואס זיי האבען געהאט, דעם גראסטען עושר האט מען מעהר ניט איבערגעלאזט נאר ווי אויף איין טאג צום לעבען, אונ ביז צום חדש איז שוין קיין יודען אין פראנקרייך ניט געוועהן, אויסער די עטליכע וואס עס איז זיי שווער געוועהן זיך אבצורייסען פון די הייזער אונ פונ'ם פערמעגען אונ האבען זיך געמוזט טויפען. אין פיליפ'ס קאססע זענען צוגעקומען שיינע מיליאנען, אונ כדי צו דערווייזען כלומר'שט, אז ער האט ניט געמיינט דאס געלד, נאר די יודען אליין זענען איהם נמאס געוועהן, האט ער אוועקגעשענקט דאס געביידע פון דער גראסטער יודישע שול אין פאריז זיין קוטשער, ער זאל דערפון מאכען א בעסערן תכלית ווי א מקום קדוש.

פיעל יודען זענען דעמאלט אומגעקומען, ווייל ניט אללע זענען אים שטאנד געוועהן אין אזא קורצע צייט זיך מכין זיין צו א נסיעה, וואס מען האט ניט געקאנט וויסען ווי פיעל זי וועט געדויערן. די נסיעה איז אויך שרעקליך געוועהן: א טהייל פון די פערטריבענע האבען אזש אנגעשפארט אין ארץ ישראל אונ אהין איז אוועקגעפאהרען א שתורי פרחי, א קרוב פון ר' יעקב אבן תבון, וואס האט אנגעשריבען א גאנצע קינה וועגען דעם נייען גלות; די איבריגע האבען זיך צושפרייט אין די נאהענטע לאנדער ביי דער פראנצאזישער גרעניץ אונ האבען ארויסגעקוקט אויף א גוטע שעה, זיי זאלען קאנען זיך צוריק אריינכאפען אין דער אלטער היים. זייער האפנונג האט זיי אבער טאקי ניט אבגענארט:

בִּיסְלֶעכְוַייז הָאט זִיךְ דִי גְזֵרָה אָנְגֶעהוֹיבֶּען פַאר גֶעסֶען אוּנ אַז אַיוּד הָאט זִיךְ גֶעוִויזֶען אִין פְרַאנְקְרַייךְ הָאט פִּילִיפּ גֶעהֵייסֶען אַוֶועקְקוּקֶען, וַוייל עֶר הָאט זֶעהר גֶעבֶּאנְקְט נָאךְ דִי יוּדִישֶׁע מַטְבֵּעוֹת אוּנ הָאט גֶעהַאלְטֶען פוּנ׳ם וָוארְטֶעל: „דֶער יוּד אִיז טְרֵף, נָאר זַיין גֶרָאשֶׁען אִיז כָּשֵׁר״.

אִין דֶעם פִינְפְטֶערְן יָאהר, וָואס מֶען הָאט דִי יוּדֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן פְרַאנְקְרַייךְ, אִיז דָאס מַחֲלוֹקֶת צְווִישֶׁען דִי פְרוּמֶע אוּנ דִי תַקְרָנִים אַבִּיסֶעל שְׁטִילֶער גֶעוָוארֶען, נוּר קוֹים הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען פוּן מָאנְפֶּעלְיֶע אָבְּגֶעזוּכְט אַנַייֶע הֵיים, הָאט זִיךְ ווַייטֶער דָאס פַייעֶר צוּבְּרֶענְט נָאךְ מִיט מֶעהר קְרַאפְט. ר׳ יַעֲקֹב אִבֶּן תִּבּוֹן מִיט זַיינֶע לַייט הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין פֶּערְפִּינְיַאן, וָואס הָאט גֶעהֶערְט צוּם אַרַאגָאנִישֶׁען קֶענִיג וֶועלְכֶער הָאט אֲפִילוּ נִיט שְׁטַארְק גֶעהַאלְטֶען פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען דֶעם תַּלְמוּד פַארְבְּרֶענֶען, נָאר פוּן דֶעסְטְ־וֶועגֶען אִיז עֶר זֶעהר צוּפְרִידֶען גֶעוֶועהן וָואס פֶעהִיגֶע אוּנ גֶעלֶערְנְטֶע יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט בַּיי אִיהם אַמָקוֹם מְנוּחָה, עֶס הָאט אָבֶּער גֶעדוֹיעֶרְט נָאר אַקְלֵיינֶע צַייט. אַז אַבָּא מָרִי מִיט זַיינֶע לַייט זֶענֶען אוֹיךְ גֶעקוּמֶען קַיין פֶּערְ־פִּינְיַאן אוּנ אַז בֵּיידֶע צְדָדִים זֶענֶען ווַייטֶער גֶעוֶועהן אוֹיף אֵיין אָרְט הָאט קַיין שָׁלוֹם, מִן הַסְתָּם, צְווִישֶׁען זֵיי נִיט גֶעקָאנְט זַיין. ר׳ שְׁלֹמֹה בֶּן אַדֶּרֶת הָאט זִיךְ נָאךְ אַמָאל אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט פַאר דִי פְרוּמֶע אוּנ נָאךְ זַיין טוֹיט הָאט ר׳ אָשֵׁר בֶּן יְחִיאֵל מִיט זַיינֶע זִיהן עֶרְשְׁט רֶעכְט זִיךְ צוּפִיהרְט דִי הֶאנְד, אוּנ אַז עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט זַיין פֵּירוּשׁ אוֹיפ׳ן תַּלְמוּד אוּנ זַיין נָאהמֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָאךְ מֶעהר צוּ קְלִינְגֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט, אִיז אִיהם נָאךְ גְרִינְגֶער גֶעוֶועהן צוּ הַאלְטֶען דָאס פָאלְק אִין דֶער מוֹרָא. מֶען הָאט אִיהם גֶעפָאלְגְט אוּנ מֶען הָאט זִיךְ פַאר בִּילְדוּנְג גֶעהִיט ווִי פַאר פַייעֶר. עֶס אִיז גֶעקוּמֶען אַזוֹי ווַייט אַז וֶוען דֶער בֶּערִיהמְטֶער לַמְדָן ר׳ יִצְחָק בֶּן יוֹסֵף הַיִשְׂרְאֵלִי הָאט בֶּעדַארְפְט אָנְ־שְׁרַייבֶּען זַיין סֵפֶר „יְסוֹד עוֹלָם״ אִיבֶּער מַאטֶעמַאטִיק אוּנ אַסְטְרָאנָאמְיֶע, הָאט עֶר גֶעמוּזְט אִין דֶער הַקְדָמָה זַיין דֵעָה אַרוֹיס זָאגֶען וֶועגֶען דִי אֱמוּנָה, אוּנ רֶעכְט מַאכֶען אַסַךְ פְּסוּקִים פוּן דֶער תּוֹרָה, כְּדֵי דֶער סֵפֶר זַיינֶער זָאלל הָאבֶּען אַפָּנִים פוּן דִי פְרוּמֶע סְפָרִים אוּנ נִיט פוּן הַשְׂכָּלָה.

גְרָאד אִין דֶער צַייט, וָואס דֶער רא״ש אִיז גֶעוֶועהן רַב אִין טָאלֶעדַא, זֶענֶען דִי יוּדֶען ווַייטֶער גֶעוָוארֶען גְרוֹיסֶע חֲשׁוּבִים בַּיי דֶער מְלוּכָה. דֶער קֶענִיג פֶּערְדִינַאנד דֶער פִיערְטֶער הָאט גֶעהַאט אַיוּדִישֶׁען פִינַאנְץ־מִינִיסְטֶער ר׳ שְׁמוּאֵל; דִי אַלְטֶע קֶענִיגִין מַארִיַא דֶע מָאלִינַא הָאט אִיהם אָבֶּער פַיינְד גֶעהַאט, אוּנ הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז עֶר מַאכְט אָן אַשִׂנְאָה צְווִישֶׁען אִיהר אוּנ דֶעם

זוהן. זי האט געדונגען ארוצח ער זאל הרג'נען ר' שמואל'ן, נאר אז מען האט איהם געשטאכען האט דער קאניג אנגעווענדעט אללע מיטעל אונ האט איהם אבגעראטעוועט, ווייל ער איז געוועהן זיין בעסטער יועץ אונ נאר צו איהם האט ער צוטרויען געהאט. אז פערדינאנד איז געשטארבען אונ די אלטע קאניגין האט געמוזט דערווייל איבערנעהמען די מלוכה, האט זי אויך אויסגעקלויבען פאר פינאנץ-מיניסטער איודען דון משה, וואס איז אויף דער שטעללע געבליבען זיבצעהן יאהרי. אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום פרינץ דון זשואן עמנואל, וואס איז געוועהן אגרויסער געלעהרטער אונ האט געהאט אסך מקורבים יודען, בעזאנדערס ר' יהודה בן יצחק אבן נואקאר, האבען די פרומע נאר אין גאנצען אויפגעהויבען דעם קאפ, ווייל ר' יצחק איז געוועהן אגוטער פריינד פונ'ם רא"ש, אונ איהם צו ליעב, האט די מלוכה ערלויבט די רבנים זיי זאלען ארויסגעבען די גראסטע משפטים. דעמאלט איז פארגעקומען וואס מען האט איודען אבגעהאקט די צונג דערפאר וואס ער האט געלאסטערט גאטט, אונ איודישע פרוי, וואס האט זיך ניט גוט אויפגעפיהרט, האט מען אבגעשניטען די נאז. אזוי גרויס איז געוועהן דער פאנאטיזם פון די קנאים ווען מען האט זיי נאר געגעבען די מאכט זיי זאלען מאגען משפט'ן וויא זיי געפאללט.

דערווייל זענען אריבער געלאפען ניין יאהר פון דער צייט וואס פיליפ האט ארויסגעטריבען די יודען פון פראנקרייך, אונ אז לודוויג דער צעהנטע איז געווארען קאניג האט ער פערשטאנען אז דער פאטער האט ניט גלייך געטהון אונ האט אים יאהר 1316 ארויסגעלאזט אבעפעהל אז די יודען מאגען פראנק אונ פריי צוריק קומען. די יודען זענען שוין אבער געוועהן גענוג איבער געשראקען אונ האבען מורא געהאט צו שטעלען אויף לודוויג'ס ווארטער ווייל היינט טראכט ער אזוי אונ מארגען קאן ביי איהם ווערען איין אנדער דעה; דערפאר האבען זיי פערלאנגט אז דער קאניג זאל פעסט בעשטימען די אופנים אויף וועלכע ער לאזט זיי נאך אמאל אריין. זיי האבען פערלאנגט, אז יעדער זאל זיך מאגען בעזעצען אויף דעם פלאץ וואו ער האט פריהער געוואהנט, אז די שולען זאל מען צוריק אבגעבען אדער אויסבויען נייע, אז די חובות זאלען זיי איינמאנען אונ דער מלוכה אראבגעבען פון זיי צוויי דריטעל. לודוויג איז בעשטאנען אויף די אללע תנאים אונ האט נאר אויסגענומען מיט די יודען אתנאי, אז נאך צוועלף יאהר מאג ער חרטה האבען אונ געבען די יודען אגאנץ יאהר צייט זיי זאלען קאנען פערקויפען זייערע הייזער אונ ענדיגען אללע געשעפטען. אויסער דעם האט ער נאך געמוזט צו ליעב טהון די גייסטליכע אונ האט אבי-

גערעדט מיט די יודען, זיי זאלען טראגען אויף זייערע קליידער א בעזונדער יודישען צייכען. אזוי האבען זיך די יודען אומגעקעהרט קיין פראנקרייך אונ אז אין א יאהר ארום איז לודוויג געשטארבען אונ זיין ברודער פיליפ דער פינפטע איז געווארען קעניג, האט ער זייערע רעכטע גאר אין גאנצען פארגראסערט אונ האט זיי טאקי אפט געמוזט בעשיצען פון די גייסטליכע, וועלכע האבען זיך ניט איין מאל געטשעפעט צו זיי אונ האבען אויסגעגראבען אללע בעשול־דיגונגען וועגען שאדליכקייט פונ'ם תלמוד. די גייסטליכע האבען אזוי ווייט געארבייט, אז די מלוכה האט זיי געמוזט ערלויבען אין טולידה אפענטליך פארברענען צוויי פולע וואגענס מיט ש"ס. נאר דאס איז נאך אלץ א גאר ניט געוועהן געגען די צרות וואס די יודען האבען געמוזט איבערטראגען פונ'ם פראסטען פאלק אליין.

פינף יאהר זענען אין גאנצען אוועקגעגאנגען זייט די יודען האבען זיך נאך א מאל בעזעצט אין פראנקרייך אונ גאר פלוצלונג האט זיך אויף זיי אנגעריקט א אומגעריכטע צרה. פיליפ דעם פינפטען האט זיך אים יאהר 1302 פערגלוסט זיין נאמען בעריהמט צו מאכען דורך א נייעם קרייצצוג, חאטש דער פאפסט יאהאנן דער צוויי אונ צוואנציגסטער האט אים דערפון אבגעהאלטען. גאר פון דער העלער הויט איז געשעהן א מופת, א פראסטער פאסטוך האט דערזעהן ווי פון א טויב איז געווארען א יונג מאדכען, ער האט דערהערט איהר קול ווי זי רופט אללע פרומע קריסטען מען זאל זיך אוועקלאזען קיין פאלעסטינא אונ ארויסרייסען ביים שונא די הייליגע שטאדט ירושלים. ער האט דעם סוד באלד מגלה געוועהן אנדערע, אזא נס איז פאר די גייסטליכע געוועהן ווי גע־וואונשען אונ נאר אין א קורצער צייט זענען אויסגעוואקסען פיערציג טויזענד מאנן וואס האבען זיך גערופען „פאסטובער" אונ זענען מיט פאהנען אונ מיט געזאנג געגאנגען פון איין שטאדט צו דער אנדערער. מילא קיין גראסערע צדיקים פון זייערע זיידעס האבען זיי ניט בעדארפט זיין אונ עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס קודם כל האבען זיי זיך גענומען שלאגען יודען, בעזאנדערס נאך דעם וואס מען האט זיי אויפגעקלעהרט אז פאר יודיש געלד קאן מען קויפען א סך שווערדען אונ שפיזען. א שרעקליכע שחיטה האט זיך אנגעהויבען אין פראנקרייך אונ זעהר ווענניג יודען זענען געוועהן בעלנים צו ראטעווען דאס לעבען דורך דער טויפע. פינף הונדערט יודען האבען זיך בעהאלטען אין דער פעסטונג ווערדון אונ אז זיי האבען געזעהן אז לאנג בלייבען וועלען זיי דארט ניט קאנען, איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען פון דארט לעבעדיג ניט ארויס. זיי

האבען אויסגעקליבען פון זיך איין אלטען און א יונגען מאנן וואס זיי ביידע האבען אללע אויסגעקוילעט, דערנאך האט דער יונגער דערהרג'ט דעם אלטען און אז עס איז געקומען דערצו אז דער יונגער, וואס איז דער איינציגער געבליבען, זאל זיך אליין דאס לעבען נעהמען, האט איהם באנג געטהון צו שטארבען און ער האט זיך בעסער איבערגעגעבען די שונאים אין די האנד אריין און איז מרוצה געווארען אנצונעהמען דאס קריסטענטהום. עס האט איהם אבער ניט געהאלפען, ווייל אויף אזא קרבן האבען זיך די קריסטען אליין אויך ניט געריכט: איהם האט מען לעבעדיגערהייד צוריסען אויף שטיקער און נאר די קליינע קינדער, וואס האבען זיך געפונען אין דער פעסטונג האט מען געטויפט מיט געוואלד. אין טולוזה האט זיך אפילו די מלוכה אנגענומען פאר די יודען און האט פיעל פון די פרוסטע „פאסטיכער" איינגעזעצט אין תפיסה, נאר עס איז שוין געוועהן צו שפעט: דאס צורייצטע פאלק איז אונמעגליך געוועהן איינצוהאלטען, זיי זענען אנגעפאלען אויף די געפאנגעניר'ע און האבען בעפרייהט די רוצחים און דאס יודישע בלוט האט זיך געגאסען אין די גראסטע שטאדט, ווי בארדא, גאסקאן, טולוזה און אלבי. אין איין יאהר איז א תל געווארען פון הונדערט צוואנציג יודישע קהלות און די וואס זענען געבליבען לעבען זענען אזוי ארעם געווארען אז מען האט געמוזט פון זייערטוועגען זאמלען נדבות אין אנדערע לאנדער. די גזרה איז בעקאנט אין דער יודישער געשיכטע-ספרים מיט דעם נאמען „גזרת הרועים".

א צרה, זאגט די וועלט, קומט זעלטען אליין. אין פראנקרייך האט זיך דאס ווארטעל בעוויזען טאקי אויפ'ן אנדערן יאהר און האט די יודען נאך מעהר בלוט אבגעקאסט. דעמאלט איז געוועהן א מנהג אז אללע מצורעים, וואס מען האט מורא געהאט אז געזונדע מענשען זאלען זיך ניט אננעהמען פון זייערע הויט-קראנקהייטען, האבען געמוזט וואהנען בעזונדער אונטער דער שטאדט; אהין פלעגט מען זיי ברענגען עסען און טרינקען און פון דארט האבען זיי ניט געטארט ארויסגעהן ביז זיי זענען געזונד געווארען. אין יענע יאהרען האבען זיך אויך געפונען גבאים, וואס האבען ניט פיינד געהאט נהנה צו זיין פונ'ם הקדש, און אזוי ווי די קראנקע זענען געוועהן אבגעזונדערט פון אללע און האבען ניט געהאט פאר וועמען זיך צו קלאגען, האט מען זיי געגעבען אזעלכע קאסט קוים די נשמה צו דער האלטען. אין דער שטאדט גוענה האט מען אזוי פיעל געגנב'ט אז מען האט פשוט אויפגעהערט די מצורעים עסען געבען; דאס האט זיי פערדראסען און זיי האבען זיך ענטשלאסען נוקם צו זיין זיך דערמיט

וואס זיי האבען אריינגעווארפען גיפט אין די ברונענס און טייכען, און מענשען האבען אנגעהויבען פאלען ווי שטרוי. מען האט זיך אבער באלד ארומגעקוקט און אז מען איז דערגאנגען אז דאס איז די מצורעים'ס ארבייט, האט מען זיי גענומען מוטשען זיי זאלען זאגען ווער עס האט זיי אנגערעדט דערצו. די קראנקע זענען, מן הסתם, ניט געוועהן בעסער פון די געזונדע, און אז מען האט זיי נאך אנגעטהון ענוים קשים האבען זיי גאר לאנג ניט געטראכט און ארויפגעלעגט די גאנצע שולד אויף די יודען. א מינדסט קינד האט, דאכט זיך, געקאנט פערשטעהן אז דאס איז א נארישער בלבול און אז יודען וועלען ניט פערגיפטען דאס וואסער וואס זיי דארפען אליין טרינקען; פון דעסטוועגען האבען זיך אללע אנגעהאפט אן דעם ליגען, און אפילו דער קאניג פיליפ האט געגלויבט אז דאס איז אמת. מען האט זיך נאר געבראכען די קאפ צו דערגיין די כוונה פון די יודען און מען האט דארויף געלערנט א סך פירושים: א טהייל האבען געדרונגען אז דאס האבען זיי געטהון צו ליעב דעם מחמד'נישען קאניג פון גראנאדה, און אנדערע האבען אויסגעוויזען אז דערמיט האבען זיי געוואלט שטערן דעם קרייצצוג פונ'ם קאניג פיליפ. איבריגענס האט מען אנגענומען יעדען תירוץ און מען האט די יודען גאר קיין קשיות ניט געפרעגט: מען האט זיי געברענט און געבראטען און טויזענדער פון זיי האט מען אריינגעווארפען אין תפיסה. אין שינאן (קינון) האט מען אויסגעגראבען א טיפען גרוב, מען האט דארט אנגעצונדען א פייער און פיעל יודען מיט ווייבער און קינדער אהין אריינגעווארפען. אזוי האט מען זיך נוהג געוועהן מיט זיי אויך אין אנדערע ערטער און מעהר פון פינף טויזענד האט מען דעמאלט אין פראנקרייך פערברענט. א חוץ דעם האט דער קאניג געהייסען אז די יודען זאלען בעצאהלען א גרויסע סומע געלד און אזוי ווי זיי זענען שוין געוועהן קבצנים נאך פון יענעם יאהר, איז די גאנצע משא געפאלען אויף די עטליכע יודישע עשירים, וואס זענען צו ליעב דעם אויך געפאלען פון די פיס און דאס עניות פון די פראנצאזישע יודען איז געווארען אזוי גרויס אז מעהר אויסזויגען זיי האט מען שוין ניט געקאנט.

אין דער צייט האט זיך אויך אנגערוקט א חמארע אויף די יודען פון רום, וואס האבען שוין פון לאנגע יאהרען געלעבט דארט רוהיג און פריי און האבען ניט געוואוסט צו זאגען פון די צרות, וואס זייערע ברידער אין פראנקרייך, ענגלאנד און שפאניען האבען זיך אנגעליטען. זייט דער פאפסט האט אין רום געהאט א ווייניגע שליטה, און איבער דער מלוכה האבען זיך געקריגט צוויי משפחות קאלאנא און ארסיני, האט מען אן די יודען פערגעסען און זיי

האבען דערווייל געארבייט וועגען תורה אונ חכמה אונ האבען ארויסגעגעבען זעהר פיעל גרויסע לייט, וואס זענען ניט נאר געוועהן א צירונג פאר זייער פאלק, נאר זיי האבען אויך גרויס נוצען געבראכט דעם לאנד. עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס דער קאניג פון נעאפעל, ראבערט פאן אנזשוא, וועלכער איז געוועהן א גרויסער ליעבהאבער פון וויסענשאפט, האט זייער געהאלטען פון די יודישע געלעהרטע אונ האט ביי איינעם פון די לומדים, לעאנע ראמאנא, וואס איז בעריהמט געוועהן מיט זיינע העבראישע איבערזעצונגען פון לאטיינישע חקירה ספרים, געלערנט לשון קדש. דער קאניג האט זיך אזוי אינטערעסירט מיט יודישע ספרים, אז ווען ר' שמריהו האיקריטי (פון אינזעל קריטה) אנגעשריבען זיין פירוש אויף דער תורה האט ער איהם צוגעטראגען ראבערט'ן פאר א מתנה אונ ער האט איהם דער פאר גוט בעלוינט. אוודאי אז דער קאניג האט אזוי מקרב געוועהן יודישע לומדים, האבען איהם אללע גראסטע לייט נאכגעטהון אונ יעדער פון זיי האט געהאלטען פאר א כבוד צו אונטערשטיצען א בן־תורה ער זאל קאנען זיצען אונ לערנען.

צווישען די יודישע משוררים פון יענער צייט האבען זיך בעזאנדערס בעריהמט געמאכט צוויי: קלונימוס בן קלונימוס אונ עמנואל רומי, וואס האבען זיך גענוטצען אויף איין אנדער דרך אונ פלעגען זייערע געדאנקען אויסדריקען דורך איין הלצה (סאטירע), דאס הייסט, דעם ביטערן אמת זיס מאכען מיט א גלייך־ווארטעל. ר' קלונימוס בן קלונימוס איז געבארען געווארען אין פראנקרייך אים יאהר 1284, אונ איז געוועהן א גרויסער שפראכענקענער אונ א בקי אין פערשיעדענע וויסענשאפטען; אין דער יוגענד האט ער פון אראבישען איבערזעצט פיעל ביכער איבער מעדיצין אונ אנדערע חכמות. אללע זיינע איינענע ספרים, וואס ער האט אנגעשריבען אויף העבראיש, זענען פול מיט מוסר אונ הויכע געדאנקען. די שרעקליכע צרות, וואס די פראנצאזישע יודען האבען איבערגעטראגען האט ר' קלונימוס בעוויינט אין עטליכע פייערינע קינות, וואס בעווייזען אז זיין הארץ איז געוועהן פול מיט ליעבע צום פאלק אונ אז ער איז פעהיג געוועהן, ניט נאר אויף בייסענדיגע שטאכווארטלעך, נאר אויך אויף הייסע טרערען. אז דער קאניג ראבערט איז גראד דורכגעפאהרען ביי זיינער א נסיעה דורך פראנקרייך, איז ער בעקאנט געווארען מיט ר' קלונימוס'ן אונ האט איהם מיט זיך מיטגענומען קיין איטאליען. ר' קלונימוס האט זיך בעזעצט אין רום אונ דארט האט ער זיך ערשט, צווישען די לומדים, נעקאנט רעכט זיך אויסצייכענען. אין זיין שרייבען האט ער פארט מעהר ליעב געהאט לצנות צו

מאכען, אונ פון איהם זענען געבליבען די בעריהמטע ספרים: „אגרת בעלי החיים" „אבן בוחן" אויך די „מסכתא פורים", וואס איז כלומר'שט נאכגעמאכט די גמרא מיט אללע פירושים. מען קאן אפילו ניט וויסען צו האט ער דערמיט געוואלט נאר דעם עולם פרעהליך מאכען אדער ער האט טאקי א ביסעל חוזק געמאכט פונ'ם תלמוד, אונ האט געוויזען אז מען קאן זיך שטעלען אויפ'ן גראסטען נארישקייט אונ מאכען דארויף אזעלכע פירושים, וואס מען זאל זיך דארפען איבער זיי מאטערן ווי איבער עפּיס רעכטס. ר' קלונימוס האט אפט ליעב געהאט אריינצוווארפען אזעלכע ווארטער, וואס מען האט געקאנט טייטשען ווי אזוי מען האט געוואלט; אין איינעם פון זיינע ספרים שרייבט ער אז עס וואלט איהם גלייכער געוועהן געבארען צו ווערען א נקבה איידער צו טראגען אויף זיך דעם עול פון תרי"ג מצות. פון דעסטוועגען האט מען געוואוסט אז ער איז געוועהן זעהר גוט אונ פרום אונ אז ער איז געשטארבען אים יאהר 1337 האט ער געהאט א לויה פון א צדיק.

נאך א גרעסערן נאהמען צווישען די איטאליינישע יודען האט געהאט ר' עמנואל בן שלמה הרומי, וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1265, אונ האט זיך דאס גאנצע לעבען אבגעגעבען נאר מיט שרייבען. ער איז געוועהן א גוטער פריינד פונ'ם בעריהמטען רוימישען דיכטער (משורר) דאנטע. זיין בען איז געוועהן זעהר וויטציג, ער האט דעם בעסטען געדאנק געקאנט ארויסגעבען אויף אזא ארט אז די לעזער זאלען עס לעזען מיט פערגניגען אונ זאלען זיך פארט באלד אנשטויסען וואס ער מיינט. אז ער האט געוואלט טרעפען עטליכע לומדים אונ רבנים, וואס ער האט פון זיי ניט געהאלטען, האט ער בעשריבען ווי אזוי ער איז א מאל אריינגעפאלען אין גיהנם אונ וואס פאר א חברה ער האט דארט געטראפען אונ האט מן הסתם דעם אויבען־אן אבגעגעבען די צבוע־קעס, וואס האבען זיך אויף דער וועלט נאר איבערגענומען מיט זייער יראת שמים אונ געשריגען אז דער גאנצער שור הבר קומט נאר זיי. זיינע שירים זענען צונויפגעזאמעלט אין א בעזונדער ספר מיט דעם נאהמען „מחברות עמנואל" וואס איז בעקאנט ביז היינט.

אזוי האבען זיך די איטאליענישע יודען געלעבט רוהיג. סאנגזא, די שוועסטער פונ'ם פאפסט יאהאנן דעם צוועלפטען, וואס האט געוואהנט אין אוויניאן, האט אנגערעדט דעם ברודער ער זאל די יודען ארויסטרייבען פון רום. פון דער אנדערער זייט האט אויך דער קייזער פריעדריך דער שאנע, וואס פלעגט נאך פריהער גאנץ אפט ברענגען דעם תלמוד, געבעטען דעם פאפסט

ער זאל די יודען ניט לאזען זיין אזיינע פרייע בעלי בתים אין לאנד, און אים יאהר 1321 איז ארויס א בעפעהל אז די יודען זאלען זיך געהן פון וואנען זיי זענען געקומען. אין רום איז דאס געווען א אונגעריכטער אומגליק. די יודען האבען באלד גוזר תענית געוועהן און אויסער דעם האבען זיי געשיקט שלוחים צום פאפסט און צום קעניג ראבערט פון נעאפעל און אזוי ווי זיי האבען צו זייער בקשה צוגעלעגט אויך א מתנה פון צוואנציג טויזענד רענדליך האט זיך דער פאפסט מיט דער שוועסטער באלד איבערצייגט אז די יודען זענען ניט אזוי שעדליך ווי מען האט זיי געזאגט און מען האט זיי געלאזט צו רוה. די יודישע געלד האט צושלאגען די וואלקענס און פאר די יודען איז ווייטער ליכטיג געווארען.

נאר ווי גוט די יודען איז געוועהן אין רום, האבען זיי זיך מעהר אבגעגעבען מיט וויסענשאפטען און די תורה האט טאקי געבליהט נאר אין שפאניען, אין קאסטיליען אבער, וואו דער קעניג אלפאנסא דער עלפטע האט אויף זיי געלעגט גרויס כבוד, איז זייער לאגע געוועהן גאנץ אנדערש: דארט האט מען זיי געגעבען די בעסטע שטעללען, דער קעניג האט געהאט דאס גרעסטע צוטרויען צו זיינע צוויי יודישע יועצים, ר׳ יוסף דע-אסיגה און ר׳ שמואל אבן נוקר, און אפילו די גייסטליכע, וואס זיי האט עס ניט געקאנט געפאלען, האבען אויך געמוזט שווייגען.

זעהר גליקליך האבען זיך בעדארפט פיהלען די יודען פון קאסטיליען אז זיי האבען געזעהן וואס עס טהוט זיך מיט זייערע ברידער וואס וואהנען גאר נאהענט פון זיי — אין אראגאניען. דארט האט מען די יודען אנגעטהון צרות און מען האט זיי ניט געלאזט קיין קאפ אויפהויבען. נאר נאך ערגער איז געוועהן די יודען פון נאווארא, וואו איינער פון די גייסטליכע, פעדרא אוליגאיען, האט אנגערייצט דאס פאלק און אים שבת, דעם 5 מערץ 1328 איז מען צוגעפאלען אויף דער גרויסער יודישער קהלה פון עסטילה און מען האט אנגעמאכט א שרעקליכע שחיטה. אומזיסט האבען זיך די יודען געוועהרט, די רוצחים זענען געוועהן צעהן מאל שטארקער און גרעסער און זיי האבען ניט איבערגעלאזט קיין איינציגען פון זיי. נאר איין מנחם בן זרח, וואס איז דעמאלט אלט געוועהן צוואנציג יאהר און איז דערנאך געווארען א בעריהמטער מאן, איז געבליבען לעבען טאקי נאר מיט אנס. זיינע עלטערן און פיער יונגערע ברידער האט מען געקוילעט און ער אליין איז אויך געלעגען האלב טויט צווישען די הרוגים, נאר ביי נאכט איז גראד דורכגעגאנגען א בעקאנטער

קְרִיסְט אוּנ הָאט בֶּעמֶערְקְט אַז עֶר אָטְהֶעמְט נָאךְ, הָאט עֶר אִיהם גֶענוּמֶען צוּ זִיךְ אוּנ הָאט אִיהם בֶּעהַאלְטֶען בִּיז עֶר אִיז גֶעזוּנְד גֶעוָוארֶען. אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶאדְט הָאט מֶען אוֹיךְ דָאס אֵייגֶענֶע גֶעטְהוּן אוּנ סַךְ הַכֹּל זֶענֶען דֶערְמָאלְט אוּמְגֶעקוּמֶען מֶעהר פוּן זֶעכְס טוֹיזֶענְד יוּדֶען.

וִוי עֶס הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען, אִיז דָאס גְלִיקְלִיכְקַייט פוּן דִי יוּדֶען אִין קַאסְטִילְיֶען אוֹיךְ גֶעוֶועהן נָאר לְפִי שָׁעָה אוּנ עֶס הָאט זִיךְ נָאר גֶעהַאלְטֶען בִּיז דִי הַצְלָחָה פוּנ'ם קֶענִיג'ס יוּדִישֶׁער יוֹעֲצִים הָאט גֶעשַׁיינְט. לַאנְג גֶעדוֹיעֶרְן הָאט אָבֶּער דִי הַצְלָחָה אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט אוּנ עֶס אִיז אֲפִילוּ צוּ בֶּעוואוּנְדֶערְן וִוי אַזוֹי אַלְפָאנְסָא אִיז גַאנְצֶע צְוֶועלְף יָאהר גֶעבְּלִיבֶּען טְרַייא זַיינֶע יוּדִישֶׁע יוֹעֲצִים, וָואס הָאבֶּען טַאקִי אִין דֶער צַייט דֶערְגְרֵייכְט צוּ דֶער גְרֶעסְטֶער מַדְרֵגָה. ר' יוֹסֵף דֶע-אִיסִינָה, אָדֶער דוֹן יוֹסֵף בֶּן אֶפְרַיִם בִּינְבְנִשְׁתִּי הַלֵּוִי, אִיז גֶעוֶועהן אַזַא מֶענְשׁ, וָואס הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען וִוי אַזוֹי זִיךְ בֶּעלִיעבְּט צוּ מַאכֶען בַּיי גְרוֹיסֶע לַייט אוּנ דֶערְבַּיי נִיט פֶערְלִירֶען זַיין כָּבוֹד, נָאר פַארְקֶעהרְט, אַזוֹי פִיהרֶען אַז מֶען זָאל פַאר אִיהם דֶרֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען. אַז דֶער קֶענִיג הָאט בֶּעדַארְפְט עֶפִּיס אוֹיסְפִיהרֶען אַנְאָטְהִיגֶע זַאךְ, וָואס נִיט יֶעדֶער הָאט גֶעטָארְט דֶערְפוּן וִויסֶען, פְּלֶעגְט עֶר עֶס נָאר אִיבֶּערְגֶעבֶּען דוֹן יוֹסֵף דֶע-אִיסִינָה אוּנ אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן זִיכֶער אַז עֶר וֶועט אַלְדִינְג טְהוּן בִּשְׁלֵימוּת. דֶערְפַאר הָאט עֶר אִיהם טַאקִי זֶעהר גֶעשֶׁאצְט אוּנ אִיז אִיהם גֶעשְׁטַאנֶען אִין אַלֶע נוֹיטְהֶען. אַמָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט וָואס עֶר הָאט אִיהם אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט קַיין וַואלַאדָאלִיד, מִיט אַשְׁלִיחוּת צוּ דֶער פְּרִינְצֶעסִין, אוּנ דָאס פָאלְק, וָואס דוֹן יוֹסֵף'ס שׂוֹנְאִים הָאבֶּען עֶס אָנְגֶערֵייצְט, אִיז אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיפ'ן פַּאלַאץ אוּנ הָאט אִיהם גֶעוָואלְט הַרְגֶענֶען. דוֹן יוֹסֵף'ן הָאט אָבֶּער גֶערָאטְהֶען אַוֶועקְצוּשִׁיקֶען אַשְׁלִיחַ צוּם קֶענִיג אוּנ אִיהם מוֹדִיעַ זַיין וָואס דָא גֶעהט פָאר. אַלְפָאנְסָא הָאט נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט אוּנ אִיז אַלֵיין מִיט גְרוֹיס חַיִל צוּגֶעטְרֶעטֶען צוּ דֶער שְׁטָאדְט אוּנ הָאט גֶעוָואלְט מַאכֶען אַתֵּל פוּן אִיהר וִוי מֶען וֶועט זִיךְ צוּרִירֶען צוּ דוֹן יוֹסֵף. דָאס פָאלְק הָאט גֶעמוּזְט כּוֹרֵעַ אוּנ מִשְׁתַּחֲוֶה זַיין אוּנ מֶען הָאט פֶערְזִיכֶערְט דֶעם קֶענִיג אַז דָאס הָאט מֶען גָאר נִיט גֶעמֵיינְט דוֹן יוֹסֵף'ן, נָאר דֶעם קְרִיסְטְלִיכֶען רִיטֶער, דוֹן אַלְוַואר נוּנְיֶץ. אַלְפָאנְסָא הָאט דָאס אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַתֵּירוּץ אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶעפְרֶעהט וָואס עֶר הָאט אַלֵיין אָבְּגֶערַאטֶעוֶועט זַיין גֶעלִיעבְּטֶען יוֹעֵץ פוּן אַסַּכָּנָה. פּוּנְקְט אַזַא חָשׁוּב אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן זַיין לַייבּ-דָאקְטָאר דוֹן שְׁמוּאֵל אִבְּן וַוקַר. וָואס הָאט זִיךְ אֲפִילוּ וֶוענִיג גֶעמִישְׁט צוּ דֶער מְלוּכָה, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען פְלֶעגְט זִיךְ אָפְּט דֶער קֶענִיג מִיט אִיהם אֵיין עֵצָה הַאלְטֶען אוּנ הָאט אִיהם זֶעהר לִיעבּ גֶע-

האט פאר זיין שכל הישר. אז די רייכע יודען האבען זיך געפיהלט וואס פאר א גרויסען צד זיי האבען אין קאניגליכען הויף, האבען זיי זיך שוין ערלויבט צוגעהמען פראצענט פון די, וואס האבען בעדארפט אנקומען צו זיי. דאס האט שטארק די יודען פערהאסט געמאכט ביים פאלק, מען האט זיך ניט איין מאל געקלאגט אויף זיי ביים קאניג, נאר דאס גאנצע גליק איז געוועהן וואס אלפאנסא אלליין האט געהאט זיין אינטערעס אין דעם אז די יודען זאלען טאקי אויסלעדיגען די קעשינעס ביי די קריסטען אונ ער זאל קאנען דערנאך ביי זיי צונעהמען די גזילה. דערפאר האט ער די יודען ניט געשעפעט חאטש די שונאים האבען געשריגען אז עס איז נאטהיג מען זאל ביי זיי צונעהמען די רעכטע, אונ האט נאך געגעבען דון שמואל אבן ווקר א ערלויבניש ארויסצולאזען קליינע מטבעות אונ דערפון האבען ניט קיין קליינע הכנסה. צום אומגליק האבען אבער ביידע יועצים ניט געלעבט צווישען זיך צופרידען, יעדער האט אין זין געהאט נאר צו שאדען דעם אנדערן, אונ דערמיט האבען זיך בענוצט די שונאים אונ האבען אויפגעהערט אנצורייצען דאס פאלק אויף די יודען, ווייל זיי זענען זיכער געוועהן אז מיט דער צייט וועט זיי געראטהען דעם קאניג אויך אבצורייסען פון זיינע חשובים. אזוי האט די שנאה ביסלעכווייז ווי א ווארם געטאטשעט דאס לעבען פון די יודען אין קאסטיליען ביז עס איז ניט ארויסגעשפרונגען טאקי פון זיי אלליין איינער, וואס האט אנגעמאכט איין איבערקעהרעניש אין דעם לאנד אונ געבראכט דערצו וואס די פיינדשאפט, מיט וועלכער מען האט זיך א צייט געשטיקט אונ געשאהמט אפענטליך ארויסצווייזען, איז געווארען אללע מאל גראסער אונ האט זיך געפונען א וועג גלייך צו דער מלוכה.

דאס איז געוועהן אבנר פון בורגאס, א יודישער דאקטאר אונ א גרויסער למדן, וואס האט זיך געטויפט ווען ער איז שוין אלט געוועהן זעכציג יאהר אונ איז דערנאך בעקאנט געווארען מיט'ן נאהמען אלפאנסא בורגענזיס דע וואלאדאליד. ער איז אייגענטליך געוועהן פריי פון יעדער אמונה אונ איז אריבערגעגאנגען צום קריסטענטהום ניט ווייל די יודישע רעליגיאן איז איהם ניט געפאלען, נאר צו ליעב דעם וואס ער האט געזעהן אז אזוי איז פאר איהם גלייכער. אזא מענש שמעקט גוט וואהין דער ווינד בלאזט אונ אז ער האט זיך איבערצייגט אז פאר זיינע געוועזענע ברידער הייבען זיך אן ניט קיין פרעהליכע טאג, איז ער באלד צוגעשטאנען צו די שונאים אונ האט אויף זיי אנגעהויבען רעדען אונ שרייבען אללע רעות. פיעל האט איהם געהאלפען דערצו דאס,

וואס ער איז געוועהן א גרויסער בקי אין תלמוד און אין אנדערע היילינע ספרים, און אז ער האט געבראכט אויף זיינע ליגענס ראיות האבען איהם די קריסטען געגלויבט. דערפאר האט ער גאר אהן בושה אנגעהויבען ארויסלאזען ביכער און דערווייזען ווי שעדליך די יודישע אמונה איז, און זיין עזות האט איהם געבראכט דערצו וואס ער פלעגט זיינע כתבים צושיקען צו די בעריהמטעסטע יודישע לומדים ווייל ער האט געוואוסט אז קיינער וועט זיך ניט דערוואגען זיך ארויסצושטעלען געגען איהם און דערווייזען אז זיין מיינונג איז פאלש. די יודען זענען נאך אבער דעמאלט ניט געוועהן אזוי געפאלען זיי זאלען קאנען רוהיג צוקוקען ווי איינער, וואס איז זייער פאלש געווארען, שיט מיט שקרים און זאלען קיין ווארט ניט זאגען; עס האבען זיך געפונען אזעלכע יודישע שרייבערס וואס האבען איהם באלד געאנטפערט און געמאכט א תל פון אללע זיינע סברות און בעזאנדערס האט פון איהם חוזק געמאכט ר' יצחק פולגאר (פולקאר), איינער פון די גרעסטע יודישע געלעהרטע, וואס האט ניט געהאלטען אלפאנסא'ן ווערטה מען זאל מיט איהם א וכוח האבען און האט איהם נאר אויסגעלאכט אין א קליינעם שיר, דאס האט אלפאנסאן אין גאנצען ארויס-געבראכט פון דער העזה און עס איז בייא איהם געבליבען ער זאל פשוט געהן מיט מסירות. ער האט דעם קאניג דערצעהלט אלינען אז די תפלה ולמלשינים פון שמונה עשרה איז געגען דעם גרינדער פון דער קריסטליכער אמונה, און האט עס אזוי ווייט געבראכט אז דער פארשטעהער פון דער יודישער קהלה אין וואלאדאליד האט געמוזט אנפערן א תירוץ אז די תפלה בעציהט זיך נאר אויף די מינים פון אמאל, וואס פלעגען מסר'ן די יודען, נאר דער תירוץ איז ניט אנגעגאנגען, עס האט אפילו ניט געהאלפען דער ווכוח, וואס די רבנים האבען געהאט מיט אלפאנסא'ן און עס איז ארויס אים יאהר 1836, א בעפעהל מען זאל די תפלה אין גאנצען ארויסווארפען פונ'ם דאווענען.

דאס איז געוועהן דאס ערשטע מאל וואס די מלוכה האט נאכגעגעבען די יודישע שונאים, און דערנאך האבען זיי זיך שוין צופיהרט די האנד, בע-זאנדערס ווען בײם קאניג איז געווארען א נייער חשוב איינער פון זייער חברה, א געוויסער גאנזאלא מארטינעץ, א שלאנג וואס ר' יוסף די-איסינה האט זי מגדל געוועהן בײ זיך אין שוים, כדי זי זאל איהם שפעטער בעצאהלען מיט איהר גיפט. גאנזאלא איז געוועהן א ארעמער יונגער מאנן, און ר' יוסף די-איסינה האט איהם געשטיצט און אריינגעפיהרט אין קאניגליכען הויף. קוים האט איהם אבער דער קאניג ליעב בעקומען און געגעבען א גרויסע שטעללע,

האט ער אנגעהויבען גראבען א גרוב פאר זיין בעל־טובה און פאר אללע זיינע גלויבענסברידער; ער האט דעם קאניג פארשטעהן געגעבען אז ער דארף ניט צו ליעב יודען רייצען דאס גאנצע פאלק, וואס איז מיט רעכט בייז אויף זיינע יועצים, וועלכע זענען רייך געווארען אויפ׳ן חשבון פון דער מדינה. וואס דעם קאניג איז אזעלכעס געשעהן, אז ער האט געקאנט גאר פלוצלונג זיך אזוי איבערבייטען, איז שווער צו פארשטעהן, נאר דאס ווייסט מען אז דער כח פון רכילות און פאלשקייט איז זעהר גרויס און דאריבער האט גאנזאלא בעקומען פון איהם איין ערלויבניש אז ער מאג טהון מיט זיינע געוועזענע פריינד וואס ער וויל. גאנזאלא האט טאקי ניט לאנג געטראכט און האט באלד געהייסען ארייננווארפען ר׳ יוסף די־איסינה און ר׳ שמואל אבן ווקר מיט זיינע צוויי ברידער און נאך אכט קרובים מיט זייער גאנצער משפחה אין תפיסה און דארט האבען דעם קאניגס חשובים גיך געענדיגט זייער לעבען. נאך צוויי יודען זענען געשטאנען נאהענט צום קאניגליכען הויף, דאס זענען געוועהן דון־משה אבודיאל און דון שלמה בן־יעיש, און אזוי ווי גאנזאלא האט זיי אויך געוואלט פטר׳ן, האט ער זיך גענומען שרייען אז דאס בעסטע וואלט געוועהן מען זאל גאר אללע יודען ארויסטרייבען פון קאסטיליען, און מען זאל זיך מיט זיי נוהג זיין ווי אין פראנקרייך: צונעהמען די הייזער און פערמעגען און זיי לעבעדיגערהייד ירש׳נען. מיט דעם פלאן — ארויסצוטרייבען די יודען — האט ער זיך ארומגעטראגען ביז צום טויט, און דאס איז אויך געוועהן זיין מפלה. אז ער האט צום ערשטען מאל פארגעלעגט זיין מיינונג וועגען דעם אין דער אסיפה פון אללע מיניסטארען, האט ער פון קיינעם ניט געקאנט בעקומען איין הסכמה דארויף; אפילו די גייסטליכע האבען אבגעראטהען דערפון, און דער ארכיעפיסקאפ פון טולעדא האט בפירוש געזאגט אז, ערשטענס טאר מען ניט משנה זיין דאס ווארט, וואס די אלטע קאניגע פון קאסטיליען האבען געגעבען די יודען ווען זיי האבען זיך בעזעצט אין לאנד, און צווייטענס, וועט עס פשוט שאדען דער מדינה, ווייל די יודען זענען א טהייערער אוצר פאר דער מלוכה, וואס קאן ביי זיי געפינען געלד צו יעדער צייט, און אפילו ווען מען וועט זיי בערויבען וועט עס אלץ ניט נוצען אזוי פיעל ווי ווען מען זאל זיי גלאטט אין א איינגער צייט צו פרעסען

אז דון משה אבודיאל איז געוואהר געווארען וואס פאר א צרה דא קאן ארויס, האט ער דערפון מודיע געוועהן אללע יודישע קהלות פון קאסטיליען, און דער עולם האט זיך געחאפט צום אלטען מיטעל — צום פאסטען. די געגנער פון גאנזאלא׳ס דעה האבען איהם איבערגעשפארט, און די סכנה איז אוועק. דער־

ווייל איז טאקי גאנזאלא אליין אויך פערטראגען געוועהן, ער האט געמוזט זיך אוועקלאזען אין א מלחמה, אונ אז ער האט מנצח געוועהן דעם שונא, האט ער שוין גאר אין גאנצען פערריסען דעם קאפ אונ קיינער איז איהם ניט גלייך געוועהן. ווען א קליין מענשעלע שפיעלט צו די הצלחה אונ עס וואקסט פון איהם אוים א מושל מיט קראפט אין די האנד, מיינט ער אז קיין אלטערס פון איהם איז ניטא אונ אז אללע מוזען איהם פאלגען; אזא מין הצלחה פיהרט איהם צו עקשנות אונ דאס עקשנות בעגראבט איהם. אזוי איז אויך געשעהן מיט גאנזאלא'ן: ער האט גערעכענט אז אצונד וועט ער געוויס אויספיהרען זיין פלאן, אונ וועט פועל'ן ביים קאניג מען זאל די יודען ארויסטרייבען, צום סוף האט ער דורך דעם נאך מעהר שונאים בעקומען, אונ בעזאנדערס האט זיך אן איהם נוקם געוועהן די שאנע לעאנארא דע גוזמאן, וועלכע האט אויפגעקלאהרט דעם קאניג, אז גאנזאלא איז איהם ניט געטריי אונ וויל די גאנצע מלוכה אריינכאפען צו זיך אין די האנד אריין. דער קאניג האט באלד געשיקט צו גאנזאלא'ן ער זאל קומען קיין מדריד, נאר ער האט פערשטאנען אז ניט אויף נוטס אונ כבוד רופט איהם דער קאניג האט ער זיך ניט נאר אבגעזאגט אויסצופאלגען דעם קאניג'ס בעפעהל, נאר ער האט אויך בסוד אנגעהויבען האנדלען מיט'ן קאניג פון פארטוגאל אונ אפילו מיט'ן מחמדנישען מושל פון גראנאדא זיי זאללען איהם העלפען ארויסטרעטען אפען געגען דער מלוכה. גאנזאלא האט געטראכט, אז ער מיט זיין גאנצער חברה וועלען קאנען בעשטעהן געגען חיל פון קאסטיליען, ווען מען וועט איהם וועלען מיט געוואלד נעהמען, אונ דערפאר האט ער זיך ערלויבט צו שיסען אויף די קאסטיליענישע סאלדאטען ווען דער קאניג אלליין איז מיט זיי צוגעקומען צו דער שטאדט, וואו גאנזאלא איז געשיטאנען, אונ א פייל האט געטראפען איינעם פון די סאלדאטען, וואס האבען זיך געפונען פונקט נעבען קאניג. דא האט שוין דער קאניג געהייסען זיך גאר אנדערש נעהמען צו איהם; ער האט זיך באלד געמוזט אונטערגעבען אונ מען האט איהם פארברענט. גרוים איז געוועהן די שמחה פון די קאסטיליענישע יודען אז פונקט פאר פורים פונ'ם יאהר 1339 איז זיי אנגעקומען די בשורה פון גאנזאלא'ס טויט: זיי האבען זיך דערמאלט געמאכט א דאפעלטען יום טוב אונ זיי האבען זיך טאקי געמאנט פרייען, ווייל נאך דעם איז דער קאניג ווייטער גוט געווארען צו די יודען, אונ אז ער האט זיך איבערצייגט וואס פאר א שקרים גאנזאלא האט אויסגעטראכט אויף דון משה אבודיאל, דעם איינציגען יודען וואס האט זיך נאך גערעכענט צווישען זייגע מקורבים אונ האט זיך געמוזט אין דער

שלעכטער צייט אַ ביסעל דערוויטערן, האט ער איהם צוריק געבעטען און געגעבען די שאנסטע שטעללע.

פון דעמאלט אן איז אלפאנסא, און דער נאך זיינע יורשים, זיך בעגאנגען מיט יושר געגען די יודען און זיי האבען זיך געקאנט לעבען רוהיג, נאר פון דעסטוועגען איז זייער אינוועניגסטע לאגע ניט געוועהן אזוי גלאנצענד, ווייל זייט רבינו אשר בן יחיאל (הרא"ש) מיט זיינע קינדער האבען זיך אוועקגעלעגט נאר פאר פרומקייט איז די בילדונג גאר געפאלען, און אפילו דאס לערנען פונ'ם תלמוד איז געווארען אהן טיפקייט און אהן חריפות. אין שפאניען האט זיך דעמאלט געפונען איין יודישער דיכטער שם טוב די קריון, וואס האט ניט שלעכט געשריבען אין דער לאנדעסשפראכע, נאר דאס איז מעהר ניט געוועהן ווי איין שוואלב, וואס קאן נאך קיין זומער ניט מאכען. יודען מיט קאפ, מענשען פון תורה און חכמה האט מען אויפגעהערט צו זעהן און נאר פון דערווייטענס האבען פון פראנקרייך און פון אנדערע ערטער ארויסגעשיינט די נאהמען פון ר' יוסף אבן כספי, גרשוני און נרבוני, און אויך פון ר' יצחק פולגר פון אווילא און ר' דוד אבן-אלביליא פון פארטוגאל.

פון דעם ראש'ס אכט זיהן זענען מעהר בעקאנט צוויי: ר' יעקב און ר' יהודה. ר' יעקב בן אשר, וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1280, האט זיינע יאהרען אפגעלעבט אין גרויס דחקות, און ווי עס ווייזט אויס, האט ער ניט געוואלט נהנה זיין פונ'ם פאטערס רייכקייט, און אפילו פאר'ן רבנות האט ער ניט גענומען קיין שכירות. זיין גרויס ערעמקייט האט איהם פון דעסטוועגען ניט אבגעריסען פונ'ם לערנען און ער האט אנגעשריבען די ארבעה טורים: אַ געזעצבוך, וואס דארט זענען מיט אַ ביסעל מעהר ארדנונג ווי אין תלמוד צונויפגעזאמעלט אללע דינים פון דער יודישער אמונה און פונ'ם יודישען לעבען און איז בעקאנט מיט דעם נאהמען „בעל הטורים". זיין ברודער ר' יהודה בן אשר איז אויך געוועהן אַ גרויסער למדן און נאך דעם פאטער'ס טויט איז ער געווארען רב אין טולעדא. עס האט איהם אבער געצויגען צוריק קיין דייטש-לאנד, און אזוי ווי ער אַלליין איז שוין צו אלט געוועהן האט ער זיינע קינדער אנגעזאגט זיי זאלען אוועקוואַרפען שפאניען. זיי האבען אבער ניט געקאנט אויספיהרען זיין רצון, ווייל אין דייטשלאנד האבען זיך דעמאלט אנגעהויבען די ביטערסטע יאהרען פאר די יודען.

פון די ווייניגע יודישע געלעהרטע, וואס האבען אין יענער צייט געלעבט אין פראנקרייך איז בעזאנדערס בעקאנט דער נאהמען פון דער משפחה גרשוני,

וואס האט איינענטליך געהייסען ר׳ לוי בן גרשון (רלב״ג) אדער לעאן דע באניאל. ער איז געוועהן איין ענייקעל פון יענעם ר׳ לוי פון ווילעפראנש, וואס האט אמאל אזוי פיעל געארבייט געגען חכמה, אונ דווקא אין דער משפחה איז בעשערט געוועהן עס זאל זיך ארייננהאפען א פונק פון אויפקלערונג אונ עס זאל ארויס אזא גרויסער מאנן, וואס האט געשמ׳ט אי צווישען יודען אי צווישען קריסטען. ר׳ לוי בן גרשון איז געבארען געווארען אין אראנזיש אים יאהר 1288 אונ נאך אין דער יוגענד האט איהם דער פאטער, איינגעם מיט תורה, געלאזט לערנען אויך פערשיעדענע לשונות אונ חכמות. בײ דרייסיג יאהר איז ער שוין געוועהן אבעריהמטער דאקטאר, די וועלט האט שוין גע־קלונגען מיט זיין נאמען, אויסער דעם האט ער זיך בעשעפטיגט מיט אסטרא־נאמיע אונ האט ערפונדען אגלאז, וואס מען זאל קאנען דערמיט בעטראכטען דעם גאנג פון די שטערן אויפ׳ן הימעל. די אללע זאכען האבען איהם פון דעסט־וועגען ניט געשאדט אנצושרייבען אויף לשון קודש א גאנץ ספר איבער דער משנה וואס איז בעקאנט מיט דעם נאמען „יסוד המשנה״. וועגען זיין דאקטאריע״ האט ר׳ לוי ניט געקאנט זיצען אויף איין ארט אונ ער פלעגט אפט קומען קיין פער־פיניאן אונ קיין אוויניאן, וואו דער פאפסט האט דעמאלט געוואהנט. אז מען האט די יודען ארויסגעטריבען פון פראנקרייך, איז ער ניט געוועהן אין מיטען, נאר די צרות פון אללע האט ער ניט געפיהלט אונ האט געדרונגען אז דאס גרעסטע בעווארעניש פאר די יודען איז נאר בילדונג אונ אז מיט׳ן כח פון חכמה וועלען זיי אלדינג איבערטראגען. דערפאר האט ער אליין זיך גענומען נאך מיט מעהר חשק צו שרייבען פאר זיין פאלק פערשיעדענע חקירה־ספרים אונ צוואנציג יאהר כסדר האט ער ניט ארויסגעלאזט די פען פון דער האנד. דער ריינער שכל איז בײ איהם געשטאנען האבער פון אללעמען אונ ניט איין מאל חזר׳ט ער איבער אין זיינע כתבים אז דעם אמת מוז מען ארויסזאגען אפילו ווען ער גלייכט זיך ניט אוים מיט דער תורה אונ מען דארף נאר זעהן געפינען אפשר וואס זאל דעם פסוק ניט אנרירען, אבער דער אמת זאל בלייבען פעסט. אוודאי פארשטעהט מען אז די פרומע האבען ניט געהאלטען פון אזא חקרן אונ האבען זיין ספר „מלחמות ה׳״ גערופען מיט אגעלאכטער „אמלחמה געגען גאטט״. דערפאר האבען איהם די קריסטען זעהר געשאצט אונ דער פאפסט קלעמענטי דער זעכסטער האט אים יאהר 1342 געהייסען איבער־זעצען אויף לאטייניש זיין בוך וועגען אסטראנאמיע. אזוי האט זיך ר׳ לוי בן גרשון אויסגעלעבט זיינע יאהרען אין נחת אונ איז אים יאהר 1345 געשטארבען

פול מיט ליעבע צו זיינע ברידער, וואס האבען ניט פערשטאנען זיין ווערטה אונ האבען זיך דערוויטערט פון איהם.

אזא מזל האט אויך געהאט איין אנדער יודישער געלעהרטער, ר' משה בן יהושע הנרבוני, אדער מאישטרו ווידאל, וואס האט ליעב געהאט מעהר פראקטיש צו בעקאנען זיך בי"ט'ן לעבען פון די פעלקער, אונ איז כמעט צוואנציג יאהר ארומגעגאנגען צו פוס איבער פערשיעדענע לאנדער. ער פלעגט זיך אין א שטאדט ניט לאנג אויפהאלטען, אונ אז ער איז גראד געוועהן אין סירביה אונ מען איז דארט אנגעפאלען אויף די יודען, האט ער אויך שטארק געליטען אונ פיעל פון זיינע כתבים זענען פערלארען געווארען. ער איז אויך געוועהן א גרויסער חקרן, חאטש זיינע געדאנקען האט ער ניט אזוי פריי ארויס־געדריקט ווי ר' לוי בן גרשון. ער איז געגאנגען מיט דעם דרך, אז די תורה קאן מען לערנען מיט צוויי אופנים: נאר פשוט — פאר'ן פראסטען עולם, אונ מיט א העכערן פירוש — פאר די גרויסע לומדים. די פרומע האבען אבער ניט געוואלט ליידען מען זאל זיך אפילו צורירען צום מינדסטען אות פון א פסוק, זיי האבען געפאדערט מען זאל גאר ניט קלאהרען אינ נאר בלינד גלויבען, דערפאר האבען זיי געשריגען אז ר' משה נרבוני איז אויך איין אפיקורוס, אונ אז ער איז גע־שטארבען אין דער פרעמד אין מיטען פון זיינע נסיעות, האט ער איבער־געלאזט זיינע ברידער פערזינקען אין פינסטערניש אונ פערשלאסען צווישען אייזערנע וואנד, מיט וועלכע די מקובלים אונ די פרומע האבען די אומגליק־ליכע יודען אבגעשיידט פון דער ליכטיגער וועלט.

10 דער שווארצער טויט אונ די יודישע הריגות.

(1335—1391 נאך קריסטוס געבורט).

אז מען קוקט זיך צו צום לעבען פון איינציגע מענשען אונ פון גאנצע פעלקער זעהט מען זעהר אפט אז פונקט ווי א מענש חאפט זיך א מאל אן אן א נארישקייט ווערד עס ביי איהם תורת אמת אונ מיט טויזענד פלאקער ווערט מען עס איהם פונ'ם פארדרעהטען קאפ ניט ארויסשלאגען, אזוי טהוען אויך מיליאנען מענשען אינאיינעם. קוים רעדען זיי זיך איין עפיס א זאך, אונ ווער שמיעסט נאך, אז מען זאגט זיי פאר א חטא אויף א זעלבען וואס מען קוקט אויף איהם קרום צו ליעב קנאה אדער פרנסה, פרעגט מען גאר קיין סך ניט איבער, מען וויל גאר ניט וויסען וואס דער ליגען ליעגט פון אויבען אויף, עס

גלויבט זיך גלויבען און ביסלעכווייז ווערד דערפון אפעסטע איבערציינונג, וואס דער שכל הישר קאן זיי קיין מאל ניט אומוואַרפען. דא קומט יא אויס דאס ווארטעל: „אז א נאר ווארפט א שטיין אין גארטען אריין — קאנען איהם קיין צעהן קלוגע ניט ארויסנעהמען" און פון דעם שטיין ווערד מיט דער צייט א גאנצער בארג און שפעטער איז שוין אפילו שווער צו וויסען ווער עס האט געווארפען דעם ערשטען שטיין.

אזא בארג איז געווארען פון די שטיינער, וואס די שונאים האבען די לעצטע פאר יאהר־הונדערטע געווארפען אויף די יודען, און ווי נאריש עס האבען פריהר אויסגעזעהן די בעשולדיגונגען פון בלוט אויף פסח, די וואסער־פערגיפטונגען און נאך אזעלכע שקרים, האבען זיך מיט דער צייט געפונען מאמינים, וואס ביי זיי איז שוין גאר קיין ספק ניט געוועהן אז אלדינג איז אמת; זיי האבען שוין געגלויבט אז אללע שלעכטיגקייטען נעהמען זיך נאר פון דעם יודען, און דערווייזען זיי דעם טעות איז גאר קיין מעגליכקייט ניט געוועהן, און צום פערצעהנטען יאהר הונדערט אז איז גראד געווארען א מגפה, וואס מען האט דעמאלט גערופען „דער שווארצער טויט", איז ביי אללע געבליבען אז שולדיג אין דעם זענען נאר די יודען, און מען האט געהאלטען פאר א מצוה אזעלכע שאדליכע מענשען אויסצוקוילען גאר אהן רחמנות. עס איז געוויס, אז ווען מען זאל געוועהן די יודען אומעדום בעטראכטען ווי אללע אנדערע איינוואהנער פונ'ם לאנד, וואלט קיינעם גאר ניט געקומען אויף די געדאנקען צו זוכען אויף זיי אזעלכע חטאים; צום אומגליק איז אבער זייער לאגע געוועהן ניט נאר שלעכט אין איין שפאניען, אין גאנץ אייראפא אבער האט מען אויף זיי געקוקט ווי אויף שטיף־קינדער און מענשען מוזען האבען שטענדיג א שעיר המשתלח, וואס זיי זאלען קאנען צו איהם אויסלאזען זייער ביטער הארץ און אויסטראכטען זאכען וואס זענען ניט געשטויגען און ניט געפלויגען.

אזוי איז דער מעמד פון די יודען געווארען גאר שלעכט: אויף איין שונא, וואס האט טאקי געמיינט גאר דעם יודען צו שאדען, האבען זיך געפונען הונדערטער טויזענד בלינדע מענשען וואס האבען זיך געלאזט פיהרען און האבען גאר ניט געפרעגט וועמען שלאגט מען און פאר וואס מען שלאגט, פאר זיי איז גענוג געוועהן וואס מען האט זיי געלאזט ווערען בעלי בתים איבער פרעמדע פלייצעס און זיי האבען וועמען אבצולאזען עטליכע קלאפ.

רעכט שלעכט איז די יודען געווארען אין דייטשלאנד אין דער צייט פונ'ם קייזער לודוויג, וואס האט פון זיי געשונדען די הויט: ער האט געזאגט אז די

יודען זענען דער דייטשער מלוכה געבליבען א ירושה נאך פון די ראמישע מלכים, אונ דערפאר האט ער איינגעפיהרט אז די קרוין זאל פון זיי האבען א גרויסע הכנסה אונ אללע, אפילו פרויען אונ קינדער זאלען צאהלען מס — א גולדען יעדעס יאהר. מילא אז לודוויג האט יא ביי זיי גענומען אזוי פיעל געלד, האט ער דאך זיי בעדארפט אבהיטען דער אוצר זאל חלילה ניט קלענער ווערען, צום סוף האט ער זיך גאר אויף זיי ניט געוואלט אפילו אומקוקען, ער האט זיי גאר דעמאלט אין זין געהאט ווען ער האט ביי זיי בעדארפט צונעהמען די לעצטע מטבע אונ ווייטער איז איהם גאר ניט אנגעגאנגען וואס מיט זיי האט זיך געטהון; דערפאר האט זיך אים יאהר 1335, אנגעהויבען א גרויסע הריגה וואס האט ביי די יודען אויסגעריסען גענוג קרבנות. עס האבען זיך פלוצלונג אבי־ געזוכט צוויי רוצחים, וואס מען האט זיי גערופען קאניגע ארמלעדער, ווייל זיי האבען די ארבעל ארומגענעהט מיט א שטיק לעדער, זיי האבען פירגעזאגט דעם פראסטען פאלק אז פונ'ם הימעל האט מען זיי מגלה געוועהן, אז עס איז א גרויסע מצוה זיך נוקם זיין אין די יודען. באלד האט זיך ארום זיי צונויפגעזאמעלט א גאנצע חברה, וואס האבען זיך גערופען "יודענשלאגער" אונ האבען טאקי עהרליך פערדיענט דעם נאהמען. צוויי יאהר כסדר האבען זיי זיך געבאדען אין יודיש בלוט. פון עלזאס ביז שוואבען האבען זיי געמאכט א תל פון אללע יודישע איינוואהנער. פיעל האבען זיך אלליין דאס לעבען גענומען אונ האבען אויך דערהרג'ט זייערע קליינע קינדער, כדי זיי זאלען פערשפארען זיך צו טויפען, אונ ערשט אז די צאהל פון די יודען איז געווארען שיטערליך אונ די מלוכה האט א קוק געטהון אז פון דעם יודישען מס פעהלט אסך, האט זי זיך געכאפט צום לעשען דאס פייער אונ האט פארמשפט איינעם פון די "ארמלעדער" צום טויט.

אין דער אייגענער צייט האט מען אין בייערן געמאכט א בעזונדער שחיטה אויף די יודען. די איינוואהנער פון דער שטאדט דעקענדארף, וואס האבען געהאט געשעפטען מיט די יודען אונ זענען זיי שולדיג געוועהן גענוג געלד, האבען זיך מישב געוועהן אז פאר זיי איז גלייכער זיך צו בעפרייען פון די חובות אונ גאר אין גאנצען זיי ארויספטר'ן. מען האט ניט לאנג געטראכט אונ ארויסגעלאזט א קלאנג, אז די יודען האבען געלאסטערט די קאטולישע רע־ ליגיאן אונ זיי האבען מיט א מעסער דורכגעשטאכען די האסטיע, דאס הייליגע ברויט וואס ווערד געבאקען פון ריין ניט געזויערטען ווייצען־מעהל אונ וואס די קאטאליקען האבען פון צוועלפטען יאהר הונדערט אן איינגעפיהרט מען זאל עס האלטען אין קירכע אין א בעזונדער ארון קודש אונ עס בענוצען ביים נאטעס

דיענסט פאר א זכר פון קריסטוס'ס פלייש. אזא חלול השם האט טאקי קיינער ניט געקאנט ליידען, איבערפרעגען ווידער האט מען ניט בעדארפט, ווייל אויף א יודען איז דאך אלדינג צו גלויבען, אונ מען האט אבגעערעדט צווישען זיך אז דעם 30 סעפטעמבער 1337, ווען מען וועט דערהערען דעם ערשטען קלונג פונ'ם גלאק, זאלען אללע אנפאלען אויף די יודען אונ קיין גאנץ ביינדעל פון זיי ניט לאזען. אזוי איז טאקי געשעהן: דאס צורייצטע פאלק האט אויסגעקוילעט אללע יודען, זיי האבען אנגעצונדען זייערע הייזער פון אללע זייטען אונ דאס פערמעגען האבען זיי אבגעראבעוועט. פון דארט האט זיך דער צארן צונאסען איבער גאנץ בייערן, באהמען, מאהרען אונ אסטערררייך אונ טויזענ־דער יודען זענען אומגעקומען. נאר די איינוואהנער פון וויען אונ רעגענש־בורג זענען ניט צוגעשטאנען צו די רוצחים אונ האבען נאך, פארקעהרט, די יודען געשיצט. דער דייטשער קייזער איז געוועהן פערטראגען מיט אנדערע זאכען, אונ האט נאר קיין צייט ניט געהאט זיך אומצוקוקען אויף די רציחות, אונ דער הערצאג היינריך פון בייערן האט נאך געשיקט א דאנק דער חברה פון דעקענדארף דערפאר „וואס זיי האבען פארברענט די יודען". נאר דער פאפסט בענעדיקט דער צוועלפטער האט פערשטאנען אז די מעשה מיט דער געשטאכענער האסטיע איז ניט קיין ריינע זאך, דאריבער האט ער געהייסען מען זאל גוט נאכפארשטען פון וואנען די בעשולדיגונג האט זיך גענומען אונ אז דער אמת וועט זיך ארויסווייזען זאל מען די רוצחים שטרענג בעשטראפען. דעם פאפסט'ס רצון איז אוודאי גוט געוועהן, מען האט ניט לאנג געדארפט ארבייטען געוואהר צו ווערען דאס פאלשקייט פון דעם ליגען, נאר אז די מלוכה איז גע־וועהן קאלט צו דער זאך האט ער נאר ניט געקאנט מאכען, אונ נאר אין א קורצע צייט פון צעהן יאהר האט זיך דאס פייער צוברענט אין גאנץ אייראפא אונ עס האבען זיך ארויסגעוויזען אזעלכע שונאים, וואס די ערשטע „יודענשלא־גער" זענען נאר געוועהן צדיקים געגען זיי.

אז עס איז אים יאהר 1348 געקומען א שרעקליכע צרה אויף גאנץ אייראפא, נאך א ערד־ציטערניש איז געווארען א מין חולאת וואס מענשען זענען דערפון געפאלען ווי פליגען, אונ מעהר פון פינף אונ צוואנציג מילליאן זענען אין פיער יאהר אויס־געשטארבען פון דעם „שווארצען טויט", האט די מגפה, מן הסתם, קיין כבוד ניט געלעגט אויך אויף יודען אונ האט צווישען זיי אויך געפונען פיעל קרבנות. נאר זיי איז נאך בעשערט געוועהן צו האבען א וועהטיג אויף דער מכה: עס האבען זיך געפונען גוטע פריינד, וואס האבען איינגערעדט דאס פאלק אז יודען

האבען דאס פערגיפטעט די לופט כדי אללע קריסטען זאלען אויסשטארבען. ווי אזוי האבען די יודען געקאנט פערגיפטען די לופט, וואס פאר א מין סם בענוצען זיי, און פאר וואס שטארבען זיי אלליין אויך הונדערטערווייז יעדען טאג? — די שאלות האט קיינער ניט געוואלט פרעגען: ביי איין אומגליק ווערט דער קליגסטער מענש פערנארעשט, וואס זשע האט מען נאך צו רעדען פון פראסטע מענשען ווען מען טייט זיי אן מיט די פינגער אז שולדיג אין דעם זענען די אייגענע יודען, וואס מען האט זיי שוין פון לאנג חושד געוועהן אז זיי טרינקען קריסטליך בלוט און ווארפען גיפט אין וואסער. מען האט באלד אנגעהויבען גלויבען אז די מגפה איז נאר א יודיש שטיקעל ארבייט, און אזוי ווי די לאגע פון די שפאנישע יודען איז דעמאלט געוועהן ניט שלעכט, האט מען אויסגעטראכט אז פון שפאניען האט מען דעם גיפט צופיהרט איבער אללע לאנדער. גראד האט זיך נאך אין יענער צייט בעדארפט בעזעצען אין שאמבערי, אין סאבויה, א יוד פון טולעדא, ר' יעקב פאסקאטע, און אויף איהם איז טאקי שוין געפאלען דער חשד אז ער, מיט דער הילף פונ'ם רב פיירים, און נאך א יוד אבוניט האבען דעם גיפט צושיקט איבער אללע מדינות. די מלוכות פון יעדען לאנד, וואו די פאלשע בעשולדיגונג האט זיך פארשפרייט, וואלטען, דאכט זיך, בעדארפט באלד איינווענדען אללע מיטעל אז אזא נארישע בעשולדיגונג זאל זיך ניט האלטען אין פאלק; צום סוף האבען זיי נאך אלליין מעהר צושארט דאס פייער דער מיט וואס זיי האבען געהייסען מען זאל זוכען די שולדיגע. דארט וואו מען זוכט שוין דעם חוטא — איז שוין נאר קיין ספק ניט אז א חטא איז אודאי דא, און דערפאר האט מען שוין, נאך אים יאהר 1348, אין פראנקרייך אויסגעהרג'ט א גאנצע יודישע קהלה און פערברענט די שולען צוזאמען מיט די ספרי תורות. פון דארט איז דאס אומגליק אריבער קיין קאטאלאניען און אראגאניען און די רוצחים האבען זיך אויך געוואלט צופיהרען די האנד אין ברצלונה. זיי האבען שוין דארט אבגעראבעוועט פיעל יודישע הייזער און געקוילעט צוואנציג יודען, נאר די איינוואהנער האבען זיך ארויסגעשטעלט און האבען ניט דערלאזט עס זאל קומען צו א גרויסע שחיטה. עטליכע טאג שפעטער איז מען אנגעפאלען אויף דער יודישער קהלה פון סערווערא, נאר דארט האט מען געטייט ניט מעהר פון אכטצעהן יודען און די איבריגע זענען זיך צולאפען. מען קאן זיך פארשטעלען וואס עס האט זיך געטהון אין שפאניען צווישען די יודען, וואס האבען זיך אויך געמאגט שרעקען זיי זאלען ניט האבען דעם אייגענעם סוף וואס זייערע איבריגע ברידער; זיי האבען

געפאסט און זיך פערשלאסען אין די הייזער און יעדע מינוט זענען זיי מיט'ן לעבען ניט זיכער געווען. דעמאלט האט זיך דער פרומער פאפסט קלעמענטי דער זעכסטער, דער איינציגער וואס האט געהייסען איבערזעצען ר' לוי בן גרשון'ס ספרים, אנגענומען פאר די יודען און האט ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז מען זאל זיך ניט דערוואגען זיי צושלאגען אדער רויבען און מיט געוואלד טויפען. צו ליעב דעם בעפעהל איז אין פראנקרייך געווארען א ביסעל שטילער; דערפאר האבען זיך אנגעהויבען הריגות גאר אין אנדערע ערטער. דער הערצאג אמאדעאוס פון סאוואיען האט געהייסען עטליכע יודען איינזעצען אין תפיסה, ווייל ער האט זיי חושד געווען אז זיי פערגיפטען די לופט, און באלד האבען אלע איינוואהנער פון דער זשענעווער געגענד אנגעהויבען שרייען אין איין קול אז די יודען האבען זיך אויף זייער לעבען גענומען. אין שילאן און שאטעל האט מען געהאפט א סך יודען, מען זיי האט אנגעטהון ענוים קשים און מען האט זיי אזוי לאנג געמאטערט ביז זיי האבען געזאגט דאס וואס זייערע רוצחים האבען געוואלט. בעזאנדערס האט זיך מודה געווען א יוד, אקוועט, אז ער האט געבראכט גיפט אין א סך ערטער וואס זענען זעהר ווייט איינס פון דעם אנדערן, און חאטש אפילו א בלינדער האט געקאנט ארויסזעהן אז זיינע רייד זענען פאלש, האט מען זיי געהאלטען פאר א בעווייז און מען האט צו ליעב דעם פארברענט אלע יודען פון יענער געגענד. אזוי האט מען אויך געטהון אין דער גאנצער שווייץ בעזאנדערס אין בערן; מען האט געהאפט דעם ערשטען יודען און מען האט ביי איהם לעבעדיגערהייד די אדערן געצויגען ביז ער האט געמוזט מודה זיין אז ער איז שולדיג, און קוים האט מען שוין געהאט אויף פאפיער זיין חתימה, האט מען שוין געברענט און געבראטען אלע יודען גאר אהן טענות. אין באזעל, פרייבורג, שטראסבורג און קאלן האט מען זיך אויך אזוי נוהג געווען. אז דער פאפסט קלעמענטי איז דערפון געוואהר געווארען, האט עס איהם פארקלעמט ביים הארצען און אזוי ווי ער איז געווען איבערצייגט אז די יודען ליידען אומזיסט, האט ער ארויסגעלאזט נאך א שטרענגערן בעפעהל ווי פריהר, ער האט בפירוש געשריבען אז די יודען זענען אומשולדיג, אז די גייסטליכע זענען מחויב זיי צו בעשיצען און אריינוואַרפען אין חרם יעדען וואס טראכט אויף זיי אוים בלבולים. דאס פאלק איז שוין אבער געווען אזוי צוהיצט און מלא רציחה אז די גוטע רייד פונ'ם פאפסט האבען זיי שוין ניט געקאנט אבהאלטען פון שלעכטס, און דאס יודישע בלוט האט זיך ווייטער געגאסען אהן איין אויפהער.

בעזאָנדערס האָט זיך דייטשלאַנד אויסגעצייכענט מיט רציחות. האָטש דער נייער קייזער קאַרל דער פיערטער האָט אַללע מאָל אַרויסגעלאָזט איין אַנדער בעפעהל מען זאָל די יודען לאָזען צו רוה, ווייל ער האָט ניט געוואָלט פערליערען אַזאַ גרויסע הכנסה פון זיינע „קאַמער קנעכט", פון דעסטוועגען האָט זיך דאָס פאָלק געטהון זיינס, אונ דאָרט האָט מען ניט אַזוי געמיינט צו בע-ראַבעווען די יודען ווי מען האָט טאַקי געגלויבט אַז זיי זענען שולדיג אין דער מגפה אונ אַז מען וועט זיך פון זיי בעפרייען וועט אויך די שרעקליכע קראַנקהייט אַוועק. עס איז ביי קיינעם מעהר קיין ספק ניט געוועהן אַז די יודען האָבען פערגיפטעט אַללע טייכען אונ ברונענס, אונ דערפאַר האָבען זיי געטרונקען נאָר רעגען-אָדער שנעע-וואַסער; מען האָט אויך באַלד אָבגעזוכט אַ יודען, ר' משה פון מאַינץ, אונ מען האָט אויף איהם אַרויפגעלעגט דעם גאַנצען חטא אַז ער האָט צושיקט סם איבער גאַנץ דייטשלאַנד.

אין דער פינסטערער צייט גלאַנצען ווי ליכטיגע שטערען, די נאָהמען פון עטליכע קריסטען, וואָס האָבען זיך כמעט מיט מסירת נפש אָנגענומען פאַר די אומגליקליכע יודען, דאָס זענען געוועהן די פאָרשטעהער פון שטראַסבורג. קאָנראַד פאָן ווינטערטור, גאָסע שטורם אונ פעטער שוואַרבער, זיי האָבען ניט געקוקט אויף קיין שום סכנה אונ האָבען זיך אַרויסגעשטעלט אַפילו געגען עפיסקאָפּ; מיט אַללע כוחות האָבען זיי געשיצט די יודען אונ אויף זיי קוקענדיג האָבען זיך געפונען אַזעלכע בעלי טובה אויך צווישען די פאָרשטעהער פון באַזעל, פרייבורג אונ קעלן. אַז מען האָט אין בענפעל-דען, אין עלזאַס, געמאַכט איין אסיפה אונ דער בישאָף בערטהאָלד פון שטראַסבורג מיט נאָך אַנדערע גרויסע לייט האָבען זיך פערזאַמעלט אונ געזוכט עפּיס איין עצה, וואָס מען זאָל טהון מיט די יודען, האָבען די פאָרשטעהער פון שטראַסבורג זיך בעמיהט צו איבערצייגען אַללע וואָס פאַר אַ שרעקליכע עבירה די קריסטען נעהמען אויף זיך מיט די פאַלשע בעשולדיגונגען. צום אומגליק האָבען זיי אָבער נאָר ניט געקאָנט מאַכען, די שונאים האָבען זיי איבער-געשפאַרט אונ עס איז געבליבען מען זאָל אַרויסטרייבען די יודען פון אַללע שטאָדט וואָס ליגען ביים רהיין. דעמאָלט האָט מען צום איבריגען דערשלאָגען די עלזאַסער יודען, וואָס האָבען זיך נאָך ניט אויסגעהיילט פון די פריהריגע וואונדען פון אַרמלעדערס חברה: מען האָט זיי אָנגעהויבען יאָגען ווי די ווילדע חיות פון איין אָרט אויפ'ן אַנדערן ביז עס איז פון זיי קיין איינציגער ניט גע-בליבען לעבען. דאָס אייגענע האָט מען אויך געטהון מיט די יודען פון באַזעל

און ניט ווייט פון דארט אויף א אינזעל האט מען אויסגעבויעט א בעזונדער שטוב, מען האט דארט פארשפארט א סך יודען און דער נאך אנגעצונדען דאס הויז פון אללע זייטען, און טאקי דא ביים פייער האבען די רוצחים געשווארען אז פאר צוויי הונדערט יאהר טאר מען קיין איינציגען יודען ניט אריינלאזען אין שטאדט. שפעטער מיט א וואך איז די אייגענע גזרה אויסגעגאסען געווארען אויף די יודען פון פרייבורג, און באלד האט מען אויך אזוי געטהון מיט דער גאנצער קהלה אין שפייער: דאס פאלק האט אויסגעהרג'ט אללע יודען, פיעל האבען זיך אלליין דאס לעבען גענומען און נאר עטליכע פון זיי זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. נאר אין שטראסבורג האט זיך נאך געהאלטען, ווייל די עדלע פארשטעהער זענען ניט מיעד געווארען אויף יעדען שריט אבצוהאלטען דאס פאלק פון רציחה, און זיי פלעגען נאך שרייבען בריעף אין אנדערע שטאדט און בעטען מען זאל זיך ניט אזוי שטארק פערזינדיגען געגען גאטט און ניט טיידטען אונשולדיגע מענשען. אז דאס פייער האט זיך אבער צוברענט אין אללע ערטער ארום און מען האט נאר געהערט ווי אומעדום הרג'ט מען יודען, האבען די שטראסבורגער איינוואהנער אויך געוואלט פערזוכען דעם טעם פון א רעכטער הריגה, און אזוי ווי זיי האבען געוואוסט, אז די פארשטעהער וועלען עס ניט דערלאזען, האבען זיי פריהער אנגעמאכט א לארם אז זיי זענען ניט צופרידען פון זיי, און קוים האט מען אויסגעקליבען אנדערע, האט מען אין איין טאג געמאכט א תל פון דער גאנצער יודישער קהלה. מעהר פון צוויי טויזענד יודען האט מען פערברענט און מען האט זיך צוטהיילט מיט זייער פערמעגען, און די נייע פארשטעהער האבען בעשלאסען מען זאלל הונדערט יאהר כסדר ניט לאזען יודען זיך בעזעצען אין שטראסבורג.

באלד נאך דעם האט דאס אונגליק געטראפען די יודען פון ווארמס און די רוצחים האבען נאך געהאט א וואהלען תירוץ, ווייל דער קייזער קארל דער פיערטער האט נאך פריהער אוועקגעשענקט דער שטאדט אללע יודען, און האטש ער האט מיט דער מתנה געמיינט אז נאר דער מס, וואס די יודען האבען בעדארפט צאהלען זאלל געהערן דער שטאדט האט מען זיך געמאכט א היתר און מען האט געטייטשט אז מען מאג מיט זיי טהון וואס מען וויל. דערפאר האבען די פארשטעהער פון דער שטאדט בעשלאסען מען זאל די יודען פערברענען, נאר אז די יודען זענען דערפון געוואהר געווארען האבען זיי בעסער אלליין אנגעצונדען זייערע הייזער און האבען דארט געענדיגט דאס לעבען, אבי זיי זאלען ניט אומקומען דורך דעם שונא'ס האנד. דאס אייגענע האבען אויך

געטהון די יודען פון אפענהיים און פראנקפורט אם מאין: טויזענדער פון זיי האבען זיך אלליין דאס לעבען גענומען און האבען ניט געוואלט אריינפאלען צום צורייצטען פאלק.

דעמאלט האט זיך אנגעהויבען א נייע צרה: עס האבען זיך געפונען פרומע קריסטען וואס האבען אויף זיך גענומען צו ליידען יסורים, גענומען אויף זיך אנשטיינ... און דערמיט אויסבעטען ביים רבונו של עולם ער זאל צונעהמען דעם גזר דין און די מגפה זאל אויפהערען. דאס יראת שמים פון די פרומע האט אבער מעהר ניט געטראגען נאר דארויף זיי זאלען ארומגעהן פון איין שטאדט צו דער אנדערער האלב נאקעט און זיך שלאגען מיט לעדערנע רימענס אזוי שטארק, אז דאס בלוט זאל שפריצען; פון יושר און רחמנות אבער האבען זיי ניט געוואלט וויסען און האבען, פערקעהרט, פון זייער זייט אויך אונטערגעהיצט דאס פאלק און געשריגען אז מען דארף זיך נוקם זיין אין די יודען. מען קאן זיך פארשטעלען ווי אזוי די רוצחים זענען ביי זיך פעסט געווארען, ווען זיי האבען געזעהן אז אפילו די פרומע לויבען מענשענפרעסעריי און רציחה! זיי זענען באלד אנגעפאלען אויף דער גרויסער יודישער קהלה פון מאינץ, נאר דארט האבען די יודען ניט געוואלט זיך לאזען קוילען ווי שאף, דריי הונדערט פון זיי האבען דערטאפט כלי זיין און האבען דערהרג'ט צוויי הונדערט רוצחים; אז די קריסטען האבען דערזעהן אזא מעשה האבען זיי זיך אללע גענומען אויף די יודען, נאר גרינג איז עס זיי ניט אנגעקומען, די יודען האבען ארויסגעוויזען גענוג גבורה און האבען זיך געהאלטען עטליכע טאג: ביז זיי האבען אלליין ניט אנגעצונדען זייערע הייזער און זעכס טויזענד פון זיי זענען אומגעקומען. אין דעם איינענעם טאג האט מען אויך אויסגעהרג'ט די יודען פון קעלן, וואס זייער צאהל איז געוועהן זעהר גרויס, ווייל אהין זענען זיך צונויפגעלאפען פיעל פערטריבענע פון אנדערע ערטער. צום אנהייב האבען זיך די יודען דארט אויך געפרובט צו וואהרען, נאר קיינער האט ניט געקאנט בעשטעהן געגען דעם ווילדען פאלק וואס אפילו די מלוכה איז ניט אים שטאנד געוועהן עס איינצוהאלטען.

אזוי האט מען זיך אבגערעכענט מיט די יודען אין דייטשלאנד און כמעט אין איין יאהר איז דארט איין יודישע קהלה ניט געבליבען. אין בייערן און שוואבען האט דאס פאלק אויך ניט געשוויגען און גאר גיך איז קיין זכר פון קיין יודען ניט געבליבען אין אויגסבורג, ווירצבורג, מינכען און נאך אנדערע שטאדט. אין נירנבערג האבען געוואהנט גרויסע יודישע עשירים

און אויף זיי האבען בעזאנדערס געשארפט די ציין אזעלכע קריסטען, וואס זענען זיי געווען געלד שולדיג געוועהן. דער קייזער קארל דער פיערטער האט פאראויסגעזעהן אז מען וועט אנפאלען אויף די רייכע יודען כדי מען זאל זיך בעפרייען פון די חובות און דערפאר האט ער פריהער געלאזט זאגען אז ער וועט שטרענג בעשטראפען די שולדיגע; עס האט אבער קיין שום אזהרה ניט געהאלפען און די רוצחים האבען אונטער דער שטאדט אויף א פרייען פלאץ געשטעלט א שייטערהויפען און דארט פארברענט די יודען. דאס אייגענע האט מען אויך געוואלט טהון אין רעגענסבורג, נאר דארט האבען זיך געפונען געוויסע ארדענטליכע איינוואהנער, וואס האבען כבוד געלעגט אויף זייער פאר־שטעהער, בערטהאלד ענאלטשפעכט, און האבען איהם צוגעשווארען אז זיי וועלען ניט דערלאזען מען זאל די יודען טהון שלעכטס. זיי האבען אויך געהאלטען די שבועה און די רעגענסבורגער יודען זענען ניצול געווארען פון דער צרה.

א שטארק גליק איז נאר וואס דאס פייער האט זיך ניט אריינגעחאפט אין אזעלכע לאנדער, ווי אונגארן און פאלען, וואו דער „שווארצער טויט״ האט אויך פערוויסט אסך שטאדט אוג חאז מען האט, מן הסתם, געהערט וואס מען טהוט צו ליעב דעם מיט די יודען אין דייטשלאנד. דארויף זענען אבער געוועהן פערשיעדענע סבות: דער קאניג לודוויג פון אונגארן האט אפילו דעמאלט יא ארויסגעטריבען די יודען, נאר ניט דערפאר וואס ער האט זיי גערעכענט פאר גיפט־מישער; ער האט פשוט ניט געוואלט האלטען ביי זיך מענשען פון א פרעמדער אמונה. אין פוילען ווידער האט דער קאניג קאזימיר דער גרויסער דווקא מקרב געוועהן די יודען, פיעל פון זיי האט ער געגעבען די בעסטע שטעללען און האט זיי אים יאהר 1364 געשענקט אללע רעכטע. אוודאי האט מען דארט געלאכט פון אזעלכע נארישקייטען און קיינעם איז נאר ניט איינגעפאלען צו גלויבען אז די יודען זענען אים שטאנד א חולאת ארא־צוברענגען אויף דער וועלט.

די צוויי לאנדער זענען טאקי אבער געוועהן די איינציגע, וואס האבען זיך ניט געוואלט אנחאפען אין דער נארישער בעשולדיגונג. ווייטער איז אין אייראפא אין ווינקעל ניט געוועהן וואו מען האט ניט געגלויבט אז די יודען זענען שולדיג און זענען ווערטה מען זאל זיי ברענען און בראטען. אין בעלגיען האבען אויך די יודען שטארק געליטען, ווייל די מלוכה האט זיך דעמאלט געפונען אין די האנד פונ'ם הערצאג יאהאנן דעם צווייטען, וואס

איז געוועהן צו שוואך אונ האט זיי ניט געקאנט בעשיצען. אין בריסעל האט געוואהנט א יוד א עשר, וואס איז געוועהן א גרויסער חשוב ביים הערצאג אונ אז עס האבען זיך אנגעהויבען הארען די הריגות האט דער הערצאג איהם צוגעזאגט אז ער וועט איהם מיט אללע זיינע ברידער אבהיטען; צום סוף האבען די רוצחים געבעטען דעם הערצאג'ס זיהן ער זאל פועל'ן ביים פאטער אז די מלוכה זאל זיך מאכען ניט וויסענדיג; עס איז זיי טאקי געראטהען אונ זיי האבען אין איין טאג אויסגעקוילעט מעהר פון פינף הונדערט יודען.

די יודען פון קאטאלאניען אונ אראגאניען האבען אפילו אנגעהויבען זוכען מיטעל אונ האבען אוועקגעשיקט שלוחים צו די קאניגע בעטען ביי זיי, זיי זאלען איינעם מיט די גייסטליכע זיך אננעהמען פאר זיי אונ ניט דערלאזען הרגנען טויזענדער נפשות צו ליעב פוסטע זאכען, עס איז אבער פון דעם גאר נישט געווארען, ווייל קיינער איז ניט געוועהן בכח איינצולעשען דעם פונק ווי מען קאן ניט איינהאלטען דעם שטראם וואסער ווען ער צוגיסט זיך אונ געהט ארוים פונ'ם ברעג. ניט קיין שכל, ניט קיין יושר, ניט קיין רחמנות האט געקאנט פערלעשען דעם כעס פון די רוצחים, אונ וואס גראסער דאס נאַרישקייט איז געוועהן — האט מען מעהר אין דעם געגלויבט. עס איז ניט געוועהן די זאך וואס מען זאל ניט אויסטראכטען אויף די יודען, אונ דאס פאלק זאל עס ניט האלטען פאר איין אמת, אונ עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס שפעטער מיט עטליכע יאהר האט דער איטאליענישער דיכטער דשיאוואני פיארענטיני בעשריבען א מעשה ווי א יוד האט געגעבען א קריסט געלד אויף א וועקסעל אונ האט דארט אנגעשריבען אז ווי באלד דער קריסט וועט איהם צו דער צייט ניט בעצאהלען דעם חוב האט ער דאס רעכט אויסצושניידען ביי איהם פון דער ברוסט א פונט פלייש. מיט דער אייגענער מעשה האט זיך אויך בענוצט, שפעטער מיט א פאר הונדערט יאהר דער בעריהמטער ענגלישער שרייבער וויללאם שעקספיר אין זיין טהעאטער שטיק „דער קויפמאנן פון וועניעדיג", אונ דאס בעווייזט אז מען האט דעמאלט די יודען געהאלטען פאר גרויסע אכזרים אונ אז מענשען האבען שטענדיג ליעב ארויפצולעגען אויף יענעם זייערע אייגענע חסרונות.

עס איז אבער מערקווירדיג ווי די שנאה, וואס איז געבויעט אויף נארישע זאכען האט קיין שום יסוד ניט אונ ווערט שנעל פערגעסען. קוים זענען אוועקגעגאנגען עטליכע יאהר נאך די הריגות וועגען דעם „שווארצען טויט" האט מען אין אללע שטאדט פון דייטשלאנד אנגעהויבען זוכען די אייגענע יודען,

וואס מען האט זיי ערשט ניט לאנג אויסגעקוילעט אונ ארויסגעטריבען, אונ עס האט זיך אויסגעוויזען אז אהן זיי איז זיך פשוט שווער צו בעגעהן. מען האט זיך גאר ניט געוואלט דערמאנען אין דער שבועה וואס מען האט געגעבען, אז פאר צוויי הונדערט יאהר זאל מען קיין איינציגען יודען ניט אריינלאזען, אונ אפילו דער עפיסקאפּ פון אויגסבורג האט ביים קייזער קארל געבעטען ער זאל איהם ערלויבען האלטען יודען. בעזאנדערס האט זיך מיה געגעבען דער ארכיעפיסקאפּ פון מאינץ געקלאר פאר די יודען, נאר זיין כוונה איז פשוט געוועהן אריינצוכאפּען די גרויסע הכנסה פונ'ם יודישען מס. די יודען זענען קיין נארונים ניט געוועהן. זיי האבען גוט פערשטאנען אז ניט פאר גרויס ליעבשאפט בעט מען זיי צוריק, אז דאס פאלק טהוט עס צו ליעב דעם וואס אהן זיי ליידט דער מסחר אונ די גרויסע לייט דארפען זיי האבען מען זאל פון זיי שינדען די הויט. נאר קיין אנדער ברירה האבען זיי ניט געהאט, ווי אזוי זיי האבען זיך ניט איבערגעלעגט איז זיי אלץ אויסגעקומען גלייכער זיך אומצוקעהרען צו די אלטע ערטער, אונ דאריבער האבען זיי קיין ווארט ניט גערעדט, זיי האבען זיך ניט לאנג געלאזט בעטען אונ האבען בענוצט אללע כוחות זעהן געלד צו פערדיענען, כדי זיי זאלען האבען מיט וואס צו פערשטאפּען די מיילער פון די, וואס האבען טאקי נאר ארויסגעקוקט אויף דער מטבע אונ האבען שפּעטער געהאט אזוי פיעל יושר אז זיי האבען זיך ניט געשאמט צו בעשולדיגען די יודען דערפאר וואס געלד שפּיעלט ביי זיי אזא ראללע אונ צו ליעב דער מטבע זענען זיי פערטיג אלדינג צו טהון.

אין פראנקרייך האט מען זיך אויך ניך ארומגעקוקט אז אהן די יודען ווערט דאס לאנד אללע מאל געפאלען, אונ אז דער קעניג יאהאנן האט נאך פער־לארען די מלחמה מיט ענגלאנד אונ דער געלד־מאנגעל האט זיך נאר שטארק געלאזט פיהלען, האט זיך דער יונגער פרינץ קארל, וואס האט אין דער צייט ווען דער פאטער איז געוועהן געפאנגען ביי די ענגלאנדער, געפיהרט די מלוכה, ענטשלאסען צוריק אריינצונעהמען די יודען, זיי זאלען דער מדינה אריינגעבען א נייע חיות. א קלוגער יוד, מנשה דע וועזוא האט זיך גענומען צוריק צו־ברענגען פיעל יודען קיין פראנקרייך אונ דער קעניג יאהאנן האט אים יאהר 1360 ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז ער לאזט דערווייל די יודען אריין אויף צוואנציג יאהר אונ ערלויבט זיי אומעדום צו וואהנען, קויפען הייזער אונ אפילו ערד. די הכנסה האט ער מן הסתם קודם כל, אין זין געהאט אונ האט געמאכט אז יעדער יוד, וואס בעזעצט זיך אין פראנקרייך, מוז באלד אנידערלעגען פיער־

צֶעהן גוּלְדֶען פַאר זִיךְ אוּנ אַ גוּלְדֶען פַאר יֶעדֶען נֶפֶשׁ וָואס גֶעהֶער צוּ זַיין מִשְׁפָּחָה אוּנ דֶערְנָאךְ מוּז מֶען אַלֶע יָאהר גֶעבֶּען מַס — פַאר זִיךְ זִיבֶּען גוּלְדֶען אוּנ פַאר דִי אִיבְּרִיגֶע נְפָשׁוֹת צוּ גוּלְדֶען. מִיט דֶעם גֶעלְד הָאבֶּען זֵיי זִיךְ שׁוֹין אוֹיסְגֶעקוֹיפְט אִין גַאנְצֶען אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ שׁוֹין צוּ זֵיי נִיט גֶעטָארְט מִישֶׁען. זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט זֵייעֶר אֵייגֶענֶעם שׁוֹפֵט וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר׳ן הוֹיפְּט־פָאר־שְׁטֶעהֶער אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אַלֶע גֶעפוּנֶען אוּנְטֶער דֶעם שׁוּטְץ פוּן אַ קֶאנִיגְלִיכֶען פְּרִינְץ. אוֹיף אַלֶע מִשְׁפָּטִים, וָואס הָאט גֶעקָאנְט פָארְקוּמֶען צְווִישֶׁען זֵיי, זֶענֶען גֶעזֶעצְט גֶעוֶועהן צְוֵויי רַבָּנִים וָואס הָאבֶּען צוּ זִיךְ שְׁטֶענְדִיג בֶּעדַארְפְט צוּצִיהֶען פִיעֶר בַּעֲלֵי בָּתִּים אוּנ זֵיי אַלֶע אֵיינֶיגֶעם הָאבֶּען גֶעהַאט דָאס רֶעכְט אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען אַ פְּסַק. דִי מְלוּכָה הָאט זֵיי בֶּעוָוארֶענְט זֵיי זָאלֶען קָאנֶען גֶעטְרַייא אָבְּהִיטֶען זֵייעֶר אֱמוּנָה, מֶען זָאל זֵיי נִיט נֵייטְהֶען ווִי אַ מָאל גֶעהן אִין דִי קִירְכֶען אוּנ הֶערֶען דְרָשׁוֹת פוּן דִי גֵייסְטְלִיכֶע, דֶעם תַּלְמוּד זָאל מֶען מֶעהר נִיט בְּרֶענֶען, אוּנ אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט זִי זֵיי גֶעגֶעבֶּען גְרוֹיס פְרַייהֵייט וֶוגֶען פְּרָאצֶענְט־נֶעהמֶען אוּנ גֶעלְד לַייהֶען אוֹיף מַשְׁכּוֹנוֹת אוּנ דָאס אִיז טַאקִי בַּיי אִיהר גֶעוֶועהן דֶער עִיקָר, וַוייל זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט זֶעהן דִי יוּדֶען זָאלֶען הָאבֶּען פוּן וַואנֶען צוּ צָאהלֶען דֶעם גְרוֹיסֶען מַס. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעפוּנֶען דִי תְּנָאִים גָאר נִיט שְׁלֶעכְט פַאר זִיךְ, אוּנ מְנַשֶּׁה דֶע וֶועזוֹא, וָואס הָאט דֶערְוַוייל בֶּעקוּמֶען בַּיי דֶער קְרוֹין אַ גְרוֹיסֶע שְׁטֶעלֶע אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אַ מַשְׁגִּיחַ אִיבֶּער דֶעם יוּדִישֶׁען מַס, הָאט טוֹיזֶענְדֶער יוּדֶען פוּן וַוייט אוּנ פוּן נָאהֶענְט גֶעבְּרַאכְט קַיין פְרַאנְקְרַייךְ.

דֶער שְׁוַואכֶער קֶענִיג יָאהַאנְן הָאט אֲפִילוּ גָאר אִין גִיכֶע צֵייטֶען קַיין וָוארְט נִיט גֶעהַאלְטֶען. פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאט מֶען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען קְלָאגֶען אוֹיף דִי יוּדֶען אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען דִי דָאזִיגֶע וָואס זֵייעֶר פַּרְנָסָה אִיז גֶעשְׁלָאגֶען גֶעוָוארֶען דוּרְךְ דֶעם וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ ווָאלְוֶועלֶער גֶעלָאזְט בֶּעצָאהלֶען פַאר זֵייעֶר מִיה. קְרִיסְטְלִיכֶע דָאקְטוֹרִים הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען וָואס דִי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹרִים נֶעהמֶען וֶוענִיגֶער אוּנ הֵיילֶען בֶּעסֶער; דִי קְרִיסְטְלִיכֶע רִיכְטֶער הָאט פֶערְדְרָאסֶען וָואס זֵיי קָאנֶען זִיךְ נִיט אַרַיינְמִישֶׁען אִין דֶעם יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען אוּנ רַייסֶען גֶעלְד פוּן טוֹיט אוּנ פוּן לֶעבֶּעדִיג; דִי גֵייסְטְלִיכֶע ווִידֶער הָאט וֶועה גֶעטְהוּן דָאס הַארְץ וָואס זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט צְווִינְגֶען יוּדֶען זֵיי זָאלֶען זִיךְ טוֹיפֶען. אָט דִי גַאנְצֶע חֶבְרָה הָאט זִיךְ גֶעקְלָאגְט פַאר׳ן קֶענִיג אַז מֶען קָאן פוּן דִי יוּדֶען נִיט אוֹיסְשְׁטֶעהן אוּנ הָאבֶּען גֶעפוֹעֶלְט בַּיי אִיהם אַ בִּיסֶעל צוּ פֶערְקְלֵיינֶערְן זֵייעֶרֶע רֶעכְטֶע. דֶער אִיבֶּערְשְׁלָאג הָאט אָבֶּער גָאר וֶוענִיג גֶעדוֹיעֶרְט,

ווייל באלד האט די מלוכה איבערגענומען יאהאנ'ס זוהן, קארל דער פינפטע, און ער האט ניט געוואלט ליידען אז מען זאל איהם זאגען א דעה. אזוי ווי דאס צוריקקומען פון די יודען קיין פראנקרייך איז געשעהן נאך זיין ווילען, ווען ער איז נאך א פרינץ געוועהן, האט ער בענוצט זיין גאנצע קעניגליכע מאכט דארויף, אז די יודען זאלען קאנען זיצען זיכער אין לאנד, און דאריבער האט ער ארויסגעלאזט א בעפעהל מען זאל ניט פאלגען די גייסטליכע, וואס רעדען צו די קריסטען זיי זאלען ניט האנדלען מיט די יודען, און האט טאקי דערביי בעפאהלען זעהר שטרענג, אז ווער עס וועט ארויסווייזען זיין שנאה געגען די יודען, דער וועט שטרענג בעשטראפט ווערען. אזעלכע קלארע און שארפע רעד האבען געהאט א פעולה אויפ'ן פאלק און די גאנצע צייט, וואס קארל האט געהערשט, איז דער מעמד פון די יודען אין פראנקרייך געוועהן גאנץ גוט.

די בעסערע לאגע פון די פראנצאזישע און דייטשע יודען האט זיך אבער ניט אנגעזעהן אויף זייער אינווענינסטען מעמד, און זייט מען האט זיי אנגעהויבען טרייבען און זיי זענען אין ערגיץ מיט'ן לעבען ניט זיכער געוועהן איז צווישען זיי דאס לערנען שטארק געפאלען, און טאקי אין דעם אייגענעם פראנקרייך וואו גאנצע צוויי הונדערט יאהר, פון רש"י ביז די לעצטע בעלי התוספות, האט די תורה געבליהט, איז שווער געוועהן צו געפינען רבנים ווען דער קעניג קארל האט זיי געדארפט אבגעבען די גאנצע מאכט איבער די יודען. דער איינציגער גדול, וואס האט דעמאלט געלעבט און מען האט איהם אויפגענומען פאר לאנד-רב, ר' מתתיהו בן יוסף פרווינסי, איז געוועהן א גרויסער חשוב ביי דער מלוכה און איהם האט מען ערלויבט ניט צו טראגען דעם יודישען צייכען אויף די קליידער. ער האט געמוזט אין פאריז אפנען א ישיבה, וואס זאל קאנען מגדל זיין רבנים. אין דייטשלאנד האט מען אויך היבשע עטליכע יאהר געפיהלט א מאנגעל אין רבנים און וואס פאר איין עם-הארץ עס האט נאר געוואלט האט זיך אנגענומען דאס רבנות און האט גע-פסקנ'ט שאלות, נאר דער בעריהמטער רב ר' מאיר בן ברוך הלוי פון וויען האט אים יאהר 1370 איינגעפיהרט, אז יעדער וואס וויל ווערען א רב מוז האבען א סמיכה פון איין אלטערן רב און דארף אויך האבען דעם טיטעל מורנו. איבריגענס איז אין דייטשלאנד און פראנקרייך ניט נאר די תורה פערגעסען געווארען, נאר מען האט אויך אויפגעהערט אבצוהיטען א סך דינים און מנהגים וואס מען האט שוין ניט געדענקט; דאריבער האבען די רבנים אים יאהר 1381 געמאכט א גרויסע אסיפה אין מאינץ און מען האט בענייהט די תקנות וואס מען

האט א מאל געהאלטען אין די שטאדט שפייער, ווארמס (ווערמייזא) און מאינץ און וואס מען האט זיי דערפאר גערופען תקנות שו"ם (די ראשי תיבות פון דריי שטאדט). דעמאלט האט מען בעפרייהט פיעל אלמנות אהן קינדער, וואס מען האט זייערע מאנער דערהרג'ט, פון חליצה, און מען האט זיי אויך צוגע- לאזט צו נעהמען א חלק פון דער ירושה.

שפאניען האט די גאנצע צייט, וואס דער „שווארצער טויט" האט דארט אויך גענוג מענשען צוגעחאפט, געהאלטען אין דער מעלה: דער קאניג אלפאנסא דער עלפטער פון קאסטיליען איז אליין געשטארבען פון דער שרעקליכער קראנקהייט, נאר פון דעסטוועגען איז קיינעם ניט איינגעפאלען צו זוכען חטאים ביי די יודען, וואס האבען זיך גערעכענט פאר די שאנסטע בעלי־בתים אין דעם לאנד. אז די מלוכה איז נאך אלפאנסא'ס טויט איבערגעגאנגען צו זיין זוהן דון פעדרא דעם גרויזאמען (האכזרי), האבען די יודען דערגרייכט נאר צו א הויכער מדרגה, ווייל חאטש דער נייער קאניג איז ניט געוועהן קיין גוטער, האט ער בעהאנדעלט די יודען מיט יושר, און האט געשאצט זייערע גרויסע פעהיגקייטען. איינער פון זיינע בעסטע חשובים איז געוועהן דער דיכטער שם טוב, אדער סנטב די־קרריאן, וואס פלעגט ניט איין מאל אין זיינע שיינע שפאנישע שירים ארויסזאגען דעם יונגען מלך דעם ריינעם אמת אהן חניפה און אהן מורא. אויסער דעם האט דון פעדרא צו זיך צוגעצויגען די בעסטע יודען, און איינער פון זיי, דון שמואל בן מאיר אל־לוי, פון דער בעריהמטער משפחה אבולאפיא הלוי, איז געוועהן זיין פינאנץ־מיניסטער און ער האט צו איהם געהאט דאס גרעסטע צוטרויען. ניט ווייניגער כבוד האט ער אבגעגעבען איין אנדער יודען, אברהם אבן צרצל, וואס איז געוועהן ביי איהם לייב־דאקטאר און פלעגט איהם אפט געבען א רעכטע עצה. אזעלכע יודען האבען לייכט געקאנט ארויסברענגען דון פעדרא ער זאל פריינדליך קוקען אויף אללע זייערע ברידער, און עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס ער האט אבגעזאגט די קריסטען, ווען מען האט איהם געבעטען ער זאל די יודען ניט ער- לויבען צו האבען זייערע אייגענע שופטים, און האט געאנטפערט, אז דער חוב פון דער מלוכה איז בעזאנדערס צו שיצען שוואכע מענשען און אזוי ווי די יודען זענען יתומים מוז מען זיי נאך מעהר בעווארענען ווי אייגענע קינדער, כדי קיינער זאל זיי, אומגערן אדער מיט כונה, קיין רעה ניט טהון. פון דער קלוגער תשובה זעהט מען ארויס דעם יושר פונ'ם קאניג און די חכמה פון זיינע יודישע יועצים.

דון פעדרא'ס פאמיליען־לעבען איז ניט געוועהן שטענדיג גליקליך, און פון דעם איז אויך אבגעהאנגען די לאגע פון די יודען. דער קאניג האט געהאט שונאים צווישען די גרויסע לייט, וואס זענען ניט צופריעדען געוועהן פון זיין הנהגה, און האבען געקוקט קרום דאראויף, וואס ער איז אזוי צוגעלאזט צום פראסטען פאלק; דערצו האבען נאך פערגרעסערט די שנאה זיינע שטיף־ברידער, וואס זענען ביי אלפאנסא'ן געבארען געווארען פון לעאנארא דע־גוזמאן, און בעזאנדערס האט געגען איהם געארבייט דער פרינץ היינריך דע־טראסטאמארע, וואס האט גערעכענט אז איהם קומט די מלוכה. אז דון פעדרא האט בעדארפט חתונה האבען, האבען זיינע געגנער אזוי געדרייט אז ער האט געמוזט געבען דאס ווארט דער טאכטער פונ'ם פראנצאזישען הערצאג פון בורבאן בלאנקא, חאטש ער האט ליעב געהאט איין אנדערע, די שיינע מאריא דע־פאדילא, און האט שוין אפילו מיט איהר זיך פערלאבט. דון פעדרא איז אין די זאכען א ביסעל שוואך געוועהן, ער האט זיך עטליכע מאל אבגעזאגט פונ'ם שדוך, נאר בלאנקא וואס האט געוואלט זיין א קאניגין איז אליין געקומען קיין קאסטיליען און דער קאניג האט ניט געקאנט זיין אזוי גראב און האט געשטעלט א שטילע חופה. די געגנער האבען געמיינט אז די נייע קאניגין וועט בעקומען די גאנצע דעה, און ביסלעכווייס וועט זיי געראטהען די גאנצע מלוכה אריינצוכאפען אין זייערע האנד, נאר זיי האבען א טעות געהאט: צוויי טאג אין גאנצען האט דון פעדרא געוואהנט מיט בלאנקא'ן און האט זי באלד אוועק געווארפען. אין דער געשיכטע האט א שטארקע נגיעה געהאט דון שמואל אל־לוי, ווייל, ערשטענס האט ער ניך אנגעשמעקט אז בלאנקא האט זיך בעריהמט, אז יודען וועלען מעהר אין קאניגליכען הויף ניט זיין קיין נאהענטע מחותנים, און צווייטענס האט ער טאקי געהאלטען פון מאריא דע־פאדילא פאר איהר גוטסקייט, און איז געוועהן איבערצייגט אז זי קאן דעם קאניג גליקליך מאכען. דעמאלט האבען זיך דעם קאניג'ס מקורבים צוטהיילט אויף צוויי צדדים, נאר דון פעדרא האט געוואוסט אז געטרייער פון אלע איז איהם דון שמואל אל־לוי און ער האט איהם, די שונאים אויף צו להכעים, געמאכט פאר'ן ערשטען מיניסטער. באלד האט טאקי דון שמואל אל־לוי בעקומען די געלעגענהייט ארויסצווייזען דעם קאניג ווי איבערגעבען ער איז איהם און ווי דאנקבאר אלע יודען זענען איהם פאר זיינע חסדים. דון פעדרא'ס שונאים האבען איהם פערנארט אין א פעסטונג מיט אלע זיינע יועצים, און דער יודישער מיניסטער איז אויך געוועהן צווישען זיי, דעם קאניג האבען זיי דארט געהאלטען

געפאנגען אונ די איבריגע האט מען אויסגעקוילעט. נאר איין דון שמואל אל־לוי איז טאקי, עפיס נאר דורך א נס, געבליבען לעבען אונ ער האט ניט גערוהט ביז דער קאניג איז פריי געווארען. אז עס האט זיך באלד אנגעהויבען א גרויסע מרידה אין קאסטיליען אונ דון פעדרא'ס שטיף־ברידער זענען אפען געגען איהם ארויסגעשפרונגען, האבען די יודען גענוג כח געהאט צו בעשיצען דעם קאניג. די מורדים האבען זעהר געוואלט פערכאפען די הויפט שטאדט טולעדא, אונ עס איז זיי טאקי געראטהען אבצונעהמען איינע פון די ווייטע גאסען אונ דארט אנמאכען א שחיטה, וואס כמעט צוועלף טויזענד מענשען זענען דערביי אומגעקומען, נאר אינוועניג אין שטאדט האבען זיי די יודען ניט אריינגעלאזט ביז עס איז צוגעקומען חיל, אונ דון פעדרא איז שפעטער מיט עטליכע טאג אים שטאנדע געוועהן רוהיג אריינצופאהרען קיין טולעדא. דער קאניג האט געזעהן אז דאס אלדינג האט ער נאר די יודען צו פערדאנקען אונ דון שמואל אל־לוי איז ביי איהם געווארען נאך מעהר חשוב, בעזאנדערס נאך דעם וואס ער האט געמאכט זעהר א שיינע ארדנונג אין דער הכנסה פון דער מדינה, מען זאל ניט בערייסען די איינוואהנער אונ די מלוכה זאל פארט ניט האבען קיין מאנגעל אין געלט.

אין יענער צייט האט דון שמואל אל־לוי, אונ מיט איהם אויך אלע יודען פון קאסטיליען, דערלאנגט דאס גרעסטע גליק. דער יודישער מיניסטער איז אבער ניט געוועהן קיין גרויסער למדן, אונ דערפאר האט ער ווייניג אכטונג געגעבען אויף לערנען אונ האט זיין גאנץ צדקה פערווענדעט אויף שולען בויען. נאך אצונד געפינט זיך אין טולעדא א קירכע, וואס איז איבערגעבויעט געווארען פון א שול; אויף דער מזרח־וואנד קאן מען נאך לייענען איין אויסגעקריצטען „מי שברך", וואו די טולעדא'ר קהלה „בענשט דעם קאניג דון פעדרא אונ זיין געטרייען יועץ שמואל בן מאיר הלוי, אונ ווינשט איהם אז אין זיינע יאהרען זאל נאך בענייהט ווערען דער בית המקדש אונ ער זאל זוכה זיין דארט צווישען די היילינע לוים גאטט דינען". די ווערטער פון דעם „מי שברך" זענען ניט געוועהן קיין געוואהנליכע ברכה: דעמאלט זענען די יודען ארומגעגאנגען מיט דער מחשבה אז אין דעם יאהר, וואס מען האט געאפענט די שול אין טולעדא, מוז משיח קומען, ווייל אזוי זענען אויסגעקומען די רעכנונגען פון אלע מקובלים, חאטש דער רב פון ברצלונה, ר' ניסן בן ראובן גירונדי, וואס איז מעהר בעקאנט מיט'ן נאהמען ר"ן, האט געשריבען אז מען דארף זיך ניט פארדרעהען די קאפ מיט אזעלכע חשבונות, וואס קאנען שלאבעריג מאכען דעם גלויבען ווען די בעשטימטע צייט פליהט איבער אונ די גאולה קומט נאך ניט. ווי עס

ווייזט אוים, זענען אבער די יודען שטארק זיכער געוועהן אז די גוטע צייט איז נאהענט און האבען טאקי אויף דון שמואל געקוקט ווי אויף א מענשען, וואס אויף איהם איז געפאלען דער גורל צו בעפרייהען זייערע ברידער אין אללע ערטער, וואו זיי ליידען געביך אזוי פיעל צרות. צום אומגליק, האבען די יודען זייערע האפנונגען ניט בעהאלטען און די שונאים, בעזאנדערס די דאזיגע וואס האבען זיך שוין לאנג געמיהט אנצומאכען א פיינדשאפט צווישען קאניג און זיין מיניסטער, האבען זיך בענוצט דער מיט און האבען דון פעדרא פערשטעהן געגעבען אז די יודען האבען נאר א ווייטען קוק און אז זיי ווילען זייער בעפרייהונג אנהויבען טאקי פון קאסטיליען און אבבייסען די קרוין פון זיין קאפ אלליין. מען האט אויך דעם קאניג געזאגט אז דון שמואל הלוי איז זעהר רייך, אז אין זיין פאלאץ געפינען זיך גאנצע אוצרות, וואס קאנען איהם צו נוטץ קומען ווען ער וועט וועלען איינפיהרען א יודישע מלוכה. צו האט זיך טאקי דון פעדרא דערשראקען פאר דער פאלשער מורא פון משיח׳ס צייטען, אדער ער האט פשוט געוואלט צונעהמען זיין מיניסטער׳ס געלד — איז שווער צו וויסען, נאר גאר פלוצלונג האט ער איהם געהייסען אריינווארפען אין תפיסה און צונעהמען זיין גאנץ פערמעגען, און אויסער דעם האט ער איהם געלאזט אנטהון ענוים קשים, ווייל ער האט איהם חושד געוועהן אז פיעל גאלד און זילבער האט ער בעהאלטען. דון שמואל אל־לוי האט ניט געקאנט אויסשטעהן די אללע יסורים און איז ווי א קדוש געשטארבען. זיין טויט האט פון דעסטוועגען ניט ארויסגערופען קיין אונצופרידענהייט צווישען די יודען און דער מלוכה, און האט אויך ניט געפיהרט דערצו אז דער קאניג זאל אנדערן זיין מיינונג וועגען דעם יודישען פאלק. דון פעדרא האט נאך אלץ ביי זיך געהאט יודישע יועצים און חאטש דער בעריהמטער דיכטער פון יענער צייט, דון פעדרא לאפעץ דע־איאלא, האט ניט אויפגעהערט צו שרייבען רעות אויף די יודען אז „זיי זויגען אוים דעם מארך ביי די קריסטען און פערבלאנדען זיי נאך די אויגען מיט זייערע חניפה", האבען זייערע ווערטער ביי איהם קיין ווערטה ניט געהאט. דאס האט נאך מעהר פערדראסען די שונאים, און אז דון פעדרא האט געהייסען פערניכטען די קאניגין בלאנקא האבען זיי ארויסגעלאזט א קול אז א יוד האט געבראכט דעם סם און האט עס געטהון פון נקמה דערפאר, וואס זי האט זיך פארגענומען די יודען ארויסטרייבען פון לאנד. די פערניכטונג פון דער קאניגין האט געגעבען דון פעדרא׳ס שטיף־ברודער, הענריך דע־טראסטאמארע, א מעג־ליכקייט ער זאל ווייטער געגען איהם ארויסשפרינגען און אצונד האט ער שוין

גֶעקָאנְט רֶעכְנֶען אויף דֶער הִילְף פוּנ'ם קֶאנִיג פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ פוּן דֶעם פַּאפְּסְט, וָואס הָאט דוֹן פֶּעדְרָא'ן דֶערְוַוייל אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין חֵרֶם.

הַיינְרִיךְ הָאט אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אוּנ גֶעשְׁרִיעֶן אַז נִיט נָאר דִי גֶעלִיעבְּטֶע פוּן זַיין בְּרוּדֶער, מַארְיַא דֶע פַּאדִילַלַא אִיז אַ יוּדִישׁ קִינְד, נָאר אַז אֲפִילוּ דוֹן פֶּעדְרָא אַלֵיין קוּמְט פוּן דֶער מוּטְטֶער'ס זַייט אַרוֹיס פוּן יוּדֶען. עֶר הָאט טַאקִי אָבֶּער נִיט אוּמְזִיסְט גֶעשְׁרִיגֶען, וַוייל דִי יוּדֶען הָאבֶּען עֶרְשְׁט אִין דֶער נוֹיטְה אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז אַ טוֹבָה גֶעדֶענְקֶען זֵיי גוּט אוּנ הָאבֶּען דֶעם קֶאנִיג גֶעשְׁטִיצְט מִיט זַייעֶר גֶעלְד אוּנ גֶעשִׁיצְט מִיט זַייעֶר בְּלוּט, אוּנ חָאטְשׁ הַיינְרִיךְ הָאט גֶעדוּנְגֶען אַ גַאנְצֶע בַּאנְדֶע פוּן רוֹצְחִים אוּנ דֶער בֶּערִיהְמְטֶער גִבּוֹר בֶּערְטְרַאנְד דוּ גוֹעֶסְקְלִין הָאט אִיהם גֶעהָאלְפֶען, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז אִיהם זֶעהר שְׁוֶוער אָנְגֶעקוּמֶען אָבְּצוּנֶעהמֶען דָאס לַאנְד. צוּם אוּמְגְלִיק הָאט דוֹן פֶּעדְרָא, נָאךְ דוֹן שְׁמוּאֵל הַלֵוִי'ס טוֹיט, שׁוֹין נִיט גֶעהַאט קֵיין רֶעכְטֶען יוֹעֵץ וָואס זָאל אִיהם וַוייזֶען אַ וֶועג וִוי אַרוֹם זִיךְ אוֹיסְצוּדְרֶעהֶען; דִי יוּדֶען הָאבֶּען פַאר אִיהם גֶענוּג בְּלוּט פֶּערְגָאסֶען אוּנ הָאבֶּען אַלַאנְגֶע צַייט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען, נָאר סוֹף כָּל סוֹף אִיז דִי הוֹיפְּט שְׁטָאדְט טָאלֶעדַא אַרַיינְגֶעפַאלֶען צוּ הַיינְרִיכְ'ן אִין דִי הֶאנְד אַרַיין. דִי יוּדִישֶׁע קְהִלָה הָאט גֶעמוּזְט פַאר אִיהר עַקְשָׁנוּת בֶּעצָאהלֶען שְׁטְרַאף אַ גַאנְצֶען מַטְמוֹן גֶעלְד, אוּנ דוֹן פֶּעדְרָא אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אִין שִׁיבִילְיָא. עֶר הָאט שׁוֹין גֶע־רֶעכֶענְט נָאר אִין גַאנְצֶען צוּ אַנְטְלוֹיפֶען, נָאר פְּלוּצְלוּנְג אִיז אִיהם גֶעקוּמֶען צוּ הִילְף פוּן עֶנְגְלַאנְד דֶער פְּרִינְץ פוּן וָואלֶס, אָדֶער וִוי מֶען הָאט אִיהם דֶעמָאלְט גֶערוּפֶען דֶער שְׁוַוארְצֶער פְּרִינְץ, וַוייל עֶר אִיז פוּן קָאפּ בִּיז פוּס גֶעגַאנְגֶען אָנְגֶעטְהוֹן אִין אַייזֶען, אוּנ נָאר אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט גַאנְץ שְׁפַּאנְיֶען וַוייטֶער בֶּעגְרִיסְט דוֹן פֶּעדְרָא וִוי אַ קֶאנִיג, אוּנ הַיינְרִיךְ הָאט גֶעמוּזְט אַוֶועק. דָאס גְלִיק אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן נָאר אוֹיף אֵיין אוֹיגֶענְבְּלִיק: נָאר גִיךְ הָאט אוֹיף אִיהם דֶער שְׁוַוארְצֶער פְּרִינְץ גֶעוָוארְפֶען אֵיין אוּם־חֵן אוּנ הָאט אִיהם גֶעלָאזְט שְׁטֶעהן אִין מִיטֶען, הַיינְרִיךְ הָאט זִיךְ דֶערְוַוייל צוּגֶערוּקְט מִיט נַיי חַיִל פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ אִיז אַרַיין קֵיין בּוּרְגָאס. דִי אַיינְוָואהנֶער הָאבֶּען אִיהם גֶעאֶפֶענְט דִי שְׁטָאדְט, נָאר דִי יוּדֶען הָאבֶּען אִיהם נִיט גֶעוָואלְט אַרַיינְלָאזֶען אִין זַייעֶר גַאס, וַוייל זֵיי זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען טְרַיי דֶעם קֶאנִיג. אַז עֶס הָאט אָבֶּער נִיט גֶעהָאלְפֶען אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעמוּזְט אוּנְטֶערְגֶעבֶּען, הָאט זֵיי פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הַיינְרִיךְ עֶרְלוֹיבְּט זֵיי זָאלֶען בְּלַייבֶּען אִין בּוּרְגָאס, נָאר עֶר הָאט אוֹיף זֵיי אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט אַ גְרוֹיסֶע גֶעלְד־שְׁטְרָאף. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ דִי קְרִיסְטֶען גֶעפְּרִיוְוט אוּנ הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז זֵיי וֶועלֶען בַּיי הַיינְרִיךְ'ן בַּאלְד פּוֹעֵל'ן עֶר זָאל דִי יוּדֶען מֶעהר נִיט

צולאזען צו קיין שטעללען פון דער מלוכה אונ קיינער פון זיי זאל אפילו ניט טארען דיענען פאר קיין לייב-דאקטאר; היינריך האט זיי אבער געאנטפערט, אז ער וויל ניט אויפטהון אזעלכע זאכען וואס קיין איינציגער קאניג פון קאסטיליען האט עס ניט געטהון, נאר אזוי פיעל וועט ער זיי צו ליעב טהון וואס ער אליין וועט ביי יודען קיין עצות ניט פרעגען אונ וועט זיי ניט געבען אזא מאכט וואס זאל קאנען שאדען דעם לאנד. אזא תשובה האט היינריך געמוזט געבען, ווייל ער האט מורא געהאט צורייצען די יודען, וואס האבען נאך אלץ געהאלטען מיט דון פעדרא, אונ וואס ער האט זיי זעהר געוואלט אריבער שלעפען אויף זיין זייט. די יודען האבען אבער ניט געקוקט אויף היינריך׳ס גוטסקייט אונ האבען ניט געוואלט אבטרעטען פון דון פעדרא, וואס איז אויך געוועהן שטארק צוגעבונדען צו זיי אונ אז ער האט בעדארפט אנקומען צו פרעמדער הילף, פריהער צום שווארצען פרינץ אונ דערנאך צום מחמדנישען קאניג פון גראנאדה, האט ער קודם כל געבעטען מען זאל גוט בעהאנדלען די יודען. צום אומגליק, האט מען עס איהם צוגעזאגט נאר מיט׳ן מויל אונ געטהון האט מען טאקי יודען צרות ווי ווייט מען האט נאר געקאנט. אין דער איינער צייט וואס טויזענדער יודען האבען זיך געפונען אין חיל פון דון פעדרא אונ האבען מיט געטריישאפט פערגאסען זייער בלוט אינאיינעם מיט די געדונגענע ענגלאנדער אונ מחמדנער, האט דער שווארצער פרינץ אתל געמאכט פון גאנצע צוויי יודישע קהלות פון ווילאדיעגא אונ אגואילאר אונ דער מחמדנישער קאניג האט אוועקגעפיהרט געפאנגען דריי הונדערט יודישע משפחות פון יאאין קיין גראנאדה. נאך ערגער האט זיך נוהג געוועהן מיט די יודען היינריך׳ס מיט העלפער די-גועסקלין ער האט געקוקט אויף זיי ווי אויף קנעכט וואס זענען ארויסגעשפרונגען געגען זייער בעל הבית אונ האט זיך געמאכט א היתר זיי צו קוילען נאר אהן א משפט.

אזוי האבען זיך די יודען געפונען אין א פייער אויף ביידע זייטען אונ מעהר פון אללע האבען געליטען די יודען פון טאלעדא, וואס האבען זיך געהאלטען א לאנגע צייט אונ האבען היינריך׳ן ניט געוואלט אריינלאזען. אז די לעבענסמיטעל זענען אויסגעגאנגען אונ דער הונגער איז געווארען גרויס, האבען זיי געגעסען לעדער אונ פארמעט פון די ספרי תורות אונ דאס פלייש פון זייערע אייגענע קינדער אונ טויזענדער פון זיי זענען אומגעקומען ביז היינריך האט אין גאנצען ניט גובר געוועהן זיין ברודער, אים יאהר 1369 געבען מונטיעל. דער סוף פון דון פעדרא איז געוועהן שרעקליך: אז ביידע ברידער האבען זיך בע-

געגענט, האט הײנריך געהאט די עצה אויף איהם אנצופאלען מיט די ווערטער: „וואו איז ערגיץ דאס יודעל, דער זוהן פון אדיענסט-מויד, וואס רופט זיך קאניג פון קאסטיליען?" דון פעדרא האט עס ניט געקאנט איבערטראגען און האט אנגעהויבען שלאגען הײנריך'ן, נאר דו-גועסקלין איז באלד צוגעלאפען און האט איהם אבגעהאקט דעם קאפ. אז די בשורה פון זיין טויט איז אנגעקומען צום פאפסט אורבאן דעם פינפטען האט עס איהם שטארק געפרייט וואס מען האט געפטר'ט אזא געגנער פון דער קירכע און אזא ליעבהאבער פון יודען און ער האט באלד געשיקט הײנריך'ן זיין ברכה צום טאג וואס ער האט אנגעטהון די קרוין פון קאסטיליען.

ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו הײנריך'ן, זענען אין טולעדא געבליבען אין גאנצען עטליכע הונדערט יודען און זיי האבען זעהר געציטערט דער נייער קאניג זאל זיך מיט זיי ניט אברעכענען פאר זייער געטרייטשאפט, וואס זיי האבען בעוויזען דון פעדרא. זייער מורא איז אבער געווען נאר אומזיסט: הײנריך האט פערשטאנען אז גראד דעמאלט, ווען די מדינה איז געווען פער־ארעמט פון דער מלחמה און מען האט בעדארפט זוכען נייע מיטעל צו פער־גרעסערן די הכנסה, וועט ער זיך אהן יודען ניט קאנען בעגעהן. און דאריבער האט ער זיי דווקא בעהאנדעלט מיט יושר און האט אפענטליך געזאגט אז אויף אזעלכע מענשען, וואס ווארפען ניט אוועק זייער קאניג ביז צו דער לעצטער מינוט, מאג מען זיך פערלאזען און זיי רעכענען פאר די עהרליכסטע און געטרייעסטע איינוואהנער. אזוי האט זיך ווייטער דאס ראדעל איבערגעדרעהט: דער אייגענער הײנריך, וואס מען האט געמיינט אז ווען ער וועט בעקומען די מאכט וועט ער קיין זכר פון קיין יודען ניט לאזען, האט אויך אנגעהויבען יודען געבען די בעסטע שטעללען און די גרעסטע חשובים זענען ביי איהם געווען דון יוסף פיגון און ר' שמואל אברבנאל. צו זיי האט ער געהאט אין גאנצען דאס צוטרויען און פלעגט ביי זיי פרעגען עצות.

הײנריך'ן איז אבער לייכטער געווען זיך אויסצוגלייכען מיט די יודען ווי מיט דעם פאלק, וואס האט ניט געקאנט פערגעסען ווי פיעל בלוט עס איז פער־גאסען געווארען אין דער מלחמה צווישען ביידע ברידער און האט גערעכענט אז די יודען האבען אין דעם שולד, וויל ווען ניט זיי וואלט די מלחמה אזוי לאנג ניט געדויערט און עס וואלטען ניט געפאלען אזוי פיעל קרבנות. דאריבער האבען די גרויסע לייט פון די קריסטען אנגעהויבען פאדערן ביים קאניג ער זאל ביי די יודען צונעהמען פיעל רעכטע, ער זאל זיי ניט צו לאזען

צו קיין שום דיענסט ביי דער קרוין, זיי זאלען מוזען זיצען אין בעזונדערע גאסען ניט דארט וואו קריסטען וואהנען, אויף די קליידער זאלען זיי טראגען דעם שאנדליכען יודישען צייכען, רייך אנטהון זיך זאלען זיי ניט טארען, אויף מויל-עזלען — ניט רייטען אונ מיט קיין קריסטליכע נאהמען זאלען זיי זיך ניט רופען, איז איהם שלעכט אויסגעקומען פון ביידע זייטען: מיט די יודען האט ער זעהר קיין חשק ניט געהאט צו זאטשעפען אונ ער האט אבער מורא געהאט אין גאנצען אבזאגען די בקשה פון די קריסטען; דערפאר איז ער געפאלען אויף א שכל אונ האט זיי צו ליעב געטהון נאר אויף צוויי זאכען — ער האט געהייסען די יודען זאלען טראגען א צייכען אויף די קליידער אונ זאלען זיך ניט רופען מיט קריסטליכע נאהמען. דאס זענען, דאכט זיך, געוועהן נאר קלייניגקייטען וואס האבען זיך נאר אנגעקעהרט צו דער הלבשה אונ צו די נאהמען, די יודען זענען געבליבען אויף זייער פריהריגען מעמד אונ קיינער האט זיי ניט געשטערט אין פרנסה, פון דעסטוועגען זענען זיי ביי זיך שטארק אראבגעפאלען, אונ עס האט זיך זיי אויסגעוויזען אז ערגער קאן נאר ניט זיין אונ אז אויך אויף זיי איז געפאלען דער גורל צו פערזוכען די אייגענע צרות וואס זייערע איבריגע ברידער. ווייל זיי האבען גוט געוואוסט אז קוים מאכט מען איין שריט געהט מען שוין ווייטער אונ ווייטער.. אזוי איז טאקי אויך געשעהן מיט הייגריך'ן: פלוצלונג האבען זיך צו איהם שטארק צוגעלאזט די גייסטליכע, אונ געגען זיי האט ער ניט געקאנט בעשטעהן, ווייל מיט זייער הילף איז ער ארויף אויפ'ן טהראן, אונ זיי האבען איהם ארויפגעבראכט דארויף, ער זאל ערלויבען מען זאל מיט די יודען האבען אפענטליכען ווכוח וועגען רעליגיאן. אזוי האבען צוויי געטויפטע יודען בעקומען פונ'ם קאניג א ערלויבניש ארומצופאהרען איבער גאנץ קאסטיליען אונ אומעדום האבען א ווכוח מיט יודישע רבנים אונ לומדים. אים יאהר 1375 האט מען אין אווילא געצוואונגען די גאנצע יודישע קהלה זי זאל זיך פערזאמלען אין א קירכע אונ איהר פארשטעהער, א דאקטאר ר' משה כהן דע טרדעסילס האט אויף זיך געמוזט נעהמען די שווערע ארבייט צו פאראנטווארטען פאר א גאנצען עולם פון קריסטען אונ מחמדנער די שאלות וואס דער געטויפטער יוד יאהאנעס פון וואלאדאליד האט איהם געפרעגט. שווער איז געוועהן די ארבייט ניט איבער די הארבע קושיות וואס זענען פאר-געקומען, פארקעהרט, ר' משה כהן האט זיין געגנער באלד צושלאגען, אונ אז איין אנדער געטויפטער יוד האט זיך ארויסגעשטעלט אונ האט געוואלט אויס-ווייזען אז דער תלמוד איז שעדליך האט ער אויך גיך בעוויזען דעם היפך; דאס

נאנצע שווערקייט איז בעשטאנען אין דעם וואס ביידע זייטען זענען ניט געוועהן גלייך: איין צד איז געוועהן נאר פריי, ער האט געמאגט רעדען וואס ער האט געוואלט אונ אפילו אויסטראכטען שקרים, דער אנדערער צד אבער האט זיך געמוזט היטען, ער האט ניט געטארט זאגען קיין איבריג ווארט, ווייל ער האט פריהער געוואוסט אז דער גאנצער וכוח איז מעהר ניט ווי א אנשטעל אונ מען וויל נאר אז סאי ווי סאי זאל ער אנבויגען דעם קאפ. ביי אזא לאגע האבען זיך די פאר יודישע לומדים, וועלכע האבען ביים אפענטליכען רעדען ניט געקאנט אין גאנצען ארויסזאגען זייערע מיינונגען, ענטשלאסען אנצושרייבען אויף לשון קדש בעזונדערע ספרים, כדי די יודען אליין זאלען פארשטעהן וואס צו ענטפערן אז מען וועט זיי עפעס פראגען וועגען רעליגיאן. בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט מיט זיינע וכוח־ספרים ר' שם טוב בן יצחק שפרוט פון טודעלא, וואס האט אין א גרויסער פערזאמלונג פון גייסטליכע א וכוח געהאט מיט'ן קארדינאל דון פעדרא די לונא, וואס איז שפעטער געווארען פאפסט אונ האט געהייסען בענעדיקט דער דרייצעהנטע.

אזעלכע ספרים, וואס זענען גרעסטענטהיילס געבויעט אויף פסוקים אונ זענען זעהר ווייט פון ריינער חקירה, האבען ניט געקאנט האבען עפיס ארעכטע פעולה אויף די שפאנישע יודען: די רבנים האבען מורא געהאט פאר חכמה ווי פאר סם, דאס לערנען פון תורה איז אללע מאל מעהר געפאלען אונ דאס פינסטערניש האט זיך מיט יעדען טאג פערגרעסערט. נאר צוויי לומדים האבען אין יענער צייט געשפיעלט ארוללע: דאס זענען געוועהן ר' חסדאי קרשקש אונ ר' יצחק בן ששת, וועלכע האבען געלעבט אין אראגאניען, אונ אזוי ווי דארט איז די לאגע פון די יודען געוועהן בעסער איז זיי געראטהען פיעל צו טהון פאר זייערע ברידער אונ ניט דערלאזען אז דאס ליכט פון תורה, וואס האט שוין דעמאלט אין שפאניען קוים געצאנקט, זאל אין גאנצען פערלאשען ווערען. האטש יעדער פון זיי איז געגאנגען מיט איין אנדער דרך, איינער איז געוועהן א ליעבהאבער פון וויסענשאפט אונ דער אנדערער — א פייערינער נעגנער, פון דעסטוועגען האט מען זיי געשאצט אפילו אין אנדערע אייראפעאישע לאנדער אונ מען פלעגט זיך אפט ווענדען צו זיי מיט פראגען, וואס האבען געהאט א נגיעה צום לעבען פון כלל ישראל.

ר' חסדאי בן אברהם קרשקש איז געבארען געווארען אים יאהר 1840; פריהער האט ער א לאנגע צייט געוואהנט אין ברצלונה אונ דערנאך איז ער געשטארבען אויפ'ן זיבעציגסטען יאהר. האטש ער איז געוועהן א גרויסער למדן,

האָט עֶר זִיךְ נִיט גֶעוואָלט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט רַבָּנוּת אוּנ האָט זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט וועלְטְלִיכֶע זַאכֶען. בֶּעזָאנְדֶערְס ווייל עֶר אִיז גֶעשְׁטַאנֶען זֶעהר נָאהֶענְט צוּם קֶענִיג פוּן אַרַאגָאנִיֶען דוֹן זְשׁוּאַן דֶעם עֶרְשְׁטֶען אוּנ אִיז בַּיי אִיהם גֶעוועהן אַ גַאנְצֶער בֶּן בַּיִת. ר׳ חִסְדָאִי האָט זֶעהר לִיעבּ גֶעהַאט חָכְמָה אוּנ האָט גֶעזוּכְט אַללֶע מִיטֶעל אויסְצוּגְלַייכֶען חֲקִירָה מִיט תּוֹרָה, כְּדֵי עֶס זָאל נִיט שָׁאדֶען צוּ אֶמֶת׳ע פְרוּמְקֵייט. אַרוּם ר׳ חִסְדָאִי׳ן האָבֶּען גֶעלֶעבְּט פִיעל אָרֶעמֶע לַייט, ווייל עֶר אִיז גֶעוועהן אַ גְרוֹיסֶער בַּעַל צְדָקָה אוּנ אַז עֶר האָט אויף דֶער אֶלְטֶער דֶערְלֶעבְּט אַ טְרוֹיעֶרִיגֶע צַייט אוּנ דִי יוּדֶען פוּן שְׁפַּאנִיֶען אִיז שְׁלֶעכְט גֶעוואָרֶען, האָט עֶר נִיט גֶעקוּקְט אויף זַיין אֵייגֶענֶעם כָּבוֹד, עֶר האָט זִיךְ נִיט אַרוֹיסְגֶענוּמֶען פוּן כְּלַל אוּנ האָט בֶּענוּצְט זַיין גַאנְץ חֲשִׁיבוּת בַּיי דֶער מְלוּכָה אוּנ בַּיי אַללֶע גְרוֹיסֶע לַייט נָאר דַארוּיף צוּ פֶערְלַייכְטֶערְן דִי צָרוֹת פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער.

שְׁטַארְק אֶהנְלִיךְ אויף ר׳ חִסְדָאִי׳ן מִיט׳ן גוּטֶען כַאַרַאקְטֶער, נָאר פוּנְקְט דֶער הִיפֶּךְ אִין דִי מֵיינוּנְגֶען, אִיז גֶעוועהן ר׳ יִצְחָק בֶּן שֵׁשֶׁת בַּרְפַט, וואָס אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוואָרֶען אִים יָאהר 1336. אִין דֶער יוּגֶענְד האָט עֶר גֶעלֶערְנְט בַּיים זוּהן פוּן ר׳ שְׁלֹמֹה בֶּן אַדֶּרֶת (רַשְׁבָּ״א), אוּנ האָט פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים גֶעיַרְשֶׁ׳ט אַ שִׂנְאָה צוּ ווִיסֶענְשַׁאפְטֶען. עֶר אִיז נָאךְ גֶעגַאנְגֶען ווייטֶער פוּנ׳ם רָא״שׁ אוּנ האָט גֶעדְרוּנְגֶען אַז אַ עֶהרְלִיכֶער יוּד דַארְף זִיךְ נָאר אָבְּגֶעבֶּען מִיט תּוֹרָה, אוּנ אֲפִילוּ אַז מֶען אִיז אַלְט מֶעהר פוּן דְרַייסִיג יָאהר טָאר מֶען זִיךְ קֵיין הֶיתֵּר נִיט מַאכֶען אוּנ זִיךְ נִיט אַריינְלָאזֶען אִין חֲקִירָה־סְפָרִים. אַזוֹי אִיז עֶר גֶעוועהן זֶעהר אַ ווייכֶער מֶענְשׁ אוּנ האָט לִיעבּ גֶעהַאט צוּ טְהוּן אַ טוֹבָה; נָאר דָארְט וואוּ עֶס פְּלֶעגְט קוּמֶען צוּ זַאכֶען, וואָס עֶר האָט זַיי גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ חִלּוּל הַשֵּׁם, אִיז עֶר גֶעוועהן זֵייעֶר שְׁטְרֶענְג, אֲפִילוּ אִיבֶּער אַ מִינְדֶסְטֶען מִנְהָג אָדֶער אַ טַייטְשׁ פוּן אַ פָּסוּק. אַז עֶס פְּלֶעגְט זִיךְ אִיהם נָאר אויסְווייזֶען אַז דִי אֱמוּנָה אִיז אַ סַכָּנָה, האָט עֶר שׁוֹין נִיט גֶעקוּקְט אויף יֶענֶעמְס כָּבוֹד אוּנ האָט נִיט גֶערוּהט בִּיז מֶען האָט אִיהם גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין אַז עֶר האָט רֶעכְט. אִין זַיין צַייט האָט דֶער אַלְטֶער רָב פוּן הוּעֶסְקַא אוּנ פַּאמְפֶּעלוּנַא, ר׳ חַיִּים גַאלִיפַּפַּא גֶעוואָלְט ווערֶען אַ מֵקִיל אִין אַ סַךְ עִנְיָנִים; עֶר האָט חָלִילָה נִיט אָנְגֶערִירְט דִי יְסוֹדוֹת פוּן דֶער אֱמוּנָה, נָאר עֶר האָט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אויסְצוּבֶּעסֶערן עֶטְלִיכֶע קְלֵיינִיגְקֵייטֶען, כְּדֵי דֶעם עוֹלָם זָאל נִיט שְׁווער זַיין אָבְּצוּהִיטֶען דֶעם עִיקָר אוּנ נִיט גֶעבֶּען קֵיין שְׁפַּיי אויפ׳ן גַאנְצֶען, אַזוֹי ווִי עֶס טְהוּעֶן טַאקִי אָפְּט דִי דָאזִיגֶע, וואָס האָבֶּען אַללֵיין קֵיין שֵׂכֶל נִיט צוּ מַאכֶען אַ חִלּוּק צְווִישֶׁען רֶעכְטֶען אוּנ דֶעם אִיבְּרִיגֶען, נָאר פוּן דֶעסְטְוועגֶען אִיז גֶעגֶען אִיהם ר׳ יִצְחָק אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען מִיט אַ שְׁרֶעקְ־

ליבֶען כַּעַס אונ חָאטְשׁ ר׳ חַיִים גַאלִיפַּאַ הָאט שׁוין דֶעמָאלְט גֶעהַאט פִיעל אֶלְטֶערֶע תַּלְמִידִים פוּן ר׳ יִצְחָק׳ן, הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעשֶׁעמְט אונ הָאט אִיהם דֶערְוויזֶען אַז עֶר קָאן מִיט דֶעם דֶערְךְ אָנְמַאכֶען אַ גַאנְצֶע מַחֲלוֹקֶת. אַוַדַאי הָאט אִיהם דֶער אַלְטֶער רָב גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן אונ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען שְׁטִיל.

ווִי גְרוֹיס דִי נָאהמֶען פוּן ר׳ חִסְדָאִי קְרֶשְׂקַשׁ אונ ר׳ יִצְחָק בֶּן שֵׁשֶׁת זֶענֶען שׁוין דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אוֹיף דֶער וֶועלְט — זֶעהט מֶען אַרוֹיס דֶערְפוּן וָואס אַז אִין פְרַאנְקְרַייךְ אִיז אַרוֹיס אַ קְרִיעג וֶועגֶען רַבָּנוּת אונ מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט אָנְקוּמֶען צוּ דִי גְדוֹלֵי הַדוֹר, אַז זֵיי זָאלֶען מַאכֶען עֶפִּיס אַ פְּשָׁרָה, אִיז בַּיי אַלֶע גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל נָאר פְרֶעגֶען דִי צְווֵיי אַרַאגָאנִישֶׁע לוֹמְדִים. דִי מַעֲשֶׂה אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי: פַאר׳ן פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן אַלֶע פְרַאנְצֶאזִישֶׁע יוּדֶען הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט ר׳ מְנַשֶּׁה דֶע־וֶועזוּאַ, אונ לַאנְד רָב אִיז גֶעוֶועהן ר׳ מַתִּתְיָהוּ. נָאךְ זֵייעֶר טוֹיט אָבֶּער אִיז גֶעוָוארֶען פָארְשְׁטֶעהֶער ר׳ מְנַשֶּׁה׳ס אַ זוּהן, ר׳ שְׁלֹמֹה דֶע־וֶועזוּאַ אונ דָאס רַבָּנוּת אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם אַלְטֶען רָב׳ס זוּהן ר׳ יוֹחָנָן, דֶער קֶענִיג הָאט דַארוֹיף גֶעגֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה. פִינְף יָאהר זֶענֶען אַזוֹי אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען, ר׳ יוֹחָנָן הָאט זַיין זַאךְ גֶעטְהוּן בִּשְׁלֵמוּת אונ דֶערְצוּ הָאט עֶר זִיךְ נָאךְ גֶעעֶפֶענְט אַ גְרוֹיסֶע יְשִׁיבָה, פְּלוּצְלוּנְג אִיז אָבֶּער אָנְגֶעקוּמֶען פוּן סַאוָואיֶען אֵיינֶער פוּן ר׳ מַתִּתְיָהוּ׳ס תַּלְמִידִים, ר׳ יְשַׁעְיָה אַסְטְרוּק בֶּן־אַבָּא מָרִי, אונ הָאט גֶעבְּרַאכְט אַ כְּתָב פוּנ׳ם דַייטְשֶׁען הוֹיפְּט־רָב, ר׳ מֵאִיר הַלֵּוִי פוּן ווִיעֶן, אַז נָאר עֶר הָאט דָאס רֶעכְט צוּ גֶעבֶּען אַ סְמִיכָה אוֹיף רַבָּנוּת, אונ וֶוער עֶס וֶועט זִיךְ אָהן זַיין ווִילֶען אוֹיסְגֶעבֶּען פַאר אַ רָב מֶאג עֶר אִין חֵרֶם אַרַיינְלֶעגֶען אונ אַלֶע חֲתוּנוֹת אונ גֵט׳ן וָואס גֶעשֶׁעהֶען דוּרְךְ אִיהם וֶוערֶען בָּטֵל וּמְבוּטָל. מִיט דֶער מַאכְט הָאט עֶר ר׳ יוֹחָנָן אָבְּגֶעזָאגְט אונ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין גַאנְץ פְרַאנְקְרַייךְ אַנִידֶערְצוּזֶעצֶען זַיינֶע רַבָּנִים, פוּן זַיינֶע קְרוֹבִים אונ גוּטֶע פְרַיינְד. דָאס הָאט פֶערְדְרָאסֶען דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע קְהִלוֹת אונ אַלֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעוֶוענְדְט מִיט אַ קְלָאג צוּ ר׳ חִסְדָאִי קְרֶשְׂקַשׁ אונ ר׳ יִצְחָק בֶּן שֵׁשֶׁת. זֵיי הָאבֶּען גֶעפַּסְקֶ׳ט אַז פְרֶעמְדֶע רַבָּנִים טָארֶען זִיךְ נִיט אַרַיינְמִישֶׁען אונ ר׳ יוֹחָנָן אִיז וַוייטֶער גֶעבְּלִיבֶּען רָב, חָאטְשׁ לַאנְג הָאט דָאס רַבָּנוּת נִיט גֶעדוֹיעֶרְט, ווַייל גָאר גִיךְ הָאט זִיךְ דִי הַצְלָחָה אָבְּגֶעטְהוּן פוּן דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע יוּדֶען אונ עֶס הָאבֶּען זִיךְ פַאר זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען בִּיטֶערֶע טֶעג.

אוֹיךְ דִי וָואגְשָׁאל פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוּנְרוּהִיג בּוֹיגֶען פוּן אֵיין זַייט אוֹיף דֶער אַנְדֶערֶער. דָאס גְלִיק, וָואס הָאט זֵיי הוּנְדֶערְטֶער יָאהרֶען טְרֵיי גֶעדִיעֶנְט, הָאט זֵיי אָפְּט מְשַׁנֶה גֶעוֶועהן אונ אִין דֶער לוּפְט הָאט מֶען גֶעפִיהלְט עֶפִּיס אַ קִיהל ווִינְטֶעל, וָואס גֶענִיטְהֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען בַּאלְד

איינגעזעהן אז פריהר אדער שפעטער וועט דערפון ווערען א שרעקליכער שטורם־ווינד אונ עס וועט ווי פון דער געדיכטער חמארע ארויס א שלאגס־רעגען. אללע האבען עס געפיהלט, ניכער פון אללע האט עס אנגעשמעקט דער יודישער ארוממאנן, וואס אויף איהם ליעגט איין עביגער פחד, אונ נאך איידער עס קומט די צרה זעהט ער שוין פון ווייטענס אונ ווייסט אז ער וועט מוזען אונטערשטעלען די פלייצעס צו חאפען קלעפ פאר פרעמדע זינד; רוהיג האבען זיך נאר געלעבט די רייכע מיוחסים, די בעלי גאוה'ניקעס, וואס זענען כלומר'שט געוועהן די גרעסטע חשובים ביי די קריסטען אונ האבען געמיינט, אז די גאנצע וועלט איז שוין זייערע, אונ וואס פון זיי האט זיך גענומען אין גאנצען דאס אומגליק. מיט זייער גרויס לעבען אונ געלד אויסברענגען, מיט זייערע טהייערע קליידער, מיט זייער רייכע צירונג, מיט זייערע שאנע פערד אונ קארעטעס, האבען זיי אויפגעריסען די אויגען פון די קריסטליכע עדעללייט; די קנאה האט אויסגעארבייט א שטיללע שנאה, וואס איז נאך געפאהרליכער געוועהן דערמיט, וואס זי איז געוועהן בעהאלטען, וואס דער שונא איז לפנים געוועהן מיט'ן יודישען גביר דער בעסטער גוטער פריינד אונ אין הארצען האט ער איהם אונ זיין גאנץ פאלק געוואלט דערטרינקען אין א לעפעל וואסער. אומזיסט האט דער מוסר־זאגער פון יענער צייט, ר' שלמה אלעמי געשטראפט דעם עולם מיט פייערינע ווערטער: די וואס האבען עס בעדארפט הערען האבען שוין געהאט פערשטאפטע אויערן אונ דער אמת האט שוין צו זיי זיך ניט געקאנט צושלאגען; זיי האבען ניט געקאנט בעסער זיין פון זייערע עלטער־זיידעס, וואס האבען אמאל, ווען די נביאים האבען געלעבט, אויך געברענט א וועלט אונ געמיינט אז עביג וועט אזוי זיין. ביי אזעלכע פערדארבענע מדות, האבען די יודען אנגעהויבען צו בענוצען אויף שלעכטס די מאכט, וואס די מלוכה האט זיי געשענקט, אונ אזוי ווי אין קאסטיליען, אראגאניען, וואלענסיא אונ קאטאלאניען האבען די רבנים געהאט דאס רעכט ארויסצוגעבען א משפט אפילו אויף טויט אונ נאר בעטען דארויף די חתימה פונ'ם קעניג, פלעגט מען פשוט טהון רציחות אונ ווי באלד עס האט זיך נאר געפונען א מענש וואס האט זיי ניט געטויגט, האט מען איהם באלד געבראכט צום בית דין, מען האט נאר מיט איהם ניט געמאכט קיין טענות, גיך אויסגעקליבען פון זיינטוועגען איינע פון די „ארבע מיתות" אונ מיט געלד האט מען אבגעזוכט א וועג צו בעקומען די חתימה פונ'ם קעניג, וואס פלעגט האבען צוטרויען צו די רבנים, אונ ער האט שוין געחתמ'ט יעדעס פאפיער, וואס מען האט איהם צוגעטראגען.

איבער אזא מעשה האט זיך אויך אנגעהויבען צו לאזען פיהלען די אפענע אונצופריעדענהייט פון דער מלוכה און פון דעם פאלק, און עס האט זיך, פיעל יאהרען שפעטער, געענדיגט מיט דעם, וואס מען האט די יודען לחלוטין ארויס געטריבען פון שפאניען.

די רבנים און די גבירים האבען געווארפען א אום־חן אויף יוסף פיגון פון סעווילא און חאטש ער איז געוועהן זעהר בעליעבט ביים קאניג פון קאסטיליען היינריך דעם צווייטען, האבען זיי אנגעפיהרט אזא רכילות אז מען האט איהם איינגעזעצט אין תפיסה און מען האט אויף איהם ארויפגעלעגט א גרויסע געלד־שטראף. באלד האט זיך אבער זיין אומשולדיגקייט ארויסגעוויזען און דערפאר איז ער ביים קאניג געווארען נאך א גרעסערער חשוב און ער האט דורך דעם אנגעהויבען קרום צו קוקען אויף די שלעכטע יודען, וואס האבען גערודפ׳ט אין ערענטליכען מענשען אומזיסט און אומגישט. דאס האט נאך ארגער פערדראסען יוסף׳ס שונאים, און אז דער אלטער קאניג איז געשטארבען אים יאהר 1379 און זיין זוהן דון זשואן דער ערשטע האט זיך געלאזט קרענען אין בורגאס, האבען זיי פערשטאנען אז אצונד איז די בעסטע צייט אויסצופיהרען זייער נקמה. זיי האבען יוסף פיגון אונטער די אויגען פערמשפט ווי א מורד במלכות, און אזוי ווי זיי האבען געוואוסט אז דער קאניג איז פערטראגען מיט דער קרענונג, זענען צו איהם עטליכע בכבודע בעלי בתים געקומען בעטען ער זאל זיי ערלויבען צו טיידטען א שעדליכען יודען וואס דער בית דין האט געפונען אז ער פערדיענט דעם טויט. דער יונגער קאניג האט ניט איבערגעפרעגט, קיין נאהמען האט מען איהם ניט געזאגט און ער האט זיי געגעבען זיין חתימה. קוים האבען זיי שוין געהאט אין די האנד א בעפעהל פונ׳ם קאניג, האט זיי שוין די מלוכה געמוזט מיט העלפען און גאר אומגעריכט איז מען אין א פריה מארגען געקומען אין ר׳ יוסף׳ס הויז, וועלכער האט פון קיין זאך ניט געוואוסט, מען האט איהם אויפגעוועקט, מיט איין אויסרעד האט מען איהם ארויסגענארט אויף דער גאס און דארט האט מען איהם דערהרג׳ט. דער טויט פון אזא גרויסען מענשען, וואס איז אליין געוועהן א קרוב למלכות, האט אנגעמאכט א שטארקען רעש, און אז דער קאניג איז געוואהר געווארען ווי אזוי מען האט ביי איהם אויסגענארט א חתימה און פונקט אין דעם טאג פון דער קרענונג האט מען פערגאסען אומשולדיגע בלוט פון א מענשען, וואס האט זיין פאטער אזוי טריי געדיענט און איז געוועהן זעהר געשאצט אין זיינע אויגען, איז ער אין כעס געווארען אויף אלע יודען. ער האט באלד

צוגענומען בײַ די רבנים דאס רעכט צו משפט'ן יודען דיני נפשות, און אחוץ דעם האט ער געהייסען מיידטען דעם רב וואס האט אונטערגעשריבען דעם משפט, די יודען וואס האבען מקיים געוועהן דעם פסק און אפילו דעם הויפט־מאנן וואס האט זיי געהאלפען דערצו און האט ניט געוואלט חוקר ודורש זיין צו איז ניט פארגעקומען א פאלשקייט און מען האט די מלוכה אבגענארט.
פון דעמאלט אן זענען שוין דעם קאניג'ס אויערן אפען געוועהן פאר אללע מסירות אויף יודען און די קריסטליכע אנוואהנער פון שיבילה האבען נאר ארויסגעקוקט אויף דער ערשטער געלעגענהייט זיי זאלען זיך קאנען אברעכנען מיט די יודען פאר'ן טויט פון ר' יוסף פיגון, וואס אללע האבען איהם געקאנט און ליעב געהאט. פון יענער צייט אן האט אויך דער קאניג אנגעהויבען פאר־קלײנערן די רעכטע פון די יודען, און אויסער דעם וואס ער האט אבגעזאגט פיעל יודען פון שטעלען, האט ער נאך ארויסגעגעבען א בעפעהל אז יודען מיט קריסטען זאלען ניט וואהנען אין איין הויז און אז קריסטליכע אמען זאלען ניט טארען זייגען קיין יודישע קינדער.

דאס מזל האט שוין אזוי געפיהרט אז דער קאניג דון זשואן האט געמוזט ווערען א שונא ישראל, ווייל צו ליעב די יודישע רבנים האט ער אנגעוואוירען די קרוין פון פארטוגאל. עס קומט אפילו פאר אונגלויבליך ביים געדאנק אז דאס רבנות האט געשפיעלט אזא גרויסע ראָללע אין ענינים פון מלוכה, נאר עס איז אבער פאקט אזוי געוועהן. געוועהן האט זיך עס דערפון וואס דער קאניג דון זשואן האט צום צווייטען מאל חתונה געהאט מיט דער פרינצעסין ב ע א ט ר י ץ, דער טאכטער פון'ם פארטוגעזישען קאניג פ ע ר נ א נ ד, און אזוי ווי פערנאנד האט ניט געהאט קיין קינדער זכרים האט ער געמאכט דעם איידעם פאר זיין יורש.
אין פארטוגאל איז די יודען זעהר גוט געוועהן, ווייל דער קאניג האט זיי געלאזט לעבען פריי און זעלבסט שטענדיג, צו שאפען איבער אללע האט מעהר ניט געהאט נאר איין לאנד־רב, וואס פלעגט אללע משפטים ארויסגעבען אים נאהמען פון'ם מלך. אונטער זיין השגחה זענען געשטאנען זיבען קלײנערע רבנים, וואס פלעגען אכטונג געבען אז יעדע יודישע קהלה, וואס האט געהאט איהר בעזונדערן רב, זאל זיך פיהרען פיין און ארענטליך, און אללע יאהר פלעגט דער לאנד־רב מאכען א נסיעה איבער דער מדינה און בעטראכטען דעם מעמד פון די יודען; ביים קאניג פערנאנד האבען געדיענט צוויי יודען: ד ו ן ד ו ד נ ג ר ו איז געוועהן זיין יועץ און ד ו ן י ה ו ד ה איז געוועהן פינאנס־מיניסטער.
אז דער קאניג איז געשטארבען און זיין אלמנה, די שלעכטע ל ע א נ א ר א,

האט דערווייל איבערגענומען די מלוכה האבען זיך איהר באלד פארגעשטעלט די גראסטע לייט פון ליסאבאן און האבען זי געבעטען זי זאל מעהר ניט דערלאזען, אז יודען און מחמדנער זאלען דיענען ביי דער קרוין. לעאנארא האט געאנפערט אז זי האט שוין לאנג געוואלט ארויס פטר'ן די יודען, נאר ביי פערנאנדע'ס לעבען האט זי עס ניט געקאנט פועל'ן. ביי זיך אין הארצען האט זי געוואוסט אז אהן יודען וועט זי ניט קאנען אויסקומען, דערפאר האט זי נאר לפנים אבגעזאגט דון יהודה און דון דוד נגרו פון זייערע שטעלען, און אויפ'ן רעכטען אמת האט זי אהן זיי גאר ניט געטהון. לאנג האלטען זיך האט זי אבער ניט געקאנט און אז איינער פון די פרינצען דון זשואאה האט געוואלט ווערען קאניג פון פארטוגאל און דאס פאלק האט געהאלטען מיט איהם און צו ליעב דעם איז געווארען א איינווענינסטער קריעג צווישען די איינוואהנער, האט זי געמוזט אוועק פון דער הויפט שטאדט און קומען צו איהר איידעם, צום קאניג פון קאסטיליען, און איהם קלאמערשט אבגעגעבען זיין ירושה. עס איז שוין ביי זיי ביידע כמעט אין גאנצען פערטיג געווארען דער פלאן מען זאל פון ביידע לאנדער מאכען איין שטארקע מלוכה, נאר פלוצלונג איז די זאך צו נישט געווארען איבער דאס רבנות. אז לעאנארא איז געקומען קיין קאסטיליען זענען מיט איהר אויך אהין געפאהרען איהרע געטרייע צוויי יודען דון יהודה און דון דוד נגרו. גראד אין דער צייט האט מען אין קאסטיליען בעדארפט מאכען א נייעם לאנד־רב, און לעאנארא האט זעהר געוואלט אז די שטעלע זאל בעקומען דון יהודה, וואס איהם האט זי מעהר ליעב געהאט. זי האט געבעטען דעם קאניג, נאר ער האט געמוזט צו ליעב טהון דער קאניגין בעטריף, וואס האט מעהר געהאלטען פון דון דוד נגרו. דאס האט לעאנארא'ן שטארק פערדראסען און זי האט פון איין זייט אנגעהויבען טראכטען זי זאל בעסער שלום ווערען מיט דון זשואאה און פון דער אנדערער זייט האט זי געוואלט אנמאכען א מרידה אין קאסטיליען און טייטען דעם קאניג. דון יהודה האט איהר געגעבען אללע עצות, נאר דון דוד נגרו איז דערפון געוואהר געווארען באציי־טענס און האט דעם קאניג מציל געוועהן פון א סכנה. לעאנארא'ן האט מען איינגעזעצט אין תפיסה און דון יהודה'ן האט מען געוואלט הרגע'ן. נאר דון דוד האט זיך פארט אנגענומען פאר איהם און האט איהם אויסגעבעטען פונ'ם טויט. דער קאניג דון זשואן האט זיך נאך דעם געפרובט געהן מיט תקיפות און אבנעהמען פארטוגאל, נאר עס איז איהם ניט געראטהען און אזוי האט ער צו ליעב דעם רבנות פערלארען א רעכטע ירושה.

די קאטאלישע גייסטליכע האבען דערפיהלט אז אצונד האבען זיי אשעת הכושר אנצוטהון די יודען צרות אונ זיי זענען ניט פויל געוועהן ארויסצוווייזען זייער אכזריות, גלייך ווי זיי וואלטען אנגעפאלען אויף ווילדע חיות אונ ניט אויף מענשען. אים יאהר 1389 האט א גייסטליכער אנגערייצט די איינוואהנער פון פראג אונ נאר אין א קורצער צייט האט מען אויסגעהרג'ט עטליכע טויזענד יודען, פארברענט זייערע שולען, צוריסען ספרי-תורות אונ דער קייזער ווענצעל איז געשטאנען פון ווייטען אונ האט גאר ניט געקאנט העלפען. שפעטער מיט א פאר יאהר האט דאס אייגענע געטהון אין סעבילא פערראן מארטינעץ, א גייסטליכער, וואס זיין נאהמען שפיעלט א גרויסע ראללע אין די שווארצע בלעטלעך פון דער יודישער געשיכטע אין שפאניען. דארט איז נאך געוועהן פריש דער טויט פון ר' יוסף פיכון, מען האט נאך געדענקט ווי די יודען האבען פערארעמט דאס לאנד דערמיט, וואס זיי האבען געשיצט דון פעדרא אונ דורך דעם האט לאנגער געדויערט די מלחמה צווישען ביידע ברידער, עס איז נאך געלעגען ביי אללע אין טעם דאס גרויסקייט פון די יודישע גבירים, אונ דערפאר האט מארטינעץ געהאט גענוג מאטעריאל אונטערצוצינדען דעם עולם מיט זיינע דרשות אונ האט אזוי לאנג געארבייט ביז דאס פאלק איז, דעם 15 מערץ 1391 אנגעפאלען אויף די יודען מיט א שרעקליכע רציחה. די מלוכה האט זיך אבער אנגענומען אונ דאס האט נאך מעהר אויפגעבראכט די אונצופריעדענע אונ עס האט זיך אנגעהויבען א שחיטה. דעמאלט זענען באלד עטליכע יודישע חשובים אוועקגעלאפען צום קאניג היינריך דעם דריטען אונ האבען איהם פארשטעהן געגעבען אז די פאליציע פון סעווילא איז צו שוואך אונ קאן זיך ניט ארויסשטעלען געגען די רוצחים. דער קאניג האט ארויסגעגעבען א בעפעהל אז עס איז א חוב אויף אללע עדעללייט צו בעשיצען די יודען אונ עס איז געווארען שטיל. דאס שטילקייט איז אבער נאר געוועהן אויף א קורצער צייט: מארטינעץ האט ניט אויפגעהערט אריינצולאזען גיפט צווישען פאלק אונ פונקט אין דריי חדשים ארום האט זיך דאס פייער אזוי צוברענט אין סעווילע אז עס איז שוין גאר קיין מאגליכקייט ניט געוועהן אבצולעשען. מען האט געמאכט א תל פון דער סעווילא'ר יודישער קהלה וואס איז בעשטאנען כמעט פון דרייסיג טויזענד יודען, פיער טויזענד זענען אומגעקומען ווען מען האט די יודישע גאס אנגעצונדען פון אללע זייטען, פיעל ווייבער אונ קינדער האט מען פערקויפט אונ אוועקגעפיהרט אין די ווייטע לאנדער פאר שקלאווען, די איבריגע האבען זיך געמוזט טויפען אונ צוויי שולען פון סעווילא האט מען איבערגעמאכט פאר

קירכען, פון דארט האט זיך דאס אומגליק צוגאסען איבער גאנץ שפאניען אונ כמעט אין איין יאהר איז פון זיבציג קהלות קיין זכר ניט געבליבען. אין קארדאבה, וואו די יודען האבען ניט געוואלט אבטרעטען פון דער אמונה אונ קיין איינציגער האט זיך ניט ענטשלאסען איבערגעהן צום קריסטענטהום, האט זיך יודיש בלוט געגאסען ווי וואסער; דאס איינענע איז אויך געשעהן אין טולעדא, תאטש דארט האבען זיך פיעל געראטעוועט דורך דער טופע. אין טולעדא איז אויך אומגעקומען דעם רא"ש'ס אור-ענינקעל, ר' יהודה בן אשר, מיט זיין גאנצער משפחה: ער האט פריהער דערהרג'ט זיין פרוי מיט דער שוויגער אונ דער נאך האט ער זיך אליין דאס לעבען גענומען. אז די קריסטען האבען זיך שוין צוהיצט, האבען זיי געוואלט מיט די מחמדנער אויך אזוי שאהן אונ עהרליך אברעכענען, נאר מען האט זיי דערמאנט אז אין גרנאדה געפינען זיך געפאנגענע קריסטען אין די האנד פון די מחמדנער אונ מען טאר מיט זיי ניט אנהויבען; דערפאר האבען זיי שוין דעם גאנצען כעס אויסגעלאזט נאר צו די יודען.

תאטש קאסטיליען אונ אראגאניען זענען געוועהן אבגעטהיילט ווי צוויי בעזונדערע מלוכות, האט די קראפט פון שנאה אונ רציחה ניט געוואלט וויסען פון קיין גרעניץ אונ גאר גיך האבען זיך אין דער הויפטשטאדט וואלענסיא אויך אבגעזוכט בעלנים אויף יודיש לעבען אונ פערמעגען, אונ פון די פינף טויזענד יודען, וואס האבען דארט געוואהנט, איז קיין איינציגער ניט געבליבען אונ פון זייער גאנץ האב האט מען קיין פאדעם ניט איבערגעלאזט. פון דארט האט זיך דאס פייער אריבערגעהאפט אויף דעם אינזעל מאלארקא אונ מעהר פון דריי הונדערט יודען זענען געפאלען אין דער הויפטשטאדט פאלמא. אנגעהויבען האט זיך עס דארט פון א געשלאג, וואס עס איז פארגעקומען צווישען א יודען אונ עטליכע גאסען-יונגלעך, אונ אויסגעלאזט האט זיך עס מיט א שרעקליכער שחיטה אונ מען האט אויך דערהרג'ט דעם רב ר' אפרים גרונדי עין ווידל. שפעטער מיט דריי טאג פונקט אום שבת ווען עס איז גראד געפאלען אויך א קריסטליכער יום טוב, איז דאס פאלק אנגעפאלען אויך אויף די יודען פון ברצלונה, נאר די מלוכה האט זיי פארט געשיצט אונ האט זיי בעהאלטען אין א פעסטונג. אז די רוצחים האבען אבער אנגעצונדען די פעסטונג, האבען פיעל פון זיי אליין זיך דאס לעבען גענומען אונ עלף טויזענד זענען געצוואונגען געוועהן איבערצוגעהן צום קריסטענטהום. דעמאלט איז אויך אומגעקומען דער בן יחיד פון ר' חסדאי קרשקש, וואס האט

געזאלט די צייט חתונה האבען. אזוי איז אויך געווארען א סוף פון די יודישע קהלות אין לערידא אונ גערונא, פיעל האט מען געהרג'ט, א סך האבען זיך געטויפט, אונ גאר וועניגע איז געראטהען זיך צו בעהאלטען אונ דערנאך אנטלויפען, חאטש קיינער האט ניט געוואוסט וואו ער קאן רוהיג איין קאפ אנידערלעגען. גאנץ שפאניען איז פול געוועהן מיט ווילדע צורייצטע מענשען, וואס האבען אהן רחמנות געקוילעט אונ געראבעוועט, אונ די יודען זענען ביי זיך אזוי אראבגעפאלען אז די איינענע העלדען, וואס האבען, דאכט זיך, ערשט ניט לאנג זיך אריינגעמישט אין אללע וויכטיגע שאלות פון דער מלוכה אונ האבען מיט דער שווערד אין דער האנד געקאנט שיצען א קאניג, האבען זיך געשראקען פאר'ן רויש פון א בלאטעל אונ האבען זיך ארומגעבלאנקעט מיט מורא, ווי א חיה, וואס מען יאגט זיא נאך אונ זי ווייסט ניט פון וועלכער זייט עס קאן זי טרעפען א קויל.

נאר אין איין פארטוגאל זענען די יודען אבגעהיט געוועהן פון אזעלכע צרות, ווייל דער קאניג דון זשאעה דער ערשטער איז געוועהן זעהר בעליעבט ביים פאלק אונ קיינעם איז גאר דארט אויף דער מחשבה ניט געקומען צו טהון אזיינע זאכען, וואס זאלען זיין געגען ווילען פון דער מלוכה. די גייסטליכע האבען זיך אפילו דארט אויך געוואלט פרובען מאכען עפעס איין אומגליק, אונ א ביסעל האבען זיי טאקי רעכט געהאט: ווייל פיעל פון די דאזיגע יודען, וואס זענען אין שפאניען געצוואונגען געוועהן לפנים ווערען קריסטען זענען אריבער קיין פארטוגאל אונ האבען זיך אפענטליך אומגעקעהרט צו זייער גלויבען. אוודאי האבען די גייסטליכע געפאדערט מען זאל אזעלכע יודען בעשטראפען. נאר דער לאנד-רב ר' משה די נאווארא האט זיך פארגעשטעלט דעם קאניג אונ האט איהם דערוויזען אז געזינדיגט האבען ניט די יודען וואס מען האט זיי געצוואונגען צו דער טויפע אונ אצונד ווילען זיי ניט נארען די וועלט. נאר די וואס האבען זיי געבראכט דערצו, ווייל די פאפסטע קלעמענטי דער זעכסטער אונ באניפאציוס דער נייגטער האבען שוין לאנג אנגעזאגט אז מען טאר די יודען מיט געוואלד ניט טויפען. דער קאניג האט געהייסען מען זאל די געטויפטע יודען לאזען פריי איבערגעהן צוריק צום יודענטהום, אונ אחוץ דעם האט ער געלאזט די בעפעהלע פון די פאפסטע פעראפענטליכען אין אללע שטאדט, כדי דאס פאלק אלליין זאל ארויס-זעהן אז די היילינע פארשטעהער פון דעם קירכע ווילען ניט ליידען מען זאל איהר ברענגען אזעלכע קרבנות. קוים איז מען אין שפאניען דערפון געוואהר

גענוארען, האבען זיך אללע געטויפטע פון דארט געלאזט קיין פארטוגאל.

אין פראנקרייך האבען זיך אויך דעמאלט די יודען ניט געקאנט אויסדרעהען פון דער צרה, אונ אז דאס פאלק האט זיך דערוואוסט ווי אזוי מען האט בעהאנדעלט זיי אין שפאניען זענען זיי דארט אויך ניט זיכער געוועהן מיט'ן לעבען. צו וואס זיך צו צוטשעפען — איז געוועהן גענוג סבות, ווייל די יודען האט מען אייגענטליך אריינגעלאזט קיין פראנקרייך נאר אויף א בעשטימטער צייט, אללע מאל פלעגען זיי זיך אבבעטען אויף ווייטער, קיין ערד האבען זיי, ביי אזא אופן, ניט געקאנט קויפען אונ זייערע אללע בעדארפענישען האבען זיי געצויגען פון פראצענט. אודאי האבען זיי זיך מיט אזא פרנסה ניט געקאנט קונה אהבה זיין, אונ דאס פאלק האט גאר ניט געוואלט פארשטעהן אז זיי האבען קיין אנדער ברירה ניט אונ האבען אויף זיי געקוקט ווי אויף הויטשינדער. דערצו האט זיך געמאכט נאך א מעשה, וואס א רייכער יוד דעניס מאשאל האט זיך געטויפט אונ איז באלד פערשוואונדען געווארען. דער עולם האט אנגעהויבען מומלען אויף די יודען אונ שרייען אז זיי האבען איהם דערהרג'עט אדער אוועקגעפיהרט ערגיץ אין א ווייט לאנד. מען האט געמאכט איין אסיפה פון גייסטליכע אונ מען האט עטליכע יודען פערמשפט צום טויט, נאר דער סענאט האט זיי געשענקט דאס לעבען אונ האט זיי נאר געהייסען האלטען אין תפיסה, ביז דער פערשוואונדענער דעניס מאשאל וועט ניט צוריקקומען. מיט דעם משפט זענען אבער די יודען נאך ניט אבגעקומען: די שונאים האבען ערשט רעכט געעפענט די מיילער אונ האבען דעם קעניג קארל דעם זעכסטען ארויפגעבראכט דארויף, ער זאל דעם 17 סעפטעמבער 1394 אונטערשרייבען א בעפעהל אז די יודען מוזען אין גאנצען ארויס פון פראנקרייך, אונ אזוי ווי די צייט, וואס זיי האבען נאך געהאט רעכט דארט צו בלייבען, איז נאך ניט איבערגעגאנגען, האט ער זיי אויסגערעכענט א גאנץ צעטעל פון עונות. פונקט אום יום כפור, ווען די יודען זענען געזעסען אין די שולען פערשמאכט פונ'ם תענית, האט מען זיי איבער געגעבען דעם קעניג'ס בעפעהל, אונ ניינציג יאהר נאך דעם ערשטען ארויסטרייבען האבען זיי ווייטער געמוזט אנהויבען וואנדערן אונ זוכען זיך א נייע היים. איבריגענס האט זיי קארל דער זעכסטער ארויסגעוויזען מעהר ישר ווי פיליפ דער פיערטער אמאל: ער האט זיי געגעבען גענוג צייט זיי זאלען קאנען איינמאנען זייערע הובות, אונ די מלוכה האט אלליין אכטונג געגעבען אז קיינער זאל ביי זיי ניט צונעהמען זייער פערמעגען. ביז צום יאהר האבען די יודען אוועקגעווארפען פראנקרייך,

נאר אז זיי זענען שוין געוועהן פון יענער זייט זענען זיי ערשט געווארען חשוב׳ער אונ פיעל פריצים האבען ניט געוואלט אוועקלאזען די יודען פון זייערע שטאדט, אונ אפילו דער פאפסט אין אביניאן האט פערלאנגט, אז דארט זאלען בלייבען עטליכע יודישע משפחות. די פראנצאזישע יודען האבען זיך צושפרייט איבער דייטשלאנד אונ איטאליען אונ האבען זיך בעזאנדער בעזעצט אין די שטאדט אסטי. פאסאנא אונ מאנקאלווא, נאר קיין רוה האבען זיי אין ערגיץ ניט געפונען, ווייל אין גאנץ אייראפא איז כמעט ניט געוועהן איין ווינקעל, וואו דאס פייער פון שנאה האט ניט געברענט אונ וואו די יודען זענען ניט געוועהן ארומגערינגעלט מיט רוצחים. עס איז מקוים געווארען דאס נביאות פון עמוס, וואס האט פאראויס געזאגט, אז עס וועט קומען א צייט פאר די יודען, ווען זיי וועלען אנטלויפען פאר א לייב אונ עס וועט זיי אקעגענקומען א בער, זיי וועלען זיך וואללען אנשפארען אויף א וואנד אונ פון דארט וועט איהם א ביס טהון א שלאנג". דאס אומגליק איז נאך אבער גראסער געוועהן, וואס די אללע לייבען, בערען אונ שלאנגען זענען געוועהן אייגענע: כמעט אללע צרות, וואס די יודען האבען געמוזט אויסשטעהן אין דעם פינפצעהנטען יאהר הונדערט, האבען זיך גענומען פון מסירות, וואס געטויפטע יודען האבען געגעבען אויף זייערע געוועזענע ברידער, אונ עס האט זיך אבגערופען די אלטע קראנקהייט וואס ישעיה הנביא האט זיי גאך בעקלאגט מיט די ווארטער: „מהרסיך ומחריביך ממך יצאו". דיינע צושטערער אונ פערוויסטער קומען טאקי פון דיר ארויס!

רעגיסטער

פערצייכניס פון אַללע נאָהמען וועלכע קומען פאָר אין דעם צווייטען באַנד.

אַאַכען 236
אַבא אריכא (רב) 61—63
אַבא מרי בן משה 269—270 273 274 276
אַבו איבראהים יצחק 186
אַבו איוב שלמה אַלמולם 184
אַבו אַל־קאַסאַם 163
אַבו־בעקר 119 125
אַבו־גט 295
אַבו־גיפר אבן אַלגיזר 142
אַבו גפר אַלמנזור 129
אַבו האַג־גאַג יוסף 186
אַבוהו 70
אַבו זכריה יחיא חיוג 156
אַבו חסאַן יהודה 186
אַבו חסדאי יוסף 150
אַבו כריבא 110
אַבולאַפיא 156
אַבולאַפיא ר' אַברהם 265—6
אַבולאַפיא ר' מאיר 230—4
אַבול־ואַליד אבן גנא'ח 165
אַבול חסאַן אברהם בן מאיר 185
אַבול מיני ר' אב־הם בן הרמב"ם 124—25 133
אַבול סרי סהל 148
אַבול ערב אבן מייאשה (משה) 217 220
אַבו מנסור שמואל 188 223 242 225
אַבו סעיד הלוי 188
אַבו עיסי עובדיה בן יצחק 123
אַבו עמרו הפרסי 134
אַביי 76—78
אַבילה (שטאָדט) 267
„אַבלי ציון" 213
אבן אַבדאַר אַלמעתמד 271 272 273
אבן אבי אויזאיביה 225
אבן אַביתור ר' יוסף 157—8
אבן אַחטב חויי 117 118
אבן אַטרי 133
אבן איזה עלי 146
אבן אַלבוליא 298
אבן אַלגמי נתנאל 214
אבן אַלעמאני ר' אהרן 188
אבן אַלפאכר ר' אברהם 210
אבן אַלפכר ר' יהודה 233—4
אבן אַלפאַרג אַל־קברי 174
אבן אַלפאַרי 169
אבן אַלתרס 174
אבן אַסד קאַאַב 118
אבן אשרף 115
אבן באַקאַננא 164
„אבן בוחן" 282
אבן בלעם יהודה 173
אבן גו יעקב ויוסף 157—8
אבן גיאַת 156
אבן גיאַת ר' יצחק 173—4
אבן גיקטילא 154 156
אבן גיקטילא ר' משה 173
אבן גנא'ח 161
אבן גנא'ח ר' יונה מאַרינוס 165
אבן דאַוד 104 154 162
אבן דאַוד ר' אברהם 196 197 101
אבן דאַוד ר' יהודה 156
אבן וואַקר ר' יהודה 277
אבן וואַקר דון שמואל 283 284 287
אבן חסדאי ר' אברהם 202
אבן חסדאי ר' שמואל הלוי 202
אבן יעיש דון ר' שלמה 287
אבן כספי ר' יוסף 298
אבן לאַטיף ר' יצחק 265
אבן לברט דונש 150 154
אבן מונדהיר יחיא 166
אבן מיגאַש ר' יוסף 156 163 164 185 196
אבן מיגאַש ר' מאיר 185
אבן מלכא ר' יהודה 239
אבן משבן סלם 118
אבן נגרילה ר' יוסף 161
אבן נגרילה ר' עזריה 169
אבן סבא עבדלה 121
אבן סולמייאַן עבאיד־אלה 142
אבן סינה אלמולק אאַ־סאיד 220
אבן סעיד דון יצחק 245
אבן עבאַם 164
אבן עבאַם ר' יהודה 185
אבן עדיה ר' שמואל 113
אבן עזורה ר' פנחס 116
אבן עזרא 150 156

אבן עזרא ר' אברהם 197—200
אבן עזרא ר' יהודה 196
אבן עזרא ר' משה 185 186
אבן ענקין ר' יוסף 222
אבן פּאַליאַג 156
אבן פּאַרוצל 185
אבן צקבעל ר' שלמה 185
אבן צרצל ר' אברהם 306
אבן ראַמחאַיץ (אַדמיראַל) 149 150
אבן רביה 118
אבן שאַהין ר' יעקב בן נסים 155
אבן שאַרגדו ר' אהרן 145 147 148
אבן שושן ר' יוסף 201
אבן שלביב ר' עמרם 170 172
אבן שלם עבדלה 115
אבן שלמה פּאַראַג 255
אבן שפרוט חסדאי אבו יוסף 148 150—154 187
אבן תבון ר' יהודה 187 204
אבן תבון ר' יעקב בן מכיר 270 273 274 276
אבן תבון ר' שמואל 205 235
אבן תישופין יוסף 172
אבן תומרת עבד־אלה 125
אבנר פון בורגאָס 285
אָבערוועזעל 257
אַברבנל 104
ר' אברהם אַלבּרגלוני 185
ר' אברהם פון אַרגאָניען 244
ר' אברהם בדרשי 243
ר' אברהם חסדאי 235 237
ר' אברהם פ. פּאָסקיירא (הראב"ד) 205 223
אַגאַבאַרד (עפּיסקאָפּ) 137—8
אַגריפּוס (אַגריפּאַ יולוס) 6 9 12 I3
„אגרת בעלי החיים" 282
אַדאַלבערט מפּראג 182
אַדאָלף פון נאַסוי 271
אַדאַמאַנטיוס 85
אַדהיר בּייזשאַן 211
אַדיבּנה (מרינה) 5 32
אָדענאַת (Odennath) 64
ר' אהרן בן יוסף (קראי) 250
ר' אהרן הלוי 253
ר' אהרן בן משולם 230 231
אַוויטוס 102
אויגוסטינוס 86
אויגסבּורג 299
אויווערגנאַ 101
אוירעלוס 65
אולפּיוס טראַיאַנוס 31
אונגאַרן 230 251
אונקלוס (עקילס) 77
אורבּאַן דער 5־טער 311
אורזאַציאַנוס 75
אוריה 181
אושא 50
אושעיה (הושעיה) 58
רב אחא 129
אַחונאַי 129
אַחיה (נחוניה) 50 60
אַחר (ר' אלישע בן אבויה) 41
אָטטאָ דער 1־טער 152
אַטיאָפּיען 111 112
אָטמאַן (עותמאַן) 121
איזיאַבּאַ (גראַפין) 199
איזידאָר 106 107
איטאַליען 99 100 210
אייבּו 62
אייזעבּאַס 73
אייזעניוס דער 3־טער 190
אייטראָפּאַס 83
אילן (שטאָדט) 267
איליבעריוס 105
איליריען 84
אימרו־אַלקיש 113
אינאָקענטי דער 3־טער 205 207 225
אינאָקענטי דער 4־טער 243 246 257
אינדיען 89 90 108 212
איסלאַם 120
איספּאַהאַן 89 128
איפראַ אַרמוזד (הורמין) 76 77 79
אירבי 90
אַכטבּאַן 61 63
אַלאַדיל (סולטאַן) 227
אַל־אַצבּח 112
אַלבּאַליה ר' יצחק 173 174
אַלבּי (שטאָדט) 226 279
אַלבּיגענזער 234
אַלבּלאַק 113
אַלבּרעכט פ'אסטרייך 271 275
אלדד הדני 152
אַל דהיד (כּליף) 214
אַל האַטים 88
אַל חאַסאַן יקותיאל 166
אַל־חאַכּים 153 154 157
אַלחריזי ר' יהודה 237
אליאַ קאַפּטאַליגאַ 41
אליוס הדריאַן 33
אַלטאַנאַ (לוזענאַ) 169
ר' אליעזר 14
ר' אליעזר בן הורקנוס 25 28
ר' אליעזר בן יאיר 8
ר' אליעזר בן ערך 16
ר' אליעזר הקליר 126
ר' אלישע בן אבויה (אַחר) 41
אַלכּסנדר מוקדון 32
אַלכּסנדר דער 2־טער (פּאַפּסט) 174
אַלכּסנדר דער 3־טער (פּאַפּסט) 210
אַלכּסנדר טיבּעריוס 7 9
אַלכּסדריען 6 9
אַלכּס דר סעווערוס 57
אַלעבּראַנדוס (עפּיסק') 180
אַלמוהידען 195
אַלמוטרביב 142
אַלמומין 195

אַלמוקטפי מחמד (כליף) 211
אַלמוראַבידען 172 173 184 195
אַלמריה (שטאָדט) 215
אַלממום 133
אַלמנזור מחמד 157 158
אַלמעטבקיל 141
אַל־נזיר מחמד 227
ר׳ אליעזר המודעי 39
ר׳ אלעזר בן עזריה 39
ר׳ אלעזר בן פדת 66
ר׳ אלעזר ב״ר שמעון 55
אַלפאַדהאַל 220 223
אַלפאַיומי ר׳ יעקב 218
אַלפאָנסאָ בורגעזוס 285
אַלפאָנסאָ דער 2־טער 202
אַלפאַנסא דער 6־טער 170 171 172 173
אַלפאַנסא דער 8־טער 200
אַלפאַנסא דער 10־טער 145 252
אַלפאַנסא דער 11־טער 283 284 285 306
אַלפאַנסא ראַימונדעץ 196
אַלפכר 156
אַלפסי רבנו יצחק (רי״ף) 161 173 174
אַל־קאַדיר 155
אַלקאַמאַל סולטאַן 225
אַל־רדהי 146
אַל־רשיד 133
אַמאַדעוס פ׳ סאַוואָיען 296
אַמאַלאַ 139
אַמאַלזונטהאַ 100
אַמאַר 119 120 125
אַמאַר דער 2־טער 127
אַמבראָזיוס 82 83
רב אַמי 66 70
אַמימר 88
אמימר בר ינקא 89
אַנדרעאַס (לוקאַס) 32
אַנדרעאַס קעניג פון אונ־גאַרן 230
אַנזרבי 133
אַנטאָנינוס 56
אַנטאָנינוס פיוס 45 51
אַנטולי ר׳ יעקב 239
אַנטיאָכין 6 35 57 70 80 82 97
אַסאַה 111
אַסטי (שטאָדט) 324
רב אַסי 66 70
אַסטראָנאָמיע 26
אַסקלעפּיאַדאָריוס 100
אסתר בת ר׳ חזקיה 179
אָפען (שטאָדט) 251
אָפּענהיים 258 299
ר׳ אפרים גירגונדי 321
אַקוועט 296
אַראַביען 9 108 112
אַראַגאָניען 202 231
אַרגון 258 262 268
אַרדשיר 57 63
אַרטעמיאָן 33
אַריסטאָטלוס (אַריסטו) 222
אָרלעאַן 101
אַרמלעדער 193
אַרמענטאַריוס 102
אַרנאַלד פ׳ ברעסציא 197
אַרנאַלד (קאַרדינאַל) 192
אַרנשטאַדט 250
אַרעאָבינדוס 96
אַרעסטעס 85
אַרקאַדיוס 83
רב אַשי 87 88
ר׳ אָשר בן יחיאל (הראַ״ש) 271 272 273 276/289
אשתורי פרחי 275
באַדים אַלפואוטי 138
באַדים 163—4 167—8—9 173
באַהמען 176 182 194
באַהראַם טשובאַן 94
באָזאָ קאניג פון בורגונד 140
באַזיליוס 141
באַזעל 296 297
באַיערן 293
באַכראַך 257
באַלודאַין (אַרכיפּיסקאָפּ) 208
באַלקין 163 167
באַסום 8
באַפּפאַרד 257
בּרדאָ 279
בבל 32
בגדד 142 145 146 211
בדרש (שטאָדט) 203 226 231 244
בדרשי 243
„בהיר״ 237
בולאָן (בוטשאַן) 132 153
בולגאַריען 153
בונשתרוק די פּאָרטאָ ע׳ רבנו משה בן נחמן
בוסתונאי 121
בורג די סנט גיללעס 205
בורגונדען 101
ר׳ בחיי בחיאל־ אלקוסט־נטיני 333
ר׳ בחיי הדין 167
בטי בר טוביה 68
בינבינשתי 156
בינבינישתי דון יוסף 284
ביבינישתי רב ששת 202 231
ביצאַנץ (ביזאַנט) 75
בית הילל 17 25
בית רמון 35
בית שמאי 17 25
בית שערים 53
בלוא (בלאָיש) 199
בלאַנקא 307 303
בלאַנש 243
בלש 90
בן אלעשה 53
בן זומא 21
בן עזאי 21
״בן המלך והנזיר״ 237
בני בכדל 108
בני ברק 28
בנימין 97 98
ר׳ בנימין מטודילה 202

בסדא (בצרה) 213
בעלאַ קעניג פון סקלאַ־
וואָניען 230
בעלאַ דער 4־טער 251
בעל־בעק 134 135
בעלגיען 300
„בעלי התוספות" 189
בעלליאַזאַ (מרים) 104
בענעדיקטוס פון יאָרק
208—9
בענעדיקט דער 12־טער
194
בענעדיקט דער 13־טער
313
בענפעלד 297
בערטהאָלד עגאַלטשפעכט
300
בערטהאָלד פון שטראַס־
בורג 297
בערטראַנד די גועסקלין
309
בערנהארד פון קלאַירבאָ
190 191 192 193 194
בערעניקאַ 6 12
בראַא (Bray) 206
ברוסעל 300
„ברייתא" 58
„בר־כוכבא" 37
ר' ברכיה בן נטרונאי 237
בר נצר פפא 64
ברצלונה 285
גאָטפריד פון בולליאָן 184
„גאונים" 121 122
גאַזאַלאַס 102
גאָטשאַלק 178
גאַליציען 251
גאַללוס 74 75
גאַלליענוס 64
גאַנזאַלאַ מארטינעץ
286—8
גאָסע שטורם 297
גאַסקאָנע 262 279
גבירול ר' שלמה 161
גהיבעלינען 250
„גוועלפען" 250
גוענה (שטאָדט) 279
„גזרת הרועים" 279
גיזא 92
גילדיבערט (שילדיבערט)
דער 1־טער 102
גיראָנאָ 202
גירונדי ר' זרחיה 202
גירונדי ר' יונה 231—234
גירונדי ר' יעקב בן ששת
237
גליל (גאַליליאַ) 9 11 13
רבן גמליאל דער 2־טער
16 17 28
רבן גמליאל דער 3־טער 56
רבן גמליאל דער 4־טער 65
רבן גמליאל דער 5־טער 81
רבן גמליאל דער 6־טער
81 83
„גמרא" 58
ג'נאח 161
גנאָסטיקער 21
ג'על־אל עבדו־אלה 162
גענוא 99
געראַלד ארכיפיסקאָפּ 302
גראַנאַדאָ 104 156 162
169
גרעגאָר דער 1־טער
101 105
גרעגאָר דער 7־טער 171
גרעגאָר דער 9־טער
229 234 239 240
גרשוני 289
רבינו גרשום מאור הגולה
159 199
דאַגאָבער 102
דאַלמאַציען 251
דאַמיעט 188
דאָמיטיאַן 6 30
דאָן (טייך) 153
דאַנטאַ (משורר) 282
ר' דודאי גאון 129
דוד אַלרואי 212
ר' דוד בן דניאל ריש
גלותא 256
ר' דוד בן זכאי 143
144 145 147 162
דון דוד נגרו 318
ר' דוד בן יוסף קמחי
(רד"ק) 203
ר' דוד מיימוני 254 255
256
ר' דוד בן שאול 231
דונש אבן לברט 150 154
דונש סקאָטוס 261
דונש בן תמים 142
דוסא בן רב סעדיה גאון 147
דזשיאָוואַני פיאָרענטיני
301
דיאָקליטיאַן 69 70
דייטשלאַנד 102 191
243 297
דיניץ קעניג פון פאָרטו־
גאַל 252 253
דניאל ריש גלותא 213
דניעפר (טייך) 153
דענים מאַשאַל 323
רב האי גאון 142 155
156 157 162
האזוים 73
האָנאָריוס 83 86
האָנאָריוס דער 3־טער
(פאַפּסט) 228 229
האָנאָריוס דער 4־טער 261
הדריאַן 34 35
הוגא 140
הוגא קאַפּעט 159
רב הונא 66 67
הונא בר נתן 88
הונא מרי 84
הונו (קעניג) 153
הועסקאַ 233
היינריך פון באַיערן 294
היינריך דער 2־טער 159
207
היינריך דער 4־טער 171
177 179 182 183 210
היינריך די טראַסטאַמרי
307 308 309 310 311
היינריך (עפיסקאָפּ) 192
היינקאַמער 102

הילאָריוס 102
הילדיבראַנד (גרעגאָר דער 7-טער) 171
היפּאַטיא 85
היראָנימוס 86
הישאַם 157 158
„הלכה" 16
הלל 56 75 76 80
ר' הלל פון וואַראָנאַ 255
רב המנונא 54
העלענאַ 73
העראָדיוס 8
העראַקליוס 98 99 105
הערמאַן 181
הערמאַן דער 3-טער 182 192
הרמיזדס 93 94
„הריקמה" 165
הרית אבן שמיר 112
וואַזיט (שטאָדט) 213
וואולגאַטאַ 86
וואָלגאַ (טייך) 132 153
וואַליד דער 1-טער 126
וואַלענטיניאַן 81
וואַלענס 8
וואַלעריאַנוס 64
וואַלקענבור (פעסטונג) 192
וואַמבאַ 124
וואַנגעס 102
וואַראַקאַ אבן נאָפיל 114
וואַרמס (וואַרמייזה) 175 180 210 258 298
דון ווידאַל מנחם 269
וויטיגאַ 125
ווייסענבורג 250
ווילהעלעם דער צימער-מאַן 179
ווינטערטור קאָנראַד 297
ווירצבורג 193 272 299
וועספּאַסיאַן (אַספּאַסיאָנוס) 6 9 10 13
ווענצעל (קאַיזער) 320
וועצעלינוס 160
ווערדון (פעסטונג) 278
ווערום 48 51
ווערנער בישאָף פון מאַינץ 257
וואראַטיסלאַוו דער 2-טער 182—3
זאַהאיר 164
זאָפיאַ בת חוויה 119
„זהר הקדוש" 267 268
זוהרה 117
מר זוטרא 88 92 123
דון זשואַן דער 1-טער 314 318
דון זשואַן עמנואל 277
זיבעריוס 102
זיגיזמונד 102
זיניאַב (צאַיניאַב) 119
זיסקינד אַלכסנדר ווימפּפען 259
זיסקינד פון טרימבורג 210
זינציג (שטאָדט) 250
ר' זירא (זעירא) 77
זכאי בן אחונאי 131
מר זכריה פון אחלב 221
זענאַ 95
זענאָביאַ 65
זרעה דהו-נאַוואַס 111
חאַזאַרן (כוזרים) 132 152 153 162
חאָסרו 94 97 98
חבום 162 185
חבור (כּיבר) 213
חדר וואַרדאַ 98
חוי הכלבי 146
חויי אבן אחטב 117 118
חושיאל 149 155
חזקיהו 60
חזקיה ריש גלותא 162
חיבר (חבור) 108 118—9 127
חיוואַ 212
חיוג אבן זכריה 156 162
ר' חייא 53 58 60 61 62
ר' חייא בר אבא 66 70
ר' חיים גאַליפּפּא 314 315
חינדאַסווינד 124
חינטילאַ 107 124
חכים 160
חלאָטאַר דער 2-טער 103
רב חנא בר חנילאי 67
ר' חנוך בן משה 155 162
ר' חנינא 53
ר' חנינא בר חמא 56
ר' חנינא בן תרדיון 42—44
ר' חנינאי בן הונא 131
בר חנינא 86
חנן 94 212
רבינו חננאל 176
ר' חנניה 50
רב חסדא 66
חסדאי אבן שפּרוט 151 152 153 124 187
חסדאי ר' אברהם 234
רב חסדאי קרשקש 313 314 315 321
חסרעאוס נושירוואַן 92
חרון אל-רשיד 133
טאַלמיוס 213
טאַנאַ (שטאָדט) 213
טאַראַגאָנאַ 104
טבה 110
טבריה 65 75 223
טהעאָבאַלד פון שאַרטער 199
טהעאָדאָזיוס דער גרויסער 82 83 85
טהעאָדאַט 100
טהעאָדריך 99 100 101
טהעאודעס 105
טהעבען (תיבה) 9
טודילה 202
ר' טודרוס אבולאַפיאַ 264
טולוזה 279
טולידה 104 106 125 162 196 200 214
טורבאַ מאַרטיוס 33
טיטוס 5 6 7 11 14 15 16 30 101
טיגייאוס (טורנוס) רופוס 37 40
טראַיאַנוס 32

טריום 175
טריער 179
יאָהאַן אָהנע לאַנד 227
יאָהאַן קעניג פון ענגלאַנד 209
יאָהאַן דער 22־טער 278
יאָהאַן דער 2־טער (הערצאָג) 300
יאָהאַנוס פון וואַלאַדאָליד 312
יאָהאַנעס כריזאָסטאָמאָס 82 83
יאָוויאַנוס 80
יוחנן מגוש־חלב 6 7
יאָזעפוס פלאַוויוס ע' פלאַוויוס
יאַצעאוס 208 209
יאַקאָב דער 1־טער 228 246 249
יאָרק (שטאָדט) 209
ר' יאשיה חסאַן 145
ר' יהודאי גאון 129
יהודה 60
ר' יהודה אבן עזרא 196
ר' יהודה בן אלעאי 42 49 50 51 52 53
ר' יהודה אבן דאוד 156
ר' יהודה אבן תבון 187 204
ר' יהודה בן אָשר (הרא"ש) 289 321
ר' יהודה פון מעלין 242 243
ר' יהודה הלוי 185—188
ר' יהודה הנשיא דער 1־טער 45
ר' יהודה הנשיא דער 2־טער 56
ר' יהודה הנשיא דער 3־טער 70 81
ר' יהודה בן יאיר 8
ר' יהודה בן יחזקאל 66 68
ר' יהודה בן נתן (חתן רש"י) 176
ר' יהודה בן נתן (ריב"ן) 184
דון יהודה בן יצחק 245
ר' יהודה בן יצחק בן שבתי 237
ר' יהודה בן שמוע 45
יהודית אשת לודוויג החסיד 136
ר' יהונתן כהן 222 227
ר' יהושע 14 35
ר' יהושע בן חנניה 25 28
ר' יהושע בן לוי 58
„יודענבראַטער" 251
„יודענמייטער" 136
„יודען־קריסטען" 25 38
יוהאַנזען (עפיסקאָפּ) 179
ר' יוחנן 58 63 65
ר' יוחנן בן זכאי 14 15 16 25 26
ר' יוחנן בן תורמא 37
ר' יוחנן הסנדלר 45
יוליאַ דאָמנא 56
יוליאַ זאָמעיאַ 56
יוליאַ מאַמסאַ 56
יוליאַ מעזאַ 56
יוליאַן (מיטראָפּאָליט) 125
יוליאַן בר סבר 96
יוליאַנוס 79
יוליוס סווערוס 38
ר' יום טוב פ' יוני 209
ר' יונה גירונדי (ע' גירונדי)
יונתן 10
יונתן בן דוד כהן 204
ר' יונתן בן עמרם 52
יוסטין דער 1־טער 112
יוסטיניאַן 93 96 100 113
יוסטוס פון טיבעריוס 11
ר' יוסי 76 90
ר' יוסי בן חלפתא 45 49 51
ר' יוסי בן יוסי היתום 126
ר' יוסי בן קסמא 42
ר' יוסף אבן עזרא 196
ר' יוסף אבן גו 157
ר' יוסף אבן מיגאַש 163 164 196
ר' יוסף אבן נגרילה 161
ר' יוסף די אַסינה 283 284 286 287
ר' יוסף אַמרכּלאַי הלוי 212
רב יוסף בר חייא 77
ר' יוסף חסדאי 150
ר' יוסף מלך הכּוזרים 153 187
דון יוסף פון סבּארה 237
ר' יוסף בן סטיא 147
דון יוסף פּיגון 311 117 318
ר' יוסף בן פנחס 143
ר' יוסף בן צדיק 196
ר' יוסף רבן 89
ר' יוסף בן שמעון קרא 190
יזדיגרט 88 89
ר' יחיאל די מאַנסי 210
ר' יחיאל פון פּאַריז 242 243
ילתא 69
ימן (תימן) 108 110 212
ימנא (יבנא) 14 15 28
ינאי 57
ינאי הפייטן 126
„יסוד המשנה" 290
יעזיד 126 127
ר' יעקב אבן גו 157
ר' יעקב פון אָרלענאַש 208
ר' יעקב בן דוד 175
ר' יעקב „בעל־הטורים" 289
ר' יעקב בן יקר 175
ר' יעקב בן מאיר (רבנו תם) 176 189 190 193 194 198 199 200
ר' יעקב מכּיר (ע' אבן תבון)
ר' יעקב בן נסים אבן שאהין 155
ר' יעקב פּאָסקאַטיאַ 295
ר' יעקב בן שמואל 148
יפת בן־עלי הלוי 147
ר' יצחק 50
ר' יצחק בן אליקום 193
ר' יצחק די אַמאַליאַ 245 252
ר' יצחק בן אָשר (הריב"א) 189 190

ר' יצחק אבן גיקטיליא
145 156
ר' יצחק בן דוד הפרנס
181
ר' יצחק בן יהודה 68 175
ר' יצחק בן ליאון 163
דון יצחק בינבינישתי 228
ר' יצחק הלוי מוואָרמס
175 180
ר' יצחק הזקן הר"י (הזקן)
189
ר' יצחק סגי נהור 235
ר' יצחק סנגרי 183
ר' יצחק פון עכו 268
ר' יצחק פולגאַר 286 289
מר יצחק ריש מתיבתא 221
ר' יצחק בן שלמה הישראלי
142
ר' יצחק בן ששת ברפט
313 314 315
ר' יקותיאל אלחאַסאַן 166
יקטן 110
ירושלים 120 184 211
יריחו 13
ישי בן־חזקיה 254 256
ישמעאל 110
ר' ישמעאל בן אלישע 28
ר' ישמעאל ב"ר יוסי 55
ר' ישמעאל עכברי 134
ר' ישעיה אַסטרוק 315
יתריב ע' מדינה
כאַגאַן 232
כבד 90 92 110 123
מר כהנא 88
מר כהן־צדק 143 145
146
כוזרים: ע' חאַזאַרן
בני כורייצא 108
כורסאַן 145 212
כינא 90
כלאַדוויג 101
כלאָטאַר דער 2־טער 103
"כלה" 27
כמום 108
כפרי 53
כריזאָסטאָמאָס יאָהאַנעס
82 83
כשר בן־אהרן 146
"כתבי־הקדש" 27
לאַדיסלויס (לאַדיסלאַב)
דער 4־טער 251
לאַטהארינגען 175
לאַליוס אורביציוס 37
לאַנבאַרדען 100
לאַנגינוס פאַמפעאוס 25
לאַנגעדאָק 150 202
לאַנדאַן 198 208 209 360
לואי (לודוויג) פון פראַנק־
רייך 189 190
לוד (לידדאַ) 13 75
לודוויג קאָניג פון אונגאַרן
300
לודוויג דער 2־טער 140
לודוויג דער 7־טער 205
לודוויג דער 9־טער 129
240 251
לודוויג דעד 10־טער 277
לודוויג דער פרומער 136
לודוויג קאַיזער פון דייטש־
לאַנד 293
ר' לוי בן־גרשון (רלב"ג)
210
ר' לוי בן חיים פון ווי־
לענפראַנש 209 270 290
ר' לוי בן סיסי 53
לוזוס קוויעטוס 33
לוגיל 204 231
לופוס 9
לוצענאַ 156 173 185 186
לוקקאַ 198
לוקקאַס (אַנדרעאַס) 32
ליביען 32
ליבלין 240
לעאָ "דער פילאָזאָף" 241
לעאָנאַ ראָמאַנאַ 281
לעאָנאַראָ די גוזמאַן 288
307 317 318
לעאָפאָלד (הערצאָג) 210
לערידאַ 233
ר' **מ**איר 45 46 51
ר' מאיר אבן מיגאַש 185
196
ר' מאיר בן ברוך הלוי 305
דון מאיר מרוטענבורג
(מהר"ם מרוטענבורג 243
258 259 271
ר' מאיר בן שמואל 189
ר' מאיר ב"ר שמעון
מנרבונא 237
מברופס 32
מאַגאַנאַ 85
מאַגדעבורג 136 250
מאַדעסטוס 99
מאהרן (מורביה) 176
מאָזעל (טייך) 179
מאַילאַנד 99
מאַינץ (מגנצה) 102 135
159 181 257 258
מאַנטובה 198
מאַיעסטראָ נאַיאָ יצחק
בן מרדכי 255
מאַכערוס 8
מאַלאַגאַ 162
מאַלאָרקאַ אינזעל 222
מאַנגאַליען 243 250
מאָנפעליע (Montpellier)
204 230 231 234 270
מאָנצאָן מנתושין 233
מאָנקאַלוואָ 324
מאָסול 211
מאַרטיוס טורבא 33
מאַראָקאָ 195
מאַרטין דער 4־טער 266
מאַריאַ מאַלינאַ 264
מאַריאַ די פאַדיללאַ 307
309
מאַרסיעל 101 102
מארק אוירעליוס 51 52
מדינה (יתריב) 108
110 111 112—115
117 119 120
מדרש תנחומא 87
מואַביה 126
מוזאַ 125
מוזעראַבער 150

מוריטיוס 94
מוסה (משה) 134
„מורה נבוכים" 120 134 135
מזבח 26
מחוזא 60 65 78 79 80
מחמד 100 114
מחמד אַלגאַפאַר 164
מחמד אַלמוקטפי 211
מחמד אַלמנזור 157
מיימון אַבי (הרמב"ם) 185 214 215 216 217
מינאָרקאַ 85
מינכען 257 299
מיננאַ פון שפייער 107
„מכילתא" 58
רבינו מכיר 159
„מלחמת ה'" (רלב"ג) 290
מלכיה בר אַחא 131
ר' מנחם בן־חלבו 176
ר' מנחם בן זרח 283
ר' מנחם בן סרוק 150 153
ר' מנשה די וועזואַ 302 304 315
מסורה 130
מסכתא 27
מסר גאוויא 126
מעאַניום 65
מעבאָדעס 94
מעסאָפאָטאַמיען 74 83
מעראָווינגען 102
מערזעבורג 136
מעקאַ 108 114 115 212
מצדק 92
מצרים 9 10 32 214
מר בר הונא 94
מרי בר מר 94
מרדכי בן הלל 272
מרהב 119
מערוואַן 128
מר ינקא נטרונאי 133
מריבאַ 108
מר עוקבא 143
דון ר' משה (מיניסטער) 276
דון משה אַבודיאַל 287
ר' משה אבן עזרא 185 186
ר' משה אלה אבן אַטרי 133
ר' משה בן חנוך 149 150 154
ר' משה בן יהודה 156
ר' משה בן יהושע הנרבוני 291
ר' משה בן יקותיאל 183
ר' משה כהן 312
ר' משה די ליאון 265 268
ר' משה פון מאַינץ 279
רבינו משה בן־מיימון (רמב"ם) 214 220 230—235 244 245 250
ר' משה בן נחמן (רמב"ן) 232 234 249 248 249 250
ר' משה די נאַווארא 322
ר' משולם בן יעקב 204
„משל הקדמוני" 238
„משלי שועלים" 238
ר' משרשיה בר פקוד 99
מתא מחסיא (סורא) 59
ר' מתתיה בן יוסף פראַ־וואַנש 305
נאַגאַראַן 108 111
נאָטהאַמפּטאָן 260
נאַנווארא (נברה) 151
נאַרבאָן 101 149
בני־נדיר 108 117 127
נהאווענד ר' בנימין בן משה 133 334
נהרדעא 50 60 161 211
נהר פקוד 50
נורעדין 190
נושירוואַן 93
ר' נחוניא (או אַחיה) 50 60
ר' נחוניא בן הקנה 137
ר' נחמיה אַשקפה 163
ר' נחמיה בר יעקב 66 69
רב נחמן בר יצחק 79
נטוראי כהנא 129
נטירא 143
נטרונא פאַטריצוס 75
נטרונאי בר ינקא 128
נטרונאי בר חביבאי 131
נטרונאי בן נחמיה 128
רבינו ניסן בן ראובן גירונדו (ר"נ) 307
ניקאַ 73
ניקאָלאַי דאַנין 241 243 247
נירענבערג 191 272 299
נסי נהרוואַני 143
רב נסים פון קורייאַן 165
נעאַפעל 100
נערוואַ 31
„נקודות" 93
נרבונה 135 158 203 231
נרבוני 289
„נשיאים" 45
ר' נתן 46 50 51
ר' נתן בן יחיאל (בעל הערוך) 176
ר' נתן בן יצחק הכהן 149
ר' נתן מקורדובה 149
סאַלאַדין 207 214 220
סאַלערנאַ 198
סאַמאַרקאַנד 212
סאַנגיזה 282
סאַנכאָ (שנגו) 252
סאַנכאָ דער 4־טער 264
סאָפראָניוס 120
סאַראַגאָסאָ (סרגוזה) 104 128 162
סבראי 92
„סדר עולם" 49
סובילים 119
סוגיר 191
סוויאַטאָסלאַוו 153
סווינטולאַ 106
סוליימאַן 126
סומכוס בן יוסי 48
סוניטען 130
סורא 59 61 62 122 142 143 144 146 211
סטיליכא 83
סטעפאַן קעניג פון ענגלאַנד 194

סיזעבוט 105 106
סיזענאַנד 106
סילוואַ 8
סימאָניאַס (סימונאָ) 53
סימונאַ 92
סיציליען 211
סיראָעס 98
סיריען 74
סלאַוואָניען 251
סלמון בן־ירוחם 148
„סמ"ג" („ספר מצות גדול") 235
סנאַא 108
סנהדרין 15 50 51
סעד עבד־אולה 258 262 263
רב סעדיה גאון 143 144 145 146 147 148
סעווילאַ (שיבילה) 164
סעווערוס יוליוס 38
סעווערוס (עפּיסקאָפּ) 269
סע׳ עסקאַליטאַ 269
סעפּטימוס סעווערוס 55
„ספרא" 58
„ספרי" 58
סרקל 153
עבד־אל רחמן 150 151 153
עבד־אלה 142
עבד־אלה אוביי 116
עבדול מליק 125
עבדלה אבן סבא 121
עבדל־לאַטיף 220
עבעיד־אַלה אבן סוליימאַן 142
עבערהאַרד 137
עגילבאַרט (עפּיסקאָפּ) 179
עגיקאַ 125
עדואַרד דער 1־טער 259 260 261 262
סענט עדמונד 209
עובדיה בן יצחק 128
עובדיה מלך הכוזרים 133
עולא 68
עזרא 235 236
עזריאל 235 236
עזריה בן יוסף 169
עין־טב 53
עכו 35
עלווירא 73 105
עלזאַס 293
עלי 121
עלי אבן־איזה 146
עלי (כליף) 184
„עלילת־הדם" 199
עלעאָנאָרא 190 260
עממוים 13 16
עממעריך (גראַף) 181
עמנואל (קאיזר פון ביי־צאַנץ) 211
עמנואל הרומי 281 282
עמעזאַ 56
ר׳ עמרם בן־יצחק 170 172
ענגלאַנד 194 207 227 144
ענזיסהיים 159
ענן 61
ענן בן דוד (ראש הקראים) 129 130
עסטילאַ 83
סען־עסקאַליטאַ 269
עפּאַפראָדיטאָס 30
ר׳ עקיבא 16 25 26 27 28 36 42 43
ערווירג 124
ערמענגאַרד 203
ערפורט 250
פּאַבלו כריסטאַניאַ 246 247 248 249 251
פּאַטריציוס 75
פּאַלכּראַ שם טוב 256
פּאַלמירא (תדמור) 64
פּאַלמערא 99
פּאַמפּעאוס לאַנגינוס 25
פּאַנאָניען 184
פּאַנטוס 128
פּאַסאַנאַ 324
פּאַסטאַר 100
פּאַסקיירא 205
פּאַרג אבן שלמה 255
פּהאָקאַס 97
פּאַריז 101 189
פּאַרמאָזאַ רחל 201
פּאַרם 144
פּובליוס מאַרצעליוס 37
פּודיביה 177
פּוילען 176 183 244 251
פּולקאַ פון ניילאָ 207
פּולצעלינאַ 199
פּומבדיתא 59 66 76 79 122 142 155 162 211
רבינו פּטר 193
פּטר פון אַמיען 177 178
פּטר דער פּרומער 190
פּטר שוואַרבער 297
פּיאַרענטיני דזשיאָוויני 301
„פּייטנים" 126
פּיירוט 295
פּיליפּ 58
פּיליפּ אויגוסט 305 206 207 225
פּיליפּ דער 4־טער 262 275
פּיליפּ דער 5־טער 278
פּירון 91
פּירון שבור (בי־שבור) 52 80 93 121
פּלאַוויוס יאָזעפוס (יוסף בן מתתיהו) 7 9 10 30 136
פּי־אַטינאַ 33
פּלון היהודי (פּהילאַ) 136
פּלטוי בן אביי 142
ר׳ פּנחס אבן עזורה 115
ר׳ פּנחס בן יאיר 54
פּעדראָ אוליגאַיען 283
דון פּעדראָ (אכזרי) 306 307 308 309 310 311
דון פּעדראָ לאָפּעץ 308
דון פּעדראָ די לונא 313
פּענטעקאַקאַ 72
דע פּעני־פּאַרטאַ 246 247 248
פּעסצעינוס ניגער 55
פּעראַראַ 255

פערדינאַנד דער 3-טער 229
פערדינאַנד דער 4-טער 276
פערדינאַנד דער הייליגער 245
פערפיניאַן 269 270
פערראַן מאַרטינעץ 320
רב פפא 79
פפא בר נצר 64
פפוס 32 33 35
פפוס בן יהודה 42
פראָוואַנסי 159 202
פראַנטאָ 5
פראַנקען 110
פראַנקפורט 199
פראַנקרייך 101 158 193 215 302
דון פראָפּאַטיוס 270
פרידריך דער 2-טער 229 234 239
פרידריך דער שאָנער 282
פריזיקוס 102
פרייבורג 296 298
פרת 9
פרתים 51
ר' פתחיה פון רעגענסבורג 214
צאַלאַקה 173
צאַנעאָ 213
צדקיהו (דאָקטאָר) 139
צידעלום 110
ציילאָן (קאַנדי) 212
ציליציען 33
ציפערן (קיפער) 32 33
צמח בן־שאַהין 144
צעזאַרעאַ (קסריה) פיליפ 6 9 25 36
צפר 112
קאַאַב 111
קאַב אבן אסד 118
קאַב אבן אשרף 115
קאָבלענץ 250
קאַהיראָ 149 214 218
קאַווקאַז 153
קאַזימיר דער גרויסער 300
קאַטאַלאָניען 231
קאַלאַטיוד (קלעת איוב) 233
קאַלאַטראַוואַ (פעסטונג) 194
קאַלן 181 182 296
„קאַמערקנעכט" 297
קאַנדיטען 111
קאָנסטאַנטיוס 73 74 79
קאָנסטאַנטין 73 104
קאָנסטאַנטין דער 8-טער 151
קאָנסטאַנטינאָפּאָל 75
קאָנראַד דער 3-טער 191
קאָנראַד פאָן ווירטערטור 297
קאָסיאַדאָר 99
קאַסטיליען 231
קאָסמאָס (עפיסקאָפ) 182
קאַספישער ים 132
קאַראַקאַזען 101
קאַרום 69
קאַרינום 70
קאַראַן (אַל־קאַראַן) 115
קאַרל פון אַנזשוא 255
קאַרל דער גרויסער 134
קאַרל דער 4-טער 297 300
קאַרל דער 5-טער 305
קאַרל דער 6-טער 326
קאַרל דער קאַהלער 139
קאַרל דער תם 140
קאַרענטאַן 193
קוויעטוס לוזיוס 33 34
קופא 120 213
קורדובה 73 104 149 154 156 173 195 215
בני קורייזשה 108 118
קינוקה 108 116 127
קינינה 110
קינינה אבגול רביה 119
קיעוו 153
קיריל 84
קירענע 32
קלגבל אנטאָניוס 56
קלונימוס 135
קלונימוס בן קלונימוס 281 282
קלונימוס בן תודרוס 203 271
קלעמענטוס 177
קלעמענטי דער 3-טער 183
קלעמענטי דער 4-טער 248
קלעמענטי דער 6-טער 290 296
קמחי ר' דוד (רד"ק) 203 232 238
קמחי ר' יוסף בן יצחק 203
קסערעס 125
קערוויזיוס 70
בן קפרון 154
קראַאַטיען 251
קראַים 129
קרים 153 163
קרמיסין 143
קרנא 61
קרעטאַ 88
ראָבערט פון אנזשוא 281
ראָבערט די רידינגדו 259
ראָבערט פון נעאַפעל 283
ראַגי 133
ראָדע־יך 125
ראון 178
ראַוואַנאָ וועראָנאָ 99
ראַטטינגען 272
ראַימונד דער 5-טער 205
ראַימונד דער 6-טער 226
ראַימונד טרענקאַבל 203
ראַימונד מאַרטין 248 253
ראַימונד רוזשיר 226
ראַמחאַאיץ (אבן) 149 150
רבא בר יוסף 76 77 78 79
רבה בר חנה 53 61
רבה בר מתנה
רבה בר נחמני 76 77 78
רבינא 90
רבינו תם, ע' ר' יעקב בן מאיר

רד"ק 203 232 233 238
רהאבאנוס מוירוס 136
רהיימס 139
רוגיר 203
רודאָלף פון האבסבורג 157 158 159
רודאָלף (מאָנאַך) 191 192 193
רופוס טינייאוס 37 40
רופינוס 83
רוטהארד (עפיסקאָפּ) 181 183
רוססען 153 162 243
רידיגער 178 179
„רזיאל" 226
ריחאַנאַ 118
ריכאַרד לעוועהערץ 208 209 220
רינדפלייש 272
רי"ף, ע' אלפסי
„ריש גלותא" 60 121 122
„רמב"ם", ע' ר' משה בן מיימון
„רמב"ן", ע' ר' משה בן נחמן
רעגענשבורג 136
רעצעסווינד 124
רעקאַרעד 105
„רשב"א", ע' ר' שלמה בן אדרת
„רשב"ם", ע' ר' שלמה בן מאיר
„רש"י", ע' ר' שלמה יצחקי.
„שאַך־שפּיעל" 93 175 206
שאמבערי 295
שבור מלכא 64
שבור דער 2־טער 66 80
שוואַבען 293
„שוואַרצער־טוידט" 291 294 295
שוואַרצער ים 153
שומרונים 56
שטראַסבורג 296 297 198
שייטען 130
שילדבערט (גילדבערט) 102
שילפּעריך 102
מר שלום 142
ר' שלמה מן ההר 231 233 234
ר' שלמה אלמולם 184
ר' שלמה אַלעמי 316
ר' שלמה אבן יעיש 287
ר' שלמה בוסתנאי 129
ר' שלמה בן אדרת (רשב"א) 250 253 267 270 271 273 276
ר' שלמה בן גבירול 161 166
ר' שלמה די וועזשוא 315
ר' שלמה יצחקי (רש"י) 161 175 176 180 184 189
ר' שלמה בן ירוחם 144
ר' שלמה המצרי 211
ר' שלמה כהן 212
ר' שלמה הקטן (פּעטיט) 254
ר' שם טוב בן יצחק שפרוט 313
ר' שם טוב פאַלכּרא 256
שם טוב די קאַראַן 295 306
דון שמואל אבן וואַקר 283 284 287
מר שמואל ירחינאה 61
ר' שמואל אבן עדיה 113
ר' שמואל אבן נגרלה „הנגיד" 161 162 163 164
ר' שמואל אברבנל 311
ר' שמואל בן חפני 162
ר' שמואל בן יחיאל 282
דון שמואל הלוי 245
רבינו שמואל בן מאיר (רשב"ם) 176 189 190 198
ר' שמואל בן עלי הלוי 213 220 221
ר' שמואל אל־לוי 306 307 308
ר' שמואל הסולמי 269 270
ר' שמואל (מיניסטער) 276
ר' שמואל בן שלמה שאַטי־תיערדי 242
ר' שמעון 86
ר' שמעון בר אבא 66
ר' שמעון בן גמליאל דער 2־טער 45 46
ר' שמעון בן יוחאי 46 48 49 51 52 297 268
ר' שמעון בן לקיש 58 63 65
ר' שמעון בר קפרא 53
ר' שמעון בן יצחק בן אבון 160
ר' שמעון פון טריער 192
ר' שמריהו האַי קריטי 281
ר' שמריהו בן אלחנן 149
שעקספּיער וויליאם 301
שפּאַניען 101 104 184 295 252
שפּייער 258 298
ר' שמשון בן מאיר 273
שרבצא 97
שריה 114
שריני 127
רב שרירא גאון 148 155
רב ששת 66
תדמור (פּאַלמירא) 64
„תוספתא" 58
„תחכמוני" 185
תימא 113 212
תימן (ימן) 210 218
„תלמוד בבלי" 90
„תנאים" 16
תנחומא בר אבא 57
תקנות שו"ם 257
תרגום אונקלוס 29